

.58
3

P. E. IABLONSKII

OPVSCVLA.

TOMVS III.

PAVLI ERNESTI IABLONSKII

OPVSCVLA,

QVIBVS

LINGVA ET ANTIQVITAS AEGYPTIORVM,
DIFFICILIA LIBRORVM SACRORVM LOCA
ET HISTORIAE ECCLESIASTICAE CAPITA
ILLVSTRANTVR;

MAGNAM PARTEM NVNC PRIMVM IN LVCEM
PROTRACTA, VEL AB IPSO AVCTORE
EMENDATA AC LOCVPLETATA.

TOMVS TERTIVS

EDIDIT ATQVE ANIMADVERSIONES ADIECIT

IONA GVILIELMVS TE WATER.

LVGDVNI BATAVORVM
APVD A. ET I. HONKOOP.
MDCCCIX.

ERVDITIS LECTORIBVS

S. P. D.

IONA GVILIELMVS TE WATER.

Praeter ſpem et exſpectationem, immo contra fidem in fine praefationis tomi ſecundi datam, nunc primum pars tertia Opuſculorum *Iablonskianorum* in lucem exit. Erant, qui mirarentur, erant etiam, qui aegre ferrent, non citius me meis ſtetiſſe promiſſis. Quod certe nemo omnium mihi vitio vertet, haud immemor horribilis illius et dirae cladis, quae die XII Ianuarii a. MDCCCVII accidit, et huic urbi tam fuit exitioſa. Haec autem calamitas, ut plurium aliorum, ita et res meas domeſticas graviter afflixit, rationemque ſtudiorum non parum conturbavit. Per tempus enim ſat longum, aut mihi aetate ſenili defuit alacer animus ad labores interruptos revertendi, aut librorum plerorumque uſus, tunc valde diſperſorum, aut etiam locus commodus in aedibus, magnam partem dirutis ac vaſtatis. Hinc unusquisque continuo intelliget, unde factum ſit, ut non diu ante in repetendis hisce Opusculis perrexerim, et adeo fidem liberaverim.

Per mihi gratum acceptumque fuit, non diffiteor, *Heynio* et *Wyttenbachio*, elegantiſſimae viris doctrinae, aliis item librorum novorum cenſoribus eruditis anonymis, ſive Batavis, ſive Gallicis, ſive Germanicis, ſigillatim quoque ſcriptori Annalium Scientiarum

et Artium in Regno Hollandiae, cura Perillustris *Meermanni* nuperrime editorum; gratissimum igitur mihi evenit, doctis hominibus operam meam qualemcumque, in *Iablonskiana* insumtam, non omnino displicuisse: nec mihi eorum displicuere animadversiones, a *Iablonskio* quamvis aliquoties dissentientium, si quidem ipse, cum in duobus tomis prioribus, tum in hoc tertio, non una in re ab illo me dissentire saepenumero testificatus sum.

Quam sit cuique difficile, mihi omnium maxime, omnibus placere et gratificari, haudquaquam ignoro. Aliis quidem visus sum nimius in scribendis notis ad Glossarium Aegyptiacum, quod tomo primo toto comprehenditur; pluros vero animadversiones tomo secundo a me adiungi oportuisse, alii contra iudicarunt. Quid igitur iam nunc faciundum? Viam tenere mediam optimum duxi. Pleraeque in hac Opusculorum parte dissertationes, ad illustrationem Sacri Codicis et Historiae Ecclesiasticae pertinentes, notis copiosioribus exiguo labore poterant ornari dicam an onerari, sed iis ex trivio arreptis et nemini non obviis. Pauciores et breviores consilio meo et lectorum desiderio satisfacturas opinor. Nihilo tamen minus illustrandae, augendae et emaculandae Disquisitioni *de Lingua Lycaonica*, quae primum in hoc fasce occupat locum, sedulam magis navavi operam, non tam ut inirem gratiam hominum eruditissimorum, qui ipsi in Graecis scriptoribus veluti habitant, et meas ad istum libellum annotationes facili negotio adaugebunt, quam ut, quoad eius possem, iis lectoribus conarer prodesse, quibus aut non vacat, aut minus lubet, eo proposito scripta veterum Graecorum et Latinorum accuratius perlegere, ut ex illis voces quaslibet peregrinas, sive barbaras, colligant et illustrent: quod

ta-

tamen quam sit utile et necessarium, ut literatura antiqua illuminetur, *Burtonus*, *Reinesius*, *Bochartus*, *Relandus*, *Lacrozius*, *Forsterus*, *Iablonskius*, pauci alii, suo dudum exemplo abunde comprobarunt.

Qui autem animadvertat, diatriben *de Lingua Lycaonica* opus iuvenile fuisse, et primum omnium *Iablonskii* profectuum in literarum politiorum studiis periculum, non is demirabitur, auctorem suo exemplo, quod ad me pervenit, haec adscripsisse verba: „Δευτέραι φροντίδες σοφώτεραι, *Euripides* in Κρήσσαις, apud *Athenaeum* L. XIV p. 640." Ipse enim, per reliquum totius vitae decursum, alia expunxit, alia emendavit, alia complura addidit, ita quidem, ut nova haec editio, ex auctoris autographo ducta, multum castigatior sit, et altera minimum parte auctior. Supersunt tamen in eadem dissertatione, etsi pereruditia et a viris summis, ex quo vulgata est, magnopere laudata, quae, meo quidem iudicio, vel omitti queant, vel, contra, eximie augeri, vel ab antiquitatis linguaeque Graecae et historiarum peritis possint emendari. Atque eo inprimis meae spectant, quas allevi, annotationes tantum non omnes, de quibus iudicent, velim, istarum rerum intelligentiores, adeoque satis idonei ad meos quoque errores corrigendos.

Ex literis *Hermanni van der Hardt*, d. XV Iulii a. MDCCXVI Helmstadio ad *Iablonskii* nostri patrem datis, haec verba emendato et locupletato Disquisitionis exemplo adscripta inveni: „ De Lingua Lycaonica Dissertatio „ erudita tanto mihi gratior, quanto luculentius do„ cumentum Geographiae veteris a Filio curate ex„ cultae; quod argumentum solidioris Philologiae „ tantum non primum. Inprimis Lycaoniae sedes „ circumscripta arrisit, quod urbem חנוך *Iconium*

 „ Fi-

„ Filius habuerit in oculis, quae in Caini familia „ gloriam nominis fecit. Prima illa urbs in Sacris „ commemorata. Obſcuritas quondam urbis, anti„ quitatem non tollit, ſed iuvat. Nec diluvio diru„ tae urbes, ſed homines exſtincti. A diluvio cum „ annis priores urbes revocatae, reſuſcitatae, redin„ tegratae, auctae. Tota Caini domus in Aſia Mi„ nore. ארץ נוד ſtylo Moſis, Terra Homonadenſium. „ Ibi Iconium. Sed ex itinere in viam, in Lycao„ niam Tuus eruditus nos duxit Filius. Pergat etc." Huic epiſtolae *Hardtianae* parti ſequentem ſubnexuit *Iablonskius* animadverſionem: „ Cum hic ſuſpicetur „ Clariſſimus *van der Hardt*, Lycaoniam fuiſſe ſedem „ domus Caini, et in urbe Iconion veſtigia Chano„ chi filii Caini ſupereſſe, potuiſſet ſententiam ſuam „ firmare ex *Stephano Byzantio*, qui illic terrarum „ fuiſſe quemdam 'Αννακὸν primis temporibus com„ memorat. Vide eum in 'Ικόνιον. Sed dubium me„ rito eſſe poteſt, an Iconium ante diluvium fuerit „ condita; an, ſi fuiſſet ante diluvium condita, poſt „ diluvium ſuperfuiſſet; an etiam Caini et poſterorum „ eius praeſertim ad Gentiles derivata fuerit memo„ ria. S Scriptura teſtatur, omnes praeter Noachum „ eiusque familiam homines, aquis obrutos, periiſſe. „ Et cum diluvio perierunt ſine dubio priſtinae urbes, „ earumque incolae, et incolarum memoria". Quid in utriusque obſervatione aut veri inſit, aut falſi, opus non eſt, ut hic disquiratur. Ex diverſo autem literarum ductu coniectura aſſequor, *Iablonskium* adhuc iuvenem verba *Hardtii* deſcripſiſſe, ſed aetate provectiori ſuum de iis adieciſſe iudicium.

Diſſertationem *de cognatione Iudaeorum et Lacedaemoniorum*, cuius mentio facta eſt a ſcriptore libri primi Maccabaeorum atque a *Fl. Ioſepho*, cur hic recudendam cen-

censuerim, pag. 261 significavi. Nefas sit silentio praetermittere praeclaram *Wyttenbachii* nostri animadversionem, qui, perlecta meo rogatu ista dissertatione, typis iam descripta, haec mihi perhumaniter scripsit: „Co-
„ micum, siquidem ἀποτέθρακεν scripsit, *Thraces* signi-
„ ficasse, res ipsa loquitur; et sic statuunt *Berglerus* et
„ *Brunckius* ad h. l., hanc vulgatam lectionem alteri, a
„ *Suida* oblatae et *Kustero* probatae ἀποτεθρίακεν,
„ praeferentes. *Iablonskius* p, 270 pro ἀποθράζειν
„ debebat scribere ἀποθράττειν. Hoc enim Thraces
„ notat: sed decepit eum hodiernae pronunciationis
„ sonus. In *Stephano Byz.* an quis alius ex Σπάρτω-
„ νος tentaverit facere Σπάρτων ἑνός nescio, nec quid
„ ad *Stephani* mei marginem annotatum reperio.
„ Caeterum parum proficitur ista mutatione: siqui-
„ dem Σπάρτων pro patronymico nominis Σπαρτὸς ac-
„ cipi potest. De *Aristophanis* lectione sentio cum
„ *Berglero* et *Brunckio*, quorum hic etiam exitum
„ versus meliorem praebet, pro ἂν ponens τίς; *Ia-*
„ *blonskii* sententia paucioribus paginis poterat com-
„ prehendi: is vero suo more verbosus est. Dispu-
„ tatio quamvis haud adeo exquisitae doctrinae, ta-
„ men scitula, et idonea confutando veteri errori".

Ad dissertationem primam *de rebus a Paulo Apostolo gestis, sed a Luca in* Actis Apost. *non commemoratis*, p. 316 fidem dedi, de argumento illius me in hac praefatione pauca dicturum. Vulgatior nempe virorum eruditorum sententia, de Paulo Romae altera vice in carcerem coniecto, item de quibusdam epistolis ab eo scriptis, factisque itineribus ad propagandam doctrinam Christianam, medio tempore priora inter et posteriora vincula; haec igitur sententia *Iablonskio* valde arrisit, lumen ipsi praeferentibus *Scaligero*, *Usserio*, *Petavio*, *Pearsono*, *Millio*, *Alphenio*, aliis, Chrono-

nologiae et omnis Historiae usu quam maxime excellentibus. Quo fundamento cum tota disputatio nitatur, praecipuum illius argumentum non magni aestimandum erit, si semel tantum in Vrbe captivus habitus fuerit Paulus, nec ante mortem violentam sub Nerone vinculis solutus. Ita vero visum est *Hubero*, *Wagenario*, *Klinkenbergio*, *Heinrichsio*, paucis eruditis aliis, quibus assentitur Rev. *Haselaar* in dissertatione de nonnullis Actuum Apostol. et Epistolarum Paulinarum ad historiam Pauli pertinentibus locis (Lugd. Bat. a. 1806) p. 163—172. Hinc illincque argumentis exquisitis subtiliter disceptatum est, nec controversia sic ad liquidum perducta videtur, quin dicere audeam, priorem sententiam hucusque mihi magis probari. Credibile fit, de repetita Pauli captivitate Romana, in dissertatione altera, si prodiisset, *Iablonskium* plenius fuisse acturum.

Monui in praefatione tom. I p. XXVI, binas *de origine Festi natalium Christi* dissertationes multis ante annis Batave versas editasque esse, sed, quis earum fuerit interpres, me nescire. Haec scribenti, non mihi in memoriam revocabam, testari Clar. *Gerdesium*, is enim latet sub literis D. G., versionem deberi *Theodoro Lubbers*, Theologo deinde Groningano, atque ductas eas esse a Diario Francofurtano, Germanice edito. Legitur interpretatio Batava in libro inscripto: *Bundel van Godgeleerde, Oudheid-Geschied- en Letterkundige Oeffeningen*, vol. XI p. 107 126. Nescius fuit *Gerdesius*, Schediasma illud, Novis Literariis Francofurtensibus primum Germanice additum, postea Latine versum esse, et a *Iablonskio*, ut ipse significat tom. III Opuscul. p. 362 (*h*), multis accessionibus locupletatum. Si quis interpretationem Batavam comparare velit cum dua-

duabus dissertationibus, quae nunc primum e codice autographo Latine in lucem prdmuntur, mox apparebit, quantum sit utriusque exempli discrimen, quanta huius editionis praestantia.

Etiamsi equidem ego valde dubitem, quod iam dictum p. 316 et 503, an reliquae *Iablonskii* dissertationes, seu *de rebus a Paulo gestis post ea tempora, in quibus Actus Apostolorum, a Luca narrati, desinunt*, seu *de Cerintho eiusque opinione de regno Christi millenario*, umquam literis consignatae et editae sint; unumquemque tamen humanissime rogatum velim, ut, si istius generis disputationes, vel typis expressas, vel ineditas, in scriniis habeat, ad me perferri curet, ut quartae horum Opusculorum parti queant adiungi.

Fuit unus item et alter, qui Latinitatem *Iablonskianam* emendatam cuperet. Quod si fortasse, aliqua saltem ratione, fieri a me quidem potuisset, non tamen id integrum editori alieni operis esse mecum ipse reputavi. Quas *Iablonskius* ad marginem complurium libellorum apposuerat istiusmodi emendationes, lubens eas in textum recepi: in ceteris, non quid scribi oportuerit, sed quid scripserit, spectandum esse existimavi, et hoc retinui. Errores autem in citandis scriptoribus antiquis, per festinationem vel aliis de caussis non raro commissos, passim emaculavi; sed et, quoties necesse videbatur, ipsa veterum verba in recentioribus ac praestantioribus editionibus diligenter contuli, vel indidem sumta, uncis tamen inclusa, in contextum recipere non dubitavi.

Denique, non unius generis huic etiam parti subnexui indices; sed in quibus, inter plura et graviora ne-

negotia confectis, facile fieri potuit, quaedam ut negligerentur. Ea vero Lectores huius operis, ex solis librorum indicibus, quorum tamen usus multiplex est, sapere non contenti, sine magno labore ipsi supplebunt.

Ita vos valete, et mihi, quod fecistis, in posterum favete.

Scripsi Leidae Kalend. Octobr. a. MDCCCIX.

TER.

TERTIA HAC PARTE

CONTINENTVR

DISPV-

DISPVTATIONES,

QVIBVS SACRI CODICIS LOCI DIF-
FICILIORES ILLVSTRANTVR;

AB AVCTORE PLERAEQVE EMENDATAE
ET LOCVPLETATAE.

DISQVISITIO [*]

DE LINGVA LYCAONICA, AD LOCVM ACTOR. XIV. 11,

Ἐπῆραν τὴν φωνὴν ἀυτῶν Λυκαονιςὶ λέγοντες.

Perilluſtri atque Excellentiſſimo Baroni, Domino
MARQVARDO LVDOVICO DE PRINTZEN,

Potentiſſimi Regis Boruſſiae Conſiliario Status intimo, Mareſchallo ſupremo, arcis praefecto, rerum Eccleſiaſticarum omnium ac Feudalium Directori, aedis Dominicae Magdeburgenſis Canonico, Comitatus Ruppinenſis agrique Bellinenſis Praeſidi, Domino ſuo benigniſſimo.

Perilluſtris atque Excellentiſſime Baro,
Domine benigniſſime

Etſi Diſſertatio haec, quam Tibi offero, Perilluſtris Domine, cum per ſe levis ſit, tum vero maxime arduis Tuis negotiis atque occupationibus non bene convenire videatur, veniam tamen Te pro incredibili Tua humanitate audaciae meae daturum eſſe confido, ubi primum intellexeris, quid me impulerit ad fronti huic Tuum perilluſtre nomen inſcribendum. Eſt vero illud tam iuſtum tamque pium, ut, ſi id, quod

---

[*] Vide Praefationem, tom. 1 pag. VIII, X, XXV, et quae monui in Praefatione ante tertiam hanc Opuſculorum partem.

quod nunc facio, aut intermisissem, aut neglexissem, in reprehensionem bonorum merito incurrerem. Etenim cum Musarum Prussicarum praesidium Tibi propitio Numine iam dudum commissum sit, ego vero Tuis hisce auspiciis complures annos, partim in Gymnasio Regio, partim in alma Viadrina, Musis impenderim, officium meum a me id efflagitat, ut studiorum meorum rationem Tibi reddam. Quodsi vero ego, qui Sanctiori Divinoque studio totum vitae meae tempus addixi, parum aptam materiam selegisse videar, fateor equidem, me hactenus literas, quas vocant humaniores, pro ingenii modulo didicisse et excoluisse, sed ita tamen, ut ipsius Theologiae, tamquam principis studiorum meorum partis, non oblivifcerer. Persuasus enim semper fui, idque hortatu etiam S. Basilii, literis humanioribus Sacras non modo mirifice exornari, verum etiam optimo more superstrui, atque illis, ceu fundamento cuidam bene recteque posito, secure inniti. Accipe igitur serena fronte hoc quicquid est, etsi leve est, mei tamen animi, perillustri Tuo nomini unice dicati, symbolum atque tesseram, et studia mea, etsi in iis nihil praeter conatum literas addiscendi deprehendes, vel tamen propter hoc ipsum Tuo favore Tuaque benevolentia excita inque maius provehe. Te vero, Perillustris Domine, summum Numen diu superstitem et incolumem conservet, ut, quod hactenus fecisti, Rempublicam pariter et Ecclesiam consilio ac re prudenter porro gubernare possis.

Perillustris atque Excellentissime Domine,
Tuae Excellentiae devotissimus cliens

Berolini die 5 Iunii MDCCXIV.

Paulus Ernestus Iablonski.

Pro-

* * * * * *

Prooemium, in quo ratio ſcribendi redditur.

Non eram neſcius, cum huic rei pertractandae me accingerem, opus me ſuſcepiſſe, tum propter multorum hominum opiniones inglorium et inane, tum propter difficultates paene inſuperabiles arduum atque laborioſum. Neque enim dubitare poteram, fore non paucos, qui hanc materiam tamquam vilem indignamque, cui operam navarem, reprehenſuri eſſent, cum non modo nulla linguae *Lycaonicae* nunc exſtent veſtigia, ſed nec in vetuſtis quidem monumentis, praeter unam forte aut alteram vocem, illius mentio inveniatur. Illis equidem prolixe ſatis reſpondere poſſem, atque ſummorum virorum, qui in hac palaeſtra deſudarunt, exemplis oſtenderem, et literas elegantiores et ipſam S. Scripturam nonnihil lucis ex hac diſputatione accipere. Cum autem inſtituti mei ratio id minus permittat, unice hoc peto, ut faciles et benigni lectores aetatis meae iuvenilis, ſeverioribus diſciplinis needum aptae, rationem habere velint. Venit aliud ob mentem, magis mihi metuendum. Etenim cum viae inſiſtam, magnam partem inviae et deſolatae, non potuit evenire, ut in rebus omnibus veritatem aſſequerer, aut ſaltem indubitatam efficerem. Terrebant me initio magna virorum illuſtrium nomina, quos mihi adverſari intelligebam; atque profecto opus, cum ei ferendo par non eſſem, plane abieciſſem, niſi vidiſſem, viros etiam doctiſſimos in eadem mecum eſſe ſententia, eosque inter, quem honoris cauſa nomino, praeſtantiſſimum virum *Richardum Bentleium*, quo in his rebus peritior hodie vivit nemo. Eorum ſuffragio confirmatus, ſpartam paene deſertam reſumſi, penſaturus olim Dei O. M. ope, ſi quid, vel immaturi

A 3 iu-

iudicii culpa, vel defectu lectionis, quae tantae rei sufficiat, nunc deliquero.

§ 1. *Status controverſiae proponitur.*

Anſam huic diſputationi, quam prae manibus habemus, praebuit locus S. Scripturae Act. xiv. 11, ubi Lucas ſcribit: *Cum vero multitudo videret id, quod Paulus fecerat, ſuſtulerunt vocem ſuam, dicentes lingua Lycaonica*, Λυκαονιςὶ λέγοντες, *Dii hominibus aſſimilati ad nos deſcenderunt.* Quaeritur enim hic, quaenam ſit illa lingua *Lycaonica*, ſitne lingua quaedam peculiaris et ab aliis diſtincta, an vero ſecus? In diverſa abeunt, qui hunc locum, quamvis ſint pauci numero, interpretari hactenus aggreſſi ſunt. Etenim quidam exiſtimant, non eſſe hanc linguam diſtinctam a Graeca, niſi ratione peculiaris dialecti, propter quam vocetur *Lycaonica*, quales fuerunt, praeter celebres iſtas tres vel quatuor, Boeotica, Laconica, Arcadica, aliae, et quae longius abibant, Cretica, Rhodia et ſimiles aliae. Quibus iſta ſententia diſplicet, ii affirmant, fuiſſe linguam *Lycaonicam* plane a Graeca alienam, quales fuerunt lingua Scythica, Perſica, Aegyptiaca et aliae. His ut plurimum venerandi Patres aſſentiuntur; atque ſic etiam, ut quidam eorum, dum ſcopulum vitant, in contrarium incurrant. Cuius rei exemplo eſſe poteſt facundus ille *Chryſoſtomus*, qui [tom. IX p. 235, 236 ed. Montfauconii] hunc locum enarrans ait: Ἀλλ' οὐκ ἦν τοῦτο οὐδέπω δῆλον, τῇ γὰρ οἰκείᾳ φωνῇ ἐφθέγγοντο· διὰ τοῦτο οὐδὲν αὐτοῖς ἔλεγον· ἐπειδὴ δὲ εἶδον τὰ ςέμματα, τότε ἐξελθόντες, διέῤῥηξαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, *hoc autem neutiquam intelligebant* (Apoſtoli), *nam* (Lycaones) *domeſtica ſua utebantur lingua; idcirco nihil illis reſpondebant. Ut vero viderunt coronas* (quibus gentiles in ſacris utebantur), *tum egreſſi veſtes ſuas* (Apoſtoli) *dilacerarunt.* Quam

Quam ſententiam, ut quae indigna tanto Apoſtolo, quantus fuit Paulus, contineret, merito damnat doctiſſimus *Bentleius*, de ſtultitia Atheismi p. 279, qui tamen in eo conſentit, fuiſſe a Graeca lingua hanc *Lycaonicam* haud parum diverſam. Longius progreditur *Hugo Grotius*, vir incomparabilis, qui in commentario ſuper hunc locum ait, *Lycaonicam* linguam fuiſſe Cappadocicam. De qua viri illuſtriſſimi ſententia in ſequentibus plura dicemus.

§ 2. *Singulorum argumentis expenſis, concluditur, linguam Lycaonicam non eſſe Graecam.*

Vidimus hactenus, quae principes virorum eruditorum de iſta lingua ſint opiniones. Aequum eſt, ut ante, quam certi aliquid in his definiamus, ſingulorum argumenta diligenter penſitemus.

Qui dialectum Graecam fuiſſe contendunt, hoc potiſſimum ii nituntur, quod omnes dialecti Aſiae minoris, veluti Phrygia, Lydia, Carica aliaeque, fuerint Graecae. Omitto iam quaerere, fuerintne illae dialecti Graecae, an minus, de quo commodius poſtea diſputabitur. Verum age, concedam, Phryges, Lydos, eosque populos, qui oram hanc Aſiae maritimam habitarunt, uſos fuiſſe dialecto Graeca, non tamen inde continuo ſequitur, regiones mediterraneas, Graecis ante Alexandri Magni tempora fere impervias, qualis fuit *Lycaonia*, etiam linguam Graecam adſciviſſe. Si quis vero aſſeverare velit, debellationem Aſiae per Alexandrum M. linguam huius gentis effeciſſe Graecam, is multo manifeſtius errare dicendus erit. Namque in textu Lucae ſacro Graecus ſermo, quo Apoſtoli uſi erant, diſerte τῇ τῶν Λυκαόνων φωνῇ opponitur. De illa igitur antiqua *Lycaonum* lingua diſputatio inſtituta eſt, ſitne haec dialectus Graeca, paulo longius fortaſſe abiens ac deflectens, an vero a Graeca lingua plane aliena.

 Qui-

Qui contrariam amplectuntur fententiam, adeoque linguam *Lycaonicam* a Graeca prorfus diverfam iudicant, fatis etiam inftructi in hoc certamen literarium defcendunt. Duo validiffima argumenta nobis fubminiftrat illuftris *Bentleius*, de ftultitia Atheismi p. 279; atque primo monet, *Ephorum*, et ex eo *Strabonem* Lib. XIV [p. 977, 978], univerfos fere Afiae minoris populos Barbaris accenfere; deinde locum adducit *Stephani Byzantii*, qui in v. Δέρβη fcribit, ἄρκευθον *iuniperum* fermone *Lycaoniorum*, ἐν τῇ τῶν Λυκαόνων φωνῇ, dictam fuiffe Δέλβειαν. Conferatur *Drufii* in voces N. T. Commentarius prior v. *Derbe* p. 53. Illic *Lycaonum* linguam tamquam peculiarem aliquam nobis fiftit; et ipfa quoque vox, quam affert, nec Graeca eft, nec Graecae originis effe videtur. Dolendum vero eft, virum doctiffimum hanc rem, utpote ab inftituto fuo alienam, fufius non potuiffe eo in loco docere. A voce Δέλβεια *Lycaonica* non multum differt Aegyptiaca ϯⲉⲗⲓⲃⲓⲟⲩⲙ fignificans *iuniperum*, pro qua, fine nota foeminini generis, Λιβιούμ apud auctorem appendicis ad *Diofcoridem* Lib. I cap. 103, ut in Collectione vocum Aegyptiacarum [t. I Opufcul. p. 126] obfervavi. Videntur autem Agyptiaca herbarum nomina per totum Orientem diffipata fuiffe, cum Aegyptii prae reliquis omnibus fuerint rei herbariae ftudiofi. Vt hoc addam, Δέρβη, cuius mentio facta fuit, forte etiam eft nomen Aegyptiacum. Ifta enim lingua ϯⲉⲣⲃⲓ dicebatur ἔπαυλις. Vid. Exod. VIII. 13, Pfalm. LXIX. 25. (*a*).

Vt

(*a*) Sic Carthago apud *Plautum* [*] dicitur *Chadre Anac*, id

[*] In Poenulo A. V. Sc. 2. v. 35 Sed eft varietas, cum lectionis, tum interpretationis

Vt in viam revertamur; iam ante *Bentleium* in eamdem ſententiam de lingua *Lycaonica* conceſſerat alius Anglus, eruditione maxima conſpicuus, *Lightfootus*, Opp. Tom. II p. 731, motus hac ratione, quod *Strabo* Lib. VIII [p. 568] Cares vocet Βαρβαροφώνους ex *Homero* Il. B v. 867. Rem ipſam ſatis perſpexit vir eruditus, quamvis illa ratio, quam addit, rem noſtram non plane conficere queat. Etenim ſi, quod res eſt, dicere volumus, maximum inter Βαρβαροφώνους et Βαρβάρους diſcrimen poſitum eſſe invenimus. De Barbaris diſſerendi paulo poſt melior ſe offeret occaſio. Nunc obſervabimus, Βαρβαροφώνους apud veteres duplicis praecipue (*b*) generis exſtitiſſe, qui utrique fuerint velut ſemibarbari. Alterum eorum genus ſic dicebatur a ſono quodam craſſo et obſcuro, quo voces proferre ſolebant, quaſi barbarum ſonantes. Generatim Βαρβαρόφωνος eſt, qui inſueto ſono utitur. Nam ſonus in linguis plane attendendus eſt; quam in rem elegans locus eſt apud

Quin-

id eſt, exponente *Bocharto* in Geographia [lib. II c. 6] p. m. 363, חדרי־ענק, ἔπαυλις τοῦ Ἀνάκ. Vide et *Hornium* Orig. Americ. L. II p. 78. In Phrygia urbs commemoratur Μανδράπολις, apud *Stephanum Byz.* in h. v. Iconium prius dictam fuiſſe Ἄμανδραν, quaſi dicas ⲧⲉⲣⲃⲥ, teſtis eſt auctor Chronici Alexandrini p. 92 ed. Raderi. In Aegypto erant *Scenae Mandrae*, non procul a Babylonia, ut patet ex Itinerario Antonini Aug. p. 169. Scribit *Plutarchus* in Marco Catone p. 616 ed. Steph. ἦν δὲ πλήσιον αὐτοῦ τῶν ἀγρῶν ἡ γενομένη Μανίου Κουρίου — ἔπαυλις.

(*b*) De variis *Barbarismorum* generibus vide *Quinctilianum* Lib. I Inſt. Orat. c. 5, *Strabonem* Lib. XIV p. 455, 456 [976—978], *Aulum Gellium* Lib. XIII c. 6, *Suidam* in v. Θεμιῶ [t. II p. 187], *Scaligerum* Prolegom. in *Manilium* p. 2, 3. Conferantur, quae infra dicentur § 5.

Quinctilianum Lib. I c. I (*e*). Putabant igitur veteres, eos, quos vocabant Barbaros, alio quoque sono voces proferre. Notatu dignissimus locus est *Porphyrii* de Abstinentia Lib. III [§. 3] p. 244, 245 ed. Lugd. Hinc ejusmodi hominum sermonem cum sono (*d*) animalium comparabant. Lingua Medorum assimilatur latratui canum, apud *Plutarchum* in Cimone p. 490. Diogenes ait in *Luciani* Βίων πράσει p. 366 [t. I p. 550], Βάρβαρος δὲ ἡ φωνὴ ἔξωι, καὶ ἀπηχὲς τὸ φθέγμα, καὶ ἀτεχνῶς ὅμοιον κυνί. Varias hominum φωνὰς cum φωναῖς animalium variorum componit *Aelianus* Lib. v. de Nat. Anim. c. 51. Iungatur *Hesychius*, in v. Χελιδόσι observans, τοὺς Βαρβάρους χελιδόσι ἀπεικάζουσι διὰ τὴν ἀσύνθετον λαλιάν [ubi notavit *Verweyus*]. Illud autem Βαρβαροφωνίας vitium *Strabo* Lib. XIV p. 662 [977] etiam appellat Βαρβαροστομίαν, quam vocem optime in-

(*c*) De φωνῇ Barbarorum hoc sensu vide *Sextum Emp.* Lib. I Hypot. p. 16 edit. Genev. Pari ratione distinguuntur φωνὴ et διάλεκτος, apud *Plutarchum*, vel quisquis auctor, de Fluminibus p. 375, φωνὴ et λέξις apud *Diogenem Laërtium* Lib. VII [segm. 57] p. m. 471, qui scribit, διαφέρει δὲ φωνὴ καὶ λέξις· ὅτι φωνὴ μὲν καὶ ὁ ἦχός ἐστι, λέξις δὲ τὸ ἔναρθρον μόνον. Pertinet huc, quod scribit *Tertullianus* de Testim. Animae cap. ult. *Omnium gentium una anima, varia vox, unus spiritus, varius sonus.*

(*d*) Sermonem Barbarum cum stridore aquae bullientis confert *Eubulus* apud *Athenaeum* Lib. VI p. 229 [380]

προσγελῶσά τε
Λοπὰς παφλάζει βαρβάρῳ λαλήματι.

Vid. *D. Heinsius* de Sat. Lib. I p. 40, 41. — De Troglodytis legatur *Eustathius* ad *Dionysii* Perieg. [v. 184 sqq.] p. 34. — Addatur Pauli locus I Cor. XIV, II.

interpretatur magnus *Salmasius* in Funere [Ossilegio] Linguae Hellenist. p. 303. Nomine hoc Βαρβαροφώνων apud veteres insignes erant Cares. *Homerus* canit Il. B. v. 867 sive Catal. v. 374

Νάστης αὖ Καρῶν ἡγήσατο βαρβαροφώνων.

ad quem locum Scholiastes monet, Βαρβαροφώνων, ἀγριοφώνων (*e*), καὶ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἠχρηστηκότων, ὅτι τὰ μὲν ἀῤῥενικὰ θηλυκῶς ἔλεγον, τὰ δὲ θηλυκὰ ἀῤῥενικῶς. *Homeri* locum repetiit Strabo Lib. XIV p. 661 [976], sed pro Νάστης dedit Μάσθλης. De iisdem Caribus *Tullius* testatur in Oratore ad M. Brutum cap. 8: *Itaque et Caria et Phrygia et Mysia, quod minime politae minimeque elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus opimum quoddam et tanquam adipatae dictionis genus, quod eorum vicini Rhodii nunquam probaverunt, Graeci multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt.* Idem cap. 15: *Est autem in dicendo etiam cantus obscurior, non hic e Phrygia et Caria* etc. Fuisse hunc sonum velut ululantis, ex eodem *Cicerone* discimus cap. 8: *Cum vero inclinata ululantique voce, more Asiatico* (*f*), *canere coepisset.* Quod de his populis narrat etiam *Eustathius* in *Dionysium* Perieg. [ad v. 787 sqq.] p. 118 ed. Rob. Steph., et apud eumdem *Aeschylus.* Conferatur omnino *Strabo* l. c. [Lib. XIV p. 977 et 978]. Itaque hi populi, quamvis etiam Grae-

(*e*) Ἀγριοφώνων nomine appellantur antiqui Lemni incolae ab *Homero* Odyss. Θ. 294.

(*f*) *Petronius* p. 41 et 42: *In foro sic illius vox crescebat, tanquam tuba, nec sudavit unquam, nec exspuit. Puto eum nescio quid Asiatici habuisse.* Comparentur *Strabo* Lib. XIII p. 422 [930], *Suetonius* in Octav. c. 86, *Cicero* de claris Oratoribus c. 13 et 95.

Graeca lingua uterentur, erant tamen Βαρβαρόφωνοι. Quin imo ipsius Graeciae quidam populi sub hunc censum veniebant. *Hesychius* ait, Βαρβαρόφωνοι οἱ Ἠλεῖοι καὶ οἱ Κᾶρες, ὡς τραχύφωνοι καὶ ἀσαφῆ τὴν φωνὴν ἔχοντες, *Barbarilingues dicti sunt Elei et Cares, ut qui duro et obscuro oris sonitu laborent.* Loquitur de Eleis, non vero de Iliensibus, ut vult *Vossius* in Etymologico v. *Barbarus*, secutus *Scaligerum*, qui Ἠλεῖοι mutabat in Ἰλιεῖς (*g*). Minus recte sic iudicasse viros summos, nos docet *Eustathius*, cuius verba in notis citabo.

Est et alterum Βαρβαροφώνων genus, qui nec barbara lingua utebantur, neque obscuram illam dictionem

(*g*) Videtur illa Eleorum Βαρβαροφωνία in nimio usu literae ρ̄ constitisse. Coniecturae huic primam occasionem mihi praebuit *Strabo* Lib. x p. 308 [687, 688], ubi de Eretriensibus, Eleorum ἐποίκοις, et a quibus didicerant frequentiorem literae ρ̄ usum. Conf. notae *Casauboni*. Meminit, praeter *Platonem* et *Athenaeum*, τοῦ Ἐρετρικοῦ ρῶ *Phrynichus* de dictionibus Atticis p. 18 edit. 1601. Consulatur quoque *Leopardus* Lib. VIII Emendationum c. 15, ubi tamen memineris *Eustathium* corrigere ex *Varino*, non contra, ut volebat. *Eustathii* locus, quem respicit *Leopardus*, exstat in Il. Α p. 114. alius vero eiusdem *Eustathii* locus, qui haec omnia egregie illustrat et meam coniecturam confirmat, exstat in Il. Β. p. 279, Ἐκωμῳδοῦντο οἱ Ἐρετριεῖς ὡς πολλῷ τῷ ρ ἐν ταῖς ὁμιλίαις χρώμενοι· διὸ καὶ αὐτοὶ, καθὰ καὶ Ἠλεῖοι, Βαρβαρόφωνοι ἐκαλοῦντο, ὡς ἐν Ῥητορικῷ εὕρηται Λεξικῷ, διὰ τὸν πλεονασμὸν τοῦ ρ, οἱ μέντοι Κᾶρες ἄλλως Βαρβαρόφωνοι. Ex quibus verbis etiam patet, utrumque et *Phavorini* et *Eustathii* locum apud *Leopardum* sollicitandum non esse, utpote recte se habentem. Nam Elei atque Aetoli eiusdem vitii ibi redarguuntur. Vide praeterea eumdem *Eustathium* in Il. Β. p. 304, Il. Δ. p. 440, 484, 492. Vitium istud veteres appellabant ῥώζειν, monente *Sopingio* ad *Hesychium* v. Ῥιζῶν.

nem five elocutionis rationem fequebantur, fed vocibus barbaris et fuis promifcue utebantur. In hanc fententiam *Diodorus Siculus* Lib. I. p. 5 [p. II edit. Weffelingii, in qua e textu eiectum ὑπαρχούσης] meminit τῆς φωνῆς ἀσήμου καὶ συγκεχυμένης ὑπαρχούσης; et ἠχή τις ἄκριτος καὶ συμμιγὴς occurrit apud *Plutarchum* in Timol. p. 249. A. Quod *Hefychius* pariter docet his verbis, Ἀκριτόφωνοι, βαρβαρόφωνοι· συγκέχυται γὰρ ἡ βαρβάρων φωνή, *Qui promifcue loquuntur*, *dicuntur Barbarilingues*; *Barbarorum enim lingua confufa eft.* Videtur refpici ad verba *Homeri* Il. Δ. v. 437, 438, ad quem locum omnino videndus *Euftathius* p. 494. Ex quibus intelligitur, quod dixi, non eosdem effe Βαρβαροφώνους et Βαρβάρους. Quamvis ergo doctiffimus *Lightfootus* rem ipfam acu tetigiffet, non fane hoc argumento impetus adverfariorum frangere potuit.

Grotius vero fententiae fuae, quam affert, plane nullam rationem reddit, eamque nobis examinandam relinquit, quod paucis deinde tentabimus.

Quidquid fit, illae rationes, quas excellentiffimus *Bentleius* protulit, rem faciunt planam et perfpicuam, nihilque reftat, quam ut eam ab aliorum affultibus tutam et fecuram praeftemus.

§ 3. *Ad obiectiones quasdam generaliores refpondetur.*

Antequam in hoc curriculo pergam, unum impedimentum, quod nonnihil negotii faceffere videtur, e medio tollendum effe duco. Etenim multi fcriptores Graeci, ne *Strabone* quidem excepto, plurima nomina regionum, urbium, fluviorum ac fimilia, in his locis ex Graeca lingua derivare nituntur. Etymologici auctor in v. Ἰκόνιον et *Euftathius* in *Dionyfium Perieg.* p. 127 putant, hanc civitatem dictam fuis-

fuiſſe a muliere facinoroſa, quae cum multos viros occidiſſet, tamdem a Perſeo ope capitis Gorgonei in ſaxum converſa fuerit (*); additque Etymologus, τὴν εἰκόνα ἐπὶ πολὺν χρόνον διαμεῖναι λιθίνην, effigiem (iconem) iſtius mulieris per longum tempus lapideam (*h*) permanſiſſe. Hinc loco nomen. Quam de hac muliere narrat hiſtoriam Etymologici auctor, eam de Semiramide Aſſyria *Diodorus Sic.* Lib. II [c. 13] p. 101, et de Omphale Lydia *Athenaeus* Lib. XII p. 516 [416, 417] refert. Neutra tamen in Perſei aetatem congruit. Aliam ſimilem huius nominis *Iconium* reperimus originem in eodem Etymologico et apud *Stephanum Byzantium* in v. Ἰκόνιον. Quae tamen a viris eruditis tamquam abſurda riſu excipiuntur. Eodem loco habendum eſt, quod *Halyn* fluvium ſic appellatum ab *errando* ſcribit auctor Etymologici in Ἅλυς, vel a *Salibus*, ut volunt *Strabo*

(*h*) Non forte de nihilo haec de lapide fama nata fuit. Multa ſermonis Aegyptiaci veſtigia in *Lycaonia* deprehendi, mihi quidem fit veroſimile, et infra plenius dicam. In Ἰκόνιον manifeſte apparet ⲱⲛⲓ *lapis* Aegyptiace, unde forſitan ipſa *Lycaonia* nomen traxit, ut deinde monebo. An igitur dictum *Iconium* ab ⲓϧ ⲱⲛⲓ *daemone lapideo*, vel ϧⲓⲕ ⲱⲛⲓ *mago lapideo*, cuius nimirum ſtatua et memoria illic conſervata fuerit?

(*) Comparetur *Suidas* v. Μέδουσα, t. II p. 518. c. n. *Kuſteri*. Dicitur illic Amandra urbs poſtea vocata *Iconium* διὰ τὸ ἀπεικόνισμα τῆς Γοργόνης. Rem eamdem iisdem fere verbis narrat auctor Chronici Alexandrini ſive Paſchalis. p 39. *Euſtathius* ad *Dionyſii* v. 804 tantum ſcribit, *Iconium* dictam eſſe ἀπὸ εἰκόνος, ſed reliqua adiungit ad v. 854. et ſqq. Conf. *Berkelius* et *Holſtenius* ad *Steph. Byz.* v. Ἰκόνιον.

bo Lib. XII p. 377 [822] et Scholiaſtes ad *Apollonii Rhodii* Lib. II v. 966. Sui oblitus erat *Strabo*, cum iſta ſcriberet, nam alia eiusdem ſcriptoris loca, quorum et ego quaedam allaturus ſum, docent, eum hanc rem melius ſciviſſe. Notatu inprimis digna haec ſunt ipſius verba Lib. XIII p. 417 [904, ad q. l. conſulatur *Caſaubonus*], quibus, poſt traditam urbis Scepſeos etymologiam, prudenter utitur, *εἰ δεῖ τὰ παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐν τῷ τότε*, nempe ante Alexandri Magni tempora, *ὀνόματα ταῖς Ἑλληνικαῖς ἐτυμολογεῖσθαι φωναῖς*. Sic etiam *Plutarchus* iunior in libro de Fluminibus narrat, Maeandrum prius dictum fuiſſe *ἀναβαίνοντα*, *retrogredientem*, quod nempe ſinuoſus erat; unde *Ovidius* VIII Metamorph. 162 ſeqq.

Non ſecus ac liquidus Phrygiis Maeandros in arvis
Ludit, et ambiguo lapſu refluitque fluitque,
Occurrensque ſibi venturas adſpicit undas.

et Heroid. Epiſt. IX, v. 55, 56,

Maeandros, toties qui terris errat in isdem,
Qui lapſas in ſe ſaepe retorquet aquas.

Quaſi vero illic Graeci fuerint, qui flumini hoc nomen indere potuiſſent. Legerat forſitan auctor ille libri de Fluminibus apud poëtam quemdam, Maeandrum eſſe *ἀναβαίνοντα*, ob rationem nempe, quam dedimus, ſed hinc ipſe male colligebat, id olim fuiſſe flumini nomen. Cuiusmodi errores nonnumquam obtinuiſſe, ignotum non eſt. *Pindarus* Pythonem vocarat *petroſam* Olymp. VI p. 51 edit. Steph. [v. 80, 81]

Βασιλεὺς
δ' ἐπεὶ πετραέσσας ἐλαύνων ἵκετ' ἐκ
Πυθῶνος,

Rex

Rex autem postquam petrosa equitans rediit ex Pythone.

ubi Scholiastes exponit *πετραέσσας τραχείας*, *petrosae* (Pythonae) i. e. *asperae*. Atque alii forte etiam poëtae hoc epitheto usi fuerunt [*]. Idem tamen vetus interpres alioquin non indoctus in Pyth. Od. I p. 187 ait fuisse hoc Pythoni prius nomen, *ἐκαλεῖτο δὲ πρότερον* Νάπη, *εἶτα* Πετρηέσσα, *εἶτα* Κρίσσα, *εἶτα* Πυθώ, vocabatur (Pytho) primum Nape, deinde Petressa (Petrosa), post Crissa, tamdem Pytho [**]. Possem alia quoque exempla afferre, nisi brevitati studerem. Similia enim idem ille *Plutarchus* tradit de flumine Sagari et aliis. Certe multa hic sunt fabulosa, multa ad Graecorum sermonem detorta, quae Graeca minime sunt; quod aliquando etiam illorum temporum scriptores agnoverunt. Luculentum nobis exemplum praebet *Ammianus Marcellinus* Lib. XXIII p. 286 edit. Gronov., ita scribens: *Intra hunc circuitum* Adiabena *est*, Assyria *priscis temporibus vocitata*, *longaque assuetudine ad hoc translata vocabulum ea re*, *quod inter Onam et Tigridem sita*; *navigeros fluvios*, *adiri vado nunquam potuit*. Transire *enim διαβαίνειν dicimus Graeci*; *et veteres quidem hoc arbitrantur*. *Nos autem didicimus* [alii, *id dicimus*], *quod in his terris amnes sunt duo perpetui*, *quos et transivimus*, Diabas *et* Adiabas, *iuncti navalibus pontibus*; *ideoque intelligi* Adiabenam *cognominatam*, *ut a fluminibus maximis Aegyptus*.

Graeci non raro nomina locorum peregrina sic ad fo-

---

[*] Usus est *Homerus* Il. I. 405, Πυθοῖ ἔνι πετρηέσσῃ, et Il. B v. 519 sive in catalogo navium v. 26 Πυθῶνά τε πετρήεσσαν, ubi epitheton hoc explicat Eustathius p. 273.

[**] Legantur *Holstenii* notae ad *Stephanum Byzant.* p. 266.

sonum linguae suae detorquebant, ut vix ac ne vix quidem vera eorum ratio inveniri possit. Recte igitur *Salmasius* Praefat. Libri de Annis Climactericis p. xvi: *Falluntur itaque, qui se putant ex appellationibus, quibus Graeci gentes et provincias civitatesque appellant, posse ad veram eorum originationem pervenire, cum nihil sit illis corruptius. Omnia enim ad sonum sibi familiarem et proprias flexiones vocabulorum detorquent: ut quos vocant* Γαλάτας, *non sunt, nec fuerunt unquam isto nomine a suis nuncupati. Ita de aliis.*

Tum etiam hoc minime praetereundum est, urbes et regiones saepe alio nomine appellari ab incolis, alio a Graecis, horumque imitatione a Romanis. Videntur Graeci nomina barbara repudiasse, suasque Graecas denominationes urbibus barbaris indidisse, quia nomina peregrina pronuntiatu admodum difficilia Graecis erant. *Plinius* scribit in Praefat. Lib. v: *Populorum eius oppidorumque nomina vel maxime ineffabilia, nisi ipsorum linguis. Aelianus* quoque ait Lib. xii de Nat. Animal. c. 11, τὸ ὄνομα τοῦ χώρου, ἔνθα τρέφεται (Ὄνουφις), Ἀιγύπτιοι λεγέτωσαν ἡμῖν λόγοι· τραχὺ γάρ, et significat, quam sit Graecis difficilis pronuntiatio nominis loci, in quo Onuphis nutritur, relinquenda igitur potius ipsis Aegyptiis. Cum autem nomina Graeca, inprimis post tempora Alexandri Magni, urbibus ac fluviis indita essent, non tamen amittebantur nomina antiqua Barbara. Conf. *Ammianus Marcellinus* Lib. xiv p. 32, et *Eustathius* ad *Dionysium Perieg.* p. 14 ac 19 (*i*). Exemplis paucis rem illustrabo. *Plutarchus*, doctissimus au-

(*i*) Idem obtinuit in nominibus animalium et herbarum. Memorabile exemplum habes in *Pausaniae* Arcadicis p. 253 [c. 22 p. 641].

auctor, memoriae prodidit in vita Luculli p. 514, urbem eam, quam Barbari *Nisibin* (*k*) appellarunt, Graecos nominare *Antiochiam Mygdoniam*, quod idem etiam *Strabo* docet Lib. XVI p. 514 [1083] (*l*). *Ptimyrin* Aegyptii, quam Graeci communi consensu *Delta*, appellabant. Vide *Stephanum Byzant.* in v. Δέλτα. *Cotes* promontorium Mauritaniae a Barbaris, a Graecis *Ampelusia* dicebatur, ut in *Melam* Lib. I c. 5. observavit *Is. Vossius.* Sic *Hierapolis* a Barbaris *Bambyx*, et *Polas* a Colchis dicta, aliter a Graecis, ut patet e *Callimachi* epigrammate, inter eius epigrammata edito et apud *Strabonem* [*]. Vide prae-

(*k*) In Graeco textu male legitur Σίβιν. In Synodico apud *Labbeum* Tom. II col. 96 Ἰτζίβιος vel Ἰτζίβιον nuncupatur. Legendum omnino Νιτζίβιον. Barbari certe, uti ex lingua Armenica perspicitur, *Nietzbi* pronuntiabant, ut linguae Armenicae vir peritissimus *M. V. la Croze* mihi indicavit. Νάσιβις vocatur apud *Stephanum Byzant.* v. Ἀντιόχεια, ut ex vestigiis scripturae veteris recte corrigunt viri docti, *Berkelius* et *Holstenius*, quorum notas consule. Vide et eosdem ad *Stephanum* v. Νίσιβις. Observat illic etiam *Berkelius*, a Syris dictam fuisse נציבין *Netzibin*, a cumulo lapidum, uti *Uranius* apud *Stephanum* nomen hoc interpretatur. Comparentur de eadem *Golius* in *Alfragan.* p. 236 sqq., et *Assemani* Dissertatio de Monophysitis, praemissa Tomo II Bibliothecae Orientalis, pag. CII, CIII.

(*l*) Iungantur *Fl. Josephus* Antiq. Lib. XX [c. 4] p. 687, *Theodoretus* Lib. II Hist. Eccl. c. 30. Hinc fluvius, ad quem sita est Nisibis, a *Juliano* Oratione I [p. 27

[*] Lib. I p. 78, 79 epigramma integrum legitur, pars autem eiusdem lib. V p. 330. Ex *Strabone* repetiit et illustravit *Bentleius* in Fragmentis *Callimachi*, t. I p. 476, 477 edit. Ernestinae.

praeterea de Graecis aliarum urbium nominibus *Fl. Iosephum* Lib. 1 Antiq. c. 6. Verum eiusmodi rebus, ut opinor, satis notis, non diutius immorabor.

Redeo, unde digressus eram, ad Graecorum fabulas, quo etiam pertinent, quae de Graecorum in has regiones migrationibus (*m*) aut narrant, aut fingunt. Praetereo Deucalionis in Syriam adventum, ubi diluvium passus est, et templum exstruxit, auctore *Luciano* [*], si modo is auctor fuit, iuvene admodum et adhuc religioso. Etenim tota illa descriptio quam optime cum historia diluvii Noachici conspirat. Praeterea, *Lucianus* Deucalionem, non Graecum, sed Scytham ait fuisse, contra quam alii faciunt. Neque me

27 et Orat. II p. 62] vocatur *Mygdonius*. Nec aliter legendum apud *Menandrum* in Eclogis Legationum Hoeschelianis p. 147, Eumdem vero fluvium ab aliis dictum fuisse *Masiris*, docet *Assemanus* l. c.

(*m*) De migrationibus veterum id in genere observandum, eas esse subobscuras, et diversimode a variis enarrari. Quod ex illis exemplis, quae huc attuli, iam abunde liquet. Deinde, istae migrationes non semper totam gentis linguam immutarunt, nisi gens ipsa sedibus expulsa aut plane subiugata fuerit. Etenim v. gr. si verum est, Medeam cum marito suo et filio in Mediam venisse, non tamen ibi linguam suam introduxit. Athenienses ipsi, si *Theopompo* apud *Proclum* Lib. I in Timaeum p. 30 credimus, Aegyptiorum fuerunt *ἔποικοι* [**], atque certum est, Graecos maximam

[*] De Dea Syria, t. II p. 457 sqq. edit. Hemsterh.

[**] Eximiam mecum hanc animadversionem communicavit Celeb. *Wyttenbachius*: „*Jablonskius* non animadvertisse videtur vim nominis ἔποικοι. Hi sunt, qui aliunde veniunt habitatum apud veteres cives ac possessores alicuius regionis vel urbis, *accolae*, *incolae*, *inquilini*. Ita *Theopompus* tradidit Athenienses fuisse Saïtarum ἐποίκους. Vim nominis saepe ignoratam explicui in Animadvers. ad *Plutarchi* Mor. p. 944, E. Sed haec pars Commentarii nondum edita est."

me movent, quae de Perfei in Armeniam et Perfidem itineribus fcripferunt, cum ea omnia fabulis mirum in modum fint involuta. Neque huc Telephus Herculis filius quidquam facere poteft, nam puer admodum in Myfiam devenit, atque fic moribus et linguae illius gentis facile potuit affuefcere. Quae de Iafone commemorant *Strabo* Lib. XI p. 347, 362, et *Juftinus* Lib. XLII c. 2, eum has regiones Orientales una cum Medea coniuge repetiisfe, et ubique adventus fui monumenta reliquiffe, haec inquam obfcura funt, et a paucis probantur. Solam Medeam in patriam rediiffe, quod *Tzetzes* narrat in *Lycophronem* [v. 175] p. 36 edit. Opor., et *Diodorus Sicul.* confirmat Lib. IV [c. 55] p. 248, veritati magis videtur congruere. Nihil vero tam ad rem noftram facit, quam id, quod *Euftathius* in *Dionyfium* [v. 857] p. 127 commemorat, Lycaonem Arcada in *Lycaoniam* veniffe, et regioni nomen dediffe. Quia nimirum Lycaonis nomen cum *Lycaonia* confpirat, hinc Graeci quidam exiftimarunt, fieri vix aliter poffe, quin *Lycaonia* a Lycaone nomen traxerit, cum alioquin Lycaonis in Arcadia et reliqua Graecia apud vetuftos fcriptores ampliffima hinc inde memoretur proles (*n*). Videtur autem errori anfam dediffe, quod ipfa Arcadia a Lycaone primitus *Lycaonia* dicta fuiffe perhibeatur (*o*). Ceterum iftiusmodi etymologias quotidie a Grae-

mam et antiquiffimam cultus fui divini partem ab Aegyptiis accepiffe. Immenfum tamen lingua Athenienfium ab ea Aegyptiorum veterum abeft. Si vero contra Saïs eft Athenienfium colonia, ut alii apud *Proclum* l. c. monuerunt, idem illud dicendum.

(*n*) De alio Lycaone vid. *Homerus* Il. Δ. 89 cum comm. *Euftathii* p. 448.

(*o*) *Dion. Hal.* L. I p. 10, L. II p. 77. *Eufath.* in Il. B. p. 300.

Graecis fictas fuisse, illi maxime sciunt, qui Poëtarum Graecorum Latinorumque vetustos interpretes consuluerunt. Alii *Lycaoniam* a Lyco amne dictam fuisse, sibi persuadent; quod tamen etiam *Cellario* veteris Geographiae peritissimo, displicuit, Tom. II Geogr. Antiq. p. 120. Nomen *Lycaoniae* non video rectius tutiusque, quam ex lingua Aegyptiaca, posse derivari. *Caoni* enim, lingua Aegyptiorum, *solum* et *tellus lapidosum* significat, a ⲕⲁϩⲓ, *solum*, *tellus*, et ⲱⲛⲓ, *lapis*. Eodem modo quo *Canobus* ab ipsis Aegyptiorum Sacerdotibus, teste *Aristide* in Aegyptiaco [t. II. p. 359], *aurea tellus* exponitur, a ⲕⲁϩⲓ, *terra*, *tellus*, et ⲛⲟⲩⲃ, *aurum*. Conferatur *M. V. la Croze* in eximia Dissertatione, quae est adiecta Collectioni Orat. Dominic. Chamberlaynianae [*]. Hinc etiam Lycaoniae urbs Ἰκόνιον nomen habere videtur, ut supra in nota ad §. 3 observavi. Nomen autem tel-

[*] Conf. tom. I. Opusc. Iablonsk. p. 106, 107. — Quamvis vehementer dubitem, an notatio nominis *Lycaonia* cuique placere queat, nolui tamen eam, ab auctore exemplo suo adscriptam, negligere, et id eo minus, quia sententia de vestigiis linguae Aegyptiacae in Lycaonica *Iablonskio* ita arrisit, ut ad calcem exempli sui adderet: „ Non dubito, fore plerosque, qui hanc coniecturam meam ineptam et ab omni veri specie remotam esse existimaturi sint, quibusque iste conatus cum conatu *Goropii Becani*, qui omnia ad linguam Belgicam detorquere nitebatur, comparandus esse videbitur. Neque ego argumenta tanti ponderis esse iudico, ut opinionem, aut hariolationem potius, ab omnibus obiectionibus tutam sint praestitura. Volui tamen, quid ea de re aliquando mihi visum fuerit, memoriae mandare, iudicium cuique liberum permissurus perquam lubenti animo". Repetit deinde, quae supra dixerat de origine nominum propriorum *Derbe*, *Lycaonia*, et *Iconium*, quae ex lingua Aegyptia explicanda opinatur. Tamdem concludit: „ Itaque ulterius pergendum esse duxi, inque rem cura mea non indignam porro inquirendum, praesertim cum de coloniis Aegyptiorum in Asia constet, uti pag. 13 [§ 6 huius Disquisitionis] pluribus adstruxi".

telluris lapidosi bene convenit naturae regionis Lycaonicae. Dubium tamen remanet de syllaba priori *Ly* in *Lycaonia*. Forsitan illud nomen fuit Ducis coloniae, aut vetusti cuiusdam Principis: cuius nominis vestigia etiam in Lyco amne fortassis cernuntur. Dubito, an huc pertineat observatio Scholiastis ad *Apollonium Rhodium* Lib. II v. 374, Ἀμερίας δὲ ἐν γλώσσαις Λισσὸν τὸ ὑψηλὸν ἀποδίδωσιν. Conf. idem Scholiastes ad v. 733, et *Hesychius*, vocem Λισσὸν exponens ἄναντες, ἀπότομον, ὑψηλόν. Potest et Λυ vel Λα ex more Chaldaeorum esse adiectum; quod in quibusdam eius tractus civitatibus aliis *Bacharius* observavit, Geogr. P. I Lib. IV c. 23, et inter alia monuit, Λάρισσαν eamdem urbem esse, quae in S. Scriptura *Resen* appellatur. Similiter nomina alia locorum aut fluminum peregrina ab initio hac illave ratione augentur. Sic פְּרָת Gen. II. 14, a scriptoribus exoticis *Euphrates* vocatur, de qua additione disputat Clar. *Millius* in Differt. selectis p. 30 [200 ed. novae] §. XXI, cuius tamen coniectura mihi non probatur.

§. 4. *De linguis gentium Asiae minoris generaliter probatur, eas Graeco sermone usas non fuisse, quia Barbarae vocantur.*

Sed omissis tamdem aliquando his Graecorum aliorumque nugis, quas adferre oportebat, ne quid praetermisisse viderer, propius ad linguam, de qua sermo est, *Lycaonicam* accedo. Cuius ipsius linguae cum paucissima reperiantur vestigia, ut iam monui, finitimas in consilium adhibeamus necesse est, ut sic quodammodo iudicium ferre possimus. Quod sane impeditum est atque arduum negotium, cum in Asia minori, quot regiones, tot quoque fuerint Dialecti, quae quales fuerint, nondum inter eruditos constat.

Fuisse

Fuisse diversas, patet vel ex Sacra Scriptura, Act. Ap. II: 8, 9, *Et quomodo unusquisque nostrum audimus eos loquentes sermone eius regionis, in qua nati sumus, Parthi, Medi, Elamitae, et inhabitantes Mesopotamiam, Judaeam, et* Cappadociam, *et Asiam* (scil. Proconsularem, sive *Lydiam*), *et* Phrygiam *Pamphiliam*que, *Aegyptum*, &c. Quam diversitatem confirmat narratio de Mithridate apud *Aulum Gellium* Lib. XVII c. 17; eamdemque regnante Nerone adhuc obtinuisse, testimonio hominis barbari non illepido comprobat *Lucianus* de Saltat. p. 940 [t. II p. 303]; quod ad rem nostram non parum facit, et magis etiam perspicuum fiet, ubi de singulis quaedam delibabimus. Solebant Graeci, quasi Autochthones, non modo diversam suam a Barbaris venditare originem (*p*), atque de sua sola lingua magnifice sentire (*q*), sed et communi nomine hos omnes Asiae minoris populos vocare *Barbaros*, exceptis Ionibus, Doribus et Aeolibus, qui Graeci origine erant, et Graecam linguam usurpabant. Hinc *Pindarus* Isthm. VI [v. 35] p. 470,

οὐδ' ἔςιν οὕτω
Βάρβαρος οὔτε παλίγγλωσσος πόλις.

Confer. *Thucydidem* Lib. II p. 50 edit. Herv. Qui vero *Barbari* dicebantur, illis Graeca lingua patria sive vernacula non erat. Solebant enim Graeci universum terrarum orbem ita dividere, ut ipsi alteram eius partem constituerent, reliqui vero, qui Graeci ori-

(*p*) Vide tamen *Porphyrium* de Abstinentia Lib. III. p. 322 [§ 25].
(*q*) *Diodorus Sic.* Lib. I [c. 9]. *Eusebius* Lib. I Praepar. Euang. p. 14.

origine non essent, communi Barbarorum nomine dicerentur. Quam in rem est elegans *Platonis* in Politico locus p. 118 edit. Basil. Gr., Οἶον εἴ τις τἀνθρώπινον ἐπιχειρήσας δίχα διελέσθαι γένος διαιροῖ, καθάπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἐνθάδε διανέμουσι, τὸ μὲν Ἑλληνικὸν ὡς ἓν ἀπὸ πάντων ἀφαιροῦντες χωρὶς, σύμπασι δὲ τοῖς ἄλλοις γένεσιν, ἀπείροις οὖσι καὶ ἀμίκτοις καὶ ἀσυμφώνοις πρὸς ἄλληλα, Βάρβαρον μιᾷ κλήσει προσείποντες αὐτὸ, διὰ ταύτην τὴν μίαν κλῆσιν καὶ γένος ἓν αὐτὸ εἶναι προσδοκῶσιν, *Quemadmodum si quis universum genus humanum bifariam divisurus ita partiatur, ut multi facere hic solent, qui Graecos velut unam quamdam gentem ab omnibus aliis segregant, reliquas vero gentes omnes atque singulas, quamvis numero sint infinitae, et nullam aut regionis aut linguae communionem habeant, uno nomine Barbaros dicunt, et propterea quoque unam gentem esse affirmant.* Comparari possunt *Strabo* Lib. I p. 45 [66] et *Clemens Alex.* p. 338, 339 [Strom. lib. I p. 364]. Ex *Philone* idem docet *Salmasius* in ossilegio Linguae Hellenisticae p. 354. Atque hoc sensu ne Romanos quidem, gentem cultissimam, Graeci excipiebant: quod vel ex *Plauto* apparet, in Asinariae Prologo v. 10:

Dicam; huic nomen *Graece* est Onagos fabulae,
Demophilus scripsit, Marcus vortit *Barbare.*

Barbare, id est, *Latine* [*]. Pyrrhus quoque Romanos appellavit Barbaros. Vide *Plutarchum* in Fla-

---

[*] Laudat hunc *Plauti* locum *Festus* de V. S. p. 48, ut ostendat, *Barbaros* dictos esse *antiquitus omnes gentes exceptis Graecis*. Alia cumulavit Wetstenius ad verba Pauli Apostoli Rom. I. 14.

Flamin. p. 371 et in vita Pyrrhi p. 398. A. Pariter *Aristoteles* Romanos pro Barbaris habuisse videtur in libro, quem citat *Varro* Lib. VI de L. L. p. 78. Non alio sensu Romani vocantur Βαρβαρόφωνοι in Oraculis Sibyllinis, Lib. I prope finem p. 191 ed. Paris. [187 ed. Gallaei]. Heraclides tamen Ponticus, apud *Plutarchum* in vita Camilli p. 254 edit. Steph., Romanos agnoscit pro Graecis, a quo dissentire alios vidimus. Conf. *Strabo* l. c. Atque hinc factum est, ut alias gentes Graeci vocare solerent *elingues*, sine usu linguae viventes, quia nempe Graeco sermone non utebantur. *Hesychius* ait, Ἄγλωσσοι· Βάρβαροι καὶ σιωπηροί, *Elingues, sive lingua carentes. dicuntur tum Barbari, tum taciturni.* Eapropter Ἄγλωσσος et Ἑλλὰς opponuntur a *Sophocle* in Trachin. v. 1077, ubi vox prior a Scholiaste exponitur κακόγλωσσος, βάρβαρος, ἢ ἀλλόγλωσσος. Quem Poëtae locum citans *Cicero* Lib. II Quaestion. Tusculan. c. I [8] vocem ἄγλωσσος Latine interpretatur *barbaram immanitatem.* Attamen Graecos aliquid discriminis posuisse inter Barbaros nec eodem loco habuisse, patet ex *Demosthenis* Oratione in Philippum tertia p. 107 [vol. I p. 119 ed. Reiskii]. Unde quosdam vocarunt nomine τῶν τελέως Βαρβάρων, ut docet *Strabo* Lib. XI p. 358 [790], et *Varro*, agens de vocabulis Punicis, Gallicis et Aegyptiacis. Idcirco Eurydice Illyrica apud *Plutarchum* de Educat. Liberor. p. 74 edit. Steph. vocatur τρίβαρβαρος. Barbaros autem dividebant Graeci in Europaeos et Asianos. Scribit *Aelianus* V. H. Lib. VIII cap. 6, Ἐνόμιζον αἴσχιστον εἶναι πάντες οἱ τὴν Εὐρώπην οἰκοῦντες βάρβαροι, χρῆσθαι γράμμασιν· οἱ δὲ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὡς λόγος, ἐχρῶντο αὐτοῖς μᾶλλον. *Turpissimum et summum dedecus putarunt Barbari in Europa habitantes, literis uti, Asiani vero, ut fama est, magis iis usi sunt.* Inter Europaeos Barbaros non tantum Thraces et Scy-

 thas

thas praecipue ponebant, ſed etiam Gallos ſive Celtas, quo nomine Germani quoque ſaepe veniunt. *Lucianus* in Pſeudol. p. 591 edit. Salmur. [t. III p. 171], Νὴ Δί, *οὐ γὰρ ἦν τῶν* Ἑλλήνων *ἴδιον, ἀλλὰ πόθεν ἐπεισκωμάσαν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς πρὸς* Κελτοὺς, *ἢ* Θρᾷκας, *ἢ* Σκύθας, *ἐπιμιξίας*, *Non enim*, Per Iovem, *Graecorum propria erat vox, ſed aliunde ex Celtorum, aut Thracum, aut Scytharum commixtione inſolenter ſe inſinuavit.* Idem in Iove Tragoedo p. 197 [t. II p. 658], Οὐχ *ἅπαντες τὴν* Ἑλλήνων *συνιᾶσιν· ἐγὼ δὲ οὐ πολύγλωσσός εἰμι, ὥστε καὶ* Σκύθαις *καὶ* Πέρσαις *καὶ* Θρᾳξὶ *καὶ* Κελτοῖς *συνετὰ κηρύττειν*, *Non omnes Graecorum linguam intelligunt; ego vero varias linguas non calleo, ut et Scythis et Perſis et Thracibus et Celtis ea, quae intelligant, poſſim praedicare.* Eosdem ita coniungit *Ariſtoteles* Lib. VII Politic. cap. 3, et alii. Barbaros vero Aſianos nuncupabant omnes Aſiae populos praeter Graecos, qui illic degebant, ut patet e *Curtio* Lib. VI c. 3 § 3, omnium vero maxime et ſaepiſſime gentes Aſiae minoris et Perſas, quod ex frequenti cum illis commercio cum mores tum linguam eorum optime noſſent. Quod quidem demonſtrare facile poſſem, niſi res eſſet tritiſſima et nemini ignota.

§ 5. *Idem aliis argumentis confirmatur.*

Haec tam ſunt aperta, ut inter eruditos nemo inventus ſit, qui ea in dubium vocaret. Aliam vero rationem invenerunt viri eruditi, qua probarent, linguas illas, quamvis ab omnibus ſcriptoribus Barbarae dicantur, tamen eſſe Graecas. Sunt enim, qui nobis perſuadere velint, poſtremis praecipue temporibus eos quoque Barbaros dictos, qui, quamvis Graece loquerentur, non tamen puram et illibatam ſermonis Graeci caſtitatem ſervarent; ſed eam barbaris vocibus

bus et locutionibus conſpurcarent. Nolo iam diſputare de peculiari quodam huius vocis eiusdemque generis vocabulorum uſu (*r*). Certum vero eſt, apud plurimos ſcriptores et in communi uſu, praeſertim cum de tota gente ſermo eſt, hanc vocem ita accipi, quemadmodum eam § 4 explicui. Qui Barbari vocantur, illi ab uſu linguae Graecae plane alieni ſunt (*s*). Non

(*r*) Supra dictis pauca adiungam. Grammatici Graeci *βαρβαρίζειν* et *βαρβαρισμοὺς* dicunt perverſum, incommodum regulisque repugnantem uſum linguae Graecae. Vide *Sextum Empiricum* p. 260, 261, ibi notas *Fabricii*, *Diogenem Laërtium* Lib. VII § 59 et ad eum locum obſervationes *Menagii*. Non bene Graece loquentes dicuntur *βαρβαρίζειν* apud *Lucianum* in Somnio p. 6 [t. I p. 12]. Uſus peregrinorum vocabulorum eſt *βαρβαρισμὸς Ariſtoteli* de Poëtica cap. 23, ubi conſule *Dacerium*. Cyprios Barbaris accenſet *Lucianus* in Reviviſc. p. 398 [t. I p. 589], et tamen *Himerius* Sophiſta apud *Photium* ait p. 606 [*], *ἡ Κύπρος πόλις μεγάλη· δῆμοι τὴν γλῶτταν ἀκριβῶς Ἕλληνες*, atque ſignificat, incolas ſive cives Cypri inſulae, ſic enim *πόλις* hic et paſſim capi debet, accurate exacteque Graece locutos eſſe.

(*s*) Hinc apud *Pauſaniam* in Eliacis p. 176 [cap. 27 p. 449] *ἐπᾴδει βάρβαρα καὶ οὐδαμῶς συνετὰ Ἕλλησιν*, et apud *Sextum Empiricum*, *διὰ τὸ μὴ πάντας πάντων ἀκούοντας συνιέναι· οἷον Ἕλληνας βαρβάρων καὶ βαρβάρους Ἑλλήνων*, Lib. III Hypotyp. c. 30. Conf. idem adverſus Gram-

[*] In edit. a. 1611, p. 1131. In Graeco textu nihil mutandum. Veram loci mentem aſſecutus eſt *Iablonskius*. Nec diſſentit *Wernsdorfius* in nova recenſione Eclogarum et Declamationum *Himerii* p. 260, 261. Cyprii ſi Barbaris, habita ratione linguae, a *Luciano* aliisve annumerantur, factum id videtur ob uſum quorundam vocabulorum peregrinorum, quae ex *Heſychio*, Etymologici auctore et aliunde diligenter collegit *Meurſius* in Cypro, lib. II c. 25, t. III Opp. p. 666—668 et alibi. Conf. notae ad *Heſychium* v. Ἀβάθ.

Non enim videmus, eos, qui multum a communi Graecorum sermone discedebant, etiamsi essent ἀγνωςότατοι γλῶσσαν, quod de Eurytanibus, Aetoliae populo, affirmat *Thucydides* Lib. III [c. 94] p. 83 edit. Hervag., umquam appellari Barbaros, ex. gr. Rhodios aut Cretas, isto nomine non dictos, quamvis vel ex solo *Hesychio* pateat, longius eos abiisse a puritate linguae Graecae, atque *Cicero* ipse eosdem a Graecis discernat loco supra § 2 citato. Alia ratio Macedonum visa multis fuit, et de illis disputatum, sintne pro Graecis, an vero pro Barbaris a prima inde ipsorum origine habendi. Quae res cum in controversiam veniret, ita iudicatum est, pertinere eos ad Graecos, qui origine Argivi fuerint. Refertur huc locus *Herodoti* Lib. v cap. 22, qui narrat, Alexandrum, Amyntae filium, adiisse ad agonem Olympicum, sed aemulos in cursu Graecos eum arcere voluisse, negantes id esse certamen Barbarorum, sed Graecorum; cum autem se probasset Argivum, Alexandrum tunc Graecum esse iudicatum. Qui tamen *Herodoti* locus quomodo sit accipiendus, didici a Viro quodam doctissimo (*t*). Is enim mihi ostendit, non agi hic de ipsis Macedonibus, sed de regia Macedonum stirpe, cuius auctores, Caranus et Perdiccas, longa serie ex Argivorum Principibus suum genus ducebant. Non igitur de lingua hic agitur, sed de progenie Regum Macedoniae; quod sane totus ille *Hero-*

Grammaticos cap. 7 p. 30, 32, et adversus Mathematicos p. 339. Iunge *Platonem* in Theaeteto p. 77 edit. Basileënsis.

(*t*) Erat is *Alphonsus des Vignoles*, cuius Chronologia Historiae Sacrae et Historicorum aliorum, edita Berolini anno 1738, aut omnem feret aetatem, aut liber recentior nullus.

rodoti locus declarat, et aliunde poteſt illuſtrari (*u*). Male igitur Alexander ille primum annumerabatur Barbaris. Similiter Philippus rex Macedonicus habetur pro Barbaro a *Demoſthene* Orat. III Olynth. p. m. 24 edit. Gr. Baſ., Orat. I in Philipp. p. 32 et III in eumdem p. 69, ſed minus recte. *Iſocrates* autem in Oratione ad Philippum et epiſtolis ad eum ſcriptis, laudat Philippum ut unum Heraclidarum, magnis maioribus prognatum et nobilitate generis praeſtantem, atque aperte eum appellat Argivum, ſed Macedones vocat Barbaros [*]. Ip-

(*u*) Videatur ipſe *Herodotus* Lib. VIII cap. 137 et 139. Apud *Thucydidem* Lib. II p. 59, 60 [cap. 99] dicuntur Alexander Perdiccae pater et Temenidae eius maiores τὸ ἀρχαῖον ὄντες ἐξ Ἄργους, antiquitus ex urbe Argis oriundi. Macedonum reges ex ea civitate, Argos, ſe oriundos referunt, teſte *Livio* Lib. XXVII c. 30, Lib. XXXII c. 22. Scribit *Curtius* Lib. IV c. 2, Macedonum reges credere, ab illo deo, Hercule, ipſos genus ducere. Dicitur hinc Caranus, vir generis regii, ſextus decimus ab Hercule, profectus Argis, regnum Macedoniae occupaviſſe, apud *Velleium Paterculum* Lib. I c. 6 § 5. Quidquid exiſtimetur de verbis *ſextus decimus*, mihi iam perinde eſt. De nomine *Argis* controverſia nulla eſt. Dubito autem, an recte cenſuerint *Lipſius* et *Gruterus*, verba *vir generis regii*, cum paulo ante de Lycurgo eadem dicta eſſent, hic inepte inſita adeoque delenda eſſe; iſtiusmodi enim repetitiones in *Velleio* ſunt frequentiores [**].

[*] Ἄργος μὲν γάρ ἐςί σοι πατρὶς, ἧς δίκαιον τοσαύτην σε ποιεῖσθαι πρόνοιαν, ὅσηνπερ τῶν γονέων τῶν σαυτοῦ, ſcribit Iſocrates vol. I p. 244 edit. Battie. Macedones autem ab ipſo dictos eſſe Barbaros, vix audeo affirmare, cum ſigillatim commemoret Graecos, Macedones et Barbaros, in eadem oratione p. 307.

[**] De Argiva Regum Macedoniae origine legantur docti homines in notis ad *Herodoti* ac reliquorum ll. cc. In *Velleio* verba *vir generis regii* tuetur *Burmannus*; ſed e praecedentibus temere hic intruſa eſſe cenſet Cl. *Ruhnkenius*.

Ipſos vero Macedones antiquiſſimos, quantum ad linguam, Barbaros fuiſſe, vel hinc mihi probabat idem vir eruditus, quod apud *Curtium* Alexander glorietur, ſe effeciſſe, ut Macedones, cum Barbari habiti fuiſſent, nunc tamdem pro Graecis agnoſcerentur, Lib. VI [*]. Etiam poſt Alexandri M. aetatem Graeci habuerunt Macedones pro Barbaris; unde, *Plutarchus*, de Arato loquens, in eius vita p. 1910 edit. Stephani. *καὶ μὴ Πελοπόννησον ἐκβαρβαρῶσαι Φρουραῖς Μακεδόνων*. De lingua Macedonum ut aut nihil addam, aut pauca, faciunt inſtituti mei limites anguſti, neque etiam tantopere ad rem noſtram facit illa lingua, ut commode adeo haec diſputatio omitti poſſet. Lubet tamen in notis meam de lingua Macedonum ſive Barbara fuerit, ſive Graeca, expromere ſententiam, eamque eruditis iudicandam relinquere (ν). Quidquid de lingua ſtatuatur, Macedoniam

(ν) Diu multumque doctiſſimi viri diſputarunt de lingua

[*] Haec ipſa verba apud *Curtium* fruſtra quaeſivi. Narrat autem l. VI c. 9 extremo, Alexandrum dixiſſe Philotae: *Macedones de te iudicaturi ſunt, quaero an* patrio ſermone *ſis apud eos uſurus;* hunc reſpondiſſe: *Praeter Macedonas plerique adſunt, quod facilius, quae dicam, percepturos arbitror, ſi* eadem lingua *fuero uſus,* qua tu *egiſti, non ob aliud, credo, quam ut* oratio tua intelligi *poſſet a pluribus;* tum regeſſiſſe Regem: *ecquid videtis, adeo etiam* ſermonis patrii *Philotam taedere? ſolus quippe faſtidit eum dicere.* In oratione apologetica, c. 10 §. 22, 23 ait Philotas: *Mihi quidem obiicitur, quod ſocietatem* patrii ſermonis *aſperner. — Iam pridem* nativus ille ſermo *commercio aliarum gentium* exolevit; *tam victoribus, quam victis* peregrina lingua *diſcenda eſt.* Philotan, *Macedonem natum, non erubuiſſe, homines linguae ſuae per interpretem audire,* ſive adire, adeoque Macedones ſermone patrio noluiſſe compellare, aiebat Belon quidam, ibid. c. 11 § 4. Quo conſilio haec *Curtii* verba adſcripſerim, ſequentes *Iablonskii* animadverſiones declarabunt.

niam ipſam pro regione Barbara habitam fuiſſe, hinc etiam argui poteſt, quod *Scylax* p. 61 ed. Gron. πό-
λεις

gua aut dialecto quadam Macedonica. Alii enim, inprimis moti auctoritate *Salmaſii* in libro de Lingua Helleniſtica p. 110 ſqq., 119, 442, 443, linguam Macedonicam et Graecam exiſtimant unam eamdemque fuiſſe; aliis autem ſententia plane contraria placuit. Meo quidem iudicio, diſtingui debet antiquiſſimorum Macedonum lingua patria, propria, peculiaris et nativa, atque ea, qua deinceps uti cœperunt. Eo ſpectant ſequentes obſervationes. Macedoniam ab initio tenuerunt Thraces, atque Midas, qui cum Brigibus e Thracia in Phrygiam conceſſiſſe dicitur, Macedoniam quoque in ditione habuit, eiectus poſtea a Carano, quem *Herodotus* appellat Gavanem Lib. VIII c. 138. Vide et *Iuſtinum* Lib. VII c. 1. Poſtquam inde pulſus eſſet, forte in Aſiam ſeceſſit, ut adeo illi Briges fuerint Macedones pariter et Thraces. Conf. *Stephanus Byz.* in v. Βρύξ, et *Thucydides* Lib. II p. 59, 60 [cap. 99]. Antiqua Macedonum lingua non multum diverſa fuit a veteri Theſſalorum lingua, qui etiam Pelaſgi appellantur. Conferantur *Strabo* Lib. VIII p. 256, *Athenaeus* Lib. III p. 114, Lib. XIV p. 662, 663, 664, *Euſtathius* ad *Homeri* Il. p. 1309, et ad *Dionyſii* Periëg. p. 97 [v. 427 ſqq.], Scholiaſtes *Theocriti* p. 159, 161, 200 edit. Oxon. 1699 [ad Idyl. XII ἐπιγραφὴν, v. 12, 13, Id. XVI. 35], Scholia ad *Apollonium Rhodium* pag. 45. [ad v. 580]. Videtur quoque *Strabo* convenientiam quamdam Theſſalicae linguae cum Thracica innuere, Lib. xi p. 366. Hoc tamen accuratius erit penſitandum. Utut vero id eſt, antiquae Macedonum linguae haud exiguam mutationem intuliſſe videntur Argivi, Caranus cum poſteris ſuis. Quod cum res ipſa docet, tum multa vocabula Graeca, a Macedonibus deinde uſurpata, abunde confirmant. Fortaſſe Macedonibus contigit, quod Anglis contigiſſe novimus, ut, mutato dominio, novam quoque linguam adſciſcerent, priſtina tamen non prorſus reiecta. Rem hanc accurate perpendenti, manifeſtum cuique erit. Vulgus quidem vetuſtam et patriam linguam conſervavit, nihilo tamen minus multa vocabula ex Graecia adſumſit ſermonique ſuo addidit; quale quid apud

λεις Ἑλληνίδας recenſeat, quo ipſo eas ab aliis diſtinguit, quae non Ἑλληνίδες fuerint, neceſſe eſt; quem eum-

apud Aegyptios et populos alios. poſt imperium Graecorum, locum habuit. Alios Graece quoque et intellexiſſe et locutos fuiſſe, dubio prorſus carere debet. Erat haec lingua Aulica et hominum cultiorum. Eo ſenſu *Salmaſius* l. c. in praefatione p. 49 linguam Macedonicam non dubitat vocare dialectum Graecam. Obſervatu dignus locus eſt *Tertulliani* in Apologet. p. 10 ed. Priorii [cap. 9 p. 104, ubi *Havercampus* dedit ἤλαυνε τὴν μητέρα]: Sed et Macedones ſuſpecti, quia cum primum Oedipum tragoediam audiiſſent, ridentes inceſti dolorem ἔλαυνε dicebant εἰς τὴν μητέρα. Sic *Rigaltius* legit. Forſitan legendum πλύνέ σου τὴν μητέρα, vel πλύνεις τὴν μητέρα. Πλύνειν ambiguum habet ſenſum: aliquando ſignificat λοιδορεῖν, vide *Artemidorum* L. II c. 4 c. n. *Rigaltii*, *Heſychium* v. Πλύνετα [ibi Alberti], et *Photium* p. 10, 35; alibi ſumitur notione obſcoena, apud Ariſtophanem in Pluto p. 85 [v. 1062, ubi Πλύνόν με ποιῶν, ſed v. 166 et 514 Πλύνειν aliud ſignificat]. Audiverant Macedones prima vice tragoediam Graecam, eaque audita reſponderunt Graece. Quae niſi fuiſſent ipſa Macedonum verba, quid opus fuerit *Tertulliano*, rem hanc Graeco, et non potius Latino ſuo ſermone, hic narrare? Sed voluit ipſa Macedonum verba in medium afferre. Nec incredibile eſt, poſt Philippi et Alexandri Magni tempora, ipſam plebem Macedonicam ſermoni Graeco tamdem plane aſſueviſſe. Idcirco poſtea Macedones pro Graecis habebantur. Hinc *Seneca* Conſolat. ad Helviam cap. 6: *Quid ſibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Graecae urbes, quid inter Indos Perſasque Macedonicus ſermo?* Vide et *Plutarchum* in Flamin. p. 372. E, *Pauſaniam* in Meſſenicis p. 139 [350], Ἐπεὶ δὲ ἔκ τε τῶν ὅπλων καὶ τῆς φωνῆς Μακεδόνας καὶ Δημήτριον τὸν Φιλίππου γνωρίζουσιν ὄντας. Iungit *Livius*, Lib. XXXI c. 29, *Aetolos, Acarnanas, Macedonas, eiusdem linguae homines.* Attamen plura vocabula, Graecis omnibus ignota aut faltem non uſurpata, apud Macedonas in uſu permanſerunt, quibus ſcriptores Graeci recentiores, etiam interpretes V. T. Alexandrini, auctores librorum Apocryphorum et ſcripto-

eumdem morem in recensendis urbibus Graecis servat quo-

ptores Novi Testamenti frequentius usi fuerunt, longe abeuntes a dictione Attica. Huiuscemodi sunt voces δυσί pro δυοῖν, τάχιον pro θᾶττον, ἀποκεφαλίζειν pro καρατομεῖν vel ἀποτέμνειν τὴν κεφαλὴν, ἐνωτίζειν sive ἐνωτίζεσθαι significatione audiendi, auribus accipiendi, ἀποτάσσεσθαί τινι, vale alicui dicere, valere aliquem iubere, pro ἀσπάζεσθαί τινα, αἰχμαλωτίζεσθαι de iis, qui captivi abducuntur, προσφάγιον de pulmentario, εὐκαιρεῖν notione habendi otium, alicui rei vacandi, ἐσχάτως ἔχειν pro esse morti proximum, in ultimis esse. Quae et similia verba et dicendi genera, in scriptoribus Atticis frustra quaesita, ideoque a *Phrynicho*, *Thoma Magistro* aliisque Grammaticis Graecis improbata, recte dixeris Macedonica [*].

---

[*] Excursum de lingua Macedonica, ab Auctore exemplo suo adscriptum, nolui omittere, etsi valde dubitans, an testimonia scriptorum veterum omnia, hic laudata, sed accuratius lecta, huc pertineant. Nec admodum mihi arridet coniectura de verbis *Tertulliani*, in quibus ἔλαυνε sive ἤλαυνε se facile tuetur, cum sit ἐλαύνειν vox rei uxoriae. Vid. *Aristophanes* in Eccles. v. 39 c. n. *T. Fabri*, tom. II Epistol. p. 175 Non diffiteor, Graecos recentiores, cum Macedones, tum alios, vocabulis loquendique generibus usos esse, quorum frustra quaeras exempla in scriptis veterum Atticorum; sed recte ea dici Macedonica, et veluti reliquias antiquissimae Macedonum linguae, non audeo affirmare. Δυσὶν ἡμέραις est etiam in *Thucydidis* lib. VIII. 101, cuius et *Aristidis* meminit *Thomas M.* p. 253, 254. Reliquae voces sunt serioris aetatis, non tamen omnes a *Xenophonte*, *Dione Cassio*, *Arriano* et aliis neglectae. De ἐνωτίσασθαι vide *Albertium* ad *Hesychium* v. Ἐνωτίζου, et *Valckenarium* ad *Callimachi* Elegiarum fragmenta p. 246, 247. Vt autem de Dialecto Macedonica bene iudicetur, comparentur *E. Spanhemius* ad *Iuliani* Caesares p. 389 et ad *Callimachi* H. in Delum v. 150, *Ernestius* in Opusc. Phil. Crit. p 212, *Piersonus* in Praef. ad *Moeridem Atticistam* p. XXVI sqq., *Koenius* not ad *Gregorium* de Dial. p. 156, *Valckenarius* l. c. p. 39, 40. Tantum adscribam *Athenaei* verba lib. III p. 471 ed. novae; Μακεδονίζοντάς τ' οἶδα πολλοὺς τῶν Ἀττικῶν. Loquitur sine dubio de Atticis recentioribus.

quoque in Thracia, Sicilia, Asia minori aliisque Barbaris regionibus.

Si itaque gentes illae Asiae minoris Graece locutae fuissent, quamvis ille sermo vehementer fuerit corruptus et a fonte tersae Graecitatis longius recessisset, quod eruditi viri existimant, Barbarae tamen dici non potuissent: quod ex iis, quae modo dicta sunt, consequi videtur.

Quodsi vero haec nondum unicuique satisfaciunt, etiam alia supersunt argumenta, quibus sententiam nostram adstruamus.

Auctor est *Philippus*, rerum Caricarum scriptor vetustus, apud *Strabonem* Lib. XIV p. 455 [977], *Cares multa vocabula Graeca suae linguae admiscuisse.* Cuius rei hanc caussam affert *Strabo*, quod Cares per totam Graeciam stipendia (*w*) meruerint, atque cum Graecis multum commercii habuerint. Quodsi itaque Carum lingua a Graecis quaedam accepit, non potest, quin plane diversa fuerit. Etiam illud notandum est, quod *Strabo* addit, reliquos Barbaros, quando ad Graecae linguae usum introducuntur, non posse perfecte vocabula exprimere, quia nihil illis cum Graecis commercii intercedit. Quaecumque enim regiones etiam a Graecis habitabantur, illae accensebantur Graeciae. Vide *Is. Vossium* in *Melam*

(*w*) De Caribus omnium primis stipendia merentibus, et idcirco ab Athenienfibus contemtim habitis, videatur *Tzetzes* in Lycophronem p. 92 [*]. Etiam huc referendae Troezeniorum coloniae. Vide *Pausaniam* in Corinth. p. 73 [182, 183], *Vitruvium* p. 60.

[*] Ad v. 1384, ubi notavit *Meursius*. Auctor Etymol. M. v. Κάρος, Πρῶτοι γὰρ Κᾶρες ἐπολέμησαν ἐπὶ μισθῷ, καὶ ἔδοξαν εἶναι ἀτιμότατοι.

ſam p. 174. Hinc non una Graecia, ſed plures memorantur ab *Heliodoro* Lib. VII Aeth. p. 334. Qui igitur Barbari dicebantur, a Graecis plane alieni erant (*x*).

Non parum etiam in hac lite diiudicanda iuvare nos poteſt ſcriptor magni pretii, *Ephorus*, Iſocratis diſcipulus et Theopompi aequalis, quem ab ingenio et facundia *Tullius*, a peritia *Polybius*, viri uterque in ſuo genere laudatiſſimi, vehementer commendarunt. Is igitur, teſte *Strabone* Lib XIV p. 466 [996] totius Aſiae minoris gentes trifariam diviſit, in γένη Ἑλληνικὰ et Βάρβαρα χωρὶς τῶν μιγάδων. Quo loco ſcriptor peritiſſimus μιγάδας, convenas, gentes commixtas, origine partim Graecas, partim Barbaras, ab iis diſerte diſcernit, quae in totum vel Barbarae eſſent, vel Graecae. Etſi vero *Strabo* p. 467 μιγάδας non agnoſcit, argumento tamen huic nihil decedit. *Ephorus* dixit μιγάδας Ἑλλήνων καὶ Βαρβάρων, qui ex utrisque commixti ſunt, uti ἱππεῖς Ἰβήρων καὶ Νομάδων μιγάδες apud *Plutarchum* in Marcello p. 304. A Nec alio ſenſu meminit idem Strabo Lib. XII p. 368 [807] μετὰ δὲ τούτους μὲν Ἑλλήνων οἵ τε Αἰολέες καὶ Ἴωνες, τῶν δ'

(*x*) *Tertullianus* tamen *Barbarias Graeciae* commemorat. Puto eum loqui de regionibus Barbaris a Graecis quoque habitatis et excultis. Scribit ille in libro de velandis virginibus c. 2: *Per Graeciam et quasdam Barbarias eius, plures Eccleſiae virgines ſuas abſcondunt.* Interpretatur *Priorius* nomen *Barbarias* de Graeciae quibusdam urbibus vel regionibus. *Rigaltius* [*] intelligit regiones quasdam extra Graeciam, ſeu appoſitas Graeciae, quibuscum fuit negotium vel bellum Graecorum. Intelligo Macedoniam et Thraciam.

[*] Huic aſſentitur *Semlerus* in Indice Latinitatis Tertullianeae.

δ' ἄλλων Κᾶρές τε καὶ Λύκιοι, ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Λυδοί. Conf. *Plinius* Lib. VI c. 2. Vide et *Harduini* Nummos antiquos illuſtratos p. 213, 214. Eiusmodi homines μιξοβάρβαροι vocabantur et ἡμιβάρβαροι. Medeae liberos aiebant Corinthii μιξοβαρβάρους, quia ex Iaſone Graeco et Medea Barbara nati erant. Vide Scholiaſten ad *Pindari* XIII Olymp. p. 117, *Plutarchum* in Craſſo p. 561. C, et *Heſychium* in v. Μιξοβάρβαρος [*]. Ἡμιβάρβαροι qui ſint, bene explicat *Demetrius Scepſius* apud *Strabonem* Lib. XIV p. 420 [998]. Adde *Plutarchum* de virtutibus mulierum p. 247, A.

§ 6. *De ortu et progreſſu linguarum apud gentes Aſiae minoris.*

Sic vidimus, non Graecum fuiſſe harum gentium ſermonem, ſed plane diverſum et peculiarem. Verum qualis tamdem fuit, aut unde natus eſt? Vere dixit *Cicero* de N. D. Lib. I c. 20: *Omnibus fere in rebus, quid non ſit citius, quam quid ſit, dixerim.* Id quam difficile ſit in hac re, norunt ii, qui accuratius in iſtas res inquirere umquam in animum induxere. Etenim in tota antiquitate nihil tam obſcurum tantisque tenebris involutum eſt, quam ſunt origines linguarum imprimis Barbaricarum, quod omnes facile intel-

[*] Locum *Heſychii*, etſi diligentius quaeſitum, non inveni. Ipſa voce μιξοβάρβαρος utitur *Lucianus* in Iove Tragoedo § 27, t. II p. 673. Talis dicitur ἡμιέλλην ab eodem de Saltatione § 64, t. II p 303, et μιξέλλην a *Polybio* lib I c 67, ubi μιξέλληνες opponuntur Hiſpanis, Gallis, Liguribus, Balearibus et Afris. In Eclogis *Diodori Sic.* t. II p. 509 eadem invenias, ſed μιξέλληνες δοῦλοι in Latina interpretatione dicuntur *ſervi altero parente Graeci.* Rectene an ſecus, non dicam.

intelligunt. Linguam Cappadocicam initio haud multum ab Assyria veteri diversam fuisse dicemus, ubi ad definiendam hanc linguam ventum fuerit. De reliquis, velut de Phrygia, Lydia et aliis linguis quid dicendum sit, multo magis haereo. Origo quippe earum plane est obscura, quamvis corruptio et mutatio apertior sit ac facilius investiganda. De Coloniis Graecorum nihil attinet dicere, cum illae in ora maritima perstiterint, neque nisi sero in regiones mediterraneas penetraverint. Hinc a *Xenophonte* in Cyrop. p. 111 [VII. 4, 5] memorantur οἱ Ἕλληνες οἱ ἐπὶ θαλάττῃ οἰκοῦντες. Quodsi tamen istae Graecorum migrationes alicui harum linguarum mutationem intulerint, ea potissimum fuit propter viciniam Cariae, de qua non tantum *Philippus* apud *Strabonem* Lib. XIV p. 455 [977] testatur, ut in praecedentibus monui, huic linguae multas voces Graecas admixtas fuisse, sed alii etiam id saepius confirmant, *Hesychius*, *Eustathius*, Auctor Etymologici Magni, plures. Mansit tamen peculiaris lingua, quemadmodum Latina, quae quamvis innumeris vocibus Graecis abundet, et praeterea origine ferme Graeca sit, tamen Graeca dialectus dici nequit, sed lingua diversa et peculiaris manet. Igitur, ut taceam ipsa temporis diuturnitate et seculorum decursu multa innovari, primam forte mutationem insignem in linguis suis perpessae dici possint hae gentes ab Aegyptiis, qui, duce Sesostri, sive Sesoosi, vel etiam Sesonchosi (y), cum alias regiones, tum has quoque subiugarunt. Refert *Herodotus* Lib. II cap.

(y) Diversimode nomen scribitur. Σέσωστρις est vulgatissimum. Σεσόωσις habet *Diodorus Siculus* Lib. I p. 34 [c. 53, ubi conferantur notae Stephani, Rhodomanni et Cl. Wesselingii]. Σεσόγχωσις invenitur in Scholiis ad *Apollonium Rhodium* [IV. 272, 276] et alibi.

cap. 106 se istius expeditionis quaedam monumenta in Palaestina et Ionia oculis usurpasse, viros nempe petris incisos cum aliqua inscriptione Aegyptiaca, cujus hic fuerit sensus: *hanc regionem ego humeris meis obtinui* (z). Similis monumenti ab hoc Sesoosi in Thracia erecti, inscriptique literis sacris Aegyptiorum, meminit etiam *Diodorus Sic.* Lib. I p. 51 [c. 55]. Ex ista Sesostris expeditione, cuius *Strabo* saepius facit mentionem (*a*), superfuisse Colchos, gentem Aegyptiam, fuit traditio. Vide *Valerium Flaccum* Lib. V Arg. v. 419 et seqq., *Agathiam* Lib. II p. 51. Si quis plura de hoc Sesostri nosse cupiat, is adeat doctissimi Angli *Marshami* Canonem Chronicum, ubi multa memoratu dignissima annotavit vir egregius. Est et altera Aegyptiorum in Asiam expeditio, auspiciis Rhamsis suscepta, de qua *Tacitus* Lib. II Annalium cap. 60 scribit: *Mox visit veterum Thebarum magna vestigia, et manebant structis molibus literae Aegyptiacae, priorem opulentiam comple-*

(*z*) Obiter monebo, ex hoc *Herodoti* loco recte a *Gronovio* in Diatribe ad *Statium* cap. 22 vindicata fuisse verba *Claudiani* de Bello Gildonico v. 114,

> Ast ego, quae terras *humeris* pontumque *subegi*,
> Deferor.

Non opus itaque est, ut illic pro *humeris* legatur vel *iuvenis*, vel *numeris*, vel *armis*, licet ὤμοισι in *Herodoto* et *humeris* apud *Claudianum* recte accipiatur de *armis*, respectu nempe ad morem gerendorum armorum. *Cicero* ait Verrin. VI c. 34, *Sagittae pendebant ab humero*, et *Virgilius* Aeneid. II v. 844, *nostras humero gessisse pharetras.*

(*a*) Lib. I p. 42 [1c6], Lib. XVI p. 529 [1114], Lib. XVII p. 543 [1138].

plexae; iussusque e senioribus Sacerdotum patrio sermone [patrium sermonem] *interpretari, referebat, habitasse quondam septuaginta* [septingenta] *millia aetate militari, atque eo cum exercitu Regem Rhamsen Libya, Aethiopia, Medisque et Persis et Bactriano et Scytha potitum, quasque terras Syri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare imperio tenuisse.* Quis ille Rhamses fuerit, a viris eruditis disceptatur. Rhampsinitus, de quo *Herodotus* Lib. I cap. 121, hic locum habere vix potest, quod tamen volebat *Marshamus* in Canone Chron. p. 416. Namque *Herodotus*, qui de thesauris et avaritia ipsius tam multa nobis praedicavit, nobilissimam historiae istius regis partem, expeditionem illam insignem, omittere non potuisset. Ex silentio talis ac tanti Historici, quantus *Herodotus* fuit, non immerito colligitur, Rhamsen distingui oportere a Rhampsinito. *Lipsius* ad *Taciti* Annales p. 116 profert Rhamsen aliquem, quo regnante Troia capta sit, fide *Plinii* Lib. XXXVI c. 8. Legimus tamen apud *Ammianum Marcellinum* Lib. XVII [c. 4.] p. 126, obeliscum illum egregium, quem ex Aegypto Romam allatum transtulit Hermapion, dedicatum fuisse cuidam Rameſtae, atque is ab altera obelisci parte in versu secundo appellatur δεσπότης οἰκουμένης, dominus orbis terrarum. *Valesius* in notis etiam *Taciti* meminit, et alium praeterea locum ex *Eusebio* adducit. Existimat autem vir ille eruditus, Sesostrin et Rhamsen unum eumdemque fuisse; quam sententiam quondam lubens in medio relinquebam, sed nunc omni procul dubio verissimam iudico, praeeunte *Perizonio* in Originibus Aegyptiacis cap. 17, qui consulatur.

Expeditionibus Aegyptiorum accenseri et illa meretur, qua Croeso adversus Cyrum Aegyptii auxilium tulerunt, praecipue cum Cyrus ipsis devictis, et se-

ſe tradentibus, urbes in Aſia habitandas conceſſerit, narrante *Xenophonte* Cyropaed. p. 106 [1. 1. 4]. Mirum igitur non eſt, veſtigia Aegyptiorum hinc inde in Aſia (*b*) ſupereſſe. Ex Periplo Ponti Euxini p. 7 edit. Hudſoni novimus, in Ponto eſſe fluvium, cui nomen *Iſis*, quod aperte Aegyptiacum eſt.

Poſt Aegyptios Aſiam irruptionibus turbarunt Scythae. Namque illi, ut ait *Iuſtinus* Lib. II c. 3, *ter imperium Aſiae quaeſiverunt.* Tempore Seſoſtris Tanaus in Pontum usque exceſſit, quod docet *Iuſtinus* Lib. I. c. I. Haec prima irruptio fuit. Secunda Aſiae debellatio videtur contigiſſe duce Indathyrſo. Is enim, debellatis multis Aſiae gentibus, in Aegyptum (*c*) usque penetravit, uti ex *Megaſthene* in Indicis perhibet *Arrianus* p. 518. Verum dubitare quis poſſit, an non *Megasthenes* aut Tanai, aut vero Madyae, qui ultimus Aegyptum adortus eſt, ut videbimus, expeditionem dicere voluerit. Meminit et huius Indathyrſi *Strabo* Lib. X p. 472 [1007] ex *Megaſthene*, qui forſitan hunc cum Tanao pro uno eodemque habuit. Id enim videntur verba *Strabonis* indicare. Vide et *Hornium* in Origin. Americ. p. 146, 147. Quidquid eſt, illud ſaltem ſcimus, Indathyrſum illum a *Megaſthene* memoratum non eſſe eum, quocum Darius bella geſſit, quique ab *Herodoto* [IV. 75, ubi nunc Ἰδάνθυρσος] et *Plutarcho* in Apophth. [p. 174. E [*]] In-

(*b*) Non plane de nihilo erit hoc obſervaſſe. Si autem in aliqua lingua Aſiatica remanſerunt veſtigia quaedam Aegyptiorum, id omnino de lingua Lycaonica dicendum videtur, uti in ſuperioribus monui.

(*c*) Fortaſſe etiam in Indiam, ſi vera ſcribit *Philoſtratus* Lib. III p. 126 [cap. 20] de Scythis, irruptionem ſuperato Caucaſo tentantibus, ſed a Gange rege Indiae repulſis.

[*] Ubi ſcribitur Ἰδάνθυρσος; et plura de homine et nominis varietate notavit Clar. *Wyttenbachius.*

Indathyrsus, a *Ctesia* vero apud *Photium* p. 56 [116] Σκυθάρκης appellatur (*d*). Hic enim nec multas Asiae gentes subegit, nec Aegyptum adiit. Tertium Scythae Asiam sibi subiecerunt ductu Madyae regis, atque Aegyptum quoque occupaturi fuerant, nisi Psammetichus muneribus eos placasset. Quo tempore octo supra viginti annos imperium tenuere, eiecti tamdem et necati iussu Cyaxaris Medi, qui pater Astyagis fuit. Vide *Herodotum* Lib. I c. 105, 106, et Lib. IV c. I. Tertiam hanc expeditionem Scythicam verbis disertis commemorat *Iustinus* Lib. II c. 5. Verum liquet ex *Herodoto* apud *Iustinum* eo in loco pro *octo*, ut hactenus editum semper fuit, quod sciam, legendum esse *viginti et octo.* Nempe Commentatores non [*] attenderunt, loqui *Iustinum* eo loco de expeditione Madyae. Huc quoque pertinent, quae de Amazonibus relata legimus, eas Pontum occupasse, atque civitates celeberrimas condidisse, Myrinam, Ephesum aliasque, postea occupatas a Graecis, sed qui, ut fidem facerent posteris, has urbes a se conditas esse, ipsam Amazonum historiam omnem dubiam fecerunt et suspectam. Hinc scribit *Strabo* Lib. XI p. 504 [770], peculiare aliquid narrationi de Amazonibus accidisse: reliquae enim fabulas a vera historia separatas habent; historia veritatem requirit, sive prisca ea, sive nova sit, monstrosa aut nulla admittit, aut raro. De Amazonibus vero eadem et nunc et antiquitus traduntur, τερατώδη τ' ὄντα καὶ πίςεως πόῤῥω, pro-

(*d*) *Iustinus* eum vocat Iancyrum Lib. II c. 5, alii aliter, ut docent viri docti ad istum locum.

[*] Recte tamen id observarunt *Bongarsius*, *Vorstius*, alii, sed contra consensum librorum scriptorum omnium in ipso contextu nil mutandum censuerunt. Quae quidem modestia a plerisque in Arte Critica principibus viris saepe laudata est.

prodigiosa quidem et a fide procul remota. Ita *Strabo* et non pauci alii, sed dissentientibus scriptoribus compluribus, tam veteribus, quam recentioribus. Conferatur *Freinshemius* ad *Curtii* Lib. VI cap. 5, cuius mihi placet sententia, rem hanc haud omnino ex vano haustam fuisse, sed Graecula vanitate in miraculum corruptam. Amazones vero Scytharum et Thracum sermone usas fuisse, non origo tantum Scythica declarat, sed etiam conceptis verbis testatur eruditus *Apollonii Rhodii* Scholiastes in L. II v. 948, Ἐπεὶ δὲ οἱ μέθυσοι (*e*) Σανάπαι λέγονται παρὰ Θραξὶν, ᾗ διαλέκτῳ χρῶνται καὶ Ἀμάζονες, *Quoniam vero bibaces sive ebriosi a Thracibus Sanapae appellantur, qua lingua vel dialecto etiam Amazones utuntur.* Scythis hanc vocem tribuit *Hesychius*, cuius locum corruptissimum, in quo quondam lectum fuit Σάναπτιν· τὴν οἰνιώτην. Σκύθαι, ex Scholiaste *Apollonii* restituerunt illustris *Ios. Scaliger* et *Is. Vossius* ad *Iustinum* Lib. II c. 4. 17, legentes, Σανάπην· τὴν οἰνοπότιν vel οἰνώδη. Σκύθαι (*f*), *Sanapen Scythae dicunt vino-*

(*e*) Legendum forte αἱ μεθύσαι. Nam de foeminis sermo est, et sic *Hesychius* τὴν οἰνώδη. Accedit *Pollux* Lib. VI c. 3. p. 278 [segm. 25] scribens, ἡ γυνὴ δὲ μεθύση καὶ μεθύστρια, ὁ γὰρ μέθυσος ἐπὶ ἀνδρῶν [*].

(*f*) Non multum Σηνάπαι, ablata nempe terminatione Graeca, abludit a sermone Aegyptiorum, quibus πάροινος di-

[*] Coniectura haec minus probabilis videtur. In ea Scholiorum parte tantum fit mentio dialecti Amazonum, sed additur deinde ἡ δὲ μέθυσος Ἀμαζὼν κ. λ. Neque hic necesse, ut scribatur ἡ μεθύση. Sed consulantur *Graevius* ad *Lucianum* t. III p. 562, 563, *Bos* et *Oudendorpius* ad *Thomam M.* p. 602, *Piersonus* in *Moeridem* p. 260, 261.

vinosam mulierem. Adversatur quidem his *Herodotus*, atque ait, Scythas linguam Amazonum addidicisse, cum hae illorum sermonem discere non potuissent, Lib. II cap. 114; verum tamen ex ipsa *Herodoti* historia convenientiam linguae Amazoniae cum Thracica adstruere possem, nisi prolixum id foret. Tamdem etiam huc faciunt Scytharum coloniae, quae non paucae in Ponto exstiterunt, ut ex Scholiaste *Apollonii* in Lib. II. passim perspicitur. Hinc factum esse, ut multae voces Scythicae in linguas Asianas derivarentur, nemo est, qui non videat, cum quotidie similia contingere discamus. Hispanorum lingua, quia iugum Maurorum diu passi sunt, quartam ferme partem voces Arabicas admixtas habet, ut in Itinerario Hispaniae observat *Zeilerus*. Idem in Anglia et alibi quoque usu venisse, omnes norunt.

Scythis Asia pulsis, imperium ad se rapuerunt Persae, qui cum ubique locorum homines Persas constituerent Satrapas aliosque Praefectos, non potuit fieri, quin multa ex Persarum lingua adsciscerentur, etsi mandata regis Persarum cuiuscumque populi lingua patria conscribebantur, ut novimus e libro Estherae c. I comm. 22. Et quomodo aliae gentes hoc vitare potuerint, cum ne Graeci quidem ita linguae suae puritatem conservarint, quin a Persis nonnulla acceperint, quod *Athenaeus* queritur Lib. III p. 122 [471], uti a Thracibus aliisque gentibus Barbaris. Vid. *Philostratus* in vitis Sophistarum p. 553, inprimis *Plato* in Cratylo p. 57. Neque ipsa Romanorum lingua permansit immunis vocum peregrinarum.

dicitur ⲤⲈ vel ⲤⲞⲚⲎⲢⲠ, Psalm LXIX. 21. A Thracibus autem vinum appellatum fuit Ζίλαι, docente *Hesychio* in voce, vel Ζείλα, quod est in *Photii* Lex. MS., cuius usum mihi perhumaniter concessit Cl. *la Croze*.

-rum. Etenim ex Perfarum lingua funt, *Gaza*, *Parafangae*, *Copis* et alia multa, quae viri docti dudum animadverterunt, inprimis *Relandus* in Differtationibus Mifcellaneis n°. VIII. Devictis Perfis et fummam rerum tenentibus Graecis, non modo multa Graeca Barbaris linguis fefe immifcuerunt, fed etiam in Oriente fermo Graecus invalefcere coepit, fic tamen ut patria lingua confervaretur, unde apud plurimas gentes non una, fed plures Dialecti obtinuerunt. De Cibyratis *Strabo* memoriae prodidit Lib. XIII in fine [p. 936], eos quatuor linguis ufos fuiffe, Pifidarum, Solymorum, Graecorum et Lydorum, quae poftrema lingua patria illis fuit, nam Lydos genere fuiffe *Strabo* ibidem docet. Sic Galatae etiam duas linguas ufurpabant; quod teftatur *Hieronymus* in Prooemio Lib. II Comment. in Epiftolam ad Galatas, ubi ait: Galatas excepto fermone Graeco, quo omnis Oriens loquitur, propriam linguam eamdem paene habere, quam Treviros, nec referre, fi aliqua exinde mutaverint, cum et Afri Phoenicum linguam nonnulla ex parte mutaverint, et ipfa Latinitas regionibus quotidie mutetur et tempore. De quo loco plura differit *Elias Schedius* de Diis German. p. 12. Idem quoque in Lycaonica lingua ufu venit. Etenim Lycaones audiebant Apoftolos euangelium praedicantes lingua Graeca, eamque intelligebant; fed tamen etiam data occafione fua propria lingua, *Λυκαονιςί*, loquebantur. Ex his manifeftum eft, quales illae fuerint linguae, ut non abs re dixerit *Hefychius*, *συγκέχυται ἡ Βαρβάρων φωνή*, permixta & confufa eft Barbarorum lingua. Inprimis id verum eft in his gentibus, quae tot mutationibus obnoxiae fuere. Atque idem omnibus gentibus, quae rudes funt et minime politae, frequenter accidit. Etenim cum illae multis rebus deftituantur, quae aliis funt cognitae et perfpectae, tamdem cum res eas ipfas difcunt, earum

rum etiam nomina retinent, a quibus acceperunt. Unde non mirum videri debet, quod in his gentibus multa ſint Graeca, cum a Graecis multa acceperint didicerintque.

§ 7. *De lingua Phrygia. Eam non fuiſſe Graecam Dialectum, contra* Th. Ryckium *oſtenditur.*

Reſtat, ut de unaquaque harum linguarum ſigillatim quaedam delibemus, quo intelligamus, qua ratione a ſe invicem diſtulerint, atque tum conſideratis quibusdam vocibus, hinc inde in vetuſtis monumentis adhuc reſiduis, aliquod iudicium de re tam obſcura feramus.

Prima ſe nobis offert *Phrygia* lingua, tum quod in illa ora haec regio prima ſit, tum quod etiam nuper admodum vir doctiſſimus *Theodorus Ryckius* eam Graecam eſſe probare voluerit [*]. Ait itaque vir acutiſſimus in erudita Diatribe de primis Italiae Colonis et Aeneae adventu Cap. XII n. 44 et 50 [p. 465, 466]: *Cum tamen certo certius ſit*, linguam Phrygiam *linguae Graecae fuiſſe propaginem ſive dialectum; linguam Phrygiam non fuiſſe diverſam a Graeca niſi dialecto, non uno loco ex* Dionyſio *poteſt colligi.* In quo illud miror, virum eruditiſſimum pro una re habere, quae tamen inter ſe differunt. Aliud propago eſt linguae, aliud Dialectus. Poteſt namque lingua ab alia, cuius eſt propago, tam procul abire, ut

[*] Diſſertatio haec edita eſt Lugd. Batav. a 1684, ſubnexa *Holſtenii* notis et caſtigationibus in *Stephanum Byzant.* p. 399—467.

ut pro eius dialecto amplius haberi non possit (*g*). Exemplo sit lingua Latina, quae, ut dixerat ipse *Ryckius* n. 43, magnam partem fuit Graecae originis. Quin si credimus *Iubae* apud *Plutarchum* in Rom. p. 26, primum lingua Graeca pura Romae (*h*) obtinuit, οὔπω τότε τοῖς Ἑλληνικοῖς ὀνόμασι τῶν Ἰταλικῶν ἐπεκεχυμένων, *nondum id temporis Graecis verbis cum Italicis confusis*. Adde eumdem in Numa p. 64, τῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων τότε μᾶλλον ἢ νῦν τοῖς Λατίνοις ἀνακεκραμένων, et in Marcello p. 312, B. Iubae iudicium confirmatur etiam auctoritate Heraclidis Pontici, qui apud *Plutarchum* in vita Camilli p. 254 Romanos esse Graecos agnoscit (*i*). Sententiam tamen Iubae in universum defendere non ausim. [*] *Festus* certe e contrario affirmat in v *Alumento*, veteres Romanos Graecae linguae non adsuetos fuisse. Quidquid autem est, linguam tamen Romanam, cum esset in flore, quamvis propago Graeca existeret, quis merito Dialectum Graecam dixerit? *Dionysius Halicarnasseus*, qui omni opera annisus est, ut Romanos efficeret Graecos, in fine Libri I p. 76 testatur, Romanos sermone nec prorsus Barbaro nec absolute Graeco uti, sed mixto ex utroque, accedente in plerisque ad proprietatem linguae Aeoli-

(*g*) Conf. *Dionysius Halicarnasseus* Lib. I p. 23. Legatur etiam observatio *Salmasii* de Lingua Hellen. p. 19, 20.
(*h*) Vide exemplum apud *Macrobium* Lib. I Saturnal. c. 15 p. 181.
(*i*) *Tertullianus* de Testim. Animae cap. ult. scribit: *Graecam linguam et Latinam propinquas inter se haberi.* Linguam etiam Italorum antiquissimam plerique tum veteres tum recentiores Graecam esse opinantur. Vide *Wachteri* concordiam Naturae et Scripturae, num. 298, et ibi not. 9.

[*] Temeraria videtur argumentatio nec ad caussam pertinens: cuiusmodi item illa p. 31 et 47 ab Europaeis linguis ducta.

licae. Illud certe conftat, Romanos non nifi magno labore Graecam linguam didicifle, unde factum eft, ut multi fuerint, qui omnino Graecas non amarent literas, quod *Cicero* queritur Lib. II Academ. Quaeftion. cap. 2 (*k*). Atque ita fe res habet cum multis Europaeis linguis, quod omnes norunt. Poffemus iam iis contenti, quae fupra differuimus, pro certo affirmare, linguam Phrygiam non effe vel propaginem vel Dialectum linguae Graecae; verum tamen quia alii in contrarium difputant, et novis argumentis noftram fententiam impugnat vir eruditus, fupra a me laudatus, qualia ea fint, paulo accuratius difpiciendum.

Non defunt, qui Phrygas velint fuiffe Graecos. Inter antiquos *Iuftinus*, fcriptor haudquaquam femper accuratiffimus, Phrygas Lydosque dixit Graecos, Lib. XX c. I [*]. Videtur quoque pro fententia horum eruditorum adduci poffe, quod *Servius* ait in II Georg. 394, *Hymni Matris Deûm ubique propriam i. e. Graecam linguam requirunt.* Erat autem Mater Deûm origine Phrygia; quod vel iocus ille Antifthenis declarat apud *Diogenem Laërtium* Lib. VI init., *καὶ ἡ μήτηρ τῶν Θεῶν Φρυγία ἐςίν*, et apud *Plutarchum* de Exilio p. 1077, *τὸ δὲ τοῦ Ἀντισθένους — πρὸς τὸν εἰπόντα, ὅτι Φρυγιά σου ἐςὶν ἡ μήτηρ· καὶ γὰρ ἡ τῶν Θεῶν* (*l*). Is igitur *Servii* locus forte

(*k*) Hinc etiam vocabula Graeca a Romanis habebantur pro peregrinis. Vid. *Salmafius* de L. Hellenift. p. 92.

(*l*) Penfitandus etiam locus *Iuvenalis* Sat. III v. 62 fqq.,

[*] Nulla illic mentio Phrygum, in edit. Gronoviana a. 1760, neque eos, quod fciam, alibi *Iuftinus* dixit Graecos.

forte non fine aliqua veri fpecie obiici nobis poffit, praefertim fi meminerimus, in Myfteriis propriam et patriam linguam requiri. Vid. *Nicephorum Gregoram* in *Synefium* de Infomniis p. 96 fin. edit. Turnebi. Quod etiam ex Philofophis Theurgicis quidam memoriae prodiderunt. Ad haec vero refpondeo, *primum*, *Servium* loqui de ritibus colendis Matris Deûm, Graecis indeque Romanis quondam ufitatis, ut patet ex tota ferie rerum; quae quidem refponfio tanto maioris erit ponderis, ubi addidero *fecundo*, ritus Graecorum et Barbarorum Phrygum, quibus illa Deûm Mater colebatur, plane fuiffe inter fe diverfos, quod prolixe *Strabo* exponit in παρεκβάσει fua de Curetibus, ubi ex Demofthene [*] etiam obfervat, vitio verfum fuiffe patri Aefchinis, quod, in facris Cybeles, Phrygiis et barbaris acclamationibus ufus fuisfet, p. 325 [l. x p. 723]. *Denique* et hoc notandum eft, Matrem Deûm Graecorum et Cybelen Phrygum initio quaedam habuiffe inter fe fimilia, quare unam cum altera compararint, ut Ifidem Aegyptiorum cum Cerere Graecorum, fuiffe vero etiam, in quibus a fe differrent. Alias certe de Cybele fua Phryges narrarunt fabulas, alias Graeci de Rhea fua et Matre Deorum, quamquam poftremis temporibus duo haec numina in unum conflata fuiffe noverimus. *Apuleius* certe, quo nefcio an alius quisquam fcriptorum, qui exftant, myfteria religionum et facra gentilium

fqq., fed praecipue locus infignis de ludis Megalenfibus, Matri Deûm dicatis, apud *Ciceronem* de Harufp. refponfis c. XII.

[*] Quam mecum Celeb. *Wyttenbachius* communicavit, lubens et gratus adfcribo obfervationem: „ *Demosthenes* in Oratione Pro Corona p. 313. edit. Reisk. Aefchini obiicit, eum matri fuae initiationes iactitanti operam miniftraffe, βοῶν. εὐοῖ σαβοῖ, καὶ ἐπορχούμενος ὕης ἄττης, ἄττης ὕης. Hacc Phrygia Sacra vocat *Strabo* l. c."

tilium perſpecta magis et explorata habuerit, diſcrimen inter duo iſta numina facit, ut colligere licet ex his verbis. Lib. IX p. 221 edit. Elmenh., *propter unicum cantharum* [*caliculum*, in edit. Oudendorpii p. 612], *quem Deûm Mater Sorori ſuae, Deae Syriae, hoſpitale munus obtulit:* Illa vero Syria Dea fuit ipſa antiquiſſima Mater Deûm Phrygia, ut inprimis ex *Apuleio* et *Luciano*, aut quocumque demum auctore libri de Dea Syria, plane conſtat.

Sed nunc videamus argumenta a *Ryckio* in medium allata. Primum id quidem ille concedit, Phryges, ſive Briges (*m*), ex Thracia in Aſiam traieciſſe, et patrium ſermonem ſecum advexiſſe, quod veriſſimum (*n*) eſt, ſed *Thracicam linguam initio non levem cum Graeca convenientiam habuiſſe* affirmat. Atque *id exinde colligi poſſe* exiſtimat, *quod magna pars Graeciae a Thracibus fuerit occupata*. Verum hoc argumento id, quod vult, vir doctus minime conſequitur. Id quidem inde ſequi poteſt, unam gentem ab altera accepiſſe nonnulla, quod etiam re ipſa contigit. Audiamus *Salmaſium*, qui in iſtis rebus erat

(*m*) *Phryges* ab initio vocabantur *Briges*. Eſt vero in Thracia veſtigium illius regionis, e qua Briges in Aſiam transierunt. *Suidas*, Θάμυρις, ἢ Θαμύρας, Θρᾶξ, ἐξ Ἠδωνῶν, τῆς ἐν Βρίγκοις πόλεως. *Heſychius* ſcribit, Βρίγες· οἱ μὲν Φρύγες· οἱ δὲ Βάρβαροι. Et id confirmant *Strabo* Lib. XII p. 550 [827], *Stephanus Byzant.* v. Βρίγες, et ad iſtum locum *Holſtenius*, ſed et ante eos omnes *Herodotus* Lib. VII c. 73. Ex eodem *Heſychii* loco intelligimus, Phryges habitos fuiſſe pro Barbaris, quemadmodum Phrygia appellatur Barbaria. Vide *Turnebi* Lib. IX Adverſariorum cap. 18.

(*n*) Sententiam *Ryckii* de Phrygibus origine Thracibus non potui non maxime probare. Id vero aegre tulerunt collectores Diarii Trivultini, qui in Menſe ſuo Martio anni

erat exercitatissimus, in libro de Lingua Hellenist. pag. 403. *Lingua, ait, Graecorum ita fuit propria ipsis et peculiaris, ut tamen multa vocabula a Phoenicibus mutuata sit, plura a Getis et Thracibus.* Ex quorum numero illa quoque videntur fuisse, quae a Phrygibus Graecos accepisse *Plato* testatur in Cratylo p. 57, 61, velut πῦρ, ὕδωρ, κύνες et alia [*]. Eadem

1715 sic iudicant p. 540, *Selon luy les* Phrygiens *étoient* Thraces, *c'est ce qu'on aura de la peine à luy accorder.* Atqui in hac Dissertatione laudavi *Ryckium*, id ipsum etiam fatentem. Quem si evolvissent, sine dubio vidissent, virum eruditum suae sententiae auctoritatem conciliasse ex *Herodoto* Lib. VII c. 73 et *Strabone* Lib. XIII p. 590 ed. Basil., p. m. 460 [877]. Quibus testimoniis adde eumdem *Strabonem* Lib. X p. 324 [722], Lib. XII p. 379 [857], *Plinium* Lib. V cap. ultimo, *Stephanum Byz.* in v. Λόκαττος, Anonymum apud *Suidam* in v. Ἴλιον, *Eustathium* in *Dionysium Perieg.* [v. 521] p. 54, *Epiphanium* de Haeresibus p 8 § VII. Pertinet huc quoque locus Antisthenis apud *Diogenem Laërtium* l. c., ubi verbis καὶ ἡ μήτηρ τῶν θεῶν Φρυγία ἐστὶν haec adiunguntur, ἐδόκει γὰρ Θράττης μητρός, et haud obscure ad communem Phrygum Thracumque originem respicitur. Hinc quoque Aesopus Phryx a quibusdam dicebatur Thrax. Verbo, nihil in hac Dissertatione dictum fuit, quod et certius sit, et maiori nitatur veterum auctoritate, et communi virorum doctorum consensu, a quibus tamen *Salmasius* in notis ad Stephanum Byz. v. Σάβοι dissentit, abunde confirmatur; et quod adeo innumeris testimoniis, si rem hanc tanti ac multa probatione egentem existimaverim, facillime potuissem comprobare. Si quid in meo libello voluissent carpere, carpenda certe erant alia, quae ipse deinde observavi, et curis secundis nunc emendavi.

---

[*] *Valckenario* V. Cl. πῦρ videbatur vox peregrina, non item ὕδωρ. Vocibus his omnibus origo Graeca attribuitur a *Lennepio* et *Scheidio*.

dem Graeca lingua posteris temporibus ex Latinorum sermone innumera depromsit, ut testantur Glossaria Graecobarbara, propterea tamen diversissima lingua a Latina semper permansit. Quantum vero alioquin inter Thracicam linguam et Graecam interfuerit, ex *Ovidii* Tristibus et *Luciano* discere possumus. Vid. §. 4. Addatur *Porphyrius* de Abstin. p. 196 [lib. III § 3], et *Dio Cassius* Lib. LI p. 462, 463 [p. 658], ubi lingua Thracum opponitur Graecae, atque *Ammianus Marcell.* Lib. XXVII p. 563 [cap. 4], qui Thraciam scribit priscis temporibus tenuisse Barbaros, morum sermonumque varietate dissimiles. Equidem non est, quod dubitem, linguam Thracicam fuisse eamdem cum Scythica, aut saltem parum diversam; quod aliquando fusius, Deo O. M. fortunante, in Scythicis Originibus ostendere [*] conabor. Quod vero ad Phryges sive Briges attinet, ipsum eorum nomen Thracicum est, et *homines liberos* significat (*o*). Quae vox etiamnum in lingua Germanica exstat, *frey*; unde etiam celebris Germanorum Dea *Fria* sive *Freya* nomen habet. Si qua fabulis veterum fides habenda es-

(*o*) Video etiam alios in ista sententia fuisse. Apud *Suffridum Petri* de Orig. Frisiorum Lib. 1 c. 20 haec ex *Lazii* Migrat. Gentium citata invenio: *Quare nec mihi displicet coniectura illa I. Aventini, et Phrygas Asiaticos Teutonas fuisse lingua, a libertate sic nominatos*, die Phryen, *qui postea ab eadem libertate, depravata pronuntiatione*, die Friane *appellati sunt.* Incidi etiam posthaec in alios; inprimis in *Abelii* cuiusdam Historiam Monarchiarum, qui observatione mea usi sunt, quod in *Abelii* illo libro, qui tamen, dum haec scribo, ad manus non est, series rerum satis declarat.

[*] Origines hae Scythicae ad me non pervenerunt. An supersint, et ubi lateant, me fugit.

D 2

esset, videri cupiam posset, apud Phryges huius Deae memoriam non evanuisse. *Servius* enim in I Aen. 182 *Frigiae* filiae Aerepi, ita legendum est, meminit, quae nomen dederit Phrygiae. Φρυγίας νύμφης etiam in *Stephano Byzantio* reperitur mentio, in voce Ἀτρήνη. Quod paulo ante dixi, confirmat *Iuba* vetustus auctor (*p*) apud *Hesychium* in v. Βρίγες, Ἰόβας δὲ ὑπὸ Λυδῶν φαίνεται, i. e. ut in notis exponitur, ἀποφαίνεται, Βρίγα λέγεσθαι τὸν ἐλεύθερον, *Iuba autem affirmat, Lydos Briga*, sive Brigem, *hominem liberum appellare*. Confundit Iuba linguam Lydorum cum Phrygia, nisi forte utraque lingua hoc, uti multa alia habuerit communia (*q*). Pergit vir acutus atque contendit, *Phryges post Dardani adventum penitus Graecissasse*. Quod ne frustra dictum putare quis possit, duabus rationibus confirmare nititur. Primo *ex Graecis et Varrone* (*r*) docet, *Dardanum fuisse* ... *Ar-*

(*p*) De *Iuba*, Mauritaniae Rege doctissimo eiusque libris historicis fit mentio ab *Athenaeo*, *Plutarcho*, *Dione Cassio*, *Plinio* et aliis. Vid. *Maussacus* ad *Harpocrationem* v. Παῤῥάσιος, et Celeb. *Fabricius* in Biblioth. Graeca vol. II p. 601, vol. XIII p. 304 [*Saxii* Onom. Lit. Part. I. p. 178, 179].

(*q*) Cum his tamen conferantur, quae infra disputabo.

(*r*) Graeci illi sunt *Arctinus*, vetustissimus Poëta, de quo vide Fabricii Biblioth. Graec. vol. I p. 8, 9, *Satyrus* et *Callistratus*, quorum sententiam *Ryckius* verbis *Dionysii Halic.* exhibet p. 464. Confer et ea, quae praecedunt apud ipsum *Dionysium*. De *Varrone* res est magis dubia: ablegat nos Ryckius ad *Servium* in III Aen. 170. Verum *Varronis* sententiam *Servius* refert ad v. 167, quod obiter monendum, et ita scribit: *Graeci et Varro Humanarum rerum*, *Dardanum non ex Italia*, *sed de Arcadia* (*leg. Arcadiae* vel *Arcadica*) *urbe Pheneo oriundum dicunt*. Graecos designat, quorum *Dionysius* meminit. An vero *Var-*

Arcadem gente, eumque cum colonis Arcadibus in Asiam transiisse. Haec vero nondum certa sunt. et indubia. Graeci quippe omnia sibi tribuebant, se vero ipsos Αὐτόχθονας venditabant, nisi forte pauci viri sapientes non minus quam candidi nonnumquam profiterentur, quod plerique negare sustinebant. Hanc ipsam quoque Dardani historiam dubiam fuisse, fidem facit *Servius* in Lib. III Aen. v. 104, ubi *Dardanus*, inquit, *Iovis filius et Electrae profectus de Corytho civitate Thusciae primus venit ad Troiam, et illic parva aedificia collocavit.* Eadem habet ad eiusdem libri v. 167 et 170, ubi eum ex Hetruria venisse, constanter perhibet. Alii autem eum ex Molossia seu Epiro venisse tradiderunt, ut vir Clar. *M. V. la Croze* mihi in-

Varronis mentem illic loci bene ceperit *Servius*, nihil affirmare ausim. Ex Samothracia profectum fuisse Dardanum, *Varro* haud dubie voluit. Vide *Macrobium* Lib. III Saturnal. cap. 4. An vero ex Arcadia eo venisse, indicare voluerit, de eo quaeritur. Forsitan tamen aliorum opinionem adduxit tantum. Eumdem *Varronis* locum respicit *Servius* in I Aen. 382. Ceterum vero, venisse Dardanum ex Italia, *Servius*, praeter locos iam citatos, testatur etiam in I Aen. 239, 384, VIII Aen. 134, 135, IX Aen. 10, similiter *Macrobius* in Somn. Scip. Lib. I c 7, et his multum antiquior *Hellanicus* apud Scholiasten ad *Apollonii Rhodii* Lib. I v. 916 verba, Νῆσον ἐς Ἠλέκτρης Ἀτλαντίδος. Hinc *Valerius Flaccus* Samothracen vocat Electriam, Lib. II v. 431,

Tunc tenuis Lemnos transit et Electria tellus
Threiciis arcana Sacris.

Ita ex vestigiis Codicum MSS., quos inspexit *Nic. Heinsius*, et in quibus legitur *transita Electria tellus*, legendum conicio. Iunge *Arriani* testimonium apud *Eustathium* in Il. B pag. 351, *Plutarchum* in Camillo p. 252 edit. Steph.

indicavit. Erant autem Barbari in Epiro, et nominatim quidem Amphilochii. Vid. Thucydides Lib. II p. 56 [c. 68] et Chaones, ibid. et p. 64 edit. Hervag. [c. 80]. Sed concedam, Dardanum fuisse ex Arcadia, illa tamen lingua vetustis illis temporibus propior erat Thraciae, ut docet *Salmasius* de Ling. Hellenistica. Tamdem Dardanus et Troiani, a Phrygibus diversi (*s*), non Phrygiam (*t*) tenuerunt, sed par-

temi

(*s*) Troianos a Phrygibus origine diversos fuisse, certis argumentis potest comprobari. Nam (1) diversas habuerunt migrationes, et diversis ex regionibus in Asiam appulerunt. (2) Durante imperio Dardanidarum, leguntur Troiani cum Phrygibus simultates habuisse et saepe bella gessisse. Ex. gr. Tros rex Troiae contra Tantalum Phrygiae regem dicitur arma sumsisse. Vid. *Eusebii* Graeca p. 31, ubi tamen paulo ante dubitat, sitne Tantalus Phrygiae rex appellandus, an vero Maeoniae. Sed dubium illud nullius est momenti. Bellum regi Troianorum cum Phrygum rege intercessisse affirmant omnes. Conf. *Freculfi* Chronicon Tom. I Lib. II cap. 13. Eamdem rem commemorat *Ammianus Marcell.* Lib. XXII pag. 236, et *Herodianus* Lib. I [c. 11, sed ad illum locum consulantur interpretes] p. 17. qui uterque tamen, levi discordia, non Troëm nominat, sed Ilum. (3) Etiam scriptores veteres distinguunt Troianos et Phrygas, *Strabo* Lib. X p. 326, Lib. XII p. 388, 389, 395, Lib. XIV p. 457, *Dionysius Halic.* loco infra citando, Scholiastes ad *Apollonii Rhodii* Lib. I v. 937, ἡ Φρυγία παράκειται τῇ Τροίᾳ.

(*t*) De Priamo quidem ait Polyxena apud *Euripidem* in Hecuba v. 349, 350,

ἦ πατὴρ μὲν ἦν ἄναξ

Φρυγῶν ἁπάντων.

Sed ne dicam, Troianorum ditionem sub Priamo late se extendisse, quod *Strabo* docet Lib. XIII p. 402, 403, ipse Priamus apud *Homerum* Il. Γ. 184 seqq. Phrygiam a Troia di-

tem Phrygiae minoris (*u*). Hinc *Servius* in III Aeneid v. 3, *Phrygia in Asia est, Ilium in Phrygia minori.* Vid. et *Strabo* Lib. XIII [p. 591] et *Eustathius* ad *Dionysium Per.* p. 121, 122 [v. 815] Quod tamdem Troianorum imperium funditus deletum est, adeo, ut non defuerint, qui totam rem in dubium vocarent, uti *Dion Chrysostomus* peculiari libro [*] ostendit. Ut ut id est, insignem *ἀναχρονισμὸν Ryckius* committit, cum Brigum in Asiam adventum faciat priorem Troiae *ἁλώσει.* Diu enim post captum Ilium illa migratio contigit, quod ex aetate Midae, ducis in hac expeditione principis, vulgo colligitur. Ex quo possit videri etiam consequi, linguam Phrygiam antiquissimam non fuisse Thracicam, sed forte Lydiam vel Caricam, aut ex utraque illa commixtam, postea autem Brigum adventu a lingua Thracica absorptam, aut cum illa confusam fuisse. Multis annis ante Midam, teste *Diogene Laërtio* Lib. I cap. 90, vixit Homerus, et hic tamen Phrygum meminit. Vide etiam de emigrationis tempore *Eusebii* Chronicon Graecum p. 36. His accurate pensitatis, dubitare quis

distinguit, ubi Phrygiam maiorem, ad fluvium Sangarium sitam, intelligit *Eustathius* p. 402, quem et vide p. 429. In Scholiis ad Il. B v. 369 haec leguntur, *Ὁ ποιητὴς διαστέλλει Φρύγας καὶ Τρῶας· οἱ νεώτεροι δὲ συγχέουσι τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Τρωάδα.*

(*u*) *Φρύγας ἀμφοτέρους* habes apud *Xenophontem* Lib. I Cyrop. p. 13 [c. 1]. Idem Lib. II sub init. *Φρυγίαν μεγάλην* commemorat, et *Φρυγίαν τὴν παρ' Ἑλλήσποντον* Lib. IV [c. 2] p. 93. *Eustathius* in Il. B pag. 364, *Τῆς μικρᾶς δέ φασι Φρυγίας ἦσαν αὐτοι, οὐ μὴ τῆς μεγάλης, τῆς παρὰ Σαγγαρίῳ κειμένης.* Idem ad Il. Γ p. 402 ait Troiam fuisse *περὶ μικρὰν Φρυγίαν.*

---

[*] Orat. XI, tom. I p. 307 seqq. edit. Reiskii.

quis possit, fuerintne forte duae Phrygum sive Brigum in Asiam migrationes, fuerintne etiam plures Midae, quod nomen in Phrygia commune fuerit. Sed id nunc non ago. Revertamur ad argumenta *Ryckii*. Maioris momenti videtur illa, quam deinceps affert, ratio: *nomina* filiorum Priami, quae apud *Apollodorum* exstant Lib. III p. 210, 211, esse Graeca, velut, Ἕκτωρ, Ἀλέξανδρος, Δηΐφοβος, Ἕλενος, Πάμμων, Πολίτης etc. Video hic nomina Graeca complura, nec tamen ad unum omnia, neque eadem plane significatione, qua Phryges usi fuerunt. Ἕκτωρ ex. gr. est vocabulum Graecum, et significat *clavum*. Vid. *Hesychius* in v. Ἕκτορες· πάσσαλοι ἐν ῥυμῷ. Forsasse sic dicuntur a *retinendo*, et inde etiam anchorae ἕκτορες πλημμυρίδος a *Lycophrone* v. 100, cùm eiusdem originis videantur voces Graecae ἕκτωρ, ἕζωρ et ἴζωρ, nisi quis malit, ἕκτωρ scribi pro ἐχέτωρ, cum Scholiaste ad Il. Ω. 272. Apud Phrygas vero Ἕκτωρ idem significavit, quod apud Persas Δαρεῖος, *virum prudentem*. Scribit *Hesychius*. Δαρεῖος· ὑπὸ Περσῶν, ὁ φρόνιμος· ὑπὸ δὲ Φρυγῶν, ἕκτωρ, ubi opus non est, ut cum *Thoma Gale* ad *Herodoti* Lib. VI c. 98 pro ἕκτωρ legendum existimetur ἕιρκτωρ. Si in mediam Graeciam concesseris, multorum nominum non tam reddideris rationem, quam horum. Et tamen haec dialectus, si Graeca fuit, ut volunt, immensum a communi Graeco sermone abiit, ut ex iis vocibus intelligimus, quas vetusti scriptores nobis reliquas fecerunt. Quis Graecorum *ovem* appellavit Μᾶ, ut Phryges, quis *panem* Βέκκον, quis *vulpem* Οὐανοῦν, quis *regem* Βαλλήνα, et similia, de quibus deinde dicam. Illa vero nomina Phrygum, quae *Homerus* et *Apollodorus* habent, maximam certe partem pura putaque Graeca sunt. Praeterea, sunt quaedam in his nominibus, quae scimus a Phrygibus aliter appellata esse. Apud *Apollodorum* v. gr. p. 211 recensetur quidem Λυκάων,

quod

quod descendit a *Λύκος lupus*, unde etiam apud *Plinium* Lib. VIII c. 34 et *Pompon. Melam* Lib. III c. 9 *Lycaon* est nomen ferae apud Aethiopas ad genus luporum pertinentis. *Lupum* vero Phryges *Δάνον* appellarunt, ut obseruat *Bochartus* Tom. I Opp. col. 1164, in dissertatione epistolari de Aeneae aduentu in Italiam (v). Itaque hoc nomen non est ex dialecto Phrygia, etiamsi Graeca sit, sed ex communi Graecorum lingua deductum. Et ita se res habet cum aliis. Aut igitur oportet haec sint mere fabulosa, aut Dardanus eiusque posteri regiae stirpis tantum lingua Graeca usi sint, quemadmodum apud Syros et Aegyptios contigisse videmus. Nam qui Syriae post Alexandrum M. imperabant, Graece loquebantur, ut ex eorum nominibus et aliis argumentis (w) constat. Et tamen lingua Syriaca peculiaris lingua permansit, quod ex monumentis Palmyrenis et ex versione N. T. Syriaca manifestum evadit. Idem etiam in Aegypto contigit, quod prolixius explicare, nec necessarium puto, nec tempus permittit. Unum adiungam

(v) Nescio tamen, unde pateat, *lupum* a Phrygibus dici *Δάνον*. *Bocharto* credidi, multis de voce illa agenti. Nunc vero credo, eum memoria lapsum fuisse, et respexisse ad vocem *Γάνος*, de qua infra monebo. *Plutarchus* ceteroquin auctor est in libro, Quomodo iuvenes poëmata audire debeant p. 38 edit. Steph., Macedones *Δάνον* dixisse *mortem* [*].

(w) *Eusebius* Lib. I Hist. Eccl. cap. ult., Lib. IV cap. ult., *Photius* p. 402. Conf. *Bentleius* de Epistolis Phalaridis p. 404.

---

[*] Dubium non est, quin scripserit *Bochartus* l. c. Δάος. modo comparetur eiusdem Hierozoicon tom. I lib. III c. 10, ubi non neglexit hoc *Hesychii*, Δάος — ὑπὸ Φρυγῶν, λύκος, ad q. l. legendus *Albertius*.

gam. Lagidas Graece locutos fuisse, cum fuerint linguae Aegyptiacae imperiti, docet *Plutarchus* in Antonio p. 927. Superest aliud, quod dicamus, illos Priami filios sic a Graecis, aliter vero a Phrygibus appellatos esse, quod in multis contigisse docuit me vir eruditus (*x*). Sic *Paris* a Phrygibus, a Graecis vero *Alexander* dicebatur. *Varro* de L. L. Lib. VI p. 78. *Alexandrum ab eo appellatum in Graecia, qui Paris fuisset.* Qui Graecis erat *Astyanax*, a Phrygibus *Scamander* appellabatur. Quod discrimen ipsi Troiani observarunt. Vid. *Homerus* Il. Z v. 402, 403. Monet *Eustathius* p. 626, *Heleno* nomen *Scamandri* primitus fuisse, sed Helenum se vocasse de praeceptore Heleno Edono Thrace, a quo vaticinandi artem didicerat. Quod vero ad Phrygia nomina attinet, videmus tam vetusta quam recentia longe aliter se habere, atque Graecis prorsus dissimilia esse, velut *Hyagnis*, *Marsyas*, quorum alter Musicus ille celeber, alter Rex, cuius *Servius* meminit in VIII Eclogam [*], *Gordius*, *Midas*, *Lityerses*, qui sunt antiquiores. Etiam recentiora nomina nihil cum Graecis habebant commune. Athenienses servos suos *Manes* et *Midas* appellabant, ut *Strabo* et alii observant (*y*). Hinc de nomine *Maniae*, quod Phrygiarum

(*x*) Quo tempore haec mea Disquisitio edebatur, reticendum erat *M. V. la Croze* nomen, ex ipsius voluntate.

(*y*) Phrygiacum et servile nomen est *Manes*, cuius foemininum *Mania* iure videatur, observante *Casaubono* ad *Athenaei* l. c. Mania Dardanensis memoratur apud *Xenophontem* Lib. III [c. 1. 8] p. m. 328. Plura de hoc nomine le-

[*] Nihil illic de Marsya rege Phrygum, sed ad Aeneid. III. 359. In hac disputationis parte nec doctrina videtur accurata, nec diligens et acuta differendi ratio. Pleraque nomina non abhorrent ab origine Graeca.

rum ancillarum erat, et tamen apud Graecos *insaniam* significat, lepide iocatur *Machaon* poëta apud *Athenaeum* Lib. XIII p. 578 [91 sqq.]. Verum ut haec maiorem fidem inveniant, et pro certis habeatur, Phrygia nomina, quae vere Phrygia essent, non fuisse Graeca, locum *Athenaei* afferam, qui rem planam faciet. Is est Lib. XIV p. 624 [261], Διὸ καὶ τοὺς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐλητὰς Φρυγίους καὶ δουλοπρεπεῖς τὰς προσηγορίας ἔχειν· οἷός ἐστιν ὁ παρὰ Ἀλκμᾶνι Σάμβας (z), καὶ Ἄδων, καὶ Τῆλος· παρὰ δὲ Ἱππώνακτι Κήων [Κίων], καὶ Κώδαλος, καὶ Βάβυς, *Quamobrem apud Graecos tibicinum appellationes Phrygiae sunt et serviles, ut apud Alcmanem Sambas, Adon, Telus, apud Hipponactem vero Ceon* [Cion], *Codalus, Babys.* Quam haec nomina sint Graeca, illi viderint, qui in eo tantopere laborant, ut Phryges Graecos efficiant (a). Recte idcirco ausus non est *Strabo* Lib. XIII p. 417 [904] nomina illarum regionum e lingua Graeca interpretari.

Affert deinceps Clariss. *Ryckius* ex *Dionysii Halic.* Lib.

legas apud *Fabricium* ad *Sextum Empir.* in fine Libri II Pyrrhon. Hypotyp., et *Menagium* ad *Diogenis Laërtii* Lib. V p. 516. *Midias* gener Maniae occurrit apud *Xenophontem* l. c. p. 329, et *Midia* mulier Phrygia in *Pindari* Olymp. VII [v. 55] p. 63, ibi Scholia p. 62, 63, 158.

(z) Σάγγας Phryx commemoratur in Etymologico M. v. Σάγαρις [*].

(a) Vide et *Cassiodorum* de Orthogr. cap. IX, inprimis p. 2311 ed. Putsch.

[*] Sua Etymologus duxit e Scholiis ad *Apollonii Rhodii* lib. II v. 724. — Ad nomen Phrygium Βάβυς proxime accedit Βάβας, nomen mancipii, in epigrammate *Pisandri Rhodii*, lib. III Antholog. Graec. epigr. 46.

Lib. 1 quaedam loca, in quibus Troianos Graecos appellat. Nempe, quia *Dionysius* Romanorum originem volebat Graecam facere, atque Dardanum ex Arcadia venisse affirmaverat, non poterat, quin Troianos fuisse Graecos diceret. Nihil proficit hoc argumento *Ryckius*, etiamsi linguam Troianorum fuisse Graecam, dissertis verbis docuisset. *Ryckius* pugnat pro lingua Phrygia. At vero Phrygas a Troianis diversos fuisse iam supra monui, et inprimis *Dionysius* ipse a Troianis maxime distinguit. Non poterat eos efficere Graecos, cum novisset eos fuisse Barbaros, talesque a Graecis omnibus haberi. Si igitur Troianos volebat esse Graecos, urgere ante omnia debuit differentiam inter Phrygas Troianosque, quod etiam fecit. Cum enim Lib. 1 p. 22 dixisset, Tyrrhenos et Pelasgos haud raro secum invicem fuisse confusos ab auctoribus, addit p. 23, καὶ ἄλλα δή τινα ἔθνη, τὰ μὲν Ἑλλήνων, τὰ δὲ Βαρβάρων, ταὐτὸ ἔπαθον, ὥσπερ τὸ Τρωϊκὸν καὶ τὸ Φρυγικὸν, ἀγχοῦ οἰκοῦντα ἀλλήλων, κ. λ. Nihil validius pro mea sententia contra *Ryckium* hoc *Dionysii* loco afferri poterit, ubi Troiani quidem Graeci, Phryges contra Barbari verbis apertis nominantur (*b*). De lingua nihil probat vir erudi-

(*b*) Novi, *Solinum* cap. VII p. 59. b. ed. Aldi, Troianos Graecis accensere, sed et sententiam contrariam placuisse plerisque aliis. Hinc Troia dicitur πόλις βάρβαρος. Vid. *Plutarchus* in Pericle p. 167. E., *Pausanias* in Messeniacis p. 138, *Horatius* Lib. 1 Epist. 11. 7. Sic etiam *Herodotus* Troianos pro Barbaris reputat Lib. 1 c. 3, quem imitatur *Maximus Tyrius* Differt. 11. Similiter Troianos vocat Barbaros, et inter gentes Barbaras numerat *Pausanias* in Eliacis p. 171, 174. Eadem ratione *Scylax* p. 9 edit. Gronovii, qui quidem alibi in Phrygia inter urbes Graecas recenset Ilium, sed intelligit Ilium recentius, cuius incolae di-

ditus ; fed fic tamdem concludit: *veritati maxime confentaneum videri*, *Phrygiam linguam effe Graecam*, *fed fingulari Dialecto ab aliis huius linguae diftinctam*, *qua* Daretis Phrygii Ilias *confcripta quondam*, *fi* Aeliano *credamus V. H. Lib.* XI *c.* 2. Caute vir eruditus addit, *fi Aeliano credamus*, nam *Aeliani* fides hic magnopere laborat. Certe fi ille *Daretis* liber exftitiffet, viri docti et ante et poft *Aeliani* tempora hoc tam pretiofum antiquitatis monumentum eruere et ex tenebris in lucem proferre pro virili laboraffent. Neque *Aelianus* ipfe illum viderat, pro-

dicuntur Ἰλιεῖς, tefte *Strabone* Lib. XIII p. 484 [*] et *Stephano Byzantio* v. Ἴλιον. Similiter Barbaris Troianos annumerarunt *Ifocrates* in Helenae laudatione p. 510, 512, 518, 520, *Apuleius* Lib. X Metamorph. p. 253 [**], *Euftathius* ad *Homeri* Il. B p. 335, 347, *Servius* ad *Virgilium* II Aen. 501, 504, Scholiaftes *Horatii* Lib. IV Carm. ult. et Epod. Carm. IX.

---

[*] Locus eft Lib. XIII p. 886, οἱ δὲ νῦν Ἰλιεῖς φιλοδοξῦντες, καὶ θέλοντες εἶναι ταύτην τὴν παλαιὰν, παρεσχήκασι λόγον τοῖς ἐκ τῆς (τοῦ in Cod. Med.) Ὁμήρου ποιήσεως τεκμαιρομένοις· οὐ γὰρ ἔοικεν αὕτη εἶναι, ἡ καθ' Ὅμηρον· καὶ ἄλλοι δὲ ἱστοροῦσι πλείους μεταβεβληκέναι τόπους τὴν πόλιν· ὕστατα δ' ἐνταῦθα συμβῆναι κατὰ χρησμὸν μάλιστα. Verba eo praecipue confilio adfcripfi, ut notabilem varietatem lectionis, quam in exemplo meo *Gronovius* ex Codice Mediceo duxit, hic commemorarem. Pro κατὰ χρησμὸν, *oraculi iuffu*, ut vertitur, illic κατὰ μικρὸν legitur. Fortaffe rectius, et ad mentem *Strabonis* accommodatius. Conf. p. 889 et feqq. Κατὰ μικρὸν διάστημα fignificat *non longo locorum intervallo*. Qua ellipfi vulgatius nihil eft in hac et fimilibus loquendi formis. — Ad *Stephani* l. c. legantur viri eruditi, inprimis *Holftenius*.

[**] Non tanti res mihi vifa eft, ut teftimonia haec ad unum omnia quaererem et perpenderem. *Appuleii* verba p. 736 ed. Oudendorp. huc minus pertinere exiftimo. Magis certe huc fpectarent *Aefchylus* in Agamemn. v. 1060, 1209, 1210, *Euripides* in Hecuba v. 328, 734.

profitetur tantum se scire eumdem alicubi asservari. Qualis igitur fuerit, si fuit, dicere non possumus. Quod vero ad *Phrygiam Iliada* attinet, potuit liber ille lingua Phrygia ab ipso *Darete* esse consignatus: nam Barbaros Asianos habuisse literas, *Aelianus* noster affirmat Lib. VIII c. 6. Graecum *Daretis* librum citat *Antipater Acanthius* apud *Photium* in Codice Hephaestionis p. 244 ed. Hoelch. [471], et monet, ipsum ante Homerum Iliada conscripsisse. Ipsam vero *Phrygiam* Iliada alicubi asservari significat *Aelianus*, quod diverso sensu accipi potest. Aut enim dicitur Ilias Phrygia, quia eam vir Phrygius suo sermone composuit, ab alio deinde Graece versam. Ita *Aelianus* Lib. x Var. Hist. c. 5, *Φρύγιος οὗτος ὁ λόγος· ἐςὶ γὰρ Αἰσώπου τοῦ Φρυγός*. *Φρυγίων λόγων* meminit idem Lib. II Hist. Anim. c. 21, et Scholiastes *Apollonii Rhodii* [lib. I v. 558] p. 26. *Φρύγια γράμματα* habes apud *Plutarchum* de Is. et Osir. p. 337, et *Eusebium* Praepar. Euang. Lib. III c. 1 p. 51 (*c*). Aut vero si *Dares* librum suum Graeco sermone condidit, ut Xanthus Lydius aliique fecerunt, forsitan quis alius in linguam Phrygiam transtulit. Utrumque istum sensum *Aeliani* phrasis permittit. Novimus autem ex *Aeliani* Lib. XII Var. Hist. c. 48, Homeri poëmata in Persarum Indorumque linguas versa fuisse, quod etiam testantur *Dio Chry-*

(*c*) Scribit *Cicero* Lib. III de N. D. cap. 16, Herculem Aegyptium *Phrygias literas conscripsisse*. Quondam ex h. l. colligebam, Phryges habuisse literas et linguam sibi peculiarem, sed nunc muto sententiam, dubius tamen incertusque, intellexeritne *Cicero* *Φρύγια γράμματα*, an *λόγους Φρυγίους*, Conf. *Gale* ad *Phurnutum* [Cornutum] de Nat. Deor. cap. XVII p. 171. Non dissimili ratione de Hipparcho *Athenaeus* Lib. III p. 101, *ὁ τὴν Αἰγυπτιακὴν Ἰλιάδα συνθείς*.

Chryſoſtomus et *Athenaeus*, ut ad iſtum locum *Kuhnius* et *Perizonius* monent. Addatur hoc *Plutarchi* de Fortuna Alexandri Lib. I p. 585 ed. Steph., Ἀλεξάνδρου τὴν Ἀσίαν ἐξημεροῦντος, Ὅμηρος ἦν ἀνάγνωσμα καὶ Περσῶν καὶ Σουσιανῶν. Significat vero Perſas et Suſianos Graecam Homeri Iliadem legiſſe; ſed id ipſum verſioni huius poëtae occaſionem dare potuit. Ex his liquere arbitror, Phrygas lingua Graeca ab antiquiſſimis inde temporibus uſos non fuiſſe. Unum tamen habeo, quod dictis adiungere velim. Linguam Phrygiam non eſſe dialectum aut propaginem linguae Graecae, ſatis declarat hiſtoria Pſammetichi apud *Herodotum* Lib. II cap. 2. Nam quae ibi de antiquitate linguae Phrygiae venditata leguntur ab Aegyptiorum ſacerdotibus, ea facile *Herodotus* confutare potuiſſet, ſi lingua Phrygia aut Graeca fuiſſet, aut ab ea aliquo modo deſcendiſſe exiſtimata. Cum autem concedat, aut certe non adverſetur iis, qui Phrygiam linguam pro antiquiſſima omnium habebant, eo ipſo ſignificat, eam e Graeca ductam non eſſe, nam quae eſt antiquiſſima, deſcendere ab alia non poteſt, ſed poterant Graeci ex antiquiori Phrygum lingua quaedam vocabula deſumere, uti factum fuiſſe e *Platone* ſupra obſervavi.

§. 8. *Pauculae voces* Phrygiae, *poſt* Bochartum, *afferuntur et explicantur.*

Poſtulat iam ratio inſtituti, ut Phrygias nonnullas voces ex antiquis monumentis exhibeam. Sed labore hoc me levavit magnus ille *Bochartus* in diſſertatione de Aeneae in Italiam adventu, in qua Tom. I Operum col. 1161 ſqq. multas Phrygias affert, et erudite, ut ſolet, plerasque iſtas voces explicat. Inde quasdam easque praecipuas huc transferam et paucis, ubi opus fuerit, illuſtrare conabor, atque illis exempla nonnulla adiiungam.

"Αγ-

"ΑΓΔΕΣΤΙΣ vel "ΑΓΔΙΣΤΙΣ nomen Phrygium Matris Deorum. De Berecynthiis, Phrygia gente, et de Phrygibus in univerſum ſcribit *Strabo* Lib. x p. 469 [717, 718], Ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι καὶ ὀργιάζουσι ταύτῃ, μητέρα καλοῦντες, καὶ Ἄγδεςιν, καὶ Φρυγίαν, θεὸν μεγάλην. Sic enim legendum, non Ἄγεςιν, vel Ἑςίαν, vel etiam Αἴεςιν, monuit *Caſaubonus*. Ab *Heſychio* vocatur Ἄγδιςις [*].

'ΑΖΗ'Ν apud Phrygas *barba* dicebatur iuxta *Heſychium* et auctorem Etymologici. Ἀζὴν σημαίνει τὸν πώγωνα κατὰ Φρύγας, teſte Etymologo. Alter dedit Ἄζενον, πώγωνα· Φρύγες. Legendum videtur Ἀζένα, πώγωνα [**].

'ΑΔΑΓΟΟΥ'Σ· θεός τις παρὰ Φρυξὶν, ἑρμαφρόδιτος, ut monet *Heſychius*. Apud *Bochartum* dicitur Ἀδαγυοὺς, quod parum differt, uti quoque Ἀδαγοὸς, quemadmodum legi vult *Alexander Morus* in notis ad quaedam loca N. F. p. 96 ed. Fabricii. Sed audacior eſt, quam ut poſſit probari, *Salmaſii* coniectura, in Exercitation. Plinianis p. 248 nomina Ἀδαγοοὺς in Ἀδαδοὺς et Φρυξὶ in Σύροις mutata cupientis.

'ΑΔΑ'ΜΝΑ, *amicus*, et 'ΑΔΑΜΝΕΙ͂Ν, *diligere*. *Heſychius*, Ἀδαμνεῖν· τὸ φιλεῖν. καὶ Φρύγες τὸν φίλον Ἀδάμνα λέγουσιν. Sunt ſine dubio voces Barbarae et Graecis ſcriptoribus inuſitatae.

'ΑΚΡΙΣΤΙΣ, *fur* foemina, monente *Bocharto*. Sed et aliam inſuper adiectam invenio huius vocis expoſitionem apud *Heſychium*, Ἄκριςιν· κλέπτριαν, ἀλετρίδα· Φρύγες. In lingua Phrygia etiam hoc nomine di-

[*] Vid. viri eruditi ad *Arnobium* lib. v p. 158 ſeqq., et *Albertius* ad *Heſychium* v. Ἄγδιςις.

[**] Ita *Kuſterus*. An rectius, Ἀζένα, τὸν πώγωνα.

dicebatur *molitrix*, μυλωθρός. *Sopingius* in margine codicis sui correxerat Ἀλέτριαν. Quid hoc vocis sit, idem *Hesychius* docet. Ἀλετρίαι, inquit, γίγνονταί τινες παρθένοι, αἱ τινὲς [αἵτινες] τὰ εἰς τὰς θυσίας πόπανα ἀλοῦσι, καὶ ἔστι τοῦτο ἐπίτιμον, Ἀλετρίαι *sunt virgines, quae placentas in sacrificiis adhiberi solitas pinsunt, atque id honorificum habetur.* Sed fortasse in utroque, at certe in priori loco Ἀλετρὶς potest servari. Non tantum hoc vocabulum invenitur apud *Homerum* Odyss. Υ. 105 et *Aristophanem* Lysistr. v. 644, sed et respexisse videtur *Hesychius* ad Scholia *Aristophanis* l. c., qui scribit, γίνονται δέ τινες τῶν εὐγενῶν ἀλετρίδες τῇ θεῷ παρθένοι, αἵτινες τὰ εἰς τὴν θυσίαν πόπανα ἀλοῦσι, καὶ ἔστιν ἔντιμον τοῦτο·

ἈΡΓΥΓΤΑΣ τὴν Λάμιαν. Φρύγες. apud *Hesychium.* *Bochartus* praebet Ἀργῆτας [*].

ἈΡΜΑΤΕΙΟΝ est appellatio Phrygia cuiusdam cantilenae. *Hesychius* tantum scribit Ἁρμάτειον μέλος, nulla mentione Phrygum facta. Sed possunt eius verba aut suppleri aut aliunde illustrari. Respicitur enim ad *Euripidis* Oresten v. 1387 sqq.

> Ἴλιον, Ἴλιον ὤ μοι μοι,
> Φρύγιον ἄστυ καλλίβωλον,
> Ἴδας ὄρος ἱερὸν,
> Ὥς σ' ὀλόμενον στένω,
> Ἁρμάτειον ἁρμάτειον μέλος
> Βαρβάρῳ βοᾷ.

ad quae Phrygis verba in Scholiis multa notantur [imprimis in editione *Musgravii* vol. IV p. 393, 394], quibuscum comparentur *Eustathius* ad Iliad. X pag. 1276

[*] Hoc non inveni apud *Hesychium*. Vid. not. ad Ἀργύτας p. 522.

1276 et Etymologicon M. p. 145. Exiſtimarunt tamen illi eſſe vocem Graecae originis.

"ΑΡΤΕΜΙΣ nomen Dianae videtur Phrygiacum, ut coniicio ex verbis *Clementis Alex.* Lib. 1 Strom. p. 323 [384, ubi tamen legatur *Potterus*], Φρυγίαν τε οὖσαν κεκλῆσθαι Ἄρτεμιν. Convenit nomen *Artamae*, regis Phrygum apud *Xenophontem* in Cyropaedia. [lib. II c. 1].

'ΑΤΤΑ'ΛΗ lingua Phrygum eſt *guttur*. Apud *Heſychium* legitur, Ἀττάλη· φάρυξις, ὑπὸ Φρυγῶν. *Salmaſius* legit φάρυγξ. Alii aliter.

ΒΑΓΑΙ̃ΟΣ cognomen *Iovis* Phrygium, *Heſychius*, Βαγαῖος· ὁ μάταιος, ἢ Ζεὺς Φρύγιος, μέγας, πολὺς, ταχύς.

ΒΑΛΛΗ'Ν ſive ΒΑΛΗ'Ν, utuntur ſoli Phryges, ut ſupra monui, ſignificatione *regis*. Scribit *Heſychius*, Βαλλήν· βασιλεύς. Φρυγιστί. Sumtum hoc eſt e *Sexto Empirico* Lib. 1 adv. Mathemat. c. 13, ubi οἱ παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ ποιμένες, Ἰὼ Βαλλὴν λέγοντες, Ἰὼ βασιλεῦ λέγουσι Φρυγιστί. Conferantur *Euſtathius* ad Il. Γ. p. 381, *Seldenus* de Dis. Syr. p. 216 et *E. Spanhemius* ad *Callimachum* p. 28 [*].

ΒΑ'ΜΒΑΛΟΝ apud Phrygas in uſu, non item apud Graecos. *Heſychius*, Βάμβαλον· ἱμάτιον καὶ τὸ αἰδοῖον. Φρύγες. Si forte vocabulum ſignificatione priori de pallio ſive veſte contra frigora, non certe notione poſteriori de pudendis, extra Phrygiam notum fuiſſe videtur.

ΒΑΤΑΒΑ'ΚΗΣ, Sacerdos Peſſinuntius apud *Plutarchum* in Mario p. 415. Βατάκης eſt apud *Suidam* in

[*] *Aeſchylus* in Perſis v. 659, Βαλὴν ἀρχαῖος Βαλήν. Monet Scholiaſtes, vocem de *rege* uſurpari, *Euphorionem* vero affirmare, eſſe eamdem e dialecto Thuriorum. Conſulantur viri eruditi ad *Heſychium* v. Βαλλήν.

in v. Γναῖος, quae suo loco mota quaeri debet in Γα, non in Γν. Sic etiam in Cod. MS. *Plutarchi* inventum fuit. Vide Gallicam huius scriptoris versionem A. Dacerii Tom. IV p. 124, et confer Epigrammata MSS. et *Hephaest.* in *Vossii* notis ad *Catullum* p. 163. In excerptis *Diodori Sic.* apud *Photium* p. 637 [1184] scribitur Βαττάκης sive Βαττάκις. Inde fere coniicias, hoc fuisse nomen dignitatis, et sic Phrygibus dictum fuisse *Archigallum*, quamvis tantum vocetur ἱερεύς, et a *Livio* Lib. LXVIII *sacerdos* [*].

ΒΕΔΥ' sive ΒΕ'ΔΥ sermone Phrygum denotat *aquam*, vel *aërem*, secundum alios. Facit huc praesertim locus *Clementis Alexandrini* Lib. V Strom. p. 568 [673], Βέδυ μὲν γὰρ τοὺς Φρύγας τὸ ὕδωρ φησὶ καλεῖν· καθὸ καὶ Ὀρφεὺς [p. 383, 314 ed. Gesneri],

Καὶ Βέδυ Νυμφάων καταλείβεται ἀγλαὸν ὕδωρ.

ἀλλὰ καὶ ὁ Θύτης Δίων ὁμοίως φαίνεται γράφων· Καὶ Βέδυ λαβὼν, κατὰ χειρῶν καταχέου, καὶ ἐπὶ τὴν ἱεροσκοπίην τρέπου. Ἔμπαλιν δὲ ὁ Κωμικὸς Φιλύδεος (*d*), Ἐλ-

(*d*) *Bochartus* malit legi Φίλιππος. Eius nominis fuere va-

[*] Non unus heic error est. Verba *Suidae* loco suo nequaquam mota sunt. Pertinent enim ad v. Γάλλος, ἀπόκοπος, tom. I p. 466, ubi Βαττάκος. Ductum id e *Polybio*, monente, post *Valesium*, etiam *Kustero*; cum incertum videatur *Drakenborchio* ad *Livium* lib. XXXVIII c. 18. Levi mutatione reperiit *Schweighaeuserus* t. IV p. 223. In Eclogis *Diodori* t. II p. 537 appellatur Βαττάκης. Nomen non additur a *Livio* l. c. Quae autem leguntur lib. LXVIII c. 9, non sunt *Livii* verba, sed ex aliis collecta a *Freinshemio*, cui dicitur *Batabates*. Nec opinor esse nomen dignitatis, sed proprium, quia *Polybius* non eius tantum meminit, verum Ἄττιδος καὶ Βαττάκου τῶν ἐκ Πισσινοῦντος ἱερέων τῆς μητρὸς τῶν θεῶν.

indicavit. Erant autem Barbari in Epiro, et nominatim quidem Amphilochii. Vid. Thucydides Lib. II. p. 56 [c. 68] et Chaones, ibid. et p. 64 edit. Hervag. [c. 80]. Sed concedam, Dardanum fuisse ex Arcadia, illa tamen lingua vetustissimis temporibus propior erat Thraciae, ut docet *Salmasius* de Ling. Hellenistica. Tamdem Dardanus et Troiani, a Phrygibus diversi (s), non Phrygiam (t) tenuerunt, sed partem

(s) Troianos a Phrygibus origine diversos fuisse, certis argumentis potest comprobari. Nam (1) diversas habuerunt migrationes, et diversis ex regionibus in Asiam appulerunt. (2) Durante imperio Dardanidarum, leguntur Troiani cum Phrygibus simultates habuisse et saepe bella gessisse. Ex. gr. Tros rex Troiae contra Tantalum Phrygiae regem dicitur arma sumsisse. Vid. *Eusebii* Graeca p. 31, ubi tamen paulo ante dubitat, sitne Tantalus Phrygiae rex appellandus, an vero Maeoniae. Sed dubium illud nullius est momenti. Bellum regi Troianorum cum Phrygum rege intercessisse affirmant omnes. Conf. *Freculfi* Chronicon Tom. I Lib. II cap. 13. Eamdem rem commemorat *Ammianus Marcell.* Lib. XXII pag. 236, et *Herodianus* Lib. I [c. 11, sed ad illum locum consulantur interpretes] p. 17. qui uterque tamen, levi discordia, non Troëm nominat, sed Ilum. (3) Etiam scriptores veteres distinguunt Troianos et Phrygas, *Strabo* Lib. X p. 326, Lib. XII p. 388, 389, 395, Lib. XIV p. 457, *Dionysius Halic.* loco infra citando, Scholiastes ad *Apollonii Rhodii* Lib. I v. 937, ἡ Φρυγία παράκειται τῇ Τροίᾳ.

(t) De Priamo quidem ait Polyxena apud *Euripidem* in Hecuba v. 349, 350,

ᾗ πατὴρ μὲν ἦν ἄναξ
Φρυγῶν ἁπάντων.

Sed ne dicam, Troianorum ditionem sub Priamo late se extendisse, quod *Strabo* docet Lib. XIII p. 402, 403, ipse Priamus apud *Homerum* Il. Γ. 184 seqq. Phrygiam a Troia di-

tem Phrygiae minoris (*u*). Hinc *Servius* in III Aeneid v. 3, *Phrygia in Asia est*, *Ilium in Phrygia minori*. Vid. et *Strabo* Lib. XIII [p. 591] et *Eustathius* ad *Dionysium Per.* p. 121, 122 [v. 815] Quod tamdem Troianorum imperium funditus deletum est, adeo, ut non defuerint, qui totam rem in dubium vocarent, uti *Dion Chrysostomus* peculiari libro [*] ostendit. Ut ut id est, insignem ἀναχρονισμὸν *Ryckius* committit, cum Brigum in Asiam adventum faciat priorem Troiae ἁλώσει. Diu enim post captum Ilium illa migratio contigit, quod ex aetate Midae, ducis in hac expeditione principis, vulgo colligitur. Ex quo possit videri etiam consequi, linguam Phrygiam antiquissimam non fuisse Thracicam, sed forte Lydiam vel Caricam, aut ex utraque illa commixtam, postea autem Brigum adventu a lingua Thracica absorptam, aut cum illa confusam fuisse. Multis annis ante Midam, teste *Diogene Laërtio* Lib. I cap. 90, vixit Homerus, et hic tamen Phrygum meminit. Vide etiam de emigrationis tempore *Eusebii* Chronicon Graecum p. 36. His accurate pensitatis, dubitare [illegible] quis

distinguit, ubi Phrygiam maiorem, ad fluvium Sangarium sitam, intelligit *Eustathius* p. 402, quem et vide p. 429. In Scholiis ad Il. B v. 369 hanc leguntur, Ὁ ποιητὴς διαστέλλει Φρύγας καὶ Τρῶας· οἱ νεώτεροι δὲ συγχέουσι τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Τρωάδα.

(*u*) Φρύγας ἀμφοτέρους habes apud *Xenophontem* Lib. I Cyrop. p. 13 [c. 1]. Idem Lib. II sub init. Φρυγίαν μεγάλην commemorat, et Φρυγίαν τὴν παρ' Ἑλλήσποντον Lib. IV [c. 2] p. 93. *Eustathius* in Il. B pag. 364, Τῆς μικρᾶς δέ φασι Φρυγίας ἦσαν οὗτοι, οὐ μὴ τῆς μεγάλης, τῆς παρὰ Σαγγαρίῳ κειμένης. Idem ad Il. Τ p. 402 ait Troiam fuisse περὶ μικρὰν Φρυγίαν.

[*] Orat. XI, tom. I p. 307 seqq. edit. Reiskii.

quis possit, fuerintne forte duae Phrygum sive Brigum in Asiam migrationes, fuerintne etiam plures Midae, quod nomen in Phrygia commune fuerit. Sed id nunc non ago. Revertamur ad argumenta *Ryckii*. Maioris momenti videtur illa, quam deinceps affert, ratio: *nomina* filiorum Priami, quae apud *Apollodorum* exstant Lib. III p. 210, 211, esse Graeca, velut, Ἕκτωρ, Ἀλέξανδρος, Δηΐφοβος, Ἕλενος, Πάμμων, Πολίτης etc. Video hic nomina Graeca complura, nec tamen ad unum omnia, neque eadem plane significatione, qua Phryges usi fuerunt. Ἕκτωρ ex. gr. est vocabulum Graecum, et significat *clavum*. Vid. *Hesychius* in v. Ἕκτορες· πάσσαλοι ἐν ῥυμῷ. Forsasse sic dicuntur a *retinendo*, et inde etiam anchorae ἕκτορες πλημμυρίδος a *Lycophrone* v. 100, cùm eiusdem originis videantur voces Graecae ἕκτωρ, ἕζωρ et ἴζωρ, nisi quis malit, ἕκτωρ scribi pro ἐχέτωρ, cum Scholiaste ad Il. Ω. 272. Apud Phrygas vero Ἕκτωρ idem significavit, quod apud Persas Δαρεῖος, *virum prudentem*. Scribit *Hesychius*, Δαρεῖος· ὑπὸ Περσῶν, ὁ Φρόνιμος· ὑπὸ δὲ Φρυγῶν, ἕκτωρ, ubi opus non est, ut cum *Thoma Gale* ad *Herodoti* Lib. VI c. 98 pro ἕκτωρ legendum existimetur ἕρκτωρ. Si in mediam Graeciam concesseris, multorum nominum non tam reddideris rationem, quam horum. Et tamen haec dialectus, si Graeca fuit, ut volunt, immensum a communi Graeco sermone abiit, ut ex iis vocibus intelligimus, quas vetusti scriptores nobis reliquas fecerunt. Quis Graecorum *ovem* appellavit Μᾶ, ut Phryges, quis *panem* Βέκκον, quis *vulpem* Οὐανοῦν, quis *regem* Βαλλήνα, et similia, de quibus deinde dicam. Illa vero nomina Phrygum, quae *Homerus* et *Apollodorus* habent, maximam certe partem pura putaque Graeca sunt. Praeterea, sunt quaedam in his nominibus, quae scimus a Phrygibus aliter appellata esse. Apud *Apollodorum* v. gr. p. 211 recensetur quidem Λυκάων,

quod

quod descendit a *Λύκος lupus*, unde etiam apud *Plinium* Lib. VIII c. 34 et *Pompon. Melam* Lib. III c. 9 *Lycaon* est nomen ferae apud Aethiopas ad genus luporum pertinentis. *Lupum* vero Phryges *Δάνον* appellarunt, ut obseruat *Bochartus* Tom. I Opp. col. 1164, in dissertatione epistolari de Aeneae aduentu in Italiam (v). Itaque hoc nomen non est ex dialecto Phrygia, etiamsi Graeca sit, sed ex communi Graecorum lingua deductum. Et ita se res habet cum aliis. Aut igitur oportet haec sint mere fabulosa, aut Dardanus eiusque posteri regiae stirpis tantum lingua Graeca usi sint, quemadmodum apud Syros et Aegyptios contigisse videmus. Nam qui Syriae post Alexandrum M. imperabant, Graece loquebantur, ut ex eorum nominibus et aliis argumentis (w) constat. Et tamen lingua Syriaca peculiaris lingua permansit, quod ex monumentis Palmyrenis et ex versione N. T. Syriaca manifestum evadit. Idem etiam in Aegypto contigit, quod prolixius explicare, nec necessarium puto, nec tempus permittit. Unum adiungam

(v) Nescio tamen, unde pateat, *lupum* a Phrygibus dici *Δάνον*. *Bocharto* credidi, multis de voce illa agenti. Nunc vero credo, eum memoria lapsum fuisse, et respexisse ad vocem *Γάνος*, de qua infra monebo. *Plutarchus* ceteroquin auctor est in libro, Quomodo iuvenes poëmata audire debeant p. 38 edit. Steph., Macedones *Δάνον* dixisse *mortem* [*].

(w) *Eusebius* Lib. I Hist. Eccl. cap. ult., Lib. IV cap. ult., *Photius* p. 402. Conf. *Bentleius* de Epistolis Phalaridis p. 404.

---

[*] Dubium non est, quin scripserit *Bochartus* l. c. *Δάος*. modo comparetur eiusdem Hierozoicon tom. I lib. III c. 10, ubi non neglexit hoc *Hesychii*, *Δάος* — ὑπὸ Φρυγῶν, λύκος, ad q. l. legendus *Albertius*.

gam. Lagidas Graece locutos fuisse, cum fuerint linguae Aegypriacae imperiti, docet *Plutarchus* in Antonio p. 927. Superest aliud, quod dicamus, illos Priami filios sic a Graecis, aliter vero a Phrygibus appellatos esse, quod in multis contigisse docuit me vir eruditus (*x*). Sic *Paris* a Phrygibus, a Graecis vero *Alexander* dicebatur. *Varro* de L. L. Lib. VI p. 78. *Alexandrum ab eo appellatum in Graecia, qui Paris fuisset.* Qui Graecis erat *Astyanax*, a Phrygibus *Scamander* appellabatur. Quod discrimen ipsi Troiani observarunt. Vid. *Homerus* Il. Z v. 402, 403. Monet *Eusthathius* p. 666, *Heleno* nomen *Scamandri* primitus fuisse, sed Helenum se vocasse de praeceptore Heleno Edono Thrace, a quo vaticinandi artem didicerat. Quod vero ad Phrygia nomina attinet, videmus tam vetusta quam recentia longe aliter se habere, atque Graecis prorsus dissimilia esse, velut *Hyagnis*, *Marsyas*, quorum alter Musicus ille celeber, alter Rex, cuius *Servius* meminit in VIII Eclogam [*], *Gordius*, *Midas*, *Lityersei*, qui sunt antiquiores. Etiam recentiora nomina nihil cum Graecis habebant commune. Athenienses servos suos *Manes* et *Midas* appellabant, ut *Strabo* et alii observant (*y*). Hinc de nomine *Maniae*, quod Phrygiarum

(*x*) Quo tempore haec mea Disquisitio edebatur, reticendum erat *M. V. la Croze* nomen, ex ipsius voluntate.

(*y*) Phrygiacum et servile nomen est *Manes*, cuius foemininum *Mania* iure videatur, observante *Casaubono* ad *Athenaei* l. c. Mania Dardanensis memoratur apud *Xenophontem* Lib. III [c. 1. 8] p. m. 328. Plura de hoc nomine le-

[*] Nihil illic de Marsya rege Phrygum, sed ad Aeneid. III. 359. In hac disputationis parte nec doctrina videtur accurata, nec diligens et acuta differendi ratio. Pleraque nomina non abhorrent ab origine Graeca.

rum ancillarum erat, et tamen apud Graecos *insaniam* significat, lepide iocatur *Machaon* poëta apud *Athenaeum* Lib. XIII p. 578 [91 sqq.]. Verum ut haec maiorem fidem inveniant, et pro certis habeatur, Phrygia nomina, quae vere Phrygia essent, non fuisse Graeca, locum *Athenaei* afferam, qui rem planam faciet. Is est Lib. XIV p. 624 [261], Διὸ καὶ τοὺς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐλητὰς Φρυγίους καὶ δουλοπρεπεῖς τὰς προσηγορίας ἔχειν· οἷός ἐστιν ὁ παρὰ Ἀλκμᾶνι Σάμβας (z), καὶ Ἄδων, καὶ Τῆλος· παρὰ δὲ Ἱππώνακτι Κήων [Κίων], καὶ Κώδαλος, καὶ Βάβυς. *Quamobrem apud Graecos tibicinum appellationes Phrygiae sunt et serviles, ut apud Alcmanem Sambas, Adon, Telus, apud Hipponactem vero Ceon* [Cion], *Codalus, Babys.* Quam haec nomina sint Graeca, illi viderint, qui in eo tantopere laborant, ut Phryges Graecos efficiant (a). Recte idcirco ausus non est *Strabo* Lib. XIII p. 417 [904] nomina illarum regionum e lingua Graeca interpretari.

Affert deinceps Clariss. *Ryckius* ex *Dionysii Halic.* Lib.

legas apud *Fabricium* ad *Sextum Empir.* in fine Libri II Pyrrhon. Hypotyp., et *Menagium* ad *Diogenis Laërtii* Lib. V p. 516. *Midias* gener Maniae occurrit apud *Xenophontem* l. c. p. 329, et *Midia* mulier Phrygia in *Pindari* Olymp. VII [v. 55] p. 63, ibi Scholia p. 62, 63, 158.

(z) Σάγγας Phryx commemoratur in Etymologico M. v. Σάγαρις [*].

(a) Vide et *Cassiodorum* de Orthogr. cap. IX, inprimis p. 2311 ed. Putsch.

[*] Sua Etymologus duxit e Scholiis ad *Apollonii Rhodii* lib. II v. 724. — Ad nomen Phrygium Βάβυς proxime accedit Βάβας, nomen mancipii, in epigrammate *Pisandri Rhodii*, lib. III Antholog. Graec. epigr. 45.

Lib. I quaedam loca, in quibus Troianos Graecos appellat. Nempe, quia *Dionysius* Romanorum originem volebat Graecam facere, atque Dardanum ex Arcadia venisse affirmaverat, non poterat, quin Troianos fuisse Graecos diceret. Nihil proficit hoc argumento *Ryckius*, etiamsi linguam Troianorum fuisse Graecam, disertis verbis docuisset. *Ryckius* pugnat pro lingua Phrygia. At vero Phrygas a Troianis diversos fuisse iam supra monui, et inprimis *Dionysius* ipse a Troianis maxime distinguit. Non poterat eos efficere Graecos, cum novisset eos fuisse Barbaros, talesque a Graecis omnibus haberi. Si igitur Troianos volebat esse Graecos, urgere ante omnia debuit differentiam inter Phrygas Troianosque, quod etiam fecit. Cum enim Lib. I p. 22 dixisset, Tyrrhenos et Pelasgos haud raro secum invicem fuisse confusos ab auctoribus, addit p. 23, καὶ ἄλλα δή τινα ἔθνη, τὰ μὲν Ἑλλήνων, τὰ δὲ Βαρβάρων, ταὐτὸ ἔπαθον, ὥσπερ τὸ Τρωϊκὸν καὶ τὸ Φρυγικὸν, ἀγχοῦ οἰκοῦντα ἀλλήλων, κ. λ. Nihil validius pro mea sententia contra *Ryckium* hoc *Dionysii* loco afferri poterit, ubi Troiani quidem Graeci, Phryges contra Barbari verbis apertis nominantur (*b*). De lingua nihil probat vir eru-

di-

(*b*) Novi, *Solinum* cap. VII p. 59. b. ed. Aldi, Troianos Graecis accensere, sed et sententiam contrariam placuisse plerisque aliis. Hinc Troia dicitur πόλις βάρβαρος. Vid. *Plutarchus* in Pericle p. 167, E., *Pausanias* in Messeniacis p. 138, *Horatius* Lib. I Epist. II. 7. Sic etiam *Herodotus* Troianos pro Barbaris reputat Lib. I c. 3, quem imitatur *Maximus Tyrius* Differt. II. Similiter Troianos vocat Barbaros, et inter gentes Barbaras numerat *Pausanias* in Eliacis p. 171, 174. Eadem ratione *Scylax* p. 9 edit. Gronovii, qui quidem alibi in Phrygia inter urbes Graecas recenset Ilium, sed intelligit Ilium recentius, cuius incolae

di-

ditus; sed sic tamdem concludit: *veritati maxime consentaneum videri, Phrygiam linguam esse Graecam, sed singulari Dialecto ab aliis huius linguae distinctam, qua* Daretis Phrygii Ilias *conscripta quondam, si* Aeliano *credamus V. H. Lib.* XI *c.* 2. Caute vir eruditus addit, *si Aeliano credamus*, nam *Aeliani* fides hic magnopere laborat. Certe si ille *Daretis* liber exstitisset, viri docti et ante et post *Aeliani* tempora hoc tam pretiosum antiquitatis monumentum eruere et ex tenebris in lucem proferre pro virili laborassent. Neque *Aelianus* ipse illum viderat, pro-

dicuntur Ἰλιεῖς, teste *Strabone* Lib. XIII p. 484 [*] et *Stephano Byzantio* v. Ἴλιον. Similiter Barbaris Troianos annumerarunt *Isocrates* in Helenae laudatione p. 510, 512, 518, 520, *Apuleius* Lib. X Metamorph. p. 253 [**], *Eustathius* ad *Homeri* Il. B p. 335, 347, *Servius* ad *Virgilium* II Aen. 501, 504, Scholiastes *Horatii* Lib. IV Carm. ult. et Epod. Carm. IX.

---

[*] Locus est Lib. XIII p. 886, οἱ δὲ νῦν Ἰλιεῖς φιλοδοξοῦντες, καὶ θέλοντες εἶναι ταύτην τὴν παλαιὰν, παρεσχήκασι λόγον τοῖς ἐκ τῆς (τοῦ in Cod. Med.) Ὁμήρου ποιήσεως τεκμαιρομένοις· οὐ γὰρ ἔοικεν αὕτη εἶναι, ἡ καθ' Ὅμηρον· καὶ ἄλλοι δὲ ἱστοροῦσι πλείους μεταβεβληκέναι τόπους τὴν πόλιν· ὕστατα δ' ἐνταῦθα συμβῆναι κατὰ χρησμὸν μάλιστα. Verba eo praecipue consilio adscripsi, ut notabilem varietatem lectionis, quam in exemplo meo *Gronovius* ex Codice Mediceo duxit, hic commemorarem. Pro κατὰ χρησμόν, *oraculi iussu*, ut vertitur, illic κατὰ μικρόν legitur. Fortasse rectius, et ad mentem *Strabonis* accommodatius. Conf. p. 889 et seqq. Κατὰ μικρὸν διάστημα significat *non longo locorum intervallo*. Qua ellipsi vulgatius nihil est in hac et similibus loquendi formis. — Ad *Stephani* l. c. legantur viri eruditi, inprimis *Holstenius*.

[**] Non tanti res mihi visa est, ut testimonia haec ad unum omnia quaererem et perpenderem. *Appuleii* verba p. 736 ed. Oudendorp. huc minus pertinere existimo. Magis certe huc spectarent *Aeschylus* in Agamemn. v. 1060, 1209, 1210, *Euripides* in Hecuba v. 328, 734.

profitetur tantum se scire eumdem alicubi asservari. Qualis igitur fuerit, si fuit, dicere non possumus. Quod vero ad *Phrygiam Iliada* attinet, potuit liber ille lingua Phrygia ab ipso *Darete* esse consignatus: nam Barbaros Asianos habuisse literas. *Aelianus* noster affirmat Lib. VIII c. 6. Graecum *Daretis* librum citat *Antipater Acanthius* apud *Photium* in Codice Hephaestionis p. 244 ed. Hoesch. [471], et monet, ipsum ante Homerum Iliada conscripsisse. Ipsam vero *Phrygiam* Iliada alicubi asservari significat *Aelianus*, quod diverso sensu accipi potest. Aut enim dicitur Ilias Phrygia, quia eam vir Phrygius suo sermone composuit, ab alio deinde Graece versam. Ita *Aelianus* Lib. X Var. Hist. c. 5, Φρύγιος οὗτος ὁ λόγος· ἐςὶ γὰρ Αἰσώπου τοῦ Φρυγός. Φρυγίων λόγων meminit idem Lib. II Hist. Anim. c. 21, et Scholiastes *Apollonii Rhodii* [lib. I v. 558] p. 26. Φρύγια γράμματα habes apud *Plutarchum* de Is. et Osir. p. 337, et *Eusebium* Praepar. Euang. Lib. III c. 1 p. 51 (*c*). Aut vero si *Dares* librum suum Graeco sermone condidit, ut Xanthus Lydius aliique fecerunt, forsitan quis alius in linguam Phrygiam transtulit. Utrumque istum sensum *Aeliani* phrasis permittit. Novimus autem ex *Aeliani* Lib. XII Var. Hist. c. 48, Homeri poëmata in Persarum Indorumque linguas versa fuisse, quod etiam testantur *Dio Chry-*

(*c*) Scribit *Cicero* Lib. III de N. D. cap. 16, Herculem Aegyptium *Phrygias literas conscripsisse*. Quondam ex h. l. colligebam, Phryges habuisse literas et linguam sibi peculiarem, sed nunc muto sententiam, dubius tamen incertusque, intellexeritne *Cicero* Φρύγια γράμματα, an λόγους Φρυγίους, Conf. *Gale* ad *Phurnutum* [Cornutum] de Nat. Deor. cap. XVII p. 171. Non dissimili ratione de Hipparcho *Athenaeus* Lib. III p. 101, ὁ τὴν Αἰγυπτιακὴν Ἰλιάδα συνθεὶς.

Chrysostomus et *Athenaeus*, ut ad illum locum *Kuhnius* et *Perizonius* monent. Addatur hoc *Plutarchi* de Fortuna Alexandri Lib. I p. 585 ed. Steph., Ἀλεξάνδρου τὴν Ἀσίαν ἐξημεροῦντος, Ὅμηρος ἦν ἀνάγνωσμα καὶ Περσῶν καὶ Σουσιανῶν. Significat vero Persas et Susianos Graecam Homeri Iliadem legisse; sed id ipsum versioni huius poëtae occasionem dare potuit. Ex his liquere arbitror, Phrygas lingua Graeca ab antiquissimis inde temporibus usos non fuisse. Unum tamen habeo, quod dictis adiungere velim. Linguam Phrygiam non esse dialectum aut propaginem linguae Graecae, satis declarat historia Psammetichi apud *Herodotum* Lib. II cap. 2. Nam quae ibi de antiquitate linguae Phrygiae venditata leguntur ab Aegyptiorum sacerdotibus, ea facile *Herodotus* confutare potuisset, si lingua Phrygia aut Graeca fuisset, aut ab ea aliquo modo descendisse existimata. Cum autem concedat, aut certe non adversetur iis, qui Phrygiam linguam pro antiquissima omnium habebant, eo ipso significat, eam e Graeca ductam non esse, nam quae est antiquissima, descendere ab alia non potest, sed poterant Graeci ex antiquiori Phrygum lingua quaedam vocabula desumere, uti factum fuisse e *Platone* supra observavi.

§. 8. *Pauculae voces* Phrygiae, *post* Bochartum, *afferuntur et explicantur.*

Postulat iam ratio instituti, ut Phrygias nonnullas voces ex antiquis monumentis exhibeam. Sed labore hoc me levavit magnus ille *Bochartus* in dissertatione de Aeneae in Italiam adventu, in qua Tom. I Operum col. 1161 sqq. multas Phrygias affert, et erudite, ut solet, plerasque illas voces explicat. Inde quasdam easque praecipuas huc transferam et paucis, ubi opus fuerit, illustrare conabor, atque illis exempla nonnulla adiungam.

"ΑΓ-

"ΑΓΔΕΣΤΙΣ vel "ΑΓΔΙΣΤΙΣ nomen Phrygium Matris Deorum. De Berecynthiis, Phrygia gente, et de Phrygibus in universum scribit *Strabo* Lib. x p. 469 [717, 718], Ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι καὶ ὀργιάζουσι ταύτῃ, μητέρα καλοῦντες, καὶ Ἄγδεστιν, καὶ Φρυγίαν, θεὸν μεγάλην. Sic enim legendum, non Ἄγεστιν, vel Ἑστίαν, vel etiam Ἄϊεστιν, monuit *Casaubonus*. Ab *Hesychio* vocatur Ἄγδιστις [*].

Ἀζήν apud Phrygas *barba* dicebatur iuxta *Hesychium* et auctorem Etymologici. Ἀζὴν σημαίνει τὸν πώγωνα κατὰ Φρύγας, teste Etymologo. Alter dedit Ἄζενον, πώγωνα· Φρύγες. Legendum videtur Ἀζένα, πώγωνα [**].

ἈΔΑΓΟΟΥ'Σ· θεός τις παρὰ Φρυξὶν, ἑρμαφρόδιτος, ut monet *Hesychius*. Apud *Bochartum* dicitur Ἀδαγυούς, quod parum differt, uti quoque Ἀδαγοός, quemadmodum legi vult *Alexander Morus* in notis ad quaedam loca N. F. p. 96 ed. Fabricii. Sed audacior est, quam ut possit probari, *Salmasii* coniectura, in Exercitation. Plinianis p. 248 nomina Ἀδαγοούς in Ἀδαδούς et Φρυξὶ in Σύροις mutata cupientis.

ἈΔΑ'ΜΝΑ, *amicus*, et ἈΔΑΜΝΕΙ͂Ν, *diligere*. *Hesychius*, Ἀδαμνεῖν· τὸ φιλεῖν. καὶ Φρύγες τὸν φίλον Ἀδάμνα λέγουσιν. Sunt sine dubio voces Barbarae et Graecis scriptoribus inusitatae.

ἈΚΡΙΣΤΙΣ, *fur* foemina, monente *Bocharto*. Sed et aliam insuper adiectam invenio huius vocis expositionem apud *Hesychium*, Ἄκριστιν· κλέπτριαν, ἀλετρίδα· Φρύγες. In lingua Phrygia etiam hoc nomine di-

[*] Vid. viri eruditi ad *Arnobium* lib. v p. 158 seqq., et *Albertius* od *Hesychium* v. Ἄγδιστις.

[**] Ita *Kusterus*. An rectius, Ἀζένα, τὸν πώγωνα.

dicebatur *molitrix*, *μυλωθρός*. *Sopingius* in margine codicis sui correxerat 'Αλέτριαν. Quid hoc vocis sit, idem *Hesychius* docet. 'Αλετρίαι, inquit, *γίγνονταί τινες παρθένοι, αἱ τινὲς [αἵτινες] τὰ εἰς τὰς θυσίας πόπανα ἀλοῦσι, καὶ ἔςι τοῦτο ἐπίτιμον*, 'Αλετρίαι *sunt virgines, quae placentas in sacrificiis adhiberi solitas pinsunt, atque id honorificum habetur*. Sed fortasse in utroque, at certe in priori loco 'Αλετρὶς potest servari. Non tantum hoc vocabulum invenitur apud *Homerum* Odyss. Υ. 105 et *Aristophanem* Lysistr. v. 644, sed et respexisse videtur *Hesychius* ad Scholia *Aristophanis* l. c., qui scribit, *γίνονται δέ τινες τῶν εὐγενῶν ἀλετρίδες τῇ θεῷ πάρθενοι, αἵτινες τὰ εἰς τὴν θυσίαν πόπανα ἀλοῦσι, καὶ ἔςιν ἔντιμον τοῦτο*·

'ΑΡΓΥΙ͂ΤΑΣ· *τὴν Λάμιαν. Φρύγες*. apud *Hesychium*. *Bochartus* praebet 'Αργῆτας [*].

'ΑΡΜΑ'ΤΕΙΟΝ est appellatio Phrygia cuiusdam cantilenae. *Hesychius* tantum scribit 'Αρμάτειον *μέλος*, nulla mentione Phrygum facta. Sed possunt eius verba aut suppleri aut aliunde illustrari. Respicitur enim ad *Euripidis* Oresten v. 1387 sqq.

> "Ιλιον, "Ιλιον ὤ μοι μοι,
> Φρύγιον ἄςυ καλλίβωλον,
> "Ιδας ὄρος ἱερὸν,
> "Ως σ' ὀλόμενον ςένω,
> 'Αρμάτειον ἁρμάτειον μέλος
> Βαρβάρῳ βοᾷ.

ad quae Phrygis verba in Scholiis multa notantur [imprimis in editione *Musgravii* vol. IV p. 393, 394], quibuscum comparentur *Eustathius* ad Iliad. X pag. 1276

[*] Hoc non inveni apud *Hesychium*. Vid. not. ad 'Αργυῖτας p. 522.

1276 et Etymologicon M. p. 145. Existimarunt tamen illi esse vocem Graecae originis.

"ΑΡΤΕΜΙΣ nomen Dianae videtur Phrygiacum, ut coniicio ex verbis *Clementis Alex.* Lib. 1 Strom. p. 323 [384, ubi tamen legatur *Potterus*], Φρυγίαν τε οὖσαν κεκλῆσθαι "Αρτεμιν. Convenit nomen *Artamae*, regis Phrygum apud *Xenophontem* in Cyropaedia [lib. II c. I].

'ΑΤΤΑ'ΛΗ lingua Phrygum est *guttur*. Apud *Hesychium* legitur, 'Αττάλη· φάρυξις, ὑπὸ Φρυγῶν. *Salmasius* legit φάρυγξ. Alii aliter.

ΒΑΓΑΙ'ΟΣ cognomen *Iovis* Phrygium. *Hesychius*. Βαγαῖος· ὁ μάταιος, ἢ Ζεὺς Φρύγιος, μέγας, πολὺς, ταχύς.

ΒΑΛΛΗ'Ν sive ΒΑΛΗ'Ν utuntur soli Phryges, ut supra monui, significatione *regis*. Scribit *Hesychius*, Βαλλήν· βασιλεύς. Φρυγιστί. Sumtum hoc est e *Sexto Empirico* Lib. I adv. Mathemat. c. 13, ubi οἱ παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ ποιμένες, Ἰὼ Βαλλὴν λέγοντες, Ἰὼ βασιλεῦ λέγουσι Φρυγιστί. Conferantur *Eustathius* ad Il. Γ. p. 381, *Seldenus* de Dis. Syr. p. 216 et *E. Spanhemius* ad *Callimachum* p. 28 [*].

ΒΑ'ΜΒΑΛΟΝ apud Phrygas in usu, non item apud Graecos. *Hesychius*, Βάμβαλον· ἱμάτιον καὶ τὸ αἰδοῖον. Φρύγες. Si forte vocabulum significatione priori de pallio sive veste contra frigora, non certe notione posteriori de pudendis, extra Phrygiam notum fuisse videtur.

ΒΑΤΑΒΑ'ΚΗΣ, Sacerdos Pessinuntius apud *Plutarchum* in Mario p. 415. Βατάκης est apud *Suidam* in

[*] *Aeschylus* in Persis v. 659, Βαλὴν ἀρχαῖος Βαλήν. Monet Scholiastes, vocem de *rege* usurpari, *Euphorionem* vero affirmare, esse eamdem e dialecto Thuriorum. Consulantur viri eruditi ad *Hesychium* v. Βαλλήν.

in v. Γναῖος, quae suo loco mota quaeri debet in Γα, non in Γν. Sic etiam in Cod. MS. *Plutarchi* inventum fuit. Vide Gallicam huius scriptoris versionem A. Dacerii Tom. IV p. 124, et confer Epigrammata MSS. et *Hephaest.* in *Vossii* notis ad *Catullum* p. 163. In excerptis *Diodori Sic.* apud *Photium* p. 637 [1184] scribitur Βαττάκης sive Βαττάκις. Inde fere coniicias, hoc fuisse nomen dignitatis, et sic Phrygibus dictum fuisse *Archigallum*, quamvis tantum vocetur ἱερεύς, et a *Livio* Lib. LXVIII *sacerdos* [*].

ΒΕΔΥ' sive ΒΕ'ΔΥ sermone Phrygum denotat *aquam*, vel *aërem*, secundum alios. Facit huc praesertim locus *Clementis Alexandrini* Lib. V Strom. p. 568 [673], Βέδυ μὲν γὰρ τοὺς Φρύγας τὸ ὕδωρ φησὶ καλεῖν· καθὸ καὶ 'Ορφεὺς [p. 383, 314 ed. Gesneri],

Καὶ Βέδυ Νυμφάων καταλείβεται ἀγλαὸν ὕδωρ.

ἀλλὰ καὶ ὁ Θύτης Δίων ὁμοίως φαίνεται γράφων· Καὶ Βέδυ λαβὼν, κατὰ χειρῶν καταχέου, καὶ ἐπὶ τὴν ἱεροσκοπίην τρέπου. Ἔμπαλιν δὲ ὁ Κωμικὸς Φιλύδεος (*d*), "Ελ-

(*d*) *Bochartus* malit legi Φίλισκος. Eius nominis fuere va-

[*] Non unus heic error est. Verba *Suidae* loco suo nequaquam mota sunt. Pertinent enim ad v. Γάλλος, ἀπόκοπος, tom. I p. 466, ubi Βαττάκος. Ductum id e *Polybio*, monente, post *Valesium*, etiam *Kustero*; cum incertum videatur *Drakenborchio* ad *Livium* lib. XXXVIII c. 18. Levi mutatione repetiit *Schweighaeuserus* t. IV p. 223. In Eclogis *Diodori* t. II p. 537 appellatur Βαττάκης. Nomen non additur a *Livio* l. c. Quae autem leguntur lib. LXVIII c. 9, non sunt *Livii* verba, sed ex aliis collecta a *Freinshemio*, cui dicitur *Batabates*. Nec opinor esse nomen dignitatis, sed proprium, quia *Polybius* non eius tantum meminit, verum "Αττιδος καὶ Βαττάκου τῶν ἐκ Πισσινοῦντος ἱερέων τῆς μητρὸς τῶν θεῶν.

Βέδυ τὸν ἀέρα, βιόδωρον ὄντα, διὰ τούτων γινώσκει:

"Ἕλκειν τὸ Βέδυ σωτήριον προσεύχομαι·
Ὅπερ μέγιςόν ἐςιν ὑγιείας μέρος·
Τὸ τὸν ἀέρ' ἕλκειν καθαρὸν, οὐ τεθολωμένον.

συνομόλογος τῆς τοιᾶσδε δόξης καὶ ὁ Κυζικηνὸς Νεάνθης, γράφων τοὺς Μακεδόνων ἱερεῖς ἐν ταῖς κατευχαῖς, Βέδυ κατακαλεῖν ἵλεω αὐτοῖς τε καὶ τοῖς τέκνοις· ὅπερ ἑρμηνεύουσιν ἀέρα. Locum hunc, cum fit notatu admodum dignus, dedi integrum, fed fine verfione Latina, ne fim iufto longior.

ΒΕΚΟ'Σ vel ΒΕΚΚΟ'Σ, *panis.* Videntur Phryges, fine terminatione Graeca, dixiffe Βέκ, quem in modum haec vox exftat in Scholiis ad *Apollonium Rhodium* Lib. IV v. 262 et *Ariftophanis* Nubes v. 397. Effe eam originis Phrygiae dubio caret. Non modo teftantur *Suidas* in v. Βεκκεσέληνε, ubi fcribitur Βέκκος et Βέκκε, et *Hefychius*, apud quem Βεκός· ἄρτος. Φρύγες, fed inprimis *Herodotus* Lib. II c. 2, ubi antiquitas linguae Phrygiae prae Aegyptiaca oftenditur. Ufurpatam hanc vocem reperio ab Hipponacte apud *Strabonem* Lib. VIII p. 235 [524], e quo loco forfitan coniici queat, etiam Cypriis in ufu fuiffe, nifi fimpliciter et generatim pro pane ufurpaverit, atque hunc fignificatum defumferit ex hiftoria, quam *Herodotus* refert. Confule etiam, fi tanti videde-

varii Poëtae, fed Tragici. Vid. *Fabricius* in Biblioth. Gr. vol. I p. 686. *Neanthen* Cyzicenum, Rhetorem, difcipulum *Philifci* Milefii, memorat *Suidas* Νεάνθης. Rectius fortaffe in *Clemente* reftituitur nomen *Philyllii*, cuius Comici faepe *Athenaeus* meminit. Conf. *Reinefius* Lib. III Var. Lect. p. 382 et *Cafaubonus* ad *Athenaei* Lib. III p. 89 [Cl. *Ruhnkenius* ad *Timaei* Lex. Plat. p. 167].

debitur res, *Tzetzen* Chiliad. IV Hist. 2, *Th. Gale* et *Gronovium* ad *Herodoti* l.

ΒΡΙΚΙ΄ΣΜΑΤΑ· ὄρχησις Φρυγιακή. *Hesychius.* Sic igitur vocabantur saltationes Phrygiae. Sed forte vox ista effícta fuit de nomine Phrygum, qui ipsi dicebantur Βρίγες et Βρίκες.

ΓΑ΄ΛΛΑΡΟΣ· Φρυγιακὸν ὄνομα. παρὰ Λάκωσι. *Hesychius.* Non intelligo, cur Laconum mentio fiat. Quid autem Phrygibus significaverit, non additur. An cum *Bocharto* Γάλλαρος interpretandum de nomine proprio Phrygio, sed in usu quoque apud Lacedaemonios? Non est coniectura improbabilis.

ΓΑ΄ΝΟΣ est sine controversia vox Graeca, et non una notione a scriptoribus antiquis frequentata, tam Poëtis, quam Oratoribus. *Aeschinem* appellat testem *Harpocration* v. Γάνος. Utuntur voce Aristophanes et Euripides aliique [*]. Attamen scribit *Hesychius*, Γάνος· παράδεισος. χάρμα. φῶς. αὐγή. λευκότης. λαμπηδών. ἡδονή καὶ ἡ ὕαινα, ὑπὸ Φρυγῶν καὶ Βιθυνῶν.

ΓΛΟΥΡΟ΄Σ, sic legendum, non γληρὸς, Phrygibus dictum fuit *aurum.* Testatur *Hesychius*, Γλούρεα· χρύσεα. Φρύγες. Γλουρὸς, χρυσός.

ΔΙΤΙΖΗ΄ΛΗ. *Tzetzes* Chil. III Hist. 115. Eam *Consingin* appellat *Plinius* Lib. VIII cap. 40.

῞ΕΚΤΩΡ lingua Phrygum est *vir prudens*, ut supra monui [p. 56].

ZE΄Λ-

[*] *Aristophanes* in Ranis v. 1355, ubi *Ez. Spanhemius* p. 316 citat loca *Euripidis* et *Aeschyli*, quibus adiungas *Aeschylum* Pers. v. 483, Agamemn. v. 518, *Euripidem* Suppl. v. 1156, Bacch v. 261. Sed quid plura? Ad verba *Hesychii* quod attinet, si de re dubia coniecturam facere liceat, existimem, Phrygas et Bithynios voce γάνος usos esse significatione Graecis ignota. Exemplum sumas de Cypriis, eodem vocabulo significantibus Paradisum, teste Auctore Etymologici M. v. Γεγανωμένος. Sed adi Cl. *Wyttenbachium* ad *Plutarchi* Moral. p. 428, 48. C.

ZE'ΛKIA, *herbae* iufculis fervientes five *olera*. *Hefychius*, Ζέλκια· λάχανα. Φρύγες.

KI'KΛH nomen *urfae*, fideris coeleftis. *Hefychius*, Κίκλην· τὴν ἄρκτον, τὸ ἄςρον. Φρύγες.

KI'MEPOΣ, *mens*, *animus*. *Hefychius*, Κίμερος· νοῦς. Φρύγες. Quis credat, aut effe vocem origine Graecam, aut hinc appellatos fuiffe Cimmerios?

KYBH'KH. Voce hac Phrygas ufos fuiffe de quodam genere *femoralium*, monet *Bochartus*. Refpicit ad verba *Hefychii*, Κυβήκη· ἡ μήτηρ τῶν θεῶν. καὶ ἡ Ἀφροδίτη. καὶ ὑποδήματα, παρὰ Ἀρκάσιν. ἢ καὶ Φρυγῶν. παρ' ὃ καὶ Ἱππῶναξ φησὶ, καὶ Διόσκουρος. Locus mihi videtur fufpectus, et ordo verborum valde turbatus. Διόσκουρος, fi eft nomen fcriptoris vetufti, quis fuerit, ignoro. Ἱππῶναξ memoratur a *Strabone* et aliis. Nomen ipfius pertinere ad prima huius loci verba colligo e Scholiis in *Lycophronem* v. 1170. Verba ὑποδήματα παρὰ Ἀρκάσιν, ἢ καὶ Φρυγῶν ne vix quidem poffunt connecti. Sed mentio Phrygum fpectat voces Κυβήκη· ἡ μήτηρ τῶν θεῶν. Quoniam igitur indicatur *Cybele* feu Rhea, pro Κυβήκη legendum autumo Κυβήλη [*], ita nominata de Cybelo, monte Phrygio.

MA˜, *oves*. *Hefychius*, Μᾶ· πρόβατα. Φρύγες.

MAZEY'Σ· ὁ Ζεὺς, παρὰ Φρυξὶ, *Hefychius*. Similiter a Thracibus et aliis *Ma* praefixum eft nominibus *Rhea* et *Mars*. Vide *Tzetzen* in *Lycophronem* v. 938 [**].

MA'.

[*] Si quid mutandum, malim Κυβήβη. Conparentur praeter eruditos, ab *Albertio* laudatos, *Gudius* et *Burmannus* ad *Phaedrum* III. 20, *Burmannus* ad *Virgilii* III Aen. 111, inprimis *Drakenborchius* ad *Silium Italicum* p. 841. Ita apud *Suidam*, Κυβήβη· ἡ θεῶν μήτηρ.

[**] Plura dedit *Corius* in praefatione libri Difeza dell' Alfebeto de

ΜΑ'ΝΙΚΑ, *res splendidae et admirabiles.* Verba *Plutarchi* [*] de Iside et Osir. p. 360 B. haec sunt, Φρύγες μέχρι νῦν τὰ λαμπρὰ καὶ θαυμαςὰ τῶν ἔργων Μάνικα καλοῦσιν, διὰ τὸ Μάνιν, vel Μάνην, τινὰ τῶν πάλαι βασιλέων, ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ δύνατον γενέσθαι, ὃν ἔνιοι Μάσδην καλοῦσιν. Alius originis est vox Graeca μανικός in *Aristophanis* Pluto [v. 424], apud *Aristidem* [t. 1 p. 2] aliosque.

ΜΥ'ΓΔΩΝ nomen proprium regis *Phrygii.* Ὀτρεὺς καὶ Μύγδων βασιλεῖς Φρυγίας, *Hesychius.* Eorum meminit *Homerus* Il. Γ. 186, ubi vide Scholia [**].

ΝΗΝΙ'ΑΤΟΝ, *cantilenae* genus. *Pollux* Lib. IV cap. 10 [segm. 79], Τὸ δὲ νηνίατον, ἔςι μὲν Φρύγιον, Ἱππῶναξ δ' αὐτοῦ μνημονεύει. Non multum differt

ΝΙΝΗ'ΑΤΟΣ, de quo *Hesychius*, Νινήατος· νόμος παιδαριώδης, καὶ Φρύγιον μέλος. Fortasse ea vox loco alieno posita fuit et mutanda in Νηνίατος, ut legit *Scaliger* Coniect. in *Varronem* p. 142, sed mirum accidit, qui potuerit vir maximus νόμος παιδ. vertere *lex puerilis*, cum minime ignoraret, νόμον saepius significare *cantilenam.* Vide *H. Stephani* Thes. L. Gr. Tom. II p. 1022 et 1023. Nunc ipse improbo meam coniecturam de voce νόμος mutanda in λόγος.

ΝΩ'ΡΙΚΟΣ, *uter.* Testatur *Eustathius* in *Dionysium*

---

degli antichi Toscani p. XCII—XCIV. Originem nominis *Maza* sive *Mazaca*, quae est urbs sub monte Argaeo, de qua *Strabo* lib. XII p. 811 et *Plinius* lib. VI c. 3, ex hac Iovis appellatione ductam vult *Passerius* in Thes. gemmarum astriferarum tom. II p. 58. In Cod. Med. *Strabonis* pro Μάζακα scriptum Μάξακα.

[*] Ad hunc locum Cl. *Wyttenbachius* plura notavit.

[*] De Mygdonis monumento in finibus Phrygiae, et de Phrygibus a poëtis dictis Mygdonibus, *Pausanias* in Phocicis cap. 27. Apud poëtas Latinos nihil frequentius.

sium pag. 53 [ad v. 321], ὅτι Νώρικον οἱ Φρύγες τὸν ἀσκὸν καλοῦσι τῇ σφετέρᾳ διαλέκτῳ.

ΞΕΝΩ͂ΝΕΣ a Phrygibus vocabantur *οἱ ἀνδρῶνες*, docente *Hesychio*. Erant autem *ἀνδρῶνες* loca domus satis ampla, numerosis virorum conviviis apta. Vid. *Suidas* in v. Ἀνδρῶνα, ubi citantur verba ex *Aristophanis* Ecclesiaz. p. 744 [v. 672], et in v. Ἀνδρωνῖτις, *Pollux* Lib. I cap. 8 [segm. 79]: utraque voce usos fuisse *Xenophontem*, *Athenaeum* et *Plutarchum*, docet *H. Stephanus* Tom. I Thes. Gr. p. 440, 441.

ʼΟΥΑΝΟΥ͂Ν, *vulpes*. *Stephanus Byz.* in v. Ἀζάνοί vocabulum Phrygibus attribuit, testaturque, Euphorbum daemonibus sacrificasse τὸν Οὐανοῦν, ὅ ἐστιν ἀλώπηξ, καὶ Ἔξιν, ὅ ἐστιν ἐχῖνος. Convenit cum Aegyptiaco ⲂⲀϢⲞⲢ [*] Matth. VII. 15, Ioh. X. 12.

ΟΥ͂ΡΙΟΣ cognomen *Iovis*. Diserte ait *Cicero* significare *Imperatorem*, sed vocem refert ad Graecos. Scribit Lib. IV in Verrem c. 57: *Quid? ex aede Iovis religiosissimum simulacrum Iovis Imperatoris, quem Graeci* Urion *nominant*, *pulcherrime factum*, *nonne abstulisti?* Non certe ex Graecorum lingua de-

[*] Sed ⲂⲀϢⲞⲢ significat *lupum*, at vero *vulpes* dicitur ⲂⲀϢⲞⲢ Matth. VIII. 20, Luc. IX. 58 et XIII. 32, etiam in versione Sahidica. Aut memoria hic fefellit eximium *Iablonskium*, aut flagrans cupiditas promovendi studii literarum Aegyptiacarum, de qua saepius dictum ad Glossarium vocum Aegyptiarum, et quam in eo minus laudarunt *Michaëlis* aliique, ac nuper admodum Clar. *Steph. Quatremère* in accurata Disputatione Critica et Historica de Lingua et Literatura Aegyptiaca, Parisiis a. 1808 edita, p. 88, quo munere me ab eruditissimo viro donatum, dum haec scribo, et gratus agnosco et laetor, inprimis ob honorificam *Iablonskii* mentionem.

deductum eſt, ſed ex Barbarica, ſive Thracica, ſive Phrygiaca. Firmare hoc potuiſſet *Oſtrocokſii* ſententiam, quam proponit Tom. I Orig. Hungaric. p. 294 et 413. Hinc forte *Γαζιοῦρα* ſive *Γαζίουρα παλαιὸν βασιλεῖον* Amazonum, apud *Strabonem* Lib. XII p. 378 [823, 824]. Quidquid de his iudicetur, probare nequeo etymologiam nominis *Οὔριος*, quod alii ducunt a Graeca voce *οὖρος*, alii ab *ὅρος*, ut indicetur numen, quod navigantibus ventum ſecundum largitur, vel quod praeeſt terminis regionum et urbium. Quoniam vero *Cicero* l. c. et cap. ſeq. religioſiſſimum hoc et pulcherrime factum ſimulacrum Iovis eiusque aedem ad introitum Ponti tantopere celebrat, mirum valde eſt, utriusque mentionem apud veteres rariſſime fieri, niſi forte nominis origo Barbara ſive Phrygia in cauſſa fuerit [*].

ΠΑ´ΠΑΣ, nomen *Iovis* Phrygiacum. Auctor eius rei nobis eſt *Diodorus Sic.* Lib. III p. 192 edit. Wechel. *Arrianus* in Bithynicis tribuit Bithyniis, teſte *Euſtathio* in *Homeri* Iliadem p. 565, *ὅτι ἀνίοντες εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὀρῶν Βιθυνοὶ ἐκάλουν Πάπαν τὸν Δία· — ὁμοίως καὶ Ἡροδότου τὸ, καλεῖται Ζεὺς ὑπὸ Σκυθῶν ὀρθότατα Παπαῖος· ἐξ ὧν συνάγεται θείαν εἶναί τινα λέ-*

[*] Ne quid dicam de reliquis *Iablonskii* obſervationibus, tantum animadverti velim, templum hoc ſaepius celebrari, et *κατ᾽ ἐξοχὴν* dici *τὸ ἱερὸν* a *Demoſthene*, *Polybio*, etiam ab *Herodoto* IV. 85, ad q. l. *Weſſel.* et *Valcken.* notarunt. *Διὸς Οὐρίου* memoriam ſervarunt *Marcianus* et *Arrianus* in Periplo, ſed et marmor antiquiſſimum, editum a *Reineſio*, *Sponio*, *Whelero*, *Chishullo* in Antiquit. Aſiat. p. 69, *Donio*, *Bonada* in Antholog. I ſcript. Poëtic. vol. I p. 73, 74, *Donato* in Supplem. ad Theſ. Murator. p. 4, ſed accuratius a *Io. Taylor* in praefat. ante Commentarium ad L Decemviralem de inope debitore in partes diſſecando p. V, ubi etiam de templo Iovis Urii, et p. 23—28, quo poſtremo in loco, niſi me mea fallat opinio, ſagacitas *Bentleii* Critica ſplendeſcit.

λέξιν τὸ Πάπας καὶ Πάππος καὶ τὰ τοιαῦτα [*].

ΠΙΚΈΡΙΟΝ τὸ βούτυρον. Thoas Ithacefius apud *Erotianum* in Πικερίῳ.

RISCUS. Videntur hoc vocabulum Latini accepiffe a Graecis, hi autem a Phrygibus. Ad verba *Terentii* in Eunucho Act. IV Sc. VI v. 16, *ubi fita eft. In rifco*, *Donatus* commentatur: *In rifco. Cifta pelle contecta: nomen Phrygium.* Vide et Thefaurum *Cellarii* hac voce. Videtur habere affinitatem cum Νώρικος, de quo in antecedentibus [**].

ΣΑΒΆΖΙΟΣ, *Bacchus*, apud Phryges. *Hefychius*, Σαβάζιος· ἐπώνυμον Διονύσου· οἱ δὲ υἱὸν Διονύσου· καὶ Σαβὸν ἐνίοτε καλοῦσιν αὐτόν. Φρὺξ δὲ ὁ Σαβάζιος. Confer *Stephanum Byzant.* v. Σάβοι, ibi *Salmafium* [et *Holftenium*], Scholia *Ulpiani* in *Demofthenem* p. 183 ed. Paris. Plura dixi in Differtatione de Remphah p. 84 [t. II Opufc. p. 67, 68], et in notis MSS. ad eamdem.

ΣΑ-

[*] Legendus *Weffelingius* ad *Diodorum* t. I p. 227, idemque et *Valckenarius* ad *Herodotum* IV. 59. Huc pertinet lapis literatus in *Sc. Maffeii* Mufeo Veron. p. CCXXXVII, I. O. M. PATERNO. Repetiit *Muratorius* t. II Novi Thef. Infcr. p. DCCXCIII. 2, fed pro PATERNO aut fcriptum, aut fcribendum fuiffe AETERNO, infeliciter coniecit. Exemplo meo Muratoriano eruditus *I. A. Hultman*, antiquitatis Epigraphicae admodum intelligens, hanc animadverfionem MS. allevit: *Cur? rogo: nonne* Iupiter, *qui communi Grammaticorum confenfu quafi* Iuvans Pater *dicitur*, Paternus *potuit dici ob curam, quam gerere creditur humani generis?* Et apud Graecos eft Ζεὺς πατρῷος. Vid. *Albertius* ad *Hefychium* t. II p. 894.

[**] In Gloffario veteri: *Rifcus*, Κιβωτὸς μεγάλη, p. 187 ed. H. Steph., item Vulcanii, apud quem in alio Gloffario p. 526, Λάρναξ, *Arca*, *Rifcus*. Comparetur inprimis *Hemfterhufius* ad *Pollucem* X. 137, cuius haec verba adfcribam: *a Graecis ad Romanos, non a Phrygibus deveniffe fatis conftat: Graeci unde acceperint, non facile dixero; nollem tamen a Phrygibus accepiffe negare.* Negavit autem *Scheidius*, originem vocis ῥίσκος repetens a ῥίω, ῥίζω.

ΣΑΓΑ'ΡΙΟΣ vocatur ποταμὸς Λυδίας καὶ Φρυγίας ab *Hesychio*; dictus ab aliis Σαγγάριος, Σάγγαρος, Σάγαρις, Σαγγάρις. Nomen occurrit perfrequenter apud veteres Geographos, Historicos, Poëtas, etiam Latinos.

SMINTHOS *mures* vocari a Phrygibus annotavit *Servius* ad *Virgilium* Lib. III Aeneid. v. 108, Cretenses vero *murem* dicere *Sminthicem*, ubi quoque de origine Apollinis *Sminthei*. Conf. *Eustathius* in Il. A. p 34 ed. Rom. [*].

ΣΥ'ΓΧΟΙ sunt ὑποδήματα Φρύγια, teste *Hesychio*. Non certe vocabulum est origine Graecum, neque quod praecedit ibidem Συκχάδες [**]. A Σύκχος non multum differt Latinorum *soccus* et *socculus*. Conf. *Salmasius* ad *Tertullianum* de Pallio p. 383.

TIARA. Ad *Virgilii* verba Lib. VII Aen. v. 247 *Servius* scribit: (Tiaram) *Pileum Phrygium dicit*, laudatque *Iuvenalis* verba VI. 516, *Et Phrygia vestitur bucca tiara*, ubi Scholiastes: *Tiara pileus est, quo Phryges utuntur, cum celebrant sacra.* Vocem Τιάρα Graecos accepisse a Phrygibus, et a Graecis Romanos autumo, quamvis non nesciam, viros summos eius originem quaerere in lingua Persica. Vid. *Vossius* in Etymol. L. L. v. *Tiaras*, *Brissonius* de Regno Pers. Lib. I §. 46 ac seqq., *Relandus* Part. II Dissert. Misc. p. 252, 253. Tantum adiungatur, *Cy-*

[*] Haec scribens, non sibi in memoriam revocasse videtur *Iablonskius*, nec etiam *Bochartus*, quae habet *Hesychius*, Σμίνθα· ὁ κατοικίδιος μῦς, et, Σμίνθος· μῦς. καὶ ὁ Ἀπόλλων δὲ Σμινθεὺς, διὰ τὸ ἐπὶ μυωπίας φασὶ βεβηκέναι. Legantur ibi *Albertius* et alii, *Villoisonus* ad *Apollonii* Lex. Hom. p. 607. A *Strabone* lib. XIII p. 912 *mures* dicti leguntur Σμίνθιοι, sed Σμίνθοι est in *Lycophrone* v. 1306.

[**] Aliter visum est *Polluci* l. VII segm. 86, quem vide et notas eruditorum.

Cyrillo in Lexico MS., monente Celeberr. *la Croze*, Τιάραν dici Φρύγιον πελίον βαρβαρικόν [*].

Satis de lingua Phrygia dictum. Antequam vero pedem promoveam, unum est, quod annotare operae

---

[*] Quae mihi inter legendum pauca alia occucurrerunt vocabula, aut vere aut falso *Phrygiaca* dicta, ea hic addam.

AGDUS. *In Phrygiae finibus*, ait *Arnobius* lib. v p. 158, *inauditae per omnia vastitatis petra est quaedam, cui nomen est* Agdus, *regionis eius ab indigenis sic vocatae.*

ἈΚΡΙΣΙ΄ΑΣ· Κρόνος, παρὰ Φρυξὶν, *Hesychius.*

ἉΡΜΑ΄Ν σημαίνει τὸν πόλεμον τῇ τῶν Φρυγῶν διαλέκτῳ, ὥς φησὶ Παλαμήδης ἱστορικὸς ὁ τὴν κωμικὴν λέξιν συναγαγών· Μεθόδιος. ἢ τὸν ἱπποθόρον, ὃν ᾄδουσι Φρύγες ἐποχούμενοι ἵπποις. Ita auctor Etymol. M. v Ἁρμάτειον. Quid significet ἱππόθορος, dicant *Hesychius* et interpretes h. v.

ATTAGUS, *hircus.* Scribit *Arnobius* lib. v p. 159: *Hircos Phryges suis Attagos elocutionibus nuncupant.*

ΓΕ΄ΛΑΡΟΣ· ἀδελφοῦ γυνή. Φρυγιστί. *Hesychius*, ibi notae.

ΔΡΟΥ͂ΓΓΟΣ, *nasus, rostrum.* Videtur *Epiphanius* t. I Op. p. 416 originem vocis quaerere in Phrygia; sed *Timotheus* Presbyter, in *Cotelerii* Monumentis Eccles. Gr. t. III p. 378, in Galatia.

ZΕ΄ΜΕΛΕΝ· βάρβαρον ἀνδράποδον. Φρύγες. *Hesychius.*

ZΕΥΜΑΝΤΗ΄Ν· πηγήν. Φρύγες. *Hesychius* c. n. *Alberti.* Conf. *Heringa* in Obs. Crit. p. 217.

ΛΙΤΥΕ΄ΡΣΑΣ, cantilenae genus Phrygiacum. *Pollux* lib. IV segm. 54, Λιτυέρσας (ᾆσμα) Φρυγῶν. Consulantur ad istum locum *Seberus* et *Iungermannus*, *Albertius* ad *Hesychium* t. I p. 489.

῞ΟΡΟΥ, *supra.* *Achilles Tatius* in *Arati* Phaenomena p. 129 (ed. Petavii in Uranologio), τὸ δὲ ὅρου τὸ ἄνω δηλοῦν Φρυγῶν ἴδιον, ὡς Νεοπτόλεμος ἐν ταῖς Φρυγίαις φωναῖς. Glossae Neoptolemi, quarum etiam *Athaenaeus* meminit lib. XI p. 265 ed. novae, si adhuc superessent, plura nobis et certiora de lingua Phrygia innotescerent, cum a *Strabone* lib. XIII p. 822 dicatur ὁ γλωσσογράφος, talis nempe κατ᾽ ἐξοχὴν, monente *Casaubono*, et μνήμης ἄξιος.

ΣΟΥ͂ΣΑ. In Lexico Regio, quod citat *Albertius* ad *Hesychium* t. II p. 1238, Σοῦσα· τὰ λείρια, παρὰ Φοίνιξι, καὶ τὰ κρίνα, κατὰ Φρύγας.

ΤΑ΄ΣΚΟΣ, πάσσαλος, *paxillus.* Vide *Epiphanium* ac *Timotheum*, supra laudatos v. Δροῦγγος.

rae pretium existimavi, linguam Phrygiam in his oris fuisse veluti praecipuam, ex qua in alias multa defluxerint. Nam lingua Lydia et Carica multa cum Phrygia habuit communia, quod etiam *Bochartus* observavit. Ipsi quoque *Armenii* multa ex Phrygum lingua habuerunt, quod ab *Eudoxo* didici, cuius verba *Eustathius* conservavit in *Dionysium Per.* pag. 106 [ad v. 694], Ἀρμένιοι τὸ γένος ἐκ Φρυγίας, καὶ τῇ φωνῇ πολλὰ φρυγίζουσι, *Armenii a Phrygibus genus ducunt; et lingua sua etiam vehementer ad Phrygiam linguam accedunt.* Eadem habet *Stephanus Byz.* v. Ἀρμενία. Nempe si *Herodoto* credimus, Lib. VII c. 73, Armenii fuere Phrygum ἄποικοι, quod intelligi potest de colonia Phrygum in Armeniam missa. Quae ideo potissimum adduxi, ut tanto magis constaret, linguam Phrygiam a Graeca esse maxime alienam. Nam Armeniorum lingua, uti ex nominibus regionum, urbium et virorum perspicitur, tantum a Graeca distulit, quantum hodie forsitan a Sarmatarum dialecto differt Germanica.

§ 9. *De lingua Lydorum.*

Lingua Lydia, etsi in multis rebus cum Phrygia conspiraverit, ab ea tamen fuit diversa. Atque hoc vel exinde recte colligi potest, quod linguae Lydiae tamquam peculiaris saepe mentio fiat: sed et *Strabo* Lib. XII p. 393 [857] diserte eam a Phrygia discernit, ubi scribit, linguam Mysorum ex Phrygia et Lydia esse commixtam. Graecam non fuisse, ut alii volunt, satis declarant nomina Lydia, quorum mentionem fieri videmus; cuius generis sunt Meon, Manes, Cotys, Atys, Adyes, Alyattes, Lydus, Cambletes, Jardanus, Adramytis, Meles, Myrsus, Candaules, Dascylus, Gyges, Celmis, Bacelas (*a*),

las (*e*), Croesus et alia, quibus tamen recensendis facile supersedere possum, cum hactenus nemo, quod sciam, singularibus argumentis originem eorum Lydiam impugnaverit. Accedit, Lydos accenseri Barbaris. Vitio versum est Messeniis, Croesi donis acceptis, primos e Graecis amicitiam cum Barbaris iniisse, ut testatur *Pausanias* in Messenicis p. 115 [290]. Hinc *Tzetzes* in *Lycophronem* scribit p. 29, Βάρβαροι δὲ οἵ τε Λυδοὶ καὶ οἱ Παφλάγονες. Adde *Plutarchum* in Consolat. ad Apollon. p. 196 [†]. Dif-fe-

(*e*) Dascylus pater Gygis est notissimus, distinguendus ab altero Dascylo, Tantali filio, cuius meminerunt *Apollodorus* Lib. II p. 111, et Scholiastes *Apollonii Rhodii* Lib. II v. 726 [item v. 754]. Ille etiam et filius memorantur in Epigrammate *Alcmanis*, quod exstat in Anthologia MS., et a *Xylandro*, *Salmasio*, *Holstenio* aliisque iam vulgatum [*] est,

Καὶ Μούσας ἐδάην Ἑλληνίδας, αἵ με τυράννων
Θῆκαν Δασκύλεω κρείσσονα καὶ Γύγεω.

In eodem epigrammate commemorantur Κέλμις, de quo in Exercitationibus meis MSS. in *Eratosthenis* catalogum Regum Thebaeorum in Aegypto [**], et Βακέλας, quae tamquam nomina Lydia proferuntur. Βάκηλος exstat apud *Lu-*

[*] Pars epigrammatis servata est a *Plutarcho* de Exilio. vol. III p. 287 ed. Oxon.

[**] Editae sunt a *Vignolio* tom. II Chronologiae, sed nihil ibi de Κέλμις.

[†] Quo in loco non tantum Lydi, ut Aegyptii, Syri aliique horum similes, opponuntur Graecis, verum etiam Barbaris aliis, Celtis, Gallis, ceteris, qui sunt generoso pleni spiritu, vol. I p. 312 ed. Oxon. in 4. Gyges dicitur πρῶτος βαρβάρων, qui Delphis dona dedicavit, in *Herodoti* lib. I c. 14.

ferentia Pelasgorum, qui pro Graecis habentur, et Lydorum, ratione cultus divini, morum et studiorum, *ἐπιτηδευμάτων*, adstrui possit e *Dionysio Halic.* p. 23, qui brevi ante ex Xantho Lydio refert duos fuisse Lydiae populos, a totidem Principibus denominatos, Lydos nimirum et Torebos, quorum dialectus etiam in nonnullis distulerit, quemadmodum apud Graecos Ionica dialectus a Dorica.

Nunc iam voces quasdam Lydias videamus, hinc inde ex vetustis scriptoribus conquisitas.

'ΑΒΑΚΛΗ͂Σ et ΚΑΒΑ΄ΡΝΟΣ videntur fuisse nomina sacerdotum Lydorum in Antimachi poëmate, quod Lyden nuncupavit, *Καβάρνους θῆκεν 'Αβακλέας ὀργεῶνας*, apud *Suidam*, quem vide in v. *'Οργεῶνες*, et *Stanleium* ad Fragmenta *Aeschyli* p. 858, sed qui, praeeunte *H. Stephano*, legi malebat *'Αγακλέας*. Tutum sanequam non est, omnia sine fide codicum, quae non intelligimus, in scriptoribus antiquis velle mutare. Apud *Hesychium* *Καβάρνοι* dicuntur sacerdotes Cereris. Conf. *Valesius* ad *Harpocrationem* p. 126 et *van Dale* de Marmor. p. 629, et 736.

'ΑΓΝΕΩ͂ΝΑ Lydi appellabant *fornicem* (*f*), teste *Athenaeo* Lib. XII p. 515, ubi *Casaubonus* in notis lectionem hanc contra alios tuetur. Vocem esse Graecae

Lucianum Pseudol. p. 450 ed. Basil. Vide quoque *Hesychium* v. Βάκηλος et Paroemiographos [*].

(*f*) *Fornix* significat hic cellam cameratam, in qua meretrices prostabant, quo sensu vox adhibetur a Poëtis non tantum, sed etiam a *Suetonio* in Caesare cap. 49.

[*] Nihil huc faciunt aut locus *Hesychii*, aut verba *Luciani* t. II p. 356, t. III. 175. Comparentur docti homines ad *Thomam M.* p. 138, 139.

cae originis opinatur *Eustathius* in *Homeri* Il. Π. p. 2108.

'ΑΔΡΑΜΩ'Ν· ὁ "Ερμων, παρὰ Λυδοῖς. Sic *Hesychius*; sed *Stephanus Byz.* v. 'Αδραμύττειον, τὸν "Ερμωνα Λυδοὶ "Αδραμυν καλοῦσι Φρυγιςί. Hermon fuit rex Lydiae, quem lingua Phrygia ipsi Lydi appellarunt *Adramyn*. Etiam *Adramytin* Lydiae regem commemorat *Athenaeus* Lib. XII [p. 415 ed. nov. ubi 'Αδραμύτην. Conf. ad h. l. not. et ad *Hesychium* ac *Stephanum*].

Α'ΙΜΩ'ΝΙΑ. *Athenaeus* Lib. III p. 76 [298, 299] scribit, Τῶν δ' ἐν Πάρῳ τῇ νήσῳ, διάφορα γὰρ κἀνταῦθα γίνεται σῦκα, τὰ καλούμενα παρὰ τοῖς Παρίοις αἱμώνια, ταῦτα ὄντα τοῖς Λυδίοις καλουμένοις. Similia habet *Eustathius* ad Odyss. Ω. p. 838 in fine [*].

"ΑΚΥΛΟΝ· τὸ αἰδοῖον, Λυδοί. *Hesychius*. Minus recte illic scribi "Ακυλλον, docent Auctor Etymologici M., *Suidas* et ipse *Hesychius* in voce proxime sequenti, "Ακυλον· ὁ τῆς πρίνου καρπὸς, βάλανος, ubi respicitur ad *Homeri* Odyss. K. 242. Est quidem ipsum vocabulum Graecum, sed ista significatione Lydis proprium.

"ΑΜΑΣΛΗΣ. *Hephaestion* de Metris p. 5, ὡς ἐν τῷ "Αμασλης — ὡς ἐν τῷ Πάσνης καὶ "Ασνης· ἃ δὴ ὀνόματα παρὰ Ξάνθῳ ἐςὶν ἐν τοῖς Λυδιακοῖς. Utinam *Xanthi*, historici Lydi, superessent Lydiaca, quorum etiam *Athenaeus* Lib. XII p. 515, *Stephanus Byz.* v. Λυδία, et alii meminerunt. Conf. *Vossius* de

[*] Loquitur *Athenaeus* de ficorum genere in Paro insula, hoc nomine αἱμώνια dictarum a rubro sanguinis colore, nec diversarum a ficis Lydiis. Quis autem dubitet, de Graeca vocis origine? Quod pariter dictum velim de nonnullis aliis, quas ad linguam Lydiam, Caricam atque ceteras referri infra videbis.

de Historicis Graecis Lib. I c. 2, L. IV c. 5.

ΑΡΑΚΟΣ, *accipiter.* Apud *Hesychium* legitur, Ἄρακος· ἱέραξ, Τυῤῥηνοί· Graecis haec avis, paucis immutatis, dicitur ἱέραξ. Quo autem modo vox Tyrrhenorum huc pertineat, infra dicturus sum.

ἌΡΙΜΑ, *montes.* Scholiastes vetus in *Hesiodi* Theogoniam p. cxxxv. b. edit. Venet. Trincavelli, ἐφυλάττετο ἐν τοῖς ὄρεσιν. ἄριμα μὲν ὄρη ἐν Κιλικίᾳ, ita legendum, κατὰ δ' ἄλλους ἐν Λυδίᾳ. Vide et *Didymi* Scholia in *Homeri* Il. B. vers. 783; sed adi quoque *Graevii* Lectiones Hesiodeas cap. XXXIV p. 120. Hebraice הרים dicuntur *montes* et loca montana; et אריים etiam significat *altum*, observante *Ioh. Christ. Clodio* in Lexico selecto p. 41.

'ΑΡΦΥ'ΤΑΙΝΟΝ. *Discum*, si fides *Hesychio*, Lydi dixerunt. Sic enim ille, Ἀρφύταινον· ὁ δίσκος, ὑπὸ Λυδῶν.

'ΑΣΚΡΑΊΟΣ, cognomen *Iovis* apud Lydos. *Plutarchus* de Passionibus animi et corporis p. 891 ed. Steph., οὐκ Ἀσκραίῳ Διῒ Λυδίων καρπῶν ἀπαρχὰς φέροντες [*]. Vide quae notantur a me ad Exercit. de Deo Remphah ad p. 91 [t. II Opuscul. p. 70].

'ΑΣΤΡΑΛΙ'ΑΝ· Τὸν Θρᾷκα, Λυδίοι. *Hesychius.* Thracem hoc nomine a Lydis nuncupatum narrat ille, caussam vero tacet, quae probabili ratione potest intelligi e Scholiis ad *Aristophanis* Ranas v. 690, ubi, τοῦτον κωμῳδεῖ ὡς ξένον, καὶ φλύαρον, καὶ δυσγενῆ· Θρᾷκα γὰρ αὐτὸν ἔλεγεν.

BA-

[*] Si quid iudico, in loco *Plutarchi* t. III p. 15. ed. Oxon. vox Λυδῶν non connectenda cum Ἀσκραίῳ Διῒ, sed cum voce sequenti καρπῶν. Colebatur Iupiter Ascraeus in Boeotia, sic dictus de Ascra, vico ad dexteram Heliconis montis partem. Hesiodum Ascraeum ignorat nemo, nisi barbarus.

ΒΑΘΥΜΗ'ΔΑΙ· *γένος ἐπὶ Λυδίᾳ. Hesychius*, sed apud quem vox quaedam intercidisse videtur; nisi sit nomen alicuius gentis sive familiae in Lydia quondam florentis.

ΒΑ'ΚΚΑΡΙΣ, *unguentum* Lydium, quod a multis celebratur *Hesychius* ait, Βάκκαρις· *μύρον ποιὸν* —, *ἄλλοι δὲ*, *μύρον Λύδιον*. Meminit eiusdem *Pollux* Lib. VI c. 19 [segm. 104], Scholiastes *Aeschyli* VII c. Thebas p. 127 ed. Stephani. Dicitur alibi *Βακκάριος*, *Βακκάριον*, *Βάκχαρις*. Postremum debet restitui *Luciano* in Lexiphane c. 8, ubi male *Κακχαρίδι* [*].

ΒΑΣΙΛΕ'Α. Verba auctoris antiqui, apud *Dalechampium* in *Plinii* Lib. II cap. 95, Ἐν *Λυδίᾳ δέ ἐστιν λίμνη Καλαμίνη καλουμένη. ἱερὰ δὲ οὖσα Νυμφῶν, ἣ φέρει καλάμων πλῆθος, καὶ μέσον αὐτῶν ἕνα, ὃν Βασιλέα προσαγορεύουσιν οἱ ἐπιχώριοι*, an huc pertineant, non ausim affirmare.

ΒΑΣΣΑΡΙ'Σ, genus vestimenti apud Lydos. Scholiastes *Horatii* in Lib. I Carm. XVIII: *Bassaris est genus vestis, ad pedes usque* (*f*) *demissae, dictae a Bas-*

(*f*) Tunicas ad pedes usque demissas opus esse Lydorum existimant nonnulli. *Lucilius* Satyr. Lib. I apud *Nonium* in v. *Tunica* p. 536,

Praetextae ac Tunicae Lydorum opus sordidum omne,

ubi *Scaliger* in notis MSS. propter versum legit *sordidulum*, ut est *toga sordidula* apud *Iuvenalem* Sat. III. 149. *Tertullianus* de Pallio c. 1, *Proh! quantum circummeavit* (*tunica*) *a Pelasgis ad Lydos*, *a Lydis ad Romanos*. Ad quem locum illustrandum apposite *Servius* in II Aeneid. 781, *Apud Tuscos etiam togae usus est*, *nam hoc habitu in Lydia Iovis simulacrum fuisse dicitur*.

[*] Vti factum in ed. optima t. II p. 333. V. not. ad *Hesychium*, ubi plura.

Bassara loco Lydiae, ubi sit. Et sic etiam *Pollux* p. 339 [lib. VII segm. 59, ibi not.], Λυδῶν δὲ Βασσάρα χιτών τις, Διονυσιακὸς, ποδήρης. Quam ob caussam Clar. *Salmasius* pro Λυδῶν malucrit Λῆδον, prorsus se ignorare, monuit *La Crozius* in literis ad me datis, cum ostendi nequeat, esse Λῆδον vestimentum Bacchantium. Alii Thracibus tribuunt et Bacchis Thracicis. Hinc *Hesychius*, Βασσάραι· χιτῶνες, οὓς ἐφόρουν αἱ Θρᾴκιαι Βάκχαι [*]. Potuit Lydis et Thracibus commune hoc fuisse vestimentum, atque ex pellibus vulpinis confectum fuisse, Graeci ἀλωπεκέας istas vestes dicerent. Eiusmodi galeas habuisse Thraces, *Herodotus* narrat Lib. VII cap. 75, Θρήϊκες ἐπὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι ἀλωπεκέας ἔχοντες, *Thraces vero, qui e pelle vulpina cassides gestabant. Bassares* autem sunt *vulpes. Tzetzes* in *Lycophronem* p. 109 [ad v. 771] ait, Βασσάραν esse εἶδος ἀλώπεκος, genus quoddam vulpis. Apud *Hesychium*, Βασσαρὶς, ἀλώπηξ. Suidas vero scribit, Βάσσαρος, ἀλώπηξ κατὰ Ἡρόδοτον. Forte eumdem *Herodoti* locum supra laudatum intelligit, ubi nomen Βασσάρου potuit iniuria temporis excidere. Non autem haec vox est Graeca, sed Thracica, et fortasse etiam Lydia. Prius docet Scholiastes *Persii* in Sat. I v. 101, qui mire totam nostram rem illustrat. *Quidam*, ait, *a vulpibus*, *qua-*

[*] In Lexico Rhetorico MS. his ipsis verbis adduntur, καλούμενοι οὕτως ἀπὸ τοῦ Βασσαρέως Διονύσου· ἦσαν δὲ ποικίλοι καὶ ποδήρεις. Citavit *Ruhnkenius* V. Cl. in Auctario Emendat. ad tom. I *Hesychii* p 702. — Loco *Herodoteo* simillimus est *Xenophontis* K. A. l. VII c. 4, οἱ Θρᾷκες τὰς ἀλωπεκίδας ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς φοροῦσι καὶ τοῖς ὠσί. Ἀλωπεκία, ἡ περικεφαλαία, *Suidas* v. Ἀλωπεκῆθεν. Vocem Βάσσαρος ex *Herodoto* etiam Etymologus M. attulit v. Βασσάρα. Conf. *H. Stephanus* Ind. Thes. p. 617, 618, et *Vossius* in Etymol v *Bassarides*. Coniectura autem de ista voce *Herodoto* l. c. reddenda, invitis Codd. omnibus, mihi minus probatur.

quarum pellibus Bachae ſuccingebantur. VulpesThraces Baſſares dicunt. Iſtiusmodi autem veſtimenta Hunnis, Scythis, Parthis, Thracibus aliisque gentibus fuiſſe uſitata, viri docti iam pridem obſervarunt (*g*).

ΒΑΤΥ'ΡΡΗΓΑ'ΛΗ *Milvus* lingua Lydorum dicebatur, auctore *Heſychio*, apud quem *Βατυῤῥηγάλη*. [*Βαθυῤῥηγάλη*] *ἰκτῖνος, ὑπὸ Λυδῶν.*

HELVACEA, genus ornamenti Lydii, dictum a colore boum, qui eſt inter rufum et album, appellaturque Heluus. Ita *Feſti* Abbreviator, *Paulus Diaconus.*

"ΙΒΡΙ fuit etiam vox Lydia, ſed dubiae ſignificationis. Sunt enim, qui velint, idem hanc vocem apud Lydos ſignificaſſe, quod apud Latinos *clamare*. Alii *multum* interpretantur. Ita monuit *Heſychius* v. *"Ιβρι.* Similiter Aegyptiacum ϣⲱϣ duplici eadem gaudet notione, quod pro *multum* ponitur Pſ. xvii 16 et alibi, pro *clamare* Pſ. iii. 4 aliisque in locis. An vero lectio *"Ιβρι* recte ſe habeat, dubitare nos iubent, quae apud *Heſychium* ſequuntur in vocibus *'Ιβύει, 'Ιβυκινῆσαι* et *'Ιβυκινήσαντες.* Quod autem is ſupra in v. Βρί ſcripſerat, non admodum huc facit.

'ΙΜΒΡΟΥ'Σ· Βοῦς. *Λυδοί. Heſychius* [*].

KAN-

(*g*) Vide *Salmaſii* Epiſtolam ad *Iſ. Voſſium*, quam hic exhibet in notis ad *Iuſtini* Lib. II c. 2. De Arcadibus montanis teſtatur *Pauſanias* Meſſen. p. 121 [306], et de daemone quodam idem in Eliac. II. p. 184 [460], *λύκου δὲ ἀμπίσχετο δέρμα ἐσθῆτα.* De Amazonibus *Strabo* Lib. XI p. 347 [769]. Iunge *Apollonium Rhodium* Lib. II v. 120.

[*] **In editionibus Schreveliana antiquioribus, item in Albertina, 'Ιμβρούς legitur.**

ΚΑΝΔΑΥ΄ΛΗΣ nomen proprium regis Lydorum, cuius historiam narrat *Herodotus* Lib. I c. 7 et sequentibus. Tantum de origine nominis iam disserendum. Τὸ δὲ Καυδαύλης τὸν σκυλοπνίκτην λέγει, ut scribit *Tzetzes* Chil. VI Hist. 54. Interpres vertit *pelle praefocatum*, quasi esset σκυλοπνίκτον, quam quidem veram esse explicationem non puto. Quid enim regi Candauli istiusmodi nomen indere potuerat? At forsitan dicas, a Gyge ille suffocatus est cingulo laneo. Quod si vel verum esset, et non repugnaret *Herodoto*, probandum tamen foret, hoc ei nomen post mortem demum fuisse impositum. Erat *Candaules* nomen Divinitatis, quod rex ille sibi ipse assumserat. Cuiuscemodi exempla apud Aegyptios, Graecos aliosque populos veteres non deficiunt, ut in Glossario Aegyptiaco et in Annotationibus ad Eratosthenis Catalogum saepius a me observatum fuit. Scribit autem *Hesychius*, Κανδαύλας· Ἑρμῆς ἢ Ἡρακλῆς, quod de Lydis esse accipiendum, vix est, qui dubitare possit. Suspicor apud *Tzetzen* legendum esse σκυλοκλέπτης, *spolia auferens*, quod utrique, et Herculi et Mercurio, satis convenit, alter enim virtute, dolo alter spolia aufert. Aut fortasse rectius legetur σκυλοπύκτης, id est, *pugnans pelle* leonina *indutus*. Est enim σκύλον *pellis* quidem in genere, cum vero etiam singulatim pellis ferarum, veluti ursi, unde apud *Hesychium*, Σκύλον, δέρμα ἄρκτου, et leonis, monente Scholiaste *Sophoclis* in Aiac. p. 2. a. edit. Cantabr. Καλλίμαχος ἐπὶ τῆς λεοντείας δορᾶς· Τὸ δὲ σκύλον ἀνδρὶ καλύπτρη [*].

KA'N-

[*] Est in *Callimachi* fragmentis p. 498, ubi notarunt triumviri summi, *Bentleius*, *Hemsterhusius* et *Ernestius*.

ΚΆΝΔΑΥΛΟΣ, condimenti ſive edulii genus Lydicum. Eius autem meminit *Athenaeus* Lib. XII p. 516 [4, 8 ſqq.] his verbis, καὶ κάνδαυλον δέ τινα ἔλεγον οἱ Λυδοὶ, οὐχ ἕνα, ἀλλὰ τρεῖς. οὕτως ἐξήσκηντο πρὸς τὰς ἡδυπαθείας. Plura ibidem adiunguntur e Tarentino Hegeſippo, Alexide, Philemone, Nicoſtrato et Menandro. Coquus apud Alexidem ait, ſe candaulum nec comediſſe umquam, neque id nomen audiiſſe. Erat nempe peregrinum et barbarum. *Plutarchus* Lib IV Sympoſ p. 664 coniungit Ἀβυρτάκας καὶ Κανδύλους καὶ Καρύκας Dicitur etiam Κάνδαυλος ab *Euſtathio* ad *Homeri* Iliad. p. 1144, ſed ab *Heſychio* Κάνδυλος, omiſſo autem nomine Lydorum. Conf *Pollux* Lib. VI c. 10 [ſegm. 69] et ipſe *Athenaeus* Lib. XIV p. 664 [419, et ad h. l. *Schweighaeuſerus* p. 701, 702]. Niſi fortaſſe κάνδαυλος et κάνδυλος condimentum fuerit diverſum. Vtrum Κάνδαυλος a Candaule rege ſic appellatum fuerit, an vero nomen utrumque ex communi fonte defluxerit, aliis disquirendum relinquo.

ΚΆΠΥΝ puto Lydos appellaſſe *falconem*. Tyrrhenis tribuit *Servius*, ſed quo tempore recens in Italiam advenerant, atque linguam ſuam (*h*) patriam, e Lydia advectam, nondum aliorum commercio confuderant. Ita ille in Lib X Aen. 145: *Sed conſtat, eam* (Capuam) *a Tuſcis*, qui ſunt Tyrrheni, *conditam, viſo* falconis *augurio, qui Tuſca lingua* Capys *dicitur*. Paulo poſt: *Alii*

(*h*) Videndus de ea lingua illuſtris *Scipio Maffei* in Diſſert. de origine primorum Italiae incolarum, qui eam linquam etiam pro Pelasgica habet. Adde Gelehrte Zeitungen 1733. n°. 88. ſ. 783, 784 [*].

[**] Plura alia, huc pertinentia, dedit *Th. Dempſterus* de Etruria Regali tom. 1 p. 8—19. De Graeca vero vocis Κάπυς notatione legantur *Scaliger* et *Dacerius* ad *Feſtum* de V. S. p. 67, 68.

Alii a Tuſcis quidem retentam, et prius Aliturnum, vel Alternum, *vocatam: Tuſcos a Samnitibus exactos* Capuam *vocaſſe, ob hoc, quod hanc quidam* Falco *condidiſſet, cui pollices pedum curvi fuerunt, quemadmodum* falcones *aves habent, quos viros Tuſci* Capuas *vocarunt.*

ΚΑΡΥ'ΚΗ genus cibi Lydii, de quo *Athenaeus* Lib. IV p. 160 [122] et Lib. XII p. 516 [418]. Scribitur etiam Καρύκκη. Meminerunt eiusdem *Plutarchus* l. ſupra l. in voce Κάνδαυλος, *Pollux* Lib. VI c. 9 [ſegm. 56], et antiqui Medici, ut copioſe docet *Foëſius* in Oeconomia Hippocratis v. Καρυκοειδέα [*].

ΚΟΑΛΔΔΕΙ'Ν· Λυδοὶ, τὸν Βασιλέα. *Heſychius.* Hanc ſimilemve vocem ignorat omnis Graecia. *Bochartus* in diſſert. de Aeneae adventu in Italiam p. 1164 dedit Κοάλσειν. An idem eſt Κέλσας in Epigrammate in Alcmanem apud *Plutarchum* de Exilio p. 1064? [**]

ΛΑ'ΒΡΥΣ a Lydis appellabatur *Securis.* Teſtis eſt *Plutarchus* in Quaeſtionibus Graecis p. 302, Λυδοὶ γὰρ Λάβρυν τὸν πέλεκυν ὀνομάζουσι. *Xylander* vertit: *Labram enim Lydi vocant, quod Latini Securim.* Cur *Xylander* verterit *Labram*, non *Labryn*, ut in Graeco eſt, in promptu cauſſa eſt. Ipſe quippe *Plutarchus* hinc nomen derivat Iovis *Labradenſis*, ſive *Labrandenſis* qui cum eiusmodi ſecuri apud Cares fingebatur. Hunc Iovem cum ſecuri in nummo quodam exhiberi *Begerus* vir praeſtantiſſimus autumat in Theſauro Brandenburgico [t. I p. 226]. *Aelianus* ve-

[*] Miror neglectum *Heſychii* locum, Καρύκκη· περίεργος ζωμός. Βρῶμα Λύδιον, — ἀφ' οὗ τὸ συνταράττειν, καὶ ἀναδεύειν, Καρυκκεύειν φασί. Confer ibi notas, et *Pierſonum* ad *Moerin* Att. p. 220.

[**] Quidquid de germana epigrammatis obſcurioris lectione et interpretatione indicetur, t. III p. 487 ed Oxon., nihil profecto Κέλσας facit ad vocem hanc Lydiam illuſtrandam.

vero huic Iovi Labradensi non, uti *Plutarchus*, πέλεκυν securim, sed ξίφος tribuit. Etenim Lib. XII de Nat. Anim. cap. 30, ubi de hoc Ioye quaedam commemoraverat, addit, εἰς τόδε ἄγαλμα ξίφος παρήρτηται καὶ τιμᾶται, καλούμενος Κάριός τε καὶ Στράτιος, et brevi post dicitur Iupiter appellatus Λαβραυδεύς propter imbrem λάβρον, id est, impetuosum [*].

ΛΑΙ'ΛΑΣ· ὁ τύραννος, ὑπὸ Λυδῶν. Ita *Hesychius*. Sed *Suidas*, Λαίλας ὁ μὴ ἐκ γένους τύραννος. Nisi legatur, ὁ μὲν ἐκ γ. τ., contraria dicunt Grammatici.

ΜΑ'ΓΑΔΙΝ, quod erat instrumentum Musicum, Lydis in acceptis fert Ion Chius apud *Athenaeum*, admodum copiose de Magadi disserentem, Lib. XIV pag. 634 et duabus sequentibus. Disputatur illic de vero sensu verborum *Ionis Chii* in Omphale,

Λυδός τε μάγαδις αὐλὸς ἡγείσθω βοῆς.

afferuntur plura veterum dicta de Magadi, atque haec verba adduntur, ἡ γὰρ Μάγαδις ὄργανόν ἐστι ψαλτικὸν, ὡς Ἀνακρέων φησι, Λυδῶν τε εὕρημα, διὸ καὶ τὰς Λυδὰς ψαλτρίας φησὶν εἶναι ὁ Ἴων. Thracibus vero tribuit *Cantharus* quidam apud *Pollucem* Lib. VI cap. 9 p.

[*] Varie hoc Iovis epitheton scribitur. Apud *Plutarchum* l. c. semel iterumque Λαβραδεύς. Vitiose Λαυρανδηνός in *Strabonis* lib. XIV p. 973, rectius Λαβρανδηνός in Cod. Mediceo, ut exemplo meo adscripsit *Gronovius*. Frequentius Λαβρανδεύς Nec aliter *Lactantius* lib. I Instit. c. 22 § 23, etsi magna illic lectionis varietas, monente *Bünemanno*. Nolim aut cum veteribus, *Plutarcho*, *Aeliano* et *Lactantio*, aut cum recentioribus, *Bocharto* in Geogr. S. p. 87, *Buonarroti*, in Osservazioni istoriche sopra alcuni Medaglioni antichi p. 213, 214, aliisque disputare de origine nominis. Mihi tamen huc usque videtur Iupiter dictus Λαβρανδεύς de Labranda, urbe sive vico Cariae cuius meminit *Strabo* l. c. et ipse *Herodotus* lib V c. 119, ubi legendi *Wesselingius* et *Valckenarius*.

p. 187 edit. Seberi [segm. 61]. Videatur quoque *Hesychius* v. Μαγάδεις [*]. Illud certum, ipsam Musicam et instrumenta Musica plurima, saltationes etiam, a Barbaris ad Graecos pervenisse; quod praeter alios observavit *Strabo* Lib. x p. 324 [722].

ΜΕΡΜΝΑ'ΔΕΣ. Eos, qui a Candaule ad Croesum usque regno potiti sunt, hoc nomine appellarunt Lydi, teste *Herodoto* Lib. I c. 7. Μερμνάδαι ibidem vocantur c. 14. An a viro quodam generis auctore, an alia de caussa, mihi nondum constat.

ΜΗΔΙΝΕΥ'Σ· Μηδεύς, παρὰ μὲν Δωριεῦσι· Μηδοτιοῦν. μηδαπλῶς. παρὰ δὲ Λυδοῖς, ὁ Ζεύς, ζεῦσις. Haec *Hesychii* verba, forte corrupta et interpolata, certe valde obscura, equidem non intelligo. Voces autem in medio positae, Μηδοτιοῦν et μηδαπλῶς, huc aliunde videntur transpositae.

ΜΥΣΗ'Ν Lydi nuncuparunt *fagum* arborem, unde Mysos nomen traxisse volunt. Vid. *Strabo* Lib XII p. 393 [857], scribens, Xanthum Lydum et Menecratem Elaitam hanc rationem nominis Mysorum reddidisse, ὅτι τὴν ὀξύην οὕτως, Μυσὴν sive Μυσὸν, ὀνομάζουσιν οἱ Λυδοί. Ex *Strabone* sua hausit *Stephanus Byzantius* v Μυσία. Λυδοὶ δὲ τὴν ὀξύνην Μυσήν φασι. Docet etiam *Eustathius* ad *Dionysium* Per. p. 46 [ad v 322], Μυσὴν vel Μυσὸν, utrumque enim dicitur, τὴν ὀξύην significare, κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν Λυδῶν. Inde emendari potest *Hesychius*, apud quem legimus, Μύσον. τὴν ἀξίνην. Μυσοί. Pro Μύσον reponendum Μυσόν sive Μυσήν, et, pro ἀξίνην, vel ὀξύην vel, quod idem est, ὀξύνην [ut est in edit. Albertina]. Ne-

---

[*] Plura qui velit, adeat *Casaubonum* et *Schweighaeuserum* t. VII Animadv. in *Athenaeum* p. 459—464, atque eruditos *Hesychii* interpretes.

Neque dubitandum eſt, quin *Μυσοί* mutari debeat in *Λυδοί*. Error librarii in permutando nomine Lydorum et Myſorum hinc natus videtur, quoniam praeceſſerat Μυσοί. ἔθνος βαρβαρικόν.

ΜΥ΄ΣΤΗΣ· *Artemidorus* Lib. II Oneir. in fine ſcribit, Οὐδὲν οὐ θαυμαςὸν ἐν Δαλδίᾳ [τὸν Δαλδιαῖον, in editione Reiffiana p. 259] Ἀπόλλωνα, ὃν Μύςην καλοῦμεν ἡμεῖς πατρώῳ ὀνόματι, ταῦτά με προτρέψασθαι. Erat *Artemidorus* Daldianus, Daldia autem urbs Lydiae. Sed quo tempore is ſcripſit, Daldia fuit urbs Graeca. Videtur vixiſſe ſub Hadriano et Pio imperatoribus. Novimus autem, antiquam Lydorum linguam aetate *Strabonis*, qui ſub Tiberio floruit, iam fere ubique extinctam fuiſſe, ut ipſe teſtatur in fine Libri XIII.

ΜΩ΄ΛΑΞ Lydorum lingua ſignificavit *vinum* Sic enim *Heſychius*, Μώλαξ· εἶδος οἴνου. οἱ δὲ, τὸ ἐν τοῖς ἑρκίοις σπενδόμενον. ἀπὸ τοῦ Μώλου, ὥς τινες. Λυδοὶ, τὸν οἶνον. Suſpicor pro ἀπὸ τοῦ Μώλου legendum eſſe ἀπὸ Τμώλου. Videtur *Heſychius* poſtremis his verbis indicare, Μώλακα Lydis dici vinum a Tmolo nobili monte Phrygiae Magnae in confiniis Lydiae. *Vitruvius* Lib. VIII c. 3 inter vina generoſa memorat quoque *Lydiam Meliton*, vel *Moliton*, uti in quibusdam Codicibus reperitur. *Plinius* Lib. XIV c. 7, *Nec Tmoliti per ſe gratia, uti vino.* Vnde *Philander* in *Vitruvium* p. 327 coniicit, Meliton ſive Moliton forte a Tmolo monte fuiſſe petitum; quod etiam ex loco *Heſychii*, ex mea emendatione, adſtrui poteſt. Forſitan vero ipſe *Tmolus*, qui et antiquis *Timolus* dicebatur, Lydis *montem vini* ſignificavit. Erat enim vitibus conſitus, et vinum Tmoliticum a veteribus valde celebrabatur (*i*). *Ti* ſummitatem in quibusdam lin-

(*i*) *Vineta Timoli* et *Tmoli* commemorat *Ovidius* Lib. VI Me-

linguis antiquis videtur denotaſſe. Hinc Perſarum *Tiara*, quod *Heſychius* v. Τιήρη exponit τὸ ὀξύ. ⲦⲤ vel ⲦⲈ etiam apud Aegyptios *montem* ſignificavit, eiusque vocis numerus pluralis ⲦⲰⲞⲨ adhuc frequenter occurrit, quamquam ſignificatione numeri ſingularis adhibetur. Apud Turcas et Mexicanos *Tepe* et *Tepea*. Vide *Hornii* Origin. Americ. p. 185 [*].

ΜΩΥ'Σ, *terra*. *Heſychius* ait, Μωύς· ἡ γῆ. Λύδιοι. Contra Aegyptii non diſſimili nomine dicebant aquam; quod huius loci non eſt.

ΠΑ'ΛΜΥΣ. Sic *Regem* in ſua lingua Lydi dixerunt, quod et *Bochartus* obſervat tom. 1 Operum p. 1164, ſed ubi male Πάλμες. Apud *Heſychium*, Πάλμυος· βασιλεύς. πατήρ· οἱ δὲ, Πάλμυς. Memoratur Πάλμυς quidam, qui ex Aſcania venerat, apud *Homerum* Il. IV v. 792 [**]. Ionibus tribuit *Tzetzes* in *Lycophronem* p.

Metam. v. 15, XI. 86, Faſt. Lib. II v. 313. *Seneca* in Phoeniſſis v. 602, *Hinc nota Baccho Tmolus attollit iuga.* Iungantur haec *Plinii* Lib. V c. 29, *Lydia celebratur maxime Sardibus in latere Tmoli, qui antea Timolus appellabatur, vitibus conſitus.* [Comparentur *Strabo* l. XIV p. 945, *Dioſcorides* l. V c. 10].

---

[*] Conatum emendandi illuſtrandique hunc *Heſychii* locum, ab interpretibus omnino omnibus intactum relictum, neque ii vituperabunt, quibus coniectura *Iablonskii* haudquaquam probetur. Suſpicioni autem ſuae commendandae, de voce Μώλαξ ducenda ἀπὸ τοῦ Τμώλου, patrocinium qualecumque quaerere ex eo potuiſſet, quod in multis veterum libris pro *Tmolus* ſcribatur *Molus*, eodem modo, ut *Marus* pro *Tmarus*, obſervante *Burmanno* ad *Virgilium* lib. I Georg. v. 56.

[**] Hunc Poëtae verſum laudavit *Strabo* lib. XII p. 847. Sed in Codice Geographi Mediceo, ut ad iſtum locum notavit *Gronovius*, verba haec et non pauca ſequentia deficiunt.

p. 101 [ad v. 691] ἡ δὲ λέξις, τὸ Πάλμυς, ἐςὶν Ἰώνων, καὶ χρῆται ταύτῃ Ἱππῶναξ, λέγων·

Ω Ζεῦ πάτερ, θεῶν Ὀλυμπίων Πάλμυ,
Τί μ' οὐκ ἔδωκας χρυσὸν ἀργύρου, Πάλμυ.

Videtur tamen ἡ λέξις potius βαρβαρικὴ, et idcirco a Poëtarum principe Dynaſtae Barbaro tribuitur, niſi illic ſit nomen proprium. Graecos hanc vocem a Lydis antiquiſſimis accepiſſe, confirmat *Tzetzes* Chil. v Hiſt. 10,

Τοῖς δὲ Λυδοῖς καὶ Ἴωσι τοῖς ἐν Ἐφέσου τόποις
Πρὶν Πάλμυς βασιλεὺς ὁ σύμπας ἐκαλεῖτο.

PISA eſt *portus* lingua Lydia. *Servius* in Lib. x Aen. v 179. *alii incolas eius oppidi Teutanas* [*Teutas*] *fuiſſe, et ipſum oppidum Teutam nominatum, quod poſtea Piſas Lydi*, propter ſenſum ſuppl *vocarunt, atque id lingua ſua ſingularem* [*Lunarem* in ed. Burm.] portum *ſignificare dixerunt, quare huic urbi a portu lunae nomen impoſitum*.

ΤΑ´ΡΓΑΝΟΝ. Apud *Heſychium* legitur, Τάργανον· ὄζος. Λυδοί. ἢ τὸ ταράττον. ἢ τὸ ἀπὸ ςεμφύλων πόμα καὶ πόα, ἢ καὶ σκορπίουρος. Pro ὄζος videtur cum *Salmaſio* legendum ὄξος, et pro τxράττον malim ταρακτόν [*].

ΦΙΛΕ´ΤΑΙΡΙΣ. Scholiaſtes ad *Nicandri* Theriaca p. 42 ed. Colon. vel p. 30 ed. Morelli, Σημειώτεον δὲ, ὅτι τὸ ἀκανθῶδες Φυτὸν ἡ ῥάμνος παρὰ Λυδοῖς καὶ Μυσοῖς Φιλέταιρις ὀνομάζεται.

Non

[*] Ex iambis *Phoenicis Colophonii* affert *Athenaeus* lib. XI p. 338,

Ἐκ πιλλίδος (δὲ) τάργανον, κ. τ. λ.

ad q. l. notarunt *Caſaubonus* et *Schweighaeuſerus* tom. VI p. 257, 258. Conf. *Gatakerus* de Stylo N. T. p. 30, 31.

Non hae quidem sunt omnes voces ex Lydorum lingua in libris scriptorum veterum superstites. Quondam aliquas prudens omiseram propter defectum testimoniorum idoneorum. Plures me tunc fugerunt; quod tamen ut resarcirem, in secundis hisce curis omni ope annisus fui [*]. Quod praecipuum erat nostrum institutum, his consecuti sumus, ut nempe qualis fuerit Lydia lingua, et quantum hanc inter atque Graecam interfuerit, aliqua ratione perspiceremus. Tempore *Strabonis*, ut supra dixi, haec lingua in ipsa Lydia paene exstincta fuit, quamquam alibi adhuc vigeret, velut apud Cibyratas. Potuissent his alia ex lingua Tyrrhenorum addi, quam *Servius* ad Lib. x Aen. v. 179 appellat Lydiam linguam; nam quos ibi Lydos nominat, sunt Tyrrheni, ut quivis facile vi-

[*] Quas voces Lydias consulto omiserit *Iablonskius*, equidem ignoro. Plures eum addidisse, easque et ordine elementario dispositas, et diligentius illustratas, collatio huius et primae editionis manifestum faciet. Paucas adiungam, quae iam succurrunt.

ΒΑ'ΣΚΕ ΠΙΚΡΟΛΕ'Α· πλησίον ἐξεβόαζε. Λυδιστί· *Hesychius.*

ΒΑΣΤΙΖΑΚΡΟ'ΛΕΑ· θᾶσσον ἔρχου. Λυδισί. *Heschius.* Ad utrumque l. legendi *Albertius* et ceteri interpretes.

ΖΑΚΥΝΘΙ'ΔΑΣ· (l. Ζακυνθίδες) κολοκύνται, ἢ γογγυλίδες, παρὰ Λυδοῖς. E Lexico Rhetorico MS. laudat Cl. *Ruhnkenius* in Auctario Emendat. ad *Hesychii* t. 1, p. 1574. Mentio Lydorum non fit ab *Hesychio*, qui tantum scribit, Ζακυνθίδες· κολοκύνται.

"ΙΩΠΙ· δεῦρο. οἱ Λυδοί *Hesychius.*

ΜΑΥΛΙΣΤΗΡΙΟΝ· παρ' Ἱππώνακτι, Λύδιον λέμισμα, λεπτόν τι. *Hesychius.* Malisne νόμισμα, vel λέπισμα, cum aliis, an μέλισμα, cum *Albertio*, iam mihi perinde est. Sumtum videtur ex *Hipponactis* Synonymis, quae laudantur ab *Athenaeo* lib. xi p. 481 ed. novae.

ΠΑΡΑΜΗ'ΝΗ· ἡ τῶν θεῶν μοῖρα. Λυδοί· *Hesychius.* De peregrina vocis origine dubito, etsi non reminiscor, eam in libris Graecorum a me quidem lectam esse.

ΤΕΓΟΥ͂Ν· Λυδοὶ τὸν λῃστήν. *Hesychius.* Si *Is. Vossium* audias, τεγοῦν est a τέγος, domus, et significat τοιχωρυχεῖν. Interpretes reliqui de τεγοῦν nihil monuere.

videt. Verum tota haec res a multis in dubium vocatur, et ipse *Dionysius Halicarnasseus* Lib. I pag. 23 existimat, Tyrrhenos non fuisse genere Lydos. Si vero etiam fuerint Lydi, Linguam tamen propriam tractu temporis corruperunt, ut adeo Tyrrhenicas voces omnes pro Lydiis venditare non ausim.

§ 10. *De lingua Carum.*

Sequitur *Carica* lingua, de qua in superioribus iam verba me fecisse memini, quae si repetere velim, actum agam. Ex iis, ut opinor, abunde constitit, hanc linguam, quamquam a Graecis quaedam acceperit, tamen vel propter hanc ipsam rationem a Graeca dialecto esse discernendam. Loquor autem de Caribus antiquioribus, patria sua a Neleo expulsis, ut narrant *Pausanias* in Achaicis p. 207 [525] et *Aelianus* Lib. VIII Var. Hist. cap. 5 (*a*). Cares non tantum ab *Homero* dicuntur Βαρβαρόφωνοι, ut vidimus § 2 [p. 11], et qua de caussa [*], sed etiam linguae Caricae meminit *Plutarchus* in Aristide p. 330. C. vel p. 605. edit. Steph., *καὶ τοῦτον μὲν ὁ προφήτης Καρικῇ γλώσσῃ προσεῖπεν.* *Aelianus* l. c. iungit *Κᾶρας, καὶ Μυγδόνας, καί Λέλεγας, καὶ ἄλλους* *βαρ-*

(*a*) Locus *Vitruvii* Lib. II c. 8 p. 60 est notatu dignissimus, sed hinc corrigendus. Vide eumdem Lib. IV c. I.

---

[*] Pro *Βαρβαροφώνων* Il. B. 867 legendum *ἀκριτοφώνων* coniecit *Tollius*, Vir Clar. idemque amicissimus, in Excursu ad *Apollonium* p. 738—741. Alia huc facientia monuit *A. A. Georgius* in praef. ante Fragmentum Euang. Iohannis Graeco-Copto-Thebaicum p. XLIII, XLIV in notis, defenditque lectionem vulgarem in *Strabonis* lib XIV p. 976, ubi pro *βραχυτάτη ἡ γλῶττα τῶν Καρῶν* *Xylander* malebat *βραδυτάτη*, *Casaubonus* *τραχυτάτη*.

βαρβάρους. Testimonium *Herodoti*, qui ipse e Cariae urbe Halicarnassensis, hac in re multum valere potest. Veram illius mentem non recte me percepisse in prima huius Disquisitionis editione, deinde intellexi e *Strabone* Lib XIV p. 448 [976], cuius verba comparanti cum Herodoteis non erit difficile veritatem assequi. Testatur autem Historicus Lib. 1 cap. 171 et 172, Harpagum, Ionia subacta, exercitum traduxisse in Caras et Caunios et Lycios; Caras ex insulis transiisse in continentem, ibique tunc sedes posuisse; ipsos vero Caras se appellare αὐτόχθονας continentis; Mysos et Lydos esse Caribus germanos fratres; eosdem lingua Carum uti, ὁμόγλωσσοι τοῖσι Καρσὶ ἐγένοντο; Caunios aut linguam suam accommodasse ad populum Caricum, πρὸς τὸ Καρικὸν ἔθνος, forsitan rectius πρὸς τὸ K. ἔθος, ad morem loquendi et consuetudinem Caricam, aut Caras ad Caunicum, id quod liquide se non posse decernere ait *Herodotus*. His quaedam addere, vix operae pretium est. Ne quid tamen praetermisisse argui possim, quaedam ex illa Carum lingua adhuc residua addere visum est, quae maximam partem *Stephanus Byzantius*, nobilis Ἐθνικῶν scriptor, nobis subministrat. Et plura forte inventuri eramus, si loco Epitomes ipsum *Stephani* opus ad nos pervenisset.

"ΑΛΑΝ Caras appellasse *equum*, *Stephanus* in v. Ἀλάβανδα memoriae prodidit, repetiitque in v. Ὑλλούαλα. Eapropter in numismate Claudii Britannici, apud *Tristanum* Tom. 1. pag. 200, conspicitur [*] *equus*, cum inscriptione, Ἀλαβανδέων.

"ΑΘΥΜΒΡΟΣ dicitur quidam ex posteris Rhadaman-

[*] Dissentit *Seguinus* in Selectis Numismatibus antiquis p. 130, 131. Sed consulatur *Berkelius* ad *Stephanum* v. Ἀλάβανδα.

manthi, a Caribus cultus divinis honoribus. Ita Auctor Etymologici in v. Ἄκαρα.

ΒΑ'ΝΔΑ *victoriam* dixerunt Cares, auctore *Stephano* v. Ἀλάβανδα, sed qui male addit, ἔνθεν καὶ παρὰ Ῥωμαίοις Βάνδον τὴν νίκην φασίν. Audacior videtur, quam felicior *Salmasii* coniectura, pro τὴν νίκην cupientis τὸ σιγγόν [*].

ΒΟΗΔΡΟΜΕΙ῀Ν Κάρες ἀντὶ τοῦ βοηθεῖν. *Suidas.* Verum enim vero exemplum, quod affert, rem non probat. Usurpatur quidem ibi fortasse de Caribus, sed non tamquam vox Carica, haud magis quam Βοηδρόμια, quae sequitur. Conf. *Harpocration* [ibi *Blancardus* p. 100, 101].

ΓΕ'ΛΑΝ Cares vocarunt *regem*, testante *Stephano* v. Σουάγελλα, sive Σουάγελα, quae Cariae urbs, et quod nomen reddendum *Straboni* Lib. XIII p. 611 [909], ubi male Συναγέλα, quod *Casaubonus* et *Holstenius* etiam monuerunt [**].

ΓΙ'ΓΓΡΑΝ, significatione instrumenti cuiusdam Musici, Caribus nonnulli tribuerunt; sed factum id inde ab iis videtur, qui Phoenicen cum Caria confunderent. Latissimos enim fines olim habuit Phoenicia. Vide *Cononem* in historia Andromedes et Persei. Locus *Athenaei* p. 174 [lib. IV p. 177], ad quem respicitur, hic est, Γιγγραΐνοισι γὰρ οἱ Φοίνικες, ὥς φησιν ὁ

[*] *Jac. Gronovio* pro νίκην placuisse ἴλην, tom. II Thes. Antiq. Graec. in *Alabandus*, monet *P. Burmannus* in notis MSS. ad *Stephani* locum. Plura ibidem *Berkelius* de usu vocabuli βάνδος notione signi militaris sive vexilli, sed praeeunte *Meursio* in Glossario Gr. Barb. v. Βάνδος et Βανδοφόρος, tom. IV Oper. p. 227, 228.

[**] Probabili coniectura *Iac. Gronovius*, sed suo more, nec satis digno literarum politiorum professore, vehementius in *Is. Vossium* invectus, in *Pomp. Mela* lib. I c. 16 pro *portus duo, Gelo, et cui* scribendum existimavit *portus Suagelos, et cui.* Loquitur enim *Mela* de Caria.

ὁ Ξενοφῶν, ἐχρῶντο αὐλοῖς, σπιθαμιαίοις τὸ μέγεθος. — τούτοις δὲ καὶ οἱ Κᾶρες χρῶνται ἐν τοῖς θρήνοις· εἰ μὴ ἄρα καὶ ἡ Καρία Φοινίκη ἐκαλεῖτο, ὡς παρὰ Κορίννῃ καὶ Βακχυλίδῃ ἐστὶν εὑρεῖν [*]. Atque his etiam non dissimilia legere est apud *Eustathium* ad Il. Σ pag. 1157. Frustra tamen ea verba in omnibus *Xenophontis* Atheniensis libris quaeruntur. Itaque aut memoria fefellit *Athenaeum*, cui sua debet *Eustathius*, aut verba sumta sunt e libro Xenophonteo iam deperdito, aut denique intelligendus est quis alius, *Xenophontis* nomine appellatus, quales plures fuisse docet Cl. *Fabricius* in Bibliotheca Graeca; quamvis ignorem, *Athenaeum* uspiam alium laudare *Xenophontem* praeter Grylli filium, historicum illum notissimum. *Pollux* Lib. IV cap. 10 [segm. 76] tantum ait, Γίγγραν esse Phoeniceam iuxta inventionem, sed valde similem Μουσῇ τῇ Καρικῇ, Phoenicum vero lingua Adonim vocari *Gingram*, et ab hoc tibiam lugubrem desumsisse nomen. Ad istum locum consulatur *Kuhnius*.

ἙΚΑΤΟΜΒΑΙΟΣ Ζεὺς, ἐν Γορτύνῃ, καὶ παρὰ Καρσὶ, καὶ Κρησίν. *Hesychius* [**].

ΚΟΛΑΒΡΙΣΜΟΝ genus *saltationis* Carum pariter ac Thracum fuisse, *Pollux* memoriae prodidit Lib IV cap. 14 [segm. 100, ibi *Iungermannus* et *Kuhnius*]. Ab *Athenaeo* vocatur καλαβρισμός Lib. XIV p 629. Vtrum-

[*] Multis de hoc *Athenaei* loco disputarunt *Casaubonus* et *Schweighaeuserus* tom. II Animadversionum p 639, 640.

[**] Exemplum istud huc minus facit. Vox enim Ἑκατόμβαιος haud magis Caribus propria est, quam ceteris gentibus, Hecatombas Iovi offerentibus, de quibus interpretes *Homeri* Il. B. 306, et scriptores Antiquitatis Graecae. Adde *Capitolinum* in Maximo et Balbino cap XI

Vtrumque recte ſe habet. Dicitur enim *καλαβρίζειν* et *κολαβρίζειν* eadem ſignificatione. Conf. *Heſychius* in vv. Καλαβρισθείησαν et Κολαβρίζειν [ibi not. itemque ad v. Κωλαβρισθείησαν] atque *Suidas* v. *Κολαβρισθείη* [c. n. *Kuſteri*]. Non autem patet, ut ipſe antehac monueram, *Colabrismum* Macedonibus ab *Athenaeo* adſcribi. Iungenda ſunt vocabula *θρᾴκιος καλαβρισμός*. De hoc ipſo ſaltationis genere agit *Meurſius* libro ſingulari de Saltationibus veterum [*].

ΚΑΡΙ῀ΤΑΙ dicebantur a Caribus *equites* et *praedones*, unde forſitan regioni et genti nomen. *Heſychius*, Καρῖται· *ἱππεῖς*, *πειραταί*. Κᾶρες. Alii una ſerie legunt *ἱππεῖς πειραταί* [**].

ΚΩ῀Σ eſt *ovis* apud Cares, teſte *Tzetze* in *Lycophronem* p. 94 fin. Quam vocem tamen uſurpare veritus non eſt *Apollonius Rhodius* Lib. III v. 375; atque ibidem Scholiaſtes vocem hanc tamquam receptam repetit.

ΛΑΓΙΝΙ΄ΤΗ. Memorat *Stephanus Byzantius* in v. Ἑκατήσια Deam a Caribus cultam, cui hoc nomen datum

[*] Tom. v Operum p. 214, 217, 218, 223. Non ille dubitat, in ſcriptura vocis aut mendum eſſe in *Athenaeo*, aut apud *Pollucem*. Comparentur vero, praeter interpretes *Suidae* et *Heſychii*, ſupra a me laudatos, *Caſaubonus* et *Schweighaeuſerus* Animadv. in *Athenaeum* tom. VII p. 429, 430, VIII p. 301, 302.

[**] Πειρατὴς et *Pirata* ſemper, quod ſciam, de praedonibus maritimis in libris vetuſtiorum ſcriptorum. Optime *Heſychius*, Πειραταί· *κακοῦργοι*, *λῃσταί*, *θηρευταὶ ἐν ὕδασι*, et *Ammonius* de diff. vocum p. 112, Πειρατὴς δὲ, ὁ θαλάσσιος λῃστής. Alia dabit *Valckenarius* in Animadv. ad *Ammonium* p. 194. Videntur equites ex raptu viventes et praedones maritimi dicti Καρῖται, exemplum nempe Carum imitantes, agros non tantum incurſantium, ſed et exuviis nauticis claſſiumque ſpoliis pro virili parte ſemet ipſos ornantium. Ut enim Cares a Critia apud *Athenaeum* lib. I p. 106 celebrantur ἁλὸς ταμίαι, ita eorum genus λῃστικὸν e mari ſuſtuliſſe dicitur Minos, in *Thucydidis* lib. I c. 4.

rum fuerit e quodam casu. Cum enim templo aedificando incumberent Cares, leporem illinc fugientem animadverterunt; atque hinc scilicet Deae nomen. Apud *Stephanum* est generale *animalis ζώου* nomen. Novimus autem Graecis leporem dici, λαγὼς et λαγωός. Sed haec derivatio admodum est detorta et plane illis similis, de quibus § 3 nonnihil dixi. *Strabo* Lib. xiv p. 454 [975] eam Λαγινὼ nuncupat, Ἐςὶ δ᾽ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Στρατονικέων δύο ἱερὰ, ἓν μὲν Λαγίνοις, τὸ τῆς Ἑκάτης ἐπιφανέςατον; quod ita vertit interpres: *In agro Stratoniceo sunt duo templa, unum Laginis Hecatae sacrum illustrissimum.* Locus iste est corruptus [*], et ab interprete ita acceptus, tamquam Lagini populi Hecatae sacra fecerint; atque id indicare videtur vox, quae est in Graeco, Λαγίνοις. Sed legendum est Λαγινοῦς, correctione prona et obvia, a Λαγινὼ, quae est terminatio Carica, ut in Ὠσογὼ, de quo paulo post. Ita autem locum vertemus: *unum quidem Laginus, quod templum omnium, quot habet Hecate, clarissimum est.* Ex quo igitur et hoc discimus, fuisse hanc *Lagino* Hecaten, seu Triviam, quod etiam ex *Stephano* confirmatur.

ΜΑ΄ΣΑΡΙΣ. *Bacchum* hoc nomine Cares appellarunt, auctore *Stephano* in v. Μάσαυρα, ubi haec leguntur, παρὰ Καρσὶν ὁ Διόνυσος Μάσαρις ἔνθεν ἐκλήθη.

Ad-

[*] Non ea est medicina, ut cum *Cicerone* loquar, cum sanae parti corporis scalpellum adhibetur. Certe autem locus *Strabonis* est incorruptus, nullo egens remedio. Λαγινίτη, sive Λαγινῖτις, quod alii malint, nomen habet de oppidulo Cariae, cuius *Strabo* iterum meminit lib. xiv p. 978, μεχρὶ Λαγίνων. A *Stephano* vocatur Λαγινία. — Cum ne coniectura quidem assequar, quo consilio in margine exempli Iablonskiani citetur *Athenaeus* lib. xiii p. 584. F., hunc locum non recepi in textum. Quid enim attinet mentio Δημοκλέους τοῦ παρασίτου Λαγυνίωνος ad hanc Deam?

Additur ibidem, ἐκαλεῖτο δὲ καὶ ἡ Ῥέα Μᾶ, fed quod magis ad Lydos, quam ad Cares videtur fpectare. *Fr Guietus* Μάσαρις exponit *μέγας*.

ΜΕΓΙ´ΣΣΑ *lapis eft* Carum lingua, ut teftatur *Stephanus* in v. Μόνογισσα. Sed pro Μεγίσσα fide Codd. MSS. legendum effe Γίσσα cenfent *Salmafius* et *Gronovius*.

ΜΥΚΑΛΕΥ´Σ fuit cognomen *Iovis* in Caria. Vide *Euftathium* in Iliad. B. pag. 266 [*].

ΣΟΥ´ΑΝ Cares *tumulum* five *fepulcrum* appellarunt, tefte *Stephano* in v. Σουάγγελλα.

ΤΟΥΣΣΥ´ΛΟΙ a Caribus vocabantur *Pygmaei*. Ita *Stephanus* v. Κάττουζα [**].

ΤΥΜΝΙΣΣΟ´Σ eft *virga*. Scribit *Stephanus*, τυμνισσὸς, πόλις Καρίας, ἀπὸ τυμνισσοῦ ῥάβδου. Ξάνθιοι γὰρ τὴν ῥάβδον τυμνίαν λέγουσιν.

'ΩΣΟΓΩ´ *Iovem* Cares appellarunt, tefte *Strabone* Lib. XIV p. 453 [973]. Ioves alios ibidem *Strabo* commemorat. In iis eft Iupiter *Labradenfis*, qui et *militaris* dictus, cuius fignum dicitur fuiffe labra, de fimulacro eius appenfa. Vide fupra § 9 [p. 87, 88]. Poft Labradenfem, quem Labradium vocat *Plinius* Lib. XXXII cap. 2, recenfet *Strabo* etiam Iovem *Carium*, ad quem non modo Cares convenerunt, verum quoque finitimi Lydi Myfique. Nefcio tamen, an fatis accurate hos *Strabo* diftinxerit. Aliter

ter

[*] Ratio cognominis Μυκαλεύς fatis apparet e *Stephano* v. Μυκάλη. Eft enim *Mycale* mons et urbs Cariae, inter Maeandrum et Cayftrum fluvios. Verba Ethnicographi illuftrarunt *Holftenius* et *Berkelius*.

[**] Quae ad iftum locum a *Berkelio*, ab aliis quoque obfervata funt, veluti *Vulcanio* ad Gloffarium Lat. Gr. p. 68, *Dacerio* ad *Feftum* v. Troffuli.

ter *Aelianus* Lib. XII de Animal. cap. 30, qui, cum de ſimulacro Iovis Labrandei verba feciſſet, haec ſubdidit, *καὶ τιμᾶται καλούμενος Κάριός τε καὶ Στράτιος*, *et colitur ille Deus Carii et Militaris cognomine*. Etiam *Herodotus* Lib. I cap. 171 unum memorat antiquiſſimum Iovem *Carium*, quem eumdem Lib. V cap. 119. appellat Iovem *Militarem*, eumque Labrandae coli affirmat [*]. Quartum adhuc Iovem addit *Strabo* p. 454 [975] his verbis. *ἐγγὺς δὲ τῆς πόλεως*, loquitur de Laginis, *τὸ τοῦ Χρυσαορέως Διὸς, κοινὸν ἁπάντων Καρῶν, εἰς ὃ συνίασι θύσαντές τε καὶ βουλευσάμενοι περὶ τῶν κοινῶν· καλεῖται δὲ τὸ σύςημα αὐτῶν Χρυσαορέον* [**]. Sed ut revertar ad Ὠσογώ; ſcribit *Caſaubonus* ad Geographi locum: *Quis is ſit, adhuc quaero* [†]. Vnicum praeterea ſcriptorem reperi, qui numinis iſtius meminerit, *Pauſaniam* nempe, ſed qui in Arcadicis p. 244 [VIII 10 p. 619] Ὀγῶα appellat, *Καρῶν οἱ Μύλασα ἔχοντες, ἐς τοῦ θεοῦ τὸ ἱερὸν, ὃν Φωνῇ τῇ ἐπιχωρίᾳ καλοῦσιν Ὀγῶα.* Sive nomen fuerit Ὀγῶα, ſive Ὠσογώ, barbarum fuiſſe non dubito, explicare nequeo.

Plura vocabula, origine Carica, ſi extiterint apud ſcri-

[*] Bene diſtinguere *Strabonem* ipſumque *Herodotum* inter Iovem *Carium* et *Stratium*, errare vero *Aelianum*, monent Cl. *Weſſelingius* et *Valckenarius* ad utrumque *Herodoti* locum.

[**] *Caſaubonus* legendum cenſuit θύσαντες et βουλευσόμενοι. Nec aliter in Codice Mediceo, ubi et Χρυσαορέων pro Χρυσαορέον invenitur, teſte *Gronovio*.

[†] Leguntur forte ea *Caſauboni* verba in priori *Strabonis* editione, quae iam nunc praeſto mihi non eſt; deſunt autem in Almeloveniana, ubi tamen locus *Pauſaniae*, ab *Iablonskio* citatus, ſed uncinis incluſus.

ſcriptores veteres, ad meam notitiam non pervenerunt [*].

§ 11. *De lingua Lycica.*

Sunt hae praecipue linguae, quas in his oris viguiſſe didicimus, et ex quibus etiam aliae ortum traxerunt, aut certe plurima depromſere; atque videmus ſaepe numero a vetuſtis auctoribus has ita coniungi. Vid. *Cicero* pro L. Flacco c. 27, qui locus etiam ea, quae ſupra dicta ſunt, illuſtrat. Superſunt tamen etiam, quae ab his, aliae plus, aliae minus receſſerunt, nonnullae plane ſunt ſingulares, et cum illis ni-

---

[*] Neque ad meam, praeter haec pauca.

'ΙΔΑ'ΡΝΑΣ· ὁ ἐκτομίας· οἱ δὲ βάρβαροι· οἱ δὲ, μαντέως ὄνομα· οἱ δὲ, πόλιν τῆς Καρίας εἶναι Ἰδάρνην, καὶ ἀπὸ ταύτης τοὺς μάντεις λέγεσθαι. *Heſychius* c. n. *Alberti*.

"ΙΜΒΡΑΜΟΣ, *Mercurius.* Fuit Imbrus inſula Thraciae, ſacra Cabiris et *Mercurio*, quem Ἴμβραμον λέγουσιν οἱ Κᾶρες, teſte *Stephano Byz.* v. Ἴμβρος. Repetiit *Euſtathius* ad *Dionyſium* v. 524. Comparentur *Holſtenius* et *Berkelius* ad *Stephani* locum, atque *Gutberletus* de Cabiris p. 88.

ΚΥ'ΒΔΑ nomen *menſurae* Caricae, cuius meminit *Machon*, poëta comicus, apud *Athenaeum* lib. XIII p. 97,

Κύβδ', ἔφη, τριωβόλου.
Τίς δ' ὁ ἐπιτρέψων ἐστί σοι, φησὶν, τάλαν,
Ὄντα γ' ἐν Ἀθήναις Καρικοῖς χρῆσθαι σταθμοῖς.

Legantur ibi *Caſaubonus* et *Schweighaeuſerus*, tom. v Animadv. p. 136, 137. Significatu multum diverſo eadem voce uſus eſt *Ariſtophanes* in Equit. v. 364.

ΛΗΚΥ'ΘΙΟΝ· πυρός τις παρὰ Καρσὶν κάλλιστος. *Heſychius* ex coniectura *Palmerii.* Legitur vulgo, π. τ. περικάρσιον κ.

Vere monuit *Berkelius* notis ad *Stephanum* v. Ἀλάβανδα, perpauca apud ſcriptores antiquos ſupereſſe veteris linguae Caricae λείψανα, eo digniora igitur, quae undique ſtudioſe conquirantur.

nihil commune habent: quas omnes atque singulas enumerare operae pretium non est.

Inter finitimas dialectos praecipuae sunt *Lycica* et *Pamphylia*, quarum non infrequens mentio occurrit. Harum gentium sermo longe plura ex Graecorum lingua depromsit, quam aliorum populorum, de quibus diximus. Et non desunt, qui has gentes origine Graecas fuisse contendant, velut *Herodotus* Lib. VII cap. 91, *Theopompus* apud *Photium* p. 203 [391] et alii. Verum hoc merito in dubium vocari, et contrarium etiam ostendi posse, facile mihi persuadeo. Quod vero sermo harum gentium in multis Graecissarit, tribuendum est Graecorum coloniis, quae multae hic locorum fuerunt.

Lycii fuerunt oriundi e Creta, unde cum Sarpedone profugerunt, et hanc regionem adierunt. Testes sunt *Pausanias* in Achaicis p. 208 [529] et *Herodotus* Lib. I c. 173, qui addit, Cretam totam ab initio habitatam fuisse a Barbaris. Linguae *Lycicae* meminit *Plutarchus* in Alexandro pag. 1259 ed. H. Steph., δίγλωσσος ἄνθρωπος ἐκ πατρὸς Λυκίου, μητρὸς δὲ Περσίδος γεγονώς. Conf. idem de Def. Oraculor. pag. 238 ed. Bas. Postmodum vero, ut aliae gentes illius orae, sic et Lycii linguam Graecam adsciverunt. Hinc Graeca sunt, quae e Lyciorum lingua, sed sero admodum et sua nempe aetate usitata, profert *Eustathius* in Iliad. E. p 545 in fine. Paucas voces *Lycicas* ex *Stephano Byzantio* et aliunde conquisitas nunc addam.

'ΕΛΕΥΘΕ'ΡΑ, *Diana*. *Artemidorus* Lib. II c. 35, ἡ λεγομένη παρὰ Λυκίοις Ἐλευθέρα. Sed videtur vox pure Graeca.

'ΕΡΕΘΥ'ΜΙΟΣ, *Apollo*. Hunc apud Lycios Ἐρεθύμιον dictum fuisse, et illius festum Ἐρεθύμια, *Hesychius* docet. In prima huius libelli editione monui,

Rhodios etiam coluisse Apollinem *Erethybii* cognomine, quod rubiginem averteret, velut apud Romanos *Robigus*; quod *Strabo* Lib. XIII p. 422 [912], et ex illo *Eustathius* in Il. A. 39 docet. Sed iam nunc valde dubito, an Apollinem *Erethymium* cum *Erethybio* recte contulerim. Multum enim diversa videtur ratio utriusque istius cognominis; sed id nunc non ago.

ΚΑΔΡΕ´ΜΑ. Ita Lycios appellare *siccitatem frumenti* affirmat *Stephanus Byz.* in h. v. Vid. ibi *Pinedo* et *Holstenius.*

CVRNIM. *Plinius* Lib. XXXII c. 2, *In Lyciae Myris in fonte Apollinis, quem* Curnim *appellant*, ad q. l. consule *Dalechampium.*

ΠΑ´ΤΑΡΑ, *cista.* Huic nomen est inditum urbi Lyciae. Scribit *Stephanus* v. Πάταρα, Ὠνομάσθαι, δὲ τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ ἄγγους τοῦ Πατάρας, Πατάρα. Μεθερμηνεύεσθαι δὲ τὴν Πατάραν ἑλληνιςὶ κίςην, sic enim cum *Salmasio* legendum, non κίςιν. Ita quoque habet *Eustathius* in *Dionysium* v. 129, ut *Pinedo* observavit.

ΠΕΤΗ´ΛΙΑ. Οἱ γοῦν περὶ Λυκίαν Πετήλια μέχρι καὶ ἐς ἄρτι καιροῦ τὰ τοιαῦτα φύλλα, φασίν, *Eustathius* in Il. B. p. 219.

ΠΙ´ΝΑΡΑ, *rotunda.* Scribit *Stephanus Byz.* v. Ἀρτύμνησος, partem Xanthiorum in Cragum venisse et in monte incoluisse collem rotundum, λόφον ςρογγύλον, atque urbem appellasse *Pinaram*, eamque vocem interpretatos esse ςρογγύλην; addit vero Ethnicographus, τὰ γὰρ ςρογγύλα πάντα Λύκιοι Πίναρα καλοῦσιν.

ΣΙΣΟ´Η. Ea vox restituenda videtur *Hesychio* in loco valde corrupto, qui nunc sic legitur, Σισοκοῦρα· ῥοιά· Φασηλῖται. Sequor emendationem *Casauboni* ad *Suetonii* Octav. Aug. c. 45, *Salmasii* de Caes.

et

et Coma p. 69, 247, atque aliorum, ſed de reliquis verbis in diverſa abeuntium. Vocem eſſe Phoeniciam opinatur *Bochartus* in Geographia Sacra Part. II p. 362. Alexandrinis non ignotam fuiſſe patet e Graeca V. T. verſione, Levit. XIX 27. Ab *Heſychio* attribuitur Phaſelitis, quos *Sopingius* habet pro Cilicibus, *Salmaſius* pro Lyciis. Conf. *Iſaacus Voſſius* ad *Melam* Lib. I c. 14. *Euſtathius* eos in Pamphylia collocat, praeeunte ipſo *Dionyſio* v. 854, 855. Nec aliter *Stephanus Byz.* v. Φασηλίς. *Ptolemaeus* autem p. m. 308 ait, Μετὰ τὴν Φασηλίδα πόλιν Λυκίας, Παμφυλίας παράλια κ. λ. Nimirum in confiniis Lyciae et Pamphyliae ſita erat Phaſelis, unde a quibusdam Lyciae, ab aliis Pamphyliae accenſetur. Non meminiſſem verborum *Suidae* v. Φασηλίς. ſcribentis, Φασηλίτας γὰρ τάριχον τῷ Καλαβρῷ θύειν, Φησὶ Καλλίμαχος ἐν Βαρβαρικοῖς νομίμαις. niſi obſervandum eſſet, eo in loco legi oportere τῷ Κυλάβρᾳ, quod apparet ex *Athenaeo* Lib. VII p 297, 298, διὰ τοῦτο οἱ Φασηλῖται ἀνὰ πᾶν ἔτος τῷ Κυλάβρᾳ ἔτι καὶ νῦν τάριχον θύουσιν [*].

ΤΥΜΗΝΝΑ *hircus* eſt Lycica lingua. Ita enim capio locum *Stephani*, Τύμηννα κώμη Λυκίας. Ἐκλήθη δὲ ἀπό τινος τράγου οὕτως ὀνομαζομένου, *Tymenna vicus Lyciae. Sic vero vocata fuit de quodam hirco huius nominis.* Narrat deinde *Stephanus*, hircum aliquem, cum a grege diſcederet, madida barba rediis-

[*] Comparentur *Alberti* ad *Heſychium* v. Σισοκόδρα, et *Toupius* P. III Emend. in *Suidam* p. 275, 277, cui aſſentitur *Schweighaeuſerus* ad *Athenaei* locum p. 205. De Phaſelide *Strabo* lib. XIV p. 983, Ἐςὶ μὲν οὖν καὶ αὕτη ἡ πόλις Λυκιακὴ, ἐπὶ τῶν ὁρῶν ἱδρυμένη τῶν πρὸς Παμφυλίαν.

diisse; quem secuti invenerunt fontem in quodam fruteto, atque hinc et fontem et regionem Tymennam vocarunt. Ambigua sunt *Stephani* verba. Nam et id significare possunt, hisce hoc peculiare nomen fuisse, quemadmodum interpres *Thomas Pinedo* rem cepit; aut vero sic etiam intelligi possunt verba, ut *Stephanus* dicat, Lycios sic omnem hircum appellare, quod magis verisimile mihi fit. Ita etiam olim simili plane casu a capra, quam αἶγα Graeci dicunt, Aegessa seu Aedessa dicta fuit, ut ex *Iustino* notum est omnibus. Vide et *Stephanum* in Γάγγρα, et *Festum* in *Irpini*.

§ 12. *De lingua Pamphylia.*

Lingua *Pamphylia*, propter clarissimas urbes Graecas, Aspendum, Siden, Pergam aliasque a Graecis vel conditas vel inhabitatas, etiam propius ad sermonem Graecum accessit (*a*). At vero primum Linguam hanc plane barbaram fuisse, et adeo a Graeca diversam, ex *Arriano* colligere possumus, de Expedit. Alexandri Lib. I p. 73 et 74, ubi narrat, Sidetas, qui origine Graeci erant, cum in Pamphyliam venissent et urbem condidissent, repente Graecae linguae oblitos fuisse, atque barbarum sonum adscivisse. Non desunt voces ex Pamphylia lingua residuae, quarum plurimas conservavit *Hesychius*, qui ipse Pergaeae dialecti, tamquam peculiaris cuiusdam, aliquoties me-

(*a*) Pamphylia olim *Mopsopia* appellata fuit, teste *Plinio* Lib. IV c. 27. De origine Pamphyliorum Graeca legendus *Pausanias* in Achaicis p. 208 [529]. Apud *Eusebium* in Chronico p. 12 Pamphylii inter Chami posteros sic commemorantur, *οἱ δὲ ἐπιστάμενοι αὐτῶν γράμματα, Φοίνικες, Αἰγύπτιοι, Παμφύλιοι, Φρύγες.*

meminit. Verum quae ille affert vocabula Pergaeorum, ut plurimum sunt Graeca, dialecto tantum diversa. Cuiusmodi recte censentur ἄρκυμα pro ἀκρὶς, *locusta*, ἄϊβετος, quemadmodum viri eruditi legunt, pro ἀετὸς, *aquila*, ἰκτὸς pro ἰκτῖνος, *milvus*, λάφνη pro δάφνη, *laurus*. Sed non mihi suam coniecturam persuasit Cl. *Relandus*, in dissertatione de Vet. Lingua Persarum, inserta Parti II Diss. Miscell., p. 187, apud *Hesychium* pro Λάψα· γογγυλίς. Περγαῖοι, legi debere Λάφα, et hanc esse vocem Persicam, adeoque reponendum Πέρσαι, ut sermo fiat de Persis, non de Pergaeis. Horum non minus quam Persarum frequenter *Hesychius* meminit. Πέρσαι nimium abit a Περγαῖοι. Praeterea coniecturae obstat series literarum γ et ψ in vocibus antecedentibus et sequentibus. Potius ergo Λάψα est vox Pergaeorum propria, quemadmodum nonnulla alia ex antiqua Pamphyliorum lingua aut ex vicinis gentibus barbaris allata vocabula habuerunt Pergaei et Sidetae. Ἀβελίην interpretatur *Hesychius* ἠλιακὸν, aitque eam esse vocem Pamphyliorum. Potest tamen ea e Graeco deduci, ut *Guyetus* observat ad vocem sequentem Ἀβέλιον. Ζειγάρη a Sidetis vocabatur ὁ τέττιξ, teste *Hesychio*. Nomine Ἀβωβᾶς colebatur Adonis a Pergaeis, ut auctor est idem *Hesychius*, apud quem, Ἀβωβάς· ὁ Ἄδωνις, ὑπὸ Περγαίων. Sic recte legit *Gronovius* pro eo, quod antea legebatur Περσαίων. Hanc enim correctionem non *Phavorinus* tantum, sed et Etymologici auctor confirmat. Vox ipsa, quae plane barbara est, ex Assyriorum sacris defluxisse videtur. Non vero est dissimile, Pamphylios quaedam habuisse ex Assyriorum sacris, cum unus ex Magorum et Chaldaeorum magistris, Erus nempe, qui et Zoroaster dicitur, fuerit Pamphylius genere. Vide *Stanleii* Histor. Philos. Orient. Lib. I Sect. I c. 2 p. 7. Forte *Abobas*

bas dictus fuit ab אבובא *Abuba*, quod Syris *tibiam* denotat. Nam constat, sacra Adonidis planctu constitisse. De Abuba conf. *Salmasius* de Lingua Hellenist. p. 419. Nisi forte magis placuerit sententia *Triglandii* in Coniectaneis de Dodon. p. 3, et *Relandi* l. c. p. 100 sq., nomen Ἀβωβᾶς referentium ad vocem Chaldaicam אביבא, *culmus*, *arista*, cum etiam Scholiastes *Theocriti* Id. III v. 48 moueat Adonidem dici σῖτον σπειρόμενον. Coniecturis istis unam adiungo, sed eam incertam. Forsitan apud *Hesychium* pro Περσαίων vel Περγαίων legendum Περγασαίων, quae scriptura nominis rarioris errori ansam praebuerit. Περσαγὴ erat δῆμος τῆς Ἐρεχθηΐδος φυλῆς, monente *Stephano Byz.*, ad q. l. vid. notae. In voce sequente commemoratur Diana Pergasaea, de qua *Is. Vossius* ad *Melam* Lib. I c. 14. II. Τὸν Περγασῆθεν in *Aeliani* Var. Hist. Lib. IV c. 23, non verti oportuerat *Perga oriundum*, sed *Pergasensem*. *Homerus* Il. E. v. 535 dixit Περγασίδην. Malim tamen cum *Gronovio* apud *Hesychium* retinere Περγαίων.

§ 13. *De lingua Pisidarum.*

Lyciis et Pamphyliis finitimi sunt *Pisidae*, qui ignobiles et barbari semper habiti sunt. *Arrianus* de Exped. Alex. Lib. I p. 76, οἱ δέ εἰσι καὶ αὐτοὶ Πισίδαι Βάρβαροι, *sunt autem et hi Pisidae Barbari*, loquitur de Telmissensibus. *Plinius* Lib IV c. 27 scribit: *Insident verticem Pisidae, quondam Solymi appellati*, sed hi sine dubio barbari [*]. De lingua Pisidarum *Stra-*

[*] *Apollonius* in Lexico Homerico p 608, Σόλυμοι, ἔθνος βαρβαρικόν. ἔστι δὲ καὶ κατὰ Πισιδίαν ὄρη, Σόλυμα καλούμενα. *Hesychius*, Σολύμοισιν, ἔθνη Σκυθῶν. Legatur ibi *Albertius*, et *Wesselingius* ad *He-*

Strabo Lib. XIII extremo obſervat, eam apud Cibyratas obtinuiſſe; quo loco eam diſtinguit a lingua Graecorum, Lydorum et Solymorum. Exempla vero reliquiarum veteris Piſidarum linguae me apud ſcriptores antiquos reperiſſe non recordor.

§ 14. *De lingua Bithynorum.*

In prima huius Disquiſitionis editione *Bithynos* omittendos monebam, quoniam Phryges ſunt, et Bithynia deinde dicta eſt, quae primum (*b*) Phrygia Maior appellabatur. Quae etſi vera adhuc cenſeo, nunc tamen nonnulla de Bithynis eorumque lingua et vocabulis propriis adiungam. Bithynos fuiſſe Thracum *ἀπογόνους*, teſtantur ſcriptores antiqui, *Strabo* Lib. XII p. 373 [816], *Plinius* Lib. v. cap. ult. p. m. 240, Auctor Etymologici, Ἀλιζῶνες οἱ Βιθυνοὶ, — *οἱ δὲ ἐθνικὸν Θρακῶν*, *Syncellus* p. 181, *Θρᾶκες ἀπὸ Στρύμωνος διαβάντες κατέσχον τὴν νῦν Βιθυνίαν, τότε Βεβρυ-*

(*b*) Βιθυνίαν τὴν ἀρχαίαν Φρύγιαν, ſcribit *Euſebius* in Chronico p. 12. Deinde vero ait p. 30, Βιθύνια ἐκτίσθη ὑπὸ Φοίνικος ἡ πρὶν Μαρυανδυνὴ καλουμένη, atque in Chronico Latino Lib. I p. 15, *Bithynia condita a Phoenice, quae primum Maryandyna vocabatur.* Conf. *Servius* ad Lib. v Aeneid. v. 373.

Herodotum I. 173, atque viri eruditi ad *Stephanum* v. Πισιδία, ubi οἱ Πισίδαι, πρότερον Σόλυμοι· ἔςι δὲ ἔθνος βάρβαρον, κατοικοῦν παρὰ τὸν Ἄσπενδον καὶ τὴν Κιλικίαν. Alia ad h. l. *Holſtenius*. Reſpexiſſe *Heſychium* ad *Homeri* Il. Z, 204 monet *Albertius*, ſed Σολύμοισι ibidem legitur v. 184, quem citavit *Strabo* lib. XIV p. 983, ubi in Codice Mediceo legitur,

— — Σολύμοις μαχέσσατο κυδαλύμοισιν.

βρυκίαν καλουμένην, quae verba ab interpretibus Latine non recte versa sunt. Sed inprimis consulatur *Herodotus* Lib. VII c. 75. Quod adeo verum (*c*) est, ut non obscure colligi possit, Bithynos etiam tractu temporis linguae Phrygiae et Thracicae semper conservasse vestigia. *Pausanias* itaque in Eliacis I p. 159 [406, ubi Ζυποῖτης] Zipoetem Bithyniae Dynastam Thracem fuisse, ex nomine coniectat. *Ζειποίτης* Rex Bithynorum memoratur quoque a *Plutarcho* in Quaestionibus Graecis p. 302. Iuvat istam *Pausaniae* coniecturam *Hesychius*, qui sic scribit, *Ζιβυθίδες, αἱ Θρᾷσσαι, ἢ Θρᾷκες γνήσιοι*, quod forsitan a Zibyna, hastae vel gladii genere, descendit, vel a vestimento quodam peculiari, quo in memoriam pristinae originis usi fuerunt. Apud *Hesychium* *Ζειπίτις* [*] mutari debet in *Ζειπίτης* vel *Ζειπύτης*, si idem

(*c*) Arcades tamen iactarunt, Bithynos sanguine suo cretos esse. Vide *Ez. Spanhemium* in *Iuliani* Caesares p. 80, 81.

---

[*] *Hesychianum* Ζειπίτις huc non facit. Legatur tamen *Alberti* in notis, unde etiam apparet, illustrem *Bimardum* duos Zipoetas in Regum Bithyniorum serie deprehendisse. Confirmat id *Memnon* Historicus apud *Photium* Cod. CCXXIV p 720, 721. In scriptura nominis peregrini magna est lectionis varietas in codicibus MSS. et editis. In editione *Livii* Drakenborchiana lib. XXXVIII. c. 16, legitur, *devictus* Zyboeta *est*, *Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit.* Vide ibi interpretes. Estne *Zielas*, cuius mentio in *Trogi* Prologo lib. XXVII Hist. Phil. p. 759, idem qui *Zipoetas*? Ita visum quibusdam. Meminit *Athenaeus* lib. II p. 223 ed. nov. Ζηλᾶ τοῦ Βιθυνῶν βασιλέως, sed non patet intelligi Zipoeten. Idem dicendum videtur de *Polybio* XXXVII. 2, ubi notarunt *Valesius* et *Schweighaeuserus*.

idem rex innuitur, sed quod dubium facit adiecta vocis explicatio ὁ περιχύτης, quae huc minus pertinet. *Suidae* Ζειπύτης dicitur ὄνομα κύριον. Hoc autem nomen proprium non scio extra Bithyniam in usu fuisse. Haud dubie respicitur ad Zipoetem, quo nomine apud Historicos ille Bithyniae princeps vulgo vocatur. Apud *Stephanum Byzantium* v. Ζιποίτιον dicitur haec urbs Bithyniae nomen habere ἀπὸ Ζιποίτου βασιλέως. Cum autem *Pausanias* ex hoc nomine coniicit, eum fuisse origine Thracem, non id ita intelligendum est, quasi Zipoetes ex Thracia in Bithyniam traiecerit primus, sed hoc linguae Bithynicae tribuendum est, quae Phrygiaca et Thracica fuit. Nam ex historia novimus, patrem iam huius Zipoetis, quin avum et proavum, Bithyniae imperasse. Video *Cellarium* hoc neglexisse, cum tamen profiteatur, in introductione ad historiam veterem, se historiam harum regionum in Asia minori accuratius multo tradere, quam ante ipsum ab aliis factum erat. Ea vero, quae de maioribus et antecessoribus Zipoetis cognita habemus, ut plurimum ex *Memnonis* historia Heracleënsi apud *Photium* [Cod. CCXXIV] petita sunt. A tempore Zipoetis regnum istud clarius evasit; et a multis multa peti possunt, quae ad historiam illam faciunt. Quandoquidem Bithyni a Phrygibus descendebant, et adeo originem Thracicam habebant, ut iam dictum fuit, mirum nequaquam est, vocabula quaedam Bithynis et Thracibus fuisse communia, atque vestigia convenientiae inter utramque hanc gentem etiam aetate adhuc seriori conspicua fuisse, ut statim patebit. Videamus igitur de paucis vocibus Bithynicis.

ʼΑΛΙΖΩ͂ΝΕΣ nomen Bithynorum. Vid. *Eustathius* in Iliadem p. 363, 364, et Etymologici Auctor in v. BEN-

ΒΕΝΔΙΑΙ΄ΟΣ nomen menſis. Nomina omnium menſium Bithynicorum ex MS. Graeco exhibet *Iof. Scaliger* Lib. 1 de Emend. Temp. p. 5, et cum quadam diſcrepantia *Vſſerius* de Anno Macedonum p. 41, etiam *Fabricius* in Menologio p 61. Sunt ea nomina omnia Graeca, praeter unum Βενδιαῖος, qui menſis a Graecis dicebatur Ἀρτεμίσιος.

BRIAZVS nomen Dei et Templi in Bithynia, teſte *Plinio* Lib. XXXI c. 2.

BYZIS antiquiſſimus Bithynorum rex perhibetur Troiae ἁλώσει antiquior. In Thracia *Byzia* eſt arx regum Thraciae. *Byzas*, fundator Byzantii, conſpicitur in numismate apud *Goltzium*. Vid. *Tournefort* Voyag. Tom. II p. 2.

ΓΑ΄ΝΟΣ, ἡ ὕαινα ὑπὸ Φρυγῶν καὶ Βιθυνῶν, ut ſcribit *Heſychius*. Conf. ſupra § 8 [p. 69, ibi not.] Τὴν Γάνον locum eſſe Thraciae, ex *Artemidoro* monet *Harpocration* h. v. itemque *Suidas*.

ΖΗ΄ΛΑΣ ſive ΖΗΙ΄ΛΑΣ, nomen regis Bithyniae celeberrimi. In Thracia *Zelam* oppidum invenio. Vide *Plinium* Lib. IV c. 11. Apud *Stephanum Byz.* v. Ζῆλα legitur, ἔςι καὶ Ζήϊλα — πόλις Καππαδοκίας, ἣν ἔκτισεν ὁ Νικομήδους υἱὸς Ζήϊλας [confer. ſupra p. 110].

ΛΕΒΗΤΩΝΑ΄ΡΙΟΝ, genus veſtis Monachorum, cuius nomen ex Pruſaënſium Bithynorum dialecto derivatur a *Suida*, Λεβητωνάριον· χιτὼν μοναχικὴ ἐκ τριχῶν συντεθειμένος, κατὰ τὴν ἐγχώριον γλῶσσαν τῶν Προυσαέων.

ΣΤΡΥΜΟ΄ΝΙΟΙ· οἱ Βιθυνοὶ τὸ πρότερον. *Heſychius* ex *Herodoti* Lib. VII c. 75. [Iunge *Stephanum* v. Στρυμών, ibi not.].

ΤΑ΄ΡΑΝΤΟΣ. *Stephanus Byzantius* in v. Τάρας ait, ἔςι δὲ καὶ Τάραντος ἀρσενικῶς λεγομένη πόλις

Βι-

Βιθυνίας, ἔνθα τιμᾶται Ταραντᾶιος Ζεύς [*].

§ 15. *De lingua Mariandynorum.*

Excipiunt Bithynos *Mariandyni*, qui a multis coloni Scytharum existimantur. Vid. Scholiastes ad *Apollonii Rhodii* Lib. II [v. 140] et *Eustathius* in *Dionysii* Perieg [v. 788 et seqq.]. *Strabo* vero Thraces fuisse affirmat, Lib. VII p. 294 [453], ubi et de Bithynis. Idem Lib. VIII p. 238 [531] ait Mariandynos ortu esse Paphlagonas. Non mirum est, ab aliis annumerari Scythis, sed ab aliis Thracibus, cum Thraces et Scythae apud veteres fere semper confundantur. Ex Mariandynorum [**] lingua aut pauciora vocabula supersunt, aut saltem ad meam cognitionem pervenerunt.

'ΑΔΩΝΙΜΑΟΙΔΟ'Σ nomen est *cantilenae* Mariandynorum, cuius meminit *Pollux* Lib. IV cap. 7 [†].

'ΑΚΟ'ΝΙΤΟΝ *veneni* genus celebratissimum apud eos, ut in *Dionysium* tradit *Eustathius* pag. 117 [ad v. 788]. Hinc fortasse emendari potest *Hesychius*, in

---

[*] Exempla ea omnia recte huc referri, equidem ego non dicam. Iis vero adiungi potuerant:

ΓΑ'ΛΛΟΣ. Scribit *Thomas Mag.* v. Βάκηλος, σημαίνει δὲ τὸν ἀποτετμημένον τὰ αἰδοῖα· ὃν Βιθυνοί τε καὶ Ἀσιανοὶ Γάλλον καλοῦσι.

'ΟΚΝΟΣ χαλκοῦς· βούλεται τοῦτο τοῖς Βιθυνοῖς ἐπιχωρίως δίφρου τινὸς γυναικείου εἶδος εἶναι. Ita *Suidas.*

ΣΑ'ΡΠΟΥΣ· κιβωτούς. Βιθυνοὶ δὲ, ξυλίνεους (f. ξυλίνας) οἰκίας. *Hesychius.* Male quondam editum erat Βιθυνοί.

[**] *Pherecrates* apud *Athenaeum* lib. XIV p. 375 loquitur de τοῖς Μαριανδυνοῖς ἐκείνοις βαρβάροις.

[†] Est ea vox suspecta, nec pertinet ad Mariandynos, de quibus Segm. 54. Nunc legitur ᾄδων ἱμαιοιδός. Vid. notas.

in quo legitur, 'Ἀκονιτικὸν· φάρμακον οὕτω καλούμενον. De *Aconito* vide *Ovidium* Lib. VII Metam. Fab. XXII, *Servium* in Lib. II Georg. v. 152. Graecam vel potius localem vocis etymologiam tradit *Theopompus* apud *Athenaeum* Lib. III p. 85. Conferantur *Plinius* Lib. XXVII cap. 2, Auctor Etymologici M. v. 'Ακόνιτον, Scholia ad *Nicandri* Alexipharm. p. 64, 66, et ad *Apollonium Rhodium* Lib. II v. 354 [*].

ΒΩ'ΡΙΜΟΣ quoddam *cantilenae* genus. Scribit *Pollux* Lib. IV cap. 7 [segm. 54], Βώριμος δὲ Μαριανδύνων γεωργῶν ᾆσμα, ὡς Αἰγυπτίων, Μανέρως, καὶ Λιτυέρσας, Φρυγῶν. Et brevi post, ὁ δὲ Βώριμος ἦν Ἰόλλα καὶ Μαριανδύνου ἀδελφὸς, Οὐπίου βασιλέως παῖς. Haec corruptissima sunt. Lege, Ὁ δὲ Βώρμος ἦν Πριολᾶ, vel Πριολάου, καὶ Μαριανδυνοῦ ἀδελφὸς, Τιτύου, vel Τιτίου, βασιλέως παῖς. Vide quae de his omnibus collegi in Excerptis MSS. Historicis [**] de Regno Mariandynorum. Ceterum in universum de Orientalibus observatur, quod propter segnitiem quamdam, sibi a natura insitam, se mutuo ad laborem excitare soleant cantando. Vide locum memorabilem in *Chardinii* Peregrinationibus Tom. I p. 127.

ΔΩΡΟΦΟ'ΡΟΙΣ· τοὺς οἰκέτας, Μαριανδυνοί. *Hesychius.* Conf. *Athenaeus* Lib. VI pag. 263 et *Pollux* Lib.

[*] Comparetur inprimis *Stephanus Byz.* v. 'Ακόναι, ibi *Berkelius* et *Holstenius.* Neque 'Ακόνιτον, neque etiam, quod sequitur Δωροφόρους, voces peregrinae sunt et solis Mariandynis vindicandae.

[**] Excerpta ista non sunt inter mea Iablonskiana. — *Polluci* iungatur *Hesychius*, scribens, Βώρμον θρῆνον· ἐπὶ Βώρμου νυμφολήπτου Μαριανδυνοῦ. Plura ibi interpretes, item *Casaubonus* et *Schweighaeuserus* ad *Athenaei* lib. XIV p. 245, ubi quondam Βῶρκον, nunc Βῶρμον editum.

Lib. III cap. 8 [segm. 83]. Pro Μαριανδηνοί legendum est Μαριανδυνοί. In scriptura huius nominis frequenter peccatum est a librariis. Vide interpretes *Stephani Byzantii* in v. Μαριανδυνία.

ΣΑ'ΓΑΡΙΣ *teli* genus, quod quidam Scytharum et Amazonum, alii Persarum fuisse volunt, sed Mariandynis tribuit *Athenaeus* Lib. XII p. 530. Persis attribuitur a *Brissonio* de Regno Persar. p. 271 et *Relando* Part. II Diss. Miscell. p. 227. *Hesychius* vocem exposuit, sed nullius gentis mentionem fecit, Σάγαρις· πελέκιον μονόςομον· φαρέτρα. ἄροτρον. Vox postrema suspecta videbatur *Sopingio*, coniicienti legendum ῥόπτρον. Respexit vero Glossographus ad *Herodoti* locum, bene aut male intellectum, Lib. IV cap. 5, ubi similiter iunguntur ἄροτρον et σάγαρις.

ΧΥ'ΤΡΑΣ appellarunt Mariandyni *nigras Caricas*. Vid. *Athenaeus* Lib. XIV p. 653.

§ 16. *De lingua Paphlagonica.*

Sequitur *Paphlagonia*, cuius regionis populus semper maxime barbarus habitus est. Lingua eius nonnullam cum Cappadocica habuit convenientiam, namque *Strabo* ait Lib. XII p. 381 [830] Cappadocicam vocabulis Paphlagonicis scatere, qualia sunt *Bagas*, *Biasas*, *Aeniates*, *Ratotes*, *Zar*, *Doces*, vel cum *Casaubono* legendum una voce *Zardoces*, *Tiberus*, vel *Tibius* ex eiusdem emendatione, *Gasys*, *Ologasus* et *Manes*, quae barbariem huius linguae satis declarant. Hinc Paphlagones pro hominibus rudibus et stultis habiti sunt, teste *Luciano* in Pseudom. p. 856[*]. Scri-

[*] Tom. II p. 217. Notabilior autem est *Luciani* locus in Pseudol. § 14, tom. III p. 173, ubi non tantum linguae Paphlagonicae

Scribit *Euſtathius* in Iliad. B. p. 330, *Φυλάττεται δὲ ἡ λέξις εἰσέτι καὶ νῦν, εἰ καὶ μὴ ἀκραιφνὴς, ἀλλ' ὑποβάρβαρος περί που τοὺς Παφλαγόνας, οἱ κρωμαχωτοὺς τόπους τοὺς πετρώδεις καὶ οὐ ῥᾷον ἀναβαινομένους φασί*, ſed loquitur ibi ſine dubio de recentiori, Graeca nempe, Paphlagonum lingua. Vocem Βέκ, ſive adiecta terminatione Graeca Βεκός, Phrygibus ſignificaſſe *panem*, pag. 19 [68] annotatum eſt, Paphlagonibus tamen quoque tribuit Scholiaſtes in *Ariſtophanis* Nubes p. 149 [ad v. 397]. *Xenophon*, qui cum exercitu ipſe hanc regionem peragravit, 'Ανάβ. Lib. VI haud ita procul ob initio ait, ſaltationem apud ipſos in uſu eſſe, quam *Sidalcen* appellant. Aliam vocem Paphlagonicam *Heſychius* profert in 'Απολοκαύτωσις, quem locum, ut qui turpiter eſt deformatus, ſtudio praetermitto [**].

§ 17

cae meminit, ſed et eamdem coniuugit cum lingua Cappadocum et Bactrianorum.

[**] *Xenophontis* mentem minus recte percepiſſe videtur *Iablonskius*. Non *ſaltationem*, ſed *cantum* ſic appellari, ait Hiſtoricus, neque Paphlagonibus iſtam vocem attribuit, ſed Thracibus; et quae hic narrantur, geſta quidem ſunt in Paphlagonia, ſed a Thracibus, qui erant in Graecorum exercitu Aſiam minorem tunc transeunte. Legendum Σιτάλκαν, nomen regis Thracum, cuius laudes canebantur, et de quo *Thucydides* lib. II c. 29, 95, *Diodorus Sic.* lib. XII c. 50. — Qua in editione *Heſychii* inveniatur 'Απολοκαύτωσις, equidem ignoro, ſed in Hagenoënſi, Schreveliana et Albertina legitur, 'Αποκολοκαύτωσις· παρ' Ἰνδοῖς ἡ συνουσία· ἡ δὲ παρὰ Παφλαγόσι τεῶν χρισμένων τὰ αἰδοῖα δονεῖν παρέχειν Locum difficiliorem varii varie aut illuſtrare conantur aut emendare. Vnus omnium eiusdem interpres optimus videtur *Kuſterus*. Eſt autem ſermo de quodam Paphlagonum ritu, ſed nequiquam de ipſorum lingua, ad quam certe non poteſt referri 'Αποκολοκαύτωσις. — Maiori iure vocibus Paphlagonicis annumerabuntur: Γάγγρα *capra*, apud *Stephanum Byz.* h. v., et 'Ιόνδην, quo nomine Paphlagonas appellaſſe τὰ ὕεια τεμάχη, teſtatur Etymologus v. Σαπίρδας.

§ 17. *De lingua Galatarum.*

Tamdem ſuccedunt *Galatae*, quos *Hieronymus* praeter Graecam linguam ea uſos fuiſſe docet, qua Treviri, ut ſupra iam diximus pag. 15 [44]. Atque id hiſtoria eorum confirmat, quam narrant ſcriptores antiqui Graeci et Romani, *Pauſanias*, *Strabo*, *Memnon* in *Photii* Bibliotheca, *Dio Caſſius*, *Livius*, *Valerius Maximus*, plures alii, e quibus eam *Wernsdorfius* in libro de Republica Galatarum a. 1743 docte illuſtravit [*]. Ex eorum lingua ſuperſunt pauciora vocabula, non certe Graecae originis, ſed barbara. Scribit *Pauſanias* in Phocicis p. 354 [890], τὴν δὲ θάμνον ταύτην Ἴωνες μὲν καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν κόκκον, Γαλάται δὲ οἱ ὑπὲρ Φρυγίας φωνῇ τῇ ἐπιχωρίῳ σφίσιν ὀνομάζουσιν ὗς, *quem Iones quidem et reliqui Graeci coccum*, Galatae *vero*, *qui ſupra Phrygiam ſunt*, patrio ſermone hys *appellant.* Praeeunte *Turnebo* Lib. XIX Adverſar. cap. 25, *Sylburgius*, pro ὗς legendum cenſet ὕσγη. Sed conſulendae hic ſunt notae interpretis Gallici Abbatis *Gedoyni* Tom. IV p. 246 ſq., qui priſtinam lectionem tuetur, atque etiam obſervat, vocem hanc ex priſco Celtarum ſermone hodieque apud Gallos ſupereſſe [**]. Idem *Pauſanias* in libro citato p. 335 [845] vocem affert Μάρκαν, aitque ſignificare *equum*, atque hinc derivat τριμαρκισίαν. *Sylburgius* in notis monet, *Camerarium* maluiſſe Μάῤῥαν, additque, *merras* ſane vulgus etiamnum

[*] Comparetur erudita *E. A. Borgeri* interpretatio epiſtolae Pauli ad Galatas (L. B. 1807) p. 4 ſqq

[**] Auctorem ille habuit *Kuhnium*, praeclarum inprimis ſcriptorum Graecorum interpretem, qui item conſulatur de voce *Μάρκαν* p. 845.

num equas appellare. Apud Gallos Europaeos aliam vocem in uſu fuiſſe, arguit *Plinius*, qui Lib. III c. 17 ait: *Eporedicas Galli bonos equorum domitores appellant;* quod a Germanico idiomate non multum abludit. Alii malunt *Eporedias.* Legendum puto *Eporeditas.* Homo linguae huius ignarus non recte vocem protulit. Ad Μάῤῥαν ut redeamus, neſcio, an huc referendum ſit, quod apud *Ammianum Marcellinum* Lib. XIX p. 174 relatum legimus, Sarmatas Limigantes pro ſigno bellico ſive claſſico uſos fuiſſe hac voce, *Marha, Marha.* Omnis certe harum gentium vis bellica in equis ſita erat. *Tacitus* Hiſtor. Lib. I cap. 79: *Namque mirum dictu, ut ſit omnis Sarmatarum vis, velut extra ipſos,* in equis, *nihil ad pedeſtrem pugnam tam ignavum. Ovidius* Triſt. Lib. V Eleg. 7 v. 19,

Sarmaticae maior Geticaeque frequentia gentis
Per medias in equis itque reditque vias.

Et de Ponto Lib. III Eleg. I,

Pontica tellus
Finitimus rapido quam terit hoſtis equo.

Idem affirmant *Thucydides* Lib. II [c. 96] p. 59 edit. Herw., *Valerius Flaccus* Lib. VI Argon. v. 161, *Iuſtinus* Lib. XLI c. 3. De Thracibus id colligas ex *Xenophonte* Lib. I Ἀναβάσ. p. 152 edit. Gr. Steph. Apud Auſones quoque, ſive Oſcos, haec vox locum videtur obtinuiſſe. Commemorat *Aelianus* Lib. IX Var. Hiſt. c. 16, antiquiſſimo Auſonum tempore fuiſſe virum quemdam Μάρην, ſic dictum, quod ex dimidio vir, ex dimidio equus fuerit. Vox haec altera ſui parte videtur eſſe truncata. Etenim ſive *Mar* equum no-

notat, sive, quod fere malim, virum notaverit, vox non est integra. *Mar* autem Oscorum vetusta lingua virum seu hominem dictum fuisse, ex nonnullis Oscis vocabulis colligo. Sic *Momar* stultus homo, *Casnar* seu *Casmar* est senex homo (*a*). Quae *Hesychius* et alii e Galatarum lingua afferunt, incertum est, sintne ea ad Celtas Asianos, an vero ad Europaeos referenda. Praeterea ex *Hieronymi* testimonio tantum scimus, quantum ad nostram rem erat necessarium.

§ 18. De *lingua Lycaonica. Lycaones eamdem cum Cappadocibus habuisse linguam, adstruitur.*

Quae hactenus disputavimus, sunt nobis cuidam velut munimento, quod adversariorum impetus frangat, nobis vero praesidium et securitatem praestet, ut tutius in hac arena versari possimus. Etenim, ut Phryges, Lydos et Cares taceam, si Mariandyni, si Paphlagones et istius orae gentes semper barbarae perstiterunt, et si istae linguae non e Graecia profectae sunt, quanto magis id de sermone *Lycaonum* dicendum est, qui non modo Graeci commercii expertes fuerunt, sed ne Regi quidem Persarum, cum is totam Asiam in sua fide habuit, obtemperare voluerunt. Quod

(*a*) Parum abest, quin haec retractem, et observationem meam, quae inter scribendum mihi sese quondam obtulit, nunc ipse reiiciam. *Momar* enim videtur ex Sicilia et a Graecis Doribus et Aeolibus in Italiam pervenisse. *Hesychius* ait, Μῶμαρ, μέμψις, ὄνειδος, αἶσχος. Notavit hoc iam *Scaliger* ad *Festum*, cuius verba sunt: *Momar*, Siculi stultum vocant. Scholiastes *Lycophronis* p. 91 [ad v. 1134] et *Eustathius* ad Iliad. A p. 154 Μῶμαρ explicant Μῶμος.

Quod scriptor optimus, quique haec suis oculis subiecit, *Xenophon* testatur, Lib. III 'Αναβ. [c. 2 § 14] p. 208, sive p. 179 ed. Graecae Steph. *Λυκάονες δὲ*, inquit, *καὶ αὐτοὶ εἴδομεν, ὅτι ἐν τοῖς πεδίοις τὰ ἐρυμνὰ καταλαβόντες τὴν τούτου χώραν καρποῦνται*, *Lycaones autem scimus, occupatis camporum monumentis, impune ex eiusdem*, regis, *agro victum sibi quaerere*. Quod mirum non est, siquidem montibus collibusque circumsepta clausaque tota est Lycaonia, nisi qua Cappadocibus patet. Conf. *Strabo* p. 370 [811]. De montibus Isaurorum, qui Ciliciam inter et Lycaoniam habitabant, in Anthologia MS. Epigr. CCXCVII v. 10, *πετράων τ' ἐφ' ὑπέρθεν ἀλισκάζοντας Ἰσαύρους*. Vnde fit, ut ante Alexandri M. tempora rarissimam gentis Lycaonicae, linguae vero nullam mentionem fieri videas. *Plinius* propterea gentem hanc *ignobilem* vocat Lib. V c. 29: *Conveniunt (b) Lycaones, Appiani, Euterpeni, Dorylaei, Midaei, Iulicenses, et reliqui ignobiles populi* XV, Ad ultimum Lycaones, quamvis essent *ἴδριες ἐν πολέμοισι*, bellicosi, ut observat *Dionysius* Perieg. v. 857, Alexandro tamen M. non restiterunt, sed potentiae cedentes se dediderunt, ut *Curtius* memoriae prodidit Lib. IV cap. 5. Postquam Alexander diem suum obiit, varios experti sunt dominos, quorum nonnullos *Arrianus* commemorat, de rebus post Alexandrum M. gestis apud *Photium* Codice XC. Sequentibus vero temporibus Lycaoniam nunc Cappado-

(*b*) Quid per *Conventus* et *Convenire* significet *Plinius*, vide apud eumdem l. c. in antec. et seqq. Idem Lib. III c. 4 *Conventus Hispalensis* p. 135 et paulo post, atque c. 3 *Universa Provincia dividitur in Conventus septem*, et, *Carthaginem conveniunt populi* LXI.

dociae (c) reges, nunc peculiares tyranni tenuerunt ſibi ſubiectam, donec a Romanis ſub Auguſto in Provinciam redigeretur. Quibus ultimis temporibus, ut plurimi Orientis populi, linguam Graecam (d) didicerunt, ſic tamen, ut patrium ſermonem retinerent et δίγλωττοι (e) eſſent; quod etiam ille Actorum Apo-

(c) Filiis Ariarathis, regis Cappadociae Lycaonia et Cilicia datae ſunt, teſte *Iuſtino* Lib. XXXVIII c. 1. De Amynta Principe Lycaoniae videndus *Dio Caſſius* Lib. XLIX p. 411 [592]. Seculo ſecundo poſt C. N. Lycaonia cum aliis Aſiae minoris Provinciis paruit uni Proconſuli. Vide Inſcriptionem memoratam a *Conſtantino Porphyrogenneta*, et ex eo a *Reineſio* relatam in Syntagma ſuum p. 435, ubi notas quoque conſule.

(d) Vſum linguae Latinae, poſtquam Lycaonia Romanis paruit, ut narrat *Dio Caſſius* Lib. LIII p. 514 [721], apud Lycaones obtinuiſſe non dubitamus. *Plinius* Lib. III c. 5 de Italia loquens ait: *quae tot populorum diſcordes feraſque linguas ſermonis commercio contraheret ad colloquium* &c.

(e) Dicas eos *iam bilingues*, *paullatim a domeſtico externoque ſermone degeneres*, cum *Curtio* Lib. VII c. 5. § 29, vel etiam *trilingues*, uti Siculos appellat *Apuleius* Lib. II Metam. in principio. Poſtremis autem Graecorum et Romanorum temporibus, ſermo Graecus apud populos alioquin barbaros invaluit, ut omnes ferme, praeſertim vero Optimates, ſin minus loqui Graece, at intelligere tamen aut omnia aut plurima poſſent. Hinc dicti ſunt μιξοβάρβαροι et ἡμιβάρβαροι, ut ſupra dixi § 5 [p. 36, ibi not]. Duplici modo ſic dici poſſunt, aut ratione linguae, qua uſi ſunt, aut propter nativitatem e parentibus Graecis et Barbaris. Sic Cyrus dicitur Semi-Perſa. Vide *Apuleii* Apologiam p. 289 edit. Elmenhorſtii. Iunge *Virgilium* VIII Aen. v. 510, qui Evandrum ait miſtum matre Sabella. Sed apud *Agathiam* Lib. III p 69 Ἑλληνογαλάτης τὸ γένος idem eſt, quem Latini appellant *Gallo-Graecum*.

Apoſtol. locus, de quo ſermo eſt, oſtendit planumque facit. Magis etiam Lycaones Graeco ſermoni aſſueviſſe, quando ſancta Euangelii doctrina apud eos incrementa ſumſit, prorſus veriſimile eſt; quod non diu poſt Apoſtolorum tempora contigit. Atque diſcimus ex Hiſtoria Eccleſiaſtica, Epiſcopum Iconienſem Lycaoniae Metropolitanum in magna auctoritate ab antiquis inde temporibus fuiſſe. Seculo tertio legimus omnes illius orae Epiſcopos Iconium confluxiſſe, ut Concilium haberent, de quo *Baronius* ad annum 258 n. 14 et 15 [*]. Seculo autem quarto in Synodo habita Sidae, quae eſt civitas Pamphyliae, Amphilochius Iconii Epiſcopus *ἐξῆρχε τῆς Συνόδου, συνεδρευόντων αὐτῷ καὶ ἑτέρων Ἐπισκόπων κέ*, *praefuit Synodo, aſſidentibus aliis etiam Epiſcopis numero* xxv, ut eſt in Excerptis huius Synodi apud *Photium* Cod. LII p. 17 ed. Hoeſchel. [38]. Accenſet quidem *Firmilianus*, in Epiſtola ad *Cyprianum* de Synodo Iconienſi p. 221 ed. Felli Oxon., hanc civitatem Phrygiae, non ſecus ac *Xenophon* Lib. I Ἀναβασ. [c. 2 § 19] p. 147. ed. Steph. Graecae [**]. Sed diverſa ratio eſt. *Firmilianus* enim hoc fecit propter ignobile Lycaoniae nomen, et quod ſenſim obliteratum eſt, adſcribentibus aliis Lycaoniam Phrygiae, aliis Cappadociae. *Xenophon* vero eam civitatem

[*] De tempore habitae Synodi Iconienſis a *Baronio*, *Binio* aliisque diſſentit *Valeſius* ad *Euſebii* H. E. VII. 7. Diſſentiunt pariter *Pagius* et *Harduinus*. Conf. *Manſius* not. ad novam et ampliſſimam Conciliorum Collectionem tom. I p. 909 ſqq

[**] Item ſcriptor Actorum Iuſtini Martyris, in *Ruinarti* Actis Martyrum ſinceris p. 59 § 3, cuius coniectura, ex qua pro *Iconio Phrygiae* legendum *Iconio Lycaoniae*, non probabilis videtur, ut e *Xenophontis* verbis intelligi poteſt.

tem facit terminum Phrygiae ad Lycaoniam. Verum omnes Geographi et ſcriptores alii, *Strabo*, *Ptolemaeus*, *Stephanus*, *Cicero*, Iconium dixerunt eſſe urbem aut ipſam Metropolin Lycaoniae (*f*); et res ipſa loquitur; Iconium non ad Phrygiam, ſed ad Lycaoniam pertinere, ſi has regiones a ſe invicem diſtinguas, quemadmodum *Cellarius* et alii Geographi recentiores recte fecerunt.

Sed quis tamdem ille Lycaonum patrius et avitus ſermo fuit, ſi non e Graecia promanavit, an peculiaris quidam, an vero ex vicinorum dialectis commixtus? Veritatem, ut opinor, aſſecutus eſt illuſtris *H. Grotius*, quem ſupra [p. 7] diximus, linguam hanc habere pro Cappadocica. Nihil eſt, quod iure obiicere poſſimus; ſed et e contrario, quantum vires permittent, pluribus iſtam ſententiam ex *Strabone* ſtabilire conabimur. Id vero non ita accipi velim, ut Lycaones linguam Cappadocicam, antiquam illam, puram conſervaſſe contendam; immo id facile largitus fuerim, ipſos, ut poſt Alexandri M. tempora e ſermone Graeco, ita ex vicinis etiam linguis quaedam accepiſſe. Iconium ſane, ut modo retuli, tamquam extremam Phrygiae urbem intranti Lycaoniam, de-

(*f*) Adſcribam unius *Ptolemaei* locum, Lib. IV cap. 6. Sub Cappadocia complures eius Praefecturas, et inter illas Lycaoniam quoque comprehendit. Commemoratis aliis Cappadociae Praefecturis, tamdem ad Lycaoniam venit; huiusque urbes numerantur Ἀδόπισσος, Κάννα, Ἰκόνιον, Παραλάϊς, Κόρνα, Κάσβια, Βάραττα. Obſervatu dignum eſt, quamvis huc minus pertineat, *Coniam*, cuius ſaepius fit mentio ab *Abulpharaio*, non differre ab Iconio, et ſeculo XIII ac XIV fuiſſe Metropolin totius Aſiae minoris. Vid. *Herbeloti* Bibliotheca Orientalis, voce *Abaka-Khan*. [t. I p. 5].

describit *Xenophon* Lib. 1 Ἀναβασ p. 170. Ex quo intelligimus, iis multum cum Phrygibus commercii intercessisse. In eo assentior Viro summo, patriam eorum et avitam linguam fuisse Cappadocicam. *Strabo* Lib. XII sub initium commemorat, Cappadoces peculiari lingua uti, eosque, qui illa lingua utuntur, versus meridiem terminari Cilicio Tauro, versus orientem Armenia et Colchide, versus Septemtrionem Euxino mari usque ad Halys fluminis ostia, versus occasum Paphlagonica natione et Galatis, Lycaoniam usque et Ciliciam asperam. Videntur hic Lycaones excludi, sed si rem accuratius perpendamus, contrarium nullo negotio ex *Strabone* eliciemus. Etenim si e Galatia proficiscaris, in Lycaoniam venis, et tamdem in Ciliciam asperam. Iam vero si Lycaonia est terminus, non potest esse Cilicia aspera, quae Lycaoniam sequitur, et ab ea Tauro monte dividitur. Itaque Lycaoniam includas, plane necessarium est, id quod etiam tota illa descriptio aliaque insuper argumenta evincunt. Ita idem *Strabo* ait p. 371 [813], longitudinem Cappadociae ὁμογλώσσου a Lycaonia et Phrygia ad Euphratem usque patere (*g*). At Phrygia pone Lycaoniam sita est. Quodsi itaque ex mente *Strabonis* accurate terminos ponere velis, a Phrygia incipiendum inclusa Lycaonia, et usque ad Armeniam pergendum est. Quam late extenditur Taurus et Antitaurus, soli Cappadoces et Lycaones habitarunt. Finis Tauri ab altero latere Cappadociam, ab altero Lycaoniam terminabat,

(*g*) Verba *Strabonis* sunt, μῆκος δὲ ἀπὸ τῆς Λυκαονίας καὶ Φρυγίας κ. λ. Conf. *Herodotus* Lib. IV c. 49, 52. Potest ad hunc loquendi modum trahi illa phrasis, quam Poëtis familiarem esse observat *Strabo* Lib. VIII p. 235 et ex illo *Eustathius* in Iliad. B. p. 305.

bat, ut adeo hae gentes fere pro una habendae ſint. Et ſic *Strabo* dicto iam Libro XII p. 392 [853], Πλησιάζει δ' ἤδη τούτοις τοῖς τόποις ὁ Ταύρος, ὁ τὴν Καππαδοκίαν ὁρίζων καὶ τὴν Λυκαονίαν, πρὸς τοὺς ὑπερκειμένους Κίλικας τοὺς τραχιώτας, *ad haec loca iam Taurus accedit, Cappadociam et Lycaoniam diſtinguens a Cilicibus ſupraiacentibus, qui Trachiotae ab asperitate regionis dicuntur.* Tempore Artaxerxis Mnemonis Lycaones etiam cum Cappadocibus uni ſubiecti erant Satrapae, teſte *Xenophonte* Lib. VII Ἀναβάσ. in fine. Legimus autem apud *Strabonem* p. 570 [811], Siſynum, qui Cappadocum regnum affectavit, in montibus Lycaoniae regiam ſuam habuiſſe. Praeterea, ſaepenumero Cappadocum nomine incluſos fuiſſe Lycaones, in priſcis ſcriptoribus facile, qui volet, deprehendet. Vt e multis uno utar exemplo, ſcribit *Plinius* Lib. VIII c. 58, Onagros non tranſire montem, qui Cappadociam a Cilicia dividit, ubi nomine Cappadociae Lycaoniam quoque intelligendam recte monent interpretes, inprimis quia Onagri ſigillatim Lycaoniae attribuuntur. Conf *Varro* de Re Ruſtica Lib. II cap. 6, et ipſe *Plinius* L. VIII c. 44, [*Strabo* lib. XII p. 852.]

Quae quidem omnia ſi ſecum invicem comparentur, et cum aliis ſcriptoribus contendantur, perſpicuum fore ſpero, veram eſſe *Grotii* ſententiam, adeoque linguam Lycaonicam non fuiſſe diverſam a Cappadocica. Quod tamen cum dico, inficias ire nolo, complura in uſu apud Lycaones fuiſſe vocabula, quae Cappadocibus ignota fuerint. Ex eo genere fortaſſe fuit vox Ζάρβα, quam *Relandus* Parte II Diſſ. Miſcell. p. 262 ad veterem Perſarum linguam refert. Mihi videtur Lycaonica ſive Iſaurica. Scribit *Suidas* in v. Μουσουργοὶ, Ψάλτριαι· Αἱ δὲ μουσουργοὶ βάρβαροι ἦσαν γυναῖκες· ὄνομα αὐταῖς ἐπιχώριον Ζάρβα· — ὁ

δὲ

δὲ Ἀβαρζάκιος, lege Ἀρβαζάκιος, *μουσουργοῖς συνέζη τοσαύταις, ὅσα οὔτ' ἐκείνοις ἀριθμεῖν εἶχεν κ. λ.* Hic vero Arbazacius erat Isaurus, ut idem *Suidas* habet in Ἀρβαζάκιος, ubi tamen et dicitur, quod ex Armenia fuerit.

§ 19. *De lingua Cappadocum, quam fuisse vetustam Assyriacam existimamus.*

Sic fere tamdem ad finem pervenimus. Restat unum, ut, quae fuerit *Cappadocum* lingua, breviter disquiramus. Atque id nunc non examinabo, sitne peculiaris lingua; nam ea, quae modo ex *Strabone* pro lingua Lycaonica afferebam, de hac re nos dubitare non sinunt [*]. Ceterum, cum pauca admodum de lingua vetusta Cappadocum comperta nobis sint, certi aliquid definire vix licet. Quoties vero hac de re cogitavi, suspicatus diu sum, fuisse hanc linguam eamdem cum vetusta Assyria. *Bochartus*, vir insignis, ita de Cappadocibus sentit: *non abhorruisse eorum sermonem a Syrio, sed fuisse impurissimum*, in Phaleg. col. 535. Cuius sententiae hanc etiam

[*] Non tantum *Lucianus* iungit linguam Cappadocum, Paphlagonum et Bactrianorum, in Pseudol. § 14, sed dicitur etiam *Apollonius Tyanensis*, et adeo Cappadox, librum de Sacrificiis scripsisse *τῇ ἑαυτοῦ φωνῇ*, sermone vernaculo, id est, lingua Cappadocum, ut monet *Olearius* ad *Philostratum* de V. A. lib: IV c. 19. Dialectum vero Atticam intelligendam existimat *Fabricius* vol. IV Bibl. Gr. p. 61. An recte, dubito ob ea, quae de eodem *Apollonii* libro scribit *Philostratus* lib. III c. 41. Huius autem verba de Vit. Sophist. lib. II c. 13, non pertinere videntur ad linguam Cappadocum, sed ad horum pronunciationem linguae Graecae crassam et duram: a quo vitio Apollonius fuit immunis, si vera narrat *Philostratus* lib. I c. 7, 14, 17.

etiam reddit rationem, quod *Leucosyri* dicantur apud *Stephanum Byzantium.* Si memoria veterem historiam repetimus, Cappadociam primum Assyriae accensitam fuisse cognoscimus. Docet id vetus isque eruditus *Apollonii Rhodii* Scholiastes in Lib. II v. 948, Ἀσσυρίαν εἶπε τὴν Συρίαν τὴν Καππαδοκίαν· ἐκαλεῖτο δὲ πάλαι Συρία, ubi ipse Poëta loquitur de Sinope urbe Assyriaca, quae erat in Paphlagonia (*h*). Idem Scholiastes ad v. 966 Assyriam, illic memoratam, interpretatur Leucosyriam. Conf. *Strabo* Lib. XVI init. Cum Assyriorum nomen ferme obsoletum esset, eique Syriae appellatio succederet, etiam Cappadoces Syri vocati sunt, et quo a ceteris Syris distinguerentur, Leucosyri dicti sunt. De Leucosyris nihil addam, cum res ex *Strabone*, *Stephano*, Scholiaste *Apollonii*, *Eustathio* aliisque nota sit, praeter hoc *Hesychii*, Λευκόσυρος· Βαβυλώνιος λευκόχροος, et *Photii* in Lexico MS. Λευκόσυροι· οἱ Καππάδοκες, καὶ οὓς οἱ Ἴωνες Σύρους, nempe καλοῦσι. Sunt ergo iidem Cappadoces, Syri, Leucosyri et Babylonii. Notabilis admodum est *Herodoti* locus Lib. I c. 72 scribentis, Οἱ δὲ Καππαδόκαι ὑπ' Ἑλλήνων Σύριοι ὀνομάζονται· ἔσαν δὲ οἱ Σύριοι οὗτοι, τὸ μὲν πρότερον ἢ Πέρσας ἄρξαι, Μήδων κατήκοοι, τότε δὲ Κύρου, *Cappadoces autem a Graecis Syri nominantur, et erant hi Syri, antequam Persae imperitarent, ditionis Medorum, tunc vero Cyro parebant.* Ipsum Cappadociae nomen Persicum est, si *Herodoto* assentimur, ut equidem facile assentior, cuius hic est locus Lib. VII cap.

(*h*) Hinc Syri dicuntur tempore Herculis tenuisse Sinopen, quibus eam urbem Autolycus Graecus eripuerit. Vid. *Plutarchus* in Lucullo pag. 925, 926 edit. Steph.

cap. 72, οἱ δὲ Σύροι οὗτοι ὑπὸ Περσέων Καππαδόκαι καλέονται (*i*). Certe reges Cappadociae ad Cyrum Persam retulisse genus suum, testatur *Diodorus Siculus* Lib. XXXI, apud *Photium* Cod CCXLIV [p. 1157, t. II p. 517 edit *Wesselingii*]. Sacra Cappadocum fuerunt etiam Persica, teste *Strabone* Lib. XV p. 504 [1065]. Nomina mensium Cappadocicorum perhibentur Persica esse, ut infra dicetur (*k*). De lingua Assyria-

(*i*) Verius id iudico, quam quod *Plinius* affirmat Lib. VI c. 3, a Cappadoce amne fuisse cognominatos Cappadoces, vel etiam a conditore gentis Cappadoco, ut legitur apud *Stephanum Byz.* v. Καππαδοκία, qui provocat ad *Herodotum*, sed apud quem id frustra quaeritur. Aut lectio corrupta est substituendumque nomen *Herodiani* vel simile, aut ipsa *Herodoti* verba, ex gr. Lib. I c. 72, v. 49, VII. 72, exciderunt culpa librariorum.

(*k*) In *Brenneri* Excerptis ex *Mose Chorenensi* Armeno p. 7 haec leguntur: *Ipse*, Aram rex Armeniae, Nino antiquior, *in Cappadociam progrediens pugnaturus obviam habuit* Paiapen Kakam, *virum de stirpe Chami*, *qui tyrannidem suam exercebat à Mari Pontico usque ad Oceanum*, *quem profugatum coëgit Aram fugere in insulam quandam maris Asiatici. Reliquit deinde ad custodiam regionis quemdam Armenum Ducem nomine* Misak, *cum pluribus hominum millibus*, *ipse vero rediit in Armeniam*, *mandans prius subiectae regionis incolis*, *ut Armenice discerent. Dux ergo*, *cum illic civitatem aedificasset*, *eam a suo nomine vocavit*, *quam tamen imperfecta pronuntiatione dicebant* Masak, *quae multa post tempora a Caesare dicta est Caesarea.* Cum hac narratione conferri possent verba *Strabonis* Lib. I p. 28 et 29 [70, 71] de cognatione Armeniorum, Syrorum et Arabum κατὰ τὴν διάλεκτον, etiam Assyriorum, Arianorum et Armeniorum, et Lib. II p. 58 [138, 139], ubi de Semiramide et Nino, Syris dictis, ὧν τῆς μὲν ἡ Βαβυλὼν κτίσμα καὶ βασίλειον, τοῦ δὲ, Νῖνος, ὡς ἂν μητρόπολις τῆς Συρίας· καὶ τῆς διαλέκτου δὲ μέχρι νῦν διαμενούσης τῆς αὐτῆς, τοῖς τε ἐκτὸς τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῖς ἐντός.

riaca sunt, qui dicant, eam fuisse Chaldaicam ipsam, alii argumentis non contemnendis commoti aliter statuunt. Conferatur inprimis *Seldenus* de Diis Syris in Prolegom. cap. 2. Non nostrum nunc erit, inter summos viros tantam litem componere, quae etiam ad rem, de qua agitur, minus pertinet (*l*). Illud ta-

(*l*) Chaldaeorum et Babyloniorum nomen promiscue usurpatur in Sacris Literis, Ierem. XXXVII et XXXVIII, Ezech. XXXII, 15, 16, 17, Assyrii vero a Chaldaeis et Babyloniis distinguuntur, Ierem. L. 17, 18, Ezech. XXIII. 23. Recte igitur Babylonii dicuntur ab *Horatio* aliisque, ut in contextu monebo, quamvis *Aelianus* Lib. IV Var. Hist. cap. 20 videatur Chaldaeos habuisse diversos a Babyloniis, scribens, *πρὸς τοὺς Χαλδαίους, καὶ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ πρὸς τοὺς* Μάγους [ad q. l. omnino legendus *Perizonius*]. Male autem alii Assyrios, proprie sic dictos, cum Babyloniis et Chaldaeis confundunt, *Suidas* v. Ἀσσύριοι, Auctor Etymologici M., *Hesychius*, apud quem Ἀσσυρία· ἡ Χαλδαϊκή· Ἀσσυρίῃ· τῇ Χαλδαϊκῇ, [et loco alieno post vocem Ἀσυρῆ, Ἀσσυρίων· Χαλδαίων]. Iungatur *Origenes* contra Celsum Lib. VI p. 285 [693], coll. Daniele I. 4. Lubens fateor, nomine Assyriae antiquissimis temporibus non solam Assyriam fuisse significatam, verum et complura alia regna, quorum potiti erant Assyrii, non raro comprehensa fuisse. Hinc fit, ut omnis illa Asiae ora veteribus cognita a Iudaea et Syria ad Indiam usque fere a quibusdam communi Assyriae nomine indicetur. Sic Diodorus pater, qui fuit rex Tyrius, dicitur rex Assyriorum a *Servio* ad Lib. I Aeneid. v. 646, quem etiam vide ad v. 733. Carrae vocantur Assyriae a *Lucano* Lib. I v. 105. Considerandus etiam locus *Xenophontis* Lib. VIII Cyrop. p. 128 ed. Steph. Gr. Neque hoc nego, Babylonios sive Chaldaeos, debellatos ab Assyriis, horum nomine aliquando appellatos esse. Inde lux affulget verbis Michae v. 5. Pariter largior, sub lingua Assyria nonnumquam intelligi linguam Chaldaeam et Hebraeam, unde *Themistius* Orat. VII p. 89 et XI p. 147. Proverbia Salomo-

 nis

tamen certum esse existimo, Assyrios literis Chaldaicis usos fuisse. Refert *Athenaeus* Lib. XII p. 529, prope Sardanapali tumulum duas columnas lapideas fuisse, in quibus Χαλδαϊκοῖς γράμμασιν, Chaldaicis (*m*) literis, elogium exaratum fuerit, a Choerilo postmodum metrorum lege ac numeris versum [*]. *Arrianus* de Expedit. Alex. Lib. II p. 91 [66, 67] eiusdem Sardanapali monumentum commemorat, τὸ, ait, ἐπίγραμμα ἐπιγέγραπτο αὐτῷ, Ἀσσύρια γράμματα· οἱ μὲν Ἀσσύριοι καὶ μέτρον ἔφασκον ἐπεῖναι τῷ ἐπιγράμματι, *inscriptio addita erat Assyriis literis, cui metrum subesse Assyrii dicebant.* Conf. de ea in-

nis vocat Ἀσσύρια γράμματα [comparentur *Gale* ad *Iamblichum* de Myst. p. 291, et *Perizonius* in Orig. Babyl. p. 10, 60 sqq.]. Vt autem in Sacro Codice, quemadmodum vidimus, Assyrii distinguuntur a Babyloniis sive Chaldaeis, ita etiam a *Xenophonte* Lib. II Cyrop. [c. 2 § 1] p. 23, ὁ δὲ Ἀσσύριος, inquit, ὁ Βαβυλῶνά τε ἔχων καὶ τὴν ἄλλην Ἀσσυρίαν. *Eusebius* in Chronico p. 11 diversam Assyriorum et Chaldaeorum originem refert; Arphaxadum enim Chaldaeos, Assurem Assyrios condidisse, auctor est; et hinc Babyloniam ab Assyria discernit, uti quoque fecit *Origenes* c. Celsum p. 252 [332]. Existimo igitur, veterem Assyriorum linguam fuisse diversam a sermone Babylonico sive Chaldaico.

(*m*) Persae etiam Chaldaicis literis usi videntur, ut colligi potest ex *Herodoto* Lib. IV c. 87, quem locum non neglexit Vir doctissimus *La Croze* in dissertatione, inserta Collectioni Precum Dominicarum Chamberleynianae p. 129, 130. Persicae tamen literae vocantur a *Strabone* Lib. XV p. 502, ἐπίγραμμα δ' εἶναι Ἑλληνικὸν Περσικοῖς κεχαραγμένον γράμμασιν.

---

[*] Eaedem literae Chaldaicae appellantur ab *Aristobulo* Ἀσσύρια γράμματα. Vid. *Athenaeus* lib. XII p. 468, 469. ed. novae.

inſcriptione *Strabonem* Lib. XIV p. 464 [672], *Athenaeum* p. 529 et 530, *Heſychium* in v. Σαρδανάπαλος [ibi *Alberti*], et alios. Literae Aſſyriacae ab aliis dicuntur Syriae. *Xenophon* Lib. VII Cyrop. [c. 3] p. 127, vel p. 110 ed. Gr. Steph., ſuper tumulum Abradatae Suſiorum Principis atque uxoris eius Pantheae excitatam fuiſſe columnam refert, καὶ ἐπιγεγράφθαι φασὶ τὰ ὀνόματα, Σύρια γράμματα, *atque eorum nomina inſcripta eſſe dicunt Syriis literis.* A Iudaeis vero illa ſcriptura etiam hodie appellatur אשורית *Aſſyriaca* (*n*). Et quid mirum eſt, Chaldaicas literas Aſſyriis uſitatas fuiſſe, cum Chaldaei fuerint ipſorum ſapientes, non aliter ac Perſarum Magi, et Aegyptiorum Προφῆται, ita enim *Heliodorus* et alii appellant, quos *Herodotus* ἱερέας. Chaldaei ſaepenumero propterea Babylonii nominantur. Vid *Diodorus Sic.* Lib. II [c. 29] p. 115. *Horatius* Lib. I Carm. Od. VIII,

Nec Babylonios
Tentaris numeros.

Ita quoque *Macrobius* Lib. I Saturnal. c. 3 Chaldaeos appellat Babylonios. Hinc Magi Babylonii memorantur a *Luciano* In Necyom. [t. I p. 463]. Dicit

(*n*) Vid. *Iſ. Voſſius* de LXX interpretibus p. 13, 14, *Lightfootus* in Matth. v. 18, *Kircherus* in Oedipo Tom. II Parte I p. 81 ſqq., *Rhenferdius* in Operibus Philolog. p. 243. Adderem verba *Plinii* Lib. VII c. 56, *Literas ſemper arbitror Aſſyrias fuiſſe*, niſi forte cum *Perizonii* in Originibus Babylonicis [p. 10, cui aſſentitur *Alb. Schultens* Inſtit. Ling. Hebraeae p. 14] legendum eſſet *Aſſyriis*.

Dicit eos *Aelianus* Lib. I Hist. Anim. c. 22 Βαβυλωνίους τε καὶ Χαλδαίους σοφούς. Iunguntur Chaldaei et Babyloniorum vates a *Curtio* Lib. V c. I § 22. Atque verisimile est, illam linguam Chaldaicam fuisse eruditorum in Assyria et aulicorum. De communi vero Assyria dialecto res dubia manet.

Aut forte lingua Cappadocum antiqua fuit lingua vetusta Medica. Ita certe suspicabatur Vir eruditissimus *La Croze*, ex ipso Cappadocum nomine, et quibusdam nominibus propriis aliis. Inter populos a Iapheto oriundos non intelligere literas Cappadoces, sed Medos, scribit *Eusebius* in Chronico p. 12. Videntur igitur Medi suam linguam in Cappadocia propagasse. Diversitas autem linguae Medorum ab aliis, aut earumdem similitudo aperte docetur a *Strabone* Lib. XV p. 498 et 500 [1054 et 1057]. De Arianis, Persis, Medis, Bactrianis septemtrionalibus et Sogdianis ait, εἰσὶ γάρ πως καὶ ὁμόγλωττοι παρὰ μικρόν, esse eos quasi eiusdem linguae: Carmanitarum mores et sermonem, τὴν διάλεκτον, maxima ex parte cum Persarum ac Medorum moribus et sermone convenire, auctore Nearcho Geographus affirmat [*].

Sed tempus est, ut ad linguam Cappadocicam redeam. Pauca nobis ex illa sunt reliqua, plura tamen procul dubio, quam a me afferri possunt, qui olim ob aetatis imbecillitatem, postea propter temporis angustiam et negotia alia, rem hanc ea industria et solertia, qua oportebat, idoneus non sum accurate prosequi.

De

[*] Damis Ninius apud *Philostratum* de Vita Apoll. lib. I c. 19, τὰς φωνὰς τῶν βαρβάρων, ὁπόσαι εἰσιν, εἰσὶ δὲ, ἄλλη μὲν Ἀρμενίων, ἄλλη δὲ Μήδων τε καὶ Περσῶν, ἄλλη δὲ Καδουσίων, μεταλαμβάνειν δὲ πάσας.

De origine linguae Cappadocicae hactenus diximus. Mutationem posthac variam perpessam esse, quis negaverit? Nam, ut Aegyptiorum, Scytharum Persarumque imperium taceam, ex sola Paphlagonum lingua in Cappadocicam linguam multa defluxisse, *Strabo* docet Lib. XII p. 380, 381 [830].

AMBROSIA, quatenus est nomen alicuius *herbae*, de qua *Plinius* Libr. XXVII c. 4 et 8, videtur vocabulum Cappadocum.

ARGAEVS mons est Cappadociae, quem pro Deo coluerunt Cappadoces, de quo multa viri eruditi iam annotarunt.

ARMALA. Hoc nomine Cappadoces *rutam hortensem* appellarunt. Vid. *Apuleius* de Herbis cap. 89. Confer *Bochartum* in Geographia S. p. 754. Syris *Harmala* tribuit Auctor Appendicis *Dioscoridis* Lib. III cap. 53.

'ΑΠΟΜΕ'ΝΑΜΑ nomen *mensis* Cappadocicum. Nomina mensium omnium Cappadocibus [*] usitata ex antiquo scriptore *H. Stephanus* in Thesaurum Graecum retulit. Ea vero esse plane Persica existimat *Relandus* Part. II Diss. Miscell. p. 129.

'ΑΡΑΙΟ'ΤΑΤΑ est nomen *mensis* apud Cappadoces. Non audeo affirmare, eumdem mensem dictum fuisse aut 'Ατάρτᾶ, aut 'Αρατατᾶ. Sextum Ianuarii Romanorum diem respondere decimo tertio 'Ατάρτᾶ Cappadocum, observat *Epiphanius* Haeresi LII § 24, ibidem.

[*] Conferatur *Fabricii* Menologium p. 71, 72. Si omnia mensium nomina Cappadocica, quorum facta mentio est, sedulo animadvertimus, necesse est, existimemus, aut plures menses, quam vulgo, numerasse Cappadoces, aut potius unum eumdemque mensem pluribus nominibus appellatum esse. Cuiusmodi exempla apud plerasque gentes in Oriente et Occidente exstant complura.

demque notat, VI Id. Novemb. Romanorum respondere decimo quinto Ἀρατατᾶ Cappadocum.

Ἄρθρα Ἀρταεσίν Ἀρτανία	nomina *mensium* in Cappadocia erant.

ASBAMAEVS *Iupiter* apud eos appellatus fuit, quod nomen ex Syrorum lingua explicare aggreditur magnus *Bochartus* l. c. p. 535. Rem commemorat *Ammianus Marcellinus* Lib. XXIII [cap. 6 vel 19] p. 269: *Apud* Asbamaei *quoque* Iovis *templum in* Cappadocia, *ubi amplissimus ille Philosophus Apollonius traditur natus prope oppidum Tyana, stagno effluens fons cernitur* &c [*].

DATHVSA nomen *mensis* lingua Cappadocum. In excerptis e *Cyrilli* libris contra *Theodorum Mopsuestenum*, in Actis Concilii Quinti, apud *Labbeum* Tom. V p. 476 haec prostant: *Adhortatur enim magis Tyanensem Episcopum ad Martyrum festivitatem pervenire, quae in Arianzis, praedio eiusdem Sancti Gregorii celebratur in mense, quem ipse Cappadocum lingua* Dathusa *vocat;* item pag. 478: *mensis autem apud Cappadocas provinciali vocabulo* Dathusa *adiicitur.* Forte idem mensis indicatur, quem appellari Τετουσίαν infra videbimus.

ΔΑΚΙΉ apud Cappadoces *Pontificatus Iovis* dicebatur, teste *Strabone* Lib. XII p. 569 fin. [810]. Posset

[*] Ipse ille fons, Iovi sacer, vocatur Ἀσβαμαῖος a *Philostrato* de V. Apoll. lib. I c. 6 Neque in *Ammiano*, neque in *Philostrato* nomen barbarum mutandum. Comparentur notae *Valesii* et *Olearii*, item *Kusteri* ad haec *Suidae* verba, Ἀσβαμαῖον· ὕδωρ οὕτω καλούμενον.

ſet quis ſuſpicari, legendum *Διαγίη*. Pergaei enim *ἄγον* ſive *ἀγόν* vocabant foeminam Sacerdotem Dianae, ut duobus locis *Heſychius* annotavit. Sed tum haec vox eſſet Graeca. Manum itaque melius ab iſtis abſtinemus, quae propter obſcuritatem non capimus [*].

DESANAVS, *Hercules*. Scribit *Freculphus* in Chronico Tom. 1 Lib. II c. II: *Hercules autem* Deſanaus *cognomine in Phoenice clarus habetur, inde ad noſtram usque memoriam a Cappadocibus et Elienſibus*, lege *Ilienſibus*, *adhuc dicitur*. Et ſic prorſus eodem modo *Euſebius* in Latino Chronico p. 14: *Hercules cognomento* Deſanaus *in Phoenice clarus habetur. Vnde et ad noſtram memoriam a Cappadocibus et Elienſibus* Deſanaus *adhuc dicitur*. Vide notas *Schurtzfleiſchii* in Notitia Bibliothecae Vinarienſis p. 102. In Graecis vero *Euſebii* p. 29 locus ita concipitur, Ἡρακλέα τινές Φασιν ἐν Φοινίκῃ γνωρίζεσθαι Διῶδαν ἐπιλεγόμενον, ὡς καὶ μέχρι νῦν ὑπὸ Καππαδόκων καὶ Ἰλίων, lego Ἰλιέων, κεκλῆσθαι, forte κέκληται. De hoc Deſanao etiam quaedam notant *Voſſius* de idololatria Lib I c. 22, et *Seldenus* de Diis Syris p. 187, 188. Videndum, an Hercules Thaſius, cuius *Herodotus* meminit Lib. II c. 44, huc facere poſſit. Sed locum bene perpende [**]. Quid ſi Deſa-

---

[*] Ex ipſo *Strabone* ſatis apparet, Δακίην eſſe nomen cuiusdam regionis in Cappadocia. In Codice autem Mediceo legi Διὸς Δακίου, exemplo meo *Gronovius* adſcripſit.

[**] De cultu Herculis apud Thaſios teſtantur numi antiqui. Vid. *Holſtenii* notae in *Stephanum* p. 133. Sed qui verba *Herodoti* bene perpendat, protinus videbit, Herculem Thaſium, de Thaſo inſula dictum, huc non pertinere. Originatio autem Aegyptiaca magis ingeniosa mihi videtur, quam probabilis.

ſanaus ſit ϯⲈⲬⲈⲚ, *Tiaſan*, vel *Deaſan*, ſic ſaltem pronunciant hodie Aegyptii, id eſt *ὑπερασπίςης*?

ΚΑ'ΡΔΑ, *virile*, *bellicoſum*. *Strabo* loquens de Cardacibus, hominibus ad rapinam aſſuetis, qui Cappadociam inhabitant, ait, *κάρδα τὸ ἀνδρῶδες καὶ πολέμικὸν λέγεται*, p. 504 [1067, ſed illic de Perſis.] Mihi tamen vox haec videtur originis Scythicae. Vide Scythica mea MSS. [mihi non viſa. Conf. vero notae ad *Heſychium* v Κάρδακες].

ΚΟΜΑ'ΝΑ, nomen *Deae* alicuius. Praeter Iovem Cappadoces coluerunt Deam, quam plurimi Bellonam fuiſſe volunt. *Strabo* a loco *Comanam* appellat, Lib. XII p. 369, 385 et 395 [809, 845]. *Plutarchus* in Sylla p. 457 dubitat, ſitne Bellona, an Luna, an vero Minerva nuncupanda [*].

ΚΟ'ΝΔΥ *poculum* Cappadocicum memoratur a *Menandro* apud *Athenaeum* Lib. X p. 434 et XI p. 477. Hic Κόνδύ vocat *ποτήριον* 'Ασιατικόν. Ab *Hipparcho* ibidem attribui videtur Perſis, et a *Nicomacho* p. 478 aperte dicitur Κόνδυ Περσικόν. *Heſychius* ait, Κόνδυ eſſe *ποτήριον* Βαρβαρικόν, *poculum Barbaricum* [**], quod

---

[*] Dea *Comana* fuit numen Topicum in Cappadocia, ſive Diana, ſive alia quaecumque. Pertinent huc verba *Pauſaniae* in Laconicis p 249. *ἀμφισβητοῦσι μὲν Καππάδοκες τὸ ἄγαλμα* (*τῆς Ταυρικῆς θεοῦ*, Tauricae Dianae) *εἶναι παρὰ σφίσιν*, et *Dionis Caſſii* lib. XXXV § 11, *τὰ δὲ δὴ Κόμανα τῆς τε νῦν Καππαδοκίας ἐςὶ, καὶ δοκεῖ τό τε τῆς 'Αρτέμιδος τὸ Ταυρικὸν βρέτας δεῦρο ἀεὶ ἔχειν*, ad q. l. *Reimarus* notavit. *Origenes* lib. VI c. Celſum c. 22 p. 647 memorat myſteria *Καππαδοκῶν περὶ τῆς ἐν Κομάνοις 'Αρτέμιδος*.

[**] *Pollux* lib. VI ſegm. 96 ſcribit, Κόνδυ eſſe poculum *Καππαδοκικόν*. Vox videtur origine Perſica. Conf. *Caſaubonus* et *Schweighaeuſerus* t. VI Animadv. in *Athenaeum* p. 146, 147, atque viri eruditi ad *Heſychium*. v. Κόνδυ. Eſt animadverſione dignum, nec ab aliis praetermiſſum, peregrinam hanc vocem uſurpaſſe Interpretes Alexandrinos V. T. Gen. XLIV. 2 ſqq. et Ieſ. LI. 17.

quod de Cappadocibus aeque, atque de Perſis capi poteſt.

ΑΥ'ΤΑΝΟΝ. In fragmento *Savilii* apud *Vſſerium* de Anno Macedonum p. 40 et 41 annotatur, hoc nomine *Ianuarium* dici Cappadocibus. Quod an ſatis certum ſit, dubito, cum ille Romanorum menſis nomine Cappadocico alio appelletur in catalogo menſium, de quo ſupra dictum. Sed illic

ΜΑ'ΤΑ ut nomen *menſis* occurrit.

MAZACHA ſive MAZACA, nomen urbis proprium, ſub Argaeo ſitae, quam *Solinus* cap. 45 ait ab incolis *matrem urbium* appellari. An hinc nomen factum ſit urbi, an vero Metropolin eſſe indicare voluerit *Solinus*, dicere non ſuſtineo [*]. *Bochartus* ab equis dictam vult, quibus Cappadoces celebrantur. *Conſtantinus* de Them. Lib. 1 n. 2, ut obſervant *Holſtenius* p. 154 et *Pinedo* in *Stephanum Byz.*, memoriae prodidit, appellatam fuiſſe ἀπο Μυσὼχ τοῦ τῶν Καππαδοκῶν ἀρχηγόνου, *a Moſoch Cappadocum primo auctore.* Moſoch ille (*o*) eſt filius Iapheti, ab

(*o*) Similiter quidem מֶשֶׁךְ Geneſ. x. 23 vocatur Μοσόχ, non vero ille, ut in prima huius libelli editione ſcripſi, ſed hic intelligendus eſt. Conf. *Hieronymus* in Quaeſt. Hebr. ad Geneſ. x. 2.

[*] Poſterius unice verum eſt. *Strabo* iib. XII p. 811, Ἐν δὲ τῇ Κιλικίᾳ καλουμένῃ Μάζακα (in Cod. Med. Μάξακα) ἡ μητρόπολις τοῦ ἔθνους, et lib. XIV p. 979, Εἰς Μάζακα (iterum in eodem Codice Μάξακα) τὴν μητρόπολιν τῶν Καππαδοκῶν. *Procopius* lib. V de Aedific. c. 4, Εἰς μητροπόλεως ἀξίωμα ἦλθεν, οὕτω γὰρ πόλιν τὴν πρώτην τοῦ ἔθνους καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Loquitur autem de Mazaca, deinceps dicta Caeſarea. In Numis quoque dicitur Μητρόπολις. Vid. *Holſtenius* ad *Steph. Byz.* p. 154. Non tantum erat civitas Cappadociae maxima, ut appellatur a *Sexto Rufo* c. 11, aliisque, ſed et ſedes Regum, monente *Strabone* Lib. XII p. 813. Quemadmodum vero Mazaca, ita Nicaea dicitur μητρόπολις a *Strabone* lib. XII p. 848, *mater urbium* ab *Ammiano Marc.* lib. XXVI c. 1.

ab Hebraeis מֶשֶׁךְ Genes. x. 2 dictus, ubi Septuaginta interpretes habent Μοσόχ, qua ratione forsitan et apud *Constantinum Porphyrogennetam* legendum est. Longe foedius mendum insedit *Isidorum*, apud quem Lib IX Etymol. cap. 2 p. 1037 haec nullo sensu leguntur: *Moloch*, *ex quo Cappadoces sunt*, *unde et urbs apud eos usque hodie* Maleca *dicitur*. Corrigenda haec ita sunt: *Mosoch*, *ex quo Cappadoces sunt*, *unde et urbs apud eos usque hodie* Mazeca (*p*) *dicitur*. Nisi forte origo ex Parthorum lingua sit repetenda, qui Μαζάκιν *hastam* dicebant, auctore *Hesychio*. Sic etiam Romani Quirites dicti sunt a Curi, quod Sabinorum lingua hasta erat. Postea haec urbs *Eusebia* et *Caesarea* nuncupata est (*q*).

MELITA est alia Cappadociae urbs, quam Semiramis condidisse a *Plinio* perhibetur Lib. VI cap. 3. Origo vocis videtur esse Assyriaca. Assyrii enim Venerem *Mylittam* appellabant, ut ex *Herodoto* Lib. I c. 131 et 199 constat. De ea *Scaliger* et *Seldenus*

(*p*) Olim coniiciebam *Mazaca*, sed *Mazeca* propius accedit ad vitiosum *Maleca*. Sic etiam apud *Hieronymum* in Quaest. Hebr. ad Genes. x, 2: *Mosoch Cappadoces*, *unde et urbs usque hodie* Mazeca *dicitur*. *Hieronymum* autem inprimis compilavit *Isidorus*. Mazaceni Cappadoces dicuntur Μοσοχηνοὶ ὑπὸ Μοσόχου κτισθέντες, apud *Fl. Iosephum* Lib. I Antiq. c. 6. Conf. *Hieronymus* Lib. XVIII in Esaiam col. 507, Lib. VIII in Ezech. col. 884. Adeundus quoque *Schroederus* Dissert. Praelim. in Grammaticam Armenicam p. 64, et huc referendus locus e *Mose Chorenensi* supra [p. 128] iam citatus. Pro Μοσόχ apud *Eustathium* in Hexaëmeron p. 51 vitiose legitur Ὀσόχ.

(*q*) *Stephanus Byzantius*, Καισάρεια, *μητρόπολις τῆς* Καππαδοκίας, *ἡ πρὶν* Εὐσέβεια, *καὶ* Μάζακα, *ὡς* Στράβων [ibi *Berkelius*]. Conf. *Salmasius* Exercit. Plinian. T. II p. 626, et *Cellarius* Lib. III Geogr. Antiq. c. 8 p. 210.

nus [*] quaedam notarunt. Forsitan ipsa Semiramis *Mylitta* dicta est, nam divinis honoribus post mortem eam ab Assyriis cultam esse, *Diodorus Sic.* scriptum reliquit Lib. II [c. 20] p. 107. Aut vero in honorem Veneris et in memoriam suae originis hanc urbem a se conditam Melitam nuncupavit.

MOLY appellarunt Cappadoces *rutam hortensem*, teste *Apuleio* de Herbis c. 89.

ΝΑ΄ΒΛΑ dicitur *instrumentum Musicum* Cappadocum, a *Clemente Alex.* Lib. I Strom. p. 307 [363]. Alii tamen aliis gentibus, ex. gr. Phoenicibus sive Hebraeis, Syris, Assyriis, tam instrumenti inventionem, quam nomen adscribunt. Vide *Strabonem* Lib. x p. 387 [722], *Athenaeum* Lib. IV cap. 23 [p. 179, 180 ed. nov.], *Bochartum* in Geogr. S. p. 807, 808 [**].

ΝΗΕΞΙ΄Σ *animal* est Cappadocicum. *Hesychius*, Νηεξίς· ἐν Καππαδοκίᾳ γενόμενος μῦς, ὃν σκίουρον τινὲς λέγουσιν, *Neëxis mus est, qui in Cappadocia reperitur, quem sciurum*, seu *nitelam*, *quidam dicunt.* Videtur esse animal illud, quod hodie in regionibus illis vocatur *Zits-jan.* Effigiem illius et descriptionem vide apud *Corn. de Bruyn* Tom. v Itinerarii p. 203 editionis Gallicae. Confer etiam, quae de nitelis volantibus referuntur in Transactionibus Societatis Anglicae atque ex illis in Diario eruditorum Gallico, Jour-

[*] Multi alii, laudati a Cl. *Wesselingio* ad *Herodot.* I. 131. Quae autem dicuntur de origine nominis *Melita*, valde dubia sunt. Si Veneris habenda ratio esset, haud negligendum foret, apud *Hesychium* inveniri Μιλίτης· Ἀφροδίτης, si sana ea lectio est, et hoc nomen *Theocrito* Id. x v. 94 recte a *Salmasio* redditum.

[**] Comparentur docti homines ad *Hesychium* v. Νάβλα et Ναβλάς, *Valckenarius* in *Callimachi* Elegiar. Fragmenta p. 16, 17.

Journal des Sçavans, Avril 1740 Art. III p. 511, 512. Legantur item *Gmelini* Itinerarium Sibericum Tom. II p. 233, 234, *Stalenbergius* in Afia et Europa Septemtrionali et Orientali p. 350, 395, de muribus vel nitelis in regionibus circa Caucafum *Olearius* in Itinerario p. 740 edit. Germanicae, et de iisdem circa Pontum Euxinum *Chardin* Voyages Tom. I p. 119. Eiusmodi funt mures, de quibus *Aelianus* de Animal. Lib. XVII c. 17, ex quibus veftes confectae dicebantur *καύνακες* five *καυνάκαι*. Vide *Pollucem* p. 339 [lib. x fegm. 123, ibi pereximiam *Hemfterhufii* annotationem], *Hefychium* v. *Καυνάκαι* [c. n. *Alberti* et aliorum], *Scaligeri* Coniectanea in *Varronem* de L. L. p. 67. Hinc forte veftes Armeniorum appellantur *μυωτοί*, ex murium nempe pellibus confectae, apud *Pollucem* Lib. VII c. 13 [fegm. 60, et *Hefychium* v. *Μυωτός*]. Vide omnino les Voyages de *Tournefort* Tom. II p. 113, 197. *Plinius* Lib. VIII cap. 37 mentionem facit murium Ponticorum, qui forte iidem funt, et de quibus eorumque fimilibus, ex quorum pellibus veftimenta contexuntur, quaedam habet *Euftathius* in Hexaëm. p. 96, 97, et *If. Voffius* Comment. in Catullum p. 190. Iungantur Anonymus in Expofitione totius mundi, in *Hudfoni* Geographis Minor. Tom. II p. 10, et Relation de la Tartarie par *Martini* p. 147, ubi haec verba: *des fouris de Mofcovie, que nous appellons communement martes Zibellines.*

ΞΑΝΑΝΘΗΡΙ' nomen *menfis* Cappadocici.

ΠΕΡΑ'ΣΙΑ cognomen *Dianae* Cappadocicum. Vid. *Strabo* Lib. XII p. 370 [811].

PHENGITES *lapis* in Cappadocia. *Ifidorus* Lib. XVI c. 4. Sed rectius forfitan nomen Graecum videbitur, conveniens proprietati lapidis, qui illic defcribitur.

ΣΟ'Ν-

ΣΟ'ΝΔΑΡΑ *mensis* Cappadocicus.

ΤΕΤΟΥΣΙ'Α itidem nomen *mensis*, forte non diversus a *Dathusa*, de quo brevi ante diximus.

ΤΙ'ΡΙΞ }
'ΩΣΜΩΝΙ'Α } sunt quoque nomina duorum *mensium* in Cappadocia.

§ 19 *Conclusio huius Disquisitionis.*

Cum iam prima huius Dissertatiunculae folia Typographo commisissem, amicus quidam meus, Lipsia rediens, mecum communicavit Viri Rever. et Magnifici *C. F. Boerneri* eruditam Diatriben, qua Acta Lycaonica insigniter illustravit [*]. Summopere vero mihi gra-

[*] *Boerneri* Disputatio recusa est in Thesauro Novo Dissertationum ex Museo Hasaei et Ikenii, tom. II p. 615—637. Paucis tantum verbis p. 633 significat, displicere sibi sententiam eorum, qui linguam Lycaonicam putant fuisse linguae Graecae dialectum, sed contra probare se *Bentleii* aliorumque opinionem, Lycaonas peculiarem et a Graeca distinctam linguam habuisse existimantium. *Boernerianam* excipit illic p 638—648 Disquisitio *Iablonskiana*. Huic subnectitur p. 648—657 Dissertatio *Pfizeri* de Apotheosi Pauli et Barnabae a Lystrensibus frustra tentata. Non negat is, quod *Grotius* affirmarat, linguam Lycaonicam fuisse Cappadocicam, sed adiungit: *Cumque in minori Asia Graecae Linguae usus obtineret, sine dubio peculiaris eius dialectus fuit, ut in aliis regionibus Dorica, Ionica etc.* Nihil illic amplius de lingua Lycaonum. Maius habet momentum maiorique eruditionis copia est scripta Diatribe *Guhlingii*, in eodem Thesauro Hasaeo-Ikeniano repetita, p. 657—661, de lingua Lycaonica a Pelasgis Graecia orta. Negat, sermonem Lycaonicum eumdem fuisse, qui Cappadocum, aut vulgarem quamdam linguae Graecae dialectum. Dissentit a *Iablonskio*, cuius tamen Dissertationem, quamquam multa quaesitam cura, et e *Wolfii* tantum Curis Philologicis notam, non viderat, ut scribit § v. Quod profecto mirum videatur, cum *Guhlingius* biennio post *Iablonskium* scripserit, fueritque isto tempore Theologus et Philologus Chemnicensis, iam antea disputationi-

gratulor, Virum doctiſſimum et ita mecum ſentire, linguam Lycaonicam non eſſe Graecam, et *Richardi* quoque *Bentleii* argumentis tantum auctoritatis tribuere. Quantum enim abhinc ponderis meae ſententiae accedat, facile intelliget, quisquis *Boerneri* ſummam eruditionem, cum incredibili quadam animi vi et perſpicacia coniunctam, perpenderit [*].

Atque haec ſunt, quae de lingua Lycaonica, pariterque de finitimis, hactenus comperta habeo. Nihil reſtat, quam ut rogitem aequos benignosque lectores, aequi bonique haec qualiacumque conſulant, et tenues meos conatus favore ſuo promoveant.

---

onibus non vulgaris argumenti nominis famam conſecutus, monente Cl. *Saxio* P. VI Onom. p. 366. Quidquid id eſt, ipſe exiſtimat § VI, *Lycaonicam linguam ab origine omnino Graeca dimanaſſe, migratione tamen, coalitione cum aliis gentibus communitateque, imo ipſa longinquitate temporis, natura regionis, arte vel negligentia incolarum, varia mutaſſe ratione, atque ab prima ſtirpe, more linguarum communi, defeciſſe.* Quam ille ſuam ſententiam docte illuſtrare et confirmare conatus eſt. Rectene, an ſecus, poterunt iudicare, qui libellos *Iablonskii* et *Guhlingii* diligenter comparent.

[*] Honorificum hoc de *Boernero* teſtimonium confirmant, cum multi alii, tum praeclari illi verae eruditionis exiſtimatores, *Erneſtius* in Opuſc. Theolog p 7, et *Saxius*, qui ſibi etiam, Lipſiae olim in literas incumbenti, ſatis conſtitiſſe ſcribit, P. VII Onom. Lit. p. 63, 64, *Boernerum* formularium duntaxat Theologum haudquaquam fuiſſe.

THESES

THESES THEOLOGICAE CIRCVLARES [*], QVIBVS GENVINVS SENSVS CAPITIS IX EPISTOLAE PAVLI AD ROMANOS MODESTE EXPENDITVR.

Thesis 1.

Inter omnes Epiſtolas *Pauli* Apoſtoli Canonicas non eſt, quae legentibus maiores difficultates obiiciat, illa, quae ad Romanos ſcripta extat; et in Epiſtola hacce, capita reliquis difficiliora intellectu ſunt cap. IX, X et XI.

2.

Hoc veteres et recentiores aut obſervant, aut obſervatum largiuntur, idque ipſe iam *Petrus* innuere etiam videtur, 2 Pet. III. 16.

3.

[*] In Academia Francofurtana ad Viadrum *Circulares* ſive *Periodicae* dictae ſunt Theſes ac Diſſertationes, quas, e mandatu Regis, ſuo quisque ordine Profeſſores conſcribere debuerunt et publice defendere. Sunt ex iſto genere hae Theſes, item nonnullae aliae Diſſertationes, quae in Opuſculis *Iablonskianis* recudentur. — De conſilio autem Pauli atque vera mente totius capitis IX Epiſtolae ad Romanos, quantum ſit ſententiarum divortium, et quam diverſum contrariumque interpretum veterum et recentiorum iudicium, nemo Theologorum ignorat. Viam mediam ingredi voluiſſe videtur *Iablonskius*, ut apparet e collatione theſium 9, 12, 34, et ceterarum omnium.

3.

Difficultates illae oriuntur cum ex ſtylo, quem hic deprehendimus conciſum valde et vehementem, teſtem uberrimi, qui tum mentem eius agitabat, affectus, tum ex re ipſa, quam proponit Apoſtolus.

4.

Illae difficultates tamen tantae non ſunt, ut pium et diligentem Scripturae lectorem abſterrere debeant. Adhibito namque ſtudio debito, et argumentum, quod Apoſtolus hic illuſtrandum ſuſcepit, et vera eius ubique mens et ſententia, perſpici omnino poteſt.

5.

Argumentum generale omnium horum capitum eſt *reprobatio Iudaeorum*, qui quondam ſoli fuerant populus Dei, et *electio Gentilium*, qui huc usque a privilegiis populi Dei excluſi fuerant, quod admirandum Dei conſilium, olim a Prophetis ſaepe et luculenter praedictum, tempore vero Apoſtolorum ipſo eventu comprobatum erat.

6.

Itaque I. Apoſtolus ad dubia, quibus conſilium hocce Dei impugnabant Iudaei, reſpondet, eaque ſolvit cap. IX. II. veram conſilii hujus Divini, magnique illius eventus rationem Iudaeis aperit cap. X. Et denique III. Doctrinam propoſitam obſervationibus nonnullis illuſtrat cap. XI.

7.

Quae ſi recte et meditate expendantur, facile apparebit, Apoſtolum proprie et directe de illa *Praedeſtinatione* hic non diſſerere, quae in ſcholis noſtris ſpeciatim ita vocari ſolet, quae nempe verſatur cir-

circa salutem et condemnationem omnium et singulorum hominum.

8.

Nihil sane in omnibus hisce capitibus, post attentam lectionem et meditationem reperire possum, quod de electione singularium hominum ad salutem et aliorum reprobatione ad aeternum exitium, necessario intelligendum et explicandum veniat.

9.

Si quis tamen omni contentione asserere velit, Apostolum nostrum c. IX. v. 23. 24. et c. XI. v. 5. de *electione speciali* ad aeternam gloriam omnino loqui, illi regeram, *Paulum* in istis locis a primario suo argumento digredi ad aliud, sed cognatum, de Praedestinatione, et ex posteriori prius illustrare.

10.

Singuli fere capitum horum versus clare testantur, differere Apostolum de *electione integrorum populorum*, ex quibus tamen, durante illo electionis statu, non omnes salutem aeternam consecuti sunt, et de *reprobatione* pariter *integrorum populorum*, ex quibus tamen etiam, durante illo reprobationis statu, non omnes periere.

11.

Est itaque Praedestinatio illa, de qua Paulus in capitibus illis proprie et directe loquitur, non *Praedestinatio specialis* ad ipsam salutem, sed *Praedestinatio generalior*, et antecedens, ad salutis media, quae Deus in vera Ecclesia hominibus offert, quae ad salutem ducunt, sed quorum tamen usus non semper cum salute certo cohaeret. Vno verbo, loquitur Apo-

ſtolus de electione ad externam verae Eccleſiae communionem, et de excluſione ab eadem.

12.

Quae etſi omnino ita ſe habeant, negari tamen nequit, argumenta, quibus Paulus hic utitur, praeſertim cap. IX. ad doctrinam quoque de Praedeſtinatione ſpeciali transferri et rite applicari poſſe. Eſt enim duplex illa Praedeſtinatio, de qua Theſi 11. dixi, admodum inter ſe cognata, unaque alteri ſubordinata eſt. Quae porro Apoſtolus de iure et poteſtate Dei in genere adverſus Iudaeos urget, in Decreto Praedeſtinationis ſpeciali, locum ſine dubio etiam habent.

13.

Vbi tamen cenſemus, diſtingui oportere inter id, quod Deus pro iure ſuo facere poteſt, atque id, quod eum actu voluiſſe et decreviſſe, ex revelatione conſtat. Ipſum Paulum ita diſtinxiſſe, ex attenta lectione cap. IX. et eius cum cap. XI. collatione, probari poteſt. Id ipſum igitur in Doctrina de Praedeſtinatione tenendum quoque ſemper eſt.

14.

Vt vero ad genuinum ſenſum capitis IX. ſigillatim excutiendum propius accedamus, *Paulus* argumentum aggreſſurus Iudaeis fratribus ſuis moleſtiſſimum, ante omnia propenſiſſimum ſuum in eos amorem ipſis prolixe teſtatur, vs. 1—6.

15.

Idque non tantum praerogativas excellentiſſimas, populo huic ſoli a Deo olim conceſſas, libenter agnoſcendo, ſed ſe ipſum etiam, dummodo id Deo acceptum ſit, pro ipſorum ſalute devovendo, vs. 3.

16.

16.

Vbi videtur haec esse mens Apostoli, se paratum esse, enixis precibus a Christo contendere, ut sinat se sacrum esse et devotum, vel malis omnibus in hoc mundo expositum, dummodo sic salutem fratrum suorum impetrare possit.

17.

Ex eodem illo Apostoli affectu ratio non incongrua reddi potest, quod primarium et proprium orationis suae argumentum, *de reprobatione Gentis Iudaicae, deque substitutione Gentilium in illius locum*, non illico distincte exprimat, sed ex rerum insequentium contextu, lectori divinandum relinquat.

18.

In eo situs est nervus omnis orationis Paulinae, ut querelas et obiectiones Iudaeorum, adversus hocce Dei consilium, aut adversus suam ea de re doctrinam, diluat et repellat.

19.

Id igitur primo agit, ut gravissimum illud Iudaeorum praeiudicium, quod animis ipsorum alte insederat, tamquam promissiones Dei, amoris et gratiae plenissimae, Abrahamo et semini eius in aeternum factae, posteros carnales Abrahami omnes sine ullo discrimine spectaverint, radicitus evellat, v. 6—15.

20.

Contrarium illius luculenter demonstrat, primo, exemplo Ismaëlis et Isaaci, filiorum Abrahami, quorum tamen posterior tantum filius promissionis extitit, priori ab hoc beneficio excluso, deinde, exemplo Esavi

et Iacobi, filiorum Isaaci, uno eodemque partu ex Rebecca susceptorum, ex quibus tamen minori tantum Deus bona Foederis et promissionis destinaverat.

21.

Ex eo Paulus evidenter infert, promissiones Dei, factas Abrahamo et semini eius, firmas quidem esse atque certissimas; sed per illas tamen Deum non obligari, ad beneficia promissa, omnibus ac singulis Abrahami posteris, promiscue dispensandum.

22.

Vt vero hic aliquo solamine Iudaeos demulceat, spem eos concipere iubet, fore, ut semper aliquod Abrahami semen, etiam carnale superfit, heres iucundissimarum promissionum Foederis Dei. Qua de re prolixe et exquisite differit cap. XI.

23.

Quando Apostolus v. 7 et 8. innuit ex pluribus Abrahami filiis unum Isaacum a Deo electum, Ismaëlem vero et reliquos huius fratres reprobatos fuisse, nolim asserere, omnes illos aeternum periisse. Multo minus id de omnibus eorum posteris dicere, consultum aut veritati consentaneum videtur.

24.

Quando praeterea Apostolus de Esavo, Isaaci filio, addit, eum odio habitum fuisse, ex eo non sequitur, eum omni gratia Dei, et salute excidisse. Ego certe Esavum damnatorum gregi adscriptum fuisse, nullo argumento alicuius ponderis colligere possum.

25.

Nempe secundum Scripturae stylum, saepe is dicitur

tur odio haberi, qui alteri poſtponitur, et in quem pauciora ac leviora benevolentiae argumenta extant. Geneſ. XXIX. 31, Matth. VI. 24. ubi locutio haec optime declaratur, Luc. XIV. 26, collat. cum Matth. X. 37.

26.

Eodem ſenſu et hic odium in Eſavum accipiendum eſſe, facile ex Malach. c. 1. v. 2. 3, 4, unde Paulus verba deſumſit, intelligi poteſt. Nempe, ut ipſe Apoſtolus mentem ſuam declarat, ex Gen. XXV. 23, id erat odium Dei in Eſavum, quod ipſum fratri ſuo natu minori poſtpoſuiſſet, et inferiorem eſſe voluiſſet, v. 12. 13.

27.

Ex iisdem Pauli verbis colligendum neceſſario eſt, ſermonem hic non eſſe de Eſavo et Iacobo ſolis; ſed de utroque in et cum poſteris ſuis ſpectato. Eſt vero illud obſervatione cumprimis dignum, ea omnia, quae hic de fratribus illis dicuntur, poſteros eorum magis reſpicere, quam ipſos. Vide Geneſ. XXV. 23, XXVII. 31, 42, quae quidem non niſi in poſteris eorum impleta fuiſſe, ex Hiſtoria certo conſtat.

28.

Quem vero poteſt latere, ex poſteritate illa Eſavi, quam Deus dicitur odio habuiſſe et reprobaſſe, multos extitiſſe ante Moſen, et circa Moſis tempora, verum Deum cognoſcentes, et pie colentes? quod vel ex ſola hiſtoria Iobi evidenter colligitur.

29.

Fuerunt etiam durante tempore illo, quo Deus Eſavum odio habuit, eumque Iacobo poſtpoſuit, per-

 mul-

multi ex ipſius poſteris, qui in tentoriis Iacobi habitarunt, et unius veri Dei cultum ſancte amplexi ſunt. Et quis dixerit, eos communione ſalutis aeternae privatos fuiſſe?

30.

Quia autem Paulus docuerat, Deum bona gratiae, Abrahamo et ſemini eius promiſſa, non in omnes ex Abrahamo natos promiſcue, ſed cum certo diſcrimine contuliſſe, adſtruit etiam, Deum ita faciendo, nihil iuſtitiae, aut aliis perfectionibus ſuis contrarium egisſe, ſed iure ſuo uſum fuiſſe, v. 15—19.

31.

Eam in rem Iudaeis in memoriam revocat verba ipſius Dei, teſtantis, ſe pro ſolo voluntatis ſuae arbitrio nonnullorum miſereri, Exod. XXXIII. 19, eoque aliorum non miſereri, aliquos etiam indurare, Exod. IX. 18.

32.

Etſi autem duo illi actus, ad probandum ius Dei ſummum a Paulo hic adducantur, quorumdam miſeratio, et nonnullorum induratio, diverſiſſimo tamen modo, Deum in utroque illo actu ius ſuum exſeruisſe, omnibus palam eſt. Miſeratio enim favor erat, omni modo indebitus. Induratio vero Pharaonis, in rege hoc impio, non modo magnam criminum et vitiorum congeriem praeſupponebat, ſed et praecedentem ſui ipſius indurationem, Exod. VII. 26, VIII. 19, IX. 7, quam deinde poenae loco inſecuta eſt induratio a parte Dei, Exod. cap. IX. 12.

33.

Obſervatu praeterea dignum eſt, miſerationem Dei, de

de qua ex Mose loquitur Paulus, hic proprie non significare illam voluntatem Dei, quae homini aeternam salutem certo decernit. Sive enim verba illa, Exod. XXXIII. 19, de Populo Israëlitico, sive etiam de Mose interpreteris, rationem non video, cur Decretum Electionis designare debeant.

34.

Non magis per indurationem Pharaonis intelligi hic potest speciale illud Dei Decretum, quod versatur circa iustam peccatoris damnationem aeternam. Pharao enim ante indurationis actum aeterno supplicio dignus, eique maturus iam erat. Et finis indurationis huius proximus, non erat iudicium in Gehenna aeternum, sed iudicium temporale, cum gloria nominis Divini coniunctum, Exod. VII. 3, 4, 5, IX. 16.

35.

Exemplum vero Pharaonis indurati tanto opportunius ab Apostolo adfertur, quia ille verba et miracula Mosis spernens, et iussibus Dei praefracte obnitens, imago profecto simillima erat populi Iudaici, Christum ipsum cum doctrina et miraculis impie reiicientis, et dura cervice sese ab illo avertentis.

36.

Ius illud Dei, quod Paulus adstruxit, agendi cum Iudaeis pro beneplacito voluntatis, docet idem, necessario quoque fluere ex summo Dei dominio in creaturas, quae omne quicquid sunt, unice a Deo sunt, v. 19—24.

37.

Quae Doctrina Pauli ita sine dubio est intelligenda, ut cum summa Dei bonitate et sanctitate conciliari

 queat.

queat. Etsi enim id dubio careat, Deum omnia posse quae vult, ea tamen velle non posse censendus est, quae perfectionibus eius repugnant, vel quae Deum facerent non Deum.

38.

Ipsum Paulum habemus clarum huius suae doctrinae interpretem. Quando enim summum Dei ius et dominium, etiam in eos, qui gravissimis poenis afficiuntur, adstruit, hos nobis repraesentat, ut *vasa irae*, qui nempe obiectum sint legitimum iustitiae Dei iudicialis vindicativae, et per cumulum peccatorum ad interitum maturi v. 22. Quod praeterea ex historia Populi Iudaici, quem hic Paulus unice designat, abunde illustratur et confirmatur.

39.

Per *gloriam*, ad quam Paulus Romanos suos ait praeparatos et vocatos esse, v. 23, 24, recte omnino intelligi potest gloria futurae vitae beatae. Quem sensum si admittimus, Paulus eos recordari iubet Praedestinationis suae specialis, id est, electionis ad vitam aeternam.

40.

Nihil tamen impedit, quo minus per gloriam illam intelligamus statum Ecclesiae N. Testamenti, quem gloriosum inprimis fore, praedixerunt Prophetae, Iesa. XL. 5, LX. 1, 2, 3, Hagg. II. 8, 10, annunciarunt Angeli Luc. II. 14, docent Apostoli. Dicendum tum esset, Apostolum hic loqui de Praedestinatione, quam supra generaliorem vocavi. Mihi videtur, hoc postremum esse scopo Apostoli congruentius.

41.

41.

Etsi autem Paulus ita asseruisset, potuisse Deum pro iuris sui plenitudine, ex solo beneplacito, Iudaeos reprobare, eumque ad rationem huius sui consilii cuiquam reddendam non teneri, tamdem tamen monet, esse re ipsa rationem reprobationis eorum gravissimam, quae Deum ad hoc impulerit, Iudaeorum nempe incredulitatem, quodque a Christo redemtore, et a iustitia fidei fuerint manserintque semper alieni, v. 31, et ad finem capitis.

42.

Paulus itaque eo ipso, quo summam iuris et potestatis Dei amplitudinem fortissime adstruit et graviter urget, nos tamen in doctrina de Praedestinatione, non tam ad id, quod Deo facere licet, quam ad id quod re vera vult, et quod se velle declaravit, attendere iubet.

D I S Q V I S I T I O

DE FVTVRA IVDAEORVM CONVERSIONE ILLVSTRI, EX EPIST. AD ROM. C. XI.

§ 1. *Occasio et argumentum Dissertationis huius conscribendae.*

Cum non ita pridem caput XI. Epistolae *Pauli* ad Romanos publicis Praelectionibus explanarem, inque hoc curriculo ad eum locum pervenissem, in quo magnus ille Gentium Apostolus de futura Gentilium conversione exquisite disserit, totum hocce perquam nobile argumentum, quod teste ipso Spiritu S. *Mysteriis* regni coelorum, nobis a Deo revelatis, annumerandum utique est, ea qua poteram mentis attentione expendendum, omnique ope excutiendum esse duxi. Scripturam itaque cum Scriptura sollicite et meditate contuli, consului praestantissimorum Theologorum, qui ad manus erant, commentarios, quaesivi quidquid historia Ecclesiastica mihi suppeditare posse videbatur, et tamdem non potui non in ea cum aliquo certitudinis et evidentiae sensu acquiescere sententia, sperandam adhuc esse conversionem gentis Iudaicae universalem, illumque populum, qui quondam invito

Deo,

Deo, et cum contemtu imperii eius immediati, Saulem sibi regem elegerat, eique *osculum* obedientiae per Samuelem obtulerat, 1 Sam. x. 1, sub ultima tempora *Filium Dei osculaturum*, et cum primoribus suis eius imperio se esse submissurum Ps. II. 12. Videtur hoc ex compluribus vaticiniis cum Prophetarum V. T. tum ipsius Domini nostri non obscure colligi. Sed dissertatio illa Pauli, quae occasionem dedit nostrae huic disquisitioni, exceptione quavis, si iudicando aliquid valeo, maior est, dubiumque omne penitus tollit. Illi igitur potissimum nunc inhaerebo, aliis tamen quibusdam argumentis, quae doctrinam hanc Pauli illustrant, non penitus neglectis.

§ 2. *Qualem hic intelligi universalem Iudaeorum conversionem cupiamus.*

Antequam autem ad adstruendam doctrinam nostram, aut potius doctrinam Prophetarum et Apostolorum, me rite accingam, distinctius hic in antecessum declarare operae pretium erit, qualemnam ego futuram Iudaeorum conversionem universalem intelligi velim. Inter eos enim, qui rem ipsam agnoscunt, aliqua tamen occurrit sententiarum discrepantia, quarum nonnullae Theologis nostris minus probantur, quam reliquae. Omnia verbis doctissimi cuiusdam Theologi complectar (1): *Quidam*, inquit ille, ***haec intelligunt de ordinaria Iudaeorum conversione, ut nempe, quemadmodum in ipsis N. Testamenti initiis, multi ex hoc populo ad Fidem Christi accesserint, ita idem***

(1) Venerandus *Walchius* in der Einleitung in die Religions-Streitigkeiten der Lutherischen Kirche, II. Theil, p. 200.

idem postea quoque evenerit, hodieque eveniat, et in posterum quoque eventurum sit, ut semper aliqui, agnitis erroribus Ecclesiae Iudaicae, ad veram Ecclesiam sese adiungant. Sunt praeter hos alii, quibus Scriptura Sacra de isto negotio videtur tanta efficacium phraseon copia loqui, ut evidenter appareat, indicari et praedici conversionem populi Iudaici specialem et solennem, quae adhuc futura sit. Et hi quidem ipsi in duas rursum diversas partes opinionesque discedunt. Etenim nonnulli ex ipsis asserunt, fore, ut populus Israëliticus totus, nemine excepto, ad Fidem Christi accedat, siquidem in Vaticiniis Prophetarum sermo saepe sit de gente integra, Paulus etiam Rom. XI. 25. etc. *asseveret, post intromissam in Ecclesiam plenitudinem gentium, totum Israëlem salvatum iri; alii contra in hisce locis designari existimant tantam Iudaeorum multitudinem, ut reliquorum in incredulitate persistentium nulla fere ratio haberi possit, uno verbo, volunt illi tantum, permagnam et solennem Iudaeorum conversionem expectandam adhuc esse, quibus calculum suum adiicit B. Spenerus.* Non desunt etiam (2), qui Iudaeos, ad Christum Dominum conver-

(2) Tale quid *B. Spenero* aliquando excidisse observatur. Vide *Walchium* Lib. cit. p. 213. Sed aperte rem hanc saepius adstruxit *Petersenius* omnibus notissimus. Vide eumd. *Walchium* Lib. cit. p. 599, 606, 607, 620, etc. Ex nostris Theologis non pauci, praesertim in Belgio, vaticinia Prophetarum nonnulla de reductione Israëlis in terram promissam, explicare iubent de populi huius conversione ultima etiamnum expectanda. Sed probant illi tamen utique hocce celeberrimi *Witsii* iudicium: *Vtrum tamen de urbe materiali agatur, an vero spirituali, qualis Ezechieli praefigurata est, et Iohanni in sua Apocalypsi, nefas non sit ignorare, donec fata ipsa se rerum eventu explicent*, in Differt. *de decem Tribubus Israëlis* cap. XI. § 18. Pluri-

versos, Iudaeam ac Hierosolymam repetituros, ibique aliis Christianis permixtos regnum sanctum restituturos esse, persuasum habeant. Ego ex testimoniis Scripturae id liquido constitui posse opinor, populum Iudaicum, nunc per omnes fere totius mundi gentes dispersum, cum Doctoribus suis et Principibus gentis, sic in gremium Ecclesiae Christi transiturum esse, ut dici vere queat, discrimen omne inter gentes Christo subditas et Israëlem re ipsa sublatum esse, et duos hosce greges, hucusque sibi tantopere adversantes et contrarios, in unum gregem coaluisse. Reliqua relinquimus Providentiae Dei, et sapientissimo voluntatis eius consilio. Sed ea de re in sequentibus nonnulla etiam addenda venient.

§ 3. *Loca Prophetarum Vet. Test. conversionem futuram Israëlis praedicentia.*

Deum consilium hocce suum de solenniter convertendo ultimis temporibus populo Iudaico, sub Veteri iam Testamento per Prophetas suos aperuisse ac declarasse, dubio omni carere debet. *Non enim facit Dominus Iehovi quidquam, nisi cum revelaverit secretum suum servis suis Prophetis*, Amos. III. 7. Quis non videt, observationem istam Prophetae hic cumprimis locum habere, ubi de huiusmodi consilio Dei agitur, quod non modo populum Israëliticum spectat, verum quod etiam coronidem promissionum omnium Israëli factarum, summamque eius gloriam complectitur? Idque

ribus autem Theologus ille iudicii perpoliti suam hancce sententiam exponit in eadem Differt. toto cap. XIII. Et omnes illi Theologi nolunt hic cogitari de qualicumque Iudaismi restitutione.

que *Paulus* Apoſtolus abunde confirmat, quando propoſitum hoc Dei, Eccleſiae N. Teſtamenti clare et perſpicue expoſiturus, ad vaticinia Prophetarum provocat, eorumque ſuffragio doctrinam ſuam comprobat Rom. XI. 25, 26, 27, ubi Oraculum illud *Ieſaiae*, quod extat c. LIX. 20, *et advenerit Tzioni vindex, et converſis a defectione in Iacobo, dictum Iehovae*, itemque illud, quod legitur c. XXVII. 9, *Amovebitur peccatum Iacobo*, de ultima Iudaeorum converſione adhuc futura intelligendum eſſe docet. Quis igitur merito viris doctiſſimis vitio verterit (3), quod veſtigiis his Apoſtoli inſiſtentes, alia quoque Prophetarum loca, conſimilem ſenſum mentibus noſtris offerentia, ad idem Dei conſilium applicent, dummodo id non evidentiſſima prohibeat ratio? Talia vaticinia deſumuntur ut plurimum ex *Moſe* Prophetarum primo, et quidem ſpeciatim Levit. XXVI. 16, ad finem capitis. Deuter. XXX. 1 — 10, uti nec minus ex Prophetis aliis, *Ieſaia* VI. 13, XI. 11, 12, 13, XXIX. 22, 23, 24, XLIII. 28, cum XLIV. 1. etc. XLIX. 14. etc. LIV. 1, 4. etc. LXIII, LXIV. *Ieremia* XXIII. 5, 6, etc. XXXI. 1, 27, 28, XXXII. 37, 38, etc. LI. 5. *Ezechiele*, apud quem plurima huc ſpectantia reperiuntur, praeſertim XVI. 53. etc. XX. 40. etc. XXXVI. XXXVII. XXXIX. 25. etc. *Hoſea* II. 13. III. 3, 4, 5. *Zacharia* VIII. 14. X. 3, 6. XII. 10. ac denique ex *Pſalmis* XIV. 7. LXIX. 36. LXXVII, LXXXV. A quibus omnibus et ſimilibus aliis locis prolixius nunc evolvendis et illuſtrandis mihi abſtinendum neceſſario eſſe, anguſti illi, quibus Dis-

(3) Vide praeter alios *Iac. Altingii* uberrimam expoſitionem cap. XI. ad Rom. Operum Tom. IV, *Herm. Witſii* Diſſertation. de decem Tribubus Iſraëlis cap. IX. X. XI. XII XIII, *H. Venema* Diſſert. Sac. Lib. I. c. XI. § 20, 21. etc.

Differtatio haec circumfcripta eft, limites teftatum fatis faciunt. Ad haec a (4) viris doctiffimis gravifſimis de caufis monitum et probatum quoque fuit, permulta ex locis hic adductis alium et commodiffimum quidem fenfum pati, quaedam etiam, fi curate perpendantur et follicite ab omni parte verfentur, ad ultimam illam Iudaeorum converfionem vix ac ne vix quidem transferri poffe. Multa enim ex vaticiniis illis praedicunt reditum Iudaeorum ex Babele et finem illius captivitatis, ac beneficia tum in populum Dei accumulanda. Alia refpiciunt ftatum Ifraëlis fpiritualis, feu Ecclefiae N. Teftamenti ex Iudaeis et Gentilibus collectae, illiusque fplendorem et gloriam. Alia denique menti noftrae obiiciunt beneficia quaedam credenti et electo femini Ifraëlis hoc tempore fpecialiter a Deo deftinata, quod ipfe *Paulus* etiam nos obfervare iubet, Rom. IX, XI. Cum praeterea Oracula Prophetarum plerumque ftylo aenigmatico confcripta, multisque dictionibus myfticis referta fint, in quibus aberrare facillimum eft, nifi ipfe rei praedictae eventus lucem certiffimam praeferat, huius vero Divini confilii circumftantiae (5) non ita liquido et clare nobis a Spiritu Dei proditae fint, vaticiniorum illorum uberiorem et luculentiorem interpretationem (6) *tempori illi quod Deus potentiae fuae refervavit*, relinquendam effe credimus. Nobis ex teftimo-

(4) Vide *Vitringae* Commentar. ad loca *Iefaiae* citata, et inprimis celeberrimum Theologum Franekeranum, *H. Venema* Obfervat. Sacr. Lib. I. cap. XI. § 6, 7, 8, et feqq. [in Comm. ad *Ier*, *Ezech.*, *Zachar.*, et *Pfalm.* l. c. *Manger* in *Hofeam.*]

(5) Vide *Witfium* l. c. cap. XIII.

(6) Act. I. 6, 7.

monio *Pauli* diserto sufficit observasse, Deum consilium hoc suum per Vates sacros re ipsa praedixisse; etiamsi tamen idem Apostolus negotium hoc suo tempore considerari voluerit, ut *mysterium*, nunc demum clare patefactum.

§ 4. *Vaticinia Christi Domini de eadem re.*

Transeo iam ad ea, quae optimus Servator, futura Ecclesiae suae in his terris fata discipulis suis Prophetico more praenuntians, etiam de conversione Iudaeorum universali sigillatim praedixisse deprehenditur. Monuerunt eruditi quidam viri, in Parabolis Domini, quibus ille res Ecclesiae suae futuras, eas praecipue, quae statum Iudaeorum et Gentilium spectant, veluti in imagine quadam adumbrare solet, nullam eventus illius, de quo hic differimus, mentionem fieri. Sed neque id dissimulabo, non obstantibus iis, quae hactenus summi Theologi de argumento Parabolarum Prophetico, docte, copiose, et ingeniose commentati sunt, gravissimos mihi adhuc superesse scrupulos, qui credere vetant, sensum arcanum Parabolarum omnium esse Propheticum. Si ductum imaginationis in sensum Propheticum directae sequi, illique impetum mentis incalescentis permittere consultum esset, non deessent forte rationes verisimiles valde, quibus etiam istum eventum, de quo quaerimus, ex Parabolis Domini exsculpere possem. Verum ego ita censeo, in huiusmodi interpretationibus, ubi ab imaginationis vi plurimum pendet, summa cautione opus esse, earumque fundamento certo et indubio perspecta esse debere, ne, pro genuino sensu orationis Domini, ingenii nostri fictiones, specioso amictu indutas, aliis offeramus. Itaque Prophetias Parabolicas suo loco nunc relinquo. Sed conservatos ab Evan-

Evangeliſtis habemus alios Domini ſermones, in quibus Iudaeis futurae aliquando reſtitutionis in ſtatum gratiae et amicitiae Divinae ſpem facere dedignatus non eſt, etſi (7) propter cauſas magni momenti parcius id quidem facere ſoleret. Eo referendum eſſe putem, quod Servatorem dixiſſe Iudaeis legimus Iohan. x. 16, *alias etiam oves habeo, quae non ſunt ex hac caula, illas quoque oportet me adducere: nam vocem meam audient: fietque unus grex et unus paſtor.* Hujus certe vaticinii verum et perfectum implementum hucusque nondum vidimus. Sunt etiamnum duo greges, nomine, fide et profeſſione, toto coelo inter ſe diſtincti, quorum uterque in Deo Abrahami gloriatur. Sed aliquando duo hi greges in unum coaleſcent, quo tempore (8) *Iehova erit rex ſuper totam terram: die illo erit Iehova unus et nomen ejus unum.* Eodem (9) a Theologis eruditis refertur merito, quod Servator aliquando Iudaeis in Galilaea vaticinatus erat, *Ecce relinquitur vobis domus veſtra deſerta. Amen autem dico vobis, non videbitis me, usque dum venerit tempus, quo dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.* Luc. XIII. 5. Quae ipſa verba poſtea Hieroſolymae in templo repetiiſſe, atque Phariſaeis ibi ſerio expendenda inculcaſſe legitur Matth. XXIII. 38, 39. Significat nempe Servator, ſe nunc a Iudaeis reiectum, ultimis temporibus ab iisdem cum teſtificatione profundiſſimae reverentiae, ſummique gaudii, ut benedictum ipſo-

(7) Vide *H. Venema* Obſervat. Sacr. p. 223, 224.
(8) Zach. XIV. 9. ceterum etiam B. *Lampius* verba Chriſti ita interpretatur, Comment. in Ioann. x p. 674.
(9) Vide *Sal. à Til* Comment. in Matth. XXIII. 39. *H. Venema* Diſſert. Sacr. p. 224, qui et ipſe ibidem alia quaedam loca addit.

ipsorum regem agnitum et exceptum iri. Alia eumdem sensum offerentia omitto. Memorabile tamen est, sapientissimum Servatorem, super hoc argumento a discipulis interrogatum: *Domine, num hoc tempore restitues regnum Israëli?* rem ipsam quidem minime negasse, vaticiniis quippe Prophetarum praedictam, sed rationem tamen veram et tempus, quo Deus consilium hoc suum executurus esset, ipsis tum nondum aperire voluisse, *Dixit autem ad illos, non est vestrum nosse tempora sive opportunitates quas Pater in sua ipsius auctoritate statuit*, Act. 1. 6, 7. Quodsi Servator ne tunc quidem rem hanc discipulis suis clare eloqui voluit, quid putabimus eum antehac fecisse, cum multo minus rebus huiusmodi ferendis pares essent? Ioh. XVI. 12. Satius omnino erat, pro genio illius temporis, bonos discipulos de abrogatione Vet. Testamenti, totiusque Iudaismi in universum et perpetuum erudire, quam de restitutione populi Israëlitici multa promittere.

§ 5. *Transitur ad cap.* XI. ep. ad Rom., *ubi consilium hoc Dei clare manifestatum est.*

Verum enim vero *Paulus* Apostolus, scribens ad Ecclesiam Romanorum ex Iudaeis et Gentibus collectam, iisque consilium Dei de reprobatione Iudaeorum, deque electione Gentilium exponens, consultum quoque duxit, ipsis Mysterium de futura conversione Iudaeorum universali et solemni aperte et distincte explicare. Postquam enim cap. XI. rem hanc paulo obscurius iam subinnuisset, eam tandem clare ita tradit, v. 25, 26, *Nolim enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut ne sitis apud vosmet sapientes, obdurationem ex parte Israëli evenisse, tantisper dum plenitudo gentium introierit, et ita totum quoque Israë-*

lem

lem salvatum iri. Verba haec mihi adeo plana et perspicua, adeo errori omni et ambiguitati portam praecludere videntur, ut capere prorsus nequeam, quomodo in tanta luce doctissimi Theologi et interpretes haesitare, aut luculenta Pauli verba in alienum sensum inflectere potuerint. Nemini enim obscurum esse potest, eorum plerosque, superiori praesertim tempore, in hac fuisse opinione, designari hic aut conversionem illam Iudaeorum, quae facta est tempore Apostolorum, inprimis post excidium Hierosolymitanum, quaeque et numerosa valde et illustris fuerit, aut eam, quae post praedicatum Evangelium successive semper hucusque facta est, fietque usque ad consummationem seculi. Hanc vero nec esse, nec esse omnino posse genuinam Apostoli mentem, argumentis nonnullis, quae omni exceptione majora mihi videntur, nunc B. C. D. adstruere conabor, huiusque doctrinae usum praeterea ostendam. Fateor perquam libenter, me, ista meditatione occupatum, in eruditissimorum virorum, qui idem argumentum cum laude persecuti iam sunt, scripta incidisse. Et eorum quidem observationibus, quas textus ipse Paulinus nobis omnibus suppeditat, cum gratitudinis professione utar, sed ita tamen, ut aequus lector facile intellecturus sit, me et argumenta ipsorum hinc inde nova quadam luce perfudisse, et iisdem alia quoque addidisse, quae communem nostram doctrinam stabilitura sint.

§ 6. *Paulum praedicere futuram aliquam solemnem conversionem Iudaeorum, ostenditur I. ex eo, quod hanc doctrinam Mysterium vocet.*

Et omnium primo quidem id mecum sine dubio ur-

 ge-

gebunt omnes, qui pericopam hanc Paulinam attenta meditatione persequentur, Apostolum doctrinam illam, quam nunc Romanis traditurus erat, nuncupare *Mysterium*, nunc demum plene revelandum. Haec enim sunt eius verba v. 25, *Nolo enim vos, fratres, ignorare mysterium hoc, ut ne sitis apud vosmet ipsos sapientes.* Observare ad haec verba non inutile fuerit 1) doctrinam de Iudaeorum conversione futura, ab Apostolo nunc tradendam, vocari *Mysterium*, id est, uti *Grotius* ipse, quantumvis sententiae nostrae plane adversetur, explicat, *rem arcanam, quam homines, nisi Deo dante, scire nequeunt.* Quam in rem provocat ad loca sequentia, 1 Cor. xv. 51, Apoc. x. 7, et xvii. 7, Dan. ii. 18, 19, 27, 28, 29, 30, 47, et iv. 6 Et res est omnibus notissima. Vno verbo, *Paulus* Romanis suis aperit arcanum Dei consilium, de quo nihil, nisi ex ipsius revelatione, certo sciri poterat. 2) Mysterium illud nunc demum Romanis clare et dilucide expositum iri. Ait enim Apostolus: *Nolo vos ignorare hoc Mysterium.* Quorum verborum non videtur alius esse posse, quam ille sensus: *Ea, quae nunc ex revelatione et inspiratione Spiritus Dei scribo, efficient, ut ne consilium Dei alioquin arcanum de futura Iudaeorum conversione et salute, vobis posthaec incognitum aut obscurum esse possit.* Et sane in confesso apud omnes est, numqnam antea consilium illud Dei adeo luculenter ac perspicue declaratum fuisse, atque ab Apostolo factum est. 3) Rationem, cur Mysterium illud nunc ipsis revelaretur, hanc esse, *ne sint sapientes apud se ipsos*, vel, ut bene *Grotius* interpretatur, *ne sint sibi sapientes.* Iudaei pariter ac Gentiles multum in hoc negotio iudicio rationis suae tribuebant, plurimisque suspicionibus vanis ac male digestis indulgebant. Videmus Apostolum cap. ix et xi complures huiusmodi inanes

nes ipſorum ratiocinationes detegere et repellere. Ne vero poſthaec idem ipſis porro eveniret in re, quae unice ex voluntate Dei ſuſpenſa erat, voluntatem hancce Dei, quae omnem ſuper hac re cogitationum diſcordiam componere poterat, ipſis clare aperit. Haec omnia de ſucceſſiva Iudaeorum converſione dici minime poſſunt. Illa profecto Myſterium abſconditum non erat. Eccleſia primo ex Iudaeis erat collecta, et aliquot annos in ſola hac gente ſubſtiterat. Ex Iudaeis hactenus magna multitudo, non modo in Iudaea, ſed per totum paene orbem, uti nec minus Romae, ad Fidem Chriſti erat converſa, et quotidie etiam nunc convertebatur. Illa omnium oculis erat expoſita. Et illo tempore pronum omnino erat conjicere, id quod hactenus factum erat, etiam poſtea ſemper factum iri. De eo itaque Paulus non loquitur, ſed de re adhuc arcana hominibusque abſcondita.

§ 7. *Secundo, quia res illa, quam annuntiat, poſtea demum futura erat.*

Res illa porro, quam *Paulus* Myſterium vocat, ſpectabat neque tempus praeteritum, neque praeſens, ſed futurum. An non enim res illa hactenus omnibus fuerat ignota et abſcondita, ſed quam *Paulus* Romanos ſuos iam nunc amplius latere nolebat? Hoc verba Apoſtoli indubie teſtantur. Sed et alia, quae Apoſtolus ibi diſſerit, id ipſum plane evincunt. Docet enim, eos qui nunc *abjecti* ſunt, aliquando in gratiam eſſe *recipiendos* v. 15, *ramos* nunc *defractos*, olim eſſe arbori, ex qua deciderant, rurſus *inſerendos* v. 20, 23, *totum Israëlem ſalvatum iri* v. 26, ipſos poſt gentes *miſericordiam conſecuturos eſſe* v. 30, 31. Quaero igitur, quonam tempore myſterioſum hocce atque arcanum Dei conſilium, poſthaec executioni

datum, ipsoque eventu comprobatum fuerit? An sufficiet respondisse, Iudaeos semper aliquos post obitum *Pauli* reliquorumque Apostolorum ad Ecclesiam Christi sese adiunxisse? Hoc certe non esse Mysterium illud, quod hic a *Paulo* retegitur, modo probavi. Neque etiam res illa dicenda fuisset futura, sed potius praeteriti et praesentis continuatio. Sed ecce nobis *Grotium*, qui, quo erat ingenii acumine, argumenti nostri vim facile perspexit, sed illam hac responsione (10) enervari posse credidit: *Innuit adesse tempus, quo non pauci, ut antea, sed magna quaedam multitudo Iudaeorum Christum esset amplexura. Id autem evenit primum, cum videre Iudaei impletum, quod Christus dixerat, Idola Romanorum, id est, signa militaria appritura in conspectu Templi*, *Matth.* XXIV. 15 . . . *Post id vero excisa urbe, exciso templo, cum iam multo clarius veritas vaticiniorum Christi appareret, servitutis etiam personalis onus multorum fregisset ferociam, quod et in Babylonio olim exilio evenerat, multi plane Iudaei Christum amplexi sunt, Vespasiano et Tito id nondum impedientibus.* Verum enim vero, etsi haec nondum absolvere possint absconditum illud Mysterium, cuius executionem *Paulus* expectandam esse docuerat, aliquid tamen *Grotius* dixisse videri poterat, si ea, quae dixit, cum historia Ecclesiae Christianae congruerent. At magnus ille vir, ista scribens, non historiam consuluit, quae ipsum iuvare non poterat; sed coniecturas suas nobis obtulit, ut profecto mirer, fuisse viros undecumque doctissimos, qui verbis eius ita faciles aures praeberent. Monumenta Ecclesiae illius aevi, quae aetatem tulere, nihil omnino huiusmodi loquuntur.

(10) Notis in Rom. XI. 26.

tur. *Iustinus Martyr* (11) loco illo, quo coniecturam suam nititur confirmare *Grotius*, de Iudaeis sui temporis nihil aliud quam hoc testatur, *indies adhuc nonnullos discipulos factos in nomen Christi, et viam erroris relinquentes*, quale quid et tempore Apostolorum et semper postea in hodiernum usque diem factum esse, nemo ambigit. At auctor ille idem (12) alio loco *totum Israëlem*, quem *Paulus* dicit salvatum iri, compellans, haec ipsi obiicit: *Ad haec, capta quoque urbe vestra, et terra vastata, non resipiscitis, diris eum, et credentes in eum universos, exsecrari audentes.* Vt iam taceam, πώρωσιν, *obstinatam cordis indurationem* populo huic ab eodem sancto martyre toties exprobratam, de qua suo loco quaedam adhuc dicenda mihi esse video. Quantopere vero externus adspectus Ecclesiae Christianae ratione Iudaeorum post excidium urbis et Templi in deterius fuerit mutatus, vel ex eo satis aestimare licet, quod cum antea Doctores Ecclesiae plerique, certe illustriores, Iudaei fuerint, post illud tempus, per integrum seculum in historia Ecclesiastica vix unus aut alter occurrat ex viris celebrioribus, quem origine Iudaeum fuisse constet.

§ 8. *Tertio ex imagine status Iudaeorum praesentis, qualem Paulus ibi repraesentat.*

Vt vero haec tanto evidentius intelligantur, monendum esse duco, Apostolum hic liquido distinguere in-

(11) In Dialogo cum Tryphone Iudaeo, Operum p. 257, 258.
(12) In eodem Dialogo, p. 335.

inter ſtatum Iudaeorum praeſentem, et inter eorumdem ſtatum futurum, qui ſecundum arcanum et myſteriofum Dei conſilium adhuc olim expectandus erat. Videamus hic primo, quaenam ſit facies illius Iudaeorum ſtatus, quem Apoſtolus ſibi et Romanis ſuis, tamquam omnium oculis expoſitum, repraeſentat. Nempe ſtatum illum nobis depingit ut *ἄπωσιν*, *depulſionem a Deo*, et quod idem eſt, *ἀποβολὴν abiectionem* v. 1. *An igitur Deus plane repulit populum ſuum?* quod ſine dubio concedit reſpectu multitudinis Iudaeorum, quae dici poterat Natio, etſi id neget reſpectu exigui cuiusdam ſeminis electi, v. 15, *Si enim nunc abiectio Iudaeorum acceleravit reconciliationem gentilium*, utpote qui eſt genuinus horum verborum ſenſus. 2) Vt *ἥττημα*, *damnum* et *imminutionem*, quod nempe Iudaei Gentilibus aperte poſtpoſiti fuerint, quod, uti legimus in Parabolis, *primi evaſerint ultimi*, *et ultimi viciſſim primi*, v. 12, *Si enim ex damno eorum et imminutione copioſiſſima gratia redundavit in gentiles.* 3) Vt *παράπτωμα*, *ruinam gravem*, *qua ceciderant*, v. 12, *Si enim ruina ipſorum gentilibus magnam bonorum copiam attulit.* Etenim apparebat iam tum ex parte, et brevi poſt in excidio Hieroſolymitano appariturum erat omnibus luculenter, Iudaeos excidiſſe non modo privilegiis externis et carnalibus gentis ſuae, ſed etiam ſpiritualibus et ſalutaribus donis gratiae, communione ipſius illius Meſſiae, qui *ipſis natus* erat, Luc. II. 11, quinimo incumbere nunc cervicibus ipſorum praedictam per Prophetas maledictionem. Hic ipſe eorum ſtatus 4) metaphorice ſed perquam eleganter repraeſentatur ut *κλάσις κλάδων*, *confractio ramorum arboris* v. 16, 17 usque ad 22, nempe in hac metaphora Eccleſia Dei V. et N. Teſtamenti comparatur cum arbore, cuius radix ex conſilio Dei fuerant Abraha-

hamus, Isaacus et Iacobus, patres Christi et Iudaeorum carnales, et patres omnium credentium spirituales, Rom. IV. 11, 12. Ex radice illa Iudaei ceu rami naturales pullulaverant; sed illi intercedente pertinaci illa mentis obstinatione ac incredulitate nunc confracti, eorumque loco Gentiles arbori inserti erant. Clarius statum hunc *Paulus* 5) vocat *ἀπείθειαν*, *incredulitatem* et *inobedientiam* v. 31, 32, et respectu habito ad gravitatem 6) *πώρωσιν*, *excaecationem* et *indurationem*, v. 7, *Semen electum iustitiam consecutum est*, id est, in Christo evasit iustitia Dei, *reliqui vero sunt excaecati*, et v. 25, *Israël* nunc *ex parte excaecatus est*. Equidem non est, quod dubitemus, magnam in populo isto caeci cordis duritiem fuisse iam in diebus Christi, Matth. XIII. 14, 15, Ioh. XII. 38, 39, 40, illamqne tempore Apostolorum diminutam non fuisse, Act. VII. 51, XIII. 45, 46. Sed veram tamen indurationis Iudaeorum epocham collocandam existimaverim in excidio Hierosolymitano. Antehac non singulos, sed *millenos* Iudaeorum una, per vocem Evangelii ad fidem perductos fuisse legimus Act. II. 41, IV. 4, VI. 1, XXI. 20, ubi plures Iudaeorum conversorum *myriades* memorantur. Neque res est adeo difficilis creditu. Etenim illo tempore memoria dictorum et factorum Christi Domini, recens adhuc in omnium mentibus erat: Ecclesia ex Iudaeis conflata, et in gremio ipsorum collecta, regebatur ab Apostolis, origine Iudaeis, et omnium donorum Spiritus S. copia uberrima instructis: Apostoli et reliqui Doctores Ecclesiae, Iudaei ut plurimum, hos et primum et summa cum humanitate ad Ecclesiae communionem vocabant, iis se, ubi modo poterant, accommodabant, cum iis cultui Templi intererant, cumprimis in Synagogis eorum docebant, et amicitiam eorum modis omnibus aucu-

pabantur. At vero omnia haec post destructionem reip. Iudaicae confestim desiisse, extra controversiam positum esse puto. Ab eo tempore omne familiaritatis et amicitiae commercium inter Ecclesiam et Synagogam penitus abruptum est. Christiani Iudaeos posthaec multo magis contemnere, hi Christianos vicissim multo magis odisse coeperunt. Hinc novas vires sumsit novaque incrementa cepit incredibilis illa populi Israëlitici adversus Christum Dominum induratio, quam ipsis Ecclesiae veteris Doctores continuo obiiciunt, quamque nos in hodiernum usque diem, ceu terribile Dei in ipsos iudicium, non satis mirari possumus.

§ 9. *Quarto, ex duratione, quam statui huic Apostolus assignat.*

Quicumque haec seria aestimatione pensitaverit, intelliget haud difficulter, statum illum Iudaeorum, quem *Paulus* ut praesentem menti suae exhibebat, etiamnum durare, et posthaec semper magis magisque conspicuum factum fuisse. Itaque status illi oppositus, in quo Iudaei favore Dei et communione Redemtoris ad salutem suam in Ecclesia N. Testamenti postliminio fruentur, adhuc dum futurus nobisque porro expectandus est. Quaeri potest, an status ille Iudaeorum praesens diu duraturus sit. Id quidem *Paulus* non determinavit; sed criterium tamen aliquod temporis nobis subministrat, ex quo poterit iudicari, aliquando imminere tempora Iudaeis salutaria et exoptanda. Idque criterium partem facit illius Mysterii, quod *Paulus* Romanis suis revelavit. Ita enim verba eius sonant: *Nolo vos ignorare, fratres, Mysterium hoc, indurationem contigisse ex parte Israëli*, usque dum *plenitudo gentium introiverit*, at-

atque tum Israëlem totum salvatum iri. Praedicit igitur Apostolus, indurationem populi Iudaici duraturam esse, usque dum plenitudo gentium in ovile Christi introierit. *Plenitudo gentium* significat *gentes omnes*, quarum numerus suo tempore complebitur. Et observatu dignum est, *plenitudinem gentium* opponi *toti Israëli.* Primo ingredietur plenitudo gentium, et tum totus etiam Israël salvabitur. Hoc est admirandum Dei consilium, de quo *Paulus* v. 32. Respondit hactenus praedictioni eventus. Multae adhuc desunt gentes vocandae in Ecclesiam vivi Dei, et videmus obdurationem gentis Iudaicae sublatam quoque nondum esse. Quando *Paulus* ait: *καὶ οὕτω πᾶς* Ἰσραὴλ σωθήσεται, id duobus modis verti potest. Aut hoc modo: *et sic plane, ut Gentes conversae sunt, convertentur etiam Iudaei.* Vel potest etiam reddi: *atque hoc facto, Israël totus quoque servabitur.* Οὕτω nonnumquam idem valet quod *postea*, *deinde.*

§ 10. *Quinto, ex imagine status Iudaeorum futuri, quem Paulus praedicit.*

Sed considerandus nunc etiam est status Iudaeorum futurus, qui praesentem hunc tristem ut vere miserandum aliquando excipiet. Status ille nuncupatur a *Paulo* 1) πλήρωμα (in oppositione ad eorumdem ἥττημα, *damnum*, *imminutionem*) id est, status beatus et bonis cumulatus, v. 12, *Si enim ruina ipsorum gentilibus magnam bonorum copiam attulit, si ex damno eorum et imminutione copiosa gratia redundavit in gentiles, quanto magis id de rediviva ipsorum felicitate sperandum est?* 2) πρόσληψις, id est, *assumtio*, (in oppositione ad *repulsionem* et *abiectionem*) vel in favorem Dei et communionem bonorum foederis receptio, v. 15, *Si abiectio eorum occasio fuit*

fuit Gentilium cum Deo reconciliandorum, quid de eorum in gratiam receptione existimatis? An non illa erit etiam ratione vestrum veluti restitutio mortuorum in vitam? 3) ἐγκέντρισις, *insitio in arborem*, in oppositione ad *confractionem*, v. 23, *Et illi etiam*, rami nunc confracti, *dummodo in praesenti incredulitate non perseverent, arbori rursus inserentur. Deus enim eos postliminio inserere potest.* Quae (13) non condicionata sunt et incerta, sed, uti totus orationis Paulinae contextus docet, rei certo futurae praedictionem continent. Pergit *Paulus* v. 24, *Si enim tu, ex oleastro decerptus, et oleae tamen insertus es, quanto magis hi, qui naturales sunt oleae propagines, eidem rursus ceu propriae suae arbori inserentur?* 4) Ἐλεημοσύνη, *status misericordiae et gratiae*, in oppositione ad statum refractariae inobedientiae, v, 29, 30, *Sicut enim vos etiam Deo inobedientes et increduli eratis, nunc vero occasione horum incredulitatis misericordiam consecuti estis, eodem modo et hi nunc quidem Deo nec credunt nec obediunt, quod Dei misericordiam in vos derivavit, ut et ipsi* aliquando *misericordiam consequantur*, 5) σωτηρία, *status Salutis*, in oppositione ad praecedentem *duritiem* mentis occaecatae, v. 26, *Atque tum totus Israël salvabitur*, id est, Christum Principem salutis, penes quem solum vera est salus, agnoscent, eiusque nomen, cum laeta professione fidei suae in eum, pie ad salutem suam invocabunt, iuxta illud, *omnis, qui nomen eius invocaverit, salvabitur*, Rom. x. 13, ex Ioël. II. 32. Quis vero iam est, qui non videat, laetam hanc et salutarem faciem

(13) Consuli hic possunt, quae erudite observavit *H. Venema* Dissert. sacr. p. 221. 222.

faciem populi Israëlitici, gloriosum hunc et felicem illius statum nondum illuxisse? Expectandum itaque hoc etiamnum est a Providentia Sancti et Veracis Dei.

§ 11. *Sexto, ex eo, quod status ille uterque iisdem tribuatur successive.*

Id vero inprimis observatione nostra dignum hic esse censeo, quod uterque ille diversissimus status uni eidemque Genti, Iudaicae nempe, sed successive, seu diversis temporibus, attribuatur, v. 12 „*ipsorum ruina et imminutio gentibus scaturigo fuit copiosae gratiae, quanto magis eorum restitutio.* Sic v. 15 sibi opponuntur Iudaeorum *abiectio*, et eorumdem *in gratiam receptio.* Et sic semper porro in sequentibus. Hoc igitur non potest intelligi de personis singularibus, quae tempore Apostolorum et deinceps ad fidem Christi fuerunt conversae, quae certe a Deo repulsae et abiectae, confractae et induratae non fuere. Posset quis nobis regerere, illos ipsos omnino esse, qui in oratione Pauli designati sint, quippe qui primo quidem propter incredulitatem a Deo abiecti, sed postea intercedente fide et resipiscentia, in gratiam recepti ac misericordiam consecuti fuerint. Verum enim vero, ut nunc taceam, vicissitudinem hujusmodi abiectionis, et mox secutae electionis, (14) indurationis, et secutae deinceps gratiosae miserationis, in eodem ve-

(14) Observa, sermonem esse non de actu ordinario Providentiae Divinae, qualis etiam induratio vocari potest, quemque saepe numero excipit misericordia Dei. Sed sermo est de actu quodam judicii Divini extraordinarii, qualis locum habuit in Pharaone, et in Iudaeis tempore Christi et Apostolorum.

subiecto cum analogia Scripturaria haud optime convenire, conceptus ille etiam a mente Pauli, quam in hoc capite declarat, longissime recedit. Concedit enim, ex populo Israëlitico, et tum temporis, multos fidei salutari locum dedisse, et porro etiam daturos esse. Illius rei se ipsum testem et exemplum producit v. 1. Illos comparat cum septem millibus illis, qui tempore Eliae in corruptissimo et abominandae idololatriae dedito populo, se solos puros conservaverant v. 4. Illos vocat *reliquias bonas superstites* in populo depravato v. 5, et *electionem* vel semen *electum* et a Deo *praecognitum* v. 2, 5. Ab his clare distinguit *reliquos*, *qui indurati et excaecati sint* v. 7. Et de his in orationis decursu loquitur, eos nunc cecidisse, et indurationem illam duraturam, donec *multitudo Gentilium* tota in Ecclesiam intromissa fuerit, quo facto vicissim *totus* etiam *Israël*, abiecta incredulitate, in communionem salutis recipiendus sit. Aut ergo nihil video, aut certissime sermo est de integro israëlis populo, de corpore Nationis illius, quae quondam populus fuerat Dei peculiaris, reiectis aliis omnibus mundi nationibus, cui nunc quidem, pristinis privilegiis orbato et repudiato, nationes reliquae substitutae erant, sed qui aliquando priori illo Dei favore rursum fruiturus et reliquis Ecclesiae membris aequandus esset.

§ 12. *Septimo, ex eo speciatim, quod totus Israël aliquando salvandus sit.*

Ex his per se iam potest perspici, quid me iudice sibi velit ὁ πᾶς Ἰσραὴλ, *totus Israel*, quem *Paulus* praedicit salvatum iri. Sed illud ex ipso textu Paulino nonnihil adhuc illustrare abs re non fuerit. Alludit nempe Apostolus voce illa ad ea, quae superius partim

tim de Iudaeorum praesenti statu, partim vero de Gentilibus dixerat. *Totum Israëlem* itaque opponit 1) *Semini electo* et *reliquiis bonis* ex hoc populo, quae etiam nunc ad salutarem Christi cognitionem perducuntur. Semper, uti suo tempore loquentem *Iustinum Mart.* (15) audivimus, *nonnulli ex Iudaeis* ad veram Dei Ecclesiam vocantur et congregantur. Semper Deus ex semine Abrahami etiam nunc electos suos habet. Sed illi tamen, si quod res est dicendum, in censum venire vix possunt. Dici nunc nondum potest, *Israëlem* salutari Dei et Christi eius cognitione esse imbutum. Sed veniet tempus, quo id dici vere iureque merito possit. Sed cum Apostolus *totum Israëlem* nominat, alludit quoque 2) ad ea, quae modo dixerat de parte Israëlis obdurata. Hac enim serie ponuntur verba Pauli: *Israëli ex parte obtigit obduratio, quoad plenitudo gentium in Ecclesiam admissa fuerit: et tum totus Israël salvabitur.* Elegans hic est oppositio. Tempore namque obdurationis, iudicio huic suberat ipsa proprie loquendo natio Iudaica, qua subinde tantum deserta, quidam transibant et porro transituri erant ad coetum Ecclesiae Christianae. *Paulus* ad minuendam invidiam, hoc vocat *partem* Israëlis, cum re vera intelligat corpus ipsum nationis Iudaicae. Sed elapso tristi tempore, salus et salutis communio reditura erat ad *totum Israëlem*, id est, pariter ad totum corpus nationis Iudaicae. Denique 3) alluditur per *totum Israëlem* ad *plenitudinem gentium*. Primo Deus in Ecclesiam introducere volebat Gentes omnes terrae: Gentes enim primae ingenti numero Evangelio patulas aures praebuerant. Hoc facto, etiam Natio Iudaica denuo vocanda et

(15) Vide supra §. VII.

et salutis in vera Ecclesia Dei particeps fieri debebat. Itaque per *totum Israëlem* intelligo totum Nationis Iudaicae corpus, quod Christianae Ecclesiae suo tempore, non ita ut nunc, oppositum amplius erit, sed unum cum ipsa constituet populum Dei. Ita *totus Israël* saepissime accipitur, 1 Sam. VII. 5, XXV. 1, Act. II. 36, XIII. 24. Non itaque nego, fore aliquos, vere ex Israële progenitos, qui salutis huius partem nullam habituri sint. Quemadmodum enim, durante statu indurationis, quidam tamen misericordiam consecuti sunt, ita nihil vetat, quo minus sub statu restitutae salutis, quidam propter perseverantem incredulitatem et impoenitentiam, se ipsos illa privaturi sint. Illi vero in censum non veniunt; verumque nihilo tamen minus manebit, *totum Israëlem* salvari.

§ 13. *Octavo, ex observatione Pauli, quam doctrinae suae subiungit.*

Nihil vero omnia ea, quae hactenus disputavimus, tantopere confirmat, quam observatio illa Apostoli, qua doctrinam suam de hoc Mysterio concludit. Iubet Gentiles, ad Christi religionem conversos, recordari mirabilis illius vicissitudinis, quam experti fuerant, quod cum Deus olim ipsos, idololatriae et impietati deditos, dereliquisset, solumque Israëlem in populum peculii elegisset, nunc vice versa Israëli immorigero et incredulo in reprobum sensum tradito, ipsorum misertus sit, atque inter eos posthaec Ecclesiam veram sibi colligere velit. Sed et praedicit, Iudaeos parem omnino vicissitudinem etiam in se experturos esse. v. 30, 31, *Sicuti enim et vos quondam inobedientes fuistis Deo, nunc vero, postquam hi* Iudaei *contumaces facti sunt, misericordiam impetrastis;*

stis; consimiliter et illi nunc quidem immorigeri evaserunt vestro bono, ut et ipsi olim *misericordiam consequantur.* Pergit vero ita: *Deus enim omnes sub incredulitatem et inobedientiam conclusit, ut omnium misereatur.* Id quod haud dubie de succesiva et vere admirabili, cum inobedientia hominum, tum miseratione Dei, intelligendum esse, liquet. Primo Deus Gentiles concluserat sub inobedientiam, ut misereretur solorum Iudaeorum: postea hosce vicissim iudicium idem bene meritum subire passus est, ut solis Gentibus divitias amoris et bonitatis suae exhiberet. Sed omnibus et Gentibus et Iudaeis una, eamdem misericordiae copiam clementissime decrevit, ut se tum vere ostenderet Deum et Iudaeorum et Gentilium, et totius carnis. Quam non apte *Paulus* huic observationi talem subiungit epilogum? *O profundas divitias tum sapientiae tum cognitionis Dei! quam inscrutabilia sunt eius iudicia, et eius viae impervestigabiles? Quis enim cognovit mentem Domini? aut quis ei fuit a consilio? Nam ex eo, et per eum, et in eum sunt omnia. Ipsi sit gloria in secula.*

§ 14. *Doctrinam Pauli egregie confirmat mirabilis Dei circa Populum Israëliticum Providentia.*

Quod si iam doctrinam hanc Pauli comparamus cum admirabili prorsus Dei circa Populum Israëliticum Providentia, quis quaeso in hoc negotio, cuius nullum, post orbem conditum, exemplum ostendi potest, non digitum Dei et singularem Providentiae eius veluti industriam observaverit? Videmus populum quondam, supra quam dici potest, refractarium et ad idololatriam proclivem nunc sedibus suis extorrem, inter omnes mundi populos dispersum, ab

 omni-

omnibus ſpretum, ac ludibrio plerumque habitum, ultimis ad haec ſaepiſſime malis preſſum et tantum non oppreſſum, nihilo tamen minus per XVII. propemodum ſecula, patriae et avitae religioni conſtantiſſime adhaerentem, huiusque amore omnes huius vitae calamitates, ipſamque adeo mortem fortiter contemnentem. Idem de X. Tribubus, in captivitatem Aſſyriacam abductis, dici profecto non poteſt. Gentis huius, ſuo tempore numeroſae ſatis, corpus non ita diu ſeparatum ſubſtitit. Pars equidem ad reliquas duas Tribus, Iudaeos ſpeciatim ſic dictos, ſe adiunxit; verum pars longe maxima, (16) quidquid Iudaei, et ex Chriſtianus nonnulli eos ſecuti, ſuaviter ſibi blandiantur, aliis Gentibus admixta, pars earum dudum iam evaſit Neque etiam mihi quidem videtur hic de horum Iſraëlitarum reſtitutione cogitandum eſſe. Sic enim genus eorum cum aliis gentibus interpolatum et confuſum eſt, ut non magis ad Abrahamum et Iſraëlem, quam ad reliquas gentes genealogiae eorum pertineant. Ego non dubito, quin permulti ipſorum, gentibus terrae inſiti et cum iis permixti, converſi iam fuerint, et reliqui cum gentibus illis, inter quas etiamnum vivunt, ſuo tempore quoque convertendi adhuc ſint. At Iſraël ille; de quo *Paulus* praedixit, eum primo quidem induratum, ſed aliquando viciſſim ad ſalutis communionem admiſſum iri, talis etiamnum coram oculis noſtris oberrat, inſigne quidem veritati Religionis noſtrae ſanctiſſimae teſtimonium praebens; ſed ſine dubio conſilii Divini in ſe executionem quoque operiens.

§ 15. *Doctri-*

(16) Vide praeter alios *Witſium* de decem Tribubus cap. VIII. § 4, 5, 6.

§ 15. *Doctrina haec Pauli veteri Ecclesiae bene cognita fuit.*

Nolim omittere, doctrinam hanc Pauli, quam nunc excussimus, Ecclesiae primitivae perspectam pariter et bene cognitam fuisse. Eo videntur spectare, quae ex libro quodam Apocrypho affert *Clemens Romanus* (17) in Fragmento illo, quod Epistola ejus secunda nuncupari consuevit: *Dicit enim Sermo Propheticus: Miseri sunt animo duplices et corde incerti, qui dicunt: haec omnia etiam audivimus a patribus nostris; nos vero diem de die expectantes, nihil horum vidimus. Amentes, comparate vos arbori: sumite vitem: primo quidem foliis defluit, deinde germinat; postea uva acerba oritur, indeque uva matura: ita et populus meus agitationes et pressuras tulit; dehinc vero bona excipiet.* Luculentius adhuc spem illam expressit anonymus auctor Testamenti XII. Patriarcharum, qui, haud dubie Christianus, seculo II. vixisse videtur. In Testamento Levi § XVI. haec (18) leguntur: *Propter ipsum* (Messiam occisum) *erunt Sanctaevestra deserta, usque ad pavimentum prophanata, et non erit locus vester mundus, sed inter gentes eritis maledicti et dispersi, donec ipse rursus visitabit, et miserens recipiet vos in fide et aqua.* In Testamento Dan § VI. (19) *Qua die crediderit Israël, consummabitur regnum inimici* In Testamento Aser § VII. (20) *Vos dispergemini in quatuor angulos terrae, et eritis in dispersione despecti, vel-*

(17) Epist. II. cap. XI. edit. *Coteler.* Tom. I. p. 187.
(18) In *Grabii* Spicilegio Patrum Tom. I. p. 170. Vide et *Grabii* Prolegomena p. 143.
(19) Apud *Grabium* p. 209.
(20) Ibid. p. 229.

velut aqua inutilis, usque quo altissimus visitaverit terram . . . . . . Per aquam hic salvabit Israël et omnes gentes . . . . . . congregabit vos Deus in fide propter spem misericordiae suae, propter Abraham, Isaac et Iacob. Quae omnia satis clare alludere videntur ad cap. XI. Epistolae ad Romanos. Alia, quae a viris doctis (21) ex aliis Ecclesiae scriptoribus collecta sunt, ne nimius sim, brevitatis studio nunc libens omitto.

§ 16. *Doctrinae hactenus propositae momentum.*

Nemo iam, ut opinor, de opera illa, quam in exponendo accurate sensu Oraculi Paulini hucusque impendi, ita iudicabit, male eam esse collocatam. *Paulus* enim doctrinam hanc vocat *Mysterium*, et tale quidem Mysterium, quod ipse, ex instinctu Spiritus Dei, in usum Ecclesiae revelandum esse putabat. Quis rei Christianis merito adeo venerandae exquisitam indagationem et cognitionem spernere in animum inducat? An non ipse sapientissimus Servator hoc inter praerogativas discipulorum suorum enumerat, inque eo partem beatitudinis ipsorum ponit, quod Mysteria regni coelorum ipsis manifestata, ipsorumque veluti oculis exposita fuissent? *Et dixit eis: vobis datum est nosse Mysterium regni Dei: iis autem, qui foris sunt, per Parabolas omnia ista fiunt, ut viden-*

(21) Vide *Suiceri* Thesaurum in voce Ἰουδαῖος, Tom. I. col. 1456, *D. Whitby* in Dissertat. subiuncta Commentar. in Epistolas Apostolorum, *C. Vitringam* Comment. in Iesa. LXIV, *H. Venema* Dissert. Sac. p. 208. Sed vide omnino *Primasii* commentar. in Apocalypsin, Tom. I. Magnae Bibliothecae Patrum col. 1368.

dentes videant, et non cernant, etc. Marci IV. 11, 12. Aut an forte quis exiſtimaverit, Myſterium Paulinum non eſſe ex illorum genere, de quibus loquentem Servatorem audivimus, quia nos ipſos, noſtramque propriam ſalutem non ita ſpectat, ſed eos tantum, qui hactenus extra Eccleſiam habitant? At vero de Myſteriis omnibus, a Deo Eccleſiae ſuae revelatis, ſentiendum et tenendum eſt, eſſe ea *Myſteria pietatis* 1. Tim. III. 16, quorum cognitio uſum ſemper habet, et cum inſigni fructu conjuncta eſt, quaeque veram fidem et genuinam pietatem, aut directe et immediate, aut indirecte utique et mediate, iuvat ac promovet. Id ipſum de Myſterio Paulino obſervari etiam poteſt; et obſervatio illa pro otioſa minime habenda eſt.

§ 17. *Vſus Doctrinae illius hoc tempore.*

Meditatio igitur arcani illius conſilii Dei de futura adhuc, primo Gentilium, et deinde populi Iudaici converſione illuſtri magnum profecto uſum habet, etiam hoc tempore, quo conſilium illud ſuum re ipſa exequi, Deo nondum placuit. Opera Dei omnia, praeſertim illuſtriora, qualia ſunt illa, de quibus nobis conſilium ſuum aperuit, non modo quae vidimus, ſed etiam futura, eius indolis ſemper ſunt, ut gloriam eminentiſſimarum perfectionum Dei nobis retegant, utque eorum cognitio viva in hominibus pietatis ſolidae intimum ſenſum aut excitet, aut excitatum confirmet ac augeat. Ideoque pietas nos iubet, talia opera Dei meditate et attente conſiderare, Pſ. XL. 6, CIV. 24, CXI. 2, quod de hoc ſpeciatim conſilio Dei monet urgetque *Paulus* verbis ſane magnificis, et pio affectu pleniſſimis, Rom. XI. 32, 33, ad fin. Praeterea, quod Deus praedicit, quodque ceu

nomini suo gloriosum et Ecclesiae suae salutare, eiusdem filiis annunciari iubet, ab iis in fide et spe expectandum est, Gen. XLIX. 18, Ps. CXIX. 166, Iesa. LXIV. 1 (22) secundum edit. Hebraic. Quae fidei expectatio magnopere commendatur in piis Iudaeis tempore Christi, Lucae II. 25, 38, XXIII. 51, Marci XV. 43. Eaque expectatio, si fidei et pietatis fructus genuinus est, hominem gloriae Dei studiosum inertem ac otiosum esse utique non sinit. An non qui de consilio hoc Dei edoctus et penitus in conscientia convictus est, gloriae sibi ducet, ad illud promovendum saltem aliquid contulisse? An non hoc est evadere *συνεργὸν Θεοῦ*, *Dei in opere* tam eximio *socium?* I. Cor. III. 9. Quo quidnam potest esse gloriosius aut beatius? Oportet igitur eum, qui potest, et quo modo potest, operam dare, ut conversionem eorum, quos ex consilio Dei adhuc convertendos esse novit, omni ope promoveat. Si omnes, quibus aliquam facultatem Deus dedit, suum hic agerent, dubitandum non est, quin Deus piis huiusmodi conatibus largissima benedictione esset adspiraturus. Quam egregium nostra memoria Gentilium conversio in quibusdam Asiae et Americae partibus successum iam habuerit, neminem historiae recentioris studiosum fugere potest. Quid non ex his initiis rei Christianae polliceri possumus? *Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogemus ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam*, Matth. IX. 37, 38. Vnum autem est, quod possunt omnes, serio et in pio mentis fervore Dominum precantes, ut *adveniat regnum*

(22) In hoc loco sigillatim contineri expectationem ultimae Iudaeorum conversionis, censent *Vitringa* in hunc loc. et *Venema* Dissert. Sac p. 230.

gnum ipsius. Hoc fecisse veterem Ecclesiam, in testimonium fidei suae ac spei, (23) ex residuis illius monumentis intelligimus. Idem faciamus et nos, idque tanto magis, quanto magis credendum, tempus illud nunc propius adesse.

§ 18. *Usus, quem Doctrina haec habebit aliquando tempore ipsius implementi.*

Verum ubi iam aderit tempus, quo Deus non modo vaticinium Pauli, sed multa etiam Prophetarum V. Testamenti oracula, quae adhucdum obscura sunt et clavi indigent, implere dignabitur, usus doctrinae huius apparebit adhuc multo luculentius. Quae optimus Servator discipulis suis praedixerat, ipsos quidem semper, etiam antequam evenirent, instruebant, aedificabant, solabantur; sed ex eventu demum praestantissimus harum praedictionum usus cognoscendus ab ipsis erat. *Haec locutus sum vobis, ut, ubi venerit hora illa, memineritis eorum, quod ego haec dixerim vo-*

(23) *Iustinus Martyr* Dialogo cum Tryphone p. 254, *Quapropter etiam pro vobis*, Iudaeis, *et pro aliis omnibus hominibus, qui nobis hostiliter adversantur, oramus, ut resipiscant nobiscum*, item p. 323, *Pro vobis etiam oramus, ut Christus vestri misereatur.* Adde p. 325, et ipsum Dialogi finem. Et ita re ipsa agere consuevisse Christianos illius aevi, testis est historia. Sic Paulum sanctissimum Martyrem, Caesareae in Palaestina morti proximum, publice *pro Iudaeis supplicasse, ut per Christi fidem conversi ad Deum accederent, deinde etiam pro gentibus, Eusebius* memoriae prodidit in Libro *de Martyribus Palaestinae* cap. VIII p. 271 Graviter etiam has pro Iudaeis preces seculi nostri hominibus commendat pius, non minus, quam solide eruditus Theologus, *Iac. Altingius* in Rom. XI. Oper. Tom. IV. p. 132.

vobis, Ioh. XVI. 4. Vſum itaque huius doctrinae cum iucundiſſimo conſcientiae ſenſu in ſe experientur converſi Gentiles et Iudaei, quando ex collatione vaticiniorum cum eventu gratioſiſſimum hoc Dei circa ſalutem ſuam conſilium intelligent, atque per meditationem hanc in fide ſua non poterunt non potentiſſime confirmari. Vix eſt quidquam, quod homines tam vero ſenſu Dei ipſius, in Scriptura loquentis, imbuere, quodque ipſis tantam Verbi Divini reverentiam incutere poſſit, quam attenta vaticiniorum, certique eorumdem complementi, conſideratio. Haec, uti ego exiſtimo, plurimum olim ad converſionem gentilium, quae facta iam eſt, contulit. Sperandum eſt, eamdem aliquando Gentiles et Iudaeos convertendos, poſt converſionem, in fide egregie eſſe obfirmaturam. Nec minorem doctrina haec uſum habebit apud alios Chriſtianos, tunc magni huius operis Divini teſtes futuros. Experientia ſuggerere nobis videtur, adeſſe nunc *extremos* illos *dies*, quibus praedixit *Petrus*, *venturos eſſe deriſores*, *in ſuis ipſorum cupiditatibus incedentes*, *et dicentes*, *ubi eſt pollicitatio adventus eius! nam ex quo die Patres obdormierunt*, *omnia ita permanent ab initio creationis*, 2. Pet. III. 3, 4. Si quidquam hominibus his, quorum numerus certe indies increſcit, veternum et profanas cogitationes excutere poſſit, erit haud dubie mirabilis ille eventus, et inexpectatum illud plurimis verbi Prophetici implementum. Tum profecto, uti tempore adventus Domini in carnem, *commovebuntur* iterum *omnes gentes*, commovebuntur Iudaei, commovebitur totus orbis, *manifeſtabitur gloria Domini*, et *omnis caro intelliget*, *os* veracis *Dei* haec omnia *eſſe locutum*; tum Eccleſia in terris militans, ſociatis cum coelitibus animis et linguis, iugiter inclamabit, *Sanctus*, *Sanctus*, *Sanctus eſt Iehovah Zebaoth*, *implet totam hanc terram gloria eius.*

DIS-

DISSERTATIO

DE COGNITIONE CHRISTI SECUNDUM CARNEM, 2 COR. V. 16.

§ 1. *In cognitione Christi posita est hominum salus.*

Quam necessaria, quamque salutaris sit hominibus, ad veram beatitudinem contendentibus, cognitio Domini nostri Jesu Christi, ipse ille unicus noster Redemtor quam optime nos docet, quando, Ioh. XVII. 3, *Haec est autem vita aeterna*, inquit, *ut te cognoscant illum solum verum Deum, et quem misisti, Iesum Christum.* Et profecto, *si non est in alio quoquam salus*, quam in Christo, *si non aliud nomen est datum sub coelo hominibus, per quod oporteat nos servari*, Act. IV. 12; si unus ille est *via* et *veritas* et *vita, per quem solum ad Patrem perveniri potest*, Ioh. XIV. 6; si porro Christus, magnum illud et salutare Dei donum, ex decreto Dei cum nemine communicatur, nisi interveniente Fide; si denique Fides sine cognitione inane rei nullius nomen est; res ipsa id satis loquitur, omne verae nostrae salutis praesidium positum esse in recta cognitione Christi. Ex illa pendet coelestis illa et Divina sapientia, quae mentem

vere erudit et consolatur, 1. Cor. 1. 30, Coloss. 11. 2, 3. Ex illa pendet Fides vivifica et salvifica, Ioh. xx. 30, 31, Rom. x. 10, 14, 17. Ex ea pendet Iustificatio peccatoris coram Deo, Iesa. LIII. 11, Phil. III. 8, 9. Ex ea pendet pietas genuina vitaeque sanctimonia, 1. Cor. 1. 30, Eph. IV. 20, 21, Coloss. 11. 6, quae tamdem in summam fineque carituram beatitudinem mentis atque corporis desinit.

§ 2. *Est tamen cognitio aliqua Christi carnalis*, 2 *Cor.* v. 16, *in qua salus posita non est.*

Quae etsi ita comparata sint, est tamen aliqua cognitionis Christi species, etiam cognitionis Christi verae, quae non modo ad aeternam beatitudinem nihil confert, sed quae eidem etiam obstacula eaque non levissimi momenti obiicit. *Paulus* certe, qui *omnia, praeter unam cognitionem Christi, detrimenti loco habebat*, Phil. III. 8, quique *inter Corinthios* profitebatur, se *nil nosse, nisi Iesum, eumque crucifixum* 1. Cor. II. 2, id tamen de certa tantum Christi cognitione, spirituali nempe et salutari, intellectum cupit. Ab illa aliam distinguit, quam vocat *carnalem* vel *cognitionem secundum carnem*, quam a se removet et procul esse iubet: *Nos*, inquit, *nunc neminem novimus secundum carnem. Et si cognovimus secundum carnem Christum, nunc tamen eum non novimus*, 2 Cor. v. 16. Nemo profecto inficias iverit, Paulum hic loqui de cognitione Christi non fictitia, non imaginaria, et uno verbo falsa, sed de vera et genuina, in qua conceptus rem recte repraesentat, cum re ipsa congruit. Potest igitur, iudice magno illo Apostolo, dari etiam talis vera Christi cognitio, ex qua homo in Christo non proficit, quae ipsum finit esse

in-

inertem et inanem; quaeque ipsi verae laetitiae et consolationis duraturae argumentum solidum non praebet, si nempe cognitio illa sit carnalis. Operae pretium esse puto, genium et indolem huius cognitionis Christi paulo uberius evolvere et explicare.

§ 3. *Quaeritur, quidnam Paulus per cognitionem Christi secundum carnem intelligat.*

Equidem si verba Apostoli meditate expendamus, si ad mentem ipsius diligenter attendamus, si nexum et seriem rerum in consilium adhibeamus, deprehendemus facile, sermonem non esse de omni illa cognitione Christi, quae carnalis iure dici meretur, sed respici singularem quamdam illius speciem, quae illo tantum tempore locum habere poterat, nunc non itidem. Nempe *σὰρξ caro*, quando tribuitur Christo Domino, non modo Naturam eius Humanam designat, oppositam Naturae eiusdem Aeternae et Divinae, quae caro nunc ad dextram Dei sedet, infinitae gloriae et Maiestatis particeps; sed praeterea etiam corpus Christi mortale et terrenum, vitae naturali terrestri accommodatum, quo nunc iam in coelo conspicuus non est. Caro enim, qua homines in vita hac induti sunt, illius est naturae, ut gloria et aeterna duratione vitae coelestis frui non possit, nisi prius mutatio intervenerit, teste Scriptura 1 Cor. xv. 50, 51, 42, 43, 44, adstipulante pariter clara et evidenti ratione. *Vivere* itaque *in carne* est corpore mortali etiam num amictum esse, et vitam animalem terrestrem vivere, Gal. II. 20, Philipp. I. 21, 1 Pet. IV. 2. Neque aliter de ipso Christo Domino Scriptura loquitur, quippe cui pariter *diem carnis* tribuit Hebr. v. 7, qui nonnisi de vita ejus humili, deque illa carne, in qua pro peccatis nostris satisfecit Deo, intelligi potest. Ex

his

bis iam haud difficulter perſpicitur, quid Paulo ſit, *noviſſe Chriſtum ſecundum carnem*, nimirum vidiſſe, audiviſſe et cognitum habuiſſe Chriſtum, dum adhuc in terris degeret, omnibusque conſpiciendum ſe praeberet. Ita interpretum plerique, et recte omnino, verba haec capiunt. Sufficiat unius *Grotii* adduxiſſe interpretationem, quia difficultatem, quam in verbis Pauli quidam ſibi reperiſſe viſi ſunt, eadem opera tollit. Ita autem ille (*a*) commentatur: ἐγνώκαμεν, *hic eſt indicativus pro ſubiunctivo more Hebraeo. Etiamſi, inquit, Chriſtum in carne, id eſt, cum vitam adhuc mortalem ageret, familiariter cognitum habuiſſemus, nunc tamen eum non ut talem conſideramus et colimus, ſed ut Regem coeleſtem et Iudicem humani generis.*

§ 4. *Quaeritur, quare Paulus talem cognitionem Chriſti ſecundum carnem extenuaverit.*

Quaeri hic merito poteſt, quamobrem *Paulus* talem cognitionem Chriſti extenuet, et a ſe remotam velit. An igitur hoc parvi pendendum, aut plane ſpernendum eſt, vidiſſe Deum in carne manifeſtatum, ab ore eius pependiſſe, coeleſtem eius doctrinam auribus imbibiſſe, opera eius Divina oculis ſuis ſubieciſſe, ac veluti ex propria eius manu pignora amoris et benevolentiae accepiſſe? Difficultati huic ita obviam iri poſſe cenſet Theologus benedictae memoriae, *Hermannus Witſius* (*b*): *Illud* ſecundum carnem, *non adiicitur ibi Chriſto, ut Actor.* II. 30, *Rom.* IX. 5.

(*a*) In Annotation. ad locum, de quo agitur, 2 Cor. v. 16.

(*b*) Exercit. XIV. in Symbolum Apoſtol. § 27.

5, *fed cognitioni noftrae, quae diftribuitur in cognitionem fecundum carnem, five carnalem, et cognitionem fecundum fpiritum, five fpiritualem. Cognitio fecundum carnem conftabat carnali vel oculorum vifione.* Verum mihi quidem refponfio ifta viri celeberrimi, rei, de qua agitur, non usquequaque fatisfacere videtur. Vtique verba illa *κατὰ σάρκα, fecundum carnem*, ad Chriftum referenda funt, quemadmodum ex iis, quae § praecedenti obfervata fuere, conftare fatis poteft. Equidem non invitus largior, Paulum intelligere cognitionem, quae eo etiam nomine dici poteft merito carnalis, quia eft cognitio per fenfus, vifio oculorum; fed et hoc mihi concedi velim, cognitionem hanc ideo praefertim dici *cognitionem fecundum carnem*, quia illius obiectum eft Chriftus in carne humana manifeftatus, atque oculis omnium patens. Quaenam igitur caufa eft, quod Apoftolus hanc cognitionem Chrifti in carne extenuare videatur, et a fe procul effe iubeat? An non Simeon, Spiritu Dei plenus, fummam cognitionis huius beatitudinem praedicavit, cum, vifo Chrifto recens nato, exclamaret? *Nunc dimittis fervum, Domine, in pace, quia viderunt oculi mei falutem tuam*. Luc. II. 29, 30. An non ipfe Servator iudicium hoc Simeonis probat, et calculo fuo confirmat? quando *converfus ad difcipulos privatim eis dixit: Beati oculi, qui vident, quae vos videtis. Dico enim vobis, multos Prophetas et Reges cupiviffe videre, quae vos videtis, nec tamen vidiffe, et audire, quae vos auditis, nec tamen audiviffe*, Luc. x. 23, 24. Et fane quis eft, qui dubitare poffit, fideles illos Chrifti Domini amicos et difcipulos, qui ipfum in carne videbant, eoque familiariter utebantur, beatos fummo iure dicendos fuiffe, quod iucundisfimarum promisfionum Dei de Mesfia implementum in Iefu Nazareno

no oculis suis primi viderent, idque, quod ipsi viderant, aliis ad salutem ipsorum annunciare potuerint? Hoc vero, quod Prophetas V. Testamenti tanto ardore videndi diem carnis Domini incendit, quodque discipulos Christi beatos reddidit, nunc, postquam Servator ad gloriam vitae coelestis evectus est, non minus per fidem cognosci potest, quam tunc per testimonium sensuum cognoscebatur, nec minus nunc in credentibus gaudium spirituale et solatium excitat, quam tunc in discipulis Domini excitabat. Quinimo quis iure ullo ambigat, cognitionem Christi, quae nunc inest in credentibus per Fidem, longe esse uberiorem, et longe vividiorem laetitiae, consolationis et spei sensum secum ferre illa, qua fruebantur, qui Christum in carne cognitum habebant, O vere nunc *beatos*, *qui non vident*, *et tamen credunt!* Ioh. xx. 20, 21. *Paulus* igitur, ut e diverticulo in viam redeam, cognitionem Christi secundum carnem a se removet, inque illa praesidium nullum collocat, 1. quia ad salutem necessaria nullo modo est. In Apostolis erat utique etiam illa necessaria, sed respectu credentium, ut quod ipsi non viderant, scirent ex testimonio Apostolorum, utque huic testimonio, quod dubium nullum admittit, fidem suam in Christum inaedificare possent. Ad fidem ipsam cognitio illa credenti minime necessaria est. 2. quia per se beatum neminem efficit. Potest sane cognitio illa esse medium et instrumentum cognitionis spiritualis per fidem vivam, et tum beatum reddit hominem: quis neget? non tamen propter se, sed propter fidem ex illa ortam. Hic vero nobilissimus fructus, nunc citra illam cognitionem, cui locus iam nullus est, ex solo verbo Christi producitur in credentibus, quem raro et in paucis tantum, tum cum in terris doceret ipse Christus, cognitio eius carnalis protulit. Quot non fuerunt Iudaeorum mil-

millia, qui Christum viderunt et cognitum habuerunt in carne, in quos tamen ex illa cognitione nulla omnino salus et beatitudo redundavit? 3. quia multi, qui Christum in carne viderant, dum in illa cognitione acquiescebant, dum in illa gloriandi argumentum quaerebant, aliisque vere credentibus eo se antecellere opinabantur, a cognitione Christi spirituali per fidem avertebantur, et satis dilucide, se non spiritales, sed carnales esse, testatum faciebant. Et eo quidem *Paulus* in loco illo, quem nunc excutimus, praecipue respexisse videtur. Bene *Grotius*, qui iis, quae supra iam adduximus, ista adiungit: *Est ἀνταναkλάσις in verbo γινώσκειν, quod et notitiam significat et aestimationem. Dictum autem hoc est adversus illos, qui cum ex Iudaea Corinthum venissent, se praeferebant ceteris eo, quod Christum ipsum docentem audiissent, vidissent, forte et aliqua cognatione contingerent.* Mitto iam alios, pedibus in eamdem sententiam euntes.

§ 5. *De cognitione Christi carnali generatim spectata.*

Ceterum nemo est, qui non illico videat, id, quod *Paulus* de certa aliqua cognitionis Christi carnalis specie iudicat, intelligendum pariter esse de omni alia qualicumque cognitione, quae carnalis vere est, talisque dici meretur. Semper ita tenendum atque existimandum est: *Spiritus est, qui vivificat, caro non prodest quidquam*, Ioh. VI. 64. Omnis cognitio Christi, quae est secundum carnem, quae in carnem fertur, quae ex carne proficiscitur, quae modo carnali procedit, nec Deo placere, nec Christiano prodesse, nec conscientiae ullum solamen adferre potest. Meditationi huic paulisper nunc immorari iuvabit. Ex his,

his, quae modo dixi, per se satis intelligitur, quidnam ego per cognitionem carnalem designatum hic velim. Sed distinctius tamen atque clarius id explicabo. Potest igitur cognitio Christi duplici respectu dici carnalis. Primo quidem, respectu obiecti, quando cognitio in id tendit, et circa id versatur, quod vere est carnale: secundo, respectu ipsius cognitionis actus, qui, etiam cum versatur circa res spirituales, in se tamen carnalis esse deprehenditur.

§ 6. *Cognitio Christi carnalis cum respectu ad illius obiectum.*

Illa igitur cognitio Christi merito dicetur carnalis, quae ubi in Christum Dominum fertur, versatur non circa spiritum, sed circa carnem. Nemo autem suspicetur, me nunc per *carnem*, aut Christi corpus, oppositum spiritui rationali, aut totam illius Naturam Humanam distinctam a Spiritu eius aeterno intelligere. Quis enim veritatis amore imbutus umquam dixerit, hanc cognitionem supervacaneam esse, et tuto negligi posse? An ex cognitione Christi in nos poterit redundare iustitia et pax, et laetitia in Spiritu Sancto, nisi in eo, ceu Goële nostro, contemplari possimus carnem nostram, quam nostro bono ex sanguine B. Virginis Mariae per operationem Spiritus S. suscepit, in qua Legi Dei perfectam et sanctam obedientiam praestitit, in qua peccata nostra tulit et expiavit, et quae posthaec a Deo ad vitam resuscitata, et in summam gloriam coelestem evecta est? Nemo, opinor, id dicet, nisi a veritatis sensu plane alienus. Libenter itaque subscribimus iudicio *Witsii*, hac dere re ita (*c*) dis-

(*c*) In Symbolum Apostol. Exercit. XIV. § 27.

differentis: *Non est existimandum, Apostolum necessitatem huius cognitionis tollere, vel extenuare, quando scribit* 2 *Cor.* v. 16, Quodsi etiam novimus secundum carnem Christum, nunc tamen non amplius novimus, *supple, secundum carnem.* Quid erit igitur caro in Christo, aut carnale illud, quod existimamus esse objectum cognitionis carnalis? Omne id, quod, ubi cognitum est, te ipsa tamen non prodest, fidem non pascit, spem non erigit, credentis mentem non ad ipsum Christum evehit, inque eum, ut causam vitae et salutis aeternae defigit; sed otiosis tantum speculationibus, et vanae cuidam ac inani curiositati pabulum subministrat. Christus in omni verbo Prophetico et Apostolico semper nobis exhibetur cognoscendus, ut *unicus Mediator inter Deum et hominem*, ut *Princeps salutis nostrae*, ut *Dux et consummator Fidei nostrae, qui factus est nobis a Deo sapientia, et iustitia, et sanctificatio, et redemtio*, 1 Tim. II. 5, Hebr. II. 10, XII. 2, 1 Cor. I. 30. Haec est *gloria Domini*, quam nos oportet *retecta facie* tam attente, tam avide, tanto cum mentis ardore *contemplari*, usque dum *in ipsam imaginem Domini* glorosam *transformemur*, 2 Cor. III. 18. Ad hoc ipsum dulcissimum Jesu Christi nostri nomen nos invitat, in id omnes intellectus nostri nervos intendere nos iubet. Quidquid vero ad cognitionem hanc illiusque incrementa non confert, etsi vel maxime Christum ipsum spectet, carnale id habendum utique est.

§ 7. *Illius exempla.*

Habet omnino cognitio ista suas illecebras, quibus homines carnales pellicit et demulcet, iisque etiam sub pietatis specie se commendat. Quid enim, an

ſpernendam putabis cognitionem qualemcumque, dummodo ſit cognitio Chriſti? An non profectus in illa, cujuscumque etiam ſit generis, in lucro ponendus erit? Ita nimirum homines ſe ipſos decipiunt, et pro Iunone, quod ajunt, nubem amplexantur. Cumque ad huiuscemodi fraudes et deceptiones homines naturali quodam impetu propellantur, cum in illis mirifice ſibi placere et adblandiri ſoleant, fieri vix aliter potuit, quam ut cum genuina ſpirituali cognitione Chriſti, hujus aemula, carnalis et adulterina, in Eccleſiam ſatis cito furtim ſeſe inſinuaret. Tempore jam ipſorum Apoſtolorum vidimus extitiſſe quosdam, qui hoc praecipuum gloriae ſuae et fiduciae argumentum ponerent, quod Chriſtum in terris obambulantem oculis ſuis vidiſſent, quod docentem auribus ſuis audiviſſent, quod corpus ejus et veſtimenta manibus ſuis contrectaſſent, quod veſtigia pedum eius pedibus ſuis presſiſſent, quod una cum eo cibum cepiſſent, quodque adeo forte vinculo cognationis ipſum contingerent, et quae ſunt hujus generis alia. Nec vero eſt dubitandum, quin ſecuto tempore ſtudium cognitionis carnalis maiores in dies progreſſus fecerit. Eo refert *Clemens Alexandrinus* (*d*), quod nonnulli, praecipue ex Gnoſticis, ſuo tempore curioſius in diem natalem Domini inquirere coepisſent. Eosdem haereticos in id ſedulo incubuiſſe novimus, ut formam externam et lineas vultus Chriſti cognitas haberent (*e*), ejusque imagines conquirerent. Cumque tale quid a genuinis Domini cognatis, amicis et diſcipulis, Iudaeis quippe, quibus imaginum omnium uſus ſupra modum inviſus erat, ex-

(*d*) Stromatum Lib. I. p. 340.

(*e*) Vide *Irenaeum* Lib. I. c. XXV. § 6, *Epiphanium* Haereſi XXVII. § 6, *Auguſtinum* Haereſi VII.

expectari non posset, Pilati, utpote Ethnici, studio in Christum in acceptis tulerunt, quas venditare solebant Domini imagines. Non minus operosam ac scrupulosam diligentiam Haeretici illi posuerunt in cognoscendis de Christo iis, quae Scriptura S. silentio involvit, nosque latere voluit, de vita parentum avorumque Christi, de illius ipsius infantia et adolescentia, et gestis in vita privata ac domestica. Peperit nobis malesana illa hominum carnalium curiositas tot Evangelia fictitia, *Prot-Euangelium Iacobi*, *Euangelium Nativitatis Mariae*, *Euangelium infantiae Christi*, *Euangelium Thomae*, aliaque hujns furfuris, quae in Celeberrimi *Fabricii Codice Apocrypho N. Testamenti* iunctim edita legi possunt. Sed satis mature studium illud ab Haereticis ad Catholicos transiit, illamque superstitionem invexit, quae antea ignota erat gregi Christiano, sed quae, ubi semel animos hominum invasit, et velocia et ingentia cepit incrementa. A seculo certe IV (*f*) mirificus quispiam in mentes hominum sese infudit ardor, invisendi loca illa, quae Servator mundi quondam calcaverat et praesentia sua dignatus fuerat, ac videndi reliquias illarum rerum, quas Dominus contactu corporis sui sancti honestasse existimabatur. Quid ardor ille cognitionis et pietatis adulteratae produxerit, hodieque cerni potest. Passim enim hodie per totam Europam, idque pluribus in locis, ostenduntur, avide nec sine aliquo devotionis, sed quae revera superstitio crassa est, sensu conspi-

(*f*) Seculo iam illo, impetui huic superstitionis in Ecclesiam irruentis, se opponere voluit *Gregorius Nyssenus* Oratione *de iis, qui adeunt* Hierosolyma, Opp. Tom. II. p. 1084. etc. sed frustra.

ſpiciuntur, ac religioſa denique veneratione (g) coluntur *dentes*, *crines*, etiam *praeputium Criſti*, *reliquiae ſanguinis Chriſti*, *aqua cum ſanguine Chriſti mixta*, *quae ex latere ejus fluxit*, *gutta* (*h*) *lachrymarum Chriſti*, ejusdem *praeſepe*, *cunabula*, *lodices*, *induſia*, *et calcei*, *Hydriae ſex*, *in quibus Servator primum miraculum peregit*, *itemque vinum in illis ex aqua factum*, *particula panis*, *quem Dominus Apoſtolis diſtribuit*, *nec minus calix*, *quem in Coena ultima iisdem porrexit*, *crucis Chriſti fruſtula et particulae infinitae*, *inſcriptio crucis Chriſti*, *clavi*, *quibus in cruce perfoſſus fuit*, *tunica Chriſti inconſutilis*, *corona ſpinea capiti eius impoſita*, *cuſpis lanceae*, *quae latus ipſius transverberavit*, et innumera alia hujus generis, quae omnia, ſi vel vere id eſſent, quod eſſe venditantur, eſſent tamen obiectum cognitionis carnalis, quae nihil prodeſt, quamque a ſe procul removet Paulus Apoſtolus.

§ 8. *Cognitio carnalis Chriſti cum reſpectu ad cognitionem ipſam.*

Illa porro cognitio Chriſti merito carnalis dicenda erit, quae etſi occupata ſit circa res ſpirituales, in ſe tamen vere carnalis eſſe deprehenditur. Per *carnem* Scriptura S. id etiam intelligere ſolet, quod eſt in natura hominis corruptum, quodque corruptionem et intellectus, et voluntatis, et affectuum, fovet, nutrit, adiuvat. Hac corruptione ſaepiſſime infectam et vitia-

(g) Vide *Wolfii* Lectiones Memorabiles, Tom. II. p. 133. et *Gerhardi* Confeſſionem Cathol. Fol. 1034, etc.

(*h*) *Emiliane* de fraudibus Monachorum Tom. II. p. 115. edit. Germanicae.

tiatam esse cognitionem nostram, etiam quando circa res Divinas, spirituales ac vere salutares versatur, quis est, qui negare audeat? Luculentius hoc intelligi poterit, si paucis expenderimus cognitionis carnalis scopum, modum, et adiuncta.

§ 9. *Et 1. quidem illius scopum.*

Cognitio igitur Christi et rerum spiritualium carnalis dignosci facile poterit ex scopo, quem homo cognitioni incumbens propositum sibi habet. Quodsi enim ille in omni cognitionis suae profectu id spectat et quaerit, ut Gloria Dei sibi reveletur, mentemque suam dulci quodam sui sensu perfundat, ut Christus unicus salutis auctor sibi vere innotescat ad sapientiam, ad iustitiam et sanctimoniam, ut viva fides et spes corroboretur, ut denique sic Deus ipse glorificetur, et propria hominis salus consummetur, cognitio illa est haud dubie spiritualis, qua seminatur spiritui. At longe aliud quid cogitant, quamvis circa idem obiectum sint occupati, qui cognitioni student et inhaerent, ex libidine plura cognoscendi, et propter dulcedinem, quam copiosae et rarae doctrinae conscientia plerumque secum vehit. Summae voluptati ducunt, intellectum suum speculationibus eruditis et subtilibus oblectare, res intricatas dilucide explicare, quaestionibus tenebricosis novam lucem infundere, et difficiles nodos solvere. Eadem quoque opera affectibus suis, ambitioni, avaritiae, aliisque commode obsecundant. Volunt esse aliis doctiores et sapientiores, et pro talibus agnoscuntur. Praeferuntur aliis, prae aliis coluntur, prae aliis honoribus, dignitatibus et beneficiis mactantur. Sic profecto *sacrificant plagis suis, et suffitum faciunt retinaculis suis, quia per haec pinguis est portio eorum*, Habac. I. 16. An non cognitione

illa velificant carni suae, ei serunt, eidemque metunt? An non haec est cognitio illa carnalis huius mundi, quam Deus confundit?

§ 10. 2. *Illius modum.*

Corruptio cognitionis carnalis non minus facile dignosci poterit ex modo, quo procedere solet. Non illa facile sibi limites et fines poni patitur. Non contenta iis, quae Deus de mysteriis regni coelorum in Verbo suo docere nos voluit, altius eniti cupit, *ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύουσα, pedem inferens in ea, quae non vidit*, Coloss. II. 18. Aedificationis omnis prorsus immemor, salutis animae, ad quam omnis cognitio Christi dirigi debet, rationem omnino nullam habens, in id unice intenta est, ut numerus quaestionum abstrusarum, reconditarum, plerumque autem inanium et inutilium, saepe etiam ineptarum et ridicularum, multiplicetur. Itaqne sub nomine cognitionis latet re ipsa temeraria et Christiano indigna curiositas. Eam non male sic describit *Guil. Amesius (i): Quintuplex est curiositas scientiae; 1. Cum illa scire volumus, quae Deus non revelavit, 2. Cum illa quaerimus, quae nihil spectant ad nos, sed ad alios, 3. Cum minus necessariis maxime studemus, 4. Cum difficiliora quaerimus, principiis neglectis, 5. Cum non simpliciter acquiescimus in Dei voluntate, sed rationem eius volumus videre.* Non melius autem indoles carnalis huius cognitionis perspicietur, quam exemplo Scholasticorum, qui huic cognitioni ad miraculum usque delectati fuerunt. In Christo agnoscimus carnem, sive naturam humanam, quam ex Virgine Maria, illaesa manente virginitate, accepit. Hoc docet Scriptu-

(i) *De Conscientia* Lib. III. cap. 2.

ptura. Hoc rationibus sapientiae Divinae et salutis nostrae convenire intelligimus. In hac Dei revelatione simplici et modesta fide acquievit pia vetustas, ita iudicans (*k*): *Scio, quod Verbum caro factum est, et quomodo factum sit, nescio, Miraris, quia ego nescio: omnis creatura ignorat.* At ista humilis simplicitas Scholasticis sordescit. Pluribus modis rationem huius mysterii explicuerunt. Docuerunt, qui fieri potuerit, ut Christus ex utero matris prodierit, salva virginitate. Quomodo vero? Per miraculum, sine aperitione claustri virginalis, et citra ullum matris suae dolorem. Quam sententiam tuentur hodieque nonnulli Ecclesiae Romanae Theologi. Fuerunt etiam, qui conceptionis modum accuratius exponere satagerent, dictitantes (*l*), conceptionem peractam fuisse prope cor Mariae, ex guttulis tribus sanguinis. Sunt infinitae aliae Scholasticorum quaestiones de Trinitate, de Divinitate Christi, de eiusdem Incarnatione, ex quibus Theologia ipsorum et cognitio diiudicari potest. Ex illis pauca haec, ab *Erasmo* (*m*) nobis suppeditata, adiiciemus. Quaerunt nempe Scholastici, *an quaelibet Persona Divina possit quamlibet Naturam assumere; quomodo Verbum Humanam assumsit; An tres Personae possint simul eamdem Naturam assumere; An unum suppositum creatum possit alteram Naturam creatam assumere; An haec Propositio: Deus est scarabaeus aut cucurbita, tam possibilis sit, quam haec, Deus*

(*k*) *Chrysostomus* in Homilia quadam, apud *Chemnitium*, de duabus Naturis etc. cap. x. Fol. 61. b.

(*l*) Vide *la Bibliothèque Angloise* Tom. II. Part. II. p. 355.

(*m*) Annotat. in I. Tim. I. vs. 6. Vide alia exempla in *Des Landii* Historia Critica Philosophiae, Gallice scripta. Tom. III. p. 275, 320.

Deus est homo; An Deus assumserit individuum humanum, an vero speciem; An Pater producat Filium et Spiritum S. ratione intellectus, an ratione voluntatis; An ratione Essentiae, an attributi; naturaliter, an libere; An haec Propositio sit possibilis, Pater Deus odit Filium Deum. Quibus censuram hanc merito subiungit *Erasmus: His serio occupantur Theologorum Scholae. His aetas, rerum omnium fugacissima, consumitur, cum tamen pleraque sint eius generis, ut doctius nesciantur, quam sciantur, ut ridicule quaerantur, temere definiantur.*

§ 11. 3. *Illius adiuncta.*

Habet denique cognitio illa, de qua loquimur, vitia quaedam adiuncta, quae ab illa abesse non solent, et ex quibus indoles ipsius aestimari quoque potest. Talia sunt, ut paucis hoc, quod superest, expediam. 1. Fiducia posita in speculationibus Theoreticis, quas multi ipsam Religionis substantiam esse sibi persuadent. Sic dum cortici inhaerent, nucleum non consequuntur, et a vera pietate manent alieni. 2. immensus amor, quo cognitioni carnali sunt dediti, notiones et conceptus ingenii sui, ut proprios foetus, complectuntur. Hos ut deserant, machinis nullis induci possunt. Eosdem vero omnibus aliis obtrudere cupiunt, et sicubi fortuna coeptis eorum favet, reipsa alios, ut in verba sua iurent, adigunt. Quot non ex hoc fonte Logomachiae, quot lites in Ecclesia Dei emanarunt? 3. Superbia, eaque tanto periculosior, quod, dum sub emendicata forma latet, non ita facile observari possit. Putant enim, qui amore proprio toti ardent, se amare Christum, et zelo nominis eius inflammari. Credunt se litare veritati coelesti, dum vere inventa cerebri sui tenerrimo affectu prosequuntur, in illis sibi supra modum placent,

cent, iisque thus adolent. 4. amor rixarum et controversiarum, quae sunt certissimus cognitionis carnalis fructus, in quibus etiam deliciantur, quarum nulla satietas eos capit, qui cognitioni illi inhiant. *Cum enim inter vos sit zelus et contentio, an non carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* 1. Cor. III. 3. 5. studium vincendi. Qui enim cognitione carnali capitur, vix umquam veritatem sincero affectu quaerit, ita ut ei errores quoscumque etiam radicatos sacrificare paratus sit, verum id quaerit, ut, quod semel ut verum admisit, quovis modo adstruat, omnesque adversariorum conatus non sine gloria retundat. Quotidie nova bella novosque triumphos meditatur. Qui igitur cognitionem illam sectatur, *superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones et pugnas verborum: ex quibus oriuntur invidiae, contentiones, blasphemiae, suspiciones malae, conflictationes hominum mente corruptorum, et qui veritate privati sunt, existimantium, quaestum esse pietatem. Abscede ab eis, qui huiusmodi sunt*, 1. Tim. VI. 4, 5.

DISSERTATIO PERIODICA,

EXHIBENS SPICILEGIVM BREVE OBSERVATIONVM DE EPISTOLA SCRIPTA LAODICEA, AD COLOSS. IV. 16.

§ 1. *Instituti nostri ratio.*

Non est ex fautoribus studii Exegetici quisquam, quem latere possit, quantopere, et olim, et post perpurgatam a Reformatoribus Ecclesiam, de Epistola data ἐκ Λαοδικείας, quam Paulus ad Colossenses scribens c. IV. v. 16. commemorat, disceptatum fuerit, et in quot diversas partes eruditi Scripturae interpretes discesserint. Multorum hac de re disputationes ita comparatae sunt, ut lectorem incertiorem multo, quam accesserat, a se dimittant. Equidem ultro et libenter fateor, diligentissimum iuxta atque doctissimum *Fabricium* (*a*) Hamburgensem, de argumento hoc tam perspicue et exquisite disseruisse, ut illud totum veluti exhausisse, et desideriis omnium ple:

(*a*) In Codice Apocrypho N. Testamenti Parte II, p. 853 et sqq., cum quo conferri merentur Curae Philologicae *B. Wolfii* in Coloss. IV. 16.

plenissime satisfecisse videri queat. Verum ego tamen post institutam accurate et meditate obseruationum eius lectionem, deprehendi, superesse etiamnum spicilegio cuipiam locum. Liceat igitur mihi, de eodem argumento, post tantum virum quaedam hic exponere.

§ 2. *Verba Pauli Colosf. IV. 16. brevibus et generatim expenduntur.*

Verba Pauli, quae tot diversas interpretum explicationes experta sunt, ita sonant. Καὶ ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' ὑμῖν ἡ ἐπιςολὴ, ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθῇ, καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε. *Et cum perlecta fuerit apud vos epistola, facite ut etiam in Laodicensium Ecclesia recitetur, et eam quae scripta est Laodicea, ut vos quoque legatis.* Nihil hic opus est commentario; aut operosa explicatione: nihil in his occurrit, quod lectorem attentum in angustias coniicere, aut perplexum reddere merito possit. Colossenses iubet Apostolus, una cum literis suis, quas nunc accepturi essent, eas quoque legere, quae Laodicea datae erant, et quarum ipse, quod omnia clare loquuntur, auctor esse omnino non poterat. Sine dubio utraque illa Epistola ad unum idemque negotium spectabat, eoque coniunctim in Ecclesia tum Colossensium, tum Laodicenorum quoque; praelegenda erat. In quo plane non video, quid sit, quod morari quemquam, aut scrupulum ei iniicere queat.

§ 3. *Difficultatum, quae in his verbis nectuntur, vera causa.*

Omnis in hoc argumento difficultas, quae tot inter-

terpretes, et antiquos et recentiores, vehementur torsit, tum demum orta est, cum persuasio invaluit, Epistolam, de qua scribebat Paulus ad Colossenses, esse ex numero illarum, quas vocamus Canonicas, quas ex consilio Dei, et ex suggestione Spiritus eius, in perpetuum Ecclesiae militantis usum conscriptas esse credimus. Primos sententiae huius architectos id utique in errorem induxisse videtur, quod Paulus Epistolam Laodicea scriptam, lectioni Colossensium, et in Ecclesia quidem publicae, commendaverit, quasi in coetibus Ecclesiasticis nihil prorsus praesentibus praelegi, et expendendum offerri debeat, quam quod a Propheta, aut ab Apostolo, aut in universum a viro θεοπνεύςῳ profectum fuerit. Postquam talis animos quorumdam invadere coepit opinio, fuerunt, qui hariolarentur, subinnuere Apostolum suam aliquam Epistolam, quae inter alios libros Sacros semper in Canone exstiterit, lecticaque fuerit. Aliis in mentem venit, Epistolam hanc non Laodicea, sed re ipsa ad Laodicenos, a Paulo scriptam, diversam esse ab omnibus illis, quarum auctoritatem Canonicam Ecclesia veneratur. Inter hos reperti sunt, qui credulitate vulgi abutentes, Epistolam talem ad Laodicenos, sub ementito Apostoli nomine confictam, orbi obtruderent. Eadem persuasione nititur quoque, quod, post feliciter in Occidente nostro emendata Christianorum sacra, Ecclesiae Romanensis Theologi adversus nostros persaepe ex mentione hujus Epistolae probare annisi fuerint, partes quasdam Canonis primigenii iam dudum periisse, quodque ex nostris nonnulli ad hanc obiectionem respondere in animum suum induxerint, Epistolam Laodicea scriptam vere adhuc in Canone superesse, ac a nobis legi. Quae omnia, sine ulla veri specie ut plurimum prolata, vel ex eo falsi coargui facillime possunt,

quod

quod Paulus manifesto loquatur de Epistola non Canonica et Apostolica, sed tantum Ecclesiastica.

§ 4. *Epistolam ἐκ Λαοδικείας fuisse non Apostolicam, nec Canonicam, sed tantum Ecclesiasticam clare probari potest.*

Agnoverunt id sane permulti ex nostris Scripturae interpretibus; verum dum plerique hanc suam sententiam firmis argumentis non satis communiant, eamque tantum (*b*) ut probabilem proponant, quae rectissime quidem admitti, sed et repudiari possit, rimam aliis aperiunt, qua evadere, et cogitationibus a mente Pauli penitus alienis indulgere possint. Quodsi autem verba Pauli in controversiam vocata rite excusserimus, ab omni parte versaverimus, et ex aliis locis hujus ipsius ad Colossenses Epistolae, sine erroris metu clare explicuerimus, opera eadem rimas omnes evadendi praecludemus, et extra omnem dubitationis aleam ponemus, Epistolam Laodicea scriptam fuisse Ecclesiasticam, non Apostolicam, auctoritatis privatae tantum, minime vero Canonicae.

§ 5. *Hanc in rem* 1) *verborum Pauli lectio genuina asseritur.*

Ut autem in hoc argumento ordine procedamus, ante omnia lectio genuina Textus Graeci asserenda et con-

(*b*) Sunt inter recentissimos interpretes, qui hanc ipsam sententiam non valde probabilem iudicant, uti constat ex observationibus interpretum Gallicorum Berolinensium, alioquin iudiciosissimorum et acutissimorum, in Coloss. IV. 14.

constituenda nobis erit. Nam quosdam lectionem illam, quam praeferunt editiones nostrae, τὴν ἐκ Λαοδικείας, iam olim sollicitasse, ut hypothesi suae servirent, et ausibus illorum quosdam e recentioribus interpretibus favere, satis omnibus constat. Si coniecturae locus esset, crederem, Marcionem haereticum aut primum aut inter primos fuisse, qui tale quid tentaret, ut *Epistolae ad Laodicenos*, quam in Canone suo ostentabat, auctoritatem aliquam, ipsius Apostoli testimonio stabilitam, conciliaret. Verum quia tamen in *Epiphanio*, qui ceteroquin de Canone Marcionis non indiligenter disputavit, rei huius vestigium nullum deprehendo, suspicionis meae nullam rationem haberi velim. Vulgatum vero interpretem Latinum hic saltem cespitasse, fidem facit eius versio, cum verba Graeca sic reddiderit, *eam quae Laodicensium est, vos legatis*. Et eodem modo legisse Pseudo-*Ambrosium*, seu *Hilarium* Diaconum, ex Commentario eius ad Coloss. complures eruditi observarunt: ex quo non absurde quis collegerit, fuisse iam tum diversos interpretes, qui hic nodum in scirpo quaererent, nodumque, quem sibi reperire visi essent, non solvendum, sed secandum esse censerent. Etsi enim *Epistola Laodicensium* dici etiam potest, quae a Laodicensibus scripta intelligitur, quod opportune monuit *Fabricius* in Cod. Apoc. N. Testam. p. 853, 854, malim tamen dicere, interpreti vulgato aquam hic haesisse, eamque fuisse causam, ut verba clara Apostoli, versione ambigua, et, citra ullam omnino necessitatem, obscura redderet. Pseudo-*Ambrosius* certe, quando pariter vertit *Epistolam Laodicensium*, videtur intellexisse eam, quae ad Laodicenos directa, non quae ab iisdem exarata esset, quemadmodum vir ipse doctissimus observat loc. cit. p. 854. Et sic in Ecclesia Graeca multos ex Pauli verbis, corrupte nem-

nempe lectis, probare voluiſſe, eum etiam ad Laodicenos ſcripſiſſe, novimus ex teſtimonio *Theodoreti* Opp. Tom. III. p. 363. Quicquid vero ſit de mente et vero ſenſu interpretis vulgati, ut ad eum redeamus, illud certe manifeſtum eſt, eum aliis enarrandi et verba Pauli ſollicitandi occaſionem ſubminiſtraſſe. Etenim *Nicolaus Zegerus*, cuius Commentarii Criticis Anglicanis inſerti ſunt, veneratione verſionis vulgatae ductus, ſibi perſuaſit, Paulum ſcripſiſſe, non, uti hodie in Codd. noſtris legimus, τὴν ἐκ Λαοδικείας, verum τὴν Λαοδικέων, quae profecto temeritas eſt nullo modo ferenda. *Grotius* vero, motus, de quo nullus dubito, eadem auctoritate, in Prooemio notarum ad Epheſios, et in notis ad Coloſſenſes, ſine ambagibus pronuntiat, veram lectionem eſſe τὴν Λαοδικείας, non τὴν ἐκ Λαοδικείας. Neque deſunt, quibus iudicium *Grotii* probum bonisque rationibus innixum videatur.

§ 6. *Argumentum hoc continuatur.*

Verum enim vero operam et oleum perdunt, qui ſcripturam Codd. noſtrorum quocumque modo vellicant. Eſt enim ea conſtans et perpetua librorum omnium Graecorum ſcriptura, qui ab aevo Apoſtolorum ad hoc noſtrum viſi umquam ſunt. Vrgebat id adverſus omnes, argutias in verbis Pauli captantes, ſeculo iam V, quo ſcribebat, *Theodoretus*, in Commentario ad Coloſſ. p. 363. Ὁ δὲ θεῖος Ἀπόστολος οὐκ ἔφη καὶ τὴν πρὸς Λαοδικέας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας, *Divinus autem Apoſtolus non dixit eam quae eſt ad Laodicenſes, ſed eam quae eſt ex Laodicea.* De alia verborum Pauli lectione viro huic praeſtantiſſimo, et diligentiſſimo Scripturae interpreti, nihil plane innotuerat, et id ipſum urgere hodieque iure merito poſſumus. Certe in illa farragine innumerabi-

bilium variantium lectionum, quas ex tot Codd. MSS. per totam Europam, non minus atque citationibus Veterum, stupenda industria conquisivit *Iohannes Millius*, ad illa Pauli verba, de quibus disserimus, nullam ex ullo Codice discrepantiam observatam reperire licet [*]. Equidem *Grotius*, quando nostrae vulgatae lectioni suam illam τὴν Λαοδικείας praefert, non aliter de illa loquitur atque de variante lectione, ex uno alterove Cod. MS. excerpta, eumque imitatur *B. Cyprianus* in notis ad *Hieronymi* de Viris illustr. cap. V; et similia quoque apud alios olim mihi lecta fuisse commemini; sed quo iure, ipsi viderint. Et quae potest esse Virorum horum, licet meritissimorum, in tali negotio, adversus consensum unanimem omnium librorum veterum, auctoritas? praesertim, cum Codicis MS., qui lectionem variantem adeo raram praeferat, indicium omnino nullum fecerint. Incidit forte *Grotius* in exemplar aliquod, negligentia typothetarum depravatum, quale mihi ad manus est, Coloniae Allobrogum a. 1619. in 4°. cum brevibus notis *Iosephi Scaligeri* impressum, in quo ita legitur: καὶ τὴν Λαοδικείας, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε. Lectionem hanc inquinatam, quae soli operarum incuriae in acceptis ferenda erat, vir magnus, nisi multum fallor, habuit pro variatione Codicis cuiuspiam antiqui, quam versio Latina vulgata confirmaret; sed quo iure, ex iis, quae modo dicta sunt, facile aestimare licet. Cum Codicibus vetustis Graecis omnino omnibus conspirant etiam versiones vetustiores, Syriaca, et quae hanc antiquitate vincit, Aegyptiaca, ne alias memorem his recentiores. Estne, quod praeterea desiderari possit, ad lectionis vulgatae veritatem stabiliendam? § 7.

---

[*] Conf. *Wetstenius*, *Alterus*, *Matthaei*, *Birchius* et *Griesbachius*.

§ 7. *Et 2) verus verborum Pauli sensus adstruitur.*

Constituta sic vera verborum Pauli lectione, proximum iam est, ut in genuinum eorumdem sensum curate inquiramus, nam et hunc interpretes quidam, argutias captantes, corrumpere aut saltem dubium reddere allaborarunt. Qui verba Pauli καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας, (ποιήσατε) ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε, sine ullo studio anticipato expenderit, mecum utique censebit, ea aliter, quam sic, verti non posse, nec debere: *Et facite, ut et vos eam Epistolam legatis, quae Laodicea scripta est.* Est in Graeco ellipsis, sed quam res ipsa clare docet ac iubet ita supplere, τὴν ἐκ Λαοδικείας γεγραμμένην. Sic igitur versiones vetustae omnes verba ceperunt et reddiderunt, si ab uno vulgato interprete Latino discedas, cuius ipsius versionem tamen cum aliis versionibus non male conciliari posse monitum fuit § v. Nec inter interpretes alicuius nominis, quos dedit Ecclesia Graeca, reperietur vel unus, qui verba illa alio modo explicuerit, quod de plerisque etiam Commentatoribus antiquis Ecclesiae Latinae sine cunctatione affirmo. Sed ab hac regia tritaque via (*c*) quidam declinantes, devios secessus quaesiverunt, et ut verba Pauli, quamvis invitis bonae interpretationis legibus, ad suas antea conceptas opiniones contorquerent, ita converti posse putarunt: *Et facite ut Epistolam, quam ego ad Laodicenses scripsi, et quae ab illis vobiscum communicabitur, vos quoque le-*

(*c*) Inter Pontificios huic interpretationi favent *Maldonatus* et *Gretserus*, ex nostris *Hammondus*, *Millius* in Prolegom. ad N. T. fol. IX. edit. Oxon., itemque *interpretes Gallici Berolinenses*, ut alios taceam.

legatis. Juxta hos igitur interpretes ἡ ἐκ Λαοδικείας ἐπιςολὴ erit *Epiſtola primum ad Laodicenſes ſcripta*, *et poſtea ab his ad alios mittenda*, de quo verborum ſenſu hic quaerendo, ex veteribus nemo vel per ſomnium cogitavit. Equidem nihil miror, viris etiam undecumque doctiſſimis, et laude omni digniſſimis talia potuiſſe in mentem venire, et ex calamo excidere. Quid enim non poſſunt opiniones praeiudicatae? quarum eſt vis in homines tyrannica incredibilis. Verum quis ceteroquin tales ellipſes comminiſcatur, tribuatve Scriptori Sacro? Cui quaeſo interpretatio tam rara ac plane ſingularis arridere poterit, niſi qui ſibi perſuaſerit, ex quolibet ſcriptore quodvis pro libidine lectoris exſculpi poſſe, quod ſaltem a libris Sacroſanctis abſit.

§ 8. *Epiſtolam ſcriptam Laodicea, non poſſe eſſe a Paulo, huius ipſius teſtimonio probatur.*

His iam expeditis, ſponte et per ſe conſequi mihi videtur, *Epiſtolam Laodicea ſcriptam*, neque Paulum, neque Apoſtolorum quemquam auctorem habuiſſe, aut etiam habere potuiſſe, eamque nonniſi pro Epiſtola Eccleſiaſtica, cuius auctoritas tantum eſt humana, haberi debere. Et ab ipſo quidem Paulo Epiſtolam hanc nec ſcriptam fuiſſe, nec ſcribi omnino potuiſſe, teſtem habemus, ipſum hunc Apoſtolum, locupletiſſimum. Ita enim Coloſſenſes alloquitur c. II. v. I. Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι, ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ ἑωράκασι τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί, *Volo enim vos ſcire, quantum certamen ſuſtineam pro vobis et iis qui ſunt Laodiceae, et quotquot non viderunt faciem meam in carne. Paulus* igitur Coloſſenſes et Laodicenos illis annumerat, inter quos nondum docuerat ipſe, et qui proinde faci-

ciem suam nondum viderant. Quare cum ad id usque temporis Laodiceae numquam fuisset, ex illa urbe literas quoque scribere omnino non potuit. Equidem argumenti huius, quo saepe usi sunt viri eruditi, vim sic nobis intercipere conatur *Theodoretus* ad h. l. p. 350, talem verborum Pauli paraphrasin nobis offerens: *Volo vobis esse persuasum, me maximam curam gerere et vestri et Laodicenorum, et non solum vestri et Laodicenorum, sed omnium etiam, qui me nondum viderunt.* Tamquam id sibi voluisset *Paulus*, *Non vestram tantum curam gero, o Colossenses et Laodiceni, quos vidi; sed et eorum, quos nondum vidi.* Non invitus quidem fateor, tantam *Theodoreti*, in his praesertim rebus, merito esse auctoritatem, ut nihil mirer, eum aliquos etiam ex nostris interpretibus in partes suas pertraxisse; verum hic tamen, quod pace eius dixerim, certissime dormitavit, aut potius verbis Pauli invitis sensum adeo detortum et coactum affinxit, ut ea hypothesi cuidam suae faventia haberet. Ipsa profecto verborum horum constructio, ex genuinis regulis et constanti Graecorum usu diiudicata, talem sensum non admittit. Non potest esse illorum, nisi hicce sensus: *Volo vos scire, quanto ardore pro vobis decertem, et pro Laodicensibus, (d) et pro reliquis, qui faciem meam nondum viderunt.* Relatum fuerat ad Paulum de negotio, in quo vertebatur salus Ecclesiarum Colossensis, Laodiceniae, Hierapolitanae, et quarumdam aliarum his vicinarum in Phrygia, quas ipse hactenus nondum adierat, et coram salutaverat. Has omnes bono iubet esse animo, testans, se ipsarum curam non minus sollicitam gerere, quam si in-ter

(*d*) Quidam Codd. MSS. a *Millio* memorati, addunt, *tii et Hierapolitis.*

ter ipsas diu vixisset, et in coetibus illis omnes diuturno et familiari usu cognitos haberet. Multo vero minori verosimilitudinis specie, sese illorum commendat exceptio, qui Pauli verbis talem sensum tribuunt, (e) *se non diu Laodiceae et Colossis substitisse, sed cum paucis ibi egisse, veluti Colossis cum Epaphra, et per paucos eos postea reliquos edoctos esse.* Illius enim rei, quam suspicantur viri eruditi, in Textu nulla nec vola, nec vestigium apparet. Loquitur potius Apostolus de tota Colossensium Ecclesia, ad quam scribit, de toto Laodicenorum et forte etiam Hierapolitanorum coetu, et de aliis quoque in illo tractu fidelium gregibus, quod hucusque faciem suam non vidissent.

§. 9. *Et alio insuper argumento.*

Ut vero tanto minus *Theodoreti* auctoritas opponi mihi queat, ad prius illud, quod exposui, aliud nunc etiam argumentum adiiciam. Hanc vero in rem id mihi 1) concedi velim, *Epistolam Laodicea datam* non ita diu scriptam fuisse ante illam, quam *Paulus* ad Colossenses direxit. Utraque haec Epistola, quod iam monui § 2, ad unum idemque negotium spectabat. Haec caussa erat, ob quam *Paulus* suam ad Colossenses Epistolam vellet confestim in Ecclesia Laodicenorum legi, et in Ecclesia Colossensium, cum ea quae ad ipsos scripta iam erat, praelegi volebat eam, quae Laodicea data fuerat. Nimirum, ut ego existimo, ex Epistola Laodicenorum perspici poterat ratio quorumdam, quae *Paulus* ad Colossenses perscripserat. Nam ad ea, de quibus agebatur in Epistola Laodiceno-

(e) *Heideggerus* in Enchiridio Biblico Lib. III. cap. XVII. §. 3.

norum, *Paulus* quoque in sua ad Colossenses responderat, quae scire et accurate perpendere utriusque Ecclesiae, eodem plane modo, intererat. Idcirco Laodicenorum nominatim, ad Colossenses scribens, saepius cum insigni benevolentiae testificatione mentionem iniicit, c. IV. v. 1. *Volo enim vos scire, quantum certamen sustineam pro vobis et iis, qui sunt Laodiceae*, c. IV. v. 13. *Hoc enim de* Epaphra *testor, eum multo vestri studio ardere, et eorum, qui sunt Laodiceae*, et ibid. v. 14. *Salutate fratres, qui sunt Laodiceae.* Satis haec omnia probant, actum fuisse de negotio, quod Colossensibus cum Laodicenis commune erat, de quo non ita diu ante ad Paulum relatum erat, et de quo sic rescribit Colossensibus, ut eadem quoque Laodicenis speciatim dicta esse putare debeant. Porro et 2) mihi dari cupio, Epistolam ad Colossenses scriptam fuisse Romae, in vinculis, quae sic appellantur, prioribus, eodem circiter tempore, quo *Paulus* ad Philemonem quoque, (*f*) Ecclesiae Colossensis Pastorem, literas dederat. quibus sperat liberationem ex vinculis iam iam imminentem v. 22. quale quid testatur etiam Philipp. I. 24, 25. Nempe Epistolae hae, de quibus nunc dixi, omnes scriptae erant Romae, biennio illo, quod *Paulus* illic vinctus exegit Actor. XXVIII. 30, ad finem iam properante, id est, anno aerae vulgaris 62. secundum calculos *Pearsoni* in Annalibus Paulinis, quos libenter sequor. Sic igitur quinque fere tum iam exacti erant anni, ex quo *Paulus* regiones illas, in quibus sitae erant Colossae et Laodicea, pede non attigerat, quod ex

(*f*) Vide Philem. 10, 11, 12. collat. cum Coloss. IV. 9, 10. et Philem. 2. collat. cum Coloss. IV. 17.

ex Actis Apostolorum (*g*) et Annalibus Paulinis liquido perspicitur Palam igitur est, Epistolam Laodiceae scriptam anno 62, aut 61, quod utique dicendum de illa, cujus examen hic instituimus, Paulum auctorem habere non potuisse, qui et annis hisce designatis, et aliquot antecedentibus, oras illas omnino non viderat.

§ 10. *Non igitur cogitandum de Epistola ad Philemonem, aut 1 ad Timotheum.*

Cum igitur evictum fuerit, *Epistolam Laodicea scriptam* a Paulo proficisci non potuisse, sed alium quemlibet auctorem habere, quaenam quaeso eorum ratio haberi potest, qui eam contendunt esse unam ex illis Paulinis, quas in Canone habemus? Nihil dico de illis, qui censent intelligi *Epistolam ad Philemonem, scriptam Laodicea*, quando certo certius est, Apostolum Roma scripsisse ad Philemonem, de quo ipsa haec Epistola neminem dubitare finit. Probabilior aliquanto videri potest eorum hariolatio, qui, praeeunte *Theophylacto* Commentatore non spernendo, *priorem Pauli ad Timotheum Epistolam, Laodicea datam* fuisse augurantur. Quia namque certis rationibus ostendi non potest, quo ex loco Epistola illa a Paulo scripta fuerit, coniecturae locus est. Et huic, cuius nunc memini, eruditorum coniecturae, pondus aliquod addit subscriptio Epistolae ad Timotheum prioris, quae in Codicibus Graecis ita sonat: *Scripta est Epistola Laodicea*, (ἀπὸ Λαοδικείας) *quae est Metropolis Phrygiae Pacatianae.* Quam subscriptionem, paulo tamen breviorem, servat etiam interpres Sy-

(*g*) Vide *Pearsoni* Annales Paulinos ad A. C. 58, 59, 60, 61, 62,

Syrus. Verum argumentum hoc parum valere, eruditis omnibus nunc indubitate constat, qui norunt, subscriptiones has Epistolarum sero et non semper a manu valde sagaci additas fuisse. Alii Codices Graeci hic legunt *ἀπὸ Μακεδονίας*, *ex Macedonia*; Interpres Aegyptius, Syro illo, qui apud nos editus est, antiquior, legit *ex Athenis*, et ex eo id habet Arabs. Taceo, in subscriptione vulgata Codicis Graeci Laodiceam dici metropolin *Phrygiae Pacatianae*, quae denominatio temporibus Constantini M. antiquior non est, nam hoc ab interpretatione Syriaca abest, ut proin credibile sit, subscriptionem hanc primo fuisse simpliciorem, qualem Syrus exhibet, et deinde ad eam plures additiones a manu posteriori adiectas fuisse, quibus illa, de qua modo dixi, accenseri debet. Ex subscriptione itaque nihil probari certo posse, satis unicuique liquet. Quamvis autem certo definiri nequeat, ex qua urbe *Paulus* primam ad Timotheum Epistolam exaraverit, id mihi tamen certum ac prorsus indubium est, non posse eam esse, quam *Paulus Laodicea scriptam*, apud Colossenses commemorat. Nam *Paulus* tum Laodiceae nondum fuerat § VIII, IX. Et ex ipsa illa priori ad Timotheum Epistola liquido ostendi potest, eam Epistola ad Colossenses aliquo temporis tractu esse posteriorem, de quo alias videbimus, unde fieri profecto nulla ratione potuit, ut illius, quae nondum existebat, tamquam a se scriptae et missae mentionem faceret.

§ II. *Neque de Epistola ad Ephesios.*

Non magis audiendi sunt, qui sibi imaginantur, *Epistolam Laodicea scriptam*, aut ut ipsi loqui malunt, *Epistolam Laodicensium*; esse illam eamdem, quam Ecclesia semper, ut scriptum Apostolico-Ca-

nonicum reverenter habuit, quaeque nobis *Epistola ad Ephesios* audit. *Grotius* primum, in notis ad Ephesios, et ad Colossenses, sententiae huic a se excogitatae aliquam probabilitatis speciem conciliare annisus est, eamque postea gentis Anglicae Theologi praestantissimi erudite et ingeniose ornatam strenue tuiti sunt, *Usserius* in *Dissertatiuncula de Epistola ad Laodicenses*, quae *Historiae* eiusdem *Dogmaticae de Scripturis et Sacris vernaculis* subiuncta est p. 300, etc., *Hammondus* in Epistolam ad Colossenses, ad eamdem *Clericus*, *Pearsonus* in notis posthumis ad Ignatii Epistolas p. 38, 39, *Millius* in Prolegomenis ad N. Testamentum Fol. IX; quibus addendus, qui eorum argumentis non modo usus est, sed eadem etiam novis auxit, *Vitringa* Filius, in Dissertationibus super hoc argumento peculiaribus. Meum hic non est, ea, quae viri eruditissimi de hoc argumento prolixe et acute disputarunt, pluribus excutere, praesertim cum opera hac feliciter defunctus sit B. *Alphenius*, Theologus nuper Ultraiectinus celeberrimus, in Dissertationibus Isagogicis in Epistolam ad Ephesios. Unum hoc tantum monebo, disputationem istam doctorum virorum totam commode in duo membra dispesci posse. Nam 1) contendunt, *Epistolam*, quae nobis inscribitur *ad Ephesios*, a Paulo directam quoque fuisse *ad Laodicenos*, et sub hoc quidem titulo olim extitisse in Canone Marcionis. 2) et hanc esse illam ipsam, cuius *Paulus* Coloss. IV. 16. commeminerit. Quod ad prius disputationis istius membrum attinet, in quo profligando erudita *Alphenii* diligentia praecipue versatur, illud merito missum nunc facio, nam ad argumentum, quod hic excutimus, plane non spectat. Secundum vero, quod ita appello, membrum, iis argumentis a viris doctissimis adstruitur, quae § VI et VII iam expedivimus, ut igitur ad alia transire integrum nobis sit.

§ 12.

§ 12. *Epistola Laodicea scripta, etiam non alium quemdam Apostolum auctorem habet.*

Quodsi igitur rationes nostras recte subduximus, *Epistola Laodicea scripta* Pauli ipsius nullo pacto esse potuit. Sed poteritne eadem alii cuipiam ex ordine Apostolorum tribui? Id saltem probabilitate sua destitutum non esse iudicavit *Lightfootus* Anglus Operum Tom. II. p. 117. et 885. Si nempe viro docto credimus, *Epistola Laodicea scripta* rectius fortasse Iohanni Apostolo adscribetur, eritque earum, quas ille nobis reliquit, numero prima. At enim, ut hoc admitti possit, quot non, quaeso, in antecessum oportet supponere, quae probanda essent, et probari tamen numquam poterunt? Non est verosimile, (*h*) eo iam tempore, quo *Paulus* scribebat ad Colossenses, Iohannem Apostolum in Ecclesiis Asianis docuisse, et Evangelium de Christo praedicasse, et si vel hoc largiremur viro praestantissimo, ipse tamen mihi non ita facile persuadebit, Paulum loquentem de tanti Apostoli literis, quas publice legi vult, nomen eius, quod ceteroquin negotio huic aliquod auctoritatis pondus adiecisset, studio quasi tacere et silentio obtegere voluisse. Cur, amabo, Epistolam hanc non dixisset *Iohannis Apostoli?* Iohannis illius, quem ordinis Apostolorum insigne ornamentum et columen esse, libenter agnoscit Gal. II. 6. Cur per aliquam veluti contemtus speciem eam designare tantum maluisset, per *Epistolam Laodicea scriptam?* Praeterea id, quod sibi vir doctus persuadet, quodque est

(*h*) Vide Theologi de Ecclesia meritissimi, B. *Lampii* Prolegomena in Iohannem Lib. I. cap. III. § IX, X, XI. et cap. VII. § III.

est sententiae eius fundus et fundamentum omne, Gaium Corinthium, de quo *Paulus* Rom. XVI. 23. scribit, esse cum illo, cui tertiam Iohannis Epistolam inscriptam legimus, unum eumdemque, et primam Apostoli eiusdem Epistolam Laodicea ad Corinthios exaratam fuisse, tale est, ut concedi nulla ratione queat. Ex iis, quae observata iam fuerunt § IX, et quae porro observabuntur, clare potest colligi, *Epistolam Laodicensium* spectasse ad negotium aliquod peculiare, quod ipsorum Ecclesiae cum Ecclesiis Hierapolitanorum, Colossensium, et aliarum forte urbium vicinarum in Phrygia, commune erat. Non apparet ratio, cur talis Epistola Corinthiis speciatim inscribenda et ad eos mittenda fuisset.

§ 13. *Est igitur Epistola illa a Pastoribus Laodicenis, et quidem verosimiliter ad Episcopos Ecclesiae Colossensis scripta.*

Quae cum ita sint, nihil nisi id superest, quod saepius ursi, *Epistolam Laodicea scriptam*, fuisse tantum Ecclesiasticam, et non alius quam humanae auctoritatis, sive eam Laodiceni ad Paulum ipsum dederint, quod multis placet, sive potius ad aliam quampiam Ecclesiam, quod mihi verosimilius videtur. Si Laodiceni ad ipsum Apostolum literas dedissent, iisque iudicium ipsius de rebus gravis momenti requisivissent, vix dubitaverim, quin ad ipsos quoque responsorias suas directurus fuisset. Nulla erat causa, ut Ecclesiam Colossensium, quae ad eum non scripserat, praeferret Ecclesiae Laodicenorum, si haec per literas eum prima compellasset, cum neutri hactenus ipse interfuisset, ac de facie notus esset. Est igitur, si quid recte iudico, longe credibilius, Episcopos Ecclesiae Laodicenae de rebus magni ponderis literas dedisse ad

ad Antiſtites gregis Coloſſenſium; hos vero easdem, per Epaphram ſuum, Romam ad Paulum miſiſſe perlegendas.

§ 14. *Sententia haec nunc paulo uberius explicatur.*

Si Pauli ad Coloſſenſes Epiſtolam curate expendo, opinor, rem totam et ordinem geſtorum commodiſſime hunc ad modum concipi poſſe. Turbulento illo tempore, quo *Paulus* ex Oriente Romam deductus erat, cum ex Apoſtolis plerique inter gentes diſperſi eſſent, et in Palaeſtina Procuratores Romani omnia caede, rapina et tumultibus repleviſſent, orta erat nova ſecta talium hominum, qui agnita ſumma veritatum Evangelicarum excellentia ac praeſtantia, eas quidem libenter amplecti, ſed cum iisdem inepta hominum commenta, principia nempe Philoſophiae tum ubique invaleſcentis, quam nonnulli Orientalem, alii Platonicam recentiorem appellare malunt, enixe coniuncta vellent. Sectae huius perniciofae, quae furtivo greſſu per Syriae et Aſiae minoris partes quasdam clanculum ſerpſerat, contagio infecerat quoque Phrygiam, in qua urbes permagnae et opulentae, Laodicea, Hierapolis, Coloſſae, et aliae, coetus alebant Chriſto Domino conſecratos, iam tum et ſecutis etiam temporibus egregie florentes. Harum itaque Eccleſiarum pii et fideles miniſtri, tanti periculi magnitudine territi, conſilia inter ſe communia agitarunt, ut, ſi fieri poſſet, greges ſibi concreditos a mali huius communione immunes praeſtarent. Laodiceae crediderim conveniſſe plures finitimarum Eccleſiarum Antiſtites, eosque exploratis ſollicite omnibus rei huius momentis, ea quae comperta habuerant, ad Epiſcopos Eccleſiae Coloſſenſis curate perſcripſiſſe. Hi, ut ſaluti Ec-

Ecclesiarum Phrygiae tanto melius consulerent, de re hac omni ad Paulum Romae vinctum, sibi quidem de facie non notum, sed cuius tamen tot et tanta in Ecclesias Asianas extabant merita, diligenter et sine mora referendum esse putarunt. Miserunt itaque ad Apostolum Epaphram, coetus sui Pastorem fidelem, qui cum eo coram ageret, eumque de omnibus accurate edoceret, Coloss. I. 7, 8, et una, quod non temere suspicor, Epistolam Laodicensium ipsi legendam traderet. Et is quidem ea in re tanta fide tantoque studio versatus est, ut non tantum Colossensium suorum, verum et Laodicenorum ac Hierapolitanorum causam omni mentis contentione et cura ageret, c. IV. v. 13, et curam quoque hanc suam pro Ecclesiis sibi tam caris in Paulum ipsum totam veluti transfunderet c. II. v. I. Ad ea igitur, quae Laodiceni ad Colossenses perscripserant, et quae de hoc ipso negotio hi per Epaphram ad Paulum coram referendum et cum ipso communicandum curaverant, Apostolus respondit in illis, quae *ad Colossenses* inscriptae sunt, literis. Facilis iam dari potest ratio, cur in his literis *Paulus* mentionem faciat Epistolae Laodicea scriptae, et cur istam in Ecclesia Colossensium, Epistolam vero ad Colossenses in Ecclesia Laodicenorum publice legi velit. Erant enim ambae in eodem argumento scriptae, unamque ex altera explicare atque illustrare oportebat.

§ 15. *Explicatur, quae sit ratio, cur Paulus Epistolam ad Colossenses scriptam, in horum tamen coetu praelegi velit.*

Non inficias eo, adversus ea, quae nunc disputavi, cum aliqua specie regeri posse, *Epistolam Laodicea scriptam* videri potius ad Colossenses directam non fuisse, eo quod Apostolus his iniungat: *Curate, ut*

Epi-

Epistola Laodicea scripta apud Vos legatur. Quid enim opus fuisset, eam nunc demum in Ecclesia Colossensium legi, si iam pridem ad hanc ipsam exarata eique satis nota fuisset? Verum difficile non est, obiectioni huic, idque pluribus modis, satisfacere. Quodsi enim vel id darem, Epistolam Laodicensium toti Ecclesiae Colossensium iam antea praelectam fuisse, poterat tamen Apostolo necessarium videri, ut nunc Epistolae illius lectionem repetitam iniungeret, quia ex comparatione unius Epistolae cum altera, Pauli ad Colossenses scribentis mens et intentio certius perspici, et plura huius Epistolae loca illico et facile intelligi poterant. Verum ne istud quidem ex sententia mea § XIV. proposita sequitur, Epistolam Laodicensium, etsi ad Colossenses scriptam, in coetu ipsorum Ecclesiastico coram omnibus lectam fuisse. Non temere ad credendum inducor, rem omnem, de qua ad Paulum retulerant Colossenses, hactenus inter Pastores Ecclesiarum praecipuarum in Phrygia transactam fuisse, et nunc demum, accedente auctoritate et decisione Apostolica, coetibus integris proponi debuisse. Id igitur Apostolus voluit, cum lectionem utriusque Epistolae, et suae ad Colossenses, et Laodicenorum, Ecclesiae utrique commendavit. Non loquitur de lectione illa Verbi Divini, quae in coetibus Christianorum partem non ultimam cultus ipsorum religiosi absolvit, de qua c. III. v. 16. dixerat; sed de lectione, quae locum habet in iis Conventibus Ecclesiasticis, quos Graeci postea συνόδους, Latini *Concilia* vocare consueverunt. Tales enim conventus, tempore Apostolorum, praesente toto grege, de cuius salute consultandum et deliberandum erat, saepe institutos fuisse, vel ex uno hoc loco, de quo disserimus, ut alia taceamus, recte colligere licet. Eumdem etiam morem in aureis seculis primitivae Ecclesiae con-

conſtanter ſervatum fuiſſe, hiſtoria Eccleſiaſtica abunde teſtatur.

§ 16. *Negotium, quod Laodiceni et Coloſſenſes cum Paulo tranſegerunt, reſpicit Gnoſticos.*

Dixi, negotium illud, de quo egerat Laodicenorum Epiſtola, de quo ad Paulum retulerant Coloſſenſes, et de quo in Epiſtola ad eos ipſe reſcripſerat, ſpectaſſe, magna ex parte, ad homines, qui principiis ineptae Philoſophiae Orientalis infatuati, iisque ad explicandam Scripturam S. abuſi, doctrinam Fidei Chriſtianae ſanctiſſimam totam corruperant. Illius enim rei complura veſtigia, priora duo Epiſtolae ad Coloſſenſes capita nobis ſubminiſtrant. Homines illi, qui poſt tempora Apoſtolorum vanum Gnoſticorum nomen ſibi paſſim ipſi tribuerunt, ex principiis Philoſophiae ſuae incredibilem in modum inquinatae, Myſteria Fidei ſanctis traditae diiudicare ſatagebant, quem turpiſſimum abuſum caſtigatum videmus Coloſſ. II. 4, 8. Iidem doctrinam Evangelii Sacroſanctam de Deo Patre, Filio, et Spiritu S. in fabulam miſeram ſtultamque converterant, quod paucis quidem, ſed gravitate Apoſtolica tangitur c. II. v. 2, 3, 4. Ex doctrina hominum illorum ſequebatur, Chriſtum Ieſum non eſſe ex ipſo Patre, adeoque nec veram eius et genuinam imaginem, quamobrem *Paulus* myſterium hocce pietatis ſerio inculcat et aſſerit c. I. v. 15, II. 9. Sequebatur pariter ex Gnoſticorum illorum ματαιολογίᾳ, Chriſtum Dominum non eſſe πρωτότοκον πάσης κτίσεως, *omnibus rebus creatis priorem*, uti nec ſuperiorem, quod Apoſtolus magno cum zelo adſtruit I. 15, 17, 18, II. 10, quodque ex eo etiam probat, quia cuncta, nihilo plane excepto, per eum creata ſunt, I. 16, 17, cum id Gnoſtici, et aperte, pernega-

garent. In eo potius hi inter se conspirabant, ut Divinum, tum creationis, tum providentiae opus, Angelis in acceptis ferrent, eamque ob causam ipsos cultu superstitioso venerarentur, cui impietati Apostolus doctrinam Evangelii opponit II. 18. Alia quae his addi possent, brevitatis studio nunc omitto.

§ 17. *Illi ipsi invexerunt cultum Angelorum, de quo* Coloss. II. 18.

Quia vero de cultu Angelorum aliquid monui, operae pretium esse puto, ea, quae *Theodoretus* ad Pauli locum modo citatum observat, et hic adscribere. Sic autem ille p. 355. *Qui legem defendebant, eos etiam ad Angelos colendos inducebant, dicentes, legem fuisse per eos datam. Mansit autem perdiu hoc vitium in Phrygia et Pisidia. Proinde Synodus, quae convenit apud Laodiceam Phrygiae, lege prohibuit, ne precarentur Angelos. Et in hodiernum usque diem Oratoria S. Michaëlis apud illos, illorumque finitimos videre est.* Equidem *Theodoretus* cultum Angelorum, de quo loquitur Apostolus, mavult Iudaeis imputare, nescio quo iure, etsi talia etiam apud alios veteres legantur. De eo vero dubitari non potest, Gnosticorum in colendis Angelis superstitionem permagnam fuisse, cuius rei testimonia habemus certissima, gemmas horum haereticorum Abraxeas, quae supersunt, et in quibus nomina Angelorum, non sine aliqua invocatione religiosa, toties leguntur. Horum profecto doctrinae et institutis, cultus ille Angelorum, qui postea cum magno dedecore Christianorum, contra disertissimum praeceptum Apostolicum, in Ecclesiam invectus est, aut unice, aut certe praecipue debetur. Prima cultus hu us initia observantur in Phrygia, iisque pii Ecclesiarum Praesules, duce et auspice ma-

magno gentium Apoſtolo, pro virili obſtiterunt; ſed tanta tamen iam fuit vis erroris huius et ſeductionis, ut etiam ipſa auctoritate Apoſtolica penitus retundi non potuerit. Teſtatur *Theodoretus* paulo ſupra adductus, permanſiſſe mali huius contagionem in iisdem Phrygiae oris ad ſua uſque tempora. Eadem Eccleſia Laodicena, quae morbo recens naſcenti tempore Apoſtolorum medelam parare cupiverat, ſeculo IV. nova eidem repagula, quod et *Theodoretus* monuit, opponere debuit. Nam in Concilio, quod Laodiceae A. C. circiter 367 coactum fuit, Patres Canone XXXV. ita decernunt: *Quod non oportet Chriſtianos, relicta Dei Eccleſia, abire et angelos nominare — ſi quis igitur inventus fuerit huic occultae idololatriae vacare, ſit anathema, quia reliquit Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, et acceſſit ad idololatriam.* Idem illud *Theodoretus* ex eo quoque probat, *quod apud illos*, (loquitur aut de Phrygibus in genere, aut de Laodicenis ſpeciatim) *illorumque finitimos* (*i*) *Oratoria S. Michaëlis videre eſt.* Ex eo coniicere liceret, Templa Angelo vel Archangelo dicata, primum in Phrygia viſa fuiſſe et in regionibus vicinis, ſeculo circiter V, indignantibus rem hanc cordatis illius aevi Theologis. Verum crevit ſemper ſuperſtitio haec labentibus ſeculis, donec tamdem Reformatores noſtri, veſtigiis Apoſtoli Pauli et antiquiſſimorum Laodicenorum et Coloſſenſium inhaerentes, rem hanc ad primaevum beatum ſtatum reducerent.

DIS-

(*i*) Tale Templum pulchrum valde et magnificum Michaëli Archangelo dicatum Coloſſis, memorant veteres, *Conſtantinus Porphyrogenneta* Lib. I. Them. p. 21, et *Nicetas Choniates*, vel *Coloſſenſis*, ſaepius. In vicinia Coloſſarum ſita erat Philadelphia, veteribus valde celebrata, ubi adhuc hodie viſuntur rudera Templi in honorem S. Michaëlis aedificati, quod teſtantur auctores itinerariorum.

DISSERTATIO

DE IEŻABELE, THYATIRENORVM PSEUDO-PROPHETISSA, AD APOCAL. II, 20.

§ I. *Scribendi occasio et argumentum.*

Cum haud ita pridem solertissimus quidam [*] Theologiae et historiae Ecclesiasticae cultor, dissertationem de Ecclesiae Thyatirenae, ad quam Epistola Apocalyptica extat, tempore *Iohannis* Apostoli existentia, a se conscriptam non modo mihi perlegendam obtulisset, sed ad eamdem etiam publice in cathedra nostra Academica secum defendendam me invitasset, ego vero honestae huic eius petitioni non potuissem non annuere, Epistolam hanc Domini ac Servatoris nostri ad Ecclesiam Thyatirenam, quae in *Apocalypsi Iohannis* cap. II. a v. 18 ad finem usque capitis legitur, accuratius, quam alias antehac, expendere et sollicita meditatione persequi coepi. Et quantum quidem ad ipsam Ecclesiae Thyatirenae, tempore Iohannis Apostoli, existentiam attinet, quam haeretici quidam seculo III, molimine, ut mihi videtur, propemodum ridiculo,

[*] Intelligitur *Ferdinandus Stosch*, de quo Cl. *Saxius* P. VII. Onom. Lit. p. 66, 67, 274.

culo, negare ausi sunt, provinciam hanc erudito illi auctori, cuius modo mentionem feci, ingenio suo ornandam totam relinquo. Quia vero in Epistola illa ad Ecclesiam Thyatirenam plurimus de *Iezabele Prophetissa* sermo est, operam dabo, ut ad argumentum hoc, satis hucusque obscurum, si possim, aliquid lucis adferam.

§ 2. *Verba Apocalypseos de Iezabele Thyatirenorum Prophetissa adducuntur et breviter expenduntur.*

In Epistola hac Domini videmus primo laudari et insigniter commendari Ecclesiae Thyatirenae *amorem*, *et fidem*, *et liberalitatem in pauperes*, *et patientiam*, *et progressus in bonis operibus*, v. 19. Sed supererant tamen alia in Ecclesia hac animadversione et castigatione digna, quae sic videmus exponi, v. 20, Ἀλλ' ἔχω κατά σου, ὅτι (*a*) ἐᾶς τὴν γυναῖκα τὴν Ἰεζαβὴλ, ἡ λέγει ἑαυτὴν προφῆτιν, καὶ διδάσκει, καὶ πλανᾷ τοὺς ἐμοὺς δούλους πορνεῦσαι καὶ φαγεῖν εἰδωλόθυτα. Vulgatus interpres haec ita Latine reddidit: *Sed habeo adversus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quae se dicit Propheten, docere, et seducere servos meos, fornicari et manducare de idolothytis.* In sequentibus et Iezabeli ipsi, et sectatoribus eius, severa Dei iudicia denunciantur, de quibus quid certi dicam, vix ac ne vix quidem habeo. In prioribus vero

(*a*) De variis lectionibus, quae hic in Codd. MSS. inveniuntur, operose non disputabo. Possunt eam in rem consuli editiones *Millii* et *Kusteri*, ac insuper commentarius in h. l. C. *Vitringae*. Ego lectionem secutus sum codicum meliorum et probatissimarum editionum, quam etiam Vulgatus interpres expressit. [conf. *Wetstenius* et *Griesbachius*].

vero verbis, quae ex *Iohanne* retuli, ipsam primo Thyatirenorum Ecclesiam reprehendi eo nomine videmus, quod Iezabeli, quae Prophetissam agere volebat, maiorem quam par erat dicendi et docendi libertatem nimis indulgenter permisisset, eiusque conatibus neque prudenter neque fortiter satis se opposuisset. Iezabeli vero criminis loco a Domino duo exprobrantur, 1. quod Prophetissam agere, et publice docere ausa fuisset, *dicebat enim se esse Prophetissam, et docebat.* 2. quod doctrinam introduxisset impiam, eaque plurimos a veritatis et pietatis tramite seduxisset. Hoc est sermonis illius, quo Ecclesiam Thyatirensem castigat Dominus, argumentum. Quia autem omne huius rei momentum in eo situm est, ut intelligatur, quae qualisve fuerit *Iezabel* Thyatirenorum Pseudo-Prophetissa, age, quid de ea nobis videatur, paulo uberius explicemus.

§ 3. *Praesupponitur, verba Apocalypseos respicere primo statum Ecclesiae Thyatirenae illius temporis.*

Et ante omnia quidem id necessario monendum est, me verba Christi ad Ecclesiam Thyatirenam ita accipere, ut sensus eorum literalis et proximus statum Ecclesiae huius respiciat, qualis re ipsa fuit eo tempore, quo Apocalypsin suam B. *Iohannes*, iussu Domini, conscripsit. Etsi enim alios hic a me dissentientes aequissimo ferre possim animo, etsi praeterea ego numquam negaverim, ea quae de VII Ecclesiis Apocalypticis dicuntur, simul quoque spectare ad universam Ecclesiam Christi, in certa temporum intervalla distinctam, ita ut septem illae Ecclesiae Asiaticae imago quaedam fuerint unius Ecclesiae, quae in succedentibus seculis alium itemque alium vultum in-

duit; aliter tamen existimare non possum, quam ipsas has Ecclesias, ad quas extant Epistolae Apocalypticae, primo loco designari, earumque praesentem eo tempore statum vivis coloribus depingi. Ipse profecto *S. Iohannes* aperte docet, verba sua in hoc libro ita intelligenda esse, quando istud Domini ad se mandatum refert: *Scribe, quae vidisti, et quae sunt, et quae oportet fieri post haec*, Apoc. I. 19. Idem quoque testantur expressa urbium illarum, ad quarum Ecclesias B. Apostolus nomine Domini Epistolas misit, nomina. Erant certe omnes illae urbes, magnitudine, dignitate, aliisque praerogativis praestantes, et inclytis maxime totius Asiae minoris civitatibus annumerandae. Erant non ita procul ab Epheso, ubi ultimo *Iohannes* noster docuit, remotae. Habebant omnes, quod nemo facile in dubium vocaverit, Ecclesias Fidei Christianae addictas easque illustres (*b*). Neque etiam Alogi ipsi haeretici, cum Apocalypsin suspectam reddere anniterentur, ausi sunt ullius ex his Ecclesiae existentiam in dubium vocare, praeterquam Ecclesiae Thyatirensis, ideo credo, quod aliquo post B. *Iohannis* mortem tempore, sive ob graviorem persecutionis furorem, sive ob aliquem forte terrae (*c*) motum, sive quocumque demum alio

(*b*) Neque spernendum, quod ad firmandam illam sententiam ad h. l. adfert *Franciscus Ribera* e S. S. pag. 87. Praeterea *Tertullianus Lib.* IV. *cont. Marcionem*, prope principium, has septem *Ecclesias Apocalypsis appellat* alumnas Iohannis, quod in ipsis docuerit, et eas *converterit* atque instituerit.

(*c*) Thyatiram saepius terrae motibus obnoxiam fuisse, ex historia constat. Certe eam sub Augusto tali casu afflictam fuisse, discimus ex *Suetonio* in Tiberio c. 8. Forte ingens ille terrae motus, qui sub Traiano, cum esset Antiochiae, Orientem vehementer concussit, etiam Thyatirae aliquid damni

alio casu, Ecclesia illic defecisset, ex quo concludebant haeretici, numquam antea in urbe illa Ecclesiam fuisse. Quoniam igitur ad illustres illas Ecclesias Epistolae Apocalypticae directae erant, quis dubitabit, quin publice illic locorum lectae et recitatae fuerint? Quid vero Ecclesiae illae dicturae fuissent, ubi se vel ob crimina sibi omnino ignota reprehendi, et uno verbo ea, quae scripta sibi essent, ad se tamen prorsus non pertinere intellexissent? Omnes porro Epistolae sic scriptae sunt, ut nonnisi de rebus praesentibus agere videantur, utque eas perlegenti vix possit suboriri suspicio, esse eas mera vaticinia de rebus multis demum seculis post futuris. Et ita veteres quoque senserunt, illi etiam, qui discipulos B. *Iohannis* viderant et familiari usu cognitos habuerant, etsi in eorum numero quoque reperiantur, qui sensum Mysticum ac Propheticum non excludendum esse velint, quorum iudicium neque nos improbamus.

§ 4. *Iezabel non significat omnes promiscue falsos Doctores, qui Ecclesiam Thyatirensem turbarunt.*

Hucusque de consensu doctissimi iuxta ac prudentissi-

attulit, etsi ea de re nihil apud veterum quemquam me legisse libenter fateor. Similem tamen urbis huius casum tristem videtur indicare Inscriptio Thyatirae reperta, et a *Sponio* exhibita in Itinerar. Tom. I. p. 327, in qua Antoninus Caracalla vocatur κτιςὴς τῆς πόλεως, i. e. ut ego puto, urbis terrae motu collapsae restaurator, etsi id alii alio modo explicent. Vide *Wheleri* Itinerar. Tom. I. p. 396. Idcirco etiam Imperator idem appellatur in alia Inscriptione apud *Sponium* p. 396. ἐυεργέτης τῆς πόλεως. Forte id ipsum significatur Nummo Thyatirenorum, in quo exhibetur lupa, Romulum et Remum uberibus suis alens, symbolum notissimum Romae, designaturum, ut videtur hic, Romanos condidisse

tiffimi interpretis, *C. Vitringae* gloriari poffum. Sed ubi iam diftinctius iudicandum eft, qualemnam Thyatirenfium *Prophetiffam*, nomine *Iezabelis* defignatam, hic cogitemus, a fummi illius Theologi fententia difcedere omnino cogor. Equidem et de eo perfuafus fum, quod vir doctiffimus recte urget, *Iezabelis* nomen non effe proprium, fed *Myfticum*, vel aenigmaticum et allegoricum, adeoque *Thyatiris nullam fuiffe, fic dictam magis, quam in aliis Ecclefiis*, (illa nempe Ephefiorum et Pergamenorum) *Nicolaitas et Bileamitas fic dictos*. Nemo potius eft, qui non, lecta hac Epiftola, confeftim ad vetuftam Iezabelem, impiam Achabi regis Ifraëlitarum coniugem, cogitationes fuas convertat, et ad facta eius alludi intelligat. Verum quando myftico hoc Iezabelis nomine, *defignari* non mulierem quamdam, fed *falfos Doctores et Apoftolos Ecclefiae Thyatirenae* arbitratur *Vitringa*, calculum fententiae eius adiicere non poffum. Si enim, quod Theologus ille poft alios opinatur, per *Iezabelem* illi ipfi fubinnuuntur, qui, in aliis capitis huius Epiftolis, *Nicolaitae* et *Bileamitae* nuncupati fuerant, cur illic de pluribus, hic de una tantum perfona Epiftola loquitur? cur hic mulierem, eamque unicam tantum nominat? cur vitio illi ducit, quod fe προφῆτιν *Prophetiffam* venditet, et docere publice (*d*) fuftineat? ubi, quod iam femel monui, duo Jezabelis delicta bene omnino diftinguenda funt, *primo* quidem, quod doctorem agere voluerit, cum hoc ipfi nulla ratione competierit, et *fecundo*, quod ad ipfum doctoris munus, fuperbo aufu fibi arrogatum, doctrinam adiunxerit a veritate abducentem et im-

ant reftauraffe Thyatiram, eoque communem effe et Thyatirae et Romae originem. Nummum vide apud *Sponium* Itinerar. Tom. I. ad p. 442.

(*d*) Vide plura § VII et fqq.

impiam. Quae omnia quomodo cum ſententia viri magni rite conciliari queant, mihi ita non liquet. Perſenſit dubio procul iſtam difficultatem doctiſſimus vir, eoque, ut eam tolleret aut ſaltem minueret, vult nos ſuſpicari, latere forte hic tacitam alluſionem ad Iezabelem Tyriam, reginam Iſraëlis, quae *probabiliter Prophetiſſa* vel *Sacerdos Baalis* fuerit. Verum enim vero, ſuſpicioni huic id utique obſtat, quod hic re ipſa non ad Tyriam Iezabelem alludatur, ſed de Iezabele Thyatirenorum praedicetur, ὅτι λέγει ἑαυτὴν προφῆτιν, καὶ διδάσκει, *quod ſe ipſam Prophetiſſam venditet et doceat*, quod Gentilium Propheticiſſis et Sacerdotibus facere moris non erat. Eſt vero ad haec in univerſum improbabile, Iezabelem ſacerdotio Baalis functam umquam fuiſſe. Neque vero eruditiſſimum hunc virum iuvat, quod ex *Ioſepho* et ipſis *Tyriorum Annalibus* adfert, *Ithobalum* Iezabelis patrem, Tyrique regem, *Sacerdotium Aſtartes obiiſſe*; id enim neque Tyriorum, neque aliarum gentium moribus, nemini ignotis, repugnat. At Iezabelem ſacra Baalis procuraſſe, et cultum divinum adminiſtraſſe, non ita facile quisquam mihi perſuadebit. Apud Graecos quidem et Romanos, uti nec minus alias Occidentis noſtri gentes, Sacerdotiis mulieres ſaepiſſime praefectas fuiſſe, res eſt omnibus notiſſima. At longe aliter viſum eſt Legislatoribus populorum Orientis, Aegyptiorum, Chaldaeorum, Perſarum (*e*), Indorum, qui omnes adminiſtrationes ſacrorum ſolis viris proprias eſſe voluerunt. Eadem omnino fuit etiam ratio Syrorum et Phoenicum. *Lucianus*, ſive quisque auctor eſt

(*e*) Verba haec ſunt *Witſii* in Libro *de ſenſu Epiſtolarum Apocalypticarum* Cap. III. § 83, et in Miſcellan. Sac. Tom. I. p. 694.

est libri *de Dea Syria*, multa illic recondita profert de Phoenicum Numinibus, templis, sacrisque ritibus et cerimoniis, de pompis Sacerdotum, aliisque rebus huc spectantibus. Sed in toto libro mentionem foeminae Sacerdotis nuspiam reperias. Id unum itaque superest, ut dicamus, *Thyatirae accidisse, ut pravi dux foemina facti, Christianorum aliquot fascino suo a fide ad impuritates abduxerit* (*f*).

§ 5. *Neque Iezabelis nomine designatur mulier sacris idololatricis Graecorum addicta.*

Fuit vir eruditissimus, cuius nomen ignoramus, qui (*g*) coniecit, respici Epistola hac ad Mysteria Graecorum, non sine luxuria ac lascivia plurima et omnis denique generis impietate peragi solita, qualia in

(*f*) Videtur hic opponi posse, quod legitur in *Assemani* Bibliotheca Orientali Tom. 1. fol. 190. a. *In Menologio Basilii die 5. Octobris fit mentio Memalchtae Persae, quae fuerat Dianae Sacerdos.* Difficultatem ex similibus testimoniis ortam solvit *Th. Hydius* de religione Veter. Pers. p. 90, 91. Idem pag. 140 scribit: *Quamvis autem apud Persas foeminis praeceptum fuerit, bene custodire aquam et ignem, id subintelligendum est de custodia privata in suis aedibus: non enim legimus aliquid de Sacerdotissis, nisi in supradicto haeretico Veneris cultu, qui ad verum Magismum non pertinebat. Iustinus* Lib. x. c. 11 ait: *Mox poenitentia ductus, ut honeste negaret* (Artaxerxes) *quod temere promiserat* (Dario filio suo) *solis eam* (Aspasiam) *sacerdotio praefecit, quo perpetua illi ab omnibus viris pudicitia imperabatur.* Videtur historicus hic, nescio qua ratione, in errorem fuisse inductus. *Plutarchus*, de eadem re loquens, aliud quid nos docet in vita Artaxerxis p. 1874 edit. Steph. Τῆς δ' Ἀρτέμιδος τῆς ἐν Ἐκβατάνοις, ἣν Ἀνεῖτιν καλοῦσιν, ἱερείαν ἔδειξεν αὐτὴν, ὅπως ἁγνὴ διάγῃ τὸν ἐπίλοιπον βίον. *Dacerius* To. VIII. p. 250. vertit, *Il la fit religieuse.*

(*g*) Vide *Relationes innocentes* Anni 1701. pag. 16, 17, sqq.

In illis Asiae civitatibus, Ephesi, Smyrnae, Pergami, Thyatirae, frequentissime celebrabantur, uti nec minus ad insigniores illorum fautores et promotores. Credidit idem, Iezabelis Thyatirenae forte adhuc memoriam conservari in egregia Inscriptione (*h*), quae inter reliquias veteris Thyatirae, in vico, qui a Turcis *Akhisar* appellatur, hodieque conspicitur, hunc in modum concepta.

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ
ΕΤΕΙΜΗΣΑΝ
ΟΥΛΠΙΑΝ ΜΑΡΚΕΛΛΑΝ
ΤΗΝ ΙΕΡΕΙΑΝ ΤΗΣ ΑΡΤΕ
ΜΙΔΟΣ ΜΑΡΚΟΥ ΟΥΛΠΙΟΥ
ΔΑΜΑΠΑΡΑΔΟΞΟΥ
ΚΑΙ ΚΑΝΙΔΙΑΣ ΒΑΣΣΗΣ
ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΕΠΙΤΕΛΗ
ΣΑΣΑΝ ΤΑ ΤΗΣ ΘΕΟΥ
ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑΣ ΘΥ
ΣΙΑΣ ΛΑΜΠΡΩΣ ΚΑΙ
ΠΟΛΥΔΑΠΑΝΩΣ.

Quae sic verti possunt.

Fortunae sacrum,
Senatus Populusque
honorarunt
Ulpiam Marcellam,
Sacerdotem Dianae,
Marci Ulpii Damaparadoxi
et Canidiae Bassae Filiam,
Quae mysteria Deae
et sacrificia splendide
et sumtuose peregit.

Ne-

(*h*) Eam descripserunt, qui oras illas diligenter lustrarunt, *Ricautius*, *Smithus*, *Sponius*, *Whelerus*, [*].

[*] Repetiit *Muratorius* t. II Novi Thes. Inscr. p. DLIII. 4.

Neque diffiteor, coniecturam hanc mihi semper et doctam et ingeniosam visam fuisse, meque in ea hactenus acquievisse. Habemus enim hic mulierem Thyatirensem, Sacerdotem magni Numinis, cui hoc laudi datur, quod idololatriam, spiritualem fornicationem, omni ope adiuverit atque promoverit. Sed nunc tamen, ubi omnia lance iusta et accurata expendenda sunt, haec observatio, etsi elegans, dubia quaedam movet, neque ad explicandam Epistolam nostram Apocalypticam, mihi ab omni parte satisfacere videtur, adeoque de alia explicatione cogitandum erit. *Ulpia* illa *Marcella*, in cuius honorem Inscriptio adornata est, a *Iohanne* in Apocalypsi tangi utique non potuit. Erat enim filia *Marci Ulpii Damaparadoxi*, qui nomen illud *Marci Ulpii*, de quo dubitari non potest, in honorem *M. Ulpii Traiani* post initum ab ipso imperium adscivit. Omnium vero consensu et confessione constat, *Iohannem* Apocalypsin aliquamdiu ante Traianum sub Domitiano in exilio Pathmico conscripsisse. *Ulpiae* praeterea ea tantum in Inscriptione hac tribuuntur, quae ab omnibus Sacerdotibus, officio suo rite functuris, expectabantur, unde fit, ut similia in aliis Inscriptionibus non infrequenter legantur. Illud vero cumprimis observandum esse duco, Iezabelem illam *Iohannis* Thyatirensem non posse a nobis in numero Gentilium censeri, tamquam quae sacra eorum publice professa sit, mysteria impietatis splendide peregerit, et idolorum sacerdotio functa fuerit. Quid enim cum tali muliere Ecclesiae Thyatirenorum Christianae? Aut quo iure Ecclesia reprehendi potuisset, quod Sacerdoti Paganicae permiserit ministerio suo fungi? An non iure merito Ecclesia reponere potuisset, *Quid enim ad me attinet, eos qui foris sunt iudicare? Nonne de iis qui intus sunt, nos iudicamus? Nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit.* Au-

Auferamus malum ex nobis ipsis, 1 Cor. V. 12, 13. Quando haec cogitatione persequor, aliter statuere non possum, quam designari ab Apostolo mulierem Christianam, quae communionem Ecclesiae affectaverit, quin imo in Ecclesia auctoritatem docendi sibi arrogaverit; sed et praeterea doctrina periculosa, et ad impietatem deducente, gregem Christi inficere voluerit. Quo observato, nunc iam facilius erit, Iezabelem illam, de qua loquitur Epistola, nonnihil distinctius describere et designare, quantumvis fateri oporteat, historiam Ecclesiae illius temporis multis densisque tenebris tectam et totam obnubilatam esse.

§ 6. *Iezabel fuit Mulier Christiana, e secta Gnosticorum.*

Quaerenda igitur mulier, (sive una, sive etiam plures, perinde est) professione Christiana, sed quae auctoritatem et potestatem publice in Ecclesia docendi sibi vindicaverit, atque insuper doctrinas Gentilium cum sancta Religionis Christi doctrina vinculo infelici sociaverit, eaque impura doctrina multorum hominum animos fascinaverit. Huiusmodi mulierem vix alibi, tempore illo, quam in *Gnosticorum* secta reperiri posse asseveraverim. Huic profecto notae characteristicae omnes, Iezabeli Thyatirenae assignatae, examussim conveniunt. Per *Gnosticos* hic intelligo homines, doctrinae Orientalium (*i*) et Philosophiae Plato-

(*i*) Doctrinam illam Orientalium hactenus nemo elegantius adumbravit, Beato *Isaaco Beausobrio* in Historia Manichaea, passim. *Dodwellus* in addendis ad pag. 252. Dissertationum in *Irenaeum* existimavit, nomine Iezabelis intelligi ab Apostolo sectam aliquam haereticam, ac speciatim sectam Basilidianorum.

tonicae, qualis cumprimis in Aegypto tempore illo tradebatur, ultra modum addictos, fidem Christi quidem professos, sed illius mysteria et praecipuos articulos ex praeconcepta sua Philosophia Orientali Platonica dimetientes et constituentes. Firmiter hi tenebant, solum spiritum natura sua posse esse bonum, corporis vero naturam per se esse malam, neque bonam evadere umquam posse; animam vero corpori iunctam, eo ipso ingentibus periculis obnoxiam et vere miseram esse. Hinc sequebatur, Deum bonum materiae et corporis auctorem immediatum nec esse, nec omnino esse posse. Sequebatur etiam, Christum Dominum verum corpus humanum non assumsisse, neque in eo vere natum, passum et mortuum esse. Sequebatur porro, corpora credentium aliquando resuscitatum nequaquam iri, sed veram et beatissimam ipsorum resurrectionem nihil aliud esse, quam perfectam et aeternam ab omni corporis communione liberationem. Res ipsa docet, et a viris doctissimis *Grotio*, *Hammondo*, *Pearsono*, *Vitringa*, aliisque abunde [*] demonstratum est, genus hocce hominum, Ecclesiae Christianae tempore iam Apostolorum infestum fuisse, et ne horum quidem auctoritate potuisse refraenari. *Paulus* certe Apostolus ad γνῶσιν ψευδώνυμον, *falso cognominatam scientiam*, quam haeretici isti continuo crepabant

[*] Nomen *Gnosticorum* iam tempore Apostolorum fuisse notum, vix audeo affirmare, at vero pravas illorum opiniones, aut potius stolida somnia, ista aetate percrebrescere coepisse existimo. In illustrandis N. T. locis, a *Iablonskio* h. l. atque supra p. 212 et 223 citatis, media mihi videtur tenenda via inter scriptores hic laudatos. quibuscum faciunt *Michaelis*, *Buschmannus*, alii, et *Tittmannum*, cuius libellus de vestigiis Gnosticorum in N. T. frustra quaesitis, Lipsiae editus a. 1773, recusus est in Museo Hagano tom. II part. 2 p. 295 — 478.

bant et in ore habebant, aperte respicit 1. Tim. VI. 20, 2 Tim. III. 6, 7. Coloss. II. 2, 3, 8, ut alia loca nunc praeteream, in quibus eorumdem hominum indolem et mores, sed obscurius, notat. In doctrinam vero eorum de resurrectione corporis sigillatim invehitur 1. Cor. XV, 2 Tim. II. 16, 17, 18. Aliud autem ex dogmatibus eorum praecipuis, de carne vera humana a Servatore non assumta, *Iohannes* Apostolus magno cum zelo oppugnat, 1 Ioh. IV. 3. Tangit ibi Apostolus sine dubio *Docetas*, haereticos vetustissimos, ita cognominatos, quod Servatori nostro non verum corpus, sed corporis quamdam speciem tantum et umbram inanem tribuerent, quorum et numerus et auctoritas per Asiae minoris civitates quotidie nova incrementa capiebat. Liquido id ex *Ignatii*, qui B. Iohanni non ita diu supervixisse videtur, ad Magnesianos et Smyrnaeos epistolis perspici potest. Is enim, uti nuper etiam celeberrimus Historiae Manichaeae auctor (*k*) observavit, non obscure subinnuit, *nobilissimos, et cum genere, tum auctoritate et opibus ex Christianis in Asia eminentissimos sectam Docetarum professos fuisse.* De Philippo etiam Apostolo memoriae prodidit Pseudo-*Abdias* in Historia Apostolica, fabulosa quidem, sed ut plurimum tamen ex antiquissimis traditionibus desumta, quod (*l*) *in civitate Hierapoli in Asia commoratus, haeresin malignam Hebionitarum* (ita per lapsum memoriae hic vocantur Docetae) *extinxerit, qui dicebant, non verum hominem natum ex virgine Dei Filium assumsisse.* Sed et *Paulus* Timotheo, Ephesiorum Episcopo scribens, pestiferum hunc errorem designare, et doctrinam

(*k*) Mr. *de Beausobre* Hist. de Manich. Tom. I. p. 352.
(*l*) Lib. X. c. III. P. 740, 741. edit. *Fabricii.*

nam pietatis illi oppositam commendare discipulo suo videtur, 2 Tim. 11. 8. Iidem veritatis Evangelicae inimici, in Epistolis Apocalypticis sub nomine *Nicolaitarum et Bileamitarum* reprehenduntur; eorum partes sequebatur etiam *Iezabel*, falsa Thyatirenorum Prophetissa.

§ 7. *Sectae Gnosticorum id proprium fuit, tempore iam Apostolorum, ut mulieres publice docerent.*

Huic itaque Gnosticorum et Docetarum sectae, de qua nunc paucis disserui, optime convenit, quod Iezabeli Dominus hic exprobrat, quod videlicet *se ipsam Prophetissam venditaverit, et docuerit.* Video eruditos viros, *Grotium* et (*m*) *H. Witsium* ad h. l., non male monuisse, et exemplis idoneis in medium allatis probasse, saepius inter haereticos repertas fuisse mulieres, quae Prophetiae donum sibi arrogaverint, aut alio modo callidis artibus haereses promoverint, atque latius propagaverint. Sed Gnosticis haereticis id plane proprium fuisse deprehendo, ut mulieribus potestatem facerent publice docendi, et sacra in Ecclesia Dei administrandi. Praesertim vero honore hoc virgines, matrimonio in universum renunciantes, dignissimas censebant. Quia enim per matrimonium et carnales libidines corpora hominum propagantur, quae ex sententia Gnosticorum per se semper mala, ac tristia animarum ergastula sunt, non poterant aliter quam sic colligere, statum vitae perfectissimum, sanctissimum, Deoque gratissimum esse abstinentiam a ma-

(*m*) in Diatribe *de sensu Epistolarum Apocalypticarum* § 83. pag. 693. Miscell. Sacr. Tom. I.

matrimonio omnibusque operibus carnis. Quomodocumque autem res haec se habeat, illud ex historia Ecclesiastica certissimum est, mulieres illius sectae docendi et sacra administrandi munus libere et publice sibi attribuisse. Videtur hoc ipsum tempore iam Pauli Apostoli in Asia, ubi haeretici hi numero et potentia multum pollebant, obtinuisse. Id certe ex verbis (*n*) hisce *Pauli* ad Timotheum in Asiam scribentis Ep. 1. cap. II. v. II, 12, *Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio*, non infeliciter colligit vir Antiquitatis Ecclesiasticae peritissimus *I. E. Grabius*, qui allatis hisce Pauli verbis tale subiungit (*o*) iudicium: *Quid quaeso hac instructione Timothei opus erat, nisi in Ephesina Ecclesia Foeminae sacrum istud munus ambiissent*? Deinde idem vir doctus ad nostram quoque Iezabelem Thyatirenam transit. Videtur equidem Ecclesia Ephesiorum, laboribus Apostolorum plantata, cura Timothei et Iohannis Apostoli rigata, ab hoc abusu, uti in universum a potenti Gnosticorum haeresi, pie et prudenter sibi cavisse, quo nomine in Apocalypsi laudatur II. 2, 6, et non ita diu post obitum B. Iohannis ab *Ignatio* Antiocheno in Epistola ad eamdem § 9. Sed in aliis tamen Asiae Provinciis et civitatibus, tempore etiam Apostolorum, ac Thyatirae speciatim id invaluisse, non est quod dubitem. Qua de re plura, uti auguror, exempla proferre possemus, si scripta Apocrypha *Lucii Charini* (*p*), magni haereseos Docetarum

(*n*) Simile tamen praeceptum *Paulus* etiam Corinthiis tradit 1 Cor. XIV. 34.

(*o*) In *Spicilegio Patrum* primi seculi pag. 334.

(*p*) Plura de hoc haeretico lectu dignissima, post *Grabium* et *Fabricium*, congessit *B. Beausobrius* in opere immor-

rum fautoris, quorum nonnulla tamen in Bibliothecis adhuc latent, ad manus nostras pervenissent. Superest tamen ex historia illius Apostolici aevi exemplum memorabile in *Thecla* virgine, cuius Acta a *Basilio Seleuciensi*, uti iactatur, conscripta, eademque postea a *Simeone Metaphraste* compilata, *Petrus Pantinus* edidit. Sed antiquiora utique hisce, eiusdem virginis Acta typis vulgavit *Grabius* in *Spicilegio Patrum* seculi primi, quae forte sunt antiqua illa Acta, seculo iam secundo Ecclesiae nota, nisi quod videantur a posteriori manu ea omnia, quae haeresin absurdam Docetarum aperte nimis sapiebant, resecta, alia denique addita fuisse. Auctor horum Actorum videtur fuisse aliquis Docetarum discipulus, quin imo sunt rationes, quae mihi persuadent, celebratam illam tot encomiis veterum, et sanctorum choro adscriptam, *Theclam*, in Gnosticorum vel Docetarum secta Prophetissam egisse nominis celeberrimi. Sed rem hanc postea pluribus illustrare conabor.

§ 8. *Id ipsum aliis exemplis, ex Historia Ecclesiastica petitis, probatur.*

Post Apostolorum tempora, haeresis Gnosticorum, quae hactenus furtivo gradu latentia incrementa ceperat, caput audacius efferre, et numero discipulorum valde aucta, in plurimas Sectas speciales, consentientes tamen inter se in praecipuis et radicalibus doctrinae capitibus dividi coepit. Omnibus tamen hisce Sectis id omnino proprium mansit, ut auctoritati mulierum plus iusto tribuerent, easque partibus doctorum

tali, *Historiam Manichaeam* intelligo, Tom. I. Part. II. cap. II, III, IV.

rum in Ecclesia publice fungi sinerent. Gnosticorum doctrina certe imbutus erat, eorumque placita tenaciter servaverat *Marcion*, cuius haeresis et in Asia et per alia loca, circa et post medium seculi II, ingentes et propemodum stupendos progressus fecit. Mirum itaque nemini videri potest, quod moribus maiorum suorum inhaerens, singularem illam, qua virgines prosequebatur, reverentiam multis modis testatam faceret. Cum igitur Romam cogitaret invisere, *praemisit*, teste (*q*) *Hieronymo*, *mulierem*, *quae decipiendo*, *sibi animos praepararet*. Quod quidem non temere et casu quodam fortuito, sed destinato animi consilio, et ut placitis Sectae suae obsecundaret, factum ab eo fuisse, testimonio *Epiphanii* confirmari et illustrari egregie potest, qui observat, Marcionem *mulieribus baptizandi potestatem fecisse*. Graeca, quia singularem vim hic habent, addo (*r*), δίδωσι καὶ ἐπιτροπὴν γυναιξὶ βάπτισμα διδόναι, quibus verbis ad illa *Pauli* alludit, quibus ita decernit I Tim. II. 12, Γυναικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω. Mulieres vero illas fuisse virgines, aut in coelibatu viventes, per se satis intelligitur, cum constet, *Marcionem* (*s*) matrimonium in universum, (*t*) saltem in perfectioribus et Ecclesiae Ministris condemnasse, et

(*q*) In Epistola ad Ctesiphontem, Tomo II. Epistolar. fol. 171. a. edit. Francof. vel Tom. IV. Opp. col. 477. edit. Benedict.

(*r*) In Haeresi Marcionitarum, quae est LI. § 4.

(*s*) Ita Veteres, *Clemens Alex.* Strom. Lib. III. p. 431, *Tertullianus* adversus Marcion. Lib. I. c. 29, 30, Lib. V. c. 7.

(*t*) Ita Dogma Marcionitarum explicari posse arbitratur B. *Beausobrius* Hist. de Manichée Tom. II. p. 121. 122.

et ne ad baptifmi quidem privilegia admififfe, (*x*) *nifi virginem*, *aut viduam*, *aut coelibem*, *aut divortio baptifma mercatam*. Ex *Marcionis* Schola prodiit *Apelles* difcipulus eius, etfi in quibusdam diverfum a magiftro fenferit, et peculiarem Sectam erexerit, qui quantum tribuerit revelationibus et vifionibus *Philumenae* fuae, (*y*) *virginis Daemoniacae*, quam ut Prophetiffam colebat, ex (*z*) veterum teftimoniis difcimus. Aliquanto antiquior erat Haerefis *Caiana*, ex Gnofticorum lacunis derivata, obfcura illa quidem, fed quae tamen *Quintillam* nobis oftentat, Prophetiffam magnae inter fuos auctoritatis, ut quae, tefte (*a*) *Tertulliano*, non modo ius docendi ufurpaverit, fed Baptismum etiam deftruere potuerit. Tempora Iohannis Apoftoli adhuc propius attigit *Carpocrates*, notiffimum inter Gnofticos nomen, cuius Scholae fulcrum praecipuum fuiffe videtur *Marcellina*, foemina multis veterum commemorata. Eam *Irenaeus* teftatur (*b*) doctrina fua *Romae multos exterminaffe*, quod *Epiphanius*, qui Graeca *Irenaei* retinuiffe videtur, fic (*c*) expreffit, Πολλοὺς τῶν ἐκεῖσε λυμηνομένη ἠφάνισε, id eft, interprete *Petavio*, *Multos illic errore fuo depravatos in exitium compulit*. Ecce genuinam antiquae Iezabelis indolem! Addit etiam

(*x*) *Tertullianus* adv. Marc. Lib. I. c. 29.

(*y*) Ita vocatur a *Rhodone*, Apellis aequali, apud *Eufebium* H. E. Lib. V. cap 13, et *Tertulliano* l. c.

(*z*) Vide *Eufebium* l. c., *Tertullianum* de Praefcript. Haer. c. 6, et 30. Adde auctorem veterem Appendicis ad illum librum c. 51, *Auguftinum* de Haeref. cap. 24, *Theodoretum* Fabul. Haeret. Lib. I. c. 25.

(*a*) In libro de Baptifmo cap. I, et 17.

(*b*) Lib. I. Cap. XXVI. § 6.

(*c*) In Haerefi Carpocratianorum, quae eft XXVII. § 6.

etiam *Epiphanius*, *inde excitata esse Gnosticorum primordia.* De his igitur sine dubio haereticis accipiendum est, quod *Tertullianus* (*d*) observat, *Ipsae mulieres haereticae, quam procaces! quae audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan et tingere.* Quod postremum potuisset, non modo per coniecturam hariolari, uti fecit, sed et audacter affirmare. *Marcus* etiam, Haereticus valde celebris, de quo Haeresis *Marcosiana* nomen traxit, mulieribus S. Eucharistiam administrare permisit, et Prophetissas instituit, teste *Irenaeo* (*e*). Eiusmodi mulieribus addi poterit *Agape*, Priscillianistarum magistra, de qua *Sulpitius Severus* (*f*). In Oriente *Sabbatici*, qui erant de grege Marcionitarum et Gnosticorum, eumdem illum morem, quem modo tetigi, in ecclesiam suam introduxerunt, quod magna cum emphasi ipsis exprobrat *Ephraem Syrus* in quodam Hymno (*g*).

§ 9. *Quaeritur specialius, quo sensu Iezabeli illicitum fuerit, Prophetissam agere.*

Cum igitur Docetarum Gnosticorumque Secta, tempore Apostolorum et sigillatim *Iohannis*, fuerit in Asia flo-

(*d*) De Praescriptione Haeretic. cap. 41.

(*e*) Lib. 1. adv. Haereses cap. 13 § 2 et 3 edit. Massueti.

(*f*) Lib. 11 Hist. Sacr. p. 439, ubi vide etiam notas *Hornii.* adde *Hieronymum* in epistola ad Ctesiphontem, Tom. IV. Opp. col. 477, et Concilii Caesaraugustani, adversus Priscillianum a. 380 habiti, Canonem VII, cum notis *Binii*, in Collectione Conciliorum Labbeana Tom. II. col. 1010, 1012.

(*g*) Apud *Assemanum* in Bibliotheca Orientali Tom. I. pag. 120, ubi etiam conferatur annotatio p. 121.

florentissima, cum Sectae huic proprium fuerit, ut mulieres docerent, sibique Prophetissarum et nomen et auctoritatem arrogarent, an dubitari poterit, quin Thyatirae quoque tempore *Iohannis* talis habitaverit Prophetissa, eaque ipsa in Apocalypsi redarguatur? Character certe ille Iezabeli attributus, *quod se ipsam Prophetissam dicat, et doceat*, non modo Gnosticorum mulieribus egregie convenit; sed ne aliis quidem convenire posse videtur. His vero, quae de Gnosticorum Prophetissis, ad explicandum nostrum Apocalypseos locum, hactenus disseruimus, non adversantur, quae de Prophetissis veteris Ecclesiae Iudaicae, Spiritu Divino afflatis, quarum solent a Iudaeorum magistris (*h*) septem numerari, legimus, uti nec quae de *Hanna*, quae sub tempus nativitatis Domini Prophetissam agebat, *Lucas* Evangelista memoriae prodidit cap. II. v. 36. Etsi enim hae Spiritu S. impulsae atque directae, quaedam sive in Ecclesiae totius sive tantum in piorum quorumdam usum eloquerentur, aut scripto consignarent, publico tamen docendi in Ecclesia munere functae fuisse censendae non sunt. De Prophetissis Ecclesiae Christianae Apostolicae, quales fuerunt quatuor Philippi Evangelistae filiae virgines προφητεύουσαι *Actor.* XXI. 9, idem plane dicendum esse videtur. Neque negaverim, prophetias huiusmodi piis mulieribus, a Spiritu Sancto suggestas, ab ipsis etiam in Ecclesia publice nonnumquam editas fuisse. Saltem re ipsa in Ecclesia Corinthiaca id fieri consuevisse, discimus ex I Cor. XI. 5 (*i*). Utrum tamen con-

(*h*) Vide *Gemaram Megilla* Fol. 14. a. Locum habes etiam in *Zeltneri* Dissert. *de eruditione Deborae Prophetissae* § 8. Sunt autem septem illae, *Sara*, *Miriam*, *Debora*, *Hanna*, *Abigail*, *Hulda*, *Esther*.

(*i*) Vide de hoc loco *Ios. Medi* Diatribas Vol. I. p. 246.

consuetudinem Paulus approbaverit, ambigit (k) *P. Molinaeus*, quia postea idem Apostolus rem hanc in posterum prohibendam esse duxerit 1 Cor. XIV. 34, addita hac ratione memorabili v. 35, *Turpe est mulieribus in Ecclesia loqui.* Sed quomodocumque tamdem res haec se habuerit, id saltem certum plane est 1) Prophetias mulierum in Ecclesia referendas esse ad actus (l) extraordinarios, qui locum non habebant, nisi intercederet speciale mandatum Dei, 2) mulieres illas in reliquis munere doctorum publico functas minime fuisse. Itaque fartum tectumque manet praeceptum Apostoli, quo mulieres a cura docendi excluduntur, quod Gnostici tamen violarunt.

§ 10. *Transitur ad secundum Iezabelis characterem, doctrinam nempe haereticam, et quidem (1) eius partem theoreticam.*

Exposui hactenus primum Iezabelis Thyatirenae characterem, quod nempe Prophetissa videri voluerit, ac docendi auctoritatem sibi arrogaverit, et ex eo, nisi me omnia fallunt, deprehendi satis luculenter, de-

246, et seqq. Quomodo Quakeri his verbis abutantur, vide in Bibliothèque Britannique Tom. XVII Part. 2. p. 266. Exstat *I. Georg. Altmanni* Disquisitio Philologico-Critica, ad illustranda loca 1 Cor. XIV. 34, 1 Tim. II 12, etc. de Priscilla, Phoebe, Tryphaena, Tryphosa, et Perside, a Fratribus Herrnhutianis ad probandam mulierum in Ecclesia docendi potestatem novissime productis, Bernae 1740, quam tamen vide. De ea exstat iudicium Fratrum Moravorum in der Budingischen Samlung 1. Band, f. 776, u. f.

(k) In *Vate* Lib. 1. cap. 8.

(l) Consule hic *H. Witsii* Miscellanea Tom. 1. Lib. 1. cap. 1. § 11 et seqq.

deſignari mulierem quamdam, Docetarum vel Gnoſticorum Sectae initiatam. Id vero inſigniter confirmat character eidem mulieri adſcriptus ſecundus, quod doctrinam illa fuerit propagare haereticam et impiam, *διδάσκει καὶ* (*m*) *πλανᾷ τοὺς ἐμοὺς δούλους, πορνεῦσαι, καὶ εἰδωλόθυτα φαγεῖν*, *docet et ſeducit ſervos meos, fornicari et manducare de idolothytis.* Doctrina igitur Prophetiſſae Thyatirenae hic deſcribitur ut *πλάνη*, *deceptio*, et *ſeductio animarum*, tendens ad earumdem exitium aeternum. Doctrinae illius duas videmus conſtitui partes, quarum altera videtur theoriam, altera praxin Religionis Chriſtianae ſpectare. *Theoriam* doctrinae huius puto deſignari per *fornicationem*, ad quam alios dicitur ſeduxiſſe Iezabel Prophetiſſa. Quomodocumque autem vocem *fornicationis* interpretari hoc loco libeat, dubium vix cuiquam eſſe poterit, ſubinnui ea et caſtigari inſtituta *Nicolaitarum* et *Bileamitarum*, ſive *Gnoſticorum*. Nam ſi *fornicatio* turpia libidinoſae carnis opera deſignare cenſeatur, nemo eſt, quem latere poſſit, quam deteſtabiles quamque impurae voluptates Gnoſticis quidem omnibus, ſed multo maxime Nicolaitis atque Carpocratianis a ſcriptoribus Eccleſiaſticis exprobrari ſemper ſoleant. Ego tamen, qui doctrinam adeo ſceleſtam, ipſis Gentilibus abominandam, in Eccleſia Chriſtiana publice et audacter promulgatam fuiſſe, difficulter credere poſſum, qui praeterea novi, eam placitis Gnoſticorum fundamentalibus e diametro adverſari, gravibus de cauſis adducor, ut exiſtimem, ſignificari hic fornicationem ſpiritualem, vel, ut clarius mentem meam aperiam, doctri-

(*m*) Ita reperio in quibuſdam editionibus, eamque lectionem aliis praefero.

doctrinam idololatriae et falsae religioni patrocinantem. Nam per *fornicationem* in scriptis Propheticis saepenumero intelligi idololatriam, et quidquid idololatriam nutrit, fovet, et adiuvat, notius est omnibus, quam ut probatione ulla egeat. Criminis huius utique rei erant Gnostici, illi praesertim, qui, tempore Apostolorum, Ecclesiae Christianae se adiunxerunt, atque in illam placita Philosophiae suae primi invexerunt. De illa Gnosticorum doctrina, quae nostra demum aetate (*n*) a viris eruditissimis e genuinis suis fontibus erui multaque nova luce perfundi coepit, prolixius differendi locus hic non est. Illud itaque nunc monuisse sufficiat, per infaustum vinculum, quo Gnostici dogmata Philosophiae suae cum doctrina Christi in unum compingere allaborabant, id effectum fuisse, ut praecipui Fidei nostrae articuli, de mundo a Deo ex nihilo creato, de Iesu, vero Mariae et Davidis Filio, ex sanguine nostro per matrem suam edito, proque nobis re ipsa passo, mortuo, et resuscitato, de Spiritu Sancto, a mittente Patre et a misso Messia distincto, et de resurrectione carnis, everterentur, eoque causa Philosophorum Gentilium, adversus revelationes Verbi Dei Religionemque Christianam, pertinaciter defenderetur. Hoc ipso in animis Gnosticorum, etsi Christianorum, secreta tamen quaedam ad superstitiones Gentilismi propensio fovebatur alebaturque, quam etiam verbis et factis prodere non magnopere verebantur. Exemplum ejus, quod

(*n*) v. g. *Renato Massueto*, in Prolegomenis ad Irenaeum, *Moshemio* in Institutionibus Historiae Ecclesiasticae, *Bruckero* in Historia Philosophica Tom. III. et IV, et nuperrime *Beausobrio* in Historia Manichaea, variis in locis.

quod dixi, capi poteſt ex Pſeudo-*Hermetis Triſmegiſti* Poemandro. Etenim illius auctor e grege primorum illorum Gnoſticorum unus fuiſſe mihi videtur, quod etiam nuper a (*o*) doctiſſimo viro obſervatum video. Et ille tamen ubique Deos ſuos, et alia quaedam Gentilibus propria crepat, quo et a ſuis intelligatur, et tamen a Gentilibus non improbetur. Idem etiam, et clarius adhuc, ex gemmis Baſilidianorum et in genere Gnoſticorum Abraxeis, uti vo antur, perſpici poteſt. Sed ea de re plura forte alias obſervabimus [*].

§ 11. *Pergitur* (2) *ad doctrinae illius haereticae partem practicam.*

Quae iam ſequuntur, ad doctrinae Gnoſticorum, et Prophetiſſae eorum Iezabelis, partem *practicam* puto eſſe referenda. Dicitur autem ſervos Dei, id eſt, nominis Chriſti profeſſores, ſeduxiſſe *φαγεῖν εἰδωλόθυτα, ut de idolothytis manducarent.* Vbi nobis literae ipſi inhaerere licet. Id tamen omnino monendum, per *manducationem idolothytorum* intelligi tum oportere (*p*) actum religioſum in honorem falſorum Deorum peractum, quo quis communionem ſuam cum Diis illis, et cum religione Gentilium profiteri cenſebatur, ſive id faceret tempore perſecutionis coactus, ſive etiam alio modo et ultro. Ab eo quantopere, et merito quidem, abhorruerit Eccleſia antiqua,

(*o*) *Beauſobrio* in Hiſtoria Manichaea Tom. II. paſſim.
(*p*) Bene ille deſcribitur a *Grotio* ad *Actor.* XV. 20.

[*] Factum id eſt in Novis Miſcellaneis Lipſienſibus. Vid. praefat. tom. I Opuſc. *Iablonskii* p. XXVI.

qua, ab ipsis Apostolis edocta et instructa, *Actor.* xv. 20, 29; 1 Cor. x. 28, veterum paene omnium testimonio satis constat. Sed hac idololatriae specie Gnosticos secure et non illibenter se polluisse, scimus ex eorumdem testimonio. De *Basilide*, quo vix quemquam Schola Gnosticorum celebriorem habet, testatur *Castor Agrippa*, scriptor perveiustus, ipsique *Basilidi* tempore aequalis (*q*), *eum docuisse, quod indifferens sit, victimas Diis immolatas degustare.* Hoc ipsum videtur *Trypho* Iudaeus non ita diu post Christianis ac sigillatim *Iustino Martyri* exprobrare, quando (*r*) *plures*, ait, *qui se Iesum profiteri dicunt, et Christiani nominantur, audio simulachris mactata manducare, et nihil se ex eo capere detrimenti dicere.* Cui respondens *Iustinus*: *Ego quoque inquam, quod eiusmodi extent viri* - - - *sed non Christi, verum seductionis spirituum doctrinas docent.* Verba Graeca ita sonant, διδάσκοντας τὰ ἀπὸ τῶν τῆς πλάνης πνευμάτων. Quibus verbis ad locum nostrum Apocalypseos alludi videtur. Suffragatur his scriptor eiusdem seculi II, *Irenaeus*, referens (*s*) de *Basilide*, *eum contemnere idolothyta, et nihil arbitrari, sed sine aliqua trepidatione uti eis.* Alios secuti aevi scriptores idem tradentes, quod ab antiquioribus acceperunt, non invitus praetereo, unicum hocce tantum moniturus,

(*q*) Apud *Eusebium* Hist. Eccles. Lib. IV. cap. 7.

(*r*) *Iustinus Martyr* in Dialogo cum Tryphone Iudaeo p. 253.

(*s*) Lib. I adv. Haer. c. XXIV § 1. edit. *Massueti*; adde c. XXVIII in fine, ubi de Basilidis et Carpocratis sectatoribus, et c. VI § 3. *Irenaeo* adiungantur *Clemens Alexandrinus* Lib. IV Stromat. p. 481, quo loco haud dubie Gnosticos oppugnat, et *Epiphanius* Haeresi XXIV § 4.

rus, eadem plane de *Carpocratianis* etiam aliisque Gnosticorum familiis literis prodita esse, in quo prolixe demonstrando, cum satis notum atque vulgatum sit, tempore et opera abuti nolo. Nihil tamen vetat, quominus *manducationem idolothytorum*, quae Iezabeli exprobratur, sensu aliquanto laxiori pro aliis quibuscumque actibus accipiamus, quibus Numinibus fictis cultus aliquis exhibetur, sive verus, sive simulatus. Nominatur itaque actus religiosus unus isque solemnis valde et frequens, et intelliguntur omnes alii, eamdem rationem habentes, idemque significantes. Gnostici nempe imagines Deorum et in domibus suis habebant, et gemmis insculptas secum circumferebant, uti vel ex gemmis eorum Abraxeis abunde perspicitur, quamvis ex iisdem id quoque intelligamus, ipsos sub hisce veluti symbolis quaedam mysteria Religionis verae occultare voluisse. Iidem solemnitatesGentilium festivas una quoque celebrabant omni laetitiae genere, uti *Irenaeus* (*t*) scriptum reliquit, quantumvis id inter suos more Christiano et ad Religionem accommodato fecisse videantur. Vero dissimile non est, de hisce hominibus *Adrianum* Imp. (*u*) in epistola ad Servianum scripsisse: *Aegyptum, quam mihi laudabas, totam didici levem, pendulam, et ad omnia famae momenta volitantem. Illi qui Serapin colunt, Christiani sunt; et devoti sunt Serapi, qui se Christi Episcopos dicunt.* Haec cum ita se habeant, non adeo difficulter fidem adhibebimus veteribus, referentibus Gnosticos illos, si res ita tulisset, professionem Christi, ut persecutionem evitarent, ad tempus abnegasse.

(*t*) Adv. Haeres. Lib. I cap. VI. § 3.
(*u*) Apud *Vopiscum* in vita Saturnini cap. 8, in Scriptoribus Hist. Augustae Tom. II p. 719, 720.

gasse. Ita *Castor Agrippa* de *Basilide* (*v*) testatur, eum *docere, quod indifferens sit victimas Diis immolatas degustare, et persecutionum tempore licenter fidem abnegare.* Quod, ut alios iam praetermittam, auctor *Appendicis* ad *Tertulliani* Librum de Praescriptione cap. 46. ita exprimit: *Martyria negat esse facienda.* Sed haec de primis tantum Gnosticorum fautoribus, qui tempore Apostolorum, et forte aliquanto post, floruerunt, dicendum esse puto, idque cum principiis eorum facile conciliari posset. Verum disputationem hanc in aliud tempus reiicio.

§ 12. *Forte Iezabel fuit Thecla, veterum encomiis celebrata.*

Si quis ea omnia, quae ex certis piae vetustatis monumentis hactenus allata sunt, rite pensitaverit, ambigere omnino non poterit, quin tempore B. Iohannis Apostoli tales in Asia fuerint mulieres, qualem ille Iezabelem Prophetissam Thyatirensem depingit. Ego, ubi ad ea, quae de Thecla virgine, cuius iam supra mentionem feci, memoriae prodita sunt, animum appello, in eam fere sententiam concedo, hanc ipsam in Epistola ad Ecclesiam Thyatirensem designari et coargui. Coniecturam propono, cui, si cordatis eruditisque lectoribus displiceat, ipse non magnopere inhaerebo. Eam tamen ideo non penitus negligendam esse credidi, quia argumentum illud, quod in su-

pe-

(*v*) Apud *Eusebium* Hist. Eccles. Lib. IV. cap. 7. Hoc per consequentiam tantum, et eam non omnino iustam, de Basilide affirmari, censet *Beausobrius* Tom. II Hist. Manich. p. 25, 26. Vide et interpretum Gallicorum Berolinensium N. Testamenti Praefationem in 2 Ep. ad Timoth. p. 379.

perioribus discussimus, non mediocriter illustrabit. Quodsi auctori Actorum Theclae antiquiorum, quae a *Grabio* in Spicilegio Patrum edita sunt, fidem adhibemus, liquet profecto, eam Docetarum et Gnosticorum gregi esse adscribendam. Vbique in Actis hisce commendatur Theclae studium virginitatis, cum manifesto matrimonii contemtu coniunctum. Si auctorem illum audimus, Paulus Apostolus, fidem Christi Iconiensibus annunciaturus, eo fere totam suam orationem convertit, ut virginitatis dignitatem eveharet, et hoc quoque est, quod virginis hactenus Ethnicae animum ipsi conciliavit. Quinimo, quod oppido mireris, ubi iam ad persecutiones horrendas plane perventum est, miserae Theclae propter amorem Pauli et doctrinae eius exantlandas, vix subindicatur, eam tot mala propter fidem Christi pertulisse, sed credere potius iubemur, haec omnia non alia de causa ipsi obvenisse, quam quod aut matrimonium honestum et legitime, conscia parente, contractum postea detrectaret, aut alio modo coelibatum et virginitatem servare vellet. Haec omnia manifeste redolent genium Docetarum, qui, ut vere nuper observavit (*w*) vir de historia Ecclesiastica praeclare meritus, immodicum illud virginitatis studium omnium primi in Ecclesiam invexere, eamque ob rem fabulas plurimas ac innumera miracula confinxere, quae posthaec ab orthodoxis quoque bona fide admissa et firmiter credita fuerunt. Praeterea et id auctor horum Actorum in animo omnino habuit, ut exemplo Theclae, et auctoritate Pauli, mulieribus iura docendi et sacra administrandi vindicaret. In ipsa

(*w*) Mr. *de Beausobre* Histoire de Manichée Tom. I Part. II Liv. II Chap. II, III, IV, V, VI. Vide tamen praecipue p. 359, 388, 413, 414.

sa Actorum inscriptione (*x*) dicitur Thecla Πρωτομάρτυρ καὶ Ἀπόςολος, *Protomartyr et Apostola*, quod in aliis Actis, *Basilio Seleucienfi* tributis, ita explicatur (*y*): *Secunda ab Apostolis et Stephano Martyr fuit Thecla, ita ut quemadmodum Stephanus virorum, qui pro Christo certamen subierunt, dux fuit, ita Thecla mulierum, quae pro Christo decertarunt, locum obtineat principem.* In Monasterio S. Theclae Graecorum, non procul a Damasco, legitur Inscriptio in honorem Theclae, de qua *Richardus Pocockius*, Observations of the East Vol. II. Part. I. p. 131, *There is a Greek Inscription on it, signifying, that she was the first Martyr of her sex, and contemporary with the Apostels.* In illis Actis antiquioribus porro p. 110, 114, 115, refertur, Theclam semet ipsam Baptismo initiasse, idque iis circumstantiis, quae scholam Gnosticorum sapere videntur. Dehinc Paulus dicitur ipsi committere curam et munus verbum Dei docendi, p. 115, quo munere functa esse deinceps legitur. Non absurdum erit cogitare, mulierem illam procedente tempore maiorem semper auctoritatem acquisivisse, et exemplum praebuisse, quod Docetae et Gnostici frequenter postea, ut supra vidimus, imitati sunt.

(*x*) Videtur hic obiici posse, in hac inscriptione nihil inesse vitii, siquidem ipse Paulus mulieres in numero Apostolorum posuerit. Id saltem B. *La Crozius* colligit ex Rom. XVI. 6, 7. Sed vide observationes meas MSS. in h. l. ubi ad obiectionem respondetur [*].

(*y*) Edit. Patini pag. 6. fin. et seq.

[*] Cum hae observationes ad me non pervenerint, quid respondent *Iablonskius*, dicere non habeo; quid autem potuerit respondere, non est difficilis coniectura.

ſunt. Et quid pluribus opus eſt? nonne ex veterum teſtimoniis perſpicuum eſt, Acta illa Theclae, quia referebant, ipſum Paulum Apoſtolum foeminae huic poteſtatem docendi permiſiſſe, a Iohanne Apoſtolo condemnata, auctoremque eorum loco ſuo et dignitate motum fuiſſe. Teſtatur id *Tertullianus*, qui eo ipſo ſeculo floruit, quo B. Iohannes mortuus eſt, in hisce verbis (z): *Quod ſi, quae perperam Paulo adſcripta ſunt, ad licentiam mulierum docendi tingendique, defendunt; ſciant, in Aſia Presbyterum, qui eam ſcripturam conſtruxit, quaſi titulo Pauli* (a) de ſuo *cumulans. convictum atque confeſſum, id ſe amore Pauli feciſſe, loco deceſſiſſe.* Accedat etiam *Hieronymus* (b), quia teſtimonio *Tertulliani* modo allato in his lucem aliquam conciliat: *Igitur περιόδους Pauli et Theclae --- inter Apocryphas ſcripturas computamus. --- Sed et Tertullianus, vicinus eorum temporum, refert, Presbyterum quendam in Aſia, σπουδαστὴν Apoſtoli Pauli convictum apud Iohannem, quod auctor eſſet et confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe, ob id de loco excidiſſe.* Ipſum Theclae factum, munera doctoris ſibi in Eccleſia attribuentis, neque ab his, quos adduxi, neque ab aliis veterum in controverſiam vocatur. Neque etiam Presbyter ille, qui memoriam eius rei literis mandaverat, eo nomine accuſatur; ſed quod tale factum, auctoritate Pauli Apoſtoli, approbare aliisque commendare auſus fuiſſet. Eo ipſo tamen, B. Iohannem Foeminae huius audax facinus con-

(z) De Baptismo cap. 17.

(a) Significatur his verbis, auctorem illorum Actorum, ea quae de Paulo refert, de ſuo addidiſſe et finxiſſe.

(b) De viris illuſtribus cap. 7.

condemnasse, omnibus perspicuum esse potest.

§ 13. *Gnostici memoriam Theclae, ut Proto-Prophetissae, in gemmis suis religiose servarunt.*

Dixi rationes, quibus me moveri passus sum, ut Theclam, virginem veteribus magnopere laudatam, Docetarum et Gnosticorum gregi annumerarem. Venit nunc alia ratio in mentem, quam lectoris aequi iudicio libenter permitto. Inter Gnosticorum gemmas, quae vulgo Abraxeae vocantur, quarum non poenitendam copiam *Chifletius* et post eum Illustris *Montefalconius*, vir de omnibus literis immortaliter meritus, aeri insculptas ediderunt, reperio aliquam, qua homines illi, nisi me opinio fallit, Theclae memoriam conservare et veluti consecrare voluerunt (*c*). Facies huius gemmae altera oculis nostris subiicit mulierem, aetatis, ut apparet, provectae, totam velatam, sinistra manu sive hastam sive virgam, dextra annulum aut circulum nescio quem tenentem. Si *Chifletium* commentatorem audimus, cernimus hic (*d*) *Iunonem*, *Deam velatam*, *et qualis in nummis, hastam tenentem ac pateram*, quod Numen Gnostici cum Numinibus suis patriis sociaverint. Credat haec, qui volet. Ego hic nulla Divinitatis indicia invenio, sed effigiem mulieris honestae, cuius etiam nomen versa gemmae nostrae facies exhibet. Sed praeterea videor

(*c*) Ea occurrit in Collectione *Chifletii* numero 105, et in *Montefalconii* Antiquitate explicata Tom. II Part. II. Tabula CLX. ad pag. 366.

(*d*) In Commentar. ad Gemmas Abraxeas pag. 135. 136.

deor mihi etiam Prophetissae quaedam symbola ac indicia hic observasse. Ad illa referri poterit velum, quod caput huius mulieris obtegit. Quam in rem apponam verba eruditi cuiusdam (*e*) scriptoris Angli, nobis hic insignem usum praestitura: *Dubitari non debet, quin* Prophetissae Montanistarum *caput suum velo virginali texerint* (*f*), *siquidem manifesto constet, eos ceteroquin etiam veli usum stricte et religiose observasse. Erat praeterea constans mos veteris Ecclesiae, nixus praecepto Apostolico, ut mulieres Divinitus afflatae nonnisi velatae prophetarentur.* Quod de Prophetissis Docetarum ac Gnosticorum dicendum similiter est, idque tanto magis, quod ex Docetarum scholis Montanistae Prophetissas suas desumsisse prorsus videantur. Manu sinistra mulier illa tenet, non hastam, uti *Chifletius* putat, sed virgam, quam scimus, Prophetarum (*g*) in Oriente, apud Aegyptios, Chaldaeos, et Persas, insigne certissimum fuisse, quod hodieque in antiquissimo (*h*) Monumento

(*e*) Anonymus auctor *Historiae Montanismi*, quae prodiit Lond. 1709, Artic. v § 3, p. 94.

(*f*) Sine dubio auctor id colligit ex *Tertulliani* Montanistae Libro *de virginibus velandis.*

(*g*) Vid. *Gaulminii* notas ad auctorem Hebraeum *de vita Mosis* Lib. I. p. 235. edit. Paris. et Mr. *de Beausobre* Hist. de Manichée Tom. I. p. 99. De Magis Persarum *Diogenes Laërtius* in Prooem. § 7. ex Sotione *κάλαμος ἢ βακτηρία.*

(*h*) Effigiem illius dederunt *Chardinius* et *Corn. de Bruin* in itinerariis, et *Montefalconius* in Antiquitate explicata Tom. II. Part. II. p. 402. seq. In ruderibus Palatii, sive Templi Persepolitani, aliquoties occurrit imago alicujus vel regis, ut quidam putant, vel Archimagi, ut alii suspicantur, vel forte ipsius Zoroastris, alis in sublime eve-

to Persepolitano saepiuscule visitur. Dextra vero tenet annulum vel circulum, designantem forte compedes, quibus in tormentis vincta fuerat, aut coronam (*i*) veluti martyrii, quod perpessa fuerat. Altera vero huius gemmae facies hancce nobis inscriptionem exhibet;

ΣΑΚΛΩΕ
ΣΟΦΗ
ΑΔΩΝΑΙ.

Quod ad postremam vocem ΑΔΩΝΑΙ attinet, est nomen Dei, quod in Gemmis Gnosticorum frequentissime legitur. Primum nomen Illustris *Montefalconius* legendum censet ΣΑΒΑΩΘ, quippe quod in hisce Gemmis saepissime pariter occurrit. Sed ego existimo, esse nomen proprium illius Foeminae, cuius effigiem alterum latus ostendit, et quae hic Σοφὴ *sapiens* nuncupatur. *Sacloa* vero vel *Sacla* hic est ipsissimum *Theclae* nomen. Theclam aiunt veteres Iconio in Lycaonia oriundam fuisse. Lycaones autem utebantur, uti (*k*) alias probavi, sermone Cappadocum,

evecti, qui sinistra manu annulum tenet, eodem prorsus modo, qui in nostra hacce gemma conspicitur. Vide v. g. apud *Chardinium* Tom. IX. Fig. LXIV. ad p. 90, et Figur. LXVII. ad p. 94, et LXVIII. ad p. 100. In Figura vero LXXIV. duo equites sibi mutuo occurrentes annulum unum arripiunt tenentque. Vide et *Tho. Hydium* de Religione Vet. Persarum p. 305, et adiunctam illi e regione Tabulam VI; in qua annulus ille explicatur *circulus Zodiacalis*.

(*i*) Qualis etiam in aliis Abraxeis Gemmis conspicitur. Vide Collect. *Chifletii* num. VI.

(*k*) In Dissertat. *de Lingua Lycaonica* § XVIII [p. 119—126 huius tomi].

cum, quem fuisse Syrium vel Assyrium impurum (*l*) *Bochartus* credidit. Vtrum ipse rem acu tetigerit, dicere non ausim. Gnostici tamen, qui frequens habebant cum Hebraeis commercium, nomen Theclae (*m*) sic intellexisse et interpretati esse videntur. Potuit omnino nomen illud a Chaldaico תְּקֵל formatum esse, quod *ponderare*, *trutina expendere* significat, Dan. v. 25. Hebraei scribere solent שְׁקַל. Vnde facile intelligitur, quomodo idem nomen et *Thecla*, et *Sacla* scribi et pronunciari potuerit. Ego originationem hanc veram esse, cum nemine contenderim; censeo tamen, Gnosticos, quibus Iudaei multi admixti erant, eam tanto libentius probasse, quia Hebraei Talmudistae voces שָׁקוּל, *libratus* et *ponderatus*, et שִׁקּוּל *libratio*, *ponderatio*, quae magnam cum ΣΑΚΛΩΕ affinitatem habent, ad prudentiam (*n*) animi ac sapientiam transferunt, unde ipsis (*o*) אִישׁ

(*l*) In Phaleg. col. 535.
(*m*) *Valesius* ad *Evagrium* p. m. 83. a. Tom. III. *Dicta autem Thecla per Syncopen pro Theoclia. Ita enim non raro eam appellat Basilius Seleuciensis.*
(*n*) *Manilius* in Astron. Lib. I. 769.

Quique animi vires, et stricta pondera mentis
Prudentes habuere viri ——.

vide ibi *Bentleii* annotat.
(*o*) Vide *Buxtorffii* Lexicon Talmudico-Rabbinicum in שְׁקַל, col. 2514. Vocem Hebraicam שׁוּקַל, quae occurrit Esa. XXXIII. 18, et quam Paulus Apostolus, uti videtur, 1 Cor. I. 20. reddidit συζητητὴν, indice *Iacobo Altingio*

אנשי שקל, quasi dicas *viros libratos*, dicuntur *cordati* et *sapientes*. Itaque *Sacla* Hebraeorum sermone fere idem significat, quod Graece Σοφὴ sonat, *sapiens*, quemadmodum mulier illa in nostra Inscriptione nuncupatur. Vox haec ceteroquin Σοφὴ videtur quoque *magistram*, doctorem foeminam subinnuere. Hebraeis certe חכם, σοφὸς, *sapiens*, dicitur *Doctor*, praeterea et *Magister*, adeoque אישר חכמה, cui respondet ἡ σοφὴ, non modo *sapientem*, ed et *magistram* designabit. Aut igitur oppido fallor, aut cernimus hic imaginem Theclae, a Gnosticis conservatam et ad nos transmissam. Illam honorabant ut *Apostolam* et Protomartyrem, ut *primam* Scholae suae *Prophetissam* ac *Magistram*, quaeque docendo vitam transegisset, ac ad senectutem summam pervenisset, uti in *Actis Grabianis* legitur. Cumque solerent Gnostici, sicuti tradunt (*p*) veteres, antiquissimorum suorum et dilectissimorum magistrorum imagines (*q*) sollicite custodire et reverenter colere, quid

gio in Heptade Orationum Academicarum p. 283, qui sic explicat: *Fuit* שוקל *συζητήτης*, *Disputator*, *qui argumentorum et rationum pondera ad veritatis trutinam examinaret.* Aliter tamen de illa ipsa voce שוקל, quomodo in verbis Esaiae sit intelligenda, iudicat *Camp. Vitringa*, cuius vide Commentarium T. II p. 254. a.

(*p*) *Irenaeus* Lib. I. c. XXV § 6. *Epiphanius* Haeref. XXVII § 6. *Augustinus* de Haeref. cap. 7.

(*q*) Transiit postea hicce mos etiam ad Orthodoxos. *Chrysostomus* in Oratione in Melet. testatur, Episcopum hunc Antiochensibus adeo carum fuisse, ut eius imaginem gemmis insculptam gestarent in annulis, in parietibus alibique haberent depictam. De quo *Chrysostomi* loco vide *Montacutii* Anti-Diatribas adversus Bulenger. p. 25, et 26.

quid mirum est, eos huncce honorem etiam Theclae suae Apostolae exhibere voluisse?

§ 14. *Conclusio.*

Supra observavi, celeberrimum *Montefalconium* nomen hoc CAKΛΩE legere CABAΩΘ, quod nemini, qui in legendis Gemmis illis Gnosticorum operam aliquam posuit, mirum videri poterit. Eadem litera K modo ut *κ*, modo etiam ut *β* legenda et pronuncianda est. Et aliis quoque modis in permutandis literis et corrumpendis nominibus lusitabant illi homines, sive in eo nugas quasdam Cabbalisticas affectarent, sive id agerent, ut mysteria sua nonnisi initiatis penitus perspecta, aliis autem obscura essent. Itaque ex *Thecla* fecerunt *Saclam*, et illud ipsum nomen etiam *Sabla* legi et pronunciari poterat. Forte hoc erat nomen mysticum, quo suis potissimum nota erat. Ad quod quam prope accedat nomen *Iezabelis* a *Iohanne* usurpatum, nemo est, qui non videat. Vnde aliqua ratio reddi poterit, quam ob rem Apostolus nomine hoc ad vetustam *Iezabelem* alludere voluerit. Plura erant, quae addi potuissent. Aliquid etiam de iudicio Thyatirenis denunciato subnectere animus erat. Sed modum omnem iam excessi. Quae igitur forte supererant, in aliam commodam occasionem differentur.

COGI-

COGITATIONES [*]

DE LACEDAEMONIORVM CVM IVDAEIS COGNATIONE, AD LOCVM I MACCAB. XII. 7, 21.

I.

Locus est percelebris, sed multorum disputationibus insigniter vexatus, de cognatione Lacedaemoniorum cum Iudaeis, qui legitur in primo Maccabaeorum libro cap. XII. Ibi enim primo quidem referuntur literae Ionathae, Principis et Sacerdotis maximi Iudaeorum, ad Lacedaemoniorum populum, in quibus is cum populo suo provocat de hac cognatione ad testimonium ipsius Arii, Spartanorum regis, vs. 7. *Ἔτι πρότερον ἀπεστάλησαν ἐπιστολαὶ πρὸς Ὀνίαν τὸν Ἀρχιερέα, παρὰ Ἀρείου τοῦ βασιλεύοντος ἐν ὑμῖν, ὅτι ἐστὲ*

[*] Disputationem hanc in Opusculis *Iablonskianis* a me non repetitum iri, in praefat. t. I. p. XVII significavi. Nactus autem deinde e Germania exemplum ab Auctore emendatum et locupletatum, meum consilium mutavi, quod nemo, ut spero et confido, aegre feret aut reprehendet.

ἐςὶ ἀδελφοὶ ἡμῶν, ὡς τὸ ἀντίγραφον ὑπόκειται. *Iam antea missae fuerunt literae ad Oniam Pontificem, ab Ario regnante apud vos, declarantes, vos esse fratres nostros, uti exemplum subiectum docet.* Mox autem proferuntur ipsae illae Arii literae, in hunc sensum conscriptae vs. 21. Εὑρέθη ἐν γραφῇ περί τε τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Ἰουδαίων, ὅτι εἰσὶν ἀδελφοὶ, καὶ ὅτι εἰσὶν ἐκ γένους Ἀβραάμ. *Scriptum invenimus, Spartiatas et Iudaeos fratres esse, ex genere Abrahae.* Hocce Spartanorum de Iudaeis testimonium longe illustrius et genti suae gloriosius esse existimavit *Flavius Iosephus*, quam ut tacite praeteriri posset. Itaque mentionem illius fecit duobus distinctis in locis, Antiquit. Lib. XII c. 5 [c. 4 § 10] et Lib. XIII c. 9 [c. 5 § 8]. Sed conferri debent exemplaria epistolarum apud auctorem Libri I Maccabaeorum et *Iosephum*, licet hic eas ex illo desumserit, sed cuius mentem non satis assecutus videtur, monente *Huetio* in Demonstr. Euangel. Part. I p. 173.

II.

Quis nescit, rem istam permultis ex Criticorum ordine, et viris quidem principibus crucem fixisse? Exercuit sane illa ingenia praestantissima *Iosephi Scaligeri*, *Hugonis Grotii*, *Sam. Bocharti*, *Stephani Morini*, *Ezech. Spanhemii*, *Hadr. Relandi*, *Io. Franc. Buddei*, et quot non aliorum? quorum nonnulli fassi sunt, haud inviti, se nihil hic cernere, alii, nonnumquam eximio cum eruditionis apparatu, ea protulerunt, quae tamen candide expensa veri amantibus satisfacere omnino nequeunt. Animus erat quondam, in praecipuas saltem virorum eruditorum super hac

re

re sententias inquirere. Verum cum (*a*) ex ephemeridibus literariis publicis intellexerim, *Gotl. Wernsdorffium*, Virum clarissimum et doctissimum, in Oratione quadam auspicatoria, Gedani in Prussia haud ita pridem habita, hoc ipsum argumentum perquam erudite persecutum fuisse, et veluti exhausisse, consilium meum mutavi, etsi Orationis illius copiam nancisci hactenus haud potuerim. Verum impetrare tamen a me non potui, quin sententiam *Stephani Morini*, quam is (*b*) duabus peculiaribus de hoc argumento Dissertationibus explicuit, quaeque non modo ingeniosa videbitur omnibus, sed etiam insigni verisimilitudine, et *probabilitatis specie*, iudice (*c*) *Buddeo*, se commendat, sub examen vocarem, et praecipua illius fundamenta, quae non modo *Morino*, verum etiam eruditis aliis vehementer imposuerunt, accurate excuterem, quod ab aliis factum esse, hactenus non deprehendi.

III.

Et primo quidem *Morinus* in Dissertatione I. p. 13, et 14 edit. Genev. hariolatur, cognationem, quae Sparta-

(*a*) Relat. Lips. Germ. A. 1744. num XXXIII. et LXXXVI.

(*b*) Duae hae Dissertationes cum aliis eiusdem auctoris coniunctim editae sunt Genev. 1683. 8vo. ac recusae postea Dordraci 1700.

(*c*) In Programmate *de origine gentis Hebraicae*, quod extat in Syntagmate eius Dissertation. Theolog. p. 724 [*].

[*] Minus benignum de *Morini* sententia est iudicium *Buddei* in Hist. Eccles. V. T. tom. II p. 746.

tanos inter et Iudaeos extitisse dicitur, optime repeti posse ab *Odomantibus*, vel, ut alii scribere malunt, *Odomantis*, populo Thraciae, quem ab *Edonorum* gente non differre, contra *Herodoti*, *Thucydidis*, aliorumque veterum auctoritatem, perperam adstruit. *Odomantos* porro, vir doctus persuadere nobis nititur, fuisse origine *Idumaeos*, stirpe Abrahami satos, quorum, uti auguratur p. 26, *ingens multitudo, cum pluribus Cananaeis, Thraciam et Graeciam petierit Cadmo duce, quando Iosua Cananaeorum patriam adortus est, et cum suis Israëlitis occupavit.* Id vero partim ex ipso *Odomantorum* nomine, partim ex Iudaismo gentis huius, veterum testimoniis disertis comprobato, recte colligi posse confidit. Et quod ad nomen quidem *Odomantorum* attinet, haud gravate largior, illud a nominibus אדום, et אדומים, *Edom*, *Edomitarum* et *Idumaeorum*, non adeo longe recedere, etsi tamen dici nequeat, omnia haec, et Graeca et Hebraica, esse tantum unum idemque nomen. Vicissim mihi largientur viri cordati et iudicii subacti, ex huiusmodi in nominibus aliquali literarum similitudine et convenientia, nihil certo probari posse, nisi accedant alia argumenta solidiora.

IV.

Longe maiorem itaque vim haberet argumentum, quod ab eiusdem gentis Iudaismo petitur, si de eo certo constaret. Vir eruditus provocat ad testimonium antiqui interpretis *Aristophanis*, qui ad Poëtae huius *Acharnenses* vs. 157, vel p. 378. edit. Genev. ita commentatur, Ὀδόμαντοι, ἔθνος Θρᾳκικόν. *Φασὶ δὲ αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι. Odomanti gens sunt Thracica. Dicunt autem, ipsos Iudaeos esse.* Quae ex eo, uti solet, *Suidas* repetit, in voce Ἀποτεθρίακεν. Numquid

quid dici potest disertius? Et profecto, si Scholiastae huic fides tuto haberi posset, negotium hoc confectum utique esset, et Iudaeorum, aut saltem Abrahamidarum, gentem haberemus in media Thracia, et circumcisionem, ab Abrahamo praeceptam, religiose observantem. Et id sane crediderunt eruditorum non pauci. Verum, quod pace ipsorum dixero, verba sibi a Scholiaste *Aristophanis* dari nimis facile passi sunt. Quis quaeso, praeter unum hunc Scholiasten, et, qui eius verba tantum transcripsit, *Suidam*, talia de Odomantis, aut Thracibus in universum, ex veteribus memoriae umquam prodidit? *Herodotus*, historicorum omnium, quos habemus, antiquissimus, idemque rerum quarumcumque memoratu digniorum curiosissimus indagator, de *Odomantis* aliquoties loquitur, Lib. v c. 16, vii. c. 112, et tamen de ipsorum circumcisione, aut qualicumque Iudaismo, verbum nullum adiicit, is ipse *Herodotus*, qui de Colchis id observare minime neglexit. Verba eius, quia egregie pro nobis militant, hic quoque legi merentur: *Soli*, inquit, *omnium hominum Colchi, et Aegyptii, et Aethiopes, a temporibus ultimis circumcidunt. Nam Phoenices et Syri, qui sunt in Palaestina* (loquitur de Iudaeis) *didicisse id ab Aegyptiis et ipsi confitentur. Syri vero, qui fluvium Thermodontem et Parthenium accolunt, et horum contermini Macrones, a Colchis se nuper didicisse aiunt. Hi enim ex hominibus soli sunt, qui circumciduntur*, Lib. ii. c. 104. Ecce *Herodotum*, cui perbene cogniti erant *Odomanti*, non secus atque Colchi, testantem clare, Aegyptios, Aethiopes, Colchos, Macrones, Syros, et Phoenices, *ex omnibus hominibus solos esse, qui circumciduntur*. Itaque *Odomanti*, qui circumcisi essent, penitus latuerunt *Herodotum*, uti et scriptores veteres omnes, qui de gentibus Iudaeorum more circumcisis

loquuntur. Quoties vero scriptores vetusti de *Odomantis* sermonem iniiciunt, hos inter reliquosque Thraces, quorum mores et instituta patria, tum sacra, tum civilia, non ignorantur, discrimen omnino nullum ponunt, iisque etiam originem non Idumaeam, neque Iudaicam, verum Thracicam assignant. Referunt enim (*d*), *ex Callirrhoë natos fuisse Bistonem, Odomantem, et Edonum*, ex quibus nempe totidem Thraciae populi, *Bistones*, *Odomanti* et *Edoni* ortum traxerint, satis hoc ipso testantes, se Odomantorum aliam, quam Thracicam originem, cognitam non habere. Vnde rectissime *L. Kusterus*, in notis ad *Aristophanis* Acharn. p. 119 ita iudicavit: *Sed tamen priorem interpretationem praeferam, donec ex veterum monumentis aliquis probaverit, Odomantes, quae erat gens Thraciae, olim circumcidi solitos fuisse.*

V.

Sed quid tamdem fiet de Scholiaste *Aristophanis*, quem ducem viri eruditi sequi solent? An non, quod supra intelleximus, conceptis verbis testatur de Odomantis? *Dicunt vero ipsos Iudaeos esse.* Non negaverim, Scholiasten hunc optima fide egisse; sed aio, ipsum, et quotquot eum sequuntur, ex verbis Comici male intellectis in errorem inductos fuisse. Crediderunt, poëtam hunc testari, *Odomantes* more Iudaeorum genitalibus esse circumcisos, quantumvis ipse de tali re ne per somnium quidem cogitaverit. Verba illius in Acharnensibus haec sunt vs. 157.

Τίς

(*d*) *Stephanus Byzantius* in Βιϛωνία. Vide et *Holstenii* notas in hunc auctorem voce Ὀδόμαντοι.

Τίς τῶν Ὀδομάντων τὸ πέος ἀποτέθρακεν ἄν,

id eſt, interprete *Friſchlino*,

Quis quaeſo Odomantum praecidit genitalia?

In quibus explicandis miſere ſe torquet; ſed et continuo fere hallucinatur bonus Scholiaſtes, qui tamen permultos alios in ſocietatem erroris pertraxit. Et illi quidem primo in recte interpretanda voce ἀποτέθρακεν, vel ἀποτεθρίακεν aberrarunt. In univerſum duplici modo vox haec poteſt exponi. Quibusdam, ſicuti obſervat ad h. l. *Kuſterus*, ἀποθριάζειν τὸ πέος eſt *veretrum diſtringere, ſeu glandem eius*, reducta pellicula, *nudare. — Alii de circumciſione pelliculae, quae ſuperiorem glandis partem tegit, locum hunc interpretantur: cui ſententiae favere videtur vox* ἀπεψωλημένος, *quae mox ſequitur. Ea quippe interdum ſignificat* recutitum, *ſive* circumciſum: *quales hodie ſunt Iudaei, et olim Aegyptii et Phoenices.* Deinde vero is idem, ut iam dixi § IV, et hic repeto, ita pergit: *ſed tamen priorem interpretationem praeferam, donec ex veterum monumentis aliquis probaverit, Odomantes olim circumcidi ſolitos fuiſſe.* Et credo, praeferent omnes, qui rem ſeria et aequa lance expendant. Ipſe bonus Scholiaſtes, poſtquam pueriles neſcio quas nugas attuliſſet, tamdem etiam hanc interpretationem amplectitur. Hoc enim ſibi volunt haec eius de Odomantis verba: ἀποσεσυρμένα εἶχον τὰ αἰδοῖα. Deinde vero et hoc monendum, quod neſcio, an ex interpretibus Poëtae hactenus quisquam obſervaverit, *Ariſtophanem* id, quod de Odomantis hic dicit, non toti ipſorum genti, ut ritum conſtantem et patrium attribuere, ſed iis tantum, qui nunc Legati ex Thracia Athenas venerant. Nam ſi Odoman-

manti, ex antiqua patria consuetudine, semper habuissent τὸ πέος ἀποτεθριασμένον, vel, quod idem est, ἀποσεσυρμένον, cur obsecro, Dicaeopolis, civis Atheniensis, apud Poëtam veluti mirabundus quaereret?

Τίς τῶν Ὀδομάντων τὸ πέος ἀποτέθρακεν ἄν
Quis, modo nunc, *Odomantorum genitalia destrinxit?*

Loquitur haud dubie de re, quae eo ipso tempore contigisset. Et praeterea, qui genium Poëtae facetum perspectum habet, non difficulter intelliget, eum more suo et hic iocos captare, et in verbis lusitare, quae etiam causa est, quod in exponendo verborum istorum genuino sensu tantopere haereant, et a se invicem dissentiant interpretes.

VI.

Non existimo me operam et oleum perditurum, si in indaganda vera Poëtae sententia aliquod studium posuero. Hactenus enim illa nondum videtur satis intellecta fuisse. Et ea tamen perspicue declarata, ruet omnis de Iudaismo Odomantorum male concepta suspicio. In Fabula illa *Aristophanis*, cui nomen fecit Acharnensibus, populus Atheniensis, qui iam aliquot annos onus belli Peloponnesiaci persenserat, spe vana eaque multiplici deluditur. Adsunt, qui ei animum addant, fiduciamque augeant, ut bellum semel coeptum strenue persequatur. Eum in finem, praeco publicus primo introducit Legatum regis Persarum, qui, nomine eius, pecunias et sumtus ad bellum gerendum necessarios populo promittat; verum nescio quas fraudes negotio huic subesse, suspicatur Dicaeopolis, civis Athe-

Athenienfis. Succedunt illi tum alii, tamquam a Sitalce, potenti Thracum rege, ad Athenienfes miffi, qui pollicerentur, regem ingenti cum exercitu delectorum militum auxilio ipfis venturum effe. Illos igitur adeffe, coramque populo verba facere fubet praeco vf. 154.

'Οι Θρᾶκες, ἴτε δεῦρ', οὓς Θέωρος ἤγαγε
Thraces huc adefte, *quos Theorus*, Athenienfium legatus, fecum ex Thracia *adduxit*.

Cum vero illico compertum effet, Thraces hos, aut effe, aut faltem dici, de gente *Odomantorum*, Dicaeopolis, civis ille Athenienfis, cuius mentionem iam feci, ita ex praecone indignabundus quaerit,

Ποίων 'Οδομάντων, εἰπέ μοι τουτὶ τί ἦν
Quos tu mihi loqueris Odomantos? Dic quaefo quid hoc rei eft?

Et iam fic pergit

Τίς τῶν 'Οδομάντων τὸ πέος ἀποτέθρακεν ἄν.

Mihi dubium non eft, quin iocari voluerit Dicaeopolis. Latent hic facetiae et fales Comici, quos, qui ad totam orationis feriem animum advertat, non ita difficulter fubodorabitur. Exiftimo autem, acumen huius ioci quaerendum effe in voce ἀποτέθρακεν, quam hoc modo in omnibus *Ariftophanis* Codicibus MSS. fcribi, teftatur *Kufterus*, etfi tamen ipfe malit legere ἀποτεθρίακεν, eo quod apud *Suidam* in vocibus ἀποτεθρίακεν et πέος, *Hefychium* v. ἀποτεθρίακεν, ipfum *Ariftophanis* Scholiaften ad Equites verfu 1007, ubi aut locum hunc citant, aut ad eum refpiciunt, lectio haec

haec constanter reperiatur. Mihi, ut verum fatear, magis placet lectio antiqua Codicum *Aristophanis*, cuius nunc rationem reddam. Atheniensibus facta fuerat spes, adfuturos a Sitalce, potenti Thracum rege, qui, teste *Diodoro Siculo* Lib. XII [cap. 50] pag. 104, omnes fere Thraciae populos subegerat, legatos, qui verbis eius auxilia amplissima Atheniensibus polliciturі essent. Sed ubi iam comparere iubentur Thraces, loco ipsorum, sistunt se quidam ex Odomantorum gente, qui regionem incolebant, finibus satis angustis circumscriptam, Sitalcis imperio minime parentes, sed sui iuris, quod ex *Thucydide* liquet Lib. II [cap. 101] p. 169. edit. Wechel. Eam igitur ob caussam, Dicaeopolis ira et indignatione correptus, quaerit: *Quos tu mihi Odomantos narras?* tu, qui copiarum a Sitalce, magno Thracum rege, mittendarum spem modo nobis feceras. Et tum haec addit, saepius iam allata,

Τίς τῶν 'Οδομάντων τὸ πέος ἀποτέθρακεν ἄν.

Coniicio, vocem ἀποτέθρακεν esse plane novam, et nunc ab *Aristophane* confictam, quales apud Poëtam hunc permultas occurrere, oppido notum est. Significat autem proprie, ex mente Comici, uti ego opinor, *Thracem exuere*, tamquam dixisset: Quis nunc hos, ex *Thracibus* sceptro potentis et bellicosi Sitalcis parentibus, subito transmutavit in Odomantos, gentem ignobilem, a qua parum commodi sperare licet? Non deficiunt exempla similia verborum, quae facta sunt de nominibus populorum, aut ad ea alludunt. Sic ἀποσκυθίζειν *tondere more Scytharum*, in *Euripidis* Troadibus v. 1026, θράττειν sive θράσσειν eleganter usurpatur apud *Aristotelem* Lib III Rhetor. cap. 11, respectu ad Niconem, qui credebatur

esse

esse Thrax. Lepide ergo Comicus h. l. utitur verbo *ἀποτέθρακεν*, allusione ad nomen *Θρᾷκες*, quorum paulo ante meminerat. Postquam haec scripseram, monuit me Celebratissimus *Reimarus*, se his non dissimilia legisse in Notis MSS. [*] elegantissimi *Stephani Bergleri* ad hunc *Aristophanis* locum, de cuius tanti Viri consensu equidem mihi insigniter gratulor. Quoniam vero vox nova *ἀποθρᾴζειν*, cum antiqua omnibusque valde nota *ἀποθριάζειν*, de qua § v. dictum, insignem soni affinitatem habet, huic posteriori autem significatio obscoena inest, Comicus, quod homini impuro solemne est, relicta vocis suae novae genuino significatu, quem subinnuisse contentus est, ad cognatae vocis sensum obscoenum delabitur, eique inhaeret, ut genio suo iocoso obsecundet, utque apud auditores risum cieat. Et iocus tamen hic leviculus minimeque honestus, a lectoribus non recte perspectus, integram gentem, more Iudaeorum circumcisam, in media Thracia nobis produxit, in qua (e) eruditi nonnulli aliquas decem Tribuum Israëlis reliquias sibi reperisse visi sunt. Idem etiam sententiae

Mo-

(e) *I. P. Baraterius*, iuvenis ingenii portentosi, et rarae in tali aetate eruditionis, in Dissert. VIII. subiuncta Itinerario Beniamini Tudelensis p. 337. ea de re sic loquitur: *Quelques uns de ces Israëlites penetrèrent dans la Thrace: c'est de quoi on ne peut douter, après les marques visibles de Judaisme, qu'on trouve dans ce païs. Les Odomantes, peuples de la Thracè, étoient Iuifs. Voici ce qu'en dit Aristophane* etc.

[*] Quas a. 1760 in lucem exire iussit Cl. *Burmannus*. In Latina tamen interpretatione *Berglerus* dedit: *Quisnam Odomantos fecit recutitos?*

Morini, de cognatione Spartanorum cum Iudaeis, quam viri doctissimi valde probabilem iudicant, fulcrum praecipuum constituit.

VII.

Postquam fundamentum hoc sententiae *Morinianae* everti, omnia quae superstructa ei sunt, una cum ipso corruere oportet. Quare etsi illic permulta alia examine digna occurrant, ea tamen missa potius facio. Verum quando vir idem praeclarus, sub finem Differt. I. p. 35, novum nobis offert argumentum, a priori distinctum, ex quo colligit, iactatam illam Spartanorum cum Iudaeis cognationem vetustis etiam Graeciae scriptoribus ignotam non fuisse, id tanto minus praetermittendum esse putavi, quanto plures ex eruditis nostris ad eumdem lapidem offendisse observavi. Verba *Morini* haec sunt: *Denique, ne vel minimum sententiae nostrae deficiat fulcimentum, in ipsa Lacedaemone Iudaei inveniuntur, praeter Idumaeos et ceteros Cadmi socios: Iudaeos inquam Lacedaemone et vicinis regionibus satis celebres et numerosos inveniam, ut inter Orientis domitrices Bacchi copias eminuerint, et persuaserint, ipsam Iudaeam ab iis fuisse denominatam. Scilicet apud Stephanum de urbibus in Iudaea refertur, quod Claudius Iolaus eam velit dictam* (ἀπὸ Ἰουδαίου Σπάρτωνος ἐκ Θήβης μετὰ Διονύσου ἐςρατευκότος, quae sic vertit *Morinus*) *a Iudaeo Spartiata e Thebis cum Baccho in militiam profecto.* Deinde istud suum iudicium subiungit: *Necesse est, ut Lacedaemone Iudaei fuerint celebres, quandoquidem a Iudaeis Lacedaemonensibus Iudaeam denominatam Graeci crediderunt. Cum autem Iudaei illi, vel Idumaei, Iudaeorum nomen usurpantes, inter Spartae et Spartanorum authores et conditores extiterint, et in eam-*

eandem gentem coaluerint, non mirum, si Iudaeorum, Patrias sedes obtinentium, Lacedaemonii se fratres autumaverint. Quis tam sit iniquus, ut negare velit, haec acute et non sine aliqua veri specie dicta esse? Fateri certe oportet, nihil opportunius ad illustrandum argumentum, in quo versabatur *Morinus*, adferri potuisse, si *Stephanus*, aut quem is sequitur, ea re ipsa dicerent, quae dicere creduntur, aut si illa, quae dicunt, ullo modo cum veritate conciliare liceret. Verum profecto verba *Stephani*, corrupte edita, *Morino* fraudi fuerunt, sicuti et alios viros undecumque doctissimos, in erroris affinitatem induxerunt.

VIII.

Ipse ille, quo nemo in hisce literis felicius versatus est, praestantissimus *Bochartus*, lectis *Stephani* verbis, et sibi imponi passus est. Nam cum decantatam illam quaestionem de Spartanorum cum Iudaeis cognatione attigisset, eam ex solo *Stephano* aliquo modo illustrari posse putavit, Geogr. Sac. Part. II Lib. I c. XXII. *Aliud non habeo*, inquit, *quod regeram, quam quod apud Stephanum Byzantium, Claudius Iolaus, Iudaeos fabulose deducit ἀπὸ Ἰουδαίου Σπάρτωνος* etc. *Commentitius ille Sparton*, ita pergit, *author scilicet generis Iudaeorum*, potuit *confundi cum alio Spartone, Phoronei filio, Spartae conditore, ut nonnullis visum, quos tamen refellit Pausanias in Laconicis. Abrahamus Berkelius*, cui *Stephanus* plurimum debet, in notis ad hunc scriptorem iudicium magni *Bocharti* suffragio suo ita confirmat: *Optime suspicatur Bochartus, ex his Claudii verbis ortam esse Fabulam, Iudaeos et Lacedaemonios esse congeneres, sic enim scribit rex Lacedaemonum Arius in literis ad Oniam* I *Maccab.* XII. etc. In quibus eruditi viri

verbis, illud tantum animadvertendum esse duco, *Claudium Iolaum*, quem citat *Stephanus*, et de quo mox plura, Ario Spartanorum rege atque Onia Pontifice maximo Iudaeorum haud parum videri recentiorem, unde ex illo hi desumere utique non potuerunt, quod de cognatione Spartanorum cum Iudaeis, literis prodiderunt. Nec in diversum ab his abit vir de Geographia Sacra praeclare meritus, *Hadr. Relandus*, cuius haec leguntur, in Palaestina, verba p. 36: *Erant quoque, qui a Iudaeo nescio quo, Spartonis filio, Iudaeorum nomen deducunt; unde et originem traditionis illius, Spartanos et Iudaeos fuisse gentes cognatas, nonnulli petunt. Ita scribit Stephanus* etc. Fatendum quidem omnino est, viros hos doctissimos, fabulam de Iudaeis a Spartone oriundis, cum contemtu reiicere. Sed crediderunt tamen, non minus atque *Morinus*, famam talem inter Graecos percrebuisse, idque *Claudium*, a *Stephano* adductum, testari. Verum ubi Claudii huius verba ab omni parte versaverimus, et a mendis, quae verba eius insederunt, liberaverimus, apparebit, ne eum quidem tale quid cogitasse, aut dicere voluisse.

IX.

Verba *Stephani Byzantii*, quorum toties mentionem feci, in articulo Ἰουδαία, ita concepta leguntur, Ἰουδαία -- ὡς Κλαύδιος Ἰόλαος, ἀπὸ Ἰουδαίου Σπάρτωνος, ἐκ Θήβης μετὰ Διονύσου ἐςρατευκότος. Quae ex interpretatione *Abrah. Berkelii* id sonant: *Iudaea -- secundum Claudium Iolaum nomen habet a Iudaeo Spartonis filio* (vel ut alii vertunt, *Spartiata Lacedaemone*) *qui Thebis una cum Baccho in militiam abiit.* Tota igitur haec traditio de Iudaea denominata a Iudaeo quodam Spartonis filio, testimonio nititur *Clau-*

Claudii Iolai, hominis perquam obscuri, cuius, quantum quidem scio, praeter unum *Stephanum*, nemo umquam mentionem fecit. Verum bene iam monuit *Lucas Holstenius*, in notis, pro Ἰόλαος rescribendum esse Ἰούλιος, quem *Stephanus* quoque laudat in articulis Ἄκη, Δῶρος, et Λάμπη, in quo postremo articulo nomen eius accurate scriptum occurrit. Obseruarunt etiam viri eruditi, auctorem Etymologici, in voce Γάδειρα, hunc ipsum *Claudium Iulium* testem adhibere, ut igitur de emendatione illa dubitandum non sit. Qua aetate scriptor hicce vixerit, hucusque nondum liquet. Primus, qui mentionem eius fecisse deprehenditur, est *Stephanus*, scriptor seculi quinti, qui ad eius historiam Phoenicicam aliquoties prouocat. Et nomina, quae iunctim gessit, *Claudii Iulii*, indicio certo mihi sunt, eum et *Iulio Caesare*, et *Claudio* Imperatore posteriorem extitisse. Vnde, quod § VIII iam monui, fieri non potuit, ut Arius Spartanus, aut Onias Iudaeorum Pontifex, ex eo aliquid mutuo sumserint. Cumque post *Stephanum*, non videamus quemquam *Claudii* huius *Iulii* auctoritate uti, praeter Etymologici magni auctorem, ex eo satis tuto colligimus, eum in exiguo admodum apud veteres pretio fuisse.

X.

Vtinam tamen extarent ipsa Claudii huius Iulii verba, ad quae *Stephanus* prouocat, et quae tamen siue *Stephanus* ipse, siue Epitomator eius *Hermolaus*, integra non attulit, luculentius enim omnes tum intellecturi essent, auctori huic numquam in mentem venisse, *extitisse aliquem nomine Iudaeum, gente Spartanum, qui cum exercitu Bacchi, per Palaestinam transiens, regioni huic nomen Iudaeae imposuerit*,

quod viri eruditi fibi perfuadent. Equidem non nego, verba, uti in noftris *Stephani* Codicibus fcripta leguntur, tale quid omnino fignificare. Legimus enim, Ἰουδάιαν regionem nomen hoc accepiffe ἀπὸ Ἰουδαίου Σπάρτωνος, quod *Bochartus* fic reddidit, *a Iudaeo quodam Spartone*, ubi incertum eft, quodnam ex duobus hifce nominibus, *Iudaei* et *Spartonis*, habuerit pro proprio, quodve pro gentilitio. Sed id tamen in aperto eft, fecundum *Bochartum*, hunc Iudaeum Spartonem Lacedaemonem fuiffe. Ita enim fcribit: *Commentitius ifte Sparton, author fcilicet generis Iudaeorum, potuit confundi cum alio Spartone, Phoronei filio, Spartae conditore, ut nonnullis vifum, quos tamen refellit Paufanias in Laconicis.* Aliter vero *Berkelius* verba *Stephani*, nempe hunc in modum, convertit, *a Iudaeo Spartonis filio*, quem *Relandus* fequitur. Aliter denique *Stephanus Morinus*, ut qui nomen *Sparton* habuerit pro gentilitio, unde verfio eius ita fonat, *a Iudaeo Spartiata.* Aequum etiam cenfuit vir doctus p. 35 hanc verfionis fuae rationem reddere: *Vt* Λάκων, Λάκωνος *eft Lacedaemonis incola, fic* Σπάρτων, Σπάρτωνος *eft Spartae incola.* Quod etiam atque etiam vereor, ut Grammaticis perfuadeat vir eruditus. Etenim Λάκων eft primitivum, unde eft Λακωνική. *Lacedaemonum regio.* Sed a Σπάρτη, quae eft urbs Laconicae regionis, non defcendit Σπάρτων, fed Σπαρτιάτης, idque *Stephanus* etiam obfervavit in voce Σπάρτη, neque etiam exemplum in contrarium adduci poterit. Et haec fane caufa eft, quod *Spartonem Bochartus* aliique eruditi viri maluerint accipere pro nomine proprio viri.

XI.

Verum enim vero verba illa *Stephani*, quae tantum in-

inter eruditos dissensum pepererunt, oscitantia librariorum iam dudum depravata fuere, et medela aliqua opus habent, qua rite adhibita, omnis Spartae ac Spartanorum idea evanescet. Primo igitur apud *Stephanum* pro Σπάρτωνος rescribendum plane est Σπαρτῶν ἑνὸς, id enim Claudius Iulius sibi vult, *Iudaeum*, sen quodcumque aliud viro illi nomen fuerit, extitisse *unum e Spartis*. Sic a Graecis dicuntur, qui in agro Thebano ex dentibus draconis, a Cadmo in terram proiectis, tamquam ex semine prognati, fabulose a Poëtis perhibebantur. Σπαρτοὶ enim sunt *sati*, vel *seminati*. Rem hoc modo narrat *Apollodorus*, in Bibliotheca Lib. I [cap. 4] p. 156. edit. Galei: *Quo Cadmus responso accepto, per Phocensium terram iter faciebat: mox bovi inter Pelagontis armenta obviam factus, eam pone sequebatur: ea vero, Boeotia percursa, humi procubuit, ubi nunc extant Thebae. Deinde bovem illam Palladi mactaturus, e sociis suis quemdam, ex Martio fonte desumtam aquam reportaturum mittit: draco fonti custos appositus erat: hunc Marte satum fuisse perhibebant. Is ex aqua turis plerosque absumsit. Quare indignatus Cadmus, draconem interemit: ac Minervae consilio eius dentes serit, quibus satis, armati e terra viri exorti sunt, quibus Spartis, id est, satis, nomen inditum fuit.* Graeca habent, οὓς ἐκάλεσαν ΣΠΑΡΤΟΥΣ. *Hi postea*, sic pergit, *mutuis sese vulneribus occiderunt. Sed Pherecydes scriptum reliquit, Cadmum, ut armatos viros e terra exoriri conspexit, lapides in eos coniecisse. Tum eos, quemque a socio se percuti existimantes, mutuam inter se pugnam iniisse. Verum ex iis quinque incolumes superfuerunt.* Adiungatur *Hyginus* Fabula CLXXVIII. *Cadmus*, scribit, *sorte audita, cum imperata perfecisset et aquam quaereret, ad fontem Castalium venit, quem Draco Martis filius custodie-*

 bat.

bat: qui cum socios Cadmi interfecisset, a Cadmo lapide est interfectus; dentesque eius, Minerva monstrante, sparsit et aravit, unde Spartae (sic olim legebatur, sed rectius legetur *Sparti*) *sunt enati.* Ex horum *Spartorum* numero fuisse virum illum, de quo loquitur, vult Claudius Iulius, Σπαρτῶν ἕνα.

XII.

Nihil *Spartis* hisce apud priscos Graecos (*f*) celebrius aut nobilius extitit, unde toties apud Poëtas veteres, uti et historicos et Geographos, eorum mentio occurrit, etsi non semper amanuenses et interpretes veram huius nominis vim perceperint; illudque ideo, aut inter scribendum, aut inter vertendum, saepe corruperint. Male olim in *Hygino* l. c. editum fuit *Spartae*, ut modo ante monui. Miror vitiosam lectionem placuisse *Schotto* aliisque, qui tamen non ignorabant, nomen Σπαρτῶν et *Spartanorum* saepius depravatum fuisse. Sic apud *Georgium Syncellum* in Chronographia p. 65. inter res Graecorum vetustiores, multorum sermone celebratas, commemorantur etiam

(*f*) Videatur *Henr. Stephanus* in Thes. Linguae Graecae Tom. II p. 932, 933. Latini eamdem vocem conservarunt, aliquando etiam Graecis literis. *Varro* apud *Aulum Gellium* Lib. XVII Noct. Attic. cap. 3: *Ego σπάρτα apud* Homerum (Il. B. v. 135) *non plus* Spartum *significare puto, quam σπάρτους, qui dicuntur in agro Thebano nati.* Apud *Ammianum Marcellinum* Lib. XIX cap. 8 appellantur quoque *Sparti.* Ad Graecam nominis originem et fabulosam narrationem respicit *Hieronymus* in Chronico *Eusebiano* pag. 84. his verbis: *Inde orta fabula dentium* Satorum, et Spartorum *appellatio.*

etiam *Σπαρτοὶ*, sed vox illa, in versione Latina *Goari*, male omnino redditur *Spartani*, cum vertenda esset *Sparti*. Nam vocem istam, Graecorum sermone percelebrem, retinent etiam scriptores optimi Latini. Ea igitur *Censorino* restituenda est *de die natali* cap. IV, ubi in editione Lindenbrogii legitur: *Et in Colchide, vel in Boeotia consitis anguis dentibus armati partus.* Editio *Carrionis*, quod me notae *Lindenbrogianae* docent, hic habet *Spartae*, unde facile patet, auctorem scripsisse *Sparti*, vel Graecis literis *Σπαρτοί*. *Lindenbrogius* ad hunc ipsum locum complura veterum coacervavit loca, in quibus *τῶν Σπαρτῶν* mentio occurrit; sed, quod impense miror, textum ipsum in editione sua neque correxit, neque corrigendum esse monuit. Consimile mendum in *Lactantii* Lib. III cap. 4. advertere licet, cum longe plurimae et meliores editiones illic hunc in modum sint conceptae, *tanquam Spartiatae illi Poëtarum, sic se invicem iugulant.* Vbi dubium esse non potest, quin rescribere oporteat *Sparti*, quod etiam in editionibus recentissimis *Walchii* et *Bunemanni*, Virorum de *Lactantio* optime meritorum, factum esse deprehendo. Ad Graecos scriptores ut iam redeam, maculam huic persimilem e *Suidae* Codicibus sustulerunt quoque viri eruditi, quibus calculum adiecit *Bochartus.* Apud *Suidam* haec legimus in voce Ἐπαμινώνδας, *Τῷ τάφῳ δὲ κίων ἐφέστηκεν καὶ ἀσπὶς ὑπ' αὐτῷ δράκοντα ἔχουσα ἐπειργασμένον· ἤθελε δὲ ὁ δράκων σημαίνειν τοῦ γένους τῶν Σπαρτιατῶν ὄντα. Super tumulum columna erecta est cum scuto, in quo draco caelatus est, eoque insigni indicatur, Epaminondam ortum esse e Spartanis.* Merito haec *Bocharto* huiusmodi visa sunt, quae concoqui non possint, Geograph. Sac. Part. II Lib. I c. XXII. *Quis enim unquam*, inquit, *fando audiit, Thebanum Epaminondam e*

Sparta genus duxisse? Proinde iis omnino assentior, *qui apud Suidam* Σπαρτῶν *legunt*, *pro* Σπαρτιατῶν. De hac vero emendatione tanto minus dubitare licet, quia *Suidas* haec, quae de tumulo *Epaminondae* adfert, totidem verbis descripsit e *Pausaniae* Arcadicis cap. XI. p. 622. edit. *Kühnii*. Ibi autem genuina haec lectio cernitur conservata, Ὁ μὲν δὲ δράκων ἐθέλει σημαίνειν, γένους τῶν Σπαρτῶν καλουμένων εἶναι τὸν Ἐπαμινώνδαν. *Draco autem in scuto sculptus indicio est*, *Epaminondam ab iis ortum ducere*, *qui Sparti nuncupantur* [*]. Toties igitur, ut ex his, quae diximus, abunde constare potest, librarii in scribenda voce hac aberrarunt, unde mirum non est, eosdem Codicem quoque *Stephani Byzantii*, in loco quem nunc prae manibus habemus, depravasse, scribendo Σπάρτωνος, pro eo, quod scribendum erat, ΣΠΑΡΤΩΝ ἙΝΟΣ, quae ipsa tamen lectio incorrupta apud eumdem *Stephanum* occurrit in voce Ἄζωτος· Ἐκαλεῖτο δὲ Πελωρία, ἀπὸ τῶν ΣΠΑΡΤΩΝ ἙΝΟΣ Πελώρου· *Vocabatur vero* Azotus Achaiae civitas, *etiam Peloria*, *a Peloro*, *qui* unus ex *Spartis fuit*.

XIII.

Ea, quae hactenus de *Spartis* disputavimus, insigniter confirmabuntur, quando ad emendationem *Stephani*, quam in superioribus suppeditavi, aliam novam

[*] Σπαρτῶν in *Suida* edidit *Kusterus*, et ante eum *Portus*. Eorumdem Σπαρτῶν meminerunt *Euripides* in Phoen. v. 947, 949, et *Plutarchus* de S. N. Vind. p. 82, ad q. l. notarunt *Valckenarius* et *Wyttenbachius*, Viri Celeberrimi.

vam nunc addidero. Nempe corrigenda pariter vox Ἰουδαίου, quam Claudius Iulius pro sua numquam agniturus esset, quamque librarii indocti ideo tantum *Stephano* invito obtruserunt, quia sermo est de Iudaea. Verum haud dubie totus locus ita constituendus est. Ὡς δὲ Κλαύδιος Ἰούλιος, (Ἰουδαία ἐκλήθη) ἀπὸ Οὐδαίου Σπαρτῶν ἑνός. *Sicut autem Claudius Iulius perhibet, Iudaea nomen hoc accepit ab Vdaeo, uno ex inclytis illis Spartis.* Spartus itaque ille, qui secundum Claudium Iulium Iudaeae nomen hoc imposuit, appellatus fuit *Vdaeus.* Possem id, si vellem, integra testium nube probare. Verum ne videar eruditorum quorumdam, ac sigillatim *Iohannis Ionsii*, cuius extat singularis (*g*) Dissertatio de Spartis, scrinia compilare, pauca tantum seligam testimonia; sed idonea, et rem quam volo, extra dubitationis aleam collocatura. Testem itaque produco *Apollodorum*, qui postquam Libro I. Bibliothecae, historiam Spartorum, quam supra dedi § XI, retulisset, haec tamdem subiungit p. 157, περιεσώθησαν δὲ πέντε, Ἐχίων, ΟΥΔΑΙΟΣ, Χθόνιος, Ὑπερήνωρ, Πέλωρ. *Ex Spartis autem, qui se mutuis vulneribus absumserunt, quinque superstites fuerunt, Echion, Vdaeus, Chthonius, Hyperenor, et Pelor*, quem alii vocant Pelorum. Eruditus *Apollonii Rhodii* Scholiastes in Lib. III vs. 1178. ex Hellanico, auctore vetustissimo, refert, ὅτι (ὁ Κάδμος) τοὺς ὀδόντας ἔσπειρε τοῦ δράκοντος κατὰ Ἄρεος βούλησιν. Καὶ ἐγένοντο πέντε ἄνδρες ἔνοπλοι, ΟΥΔΑΙΟΣ, Χθόνιος, Πέλωρ, Ὑπερήνωρ, Ἐχίων, *Cadmum, uti Mars praeceperat, dentes draconis sevisse, et ex illis exor-* ...

(*g*) Dissertatio illa Epistolica, scripta A. 1654, recusa est in *Graevii* Collectione Dissertationum rarissimarum Historico-Philologicarum p. 205. etc.

τοὺ fuisse quinque viros armatos, Vdaeum, Chthonium, Pelorem, Hyperenorem, et Echionem. Adfert ibidem verba Pherecydis eadem Spartorum nomina referentis, et ex eo haec superaddit, Καὶ αὐτοὺς ὁ Κάδμος ποιεῖται πολίτας, κατοικίσας αὐτοὺς ἐν Θήβαις. *Et quinque hos Cadmus cives Thebanos fecit, ipsisque urbem inhabitandam dedit.* *Hyginus* Fab. CLXXVIII, *Qui* (Sparti) *inter se pugnarunt, ex quibus quinque superfuerunt, id est, Chthonius*, Vdaeus, *Hyperenor*, *Pelorus et Echion.* In his omnibus Vdaei nomen inter Spartos constanter apparet, sicuti et apud *Pindari* Scholiasten, in Isthm. Od. I p. 438. edit. *Pauli Stephani*, et apud Scholiasten *Euripidis* in *Phoenissas* vs. 949, qui illic ad testimonium *Aeschyli* provocat. Negligentiae igitur librariorum adscribendum est, quod apud *Stephanum* nomen Vdaei, illustre quidem, sed sibi minus cognitum, mutaverint in illud *Iudaei.* Similem errorem commissum etiam videmus in verbis *Lutatii*, non indocti *Papinii Statii* interpretis, quae in editione Lindenbrogii Parisina p. 96. ita leguntur: *Propter quinque illos, qui de draconis dentibus nati sunt, et occisis reliquis soli superfuisse dicuntur: qui condenti Cadmo Thebas socii fuerunt, id est, Echion, Pelorus, Hyperion, Tydeus, et Chthonius.* Vbi pro *Tydeus* reponendum omnino esse *Vdaeus*, ex superioribus satis liquet (*h*).

XIV.

Non deerunt, credo, quibus derivatio nominis *Iudaeae* ab *Vdaeo* videbitur a veri specie paulo remotior,

(*h*) Idem observatum est a *Munckero* ad *Hygini* l. c., ut postea vidi.

tior, quique ob istam rationem sibi persuadebunt, correctionem *Stephani*, quam obtuli, locum difficulter habere posse. Ita profecto censuerunt librarii, in quorum manus bonus noster *Stephanus* incidit, ideoque nomen *Vdaei*, sibi ignotum, quod hoc loco concoquere plane non potuerunt, detorquendum putarunt in illud, quod etiamnum illic legimus, *Iudaei*. Neque etiam re ipsa deest fabulosus aliquis Graecorum *Iudaeus*, pater scilicet gentis *Iudaeorum* in Palaestina. Ecce, quae de hoc *Plutarchus* in Libro de *Iside* et *Osiride* memoriae prodidit p. 363, Οἱ δὲ λέγοντες ἐκ τῆς μάχης ἐπὶ ὄνου τῷ Τυφῶνι τὴν φυγὴν ἑπτὰ ἡμέραις, καὶ σωθέντα γεννῆσαι παῖδας, Ἱεροσόλυμον καὶ ΙΟΥΔΑΙΟΝ, αὐτόθεν εἰσὶ κατάδηλοι τὰ Ἰουδαϊκὰ παρέλκοντες εἰς τὸν μῦθον. *Qui autem dicunt, e proelio Typhonem asino vectum, per septem dies fugisse, elapsumque filios genuisse, Hierosolymum et Iudaeum: facile patet, eos res Iudaicas in fabulam hanc adsciscere.* Vocatur idem a *Tacito* Hist. Lib. v. c. 2. *Iudas.* Sic enim is scribit: *Quidam regnante Iside, exundantem per Aegyptum multitudinem, duce Hierosolymo et Iuda* (nisi modo ibi legendum sit *Iudaeo*) *proximas in terras exoneratam.* Sed quis quaeso fabularum Graecarum, quibus gentium omnium sibi cognitarum, et populi quoque Iudaici, historiam inquinare solent, rationem semper reddere queat? Aliud exemplum cape ex illo ipso *Stephani* loco, ex quo Claudii Iulii testimonium decerptum est. In eo enim et ista habentur, Ἰουδαία, [ὡς μὲν] Ἀλέξανδρος ὁ πολυΐστωρ, ἀπὸ τῶν παίδων Σεμιράμιδος, Ἰούδα καὶ Ἰδουμαία. *Iudaea, uti quidem* (*i*) *Alexander Polyhistor perhibet, nomen ha-*

(*i*) Is ipse tamen alio loco Iudae ex Iacobo originem veram refert, apud *Eusebium* Praepar. Evang. L. IX c. 21.

habet a filiis Semiramidis, Iuda et Idumaea. An non igitur is ipſe quoque fuerit *Iudaeus*, vel *Iudas*, de quo apud *Stephanum* Claudius Iulius loqui voluit?

XV.

Ego tamen, nequicquam his obſtantibus, ſpero, teſtimonia, quae ad ſtabiliendam emendationem propoſitam adduxi, talia eſſe, ut dubium omne eximere merito debeant. Et quidni licuerit Claudio illi Iulio *Iudaeae* nomen derivare ab *Vdaeo?* cum certo ſciamus, alios ratione plane ſimile nomen regionis illius deduxiſſe ab *Ida*, notiſſimo, in Crete inſula, monte. Sic enim *Tacitus* loco iam cit. *Iudaeos Creta inſula profugos, noviſſima Libyae inſediſſe memorant -- Argumentum e nomine petitur: inclytum in Creta Idam montem, accolas Idaeos, aucto in Barbarum cognomento, Iudaeos vocitari.* Rationem derivationis illius, quam ſequitur Claudius Iulius, ipſe hic auctor nobis ſuggerit, quando ſcribit, *Vdaeum*, unum ex Spartis, a quo Iudaea nomen acceperit, cum *Baccho* in militiam profectum fuiſſe. In fabulis autem Graecorum perhibetur, Bacchum cum ſociis, quibus nonnulli etiam *Vdaeum* annumerant, expeditionem ſuſcepiſſe, non modo in Indiam et Arabiam, ſed etiam in Syriam et Phoeniciam, ſub quibus regionibus veteres Iudaeam quoque comprehendere communiter ſolent. Quia igitur Bacchus, in ſubigenda Palaeſtina, opera *Vdaei* uſus credebatur, pronum erat Graecis quibusdam, ex eo nomen *Iudaeae* arceſſere, etſi ceteroquin ſcriptores alii narrent, *Vdaeum* Thebis conſediſſe, et in urbe illa ex eius ſtirpe originem traxiſſe Tireſiam vatem, teſte *Apollodoro* Lib. III. p. 177.

XVI.

XVI.

Non invitus hucusque ea, quae de Iudaismo Odomantorum, et de Iudaeo Spartone, a viris eruditis adferri ſolent, paulo prolixius excuſſi. Haec enim praecipua ſunt, quae ad illuſtrandam aliquo modo venditatam illam ab Ario Lacedaemone et Ionathane Iudaeo, Spartanorum et Iudaeorum inter ſe cognationem, ex tota antiquitate proferri et cum aliqua probabilitatis ſpecie urgeri potuerunt. Si etiam hiſce argumentis ne vel tantillum quidem ineſt ſoliditatis, actum eſt de bona fide Arii, ſive auctoris, quisquis demum ſit, qui literas illas Maccabaeorum libro inſeruit. Et ut libere, quod res eſt, dicam, Epiſtola illa in univerſum, quae ſub Arii nomine illic lectoribus obtruditur, mihi iam dudum maiorem in modum ſuſpecta fuit. Solenne eſt veteribus hiſtoricis, Graecis et Romanis, ut orationes, tamquam a viris illuſtribus publice habitas, libris ſuis intertexant, etſi nemo ignoret, ex ipſorum hiſtoricorum proprio cerebro eas prodiiſſe. Et cum Epiſtolae publico nomine ſcriptae, nihil aliud ſint, quam orationes eius generis, literis conſignatae, et ad alios transmiſſae, nihil mirum eſt, Epiſtolas quoque huius furfuris, id eſt, fictitias et commenticias, in hiſtoricorum commentariis reperiri. In cenſum iſtiusmodi Epiſtolarum cogendam quoque eſſe illam, quae tanquam ab Ario Lacedaemonum rege ſcripta, in primo Maccabaeorum libro exhibetur, ut ſuſpicer, permultae ſuadent, eaeque maximi ponderis rationes. Idem in mentem iam venit, *Ioh. Franc. Buddeo*, in Programmate ſupra citato, et ante hunc *Ioſepho Scaligero*, qui Canonum Iſagogicorum Lib. III p. 340, 341, aliquot nobis hanc in rem rationes, perquam modeſte tamen, ſubminiſtrat. Et illas quidem pluribus nunc urgerem, et alias praeterea ſuperadderem, niſi ex (*k*) Ephe-

(*k*) Relat. erud. Lipſ. german. A. 1444. num. LXXXVI.

Ephemeridibus literariis huius anni didicissem, argumentum hocce a viro doctissimo, cuius §. 11. mentionem iam feci, nuper occupatum et feliciter expeditum fuisse. Docent me Ephemerides memoratae, virum clarissimum id agere, ut ostendat, *et Epistolam Arii Lacedaemonum regis, et historiam totam foederis illius, Iudaeos inter ac Spartanos pacti, tempore Oniae Pontificis maximi, confictam fuisse a Iudaeo quopiam, Ionathanem autem, Iudaeorum omnium primum cum Spartanis foederis Societatem iniisse. Suppositionem porro Epistolae idem* rectissime *contendit probari posse, ex tota illius compositione ac textura. Nam et nomina, quorum ibi mentio occurrit, et argumentum, in quo versatur, et dialectus, qua conscripta est, et styli, qui adhibitus est, ratio, Epistolam vehementer suspectam reddunt. Adversatur utique formae regiminis, quae tum Spartae obtinebat, repugnat ingenio, moribus, et statui Lacedaemonum eius temporis atque vicissim modum et sentiendi, et scribendi, et agendi Hebraeorum prodit.* Ex quo liquet, verum eius auctorem, gente non Spartanum, sed Iudaeum fuisse. Adhaec, quod propemodum totius rei caput est, vir idem eruditus ex rationibus Chronologicis probare satagit, *illis temporibus, quibus Oniae, et quidem nominis huius quatuor, summo Sacerdotio inter Iudaeos functi sunt, numquam regno Lacedaemonum potitum fuisse regem, qui Arii nomen gesserit.* Quae omnia cum prorsus ita se habeant, consequitur necessario, non potuisse Arii regis ad Oniam Sacerdotem extare literas genuinas, eas vero, quae talem inscriptionem praeferunt, nonnisi pro confictis et falso suppositis agnosci debere. Sequitur etiam, eruditis posthaec de cognationis Spartanorum cum Iudaeis fundamento, sollicite cogitandum amplius non esse.

EXER-

EXERCITATIONES

AD ANTIQVITATEM ET HISTORIAM ECCLESIASTICAM PERTINENTES.

DISSERTATIO

DE VLTIMIS PAVLI APOSTOLI LABORIBVS A. B. LVCA PRAETERMISSIS.

§ 1. *Commendatur eorum diligentia, qui labores Pauli ordine disponunt, et per annos digerunt.*

Non credo quemquam usque adeo iniquum rerum aestimatorem esse, ut eorum diligentiam, qui in digerendis Pauli, magni gentium Apostoli, annis, inque ordinandis eius itineribus, laboribus, rebusque gestis, aliquam studii et temporis partem collocant, contemnendam, aut etiam vituperandam esse existimet. Etenim, si in omni historia accuratus rerum et temporum ordo, non modo historiae ipsi plurimum lucis affundit, sed etiam lectoris animum insigniter delectat, attentionem eius dirigit, memoriamque adiuvat; an non idem de historia sacra Apostolica nobis fatendum quoque erit? Ego certe non sine ingenti voluptatis sensu mecum perpendere soleo, quid magnus hic Apostolus, primo, quid deinde, quid ultimo, ex consilio Dei peregerit; a quibus initiis, ad maiora maioraque semper progressus, tantum Ecclesiarum in toto orbe

numerum Christo Domino collegerit, et Ecclesias collectas ad maiorem in dies perfectionis cumulum deduxerit, quibusque gradibus in perdifficili ac molesto laborum Apostolicorum curriculo processerit, et procedendo tandem gloriosissimam metam contigerit. Talis meditatio, et ad recte pernoscenda Pauli in Ecclesiam et rem Christianam universam ingentia merita, et ad celebrandam Gratiae Divinae in ipsum ad utilitatem publicam collatae magnitudinem, et denique ad formandam sibi perfectam consummatissimi Theologi ideam, non potest non conducere plurimum. Neque etiam ignorare possunt, qui ad studium exegeticum curas cogitationesque suas sollicite converterunt, quantum ex observato accurate rerum et temporum ordine, in libros Scriptorum Sacrorum, et in quaedam eorum loca, alioquin valde obscura, lucis redundare soleat. Bene igitur de Scriptura N. Testamenti mereri censendi sunt, qui vitas Apostolorum, ac sigillatim Pauli, ex ipsorum librorum sacrorum inter se comparatione curatius investigant, annos sedulo distinguunt, et quantum fieri potest, in quemvis acta illi propria coniiciunt. Extant de hoc argumento complures virorum doctorum iustae commentationes, laude dignissimae; extant etiam observationes singulares, in libris sparsim reperiundae, ad quas tenues quasdam symbolas hic conferre animus mihi est.

§ 2. *Id inprimis usu venit in iis, quae Paulo post id tempus, in quo Lucas desinit, evenerunt.*

Et in iis quidem, quae Paulo post conversionem et susceptum Apostolatum usque ad finem priorum vinculorum Romanorum contigerunt, quaeque is, durante toto illo tempore, in honorem et pro salute Eccle-

siae

fiae Christianae gessit, ducem habemus certum, B. Evangelistam Lucam, qui in Actis Apostolorum lucem clarissimam nobis praefert, filumque veluti ariadneum subministrat, quod cum Pauli Epistolis iunctim et rite adhibitum, nos a vero aberrare non sinit. Quid ab eo tempore Paulus egerit, *qua occasione, quave ratione, vinculis solutus sit, quid postea rerum et ubi gesserit, ob quam rem dein Romam redierit, ibi condemnandus et capite plectendus*, hoc omne, inquit Theologus memoriae venerabilis, *Hermannus Witsius, si verum fateri volumus, prorsus in obscuro est*, ideoque Dissertationes suas *de vita Pauli*, nemini non laudatas, et bonarum observationum plenas, in fine priorum eius vinculorum Romanorum desinere iussit. Nempe in ea persuasione fuit vir numquam satis laudandus, nullas superesse Pauli Epistolas, ab eo post priora illa vincula scriptas, ex quo sane, si res ita se haberet, luculenter sequeretur, rebus illis, quas Paulus, prioribus vinculis Romanis solutus, gessit, nullam omnino nec ab historia sacra, nec ab Epistolis Paulinis accedere posse lucem, adeoque omnia incerta esse et in obscuro manere. Sed, quod pace viri praestantissimi dictum cupio, sunt rationes nec numero paucae, nec leves pondere, quae me credere iubent, extare in Canone N. Testamenti quinque Epistolas, a Paulo post liberationem e vinculis Romanis scriptas, ex quarum attenta et meditata lectione pars illa historiae Pauli, eiusque itinerum et laborum, quam Lucas praetermisit, non sine aliquo certitudinis sensu, aliqua ratione resarciri potest. Res haec, a *Pearsono* Anglo, in (*a*) *Annalibus Paulinis*, aliis-

(*a*) Editis inter Episcopi illius Opera posthuma, Londini 1688. 4to, et recusis Halae 1719. 8vo.

aliisque etiam non infeliciter tentata, digna utique est, quae porro nova cura expoliatur, uberius illustretur, et in tuto collocetur. Et in hoc argumento haec nostra quoque versabitur opera.

§ 3. *De vinculis Pauli Romanis, in quibus Lucas desinit.*

Historia Pauli, quam Lucas in Actis Apostolorum contexuit, perducta ab eo est usque ad Apostoli e vinculis Romanis biennalibus excessum. Cum enim Cap. XXVIII. retulisset, quomodo Paulus Romam advenerit, et qua ratione illic a Iudaeis exceptus fuerit, hunc historiae Paulinae et toti suo libro finem imposuit: *Mansit autem biennio toto in suo conducto: et suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum, praedicans regnum Dei, et docens Evangelium de Domino Iesu Christo, cum omni fiducia, sine prohibitione.* Haec enim erat ratio et indoles vinculorum Pauli, quibus Romae constrictus fuit, quamque Lucas exponit eod. cap. v. 16. Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ, *Paulo vero permissum est, ut habitaret seorsim cum milite, qui ipsum custodiret.* Vbi recte *Beza* haec observat: *Seorsim*, καθ' ἑαυτὸν, *non in publica custodia, sed in privato hospitio, quod sibi videlicet conduxerat.* Quomodo vero Paulus, in proprio conducto, a milite secundum mores Romanorum custoditus fuerit, ex his *Senecae* locis, a *Grotio* virisque eruditis aliis, observatum explicatumque est. *De Tranquillitate* Lib. I c. X. *Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit: alligatique sunt etiam, qui alligaverunt, nisi tu forte leviorem in sinistra catenam putas.* Epistola V. *Eadem catena et custodiam et militem copulat.* Nempe, verba adfero *Lipsii* in *Taciti* Annal. Lib.

Lib. III p. 140. edit. Plantin. *Custodiae modus, ut is qui in noxa esset, catenam manui dextrae alligatam haberet, quae eadem militis sinistram vinciret, custodiae eius praefecti.* Catena illa erat longa, quo fiebat, ut vinctus commode, quo vellet, ambularet, et negotia pro lubitu perageret. Haec erat conditio vinculorum Pauli Romanorum, quam per integrum biennium, teste Luca, perpeti debuit, quo elapso, pristina libertate in universum frui, datum ipsi est.

§ 4. *De liberatione Pauli ex vinculis, illiusque occasione.*

Parum equidem nostra refert, qua occasione Paulus vinculis solutus fuerit, quod prorsus in obscuro esse optimus *Witsius* iudicat. Sed ipse tamen Paulus quaedam nobis subministrat, ex quibus de causis et occasionibus solutionis eius aliquid, non sine magna probabilitatis specie, coniicere licet. Et quidni ad iucundissimas vias Providentiae Divinae, Paulo in commodum et salutem Ecclesiae tam sollicite invigilantis, earumque vestigia luculenta hic attendamus? Paulus Romae quidem hospes tantum et peregrinus erat, amicis opulentis et potentibus, cum eo veniret, penitus destitutus. Munus quod in ipsum Christus Dominus contulerat dignissimum Apostoli, ipsum veris cultoribus Dei carum quidem et venerabilem reddebat; sed et eidem odium superstitiosae plebis, et insuper potentium in Imperio Romano, et sapientium huius mundi contemtum summum adferebat. Ad gubernacula imperii Romani sedebat Nero, in quo praeter externam speciem nihil humani inerat, rerum divinarum omnium derisor, et cunctorum bonorum hostis iuratus, monstrum ex vitiis et criminibus, et omnium maxime iniustitia et crudelitate conflatum, cu-

cuius sententia tamen Paulo standum nunc erat. At vero, quia Deus ministerio Pauli, in uberius Ecclesiae suae commodum, etiam porro uti decreverat, facile ipsi erat, omnia illa tristissima omina in honorem Evangelii et Pauli salutem vertere. Testatur certe Paulus. ad finem iam properante biennio illo captivitatis, quo detentus fuit, *ea quae sibi* Romae *acciderunt, ad maiora Evangelii incrementa fecisse, adeo ut vincula eius celebria evaserint in toto Praetorio, et locis reliquis omnibus, et plerosque ex fratribus in Domino, vinculis suis fretos, magis impavide sermonem* Evangelii *loqui ausos fuisse*, Phil. I. 12, 13, 14. Notus igitur erat Paulus in toto Praetorio, id est, Palatio Caesaris, ita ut inter eius domesticos haberet quoque discipulos et amicos, quorum nomine Philippensibus salutem dicit, c. IV. 22. Neque adeo absurda eorum mihi videtur coniectura, qui sibi imaginantur, inter domesticos Caesaris Neronis, quos amicos et benevolos expertus fuerat Paulus, ponendam quoque esse *Poppaeam Sabinam*, quam non ita pridem connubio sibi iunxerat Nero. Illi enim testimonium perhibet *Iosephus* Antiq. Lib. XX. c. 7, quod fuerit θεοσεβὴς, *Deum colens*, quo nomine Iudaei, Graece scribentes, uti et (*b*) scriptores N. Testamenti, designare solent *Proselytos*, quos vocant *portae*, qui nempe, dimisso idolorum cultu, unum verum Deum adorabant, et ad servanda praecepta Noachica se et obstringebant. Testatur idem auctor de Poppaea Sabina, quod Iudaeis impense faverit, et res eorum, ubi se obtulit occasio, strenue promoverit. Fieri utique potuit, ut a Iudaeis credentibus, (Act. XXVIII 24.) Apostolus noster commendaretur Poppaeae, et haec,

(*b*) Vid. *Ios. Medi* Diatribas Vol. I p. 88, 89, etc.

haec, etsi moribus esset non omnino probatissimis, ipsi favorem Imperatoris conciliaret. Quomodocumque vero res haec se habuerit, de eo vix dubitandum esse videtur, amicos Pauli, quos habebat in domo Caesaris, auctoritate sua ipsi solutionem a vinculis, et libertatem plenam impetrasse. Perfici id tanto facilius poterat, quod Paulus aliorum criminum convinci a nemine posset, nisi dissensus a reliquis Iudaeis, in nonnullis doctrinae capitibus, et cultus sacri ritibus. Quae omnia quanto supercilio Romani despexerint, quam contemtim habuerint, vel ex illa sententia satis perspici potest, quam Gallio, Senecae frater, Achaiae Proconsul, adversus Pauli delatores, Iudaeos, aliquando tulit: *Si de facto quopiam iniusto et scelesto commisso quaestio esset, aequum esset, ut vos paterer, quantum velletis, dicere. Quando vero agitur de disputatiunculis, et verborum pugna, et lege vestra peculiari, vos ipsi videritis; ego iudicium de his rebus ferre nolo. Et abegit eos a tribunali*, Act. XVIII. 14, 15, 16. Quis ambigat, eamdem omnino fuisse mentem eorum, quos Paulus Romae, si causa eius illic fuisset examinanda, iudices habiturus erat.

§ 5. *Paulus vinculis solutus A. C. 63. per Italiam iter in Graeciam instituit, et in hoc itinere ad Hebraeos scribit.*

Vinculis Romanis exsolutus Paulus, secundum calculos *Pearsoni*, quos sequor, A. C. 63. iter sibi per Italiam in Graeciam et Iudaeam instituendum esse putavit, quod ex Epistola ad Hebraeos, in itinere Italico exarata, indiciis non obscuris colligitur. De Epistola ad Hebraeos, quia ad eam perventum nunc est, lites antiquas, dudum iam sopitas [*] et compositas, refu-

[*] Sed vide tamen *I. D. Michaelis* Introd. in N. T. t. II p. 1386 — 1395. ed. nov. Germ. et recentiores Epist. interpretes.

ſuſcitare hic nolim. Certum pono, quod (c) viri egregie docti argumentis evidentibus demonſtratum dederunt, Paulum eſſe verum Epiſtolae huius auctorem, eumque ad fratres ſuos, Iudaeos in Palaeſtina, ſermone non Hebraico, ſed, qui etiamnum ſupereſt, Graeco, ſcripſiſſe. Video quidem ita ſentire pleroſque, ſcriptam eſſe hanc Epiſtolam a Paulo Romae, eo tempore, quo vinculis conſtrictus, etiamnum in urbe illa detinebatur, idque ex eo probari, quod Paulus Hebr. x. 34 cum intimo gratitudinis ſenſu agnoſcat, Hebraeos cum vinculis ſuis compati. Verum profecto, verba illa attente legenti non poteſt non illico manifeſtum fieri, loqui Apoſtolum, de re non praeſenti, ſed praeterita, τοῖς δεσμοῖς μου συνεπάθησατε, *de vinculis meis mecum doluiſtis*, nempe, dum adhuc perferenda mihi erant. Monendum porro, Codd. MSS. non paucos, apud *Millium*, talem praeferre lectionem, τοῖς δεσμίοις συνεπαθήσατε, *doluiſtis cum vinctis*, quod pietatis officium illis ipſis Hebraeis commendatur, Hebr. XIII. 3. Lectionem hanc, quae *Grotio* valde probatur, videntur etiam in Codicibus ſuis inveniſſe interpretes Syrus et Aegyptius, et Latinus vulgatus. Neque inficias ire poſſumus, a veterum plurimis verba haec ad iſtum modum laudari. Licebit igitur nobis ex loco iſto potius concludere, Paulum ſcribentem ad Hebraeos, aut vinculorum ſuorum mentionem plane nullam facere, ſecus atque eum egiſſe novimus in omnibus illis Epiſtolis, quas in vinculis Romanis ſcripſit, ad Epheſios, ad Philippenſes, ad

(c) Conſulendae ſunt inprimis *Frid. Spanhemii Fil.* Diſſertationes *de auctore Epiſtolae ad Hebraeos*, Opp. Tom. II. col. 171, etc., cuius rationes eleganter contraxit *Witſius* in Diſſert. XII *de vita Pauli in Meletem.* Leidenſ. p. 199. etc. [*].

[*] Iungantur *Hallettus* in Curis *Wolfii* in N. T. t. IV p. 806—831, *Storrius*, *Ernestius*, alii.

ad Colossenses, ad Philemonem, et ad Timotheum secunda, aut eum calamitatis huius meminisse, tamquam quae iam praeterierit. Non meliori iure, eruditi iidem ex Hebr. XIII 18, 19, ubi Paulus se Hebraeorum precibus eo commendat, ut tanto citius ipsis reddatur, elicere volunt, Paulo haec scribenti, vinculis quippe adhucdum ligato, liberum nondum fuisse, ex voto suo Hebraeos invisere. Nam huius rei contrarium disertis verbis testatur capitis eiusdem v. 23. Paulus. Sed istum ex piis precibus Hebraeorum fructum Paulus sibi promittit, fore, ut cogitata et coepta Deus clementissime secundet, et impedimenta, quae sibi iter facienti obiici poterant, e medio tollat. Quibus attente consideratis, non possum non adstipulari doctissimo *Pearsono*, qui in *Annalibus Paulinis* ad A. C. 63. haec observat: *Paulus Roma exiit, et in Italiam proprie dictam secessit, ubi expectans Timotheum scripsit Epistolam ad Hebraeos.* In quam sententiam concedit etiam *Millius* Prolegom. in N. Testam. fol. x. Certe Paulus in illa Epistola non meminit fratrum, sociorum et amicorum, quos Romae habebat, quod ceteroquin ipsi solemne fuisse, sciunt omnes, sed tantum Italicorum: *Salutant vos de Italia fratres*, Hebr. XIII. 24, nempe quos in itinere suo recentissime viderat, et qui hoc salutandi fratres officium ipsi nunc modo commendaverant. Eodem cap. v 23. Hebraeos suos certiores reddit, τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, *fratrem Timotheum vinculis exsolutum* esse, nempe Romae, ubi, paulo ante liberationem Pauli, aliquamdiu, incertum qua de causa, in custodia militis fuerat, eiusque adventum se nunc operiri significat, ut cum eo iter ad ipsos prosequi possit. Haec enim addit, *cum quo, si modo cito adfuerit, vos videbo.* Haec omnia satis testantur, Paulum, cum ad Hebraeos scriberet, in Italia proprie

dicta haesisse, et Timotheum Roma ad se properaturum expectasse, ut tum in eius comitatu ad Hebraeos contendere posset. Non latuit hoc auctorem subscriptionis, quae Epistolae ad Hebraeos, in nostris Codd. et editionibus, subiicitur his verbis conceptae: *Scripta est Epistola ad Hebraeos ex Italia.* Interpres Aegyptius habet, *in Italia*, Syrus, *ex Italia Romana*; qui omnes sententiam nostram suo suffragio commendant.

§ 6. *Explicatur, quinam sint Hebraei illi, ad quos Paulus scripsit.*

Quinam sint Hebraei illi, quibus Apostolus Epistolam suam inscriptam voluit, difficile non est assequi, tametsi quaestio etiam haec eruditos in diversas partes distraxerit. Et de eo quidem nemo ambigit, per Hebraeos intelligi illos ex Abrahami posteris, qui, audita praedicatione Evangelii, fidem Christi amplexi erant, et ad coetum discipulorum eius se adiunxerant. Enim vero cum illi et coetum Hierosolymae haberent amplissimum, et praeterea per Iudaeae totius urbes, per Syriam, Asiam, Persidem, omnesque Imperii Romani Provincias dispersi essent, anquiri solet, utrum ad hos omnes quaquaversum, an ad aliquos eorum tantum, Epistolam suam auctor direxerit. Hic iam id extra omnem dubitationis aleam positum esse debet, scribere ad eos Apostolum, quos viderat, inter quos docuerat, quos familiari usu cognitos habuerat. Nam sperat *se brevi ipsis restitutum iri*, Hebr. XIII, 19, et desiderio tenebatur enixo eos videndi, ibid. v. 23. Potestne igitur obscurum esse cuiquam, primarium huius Epistolae respectum esse ad Hebraeos Hierosolymitanos conversos, inter quos ad pedes Gamalielis educatus fuerat, Act. XXII. 3, quorum Eccle-

clesiam, ut matrem reliquarum omnium per totum orbem, enixe colebat, quos sive praesens esset, sive absens, in oculis suis et in sinu gestabat, ad quos sublevandos et solamine aliquo recreandos, peragraverat Asiam, Macedoniam et Graeciam, ut in his et aliis quoque regionibus, sive ipse coram, sive per suos in opere Domini laborum socios, ex liberalitate Ecclesiarum, idoneam pecuniae vim corrogaret, quam ipse Hierosolymam deportare, et dilectissimo sibi gregi tradere cupiebat, Act. XIX. 21, Rom. XV. 25, 26, 1 Cor. XVI. 1, 2, 3. Appulerat etiam eo fine Hierosolymam Apostolus, ut cogitata exsequeretur, ipsosque omni solatii, quo egebant, copia perfunderet, cum ecce, aliter rem dirigente Deo, inter primos amplexus a carissimis fratribus divulsus, Caesaream primo ligatus, et exinde Romam deductus fuit. Itaque solutus iam vinculis, ante omnia Hebraeos suos Hierosolymitanos revisere, et, quae ante quinque circiter annos, propter iniquitatem temporum, interrumpenda fuerant, nunc perficere decreverat. Idque luculenter significat Hebr. XIII. 19, *Precamini pro me, ut tanto citius vobis restituar*, vel, *ut negotium meum apud vos cito* (*d*) *in pristinum statum restituatur*. Alia argumenta, ex Epistola ipsa pariter a viris doctis acute eruta, et id ipsum, quod adstruxi, egregie confirmantia, nunc, ne in nimium excrescant hae pagellae, libenter omitto. Etsi igitur fatendum omnino sit, Hebraeos, quos in Epistola Paulus compellat, intelligendos omnium primos esse Hie-

(*d*) Haec enim est vera vis vocis in Graeco textu occurrentis ἀποκαθίστημι. Vide *Budaei* Commentarios linguae Graecae pag. 487. edit. Paris., *Edu. Leigh* Criticam Sac. in h. v. et alios probatorum Lexicorum auctores.

Hierosolymitanos; nolim tamen id tam arctis limitibus circumscribere, ut alii credentes in Christum ex Hebraeis, qui in diversis Iudaeae, sicuti et Syriae et Asiae minoris urbibus domicilium habebant, et quibus in iisdem illis locis Apostolus Evangelium maximo cum fructu praedicaverat, hic excludantur. Magnum apud me pondus habet testimonium Petri Apostoli, Hebraeis his in memoriam revocantis literas, quas ad ipsos quondam Paulus scripserat, 2 Pet. III. 15, 16. Quamobrem non invitus subscribo iudicio, quod in hac causa tulerunt doctissimi interpretes Gallici Berolinenses N. Testamenti, quodque in Prolegomenis eorum ad Epistolam ad Hebraeos p, 436. hunc in sensum legitur: *Credimus Epistolam hanc a Paulo perscriptam fuisse ad Hebraeos Hierosolymae et in Palaestina degentes. --- Sed et ita iudicamus, non cum his solis Apostolo scribenti negotium fuisse, verum cum omnibus generatim, quibus Evangelium praedicaverat, in Syria, et in Asia quoque minori, quosque revisere decreverat. Est igitur Epistola haec re ipsa encyclica, missa primo in Iudaeam, sed deinde iussu Pauli cum ceteris quoque Hebraeis, apud quos Evangelium annunciaverat, communicanda.* Et profecto omnium hic aequaliter causa agebatur, omnium pariter quam maxime intererat, rerum Epistola hac ad Hebraeos propositarum gravissima momenta mente attenta volvere et revolvere, ac tenaci semper memoria complecti.

§ 7. *Paulus ex Italia non transiit in Hispaniam.*

Ex iis, quae de Epistola Pauli ad Hebraeos disputavimus, sic iam satis constare potuit, quonam Paulus, Roma per Italiam iter faciens, contendere porro in animo habuerit. Nempe Hierosolymam cogitabat,

vo-

volebat repetere Iudaeam, ardebat desiderio revidendi beatos illos in Syria quoque et Asia coetus, quos aut per gratiam Dei plantaverat, aut labore indefesso, Deo incrementum benignissime concedente, irrigaverat, et qui nunc tempore afflictissimo, consolatione, adhortatione, et corroboratione in fide et pietate quam maxime indigebant. Si tamen B. *Clementem Romanum*, virum Apostolicum, et a temporibus Pauli non ita remotum, audiamus, Apostolus noster discedens Roma, iter suum non in Orientem, sed vice versa in Occidentem, Hispaniam videlicet, direxit. Ita enim verba eius in Epistola I ad Corinthios § v. accipiuntur, ubi de Paulo ait, quod ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως (ἦλθεν), *mundum totum peragraverit, et ad terminum Occidentis venerit.* Nam per *terminum Occidentis* designari Hispaniam, et res ipsa loquitur, et (*e*) veterum consensus declarat, qui auctoritate *Clementis* permoti, crediderunt, Hispaniam quoque laboribus et doctrina Pauli illustratam fuisse. Nec desunt, qui verba *Clementis* sensu adhuc laxiori et ampliori accipientes (*f*), Britanniae quoque insulam comprehendere hic velint. Sed quae de Britannia dicuntur, profecto omni

(*e*) Loca ipsorum citata et producta videri possunt in *Pearsoni Annalibus Paulinis* ad A. C. 63, *Cavei Antiquitatibus Apostolicis* in vita Pauli c. VII § 7. p. 420, 421. edit. Germanicae, *Baronii Annalibus* ad A. C. LXI. num. II, III, etc.

(*f*) Horum loca producuntur a *Guilielmo Burtono* in Observationibus Anglicis ad Epistolam Clementis. Londini A. 1647. editis, num. XI. p. 54, 55. Adde *Usserii Antiquitates Ecclesiarum Britannicarum* cap. I, et *Cavei Antiquitates Apostolicas* loc. cit.

omni prorsus non veritatis modo, sed et verosimilitudinis qualiscumque fundamento destituta sunt. Nam *Clemens* per *terminum Occidentis*, nihil quicquam nisi Hispaniam subinnuere voluit, quod omni procul dubio vir sanctus sibi ab ipso Apostolo accepisse visus est, ut qui ad Romanos scripsisset c. XV. v. 24: *Cum in Hispaniam proficisci coepero, spero quod praeteriens videam vos, et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero*, et v. 25, 28: *Nunc igitur proficiscar Hierosolymam, ut ibi sanctis ministrem. Et hoc cum perfecero --- per vos proficiscar in Hispaniam.* Ex eo sic collegerat optimus *Clemens*, Paulum, qui re ipsa Hierosolymae fuisset, et postea Romam, quantumvis ligatus, pervenisset, e vinculis dimissum, deinceps cogitatorum et promissorum memorem in Hispaniam pedem promovisse. Et huic id crediderunt veteres reliqui. Verum in Epistola ad Hebraeos, scripta ab Apostolo brevi post quam Romanis valedixisset, nulla iam amplius Hispaniae mentio deprehenditur. Cogitationes Apostoli omnes tum in Hebraeos intentae erant et defixae, illos quam primum videre animus nunc unice gestiebat. Videor mihi ex Epistolae illius c. XIII. 19. veram Apostoli nostri mentem et intentionem sic colligere posse. Consilia, quae mente sua olim agitaverat, et rerum, quas in emolumentum Ecclesiae peragere intenderat, cursum perturbaverant vincula, quae in Iudaea ipsi iniecta, et Romae continuata fuerant. Illum cursum interturbatum de novo exordiri, et res suas in pristinum statum restitui cupiebat, ideoque nihil ipsi iam prius aut potius erat, quam ut Hebraeis suis in Palaestina et Hierosolymae redderetur. Ceterum, ne quis mihi auctoritatem *Clementis*, viri temporibus Paulinis proximi, obiicere possit, monebo paucis, historiam horum temporum, ab anno videlicet 63 et 64 Christi

Christi usque ad annum 120, propter persecutiones Iudaeis in Palaestina, et Christianis ubique intentatas, atque dispersiones Christianorum multiplices, adeo obscuram et incertam esse, ut mirum non sit, *Clementem* rumore aliquo populari, sed falso, in erroris societatem pertractum fuisse.

§ 7. *Ex Italia Paulus videtur delatus esse in Cretam, et exinde in Iudaeam.*

Pearsonus, cuius accurationi et iudiciosis observationibus me multum debere, ultro et libenter fateor, auctoritate veterum inductus, Paulum ex Italia in Hispaniam deducit quidem, sed moram eius in istis oris nonnisi brevem agnoscit. Nam concipit, eodem anno Christi 63, Paulum Romae et vinctum fuisse, et vinculis solutum, et in Italiam secessisse, et deinde in Hispaniam profectum esse, ac ultimo in Cretam navigasse. Haec enim, in Annalibus eius, actis anni 63. finem imponunt: *Paulus navigat in Cretam.* Postremum hoc veritati et genuino ordini actorum Pauli prorsus consentaneum esse opinor. Id largiuntur omnes, Paulum aliquando profectionem in Cretam instituisse, et in laudibus eius hanc quoque ponendam esse, quod florentem illam Insulam salutari Evangelii luce primus imbuerit. De eo enim testatur ipse ad Titum I. 5: *Eius rei gratia te in Creta reliqui, ut, quae adhuc deerant, perficeres, et in urbibus Presbyteros ordinares.* Itaque Paulus in Creta Ecclesias Christo Domino colligere coeperat, et operis tam salutaris atque gloriosi consummationem Tito suo demandaverat. Qui hoc contigisse ante vincula Pauli Romana priora hariolantur, coniecturis meris et puris indulgent, quae probabilitatis nihil habent, et se in dif-

difficultates coniiciunt, ex quibus extricare se non possunt. Lucas in Actis, profectionis Paulinae in Cretam institutae, et verae religionis illic plantatae, quod tamen operae pretium ferebat, nullam prorsus mentionem iniecit. Et ordo quoque rerum a Paulo gestarum, quem Lucas describit, talis est, ut cum hac eius profectione in Cretam, et cum eiusdem hiematione Nicopolitana, de qua ad Tit. III 12, amice conciliari nequeat. Sed omnia bene se habebunt, et nulla ne vel levissima quidem superesse poterit difficultas, si Acta Pauli Cretica, inter vincula eius Romana priora atque posteriora intermedia locemus. Cum Paulus ex Palaestina vinctus navi in Italiam veheretur, in unum alterumve Cretae portum appulit, et si per ipsum stetisset, in illa Insula tum hibernasset, id quod tamen a Centurione, in cuius custodia erat, impetrare non potuit, Act. XXVII. 7, 8, etc. Quoniam vero, uti dicebam, in uno alterove portu moram aliquam fecerat, atque tum forte inaudiverat, quanta pace et libertate Iudaei illic locorum fruerentur, Tit. I. 10, intellexit facile, sibi, aut potius Evangelio, in Insula illa uberem messem paratam esse, cuius memoriam, uti erat semper gloriae Dei et salutis hominum promovendae cupidissimus, animo suo excidere passus utique non est. Credibile est, Apostolum nostrum, intentissimo mentis desiderio ex Italia ad Hebraeos suos festinantem, eamdem tenuisse viam, quam ex Iudaea in Italiam profecturus, emensus iam erat, adeoque in reditu similiter in Cretam appulisse, et forte ibi hiemem negotio, quod meditabatur, salutari impendisse. Aut si cursu non interrupto, tum quidem recta in Palaestinam delatus est, facile ipsi postea erat, ex Palaestina aut Syria in Cretam excurrere, ut mente olim conceptum pium et gloriosum opus in actum tamdem deduceret. Vbi re-

licto

licto in universum Oriente, per Graeciam Paulus in Italiam reverti voluit, alia plane via usus est, quod sequentia planum facient. Non commodius igitur Actis Pauli et Titi Creticis, quam id quod diximus, assignari poterit tempus, A. C. videlicet 63 vel 64.

§ 9. *A. C. 64. Coetus Ecclesiarum in Palaestina, Syria, et Asia minori invisit.*

Inter tot molestos quidem, sed et auspicatos labores, a Paulo in ornamentum et incrementum rei Christianae omnis, in commodum et aedificationem tot Ecclesiarum, ad corroborationem e consolationem tot piorum hominum, Romae, in Italia, in Creta, et forte etiam in Iudaea, exantlatos, transactus est annus 63. aerae vulgaris Christianae. Qui iam sequitur annus 64. multo magis turbulentus, rebusque tum Hebraeorum in Iudaea, tum Christianorum, Romae, in Italia, et, quod incredibile non est, in imperio Romano quaquaversum, tristis vehementer et flebilis extitit. Nam quod ad Iudaeos attinet, illi, durante adhuc pacis nomine et aliquali specie, mala belli pene omnia et acerbissima quidem hactenus pertulerant. Tanta iniquitate, tam indignis modis, a Procuratoribus Romanis erant oppressi et veluti exhausti, tot caedes, rapinas et consimilia mala, sicariorum crudelis ferocitas ubique per totam regionem post se traxerat, in tot angustias furor Zelotarum in populo, et deploranda dissidia intestina, totam Rempublicam Iudaicam coniecerant. Omnibus his malis cumulum ultimum adiecit Gessius Florus, Albino Procuratori Romano, hoc ipso anno Successor datus, de quo *Tacitus* Histor. Lib. v. c. 10: *Duravit patientia Iudaeis usque ad Gessium Florum Procuratorem. Sub*

eo bellum ortum. Ab hoc tempore itaque, in Iudaea omnia tumultus respirabant et bellum, quod biennio fere post in apertam flammam erupit. Haud laetae magis et pacatae erant res Christianorum, adversus quos, eodem illo anno, Romae persecutionem atrocem auspicatus erat Nero, quod sane inimicis ipsorum, ubique terrarum, quidvis adversus eos audendi et animum et facultates addidit. Quid temporibus adeo miseris, quae, si quodquam aliud, diligentia, patientia, fidelitate et zelo magni nostri Apostoli indigebant, egerit, non tam ex scriptis ipsius certo scimus, quam potius probabili ratione coniicimus. Ex Epistola ad Hebraeos c. XIII. 23. intelleximus, animum fuisse Paulo, fratres suos, Hierosolymae viventes, sed et per Iudaeam totam, Syriam, Asiamque minorem dispersos, comite Timotheo revisere. Dubio vix locus est, quin consilium istud, currente anno 64, ex animi sententia perfecerit, animosque credentium in Iudaea, multa ac vehementi anxietate et sollicitudine afflictos, ad pie in Christo vivendum, et ad fortiter quaevis propter nomen eius patiendum, omni mentis contentione et affectu adhortatus fuerit. Quod qua ratione aggressurus fuerit, ex Epistola eius ad Hebraeos non inaniter colligimus. Ex Palaestina et Syria, de quo non magis dubitare licet, transiit ad Hebraeos in Asia minori degentes, revidit coetus, quos olim tanto cum fructu in doctrina pietatis salutari erudierat, salutavit quoque Colossenses, sibi de facie hactenus non cognitos, sed quorum tamen videndorum et desiderio et spe certa ab aliquo tempore tenebatur, quod testatus fuerat Philemoni, Ecclesiae Colossensis Episcopo, Philem. v. 22. Et his omnibus peractis, Ephesum perrexit, ut post salutatum illic carissimum sibi Ecclesiae Ephesinae coetum, iter suum in Graeciam persequeretur.

§ 10.

§ 10. *Paulus A. C. 65. pervenit Ephesum, et post moram aliquam, illic Timotheum reliquit.*

Qui miserandam infelicium horum temporum conditionem recte perspectam habet, mihi non gravate largietur, Paulo, vastas illas Iudaeae, Syriae et Asiae minoris, Provincias peragranti, et Ecclesias Christiani nominis numerosas in his Provinciis paterno et Apostolico affectu lustranti, tantum ubique negotiorum, occupationum, et curarum obiectum fuisse, ut minus quam unius anni spatium obambulationi isti vix assignari queat. Concedendum itaque erit, Paulum sanctae huius peregrinationis curriculum absolvisse exeunte anno 64, aut ineunte 65, quo cum Timotheo suo Ephesum pervenit. Obtigit itaque Paulo exoptata illa felicitas, cuius spem, ante septem annos, cum Presbyteris Ephesinis Mileti valedixisset, plane abiecerat, ut carissimos suos Ephesinos, quos tot laboribus et doloribus Christo Domino parturiverat, quosque tanta cura et industria in doctrina fidei et pietatis enutriverat, revidere, et sese cum illis in Domino oblectare potuerit. Verum tamen sanctum hoc Pauli in Domino gaudium permultis cogitationibus molestis et sollicitudinibus non mediocriter temperatum fuisse, facile intelliget, quisquis praedictiones Pauli de statu Ephesiorum, Actor. xx. 29. 30, cum epistola illius postea ad eosdem conscripta et duabus ad Timotheum Ephesi degentem directis, accurate contulerit. Consideranti haec obscurum esse non poterit, quantum iam illo tempore infelicis zizaniae tritico genuino et laeto inter Ephesios admixtum, et quantum paleae, foeni ac stipulae, fundamento solido, ab Apostolo illic laboriosissime posito, superinductum iam fuerit. Itaque res haec tanti ponderis, in qua sa-

ſalus non tantum Eccleſiae tam illuſtris Epheſinae; verum et multarum aliarum, quam maxime vertebatur, novos utique Pauli indefeſſosque labores, nova certamina, novas curas et ſollicitudines, novas et concatenatas vigilias, multumque temporis ſibi depoſcit. Quis credat, Apoſtolum hoc omne, aut neceſſitatibus urgentiſſimis Eccleſiae Epheſinae, aut intentiſſimo ſuo in eam affectui, denegare vel voluiſſe vel potuiſſe? Liquet certe ex 1 Tim. 1. 19, 18, eum, In Eccleſia Epheſina, ut aliis terrorem incuteret, in haereticis quibusdam maledicentiae et pertinaciae invictae, Hymenaeo et Alexandro, actum auctoritatis et ſeverae diſciplinae Apoſtolicae exercuiſſe, quamquam dubitari poſſit, utrum id a Paulo Epheſi praeſente, an vero abſente poſtea in Macedonia, factum fuerit. Vid. § 14. Inſumſit igitur et hic partem temporis non ignobilem, quinimo poſtquam, rerum neceſſitate id exigente, Epheſo in Macedoniam diſceſſiſſet, amori tamen ſuo in gregem ſibi adeo carum tenerrimo usque adeo reſiſtere non potuit, ut priusquam oras has in univerſum relinqueret, iterato adhuc Epheſios ſuos reviſeret, ultimumque vale illis tum diceret, quod in ſequentibus docebitur. Interea cum Paulo nunc pes Epheſo aliorſum eſſet promovendus, cavit tamen, ne ex diſceſſu ſuo Eccleſia aliquid pateretur detrimenti, ideoque Timotheum ſuum illic permanere iuſſit, uti non ita pridem ante Titum in Creta, qui res omnes auctoritate ſua ad priſtinum ordinis, pacis et aedificationis ſtatum reduceret, maluitque ipſe ſuavi contubernio tam cari et ſancti capitis carere, quam Epheſios ſuos conſilio et auxilio tanti viri, tempore perdifficili, orbare. Ea de re Apoſtolus ipſe ad Timotheum ſic ſcribit: *Rogavi te, ut remaneres Epheſi, cum irem in Macedoniam, ut denunciares quibusdam, ne aliter docerent* etc.

etc. 1 Tim. 1. 3. Haec enim satis docent, Paulum, relictis Hebraeis suis, Colossensibus, ceterisque Asianis, pervenisse Ephesum, ibique affatim negotiorum reperisse, quae, cum diutius illic manere non posset, perficienda concredidit Timotheo. Epistolam vero hanc ad Timotheum, ista respicere, de quibus nunc loquimur, tempora, mox liquido probabitur.

§ 11. *De rebus Ephesinis illius temporis quaedam observantur.*

Quia de rebus Ecclesiae Ephesinae huius temporis aliquid delibavi, exponere mihi liceat, quae ista meditanti in mentem venerunt. Et primo quidem observasse non iniucundum erit, laboribus Pauli, qui Ecclesiam Ephesinam tanto studio plantaverat, et tam sollicita industria et ipse et per alios continuo veluti irrigaverat, Deum quoque benedictionem uberrimam, et laetissimum incrementum addidisse. Etenim cum sub ultima Pauli tempora, in illustrem illam Ecclesiam, lupi rapaces, Pseudo-prophetae, doctores mendaciorum et errorum, furtim se insinuassent, ac fidei piorum, et puritati cognitionis eorum insidias struxissent vehementer metuendas, curis tamen et vigiliis Pauli atque Timothei effectum tamdem est, ut malum tantum feliciter cum ipsa radice evelleretur, et fidei rectitudo illibata conservaretur, cuius rei testem habemus *Iohannem* Apostolum Apocal. 11. 2, 3, 6, et *Ignatium* Antiochenum, a temporibus Iohannis non ita remotum, cuius *Epistola ad Ephesios* immortale quoddam genuinae ipsorum fidei et verae pietatis monumentum censenda est. Si porro acta Pauli et Timothei Ephesina accurate ab omni parte verso, aliter quam sic statuere non possum, *Iohannem* Apostolum,

lum, nullas adhucdum illo tempore Ephesi, et in Ecclesiis Asianis, obiisse doctoris partes, quod eum postea fecisse certissimum est. Aliis rationibus id ipsum docte et egregie probavit B. *Lampius* in Prolegom. ad Iohannem L. I. c. III. § 7, 9, 10, quibus id, quod hic proferimus argumentum, novum pondus adiicit. Quid quaeso opus fuisset Paulo, ut discedens Epheso, propter infelicitatem et difficultatem illorum temporum, Timotheum post se relinqueret, seque consortio eius suavissimo ipse privaret, si aut Ephesi, aut in vicinia adfuisset Iohannes? An non tanta erat magni illius Apostoli et sapientia et auctoritas, ut malis, quae Ecclesiam Ephesinam turbabant, medelam idoneam parare potuisset? Praeterea in duabus Epistolis, quas Paulus ad Timotheum perscripsit, dum is haereret Ephesi, nullam omnino Iohannis mentionem fieri videmus, et id ab Apostolo, qui in salutandis fratribus et amicis usque adeo diligens et prolixus est. Salutem sane nominatim Ephesiis quibusdam dicit, 2 Tim. IV. 19, at de Iohanne altum semper et pertinax silentium. Idem illud ex Epistola ad Ephesios luculentissime confirmatur, de qua suo loco. Quid an non hoc indicio luculento est, Iohannem tum ab iis regionibus etiamnum abfuisse?

§ 12. *Eodem anno 65. Paulus in Macedoniam proficiscitur.*

In eundem A. C. 65. videtur mihi profectio Pauli Macedonica coniicienda esse. Nam Epheso relicta, quod vidimus § 10, traiecit in Macedoniam, haud dubie eo animo, ut Ecclesias in illa Provincia, studio suo Christo Iesu collectas, amplissimas et florentissimas, Philippensem, Thessalonicensem, Beroeensem, alias-

aliasque adiret, ac verbi Divini virtute potenti recrearet. Philippensibus, qui per delegatum suum Epaphroditum eum Romae salutaverant, et munificentia sua refocillaverant, multa cum tenerrimi amoris demonstratione id promiserat, Phil. 1. 8, 25, 11. 24. Potestate igitur nunc sibi facta plenissima, fidem datam liberavit, suoque et illorum desiderio mutuo satisfecit. Quamvis autem fatendum omnino sit, Paulum Philippenses, optime, si quiquam alii, de se meritos, affectu prorsus singulari prosecutum fuisse, nemo idcirco alios in Macedonia fidelium greges excluserit, quippe quos omnes Christo Domino per Evangelium pepererat, quos amore paterno et cura Apostolica aluerat ac foverat, et qui omnes opem eius et tutelam pastoralem flagitabant. Quod uni promisit, id omnibus servavit atque praestitit. Ceterum, quando Paulus, Epheso abiens, cursum in Macedoniam direxit, omnino credibile est, eum et nunc eo itinere perrexisse, quod semper servare solitus est, quoties ex Asia in Macedoniam, aut ex Macedonia in Asiam traiicere voluit. Epheso nempe Troadem petiit, et Troade in oppositam Macedoniam solvit. Vide Actor. XVI. 11, 12, XX. 4, 6. Quod eo tantum moneo, ne quis suspicetur, Paulum nunc forte iter in Cretam suscepisse, de quo § 8.

§ 13. *A. C. 65. scripta est Epistola* 1 *ad Timotheum e Macedonia.*

In Macedonia, quod multa suadent, Apostolus noster anno hoc 65. primam ad Timotheum Epistolam perscripsit. Nam in ea loquitur de itinere suo Epheso in Macedoniam suscepto, et de Timotheo Ephesi relicto, 1 Tim. 1. 3, ut *de re nuper gesta*, quod bene monet *Lud. Cappellus* in *Historia Apostolica il-*

luſtrata p. 74, etſi ab illa ratione temporum, quam hic in eo, vehementer diſcrepet. Cenſet namque, Epiſtolam 1 ad Timotheum ſcriptam fuiſſe multo ante priora Pauli vincula Romana, cui ſententiae applaudunt etiam *Salmaſius* in Apparatu ad Primatum Papae p. 38, 41, et magnus Scripturae interpres, *Coccejus*; ſed reclamante apertiſſime genuina hiſtoria Apoſtolica. Ex Epiſtolae enim 1 ad Timotheum loco cit. intelligitur, Paulum eo tempore Epheſo petiiſſe Macedoniam, Timotheo poſt ſe relicto, quod in nullum tempus, vinculis Romanis prius, congruere poſſe, iam dudum vere et recte obſervavit *Beza*, ad 1 Tim. 1, 3. idque multis docte et prorſus invicte probavit (*g*) *Pearſonus* Diſſertat. 1. *de primis Epiſcopis Romanis* cap. IX, in Opp. poſthumis p. 75, 76. Omnia nos iubent cogitare de tempore aliquo, quod vincula Pauli Romana priora inſecutum eſt. Poteſt etiam hoc non immerito urgeri, Paulo, cum Presbyteris Epheſinis Mileti valediceret, nondum aliquid de doctoribus errorum et mendaciorum in ipſorum coetu cognitum fuiſſe; ſed eum hac de re loqui, ut aliquanto poſt futura, Act. XX. 29, 30, 31. At vero in Epiſtolis ſcriptis ad Timotheum, teſtatur Apoſtolus, adeſſe iam lupos illos rapaces, optimo Epheſiorum coetui valde pertimeſcendos, adverſus quos omni prudentia, omni ſtudio, induſtria et vigilantia, Timotheo decertandum ſit. Igitur Epiſtolam ad Timotheum, etiam priorem, compluribus annis, eo tempore, quod volunt viri eruditi, poſteriorem eſſe, conſequitur. Denique et hoc animadver- [illegible] ſio-

(*g*) Conſuli hic etiam poteſt Interpretum N. Teſtamenti Gallicorum Berolinenſium Praefatio in 1. Epiſt. ad Timotheum, p. 348.

sione dignum est, Epistolam ad Timotheum utramque in eodem fere versari argumento, ut nempe ille edoceatur, quomodo munere Doctoris Apostolici, ad tempus sibi in Ecclesia Ephesina concredito, ad gloriam Dei, et veram Ecclesiae illius salutem, rite fungi deberet. Luculenter apparet, Timotheum toto illo temporis intervallo, constanter haesisse Ephesi, gubernationi illius Ecclesiae et vicinarum, ex voluntate ac mandato Pauli, unice intentum, neque interea labores Evangelicos alios in se suscepisse. Iam quid quaeso ex eo sequi necesse est? *Cappellus* Epist. 1 ad Timotheum coniicit in an. 52, et posteriorem in an. 64, nam huic anno illigat quoque martyrium Pauli, quod brevi tantum praecessit Epistola ad Timotheum scripta posterior. Quod si vero stemus calculis *Pearsoni*, quos ego hic semper fere sequor, mors Pauli, adeoque 2 ad Timotheum Epistola protrahenda erit ad an. 68. Intercesserunt igitur inter scriptam Epistolam utramque anni plus minus sedecim, quale longum intervallum, res in utraque Epistola pertractatae, saepius eaedem plane, nullo modo admittunt. Dicendum praeterea esset, Timotheum ab anno 52 usque ad 64 vel 68 constanter Ephesi haesisse, neque ab urbe illa discessisse, quod totum ordinem historiae Apostolicae, vel ex ipsius *Cappelli* sententia, immane quantum conturbaret. Quocumque igitur te vertas, fatendum semper ultimo erit, scriptam esse priorem ad Timotheum Epistolam, tempore inter vincula Pauli Romana, priora et posteriora, intermedio.

§ 14. *Paulus e Macedonia Ephesum rediit.*

Cum Paulus, comite Timotheo, ad Ephesios post vincula sua Romana pervenisset, intellexit non sine gra-

gravi dolore, in coetu ipsorum, ex quo eum non viderat, multa in deterius fuisse mutata. Intruserant se in coetum, disciplina optima imbutum et formatum, homines, qui, neglecta solida religionis et pietatis cognitione, animum suum adiecerant ad quaestiones argutas et subtiles, sed inanes, ad pugnas de vocibus, et disputatiunculas aridas, e scholis infeliciter in Ecclesiam tractas, studioque hoc vano atque inutili aliorum mentes quoque inflammare cupiebant, 1 Ep. I. 4, 6, IV. 7, VI. 4, 5, 2 Ep. II. 14, 23, III. 7. Erant, qui ab ipso veritatis tramite longius recederent, et castam divinae religionis doctrinam turpiter incrustarent, 1 Tim. I. 3, VI. 3, 2 Tim. IV. 3, 4. Nec deerant quidem, qui errores capitales, ipsum sanctissimae fidei et spei nostrae fundamentum labefactantes, sine verecundia spargerent, 1 Tim. I. 19, IV. 1, 2, 2 Tim. II. 18; ut nihil iam dicam de pietatis vero studio et iugi exercitio, quod passim a multis iam tum vilipendi coepisse, Epistolae hae plus satis declarant, quo factum est, ut apud nonnullos excellentissimae religionis contemtus oriretur, et horum quidam a salutari fide re ipsa deficerent. 1 Tim. V. 15, VI. 10, 2 Tim. IV. 10. Equidem plerique, sordibus huiusmodi commaculati, praesente Apostolo, auctoritatem eius reveriti, crimina sua et dedecora callide dissimulabant, et impietatis semina nonnisi clanculum spargebant; ast reperiebantur tamen, qui omni pudore conculcato, honorisque Apostolo debiti plane immemores, Paulo aeque ac Timotheo palam in faciem obniterentur, et temeritate incredibili ipsos non minus, quam doctrinam eorum, vocibus blasphemis incessere non vererentur. Eos inter Paulus numerat *Hymenaeum* et *Alexandrum* 1 Tim. I, 20, 2 Tim. IV, 14, et priori loco testatur, se *eos Satanae tradidisse*, ut nempe afflictione hac cor-

po-

porali valde molesta, extra ordinem a Deo immissa, fracti et contriti, ad frugem bonam se reciperent. Crediderim, Paulum severum hunc discplinae Apostolicae actum, in hominibus pertinaciae invictae, non Ephesi praesentem, verum postea in Macedonia absentem exercuisse, et ideo nunc demum ea de re Timotheum certiorem reddere, quale quid adversus aliquem e coetu Corinthiorum olim quoque statuerat, 1 Cor. v. 3, 4, 5. Et his quidem de causis, Apostolus noster diutius utique libenter apud Ephesios permansurus fuisset, ut scandala omnia sublata, et cuncta in pristinum statum restituta, oculis suis videret, nisi ipsum negotia ponderis non minoris in Macedoniam vocassent. Non tamen tum abiens, Ephesiis suis vale ultimum dicere sustinuit. Quamvis enim discedens in Macedoniam, loco suo, Timotheum, plena auctoritate instructum, ipsis reliquisset, redire tamen ad eos e Macedonia decreverat. Timotheo suo istud promittit in prima Epistola III. 14, *Spero, me quantocius ad te venturum esse*, et IV. 13, *Insiste lectioni, adhortationi, doctrinae, donec veniam.* Et respondisse etiam cogitatis hisce Apostoli atque promissis eventum, non est, quod dubitem, cum in posteriori ad Timotheum Epistola, Romae in vinculis novissimis scripta, vestigia illius rei non obscura invenire liceat. Eo libenter retulerim, quod c. I, v. 4, scribit: *Cupio te videre, memor lachrymarum tuarum, ut gaudio implear.* Quae illae lachrymae hic cogitari possunt, nisi quas optimus Timotheus fudit, in ultimis Pauli sui amplexibus, cum is iter adeo longinquum et periculosum in Italiam susciperet, et quarum nunc Paulus de Timotheo cogitans, non poterat non meminisse. Et viae quoque, quam tum Paulus, Epheso in Graeciam delatus, tenuit, luculenta designatio occurrit c. IV, ubi vs. 13, *Penulam,*

lam, inquit, vel *thecam librariam*, *quam reliqui Troade* (vide § 12.) *veniens affer tecum*, et vs. 20. *Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.* Confer Act. XX. 17.

Inter haec igitur, A. C. 65 existimaverim fuisse exactum. Quid annis sequentibus molitus fuerit magnus Apostolus, et quae ipsi ad mortem usque evenerint, Dissertationi de eodem argumento proximae [*] reservare cogor.

---

[*] Prodieritne umquam, valde dubito, eoque magis, quia a duobus circiter annis frustra eam in Germania ubique quaesivi. Nec invenitur in collectione variarum dissertationum, a *Iablonskio* scriptarum, unde haec prima ducta est, et cuius syntagmatis usum Clar. *van Voorst*, Collega amicissimus, perhumaniter mihi concessit. De ipso autem huius exercitationis argumento pauca in praefatione monebo.

DIS-

DISSERTATIO PRIMA

DE ORIGINE FESTI NATIVITATIS CHRISTI, IN ECCLESIA CHRISTIANA QVOTANNIS STATO DIE CELEBRARI SOLITI [*].

§ 1. In primitiva Ecclesia, dum eam Apostoli etiamnum, horumque pii successores gubernabant, verae religionis professores id sibi inprimis datum esse negotii putabant, ut ingentia beneficia Servatoris optimi, nostrae salutis causa, in carne manifestati, in eadem carne postea mortui, ad vitam revocati, et in coelos evecti, pura mente sanctaque meditatione continuo recolerent; de instituendis vero, aut etiam multiplicandis diebus festis, quibus eorumdem beneficiorum memoria, quotannis, certis statisque diebus, solemniter celebraretur, solliciti haud erant. In id, beato illo tempore, omni mentis nisu et affectu erant intenti, qui Christo nomen dederant, ut in eius salu-

[*] Vide praefationem ante tomum hunc tertium.

lutari cognitione, fide et gratia, laetos in dies progressus facerent, utque procedentibus annis, in studio pariter verae pietatis et sanctimoniae, beata caperent incrementa. Curae cordique ipsis ante omnia erat, ut ex piis animi sanctificati motibus persentiscerent, Christum Dominum, toti quondam mundo manifestatum, etiam re ipsa sibi natum, inque cordibus suis formatum esse; ut de communione sua cum passionibus et morte Servatoris, certi ac persuasi redderentur; utque vim fructumque resurrectionis apud semet ipsos experirentur. In constituendis vero ac determinandis annis, mensibus et diebus, quibus lux illa coelestis, per nativitatem Christi mundo nostro exorta, eidemque per mortem, ad exiguum tempus, subtracta fuisset, ut nempe anniversariam illorum dierum recordationem, certo statoque tempore, peragerent, operam omnino videntur collocasse nullam. Quodsi Apostolis ipsis, aut primis eorum successoribus eadem fuisset, haec omnia certo sciendi et definiendi cupido, quae posthac tot eruditos viros invasit, quorum in hisce rebus ingens discordia ac incertitudo satis nota est, et tempori, et labori, quem persaepe impenderunt, operoso parcere hi potuissent. At enim, quando sancti illi viri nihil de rebus his memoriae nobis prodiderunt, incertitudo, qua hucusque urgentur docti temporum rimatores, quantum iudicare licet, porro durabit, donec Dominus advenerit, diebusque memorialibus opus iam amplius non fuerit.

§ 2. Si antiquissima Ecclesiae Christianae monumenta, ac praesertim ipsas S. Codicis tabulas consulimus, intelligimus facile, aevo Apostolorum, et quod huic proxime successit, unam solamque illam *diem*, quam scriptores sacri Κυριακὴν, *Dominicam* nuncupant, Apoc. I. 10, Christo Domino consecratam, inque eius honorem a Christianis solemniter et san-

sancte celebratam fuisse. Diem Sabbati, vel Feriam VII, iidem in gratiam Iudaeorum cultui divino dicabant, ubi res tempusque id secum ferre aut poscere videbantur. Festa Paschatis et Pentecostes Apostoli ipsi, quando inter Iudaeos morabantur, cum iis celebrabant, ut sic eos forte Christo lucrarentur, etsi dubio locus non sit, Christianos illius aevi Festa haec cum Iudaeis quidem, et more ipsorum celebrasse, sed in privatis tamen suis conventibus, Actor. II. 47, illis ipsis temporibus, beneficia, quae Deus N. Testamento reservavit, memori mente recoluisse, Deoque pro illis grates sancte persolvisse. Hinc, uti credere par est, paulatim enata sunt Festa Paschatis et Pentecostes Christiana, non amplius cum Iudaeis, sed peculiaribus temporibus, et ritu Ecclesiae Christianae penitus conveniente, celebrata. Festum vero prima illa aetate, toti Ecclesiae Christianae proprium et peculiare, erat tantum *Dies Dominica*, *μία τῶν σαββάτων*, *Feria* hebdomadis *prima*, *qua discipuli* Domini *conveniebant ad panem frangendum*, Act. XX. 7, ut in cognitione Iesu crucifixi se mutuo aedificarent, fidemque suam in illa cognitione fundatam, ac spem vivam, per commemorationem mortis Domini in usu S. Coenae confirmarent. Quod autem ad Festum Nativitatis Domini nostri speciatim attinet, quod Ecclesia, iam inde a temporibus seculi IV et V, die XXV Decembris solemnitate religiosa celebrare consuevit, certum est, de eo intra plus quam centum annos, post adscensionem Servatoris nostri in coelum, nihil prorsus auditum fuisse. Equidem negari nequaquam potest (*a*), quosdam e vetustioribus Eccle-

(*a*) Adducuntur hanc etiam in rem doctores Ecclesiae, qui primo et secundo seculo floruerunt, *Clemens Romanus*, *Evodius Antiochenus*, *Telesphorus* Antistes Romanus, *Hip-*

clesiae doctoribus, quos sequuntur plurimi in Ecclesia Romanensi scriptores, et ex ipso quoque Protestantium coetu nonnulli, in ea fuisse sententia, quam et aliis persuadere annituntur, diem natalem optimi Servatoris, Apostolos et ipsos celebrasse, et toti Ecclesiae celebrandum commendasse. Verum ex omnibus his non est quisquam, qui sententiae, quam asserit, bonis rationibus fidem conciliare, et a doctioribus assensum inpetrare potuerit.

§ 3. Inter scriptores Ecclesiasticos, qui aetatem tulere, antiquissimus est *Clemens Alexandrinus*, apud quem mentio deprehendatur natalis diei Christi, et Festi in illius memoriam instituti. Is enim Libro I Stromatum (*b*), circa finem Seculi II, aut initium Seculi III contextorum, p. 340 ea de re haec observat: *Sunt autem, qui curiosius natali Domini non solum annum, sed etiam diem assignant, quem aiunt esse anni* XXVIII *Augusti* (*c*) *diem* XXV *Pachon. Basilidis autem sectatores etiam Baptismi eius diem celebrant, totam praecedentem noctem in lectionibus transigentes. Dicunt autem eum esse quintum decimum annum Tiberii* (*d*), *quintum decimum Mensis Tybi. Alii autem, esse* (*e*) *undecimum eius-* dem

Hippolytus Portuensis, quem alii *Thebanum* vocant, et praeter hos alii; sed frustra omnino, sicuti rationibus invictis ostenderunt *Thomas Ittigius*, in Dissertat. *de Festo Nativit. Christi* etc. et *Salomo van Til de anno, mense, et die nati Christi*. Part. I cap. II § 2, 3.

(*b*) Nam mortis Commodi Imp., quae in A. C. 192 ingruit, aliquoties meminit, tamquam Epochae memorabilis usque ad suum tempus ultimae, p. 336, 339, 340. Scripsit ergo sub imperio Septimii Severi.

(*c*) id est, Diem XX Maii.

(*d*) D. X Ianuarii.

(*e*) Diem VI Ianuar.

dem Mensis. Et paucis interiectis, sic pergit: *Dicunt etiam ex iis aliqui, eum natum esse (f)* xxiv vel xxv *Pharmuthi.* Verba haec viri, merito suo, semper summo in pretio habiti, luculenter ostendunt, I. in Ecclesia Alexandrina, cuius, illa iam aetate, magna ubique erat existimatio et auctoritas, cuiusque ritus Ecclesiasticos innumerae aliae Ecclesiae adoptabant suosque faciebant, Festum natalicium Christi, tum temporis, celebrari nondum consuevisse; sed extitisse tantum nonnullos, qui in diem illius curiosius inquirere coeperint, eumque determinare conati fuerint. II. Eos, qui laborem hunc inquirendi in diem natalem Domini in se susceperunt, opinionibus a se invicem magnopere discrepasse. Nam sero nimis illi rem huius indolis discutere, et ad liquidum deducere in animum induxerant. Iudaea enim tempore illo vastata penitusque eversa erat. Vrbes pristinas, quae praecipue adeundae fuissent, Hierosolymam et Bethlechemum, ignis dudum absumserat, et ex illis monumenta ad rem istam necessaria sperari nulla poterant. Apostoli aliique discipuli Domini, qui eum in carne viderant, eorumque amici familiares et successores, qui forte aliquid huc pertinens suggerere potuissent, sancte obdormiverant. Cum igitur certi quidpiam, et quod omne dubium tolleret, resciri haudquaquam posset, locus non erat nisi coniecturis. Illae autem ita comparatae erant, ut huic quidem illa, alii vero alia maiorem probabilitatis speciem prae se ferre videretur. Re ipsa vero res haec utique (g) in incerto

(f) Id est, die xix vel xx Aprilis.

(g) Communior quidem, a temporibus praesertim seculi v, fuit opinio, celebrationem diei natalis Christi, alligatam diei xxv Decemb., niti traditione antiquissima Apostolica. Sed fuerunt tamen semper, qui quam incerta haec res

to relinquenda erat. Quibus addendum III. *Clementem Alexandrinum*, ficut et alios eo tempore in Ecclefia doctores feciffe, oppido verofimile eft, laborem illum, quem nonnulli eruendo et determinando diei natali Chrifti impendebant, vocaffe περιεργίαν, id eft, operam, laboriofam quidem et difficilem, fed quae parum utilitatis pollicetur. Περιεργότερον, inquit, τῇ γενέσει τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὐ μόνον τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προστιθέντες, *Curiofius natali Domini, non folum annum, fed et diem affignant*. A voce περίεργος, qua utitur *Clemens*, eft περιεργάζεσθαι, *curiofe agere*, quod *Lutherus* 2 Theff. III, 11, perquam commode reddidit *fürwitz treiben*. Neque omittendum IV. quod ex eodem *Clementis* loco, pariter et recte colligitur, *Bafilidianos*, haereticos peffimae notae, et qui Catholicis, fupra quam credi poteft, invifi erant, omnium primos Feftum nativitatis Chrifto, certo quodam die, folemniter quotannis in Aegypto celebraffe. Didicimus vero ex *Clemente*, Bafilidianos hos, eodem die, memoriam et nativitatis et baptismi Chrifti, religiofe et folemniter recoluiffe. Vnde concludere non abs ratione licet, alias in orbe Chriftiano Ecclefias, quae poftea utriusque huius eventus recordationem feftivam, itidem uno eodemque die inftituerunt, in eo exemplum Bafilidianorum imitatos fuiffe. Qui iam ea, quae hactenus obfervavimus, iufta lance expendere dignatus fuerit, haud ita difficulter intelliget, Feftum nativitatis Domi-

res effet, probe perfpicerent. Sic *Iacobus Edeffenus*, qui feculo VII floruit, ea de re loquens, *nemo*, inquit, *exacte novit diem nativitatis Domini: hoc duntaxat indubitabile eft, eum noctu natum fuiffe, ex his quae fcribit Lucas*. Apud *Affemanum* Biblioth. Oriental. Vatic. Tom. II p. 163.

mini, circa finem feculi II eo modo, quo nunc, in Ecclesia Christiana celebrari nondum consuevisse; sed morem hunc, temporibus demum insecutis, paulatim in plures successive Ecclesias invectum fuisse.

§ 4. Observavimus tmemate superiori 3 ex *Clemente* colligi, diem nativitatis Christi, illius tempore, adeoque exeunte seculo II, certo determinari non potuisse, quamvis essent, qui in eum inquirerent, et qui eum definire auderent. Non dissimulabo autem, apud scriptorem eumdem talia praecedere, quae contrarium eius, quod dixi, adstruere videntur. Haec enim ibi sunt scriptoris laudatissimi verba. Γίνονται οὖν ἀφ' οὗ ὁ Κύριος ἐγεννήθη, ἕως Κομόδου τελευτῆς, τὰ πάντα ἔτη ἑκατὸν ἐννενήκοντα τέσσαρα μὴν εἷς (*h*), ἡμέραι ιγ'. *Fiunt autem, ex quo natus est Dominus, usque ad mortem Commodi, anni omnes* CXCIV. *mensis unus, dies tres.* Vnde vir clarissimus *Salomo à Till* ita argumentatur (*i*): *Patet, ex mente Clementis, non solum anticipandam esse aeram vulgarem integro biennio, sed et mense uno et diebus tredecim, ut natalis Christi ponatur anno Iul. 43, 13. Kal Decembris:* (d. 19 Novembr.) *ita enim invenias demum mensem illum unum cum diebus tredecim iusto loco insertum: quod propterea diligentius notandum est, quia vix ullus est, qui eius mensis, et istorum dierum, in exponenda Clementis sententia rationem habuit.* Et (*k*) alio loco: *Quinta est sententia ipsius Alexandrini, quam licet non expresse tradat, tamen suo calculo in-*

di-

(*h*) Editio prima Graeca Florentina, habet hic p. 128. ἡμέραι ιγ', pro ἡμέραι γ', *dies tredecim.* [non aliter edidit *Potterus* p. 407].

(*i*) In Commentatione *de Anno, mense et die nati Christi*, Part. I cap. I § IV. p. 6, 7.

(*k*) Cap. II § VII. p. 37.

dicat, *dum a nativitate Christi*, *usque ad Commodi mortem* (*in ultimum Decembris incidentem*) *praeter annos* 194 *putat adhuc mensem unum et dies tredecim*, *unde iam supra confecimus*, *virum illum magnum*, *natalem Christi collocasse ad* XIII *Kal. Decembris*, *qui est* XVIII *Novembris* (imo potius XIX Novembr.) *anni Iul.* XLIII. Verum, si haec fuit sententia *Clementis*, tum dies nativitatis Christi Domini, scriptori huic certa erat et determinata. Et qua ratione verba haec eius conciliari possent cum iis, quae confestim sequuntur, τμήματε 3. allata, in quibus curiosam eorum diligentiam, qui in diem natalem Christi inquirebant, reprehendit, et rem penitus in incerto relinquit? Hanc fuisse veram *Clementis* sententiam, omnia aperte loquuntur. Ratio vero temporum, quam in praecedentibus a nativitate Christi ad mortem usque Commodi deducit, mihi quidem videtur perplexa, et sine ope codicum MSS. vix expedienda. Et si re ipsa *Clemens* in computo suo, a die nativitatis Christi, non annorum tantum, sed et mensium et dierum rationem habuisset, qua ratione, quaeso, illico subiungere potuisset: *Sunt autem*, *qui curiosius natali Domini non solum annum*, *sed etiam diem addunt?* His ergo praetermissis, illis inhaerebo, in quibus scriptor optimus veram suam sententiam mentemque nobis luculenter declaravit.

§ 5. Revertamur iam in viam. Primus nempe est, ut diximus, *Clemens Alexandrinus*, qui Festi nativitatis Christi, in Ecclesia, aetate sua, qualicumque modo celebrati, mentionem fecerit. Neque supervacaneum fuerit, hic monuisse, quod viri harum rerum egregie periti observarunt (*l*), post *Clementem*, Fe-

(*l*) *Mémoires* de Mr. *Tillemont pour servir à l'histoire Ecclés.* Tom. I p. 433.

Festum Epiphaniae, quo in Oriente memoria et nativitatis et baptismi Christi peragebatur, non commemorari ante annum 372 (*m*), quo Valens Imperator Caesareae in Cappadocia celebrationi huius Festi interfuit. Verum ad *Clementem* redeamus, eiusque observationi, iuxta quam anniversariam et solemnem commemorationem baptismi Servatoris nostri, adeoque etiam nativitatis, quia utrumque eodem die primitus peragebatur, Basilidiani primi in Ecclesia instituerunt, nonnihil etiamnum inhaereamus. Basilidiani isti sectam componebant numerosam, per Aegyptum totam, praesertim vero inferiorem, dispersi, erantque propago Gnosticorum, quorum dogmata probabant, suaque faciebant. Hinc vel sic satis intelligitur, quod etiam historia confirmat, eos argutis potius Philosophis, quam piis Christi discipulis, annumerari deberi, tametsi cum nugis Philosophiae suae Orientalis, vel, uti aliis eam nuncupare placet, Platonicae recentioris, dogmata quoque sanctae nostrae religionis, sed mirum in modum contorta, ac ad principia sua Philosophica inflexa, copula infausta coniungere, et in unum systema compingere allaborarent. Id enim Gnosticis, quorum Basilidianos propaginem aut sectam diximus, proprium fuisse, historia Ecclesiastica satis testatur. Basilidiani igitur, moribus scholae suae velificantes, subtilia potissimum, obscura et intellectu difficilia, atque rara, aliorum fere cognitioni negata, sectabantur, scientiam sibi arrogabant sublimem, ideoque nomen affectabant *Gnosticorum*, quasi dicas *profundae cognitionis professores*.

(*m*) *Gregorius Nazianzenus* Orat. xx. Opp Tom. I p. 351. Adde *Tillemontium*, loc. cit.

res. Praeterea τῇ περιεργίᾳ, curiositati cuidam vanae et inani, modum ponebant nullum. Eo referendum est, quod (*n*) in conquirendis imaginibus vetustorum, sibique inprimis charorum Philosophorum, *Pythagorae*, *Socratis*, *Platonis*, hisque similium, studium impenderent haud mediocre, hisque adiungerent imagines Christi Domini, ex thesauro, ut aiebant, Pontii Pilati, Romani in Iudaea Procuratoris, derivatas. Et imagines has omnes mirifico prosequebantur honore, et propemodum divino. Quae cum ita se habeant, vero dissimile non est, imagines Christi, quae pro talibus venditari in Ecclesia, a multis iam seculis, solitae sunt, et quae notabilem inter se similitudinem prae se ferunt, ex qua facile dignoscuntur, per Gnosticos primum inter cultores Christi sparsas, ac deinde propagatas fuisse.

§ 6. Eidem hominum huiusce indolis genio et studio debetur, quod Philosophi e Secta Platonicorum recentiorum, natales carissimorum suorum maximeque venerabilium magistrorum, vertente anno quovis, pompa religiosa omnique honoris genere prosequerentur. Equidem consuetudinis huius origines multo sunt antiquiores. *Platonis* enim et *Socratis* Festa natalitia, ab antiquo tempore, mense Thargelione celebrata fuisse, vel (*o*) ex *Plutarcho* constat. Quinimo *Epicurum* Philosophum testamento sancivisse, *ut ex reditibus*, a se relictis, *pars attribuatur in sacrificia ipsi in natali die, qui quotannis decima die*

(*n*) Testantur hoc *Irenaeus*, adversus Haeres. Lib. I c. XXV. §. 6. edit. ultimae, *Epiphanius* Haeresi XXVII. § 6. et *Augustinus de Haeresibus* cap. 7. Vide et Dissertat. meam de origine imaginum Christi § 10.

(*o*) *Plutarchus* Symposiac. Lib. VIII. c. I. p. 717.

die mensis Gamelionis agi deberet, facienda (*p*), ex ipso hoc testamento satis intelligi potest. Testatur etiam *Plinius* maior Lib. XXXV. cap. 2, sua adhuc aetate, fautores et admiratores *Epicuri* praescriptum hocce religiose observasse. *Vultus Epicuri*, inquit, *per cubicula gestant, ac circumferunt secum. Natali eius vicesima luna sacrificant.* Verum ex historia tamen Philosophica perspicuum fit, morem istum sectatoribus Philosophiae Platonicae recentioris, cui dediti erant Gnostici, et sigillatim Basilidiani, fuisse inprimis familiarem et carum. De Plotino, inclyto sectae illius sodali, memoriae prodidit (*q*) in eius vita *Porphyrius* cap. 11: *Ipse vero Plotinus, neque quo mense, neque quo die natus esset, cuiquam declaravit: quippe cum nequaquam decere putaret, natalem eius conviviis et sacrificiis celebrari. Quamvis ipse in Platonis Socratisque, quae traduntur, natalibus, et sacris operaretur, et convivio amicos exciperet.* Quanta fuerit *Procli*, Philosophi ex eadem schola magni nominis, circa huiusmodi ritus natalitios cura et sollicitudo, *Marinus* discipulus, in eius vita, tradit cap. 36. Alia lector harum rerum studiosus inveniet in *Eunapii vitis Philosophorum*, qui omnes fuerunt eiusdem scholae alumni. Sed loca quaerere et indicare iam non vacat. Accedit ad ea, quae de moribus Gnosticorum observavimus, quod (*r*) Genti-

(*p*) Adfert testamentum hoc *Diogenes Laërtius* de vitis Philosophorum Lib. X § 16. sqq. et ex eo, quae huc spectant, repetit *Cicero* Lib. II *de Finibus*, cap. 31.

(*q*) Apud *Fabricium* in Bibliothec. Graec. vol. IV p. 95.

(*r*) Res est oppido nota. Possunt tamen, si lubet, consuli *Iac. Ouzelii* Animadversiones ad Minutium Felicem p. 43.

tiles Festa Deorum suorum natalitia frequenter magna pompa celebrarent, quare credi utique potest, Gnosticos, interque eos speciatim Basilidianos, qui primi, ut auguror, inter Christianos, ritus plures in sacris Gentilium observatos, ad coetus suos Ecclesiasticos transtulerunt, etiam hoc Gentilium exemplum imitatos fuisse, solemnitatem natalis Christi instituisse, et cum illa memoriam baptismi eius sociasse. Quod Basilidiani illis, quas modo suggessi, rationibus inducti, in Ecclesias sectae suae initiatas invexerunt, postea Catholici quidam paulatim probarunt et adoptarunt, atque successu temporis, in Ecclesias suas admiserunt, neque sine insigni fructu. Nam cum insignis ille pro vera religione zelus, qui primos Christi et Apostolorum eius discipulos totos animaverat, pedetentim frigescere et languere coepisset, opus erat quibusdam veluti igniculis et incitamentis, quibus pristinus pietatis et devotionis ardor denuo incenderetur, ad vitam veluti revocaretur, novumque robur acciperet. Hunc igitur in finem Festa, beneficiorum Dei memorialia, interque ea Festum quoque nativitatis Domini, non sine fructu et aedificatione instituta sunt.

§ 7. Quodsi igitur *Clementi* nostro fidem adhibeamus, et quidni adhiberemus? Basilidiani, famosa illa Gnosticorum secta, primi Festum nativitatis Christi, quotannis die stato, in Ecclesia celebrarunt. *Basilidis sectatores*, inquit ille, *etiam baptismi illius diem celebrant, totam praecedentem noctem in lectionibus transigentes.* Haec mihi videtur prima Festi huius Epocha. Equidem, si quis verba haec eximii scriptoris obiter tantum consideret, videri poterit, nonnisi de memoria baptismi Christi, in Iordane peracti, locutus esse. At totus verborum *Clementis* contextus, rite expensus, aliud omnino docet. Is enim et in

in praecedentibus, et in iis quae sequuntur, proprie et praecipue verba fecerat de natali Christi, dixeràtque illum a quibusdam haberi *diem* xxv *Pachon* vel xx *Maii*. Tum vero addit, Οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλείδου, καὶ τοῦ Βαπτίσματος αὐτοῦ τὴν ἡμέραν ἑορτάζουσι, quasi dixisset, *Basilidiani non diem nativitatis tantum, sed praeterea etiam baptismi celebrant die* x *vel* vi *Ianuarii*. Scimus porro, procedente tempore, et ab aliis, et (*s*) *maxime a Graecis Aegyptum incolentibus, natalem et baptismum Christi, eodem, nempe Epiphaniorum die, celebrata fuisse*. Quem morem paulatim Oriens totus imitatus est, nec ab eo Ecclesias quasdam in Occidente alienas fuisse deprehendimus. *Veteres uno eodemque die*, inquit (*t*) *Dionysius Barsalibi*, Amidensis in Mesopotamia seculo xii Episcopus, *Festum nativitatis et Epiphaniae peragebant, quoniam eadem die natus et baptizatus est. Quare hodie etiam ab Armenis uno die ambae Festivitates celebrantur Quibus adstipulantur doctores, qui de utroque Festo simul loquuntur*. Cum igitur consuetudinem hanc inter Catholicos omnium primi observaverint Graeci in Aegypto, ubi Basilides eiusque sectatores id ipsum dudum ante iam instituerant, et seculo ii toto, et forte parte maxima seculi

iii,

(*s*) *Iacobus Gothofredus* ad Codicem Theodos. Lib. xv. Tit. v, Tom. v. p. 355, ubi plura habes huc spectantia. Vide et *Cotelerii* notas in Constitut. Apostol. Lib. v c. 13 et *Binghami* Origines Ecclesiast. Lib. xxi. cap. iv. § 2. Adde *les Mémoires* de Mr. *Tillemont* Tom. i. p. 429, 430. et *l'Histoire de Manichée* de Mr. de *Beausobre* Tom. ii. p. 693. sqq.

(*t*) Apud *Ioseph. Simon. Assemanum* Biblioth. Oriental. Tom. ii. p. 164.

111; soli retinuerant, vix est, quod quisquam dubitet, consuetudinem hanc, solemnitatem duplicem eodem die celebrandi, quae iucunda pietatis specie se commendabat, ab haereticis ad Catholicos dimanasse. Dixi, duplicem eodem die solemnitatem fuisse celebratam, in memoriam tum nativitatis, tum baptismi Christi Domini. Verum (*u*) eodem illo die, qui nomen *Epiphaniorum* et *Theophaniorum* ab illo tempore servavit, solebat quoque peragi recordatio adventus Magorum Orientis ad Christum, et primi miraculi a Domino Canae in Galilaea editi, quo aquam in vinum mutavit; quem ritum pariter Basilidi et Basilidianis deberi, mihi certo persuasum est. Ex eo vero non absurde colligi posse videtur, Basilidianos Festum hoc, inque eo memoriam eventus quadruplicis, non eam ob causam celebrasse, quod existimarent, omnia illa, quorum recordationem religiosam et solemnem uno die coniungebant, olim re ipsa, diversis quidem annis, sed eodem semper die contigisse; verum in eam potius pedibus eo sententiam, haereticos hos, ob rationes symbolicas et emblematicas, memoriam quatuor ingentium beneficiorum Christi, uno eodemque die, celebrare voluisse, quoniam quatuor illos dies, qui testes fuerant horum tam insignitorum beneficiorum Christi, pro diebus totius vitae Christi gloriosissimis habebant, quibus nempe gloriam suam hominibus manifestaverit, quod de uno eorum conceptis verbis affirmat Scriptor historiae sacrae, *Iohannes Evangel.* c. II. v. 11, eaque de causa, recordationem eorum omnium, uno die peragi volebant. Hinc forte ratio peti posset, quod Graeci diem illum, exemplo Basilidianorum, non appellaverint τὰ γενέθλια, *Festum*

(*u*) Vide auctores paulo ante citatos.

ſtum nativitatis Ieſu; ſed ἐπιφάνια, Feſtum *apparitionis* illius, et Θεοφάνια, *Feſtum manifeſtationis divinae* Ieſu, quamvis minime inficias eam (v), τὰ ἐπιφάνια, ex uſu Graecae linguae, et Patrum Graecorum, etiam ſignificare poſſe et re ipſa ſignificaſſe *Feſtum natalitium* Ieſu.

§ 8. Dies ille, quem Baſilides, aut ſectatores eius, memoriae nativitatis et baptiſmi Chriſti ſacrum eſſe voluerunt, erat d. XI Menſis Aegyptiorum *Tybi*, cui reſpondet d. VI *Ianuarii*. *Clementem* diſertis verbis id teſtantem vidimus, § 3. Equidem is ipſe ibidem addit, alios ſectae Baſilidianorum alumnos, ſolemnitatem hanc peragere d. XV *Tybi*, ſive X *Ianuarii*. At mihi perſuaſum eſt, Baſilidianos omnes celebritatem hancce, une eodemque die, nempe d. VI *Ianuar.* peregiſſe. Poteſtque non citra cauſam dubitari, hauſeritne *Clemens* id, quod de d. X *Ianuar.* ſcribit, ex bonis fideque dignis monumentis. Multa quidem ille e Baſilidianorum et dogmatibus et ritibus paſſim profert, at non videtur ipſe cum haereticis his familiariter converſatus eſſe. Didicit id, quod de d. XV *Tybi* commemorat, aut ex aliorum relationibus, aut ex libro quopiam ſcripto, in quo forte, quod non raro contigiſſe ſatis novimus, nota numeralis depravata erat. *Clemens* illic legerat τὴν ιε τοῦ τυβὶ, *diem* XV *Tybi*, pro eo quod ſcribi debuiſſet, τὴν ια τοῦ τυβὶ, *diem* XI *Tybi*, quae eſt VI *Ianuarii*. Error adeo levis admitti facillime potuit, ſed et eadem facilitate a nobis deprehendi et emendari. Vt vero verbis *Clementis*, uti hodie leguntur, mendum ſubeſſe ſu-

(v) De uſu huius vocis, inprimis Eccleſiaſtico, vide *Caſauboni* Exercit. adv. Baron. II. num. XI, et praeter alios *Suiceri* Theſaur. Eccleſiaſt. in vocibus illis.

ſuſpicer, pluribus inducor, neque minimi momenti rationibus. Nam diei x *Ianuar.* ſolemniter celebrati, in uno tantum illo *Clementis* loco, de quo disputamus, mentionem deprehendimus. Praeter eum non invenias, qui rem hanc vel verbulo tetigerit. At quem fugit, quam celebris, quam ſolemnis extiterit, quam ſancta habita fuerit, ſeculo IV et V in toto Oriente dies VI *Ianuarii*? Et quandoquidem *Clemens* aperte teſtatur, diem illam ſuo tempore, id eſt, exeunte ſeculo II, a ſolis Baſilidianis, in memoriam nativitatis et baptiſmi Divini noſtri Servatoris, concelebratam fuiſſe, pluſquam probabile eſt, ab his reliquos Orientales morem hunc mutuo ſumſiſſe, et imitatione ſua dignum cenſuiſſe. Apud hos vero, de Feſtivitate aliqua, die x *Ianuar.* celebrata, nemo quidquam fando umquam audivit. Habuerunt porro Baſilidiani rationem, neque penitus ſpernendam, ob quam memoriam natalis diei Chriſti, die quapiam certa ac ſtata, VI nempe *Ianuar.* quovis vertente anno, celebrandam eſſe ducerent, quam mox aperiam, Diſſ. II § 8, et hanc rationem probarunt omnino et ſecuti ſunt, qui in Occidente Feſtum hoc a d. VI *Ianuar.* ad d. XXV *Decembris* transferre maluerunt, quod pariter in ſequentibus evincere conabor. Illa vero ratio in Aegypto quidem convenit diei VI *Ianuarii*, haudquaquam vero diei X: diem igitur VI *Ianuar.* et hunc ſolum, Baſilidis ſectatores primi elegerunt, quo memoriam nati, terriſque donati Servatoris, aliorumque eius beneficiorum celebrarent. A Baſilidianis mos hic, ut credo, tranſiit paulatim ad Gnoſticos omnes, et hos, labente tempore, pedetentim imitati ſunt Catholici in Oriente, in quorum coetus celebritas haec ſucceſſive introducta eſt, ſeculo III adulto, aut IV inchoato, etſi tamen ne initio qui-

dem

dem huius seculi IV (*w*) ubique, praesertim in Occidente, obtinere potuerit. Nam cum in coetu Gnosticorum, dies VI *Ianuar.* a tempore tam longo celebratus, eoque memoria nativitatis Christi constanter peracta esset, vero admodum videtur simile, alios, procedente tempore, in eas incidisse cogitationes, diem a tot hominibus usu tam diuturno consecratum, et solemnitate religiosa reverenter habitum, esse illum ipsum diem, quo Servator mundi, ante aliquot secula, lucem adspexerit, atque id ex antiqua et certa traditione haberi. Ecclesiam namque, saltem Orientalem, seculo IV in ea fuisse persuasione, dubitari vix potest. Itaque ex communi tum recepta sententia, scribit *Epiphanius* (*x*): *Quicquid sit, non dubium est*, XI *die Tybi secundum Aegyptios, Salvatoris ortum accidisse. Et eadem d.* XI *Tybi postea, trigesimo anno vertente, primum in Cana Galilaeae miraculum edidit, tum cum ex aqua vinum est factum.* Eamdem sententiam, suo etiamnum tempore, secutus *Anony-*

(*w*) *Origenes*, cuius nomen circa an. 230. ubique clarum erat, Lib. VIII adversus *Celsum*, p. 392. inter tempora Christianorum sacris dicata, non numerat, nisi *Dominicas, Parascevas, Pascha et Pentecosten, recurrentes solemniter*. Epiphania aut Theophania non commemorat. Et quando *Arnobius* post initia Seculi IV Ethnicis obiicit, Lib. VII adversus Gentes p. 238. *Telluris natalis est: Dii enim ex utero prodeunt, et habent dies laetos, quibus eis adscriptum est, auram usurpare vitalem?* an non satis prodit, Festum natale Christi, in Africa tum celebrari non consuevisse. Et in universum probari non potest, in Ecclesia Africana Festum natalitium Christi Domini celebratum fuisse ante seculum IV. adultum. Vide *les Mémoires* de Mr. de *Tillemont*, Tom. I p. 430, et 419.

(*x*) *Adversus Haereses*, Haeresi LI § XXIX.

nymus quidam Syrus, ab *Assemano* adductus (y), *Mense Ianuario*, inquit, *natus est Dominus*, *eodem die*, *quo Epiphania celebramus*, *id est*, VI *Ianuar.* Quae res cum ita se habeat, mirum nemini videri potest, Ecclesiam unam ab altera ritum hunc celebrandi Festum natalitium Christi, qui aedificationem publicam insigniter iuvabat, paulatim mutuatam esse, donec tamdem ille, post initia seculi IV, ad Ecclesias fere omnes transiisset.

§ 9. At seculum illud idem quartum, cuius ultimo loco mentionem feci, magnam negotio huic mutationem intulit; ex uno enim Festo, nativitatis Christi et adventus Magorum ad eum, semper eodem die celebrari solito, exorta sunt duo Festa diversa, quorum alterum, quo recolitur memoria nativitatis Domini, illigare iam placuit d. XXV *Decembris*, alterum vero, quo renovabatur recordatio apparitionis Christi, factae Magis, relinquebatur diei VI *Ianuarii.* Mutationem hanc in Ecclesia Romana primum fuisse susceptam, vix dubitari potest. Aut (z) si illic mutatio nulla contigit, dicendum erit, Ecclesiam istam, cum antehac Festum nativitatis Domini non admisisset, et nunc iam aliarum Ecclesiarum consuetudinem imitari vellet, illi tamen diei, quam hucusque Festivitati huic religiosae consecraverant ceterae Ecclesiae, nempe VI *Ianuar.*, novo exemplo alium substituisse, d. XXV *Decembr.*, et hocce eius exemplum ad alias successive Ecclesias pertransiisse. Verus tamen et pro-

(y) Apud *Assemanum* in Bibliotheca Orientali Vaticana, Tom II p. 164. b.

(z) *Tillemontio* verosimile fit, in Occidente memoriam nativitatis Christi semper celebratam fuisse d. XXV *Decembris.*

proprius temporis illius articulus, qui novam consuetudinem Romae exorientem vidit, certo et accurate definiri nequit. *Iosephus Scaliger* (*a*) non sine magna veri specie censuit, contigisse hoc post mortem Constantini M., quae in an. 337 ingruit, verum tametsi (*b*) ratio, qua sententiam hanc fulcire annisus est, eum fefellerit, adsunt tamen alia, quae mihi eamdem magnopere persuadent. Certe (*c*) in Calendario antiquo Ecclesiae Romanae, contexto, ut videtur, circa A. 354. et a *Bucherio* edito, Festum natalitium Christi illigatur d. xxv *Decembris*. Quare quando *Ambrosius* Mediolanensis sorori suae Marcellinae, in memoriam revocat, quod (*d*) praesente Liberio Episcopo, qui Ecclesiae Romanae ab a. 352 usque ad 366 praefuit, *die Salvatoris natali*, vir-

(*a*) De Emendatione Temporum Lib. VI. p. 545.

(*b*) Magnus ille vir in ea erat sententia, Chrysostomum, evectum postea ad Episcopatum Constantinopolitanum, Homiliam illam, ex qua particulam aliquam mox adscribemus, recitasse Constantinopoli; ex eo ita concludebat rationesque subducebat: Si tempore iam Constantini M. Festum Christi natalitium celebratum fuisset d. xxv Decembr., Imperator ritum hunc, ut multa alia, in novam suam Romam, nempe Constantinopolin, invexisset. At *Chrysostomus* in illa Homilia testatur, diu demum post, Festi huius solemnitatem introductam fuisse Constantinopoli. At certum est, et a viris doctis rationibus bonis evictum, Homiliam illam non Constantinopoli, verum Antiochiae in Syria fuisse habitam. Ceterum in eadem Homilia fatetur Praesul disertus, Festum nativitatis Christi, in Thracia, adeoque Constantinopoli quoque, iam antehac celebrari consuevisse.

(*c*) Les Mémoires de Mr. *Tillemont* Tom. I. p. 419. a.

(*d*) Lib. *de originibus*, init., Opp. Tom. I. p. 84. edit. Basil. 1567.

virginitatis professionem signasset, alius quam XXV *Decembr.* intelligi haud potest. Si fides haberi posset Epistolae *Iohannis Nicaeni* Archiepiscopi, ad Zachariam Armenum (*e*), a *Combefisio* publicatae, et historiolae auctoris cuiusdam Anonymi, quam e Codice MS. Parisiensi dedit (*f*) *Cotelerius*, Iulius Romanus Episcopus, Liberii decessor, qui a. 337 ad 352 Ecclesiam Romanam rexit, post institutum rei huius examen sollicitum, primus decrevit, ut natalis Domini nostri celebraretur d. XXV *Decembris*. Etsi vero (*g*) narrationes illae insulsae plurimis scateant fabulis, multiplicemque et crassam historiae ignorantiam prodant, improbabile tamen non est, tempore Iulii, Festi huius in d. XXV *Decemb.* coniecti celebrationem Romae invectam fuisse. Ideoque *Calendarium Romanum*, cuius mentionem paulo ante feci, quodque anno circiter 354, biennio post mortem Iulii, adornatum creditur, Festum hoc commemorat, tamquam ab aliquo iam tempore Romae celebrari solitum.

§ 10. Quidquid autem sit, de eo certo constat, consuetudinem, Romae primum stabilitam, ut dies natalis Christi d. XXV *Decembris* celebraretur, post medium seculi IV paulatim per Orientem totum propagari coepisse, diei vero VI *Ianuar.* partem tantum pristinae Festivitatis religiosae, memoriam nempe adventus Magorum ad Iesum, et baptismi, quo a Iohanne in Iordane tinctus fuit, propriam permansisse.

Non

(*e*) In Auctario Bibliothecae Patrum, Paris. 1648, Tom. II col. 297.

(*f*) In notis ad Constitutiones Apostolicas Lib. V c. 13.

(*g*) Vide *Cotelerium* loc. cit. Les Mémoires de *Tillemont*, ubi supra p. 418. Dissertation de Mr. *des Vignoles*, *touchant le iour de Noël*, dans la Bibliothèque Germanique Tom. II p. 32 et sqq.

Non ignota sunt verba magni *Iohannis Chrysostomi*, quibus id testatur, et a viris eruditis pluribus in medium iam allata. Sed nec ego omittere ea hic possum. Ita vero Patrum facundissimus, in Oratione, qua solemnitatem Festi natalitii Christi, A. 386, Antiochiae prosequi voluit, hac de re loquitur (*h*): *Nondum decimus annus est, ex quo hic ipse dies manifeste nobis innotuit. Attamen perinde, ac si iam olim a multis annis nobis traditus esset, ita opera vestra celebratus inclaruit. Quare non erraverit, qui eumdem novum simul et antiquum nuncupet: novum quidem, quod nunc demum illius notitia ad nos pervenerit, antiquum vero et vetustum, quod celeriter, vetustioribus aetate velut suppar, redditus sit, et ad eamdem cum ipsis aetatis mensuram pervenerit.* Et quibusdam interiectis: *Non aliter hic dies, cum ab exordio iis, quia in Occidente habitant, cognitus fuerit, nunc ad nos demum, non ante multos annos transmissus, repente ita increvit, talemque tulit fructum, qualem nunc cernere licet.* Et post plura: *Nam multos etiam nunc de eo ipso inter se disceptare, probe novi, et hos quidem illum reprehendere, alios defendere: multus ubique de hoc die sermo; partim incusantium, quasi novus sit, nuncque recens invectus; partim eumdem propugnantium, tamquam antiquum et vetustum.* Et post alia nonnulla: *Et iam inde a primordio, ab ipsa Thracia ad Gades incolentibus, manifestus et celebris fuerit.*

§ 11.

(*h*) *Chrysostomus* Operum Tom. 11. edit. Montfaucon. p. 355. Quod vero ad tempus attinet et locum, ubi Homilia illa fuit habita, id omne perdocte exponitur in *Montfauconii* Monito de hac Homilia p. 352.

§ 11. Ex his tamen satis liquere arbitror, adulto seculo IV diversas admodum fuisse in Ecclesiis Orientalibus, circa verum Festi illius celebrandi tempus, hominum sententias, plurimosque etiamnum, consuetudini recens a Romanis invectae, antiquiorem, quae Festum natalitium Domini die VI *Ianuarii* fixerat, constanter praetulisse. Idque etiam ex historia illius temporis confirmatur. Nam in ipsa illa Ecclesia, quae reliquarum omnium mater extitit, Hierosolymitana, seculo demum V Iuvenalis Episcopus, qui Concilio Ephesino, adversus Nestorium coacto, A. 431, interfuit, diem natalem Domini, ritu Romano, die XXV *Decembris* primus celebrari voluit, quod testatur (*i*) *Basilius Seleuciensis*, illius aequalis, adstipulante (*k*) auctore anonymo historiolae illius, cuius § 9. mentionem iniecimus, quae falsis et incertis vera quoque nonnulla adtexta habet. Consimiliter in Cypro insula, quo tempore *Epiphanius* Episcopatum Salaminiensem administrabat (*l*), uti is ipse testatur in *Panario*, A. 374 et sequentibus conscripto, mos antiquus, celebrandi natalium Christi memoriam die VI *Ianuarii*, etiamnum obtinuit. Et *Epiphanio* ipsi certum videbatur et exploratum, non alio quam hoc die, Servatorem optimum lucem huius mundi adspexisse. Quare mirum videri nemini potest, in Aegypto, quae Festi huius institutionem prima vidit et admisit, cultores Christianae religionis pristini sui moris, saltem ad an-

(*i*) In *laudatione S. Stephani* (a *Combefisio* inter alia Monumenta Ecclesiae Graecae edita Paris. 1656. 8vo.) p. 302.

(*k*) Vide *Cotelerii* notas ad *Constitutiones Apostolicas*, Lib. V. c. 13. Adde Opera *Cyrilli Hierosolymitani* p. 370, 371, edit. Touttei.

(*l*) Haeresi L. 1. § 29. vide et § 24, 27.

annum usque 425, tenaces fuiſſe et manſiſſe. *Iohannes* enim *Caſſianus*, qui ſeptem annos in Aegypto exegit, et ab A. 424 ad ſcrbendum ſe contulit, haec memoriae prodidit, *Collatione* x c. 1: *Intra Aegypti regionem, mos iſte antiqua traditione ſervatur, ut peracto Epiphaniorum die, quem Provinciae illius ſacerdotes, vel Dominici baptismi, vel ſecundum carnem nativitatis eſſe definiunt, et idcirco utriusque ſacramenti ſolemnitatem, non bifarie, ut in occiduis Provinciis, ſed ſub una huius diei feſtivitate concelebrant.* Sed non ita diu poſt annum, quem modo nunc deſignavi, 324 vel 325, tempore Cyrilli Alexandrini Epiſcopi, etiam Aegyptus priſtinum ſuum ritum celebrandi Feſtum natalitium Chriſti, cum novo Romano commutari paſſa eſt, quod ex indicio non uno (*m*) *Tillemontius* ad liquidum perduxit. Et ab illo tempore, reliquae in orbe Orientali Eccleſiae, exemplum Aegyptiorum paulatim ſecutae, ritum Eccleſiae Romanae adoptarunt, praeſertim poſtquam (*n*) *Theodoſius* iunior, et poſt eum *Iuſtinianus*, Imperatores, leges hac de re tuliſſent. Quin imo poſt haec perſuaſio homines invaſit (*o*), inſtitutum hoc derivatum eſſe ex traditione Apoſtolica, a qua ſecedere Chriſtianos parum deceret. Soli, quantum nunc recordari poſſum, Armeni (*p*), priſtinam conſuetudinem de-

(*m*) *Mémoires pour ſervir à l'hiſtoire Eccleſiaſtique*, Tom. I. p. 420.

(*n*) *Pagius* in Critica Annalium Baronii ad A. C. 551. num. XXI. XXII.

(*o*) Vide *Tillemontium* loc. cit. p. 416.

(*p*) *Dionyſius Barſalibi* apud *Aſſemanum*, Biblioth. Oriental. Tom. II. p. 164. a. et b. *Clementis Galani Hiſtoria Armena*, p. 50. ſqq. edit. Colon. 1686.

deserere, religioni sibi duxerunt; quos tamen idcirco (*q*) *Dionysius Barsalibi*, Amidensis in Mesopotamia seculo XII Episcopus, homines *durae cervicis, crassaeque mentis, veritati non obedientes*, vocare veritus haud est.

§ 12. Vbi ergo ritus ille, Festum natalitium Christi Domini, die XXV *Decembris*, celebrandi, ab Ecclesia Romana ad reliquas in toto orbe tantum non omnes dimanavit, credi quoque passim coepit, eum niti antiqua traditione Apostolica. Ipse *Chrysostomus*, in Oratione illa sacra, ex qua nonnulla attuli § 10, auditoribus suis persuadere conatur, solemnitatem illius diei, ab antiquo, ipsis videlicet Apostolis, quod facile suggerere vult, ad suum usque tempus propagatam fuisse. Verum ne hoc quidem contentus, quandoquidem multi, quod diffiteri haud potest, veritatem antiquae huius, ut credebat, traditionis in dubium vocabant, dictis alio praeterea argumento, ex historia Evangelistarum de nativitate Christi depromto, fidem conciliare annititur. Locum ex oratione eius integrum hic describere, prolixum valde foret. Cum vero totam illius argumentationem in pauca contraxerit doctissimus (*r*) *Vignolius*, ea repetenda hic esse duxi. Ita vero rationes *Chrysostomi* procedunt. *Elisabetha* (mater Iohannis Baptistae) *sextum mensem gravida iam erat, cum benedicta virgo Maria conciperet: Zacharias autem, in Sancto Sanctorum sacris operabatur, quando Angelus Domini ipsi apparuit, futurum filii Iohannis ex uxore partum eidem annuntians. Sacerdoti autem summo, et quidem soli, nonnisi semel quot-*

(*q*) Loco citato.
(*r*) Dissertation de Mr. *des Vignoles, touchant le Iour de Noël*, ubi supra p. 40, 41.

quotannis, *Sanctum Sanctorum ingredi licebat*, *die videlicet magno expiationis*, *qui erat* x *mensis Tisri*, *inque finem mensis Romanorum Septembris ingruere solebat. Si vero a Septembre exeunte*, *sex menses numeres*, *invenies*, *conceptionem Christi Domini*, *in ultima mensis Martii incidere*, *quo pacto nativitas eius novem mensibus post*, *in finem Decembris coniicienda erit.* Calculos hos e veteribus (*s*) alii etiam magnopere probant. Sed iam dudum observarunt monueruntque viri docti, in hac doctoris eloquentissimi ratiocinatione, multa ut vera et certa poni, quae tamen longe aliter se habuisse, indubitate scimus, et cum veritate consistere haudquaquam possunt. Nam si vel de ceteris constaret, praecipuum tamen rei huius fundamentum, cui reliqua superstruuntur, quod Zacharias nempe munere functus fuerit Pontificis maximi: quod Angelus in Sancto Sanctorum verba ad eum fecerit; quodque omnia haec contigerint die x Tisri, qui secundum calculos (*t*) *Scaligeri*, tum fuit d. XXVII *Septembris*, hoc inquam fundamentum, totum quippe ex erroribus conflatum, non potest non corruere. Inter Pontifices maximos Iudaeorum huius temporis (*u*), nullus commemoratur *Zacharias*. Is vero in historia Evangelica *Lucae*, cap. I v. 5.

(*s*) *Vide Scaligerum de emendatione temporum* Lib. VI p. 543, *Chemnitii Harmoniam Evangelicam*, cap. II p. 47, *Salomonem à Til*, de anno, mense, et die nati Christi, Part. I cap. II § V, *L'Histoire de Manichée*, de Mr. *de Beausobre* Tom. II p. 697. sqq.

(*t*) *De emendatione temporum*, ubi supra.

(*u*) Series horum Pontificum videri potest apud *Seldenum*, *de successione in Pontificatum Hebraeorum*, Lib. I cap. XI,

v. 5. appellatur tantum Ἱερεὺς, *Sacerdos* gregarius. Ibidem indicatur quoque classis, vel ephemeria Sacerdotalis, e qua is ortum traxerat, et quam ordo ministerii sacri in templo, illo tempore, tangebat, *ephemeria* scilicet *Abiae*. Vices ministerii sui obibat in Templo, thusque adolebat, ubi ordo eum vocaverat, v. 8, 9. Cum Angelus ei appareret, ad altare suffitus consistebat, v. 11, quod non in Sancto Sanctorum, verum in Sancto collocatum erat, ubi etiam Sacerdotibus gregariis sua assignata erant munia. Et denique, expleto ministerii sui tempore, domum ad suos revertebatur, v. 23. Quae omnia invicta ratione probant, Zachariam nequaquam Principem Sacerdotum fuisse; sed unum tantum e reliquorum grege, quod etiam docti omnes, a longo iam tempore, libenter agnoscunt.

§ 13. Ratio igitur primaria, qua *Chrysostomus*, veteresque permulti alii, induci se passi sunt, ut crederent, sanctissimum Servatorem, die xxv *Decembris*, in lucem editum fuisse, re ipsa nulla est, et ne minimam quidem attentionem meretur. At in promtu ratio est, eaque ex Evangelica pariter historia petita, quae planum facit, in diem illum, quem volebant veteres modo nunc adducti, nativitatem Domini incidere omnino non potuisse. Etenim e vetustis fideque dignis rerum Iudaicarum monumentis perspicitur, Iudaeos in patria sua hunc constanter morem servasse, ut pecora sua tempore verno pastum in agros camposque emitterent, ut ibi non interdiu tantum, sed et noctu permanerent, neque domum reverterentur, nisi adventante prima pluvia, quae in mense *Marchesvan* cadere solebat. Is vero partim *Octobri*, partim *Novembri* nostro respondebat. Ab eo tempore pecora Iudaeorum iam non amplius in agris pernoctabant, sed quotidie, inclinato die, domum reducebantur. Ex hi-

historia vero nativitatis Christi, *Lucae* cap. II v. 8. discimus, tempore illo pastores cum gregibus suis in agris etiamnum pernoctasse, quod post Festum Paschatis, ad usque *Novembrem* mensem tantum, fieri consueverat. Videntur rei huius rationem habuisse, qui omnium primi in diem et mensem nativitatis Christi inquirere sategerunt, quibusque indoles Palaestinae, et consuetudines illic receptae notiores erant; quam aetati insecutae. Illi enim, sicuti testatur *Clemens Alexandrinus*, cuius verba dedimus supra § 3, nativitatem Christi, in finem Aprilis, aut in mensem Maium, coniiciendam esse existimabant, forte quia ipsos non latebat, illo iam tempore, Iudaeos greges suos in agros camposque solitos fuisse mittere, ut illic pernoctarent. Quod de ista Iudaeorum consuetudine hic monui, res ipsa (v) per se satis loquitur. eamdemque ex Hebraeorum Pandectis Thalmudicis docte asseruit vir harum rerum longe peritissimus (w), *Iohannes Lightfootus*. Ipse *Iohannes Harduinus*, e Societate Iesu, non obstante mirifico illo, et nonnumquam vere ridiculo zelo, quo traditiones omnes, et opiniones praeiudicatas Ecclesiae Romanae propugnare solet, in hoc tamen negotio, robur argumenti, quo usus erat doctus Anglus, palam agnovit, eiusque sententiam suffragio suo (x) comprobavit, etsi nominis eius mentionem non facere satius duxerit.

(v) *Salomo van Til*, ubi supra, § VII. p. 39. Edit. Ienens.

(w) In H. Hebr. ad Lucae l. c.

(x) In Antirrhetico adv. Vaillantium de Nummis antiquis p. 65.

rit. Sententiae eidem (y) Chronologorum nostri temporis princeps, ante plures annos, ex Pandectis quoque Thalmudicis, novam et eximiam lucem affudit, eamque adversus exceptiones nonnullas doctissimi alicuius e coetu Romanensium Theologi, tam egregie indicavit, ut dubio locus non superfit.

§ 14. Vnum hocce, antequam ad alia progrediar, adhuc monebo, morem illum, quem Iudaeis nunc vidimus assertum, ita illis proprium et peculiarem haud fuisse, quin eumdem Graecos quoque et Romanos observasse, deprehendamus. De Graecis testari possunt hi *Sophoclis* versus, in *Oedipo Tyranno* v. 1154 et sqq.

——— ἦμος τὸν Κιθαιρῶνος τόπον
Ὁ μὲν διπλοῖσι ποιμνίοις, ἐγὼ δ' ἐνὶ
Ἐπλησίαζον τῷδε τ'ἀνδρὶ τρεῖς ὅλους
Ἐξ ἦρος εἰς ἀρκτοῦρον ἐμμήνους χρόνους,
Χειμῶνι δ'ἤδη τ'ἀμάτ' εἰς ἔπαυλ' ἐγὼ
Ἤλαυνον, οὗτός τ' εἰς τὰ Λαΐου σαθμά.

——— *quando in Cithaeronis locis,*
Vt ille duobus gregibus praeerat, ego vero uni,
Conversatus sum cum hoc viro, per tres totos
Menses, a tempore veris, usque sub ortum Arcturi,
Cum iam hyems immineret, ego in mea stabula
Pecora agebam, ipse vero in Laii septa.

Pastores igitur Graeci, cum gregibus per aestatem aliquot mensibus in campis pernoctabant, et immi-
nen-

(y) *Vignolius* l. c. p. 62, 63.

nente tantum hyeme, id eſt, tempore pluvioſo, menſe Septembri eos in ſtabula domeſtica reducebant. Sed et Romanos aliter non egiſſe, liquet ex hiſce T. *Calpurnii*, Ecloga v. 15 ſeqq.

> —— *Vere novo, cum iam tinnire volucres*
> *Incipient, nidosque reverſa lutabit hirundo:*
> *Protinus hiberno pecus omne movebis ovili.*
> *Sed non ante greges in paſcua mittito clauſos,*
> *Quam fuerit placata Pales.* ——

id eſt, non ante Aprilem menſem, quo Palilia celebrata fuiſſe a Romanis, norunt harum literarum ſtudioſi.

Plura his addere operae pretium non eſt.

DISSERTATIO SECVNDA

DE ORIGINE FESTI NATIVITATIS CHRISTI, IN ECCLESIA CHRISTIANA QVOTANNIS STATO DIE CELEBRARI SOLITI.

§ 1. Ex obſervatione illa, quam Diſſertatione ſuperiori § 13 ſuppeditavi, ſi bonis rationibus nititur, de quo dubitare mihi non licet, certo colligitur, duobus illis diebus feſtis, quibus a tempore ſeculi III vel IV Eccleſia memoriam nativitatis Chriſti celebrare conſuevit, primo quidem d. VI *Ianuarii*, deinde vero d. XXV *Decembris*, Servatorem noſtrum optimum mundo utique non apparuiſſe. Ea quoque inſuper mihi firmiter ſtat ſententia, illos, qui celebritatem horum dierum primi in Eccleſiam invexere, haudquaquam ſibi perſuaſiſſe, aut aliis etiam perſuadere voluiſſe, illis ipſis diebus benedictum noſtrum Servatorem lucem hanc noſtram adſpexiſſe; verum quod de

de Basilidianis (*a*) iam monui, rationes videntur fuisse symbolicae et emblematicae, ob quas memoriam nativitatis Christi salutaris hisce diebus illigare voluerint. Nempe uterque hicce dies, quem modo designavi, populis cultioribus plurimis, his iste, aliis ille, sacro sanctus habebatur, et impensa religione solemniter celebrabatur. Solebant diebus hisce idolorum cultores memoriam recolere mirabilium Dei operum et beneficiorum, quibus summum Numen, sapientiae suae, bonitatis, et potentiae specimina illustria, in rerum natura, omnibus hominibus quotannis edit, etsi religiosae illae solemnitates multa impietate idololatrica essent contaminatae. Cultus ille idololatrarum religiosus, apud gentes per totum orbem tantum non omnes, ad solem praecipue dirigebatur, eoque tendebat, ut beneficia, quae Deus invisibilis, mediante sole, in hunc mundum eiusque incolas confert, grata mente concelebrarentur. Sol vero circa finem mensis Decembris lucem suam veluti renovat, propius ad nos accedit, et splendore magis conspicuo terras nostras collustrat beatque. Tempus hoc eo nomine hominibus periucundum, Gentilium Philosophi et Sacerdotes haberi voluerunt a populo pro natali solis, idque ritibus religiosis, et laeta solemnitate populis ubique percelebrandum proposuerunt. Maximo huic et iucundissimo idololatrarum Festo, quo renovatio, nativitas, aut renascentia solis, magna cum laetitia solemniter peragebatur, Christiani quidam seculo II substituere coeperunt recordationem solemnem (*b*) *exortae ex alto lucis* coelestis, vel (*d*) *exorti piis in mundo solis iustitiae*, diem-

(*a*) Dissertat. I § 7.
(*b*) *Lucae* cap. I v. 78.
(*c*) *Malachiae* III. 20, vel IV. 2.

diemque recordationi huic dicatum, nuncuparunt *Festum apparitionis et nativitatis Christi Domini.*

§ 2. Difficile non est, idoneis testimoniis veterum evincere, diem utrumque, hic a nobis designatum, d. XXV *Decembr.* et VI *Ianuar.* a diversis gentibus, pro natali solis habitum, et celebritate religiosa consecratum fuisse. Ordiar a d. XXV *Decembris*, quia, quod de eo differendum nobis est, aliis iam observatum, adeoque penitus ignotum non est. In vetusto *Calendario Romano*, regnante Constantio Imperatore, circa A. 354 composito, ad d. VIII *Kal. Ianuar.* sive XXV *Decembr.* legitur N. *invicti*, i. e. *Natalis invicti*, qui igitur Romae celebrabatur d. XXV *Decembris* (*d*). *Bucherius* et *Lambecius*, quorum unusquisque Calendarium illud, e Codicibus diversis, seorsim edidit, hariolantur, verbis istis subinnui diem, quo Constantius Imperator Vetranionem imperio deturbavit, quo facto cognomen *invicti* meruerit. Verum coniectura isthaec, plurimas ob rationes, locum hic habere nequit. Satis mirari non possum, qui fieri potuerit, ut, cum *Petavius*, ante centum

(*d*) Habentur tres Calendarii huius editiones, in nonnullis a se invicem diversae. Prima est *Iohannis Georgii Herwarti*, quam in *Vranologio* repetiit *Petavius* p. 112. Idem Calendarium ex alio cod. MS. edidit *Aegidius Bucherius*, in libro *de Doctrina temporum* p. 279. Post hunc *Petrus Lambecius* idem illud e Codice Bibliothecae Vindobonensis vulgavit in Tom. IV *de Bibliotheca Vindobonensi*. Omnes has tres editiones separatim typis describi curavit *H. L. Schurtzfleischius* in *Anno Romanorum Iuliano*, illiusque editione utor. *Bucherii* annotatio de *Natali invicti* habetur illic p. 288, *Lambecii* vero p. 318.

tum fere et triginta annos (*e*), recte iam observaverit, per N. *invicti*, in *Calendario Herwartiano*, nonnisi *natalem solis* intelligi posse, viri tamen omni doctrina insigniter culti, qui Calendarium istud, post eius diligentiam, publici iuris fecerunt, a sententia eius certa, et extra omnem dubitationis aleam posita, discedere sustinuerint. Etenim latere haud potest viros eruditione praestantes, *invictum* cognomen fuisse, a Romanis soli sigillatim et oppido frequenter tribui solitum, ac veluti proprium. In vetustis Inscriptionibus, cognomen illud soli attributum, persaepe legitur, quemadmodum (*f*) in ista,

SOLI INVIC
TO ET LVNAE
AETERNAE
C. METTI GER
MANI. LIB.
DVO PARA
TVS ET HER
MES DEDERVNT.

at:

(*e*) Verba eius haec sunt in comment. ad Orat. IV Iuliani Imp. in solem p. 87. edit. *Spanhem*. *Ludi* in honorem *solis invicti celebrantur* VIII *Kal. Ianuar. hoc est, ipso die natali Christi Domini* (d. XXV. Decemb.). His subiungit verba Calendarii Romani a nobis allata. Hanc sententiam merito suam fecit *Ant. Pagius*, in *Critica Annal. Baronii* ad A. C. 306. num. XV. uti nec minus *Ioh. Georgius Graevius* in notis ad Lactantium de mortibus Persecutorum, cap. XXV p. 185, et *Gisbertus Cuperus*, in epistola subiuncta notis in Lactantium p. 9, eosque merito sequitur *Salomo van Til*, in libro saepius citato p. 15 sqq.

(*f*) Duae inscriptiones, hic adductae, extant in *Gruteri In-*

atque in ſequenti Graeca,

ΗΛΙΩ
ΜΙΘΡΑ
ΑΝΙΚΗ
ΤΩ

id eſt *Soli Mithrae*, *invicto.*

Cognomen idem *invicti*, conſecratum ſoli; non raro in nummis Imperatorum Romanorum reperitur. Commemorat *Harduinus* (g) *nummos* complures Gallieni, aliorumque inſcriptos SOLI INVICTO. In ipſis (*h*) Conſtantini M. nummis, quod mirari quis poſſet, ſaepenumero conſpicitur imago ſolis, cum epigraphe, SOLI INVICTO COMITI. Neque minus certum teſtatumque eſt, Romanos nativitatem, vel renovationem ſolis, die in Calendario deſignata, VIII *Kal. Ianuar.* vel XXV *Decembris*, magna laetitia et religioſa ſolemnitate celebraſſe. *Servii* haec eſt obſervatio in *Virgilii Aen.* VII. 720: *Proprie* SOL NOVVS *octavo Kalendas Ianuarias*, vel, d XXV *Decembris.* Idem in I *Georgic.* 100 *Hyemale Solſtitium eſt octavo Kalend. Ianuariarum die*, *quo tempore ſol altiores incipit circulos petere.* Similiter *Cenſori-*

Inſcriptionibus antiquis totius Orbis Romani pag. XXXIII. vid. et p. XXXIV et XXXV. ubi pluſculae aliae, cum cognomine hoc ſolis leguntur. Adde *Reineſii Syntagma Inſcriptionum antiq.* Claſſ. I num XLV ad XLIX.

(*g*) In *Antirrhetico*, p. 66 edit. in 4to. Vide et *Pagii* Criticam Baronianam, ad A. C. 306. num. XV.

(*h*) Vide *Pagium* loc. cit., et inprimis auctorem libri perdocti, qui inſcribitur *Naturae et Scripturae concordia* p. 27, ubi et depicti videri poſſunt.

rinus, *de die natali* cap. XXI, NOVUM SOLEM dicit esse *brumam*. Brumam vero Romanos illigasse diei XXV *Decembris*, testatur *Plinius* in *Histor. Natur.* Lib. XVIII cap. 25. Pluribus aliis (*i*) veterum pro hac re testimoniis afferendis libenter supersedeo. Nihil vero tantam tamque egregiam lucem Calendario Romano, in nostra praesenti causa, affundit, atque locus *Iuliani* Imperatoris, in *Oratione in Solem*, quem adscribere nec me, nec legisse alios poenitebit. Ita autem ille (*k*): *Maiores nostri, iam tum a divinissimo illo rege Numa, usus utilitatisque ratione posthabita, ut homines decebat, divina indole et excellenti mente praeditos, ad ipsum potius horum omnium largitorem auctoremque respexerunt: ac praesenti tempestati illigari caput anni consentanee iusserunt; quando rex Sol, extremo meridiano limite derelicto, rursus ad nos revertitur: et ad capricornum, tamquam ad metas, cursum reflectens, ab Austro ad Septentriones progreditur, ut annua commoda nobis impertiat.* Et paucis interiectis: *Non eo die, quo sol conversionem facit, solemne illud peragi voluerunt; sed quo demum manifestus omnibus est illius ad Septentriones a meridie progressus.* Et post nonnulla alia: *Itaque statim exacto ultimo mense, qui Saturno*

(*i*) Possunt tamen, si tanti videbitur, consuli *Petavius* in notis ad *Iulianum* p. 86, 87, *Graevius* ad Lactantium de Mortibus Persecutor. p. 185. sq, *Philippi* à *Turre Monumenta veteris Antii* p. 226, 227, et Dissertatio *Vignolii* dans la *Bibliothèque Germanique* Tom. II p. 48, 49.

(*k*) *Iulianus* Oratione IV p. 155 et 156, edit. Spanhemii. Videtur Oratio haec, circa idem fere tempus, quo Calendarium Romanum, cuius toties meminimus, conscripta fuisse.

argumentum hoc inprimis illuſtrantia, nobis ſuppeditat, quorum nonnulla et hic deſcribemus, quibus deinde alia ſubiungemus. In ſermone, qui tribuitur *Ambroſio Mediolanenſi*, cuius tempore dies XXV *Decembris* memoriae nativitatis Domini conſecratus fuerat, haec leguntur verba (*n*): *Bene quodammodo, ſanctum hunc diem natalis Domini*, SOLEM NOVVM *vulgus appellat, et tanta ſui auctoritate confirmat, ut Iudaei etiam et Gentiles in hanc vocem conſentiant. Quod libenter amplectendum nobis eſt, quia oriente Salvatore, non ſolum humani generis ſalus, ſed etiam* SOLIS IPSIVS CLARITAS INNOVATVR. Habetur inter Opera Latina *Iohannis Chryſoſtomi* Homilia, quae quidem magnum illum Eccleſiae Graecae doctorem haud agnoſcit auctorem, ſed quae tamen eſſe illius aevi, et non immerito, iudicatur. In ea et haec occurrunt (*o*): *Sed* INVICTI NATALEM *appellant. Quis utique tam invictus, niſi Dominus noſter? qui mortem ſubactam devicit. Vel quod dicunt*, SOLIS *eſſe* NATALEM, *ipſe eſt* SOL IVSTITIAE, *de quo Malachias Propheta dixit: Orietur vobis timentibus nomen ipſius* Sol *iuſtitiae, et ſanitas eſt in pennis eius. Leo* M. Pontifex Romanus, in *Homilia* XXI, quae eſt *de nativitate Domini* II, cap. VI (*p*) *quorumdam perſuaſionem peſtiferam* reprehen-

227, 228. Adde Diſſertationem *Vignolii* dans la *Bibliothèque Germanique* Tom. II p. 49, 50.

(*n*) Sermone X *de nativit. Domini*, vel edit. Benedictinorum, Tom. II Appendice, Sermone VI.

(*o*) *Chryſoſtomi* Opera, edit. Venet. 1583. Lat. Tom. II p. 432.

(*p*) In Operibus edit. *Queſnelli* Tom. I p. 148.

hendit, *quibus haec dies solemnitatis* Christianae, *non tam de nativitate Christi*, *quam de* NOVI, *ut dicunt*, SOLIS ORTV, *honorabilis videtur. Quorum corda vastis tenebris obvoluta*, *et ab omni incremento verae lucis aliena sunt: trahuntur enim adhuc stultissimis gentilitatis erroribus; et quia supra id*, *quod carnali intuentur adspectu*, *nequeunt aciem mentis erigere*, *ministra mundi luminaria divino honore venerantur*. Et quae ibi sequuntur pluscula, lectu certe digna sunt, sed prolixiora, quam ut describi hic queant. Addo huic Pontificis loco, sane egregio, alium e Sermone XXV, qui est *de nativitate Domini* VI, cap. I (*q*): *Hanc adorandam in coelo et in terra nativitatem Filii Dei*, *nullus nobis dies magis quam hodiernus insinuat*, *et* NOVA *etiam in elementis* LVCE *radiante*, *totam sensibus nostris mirabilis sacramenti ingerit claritatem*. *Non solum enim in memoriam*, *sed et in conspectum quodammodo redit Angeli Gabrielis cum Maria stupente colloquium*. —— *Hodie enim autor mundi editus est utero virginali*. Quis ex hisce non intelligat, *Leonem* Antistitem, multa profecto laude, sicuti insignibus meritis, cumulatum, populum Romanum, suae curae creditum, at vero ludis, quos olim superstitio Ethnica d. XXV *Decembris* instituerat in honorem *Novi Solis*, nimis adhuc fascinatum, et in ipsa Ecclesia Christiana, in ipsa nativitatis Domini solemni celebratione, quae eidem diei illigata erat, oculos tamen et mentes ad solem in coelo fulgidum etiamnum dirigentem, a visibilibus ad invisibilia, a luce coeli corporea ad aeternum iustitiae Solem, eiusque laetissimum in terra nostra ortum, convertere voluisse? Nempe haec erat Festi nativitatis Domini, in illud an-

(*q*) In Operibus *Leonis* M. Tom. I. p. 161.

anni tempus reiecti, indoles, hocce ingenium. Hoc ſpectaverant, qui illius recordationem ſolemnem cum ſolſtitio hyberno coniunxerant. Idque *Leo* iucunda quadam ratione, et prudenter, auditorum ſuorum animis inſtillat.

§ 5. Sunt permulti alii, e vetuſtioribus Eccleſiae luminibus, qui ad rem hanc non ita obſcure digitum intendant. Et ex horum quoque ſcriptis quaedam hic in medium proferam, lectoribus, ut ſpero, haud ingrata futura. *Aurelius Prudentius* (*r*) Hymnum, quem in natalem Chriſti Servatoris condidit, verſibus hiſce auſpicatur:

Quid eſt, quod arctum circulum
Sol iam recurrens deſerit?
Chriſtusne terris naſcitur,
Qui lucis auget tramitem?

Tangit rem eamdem *Paulinus*, Nolanus in Italia Epiſcopus, qui ubi natalem tertium Felicis Martyris verſibus celebrat, etiam natalis diei Chriſti ſic meminit (*s*):

Nam poſt ſolſtitium, quo Chriſtus corpore natus
SOLE NOVO, *gelidae mutavit tempora brumae,*
Atque ſalutiferum praeſtans mortalibus ortum,
Procedente die, ſecum decreſcere noctes
Iuſſit. ——

Iungam his, quae apud auctorem Homiliarum, *Euſebio*

(*r*) In Libro *Cathemerinωn*, Hymno XI.
(*s*) Vide eius *Poëmata* num. XVIII p. 538. edit. Rosweydi.

bio Emiſſeno falſo adſcriptarum, reperi etiam haec verba (*t*): *Hodie enim noctis damna in diei transeunt lucra. Hodie nox deficientibus tenebris minoratur, et dies* (*u*) *additus luci producitur: ut, naſcente lucis auctore, omni illa, quae totum mundum operuerat et texerat, infidelitatis nocte diſcuſſa, fides noſtra veluti dies luceat.* Et poſt interpoſita nonnulla: *Omnium ſeculorum anteceſſor et conditor, hanc diem ſibi, in qua naſceretur, elegit: ut ſicut proficiebat luce, proficeret etiam dignitate.* Quid poſt haec opus eſt pluribus?

§ 6. Quae hactenus attulimus, ſcriptores Eccleſiae Latinae nobis ſuppeditarunt. Addamus iis nonnulla, e ſcriptoribus Graecis, aut magis etiam ad Orientem poſitis, excerpta. Ex Graecis unum commemoraſſe ſufficiat *Gregorium Nyſſenum*, qui (*v*) alicubi obſervat, *diem natalem Chriſti* celebrari *in ſolſtitio hyberno, cum dies augentur.* Extat in Bibliotheca Vaticana, *Dionyſii Barſalibi*, Theologi Syri, qui ſeculo XII adulto Eccleſiae Amidenſi in Meſopotomia praefuit, Commentarius in IV Evangeliſtas, in quo et haec (*w*) habentur: *Natus eſt Dominus* d. XXV *Decembris, quia eo tempore lux tenebras incipit ſuperare, ſignificans, Dominum eſſe lucem*

(*t*) Homilia II *de nativitate Domini*, in Operibus, Pariſ. 1575 editis, p. 239. a.

(*u*) *Graevius*, qui hunc ipſum locum in teſtimonium adhibet, ad *Lactantium de mortibus Perſecutorum* p. 185, legendum hic cenſet, *addita luce.*

(*v*) In Homiliis in octo beatitudines, Operum edit. Graeco-Latinae Tom. I p. 778, 779.

(*w*) Apud *Aſſemanum* in *Bibliotheca Orientali Vaticana*, Tom. II fol. 163.

cem mundi, et ab ipso diabolum fuisse superatum, qui tenebris figuratur. Observavit autem (*x*) vir doctissimus, a quo haec accepimus, Amidensem Praesulem haec hausisse ex *Ephraemo*, *Eusebio*, et *Iacobo Edesseno*, scriptoribus longe antiquioribus. Prae aliis vero, ad mentem *Harduini* prorsus apposite, *Anonymus* quidam Syrus rem hanc ita exponit (*y*): *Causam porro, cur a Patribus praedicta solemnitas*, nativitatis Domini, *a die* VI *Ianuar. ad* XXV *Decembr. translata fuit, hanc ferunt fuisse. Solemne erat Ethnicis, hac ipsa die* XXV *Decembris Festum ortus solis celebrare; ad augendam porro diei celebritatem, ignes accendere solebant. ad quos ritus populum etiam Christianum invitare et admittere consueverant. Quum igitur animadverterent doctores, ad eum morem Christianos propendere, excogitato consilio, eo die Festum ortus veri Solis constituerunt. Die vero* VI *Ianuar. Epiphaniam celebrari iussere. Hunc itaque morem, ad hodiernum usque diem, cum ritu accendendi ignis retinuerunt.* Ex his omnibus satis liquere arbitror, 1) Romanos, cum idolorum cultui adhucdum essent mancipati, die XXV *Decembris* quovis anno, nativitatem vel renovationem solis, ritibus multis et ingenti populi laetitia, celebrasse. Et 2) pios Ecclesiae Christianae Antistites, ut populum, sacris verae religionis iam initiatum, ab insano studio, quo etiamnum Festum hocce, ab Ethnicis olim institutum, prosequebantur, tanto facilius abducerent, Festo Ethnico substituisse aliud, sacris Christianorum plane consonum, quo non iam amplius renovatio solis visibilis, in coelo lucentis,

(*x*) *Assemanus* loc. cit. fol. 162.
(*y*) Apud *Assemanum*, Tomo citato, fol. 164.

tis, ſed ortus ſalutaris veri Solis iuſtitiae, decente modo, celebraretur. Ac 3) ne ſic quidem effuſum illud ſtudium populi Romani, quo feſtivitatem religioſam priſcam, cultui ſolis renovati dicatam, a pluribus ſeculis quotannis recoluerant, potuiſſe reprimi, Id nos docuit oratio ſacra *Leonis* Papae, ex qua particulam decerptam exhibuimus § 4. Quinimo ſeculo VIII, quo ſacra gentilium avita penitus iam dudum abolita erant, reliquias tamen illius ſuperſtitionis paganicae aliquas etiamnum ſuperfuiſſe, diſcimus ex Concilio Romano, a Zacharia Papa A. 743. coacto, cuius canon IX ita ſonat (z): *Vt nullus Kalendas Ianuarias et broma colere praeſumſerit, aut menſas cum dapibus in domibus praeparare, aut per vicos et plateas cantationes et choros ducere.* Per *broma* intelliguntur *brumalia*, quomodo forte legendum ibi fuerit. Eorum mentio reperitur in Concilio Conſtantinopolitano, Quini-ſexto, vel Trullano, congregato anno 691, vel, ut alii, 692, canone LXII (a) ubi, quemadmodum in Concilio Romano, coniunguntur, *αἱ καλάνδαι καὶ τὰ καλούμενα βρουμάλια, Calendae* (ſubintellige, *Ianuariae*) *et dicta Brumalia.* Erant autem *brumalia* Feſtum veterum Romanorum, quod reſpiciebat *brumam*, ſive ſolſtitium hybernum, in quo ſol renovari credebatur. Tanguntur itaque hic ſine dubio reliquiae nonnullae ſuperſtitionum, quibus olim Gentiles in illo Feſto indulſerant, et quae nondum penitus aboleri potuerant.

§ 7. Quae hactenus de ſolemnitate diei XXV *Decembris*, alios ſecuti, obſervavimus, novum ex eo nec

(z) In Collectione Conciliorum *Labbeana*, Tom. VI col. 1548.

(a) In eadem Collectione, Tom. VI col. 1170.

nec exigui ponderis robur acquirent, quod, uti nunc pluribus adſtruetur, antiquior natalis Chriſti commemoratio, cui in Aegypto primum dies VI *Ianuar.* dicata fuit, non aliam habuerit originem, nec alia nitatur ratione, quam illa, quae poſtea effecit, ut ſolemnis illa natalium Ieſu commemoratio in diem XXV *Decembris* coniiceretur. Feſtum nativitatis Domini, quantum novimus, omnium primi in Aegypto ſolemniter celebrarunt Baſilides eiusque ſectatores, illamque ſolemnitatem peragi voluerunt d. V *Ianuarii*, quod (*b*) ſupra ex *Clemente Alexandrino* evicimus. Feſtum hoc, conſecratum primitus, non tantum memoriae Chriſti nati, verum et quaeſiti et inventi a Magis Ethnicis, ac praeterea a Iohanne Baptiſta in Iordane undis tincti, et denique editi ab eo Canae in Galilaea miraculi primi, initio nuncupabatur ἐπιφάνεια, vel τὰ ἐπιφάνια, *Feſtum manifeſtationis et apparitionis glorioſae*, qualis eſt apparitio ſolis in coelo. Vocem eamdem adhibere etiam (*c*) Scriptores N. Teſtamenti, ubi vel de primo eius in mundum adventu humili, cuius teſtes fuerunt ante tot ſecula homines in Iudaea, vel de ſecundo glorioſo, quem adhuc expectamus, eiusdem adventu, loquuntur, neminem latere poteſt. Inprimis vero vox eadem maiorem in modum placebat Baſilidianis, omnibusque in univerſum Gnoſticis, ut qui Servatorem optimum imagine ſymbolica et emblematica ſolis perlibenter deſignarent et repraeſentarent, atque ex Theologia ſua Aegyptiaco-Philoſophica, de ſole multa ad Chriſtum Dominum transferrent. In gemmis Gnoſticorum, quas *Abra*-

(*b*) Diſſertat. I § 7, 8.

(*c*) Poſſunt evolvi loca Lucae c. I v. 78, 79, *ad Titum* II. 11, 13, I ad Timoth. I. 10, IV, 18,

Abraxeas appellare eruditi ſolent, plures cernuntur imagines, in quibus ſymbola ſolis manifeſta docti omnes agnoſcunt, illas vero ad Servatorem noſtrum referendas eſſe, huncque Gnoſticos per illas deſignare voluiſſe, mihi certum ac perſuaſum eſt. In gemma *Chifletiana* XLII vir iuvenis conſpicitur, in capite coronam, dextra vero manu calicem gerens, qua effigie Bacchum depingi cenſet (*d*) *Chifletius*, ego vero benedictum noſtrum Servatorem. Calix, quem ille, quisquis eſt, manu tenet, calicibus noſtris Euchariſticis adeo ſimilis eſt, ut ovum ovo nequeat eſſe ſimilius. Calicem igitur Euchariſticum hic deſignari, non eſt quod dubitem. Sed ſi quod poſſet ſupereſſe dubium, illud literae ab utroque figurae huius latere adſcriptae Θ. X. animo meo prorſus omne eximerent. Hae enim literae, quarum rationem nullam, aliqua probabilitatis ſpecie ſe tuentem, reddere potuit *Chifletius*, non Baccho, quod ille putabat, ſed Servatori noſtro optime conveniunt. Significant enim luculenter Θεὸν Χριςὸν, *Deum Chriſtum*, in quibus recte intelligendis adeo aberrari non poteſt, ut videam, praeſtantiſſimum *Montefalconium* (*e*) id quoque animadvertiſſe, tametſi mox addiderit: *At nollem affirmare, eam eſſe veram lectionem.* Ego vero illud affirmare nullatenus vereor. Plura huiusmodi adderem, niſi iſtud ſtudiorum genus, a pluribus annis intermiſſum, ex animo meo fere evanuiſſet. Si forte ad illud reverti D. V. dabitur, alio loco neglecta hic reſarciam.

§ 8.

(*d*) In *Commentariis ad Gemmas Abraxeas*, cap. VII p. 86 ſqq.

(*e*) *Antiquité explicée* du *P. Montfaucon* Tom. II Part. II p. 366.

§ 8. Quoniam igitur Gnoſtici, ac ſigillatim Baſilidiani, ſymbolo ſolis, ad deſignandum Servatorem mundi, eiusque divina beneficia, tantopere delectabantur, apparitionis eius in terra memoriam, illo ipſo die, a ſuis ſolemniter recoli volebant, quo Aegyptii, qui idola colebant, omnes reditum ſolis ad nos, eiusque renaſcentiam vel renovationem, effuſa laetitia et ſolemnitate impenſa celebrabant. Feſtum illud, cuius ſaepiſſime veteres meminerunt, communius appellari ſolet *Inventio Oſiridis*, vel *Feſtum Oſiridis nati*, aut *renati*, quem ſymbolum Aegyptiis fuiſſe ſacroſanctum ſolis, probatione non eget. Hoc in Feſto populus, per totam Aegyptum ad honorandam tantam ſolemnitatem congregatus, accepto nuncio de invento iam Oſiride (*f*), exclamare ſolebat, *εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν*, *invenimus* Oſiridem, *et de eo cuncti magnopere laetamur.* Quae verba aliquid ſimile ſonant illis (*g*), quibus olim Angelus Domini ſalutarem Servatoris noſtri in carne apparitionem, vel nativitatem, paſtoribus annunciavit, *Εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτήρ*, *Euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus eſt vobis hodie Salvator.* Maximum iſtud Feſtum ab omnibus avitorum ſacrorum fautoribus, per totam Aegyptum, quotannis peragebatur d. XI *Tybi*, id eſt, VI *Ianuarii.* Equidem fatendum mihi eſt, id quod nunc aſſerui, neque ex vetuſtis ſcriptoribus, neque ex doctis noſtris Cri-

(*f*) *Iuvenalis Satyra* VIII. 29, 30, et ad eum locum vetus Scholiaſtes. *Athenagoras in ſupplicatione pro Chriſtianis* p. 24. *Firmicus de errore profan. relig.* p. 5.
(*g*) *Euang. Lucae* cap. II v. 10.

Criticis et Literatoribus, quemquam conceptis verbis docuisse vel adstruxisse. Sunt potius inter hos, qui aliud omnino sentiant, nobisque persuadere laborent, a quibus tamen discedere ego vel invitus cogor. Etenim postquam adhibita omni studio et cura, argumentum hoc ab omni parte versavi, et diligenter excussi, expensis omnibus, quae hic se offerunt, rei momentis, in ea tamdem sententia acquiescendum mihi esse vidi, Festum illud Aegyptiorum, de quo quaerimus, in diem XI *Tybi*, anni Aegyptiorum fixi, quo utebantur illic Alexandrini a tempore Augusti Imperatoris, et cum his incolae illius regionis Christiani, citra omne dubium incidisse. Sententiae meae rationes nunc proferam.

§ 9. Aliorum (*h*) primo hac de re sententias, ne quid dissimulasse videar, lectori exponam iuxta atque explicabo, deinde vero meam idoneo argumento adstruam. Haud ita pridem Scriptor (*i*) eruditus et amoenus historiae Philosophicae religiosam hancce Aegyptiorum festivitatem in *veris principium* conie- cit. Neque diffiteor, rationem, qua utitur, ingeniosam esse, et ab indole Theologiae Aegyptiorum non ita videri alienam. Verum aliter re ipsa gentis illius sacerdotibus visum esse, ea quae iam sequentur, palam facient. *Io. Marshamus*, doctus et laboriosus omnis

(*h*) Quandoquidem Schediasma meum Germanicum, paucis ante annis a me editum, cuius versio hic benevolo lectori offertur, pertractationem uberiorem huius argumenti, plurimas ob rationes, haud admisit, eam loco magis opportuno, in *Miscellaneis Berolinensibus* Tom. VII p. 387. sqq. examini eruditorum exposui, unde illa hoc loco repeti debuit. [vid. t. II Opusculorum *Iablonskii* p. 256 sqq., ubi fere eadem. Conf. quae illic notavi.].

(*i*) Mr. *Des Landes Histoire Critique de la Philosophie* Tom. I p. 151.

omnis antiquitatis, ac praesertim Aegyptiacae, investigator (*k*), *mensem Iunium* solemnitati illi dicatum censet, forte quod sub idem fere tempus, mundum conditum esse, Aegyptiorum ferret traditio. Magnus *Scaliger* (*l*) mavult mensem *Athyr*, qui Romanorum *Novembri* fere respondet, eumque secutus *Seldenus* (*m*), qui nobis etiam erroris huius, quem iamiam examinabo, originem aperuit. *Kircherus* hic quidem non adeo procul a veritate aberravit (*n*), quando sacra haec, mense *Choeac*, id est, *Decembre*, celebrata esse affirmat.

§ 10. *Scaligerum* non moror, cui imposuerunt scriptores quidam Latini, verae Aegyptiorum Theologiae ignari, eamque ex opinionibus Graecorum quorumdam et Romanorum, haud bene fundatis, dimetientes. Vitandae nimiae prolixitatis ergo, eum avia sectantem, iam non sequemur, contenti proposuisse, sed et idoneis rationibus adstruxisse veram Aegyptiorum doctrinam. *Seldeno*, qui id subodoratus est, aliamque ea de causa viam ingredi voluit, fraudi fuerunt verba *Plutarchi*, quae haud dubie in mendo cubant, verum correcta atque rite expensa, ad investigandum verum manu ducere nos poterunt. Verba *Plutarchi* haec sunt (*o*): *Mense Athyr periisse Osiridem dicunt, quando etesiis omnino deficientibus, Nilus recedit, et solum nudatur. Quando autem nox sit longior, tenebrae*

(*k*) In *Canone Chronico*, p. 31, edit. Franeker.

(*l*) *De Emendat. temporum* Lib. II p. 70.

(*m*) *De Diis Syris* Syntag. I. cap. IV p. 141, et Synt. II. cap. XI p. 335.

(*n*) In *Oedipo Aegyptiaco* Tom. II Parte II p. 262.

(*o*) In libro *de Iside et Osiride* p. 366, edit. Graeco-Lat.

brae crescunt, lucisque superatur et tabescit vis: tunc sacerdotes cum alios lugubres ritus exercent, tum bovem auratum, nigro byssino amictu contectum, Dea nempe Iside tum lugente, ostentant. Est autem bos Osiridis pariter (*p*), *et terrae symbolum.* — *Die vero mensis* XIX (τῇ δὲ ἐννάτῃ ἐπὶ δέκα) *noctu ad mare descenditur, et sacram cistam Stolistae,* (quasi *vestitores* diceres,) *una cum Sacerdotibus efferunt, in qua est intus aurea arcula, cui infunditur ab iis aqua potabilis, et clamor tollitur ab his, qui adsunt, vociferantibus:* OSIRIDEM ESSE INVENTUM En! igitur *Osiridem inventum*, et *clamorem ab adstantibus sublatum*, nempe ut § 8 intelleximus, εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν, cuiusque *Iuvenalis* sic meminit *Satyra* VIII. 29, 30.

> *Exclamare libet, populus quod clamat Osiri*
> *Invento.* ———

Idque *Plutarchus* affirmat contingere τῇ ἐννάτῃ ἐπὶ δέκα, die XIX, cum paulo ante mensis *Athyr* nominatim fecisset mentionem. Licebitne igitur *Seldeno* iam asseverare, haec omnia (*q*) *uno eodemque mense Athyr celebrata fuisse*? cum *Plutarchus* id clare testetur. Ego vero minime censeo. Verba enim *Plutarchi*, ex quibus id elicitur, corrupta esse, si non aliunde constaret, ex solo tamen rerum et verborum contextu evidenter colligere quilibet potest. Ait enim auctor il-

(*p*) Graecus textus in editionibus, quas consulere potui, Stephaniana, Basileensi, et Parisina Graeco-Latina, ita concipitur, Βοῦν γὰρ Ὀσίριδος εἰκόνα καὶ γῆν νομίζουσι. Lege omnino καὶ γῆς, et sic verti.

(*q*) Vbi supra p. 335.

ille eximius, Aegyptios per quatuor dies continuos, initium faciendo a. d. XVII *Athyr*, facra lugubria peregiffe, plangentes nempe Ofirin deperditum. Luctus igitur ille Aegyptiorum perdurabat usque ad diem XX *Athyr*, et cum illo demum finiebatur. Qua ratione autem verum id effe poffit, fi die XIX eiusdem menfis, Ofiris iam inventus, adeoque luctus omnis in laetitiam verfus fuiffet? Senfit hoc, ut credi poteft, *Kircherus*, eamque ob caufam, menfem fequentem *Choeac*, five *Decembrem*, fubftitui debere ratus eft. At enim profecto, ne in hoc quidem fubfiftendum, fed miffo et eo menfe, ad hunc qui fequitur, *Tybi*, vel *Ianuarium*, pergendum erat. Nam fecundum rationes anni fixi Aegyptiorum, quod brevi poft ad liquidum deducetur, ineunte *Tybi*, in confiniis *Decembris* et *Ianuarii*, Ofiris nondum putabatur inventus. Neque tamen minus eft certum, folemnitatem *Ofiridis inventi* praecedere menfem *Mechir*, vel *Februarium*. Inventio igitur Ofiridis, omni neceffitatis lege, in menfem *Tybi* erit coniicienda, neque prorfus ad alium referri poteft. Aufim ergo dicere, effe plus quam probabile, *Plutarchum* ita fcripfiffe: *τῇ δὲ ἐννάτῃ ἐπὶ δέκα μηνὸς Τυβὶ νυκτὸς ἐπὶ θάλασσαν κάτεισι*, *die vero* XIX *menfis Tybi, noctu ad mare defcenditur.* Nempe accidit hic, quod etiam alibi in ifto egregio *Plutarchi* libro obfervavi, ut vitio librariorum, qui rerum, quas defcribebant, plane ignari erant, nomen menfis alicuius exciderit.

§ 11. Mihi vero *Plutarchus* ipfe, quem fic fcripfiffe, uti nunc monui, verofimillimum eft, nondum fatisfacit. Credo potius, auctorem, quantivis ceteroquin pretii, cum ea fcriberet, verum non vidiffe, atque dum in congerendis rebus minus obviis totus occupatus eft, levem aliquem errorem commififfe. Dixi iam, me omnibus, quae huc fpectant, ftudiofe expenfis, non

non potuisse non in eo acquiescere, maximam illam *Osiridis inventi* celebritatem ab Aegyptiis die XI *Tybi*, vel VI *Ianuarii*, peragi consuevisse. Auctorem habeo *Epiphanium*, ex quo id confici posse confido. Apud eum quidem haec tantum leguntur, quae ad inventum Osiridem non pertinere multis videbuntur (r), διόπερ ΤΗ ΕΝΔΕΚΑΤΗ ΤΥΒΙ κατ' Αἰγυπτίους, πάντες ὑδρεύονται ὕδωρ, καὶ ἀποτιθεάσιν ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν πολλαῖς πατρίσιν, *quae causa est, cur die* XI *Tybi, omnes in Aegypto hauriant aquam, eamque ibidem, uti praeterea multis aliis in locis, reservent.* Sed observasse non poenitebit, *Epiphanium* verba facere de solemnitate, in Aegypto die certa ab omnibus celebrata, et quidem mense *Tybi*, in quem festivitas Osiridis inventi certo certius ingruit. Solemnitatis illius Aegyptiacae, quam commemorat Antistes Salaminius, pars erat ὕδρευσις, *aquatio*, quam etiam fuisse ceremoniam non ignobilem pompae Osiriacae, ex verbis *Plutarchi*, § 10. allatis, iam intelleximus. *Descendebatur* enim in illa *ad mare*, vel ad aquam fluviatilem, et *hauriebatur aqua potabilis.* Idem confirmabo alio doctissimi huius scriptoris testimonio, ubi ex Aegyptiorum fabulis et traditionibus Theologicis, ista (s) refert, Ἔνιοι δὲ Παμύλην τινὰ λέγουσιν, ἐν Θήβαις (t) ΥΔΡΕΥΟΜΕΝΟΝ, ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς, φωνὴν ἀκοῦσαι, διακελευομένην ἀνειπεῖν ΜΕΤΑ ΒΟΗΣ, ὅτι μέγας βασιλεὺς εὐεργέτης ΟΣΙΡΙΣ ΓΕΓΟΝΕ, *Alii Pamylen quemdam aiunt, cum Thebis e*

(r) In *Panario*, Haeresi LI, quae est Alogorum, § 30 pag. 451.

(s) *Plutarchus de Iside et Osiride*, p. 355.

(t) In editionibus nostris legitur ὑδρευομένην, tamquam Pamyle esset mulier. Sed mox *Plutarchus* de Pamyle loquitur ceu viro. Itaque scribendum putavi ὑδρευόμενον.

e templo Iovis AQUAM PETERET, *vocem exaudivisse, qua iuberetur*, MAGNO CVM CLAMORE ANNVNCIARE, OSIRIN *regem magnum et beneficum* NATVM ESSE. Vides hic *ὕδρευσιν*, *aquationem.* Vides memorari *magnum clamorem*, nato Osiride editum. Vides denique ipsum *Osirin natum.* An non haec in memoriam revocant illa IVVENALIS, quibus usi iam sumus?

> *Exclamare libet, populus quod clamat Osiri*
> *Invento.*

Quodsi igitur loca *Plutarchi* adducta, inter se primum, atque tum cum *Epiphanii* verbis, attente compares, manifestum evadet, in locis his omnibus significari unam eamdemque solemnitatem, nisi quod *Epiphanius* eam referat ad diem XI *Tybi*, *Plutarchus* vero ad diem XIX eiusdem mensis. Estne vero credibile, tantam solemnitatem, per Aegyptum totam, ab omnibus, eodem mense, intra paucos dies, bis peractam et repetitam fuisse?

§ 12 Verum qua tamdem ratione dissidium, quod inter *Plutarchum* et *Epiphanium* observatur, componendum esse putabimus? Hic quidem solemnitatem Osiriacam coniicit in XI *Tybi*, vel VI *Ianuarii*, ille vero in XIX *Tybi*, vel XIV *Ianuarii.* Equidem in hac causa, misso *Plutarcho*, *Epiphanii* partes tueri non verebor. *Plutarcho* in re huius generis errorem aliquem obrepere potuisse, nihil sane mirum. At *Epiphanium* in eadem re aberrare omnino non potuisse, aio. Loquebatur enim de re, Christianorum omnium ore tum temporis celebrata, et a plurimis in Oriente firmiter credita, Servatorem nempe sanctissimum, die XI *Tybi*, vel VI *Ianuarii*, quondam in lucem fuisse editum, et eodem quoque die, post annos triginta, miraculo pri-

primo verſae in vinum aquae edito, gloriam ſuam hominibus manifeſtaſſe. Addebant plerique, hoc quoque die Dominum a Iohanne Baptiſta, in Iordane, aqua tinctum fuiſſe. In hoc itaque error profecto admitti non potuit. Scribit porro *Epiphanius*, eodem illo die, per totam Aegyptum, ſingularem prorſus aquae virtutem perſentiſci, quare ab omnibus hauriatur, et domi recondatur. Neque in eo poteſt latere aliquis error. Nam ritus ille, a ſacerdotibus Iſidis primum ſancitus (*u*), poſtea ad Chriſtianos etiam tranſiit, perſuaſos, Dominum noſtrum illo ipſo die aquam in vinum convertiſſe, huiusque miraculi, ſuo etiam tempore, paſſim extare veſtigia. Ex Aegypto conſuetudinem hanc ad alios quoque in Oriente Chriſtianos dimanaſſe, vel ex hoc *Chryſoſtomi* teſtimonio conſtat, digno, quod et hic legatur (*v*): *Hoc enim die*, (inquit mellifluus Antiſtes, loquens de d. VI *Ianuar.*) *baptizatus eſt Dominus*, *eoque ſanctificavit aquam. Idcirco omnes in ſolemnitate hac media nocte aquatum eunt, et aquam hauſtam domi cuſtodiunt*, etc. *Epiphanius* rem hanc, quod omnes Aegyptii *media nocte* aquatum iverint, praetermiſit; ſed probe eius meminit *Plutarchus*, adductus § 11. Ita *Plutarcho* etiam hic cum *Epiphanio*, aut cum re, quam *Epiphanius* ſubinnuit, aliique Eccleſiae doctores clarius et plenius explicant, pulchre convenit. Ex his igitur et

(*u*) Vide les *Mémoires* de Mr. de *Tillemont* Tom. I p. 15, 16.

(*v*) In Homilia *de baptismo Chriſti*, Operum edit. Montfauconii Tom. II p. 369. Ceterum ritum huncce etiam hodie in Oriente obſervari conſtat. Vide *Pagii* Criticam Baronianam, ad A. C. 29. num. VII, et *Tillemontium* loc. cit. p. 16. Idem docent variae relationes peregrinatorum.

et pluribus aliis, quae adferri possent, certo intelligitur, *Epiphanium* ea, quae de ὑδρεύσει Aegyptiorum refert, recte omnino et vere, in diem XI *Tybi* reiecisse. At *Plutarcho* in re huiusmodi, quae ex aliis auctoribus erat describenda, levem errorem committere facillimum erat, levem enim errorem hunc et merito appello: scripsit namque TH ENνάτῃ ἐπὶ ΔΕΚΑ, pro eo quod scribi debebat, TH ENΔΕΚΆτῃ, in quo inter scribendum aberrare, homini tot variisque cogitationibus, rebusque vulgo non obviis intento, quam non proclive erat?

§ 13. Cum iis quae hactenus observavi, tenor fabulae Aegyptiacae de Osiride et Iside, sub cuius aenigmatibus sacerdotes Theologiam suam et Physiologiam vulgum celare consueverant, mirifice conspirat. Fabulae illius, quam prolixe inprimis *Plutarchus* in libro *de Iside et Osiride* literis mandavit, tale est argumentum. *Osiris a Typhone sociisque coniuratis occiditur* d. XVII *Athyr* (XIII Novembr.). *Interemtum Osiridem sacerdotes plangunt, luctumque suum variis ceremoniis demonstrant. Isis vero ex Aegypto in Phoeniciam proficiscitur, corpus chari sui Osiridis, mari creditum, illic quaesitura.* Sic reliqua pars mensis Athyr et Choeac transfigitur. Sequenti *mense Tybi* (vel Ianuario) *redit ex Phoenicia in Aegyptum, et quidem die* VII (id est II Ianuar.) cuius rei memoriam (w) die illo Aegyptii quotannis recolebant. *Paucis autem diebus post, ecce Isis quaesitum suum maritum invenit.* Tricas fabularum nunc non moror; sufficit mihi indicasse, hanc esse rei illius summam. Si igitur, ut fabulae hae tradunt, Isis d. II *Ianuar.* in Aegyptum ap-

(w) *Plutarchus* de Iside et Osir. p. 371.

appulit, et brevi post Osirin invenit, quis non mecum iudicabit, egregie cum reliquis partibus fabulae concinere, si dicas, factum id esse die XI *Tybi*, vel VI *Ianuarii*. Et profecto die illo ipso, Aegyptios solemnitatem quamdam insignem Romae peragere solitos fuisse, ex eo etiam colligo, quod in *Kalendario Romano*, quod sub Imperatore Constantio, filio Constantini M. adornatum fuit, in *Ianuario* haec leguntur: VIII *Idus Ianuar* (d. VI Ianuar.) *dies Aegyptiacus*. Nam per *dies Aegyptiacos*, in Kalendario illo saepe memoratos, intelligi festos Aegyptiorum dies, Romae celebrari solitos, peculiari Dissertatione (*x*) multis probavi. Cultus Deorum, quem Aegyptiorum sacerdotes suis praescripserant, a cultu Romanorum gentilium toto coelo discrepabat. Verum quoniam ille (*y*) Romae, a temporibus cumprimis *M. Aurelii* Philosophi, et Commodi, Imperatorum, publice tolerabatur, et sensim illic fautores nactus est bene multos, videmus in Kalendario Romano, etiam Festa Aegyptiorum, cum reliquis Romae celebrari solitis, iunctim annotari. Hinc non poterat non evenire, ut solemnitas solis renati, vel renovati, quovis anno bis concelebraretur, primo quidem die XXV *Decembris*, a toto populo Romano, ac deinde die VI *Ianuar.* ab illis, qui sacra Aegyptiorum probabant. Forte id quoque est, quod effecit, ut Christiani Romae degentes, rem gratam populo Romano facturi, Festum natalitium sanctissimi Servatoris, ab initio diei VI *Ianuar.* affixum, post-

(*x*) Edita est in *Miscellaneis Berolinensibus* Tom. VII p. 406. sqq. [vid. tom. II horum Opusculorum p. 274 sqq.]

(*y*) *Pignorius* in *expositione Tabulae Isiacae*, cap. II. *Chifletius* ad Gemmas Abraxeas p. 136. *Cuperus* in *Harpocrate*, p. 149, 150.

postea in d. xxv *Decembris* reiicerent, idque tanto libentius, quod intelligerent, ritus Aegyptiorum sacros, procedente tempore, magis magisque contemni, et in desuetudinem abire.

§ 14. Paulo prolixius argumento huic immoratus sum, poteratque ista discussio quibusdam forte videri extra oleas vagata esse. Verum illos rogatos volo, ut perpendant, hoc re ipsa esse praecipuum inquisitionis, quam hic institui, caput. Propositum mihi erat, argumentis idoneis ostendere, Festum nativitatis Christi a piis eius cultoribus eo fine institutum fuisse, ut impietas idololatrica, quae tam diu mentes hominum fere omnium fascinaverat, pelleretur, et Festo Ethnico, ingenti superstitione refetto, instituto in honorem solis mundo renati aut renovati, opponeretur aliud Christianum, veram pietatem spirans, et celebrando beneficio maximo, quo Deus genus humanum beare potuit, nativitati Filii Dei, Solis iustitiae, consecratum. Hanc esse caussam, cur Festo laetissimo nativitatis Christi Romae assignaretur dies xxv *Decembris*, a pluribus ante observatum, et pulchre assertum fuit. Quia vero multo antiquior est celebratio eiusdem laetissimae nativitatis Domini, quam Basilides et sectae eius alumni seculo iam II diei VI *Ianuarii* illigatam voluere, quamque ab his accepere et adoptavere pleraeque in Oriente Ecclesiae nominis Christiani, quaerendum mihi esse putavi, quaenam esset ratio, ob quam Basilidis sectatores Festum hcc, a se recens institutum, diei VI *Ianuar.* affigere voluerint, et tandem, post institutum diligens et sollicitum examen, deprehendi, solemnitati huic utrique, ab Orientalibus ad diem VI *Ianuar.* relatae, a Romanis ad d. xxv *Decembris* reiectae, unam eamdemque subesse rationem. Basilides in Orientis partibus natalem diem Christi cele-

bravit die VI *Ianuar.* quia eodem die Aegyptii Festum solis in coelo renovati peragebant.; Romani vero celebritatem hanc suam Christianam in d. XXV *Decembris* transtulerunt, quia ibi locorum, idem ille dies, qui in Fastis inscribitur *Natalis Solis invicti*, idolorum cultoribus laetus et sacrosanctus erat, et superstitione turpi transfigebatur. De solemnitate Aegyptiorum, die VI *Ianuar.* celebrata, unde tamen originem totius huius rei repetendam esse censeo, altum hucusque apud scriptores omnes silentium observari intellexi. Id igitur ante omnia hic mihi asserendum, iisque quae se offerebant argumentis, conficiendum esse existimavi.

§ 15. Vera igitur Festi natalium Christi origo a Basilide repetenda est, qui Festum Ethnicorum in Aegypto praecipuum, multa impietate foedaque superstitione laborans, et a quo tamen ipsi quidam cultores Christi oculos et mentem penitus avertere non poterant, in Festum Ecclesiasticum, pietati Christianorum attemperatum, transformaverunt, aliique hocce eius exemplum, licet Romae cum aliqua mutatione, imitati fuerunt. Post aevum Constantini M. factum esse persaepe, ut Festa, a sacerdotibus Gentilium olim instituta, populoque probata, ad sacra Christianorum transferrentur, nemo dubitat, idque doctiores historiae Ecclesiasticae compilatores passim observare solent. Sed profecto consuetudinem hanc seculo quarto in Ecclesia multo fuisse antiquiorem, facile ostendi potest. Basilidem credo primum hoc ausum fuisse, aliisque exemplum praebuisse, quod pii Ecclesiae Antistites, eo tempore, quo nobilis simplicitas in cultu divino Christianis etiamnum maximo in pretio erat, aegerrime tulerunt, Gnosticisque non sine aliqua acrimonia exprobrarunt. Ita enim *Irenaeus* ea de re loquitur indigna-

gnabundus (z), Ἐπὶ πᾶσαν ἑορτάσιμον τῶν ἐθνῶν τέρψιν, εἰς τιμὴν τῶν εἰδώλων γινομένην, πρῶτοι συνίασιν, *ad omnia Gentilium Festa et oblectamenta, in idolorum honorem cultumque instituta, ipsi primi confluunt.* Novimus multa de haereticis in primitiva Ecclesia a veteribus referri, quae maturius examen requirunt, quibus forte et hoc accensendum esse putabunt sagaciores antiquitatis Ecclesiasticae investigatores, quod *Irenaeum* de Gnosticis, ex aliorum sine dubio relatione, tradere intelleximus. Quod uti in universum negare haud ausim, ita tamen persuasus quoque sum, narrationem *Irenaei*, quamvis non ab omni parte sinceram, aliquid saltem ex vero trahere. Nempe cum observatum esset, illo ipso die, quo tota Aegyptus idololatrica sacra in honorem solis impensa laetitia et religione peragebat, etiam Basilidianos conventus religiosos cogere, ad solemnitatem diurnam etiam pervigilium nocturnum addere, pluribusque modis testari, Festum suum, cum Festo reliquorum Aegyptiorum tempore eodem celebratum, quaedam habere communia; alii ex Christianorum coetibus recte sentientibus id ipsis magnopere vitio verterunt, dictitantes, ad Festa Gentilium, honori Deorum consecrata, et publica laetitia celebrata, et ipsos confluere, et in opprobrium rei Christianae, causam cum ipsis communem facere. Ita tum temporis indicabant pii religionis nostrae assertores, qui nulla ratione ferendum esse existimabant, ut ritus, ex Ethnicorum sacris mutuo sumti, in Ecclesiam Christi transferrentur, quocumque demum modo, et qualicumque etiam praetextu id fieret. Non ita diu in ista sententia perstiterunt,

(z) *Adversus haereses* Lib. I cap. VI § 3. edit. Massueti.

runt, qui commodo et saluti sanctissimae religionis invigilabant. Nam *Gregorio Thaumaturgo*, Neocaesareensi in Cappadocia Pontica Episcopo, laudi postea datum est (*a*), quod cum perspexisset, quantopere multi e civibus suis studio festivitatum Ethnicarum, et effusae illius laetitiae, qua transigebantur, essent irretiti, eaque de causa a professione fidei Christianae retraherentur, gaudia huiuscemodi festiva, sed per fidem sanctificata, et ad pium usum applicata, ad quaedam Christianorum addiderit. Neque tamen alia videtur fuisse mens Basilidis; non is alium, ut credo, finem intendit, cum Festum natalitium Servatoris nostri ad diem VI *Ianuar.* adstrinxit, eoque semper die a suis celebrari voluit.

§. 16. Ea quae hactenus de origine Festi natalium Christi disputavi atque asserui, quaeque, saltem ex parte, ante me viri doctrina excellentes observarunt, talia sunt, ut celebrationi sanctae et devotae huius tanti Festi, a tot seculis in Ecclesia recepti, et hucusque non sine insigni aedificatione continuati, detrimentum iure nullum adferre queant. Equidem ex iis quae dicta sunt, liquido perspicitur, nos verum mensem et diem, quo salus Dei mundo nostro apparuit, hucusque ignorare. Sed cogitandum etiam, ea in re, ad excitandam nutriendamque genuinam Christianorum pietatem, situm omnino nihil esse. Si vel diligenter ulterius inquirendo, ad certitudinem aliquam in hac causa perveniri posset, labor ille tamen utilitatem secum laturus non esset, nisi admodum mediocrem. Equidem aviditati plura semper cognoscendi, et indomitae cuidam

(*a*) Vide *Gregorii Nysseni vitam* et *Encomium Gregorii Thaumaturgi*, in ipsius Operibus, et subiunctam Operibus Thaumaturgi p. 312.

dam curiositati, pabulum iucundum, at pio cultorum Christi in eum affectui, novum solidumque alimentum praebere haudquaquam posset. Servatoris nostri in aeternum benedicti incarnatio et nativitas maximum utique beneficium a piis semper agnoscetur, quo Deus miserum genus humanum dignari et cumulare potuit. Quis, de tanto Dei O. M. beneficio cogitans, non summam in mente laetitiam percipiat? quis pro ea Deo grates non persolvat maximas? Et ubi etiam Ecclesia consultum ducit, ingentis huius beneficii piam et solemnem commemorationem ad communem omnium aedificationem instituere, parum profecto Christiane aut pie ageret, qui aedificationis illius (*b*) particeps esse recusaret, aut qui in communi hac Ecclesiae laetitia, in sancto hoc laudes et grates Deo offerendi exercitio, se ipsum a communione sanctorum segregare vellet. Ex iis praeterea, quae observata fuere, liquere arbitror, Festum nostrum natalitium, in honorem Servatoris nostri institutum, Festo Ethnico, cultuique solis solemni, in illo Festo successisse. Verum enim vero Festum hoc, rite et cum sancto gratitudinis et amoris in Deum affectu a veris cultoribus Christi celebratum, memoriale gloriosum censeri debet, tam idololatriae per potentiam optimi Servatoris profligatae, pedibusque conculcatae, quam erecti illius loco, veri, pii, soliusque salutaris cultus Dei Triunius.

Ec-

(*b*) In Anglia tamen quondam, inter furores dissidii funesti, quod Rempublicam et Ecclesiam, in Regno illo ceteroquin beato, regnante Carolo I, tantopere concussit, quaestio agitata fuit, essetne Festum Nativitatis Christi abrogandum. Sed melior tamen et sanior sententia vicit. Narratur hoc in *vita Iohannis Lightfooti*, Operibus eius praemissa, Fol. IV.

Ecquid Deo noſtro veraeque religioni accidere potuit glorioſius? Iure merito Feſtum natalium Chriſti dici poteſt tropaeum, quod tota Eccleſia Chriſtiana, in honorem memoriamque victoriae a Servatore Divino reportatae, ſuper ruinam idololatriae Ethnicae ſtatuit, quodque hanc inſcriptionem (c) praefert: *In hoc apparuit Filius Dei, ut diſſolveret opera diaboli.*

(*c*) Epiſt. *Iohannis* prima cap. III. v. 8.

DIS-

DISSERTATIO

DE ORIGINE IMAGINVM CHRISTI DOMINI IN ECCLESIA CHRISTIANA.

§ 1. In Dissertatione, *de Origine Festi nativitatis Christi*, prima § 5, verbulo tetigi, Gnosticorum sectam, in Ecclesia antiqua non parum celebrem, operam dedisse sollicitam, ut imagines vetustorum sibique prae aliis dilectorum Philosophorum, *Pythagorae*, *Socratis*, *Platonis*, horumque similium, undecumque conquirerent, hisque addidisse imagines Christi Domini, ex thesauro, ut aiebant, Pontii Pilati, quem tempore passionis et mortis Dominicae, Procuratorem Romanum Iudaeae fuisse, testatur historia Euangelica, feliciter vindicatas. Dum argumento huic cogitationibus inhaerebam, admodum verosimile mihi fiebat, imagines sanctissimi Servatoris, ab antiquo tempore in Ecclesia passim iactatas et venditatas, ex officinis Gnosticorum primum prodiisse, et ab his, labentibus annis, ad alios Christianos pervenisse, atque sic pedetentim valde multiplicatas fuisse. Quo magis vero cogitationes hae mentem meam subiere,

eo magis me in illa ſententia confirmatum vidi. Tanto minus igitur poſtea miratus ſum, ubi intellexi, viros eximia eruditione florentes iam dudum in ſimiles cogitationes incidiſſe. Eos inter nominabo tantum *Iohannem Reiskium*, meritiſſimum quondam Scholae Guelferbytanae Rectorem, cuius ſequentia verba adſcribere operae pretium duxi (*d*): *Studium exprimendi imagines Chriſti erupit* —— *a colluvie Gnoſticorum et Carpocratianorum, qui tum emerſerant, profana.* Quoniam vero id quod dixi, mirum nonnullis et peregrinum videri poſſet, quia aliquam paradoxi ſpeciem prae ſe fert, inutile non erit argumentum hoc paulo curatius perſequi.

§ 2. In Eccleſia Chriſti primitiva, beato illo aevo, quo cultus Chriſtianorum religioſus, ut id doctrina Servatoris optimi ac diſcipulorum eius exigebat, cultus adhucdum erat purus, Deo veraque quam profitebantur religione dignus, in ſpiritu et veritate, imagines cuiuscumque generis penitus exulabant. Nulla tum temporis pios Chriſti cultores inceſſebat cupido habendi et poſſidendi imagines, usque adeo illas negligebant, et qui tamdem, quaeſo, fieri potuiſſet, ut honorem illis cultumque offerrent aliqua ratione ſuſpectum, cultum nempe non creaturae cuicumque, ſed ſoli Deo proprium dicatumque. Gentiles ipſis, ea aetate, continuo obiiciebant, ipſos nec templa habere nec aras, nec ſtatuas aut ſimulachra ſervare, vel aliquo honore dignari, indeque ſatis abſurde concludebant, omnem qualemcumque Supremi Numinis cultum ſordere ipſis faſtidioque eſſe. Apud *Minutium Felicem* Caecilius, Chriſtianorum accuſator, haec ipſis expro-

(*d*) Exercitat. VII *de imaginibus Chriſti*, cap. I § I. p. 150. fin.

probrat (*e*): *Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulachra; nunquam palam loqui, nunquam libere congregari, nisi illud quod colunt, et interprimunt, aut puniendum est aut pudendum?* *Origenes* igitur *Celsi* Epicurei, Christianos incusantis, voces hasce adfert (*f*): *Celsus ait, nos altarium, templorumque constructiones atque simulachrorum fabricationes refugere, quia sibi imaginatur, nos occulti foederis fidem hac veluti tessera sancire.* Habemus quoque fatentem *Arnobium*, Gentiles hoc Christianis crimini dare (*g*). *In hac enim*, inquit, *consuestis parte, crimen nobis maximum impietatis affigere, quod neque aedes sacras venerationis ad officia construamus, non Deorum alicuius simulachrum constituamus aut formam, non altaria fabricemus, non aras.* Hoc quod Christianis obiiciebatur ab Ethnicis omnibus, nemo temporibus illis diffitebatur, qui innocentiam ipsorum bonamque causam defendendam et luci exponendam in se suscipiebat. En! igitur Octavium Caecilio ista reponentem (*h*): *Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra et aras non habemus? Quod enim simulachrum Deo fingam, cum si recte existimes, sit Dei homo ipse simulachrum.* Neque aliud *Celso Epicureo* respondisse videmus *Origenem.* Ita enim infit (*i*): *Simulachra autem Deo di-*

(*e*) *Minutius Felix* in *Octavio* § x p. 61. edit. *Ioh. Davisii.* Plura hic dabunt *Mornaeus de S. Eucharistia* Lib. ii p. 393, 394, *Heraldus* in Arnobium Lib. vi p. 239, 240, et prae caeteris *Dallaeus de imagin.* Lib. i c. 3.

(*f*) Apud *Origenem adversus Celsum* Lib. viii p. 389. edit. Cantabrig.

(*g*) *Adversus Gentes* Lib. vi post init. p. 189.

(*h*) Apud *Minutium Felicem* § xxxii, p. 160.

(*i*) Lib. viii *adversus Celsum*, loco iam citato.

possent. A corporeis vero rerum quarumcumque imaginibus usque adeo alieni erant, ut ipsam nobilissimam pingendi artem artibus annumerarent illicitis, pictoresque in communione Christianorum Ecclesiastica haud tolerandos esse censerent. Nota sunt illa *Tertulliani* (*n*): *Vbi artifices statuarum et* imaginum, et omnis generis simulachrorum diabolus seculo intulit, —— *caput facta est idololatriae ars omnis, quae idolum quoquo modo edit.* Et quae idem Hermogeni haeretico obiicit (*o*): PINGIT ILLICITE, *nubit assidue: legem Dei in libidinem defendit, in artem contemnit: bis falsarius et cauterio et stylo.* Satis haec ostendunt, quam bene moribus Christianorum huius aevi respondeat (*p*) Canon hicce XXXVI Concilii Illiberitani, in Hispania A. C. 303 celebrati: *Placuit picturas in Ecclesia esse non debere, ne, quod colitur et adoratur, in parietibus depingatur.*

§ 3. Haec vero quae dixi, non de aliis tantum, sed et de Servatoris nostri Christi Domini imaginibus, intelligi volo, quod et testimonia iam adducta non obscure loquuntur. Primis tribus seculis, imagines illae toti Ecclesiae, coetibus nempe Catholicorum, penitus ignoratae erant. Non extat scriptor illius aevi quisquam, qui imaginum Christi, quae essent in manibus Christianorum, vel verbulo meminerit, si ea excipias, quae de haereticis quibusdam illius temporis eorumque moribus commemorantur. Quotiescumque Ethnici, quod modo tetigi, Ecclesiae nostrae alumnis ob-

(*n*) *De idololatria* cap. III p. 105. edit. Rigalt. Addi potest *Mornaeus*, Lib. cit. p. 390, 392, et *Dallaeus de imaginibus* Lib. I. cap. VI.

(*o*) Lib. c. Hermogenem cap. I.

(*p*) Vide *Concilia Labbei* Tom. I [sed conferatur Collectio Concil. *Mansiana* tom. II p. 1—406.

obiiciebant, nullas in eorum coetibus reperiri imagines, non deprehendimus, pios sanctae nostrae religionis vindices ipsis regerere, sibi tamen esse magnaque reverentia custodiri imagines Christi Domini. Tale quid profecto numquam ex eorum sermonibus percipitur. Sine ambagibus potius asseverant, Christianos divinum suum Servatorem, per imagines, formam eius repraesentantes, colere aut venerari nequaquam solere. Id certe *Origenes* adversus *Celsum*, Philosophum *Epicureum*, hunc in modum urget (*q*): *Nam istos, quos enumeravit* (Zamolxem, Mopsum, Amphilochum, Amphiaraum, et Trophonium) *populares eorum, templis in eorum honorem constructis, et simulachris iisdem dedicatis, honorant. Nos vero honorem et cultum, per istiusmodi res demonstratum, a supremo Numine procul abesse volumus; ut quae daemonibus longe magis, quam Divinitati conveniant.— eoque admiramur doctrinam Iesu, qui mentes nostras ab omni sensibili, nec corruptibili tantum, sed etiam corrumpendo, traduxit ad cultum supremi Dei, constantem vita pura, et precibus per illum oblatis.*

§ 4. Quinimo si Christianis illa Ecclesiae aetate vel maxime volupe fuisset, Christum Dominum suum etiam secundum carnem nosse, si contemplatione formae eius externae et faciei animum suum oblectare discupivissent, si omni studio mentisque contentione id egissent, ut imaginem aliquam, lineas vultus eius recte exprimentem, alicunde adipiscerentur, voti tamen huiusmodi compotes fieri numquam potuissent. Qui mores et instituta Iudaeorum rite perspecta habet, quod de Christianis primorum seculorum, in illa praesertim causa, de qua hic disputamus, in dubium iure vo-

(*q*) Lib. III. *adversus Celsum* p. 131.

vocari nequit, nullo negotio mihi adstipulabitur, affirmanti, veram genuinamque effigiem vultus et corporis Domini nostri in mundo numquam extitisse. Erat enim origine et gente Iudaeus, e Iudaeis secundum carnem prognatus, inter illos vixerat, et cum illis solis conversatus fuerat, leges eorum et instituta, dummodo praecepto divino aperte non repugnarent, servabat, ne cuiquam scandalo esset. Iudaeis (r) vero, quod eruditorum nemo ignorat, picturae et repraesentationes cunctae, quibus aut aliqua ipsius Dei, aut creaturarum quarumcumque species ac forma effingeretur, abominationi erant, et huius instituti, post reditum e Babylonico exilio, semper manserunt admodum tenaces. Hinc igitur Iudaei, quando texendis aut pingendis velis, aulaeis, aut vestibus, victum quaerebant, quod permulti eorum, Alexandriae in Aegypto, et Babylone in Persarum imperio, facere solebant (s), numquam tamen creaturas cuiuscumque generis ad vivum exprimere sustinebant, sed monstra tantum, aut mirifica figmenta, nemini umquam visa, solique ipsorum imaginationi in acceptis ferenda, ne videlicet legem Dei transgredi viderentur. Estque ex historia notum, Herodem, quo regnante, Servator noster benedictus lucem huius mundi adspexit, nulla re fere Iudaeos magis offendisse, quam quod crederent, eum imagines humanas in sanctam urbem invehere voluisse. Docet namque *Iosephus*, illustris gentis illius historicus (t), Iudaeos uno consensu voci-

(r) Vide *Grotii explicationem Decalogi, ut Graece extat*, ad Praeceptum II, vel ad *Exodi* cap. XX. v. 4.

(s) Legi hanc in rem meretur observatio perdocta et ingeniosa *Is. Vossii* ad Catullum p. 196, 197.

(t) *Antiq. Iudaicar.* Lib. XV cap. VIII § 2.

efferatos fuisse, si omnia patienda forent, *at hominum quidem imagines in urbe se non passuros: haud enim moribus patriis fas esse.* Nam, ut idem Scriptor (*u*) alio loco observat: *Nefas est Iudaeis, simulachrum ullum in urbe statuere.* Et (*v*) cum postea Pilatus, Iudaeae Procurator Romanus, clypeos in Templo Hierosolymitano fixisset, Iudaei precibus fatigare Tiberium Imperatorem ante non desierunt, quam e Templo auferrentur, idque nulla alia de caussa, quam quod vultus Imperatoris in illis esset insculptus. Quis igitur inter Iudaeos vultum formamque corporis Christi depingere in animum induxisset, si vel Servator id non vetuisset? Quodsi id rite perpendamus, difficile utique non erit coniectura assequi, quamnam ob rem Gnostici, quod mox videbimus, iactitaverint, imagines Christi, quas in sacrariis suis asservabant, e supellectile Pontii Pilati derivatas, ad manus suas tamdem pervenisse. A Iudaeis certe peti aut expectari non poterant. Tutissimum igitur omnino erat, eas e cimeliarchio hominis Ethnici, Pontii nempe Pilati, Procuratoris Romani, deducere.

§ 5. Satis ex his liquere arbitror, Ecclesiae primaevae nullas ad manus fuisse imagines Servatoris, ex quibus de forma corporis, ac lineamentis oris eius, iudicium veritati conforme ferri potuerit. Quis itaque miretur, veterum Ecclesiae Patrum ea de re opiniones et persuasiones vehementer discrepasse. Qui inter eos aetate reliquos superant, quoties ad istud argumentum delabuntur, satis produnt, se de externa specie corporis et oris Christi non ita magnifice sensisse.

(*u*) *De bello Iudaico* Lib. II cap. IX § 2.
(*v*) *Philo de Legatione ad Caium* p. 1033, 1034, cum quo conferendus est *Iosephus* de B. I. Lib. II c. IX.

fisse. Persuadebant sibi, eam exilem potius ac deformem, quam augustam speciosamque fuisse. *Celsus*, Philosophus *Epicureus*, qui, regnantibus Romae Antoninis, Pio, et Philosopho, floruit, Christianis haec obiicit, quae ipsos non diffiteri asseverat (*w*): *Quoniam divinus Spiritus in corpore Iesu, debebat esse praestantior ceteris statura, aut forma, — sed quod ipsi fatentur, corpus eius erat parvum, deforme et humile.* *Origenes*, ubi *Celso* respondet, id quidem ipsi usque quaque haud vult concedere. At quonam, obsecro, argumento adversus *Celsum* utitur? Num forte provocat ad imagines Christi, alicubi asservatas? Minime gentium. Aut an potius pro se adfert traditionem hac de re Apostolicam, aut saltem aevi antiquioris notam et receptam? Ne hoc quidem. Quonam igitur argumento quaestionem hanc decidi et confici posse censet? Id lector, ex hisce Patris doctissimi verbis, optime colligere poterit: *Hinc apparet, quod quoties ei Iesum accusare libet, credulus est scripturis nostris, — citans earum testimonia. —— Fatemur, scriptum de Iesu corpore despicabili, quamvis non habeatur aperte scriptum, parvum fuisse ac vile. Est autem locus apud Esaiam, praedicentem, venturum eum non supra modum decora specie, nec excellenti pulchritudine.* Deinde profert verba *Esaiae* cap. LIII v. 2..

Haec et quae ibidem sequuntur alia, satis testantur, *Celsum* sententiam suam de forma Iesu despicabili, non aliunde, quam e locis Scripturae S. perperam acceptis, depromsisse, et omnia pariter, quae *Origenes* vano huic Philosopho regerit, ex alio fonte petita haud

(*w*) Apud *Origenem contra Celsum*, Lib. VI p. 327.

haud funt. Vterque nonnifi unicam iftam viam, componendi litem illam, cognitam habebat. Ignotum ceteroquin non eft, *Clementem Alexandrinum*, magnum Ecclefiae primaevae ornamentum, in eadem illa fententia fuiffe, quam *Celfus* Chriftianis attribuit. Ita enim fcribit (*x*): *Ipfum autem Dominum fuiffe adfpectu deformem, teftatur Spiritus per Efaiam*, etc. ubi rem eamdem eodem Scripturae teftimonio probare fatagit. Et alio loco (*y*): *Is ipfe*, inquit, *qui eft caput Ecclefiae, in carne quidem informis et fpecie carens, tranfiit.* Neque diffentit *Tertullianus*, cuius hae funt voces (*z*) de Chrifto Domino: *Carnis terrenae non mira conditio ipfa erat, quae cetera eius miranda faciebat, cum dicerent, unde huic doctrina et figna ifta*? (*Matthae.* XIII. 54.) *etiam defpicientium formam eius erat haec vox. Adeo nec humanae honeftatis corpus fuit, nedum coeleftis claritatis.* Hi igitur omnes iudicium fuum de forma corporis Chrifti, orisque eius fpecie, fundarunt unice in dictis quibusdam S. Scripturae, prouti fenfum eius ceperunt et explicuerunt, quemadmodum inter recentiores, viri quoque doctrina et meritis excellentes, ex loco illo *Iefaiae*, cuius aliquoties fecimus mentionem, confimile de forma corporis, fpecieque oris optimi Servatoris, iudicium tulere.

§ 6. Sed funt alii, prioribus illis, quorum teftimoniis ufus fum, nonnihil iuniores, qui formam etiam externam corporis vultusque Chrifti mirifice extollunt, tamquam pulcherrimam, inducti, ut videtur, vaticinio Pfalmi XLV. v. 3. *Speciofus es forma prae filiis hominum, diffufa eft gratia in labiis tuis*: quemad-

(*x*) In *Paedagogo* Lib. III cap. I fin.
(*y*) *Stromatum* Lib. III p. 470.
(*z*) *De carne Chrifti* cap. IX p. 366 et 367.

admodum antiquiores verborum *Iesaiae* literae nimium inhaesisse deprehenduntur. Illorum vero sententia a seculo IV et V in Ecclesia fere tota praevaluit. Audiamus *Chrysostomum*, non suam tantum, sed plerorumque illo tempore Ecclesiae doctorum sententiam, hoc modo (*a*) explicantem: *Non miracula duntaxat faciens, admirabilis erat: sed etiam cum simpliciter adspiceretur, ingenti abundabat gratia. Atque hoc Propheta significans canebat* „ speciosa forma prae „ filiis hominum", *quod autem Esaias dicit*, „ non „ habebat speciem neque pulchritudinem" *ita loquitur, ea narrans, quae passionis tempore contigerunt, nempe dehonestationem illam, quam in cruce pendens sustinuit, et abiectionem, quam per omnia, toto vitae suae tempore, prae se tulit.* Nec alia erat sententia *Hieronymi*, qui adversus *Porphyrium* et *Iulianum* disputans, hisce etiam verbis utitur, de Servatore loquens (*b*): *Certe fulgor ipse et maiestas divinitatis occultae, quae etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat adspectu.* Et alia occasione (*c*), *nisi enim*, inquit, *habuisset et in vultu quiddam oculisque sidereum, nunquam eum statim sequuti fuissent Apostoli.* Illi igitur, ut alios iam tacite praeteream, augustam oris speciem atque decorum corporis habitum in Christo Domino agnoscunt. Quia vero opinio haec de forma Christi splendida maiestatisque plena, antiquiori prorsus opposita, ab eo quod dixi

(*a*) Verba haec citavit *Reiskius* l. c. [*].
(*b*) Comment. in *Matthaeum* c. IX. 9. Operum Tom. IV col. 30. edit. Benedictin.
(*c*) In Epistola ad Principiam virginem Tom. II col. 684. fin.

[*] Sed comparetur *Chrysostomus* t. V Opp. p. 162, 163, ed. Montfauconii.

dixi tempore, Ecclesiae toti placere, et ab omnibus fere adoptari coepit, credibile est, ad novam hanc opinionem hominibus persuadendam, cumprimis contulisse imagines Servatoris, iam nunc hinc inde ostendi solitas. Novimus certe, etiam ante *Chrysostomi* et *Hieronymi* aetatem, *Eusebium Caesareensem* testari (*d*), sibi tam simulachra sculpta, quam imagines pictas, speciem sanctissimi Servatoris referentes, visas esse, quamvis fateatur, eas e Gentilium officinis prodiisse. Aut si eas non a Gentilibus acceperant Christiani, haud dubie Gnosticis erant in acceptis ferendae, quod in sequentibus ad liquidum perducemus. Quidquid vero sit, persuasio illa Christianorum iuniorum, de praestanti Servatoris nostri forma, posthaec usque adeo ubique obtinuit, ut ad ipsos quoque Iudaeos transierit. *Abarbanel* igitur, magni nominis quondam in Synagoga magister, ex ea argumentum capit (*e*), *adversus Christianos* inferendi, in capite *Iesaiae* LIII, *Iesum nostrum intelligi non posse*, *iuvenem quippe formosum*, *atque elegantem*, *florentis aetatis*.

§ 7. Etsi vero ab illo, de quo dixi, tempore, in Ecclesia Christiana imagines Servatoris nostri passim haberi ostendique consuevissent, ex iis tamen de vera corporis orisque eiusque specie iudicium tutum ferre non licuisse, cordati quivis agnoscunt, et candide fatentur. Satis enim ex iis, quae de imaginibus Servatoris benedicti memoriae mandata leguntur, intelligere datur, eas non unam sed diversam admodum originem habuisse, adeoque faciem ipsius veram et genuinam utique non exhibuisse. Quia enim, ut monui, a se invi-

(*d*) *Eusebius Hist. Ecclesiast.* Lib. VII c. 18.
(*e*) *Vitringa* in Iesaiam Tom. II p. 664.

vicem non parum diversae erant, fieri non potuit, quin aliam semper aliamque oris Christi speciem oculis obiicerent. Habemus suo tempore id agnoscentem et candide fatentem, S. *Augustinum*, cuius idcirco verba, quia sunt pauca, apponere non gravabor (*f*): *Nam et ipsius Dominicae facies carnis, innumerabilium cogitationum diversitate, variatur et fingitur, quae tamen una erat, quaecunque erat.* Non possum, quin hactenus dictis ea, quae magnus quondam in Anglia Theologus, *Iohannes Pearsonus* de hoc ipso argumento observavit, etiam subiungam. Sic vero ille (*g*): „ Postea (nempe post seculum IV) „ coeperunt extollere externam corporis Christi pul„ chritudinem, atque unum aliquod picturae vel effi„ giei exemplar aliis praetulerunt, affirmantes, non „ sine zelo, inesse illi similitudinem, quae negari haud„ quaquam possit, cum tamen illa octingentis retro „ annis nemini fuisset nota, quavis gente propriam „ sibi fingente imaginem, ab aliis diversam. Hinc „ argumentum illud iconoclastarum, per modum quae„ stionis propositum, quaenam harum imaginum esset „ genuina (*h*), πότερον ἡ παρὰ Ῥωμαίοις, ἢ ἥνπερ Ἰν„ δοὶ γράφουσιν, ἢ ἡ παρ' Ἕλλησιν, ἢ ἡ παρ' Αἰγυπτί„ οις, οὐχ' ὅμοιαι ἀλλήλαις αὐταί, *utrum ea, quam* „ *Romani ostendunt, an vero quam Indi pingunt, aut* „ *quae asservatur apud Graecos, aut quae in Aegy*„ *pto colitur. Nam similes sibi non sunt.* Et vero„ similiter nulla ex illis omnibus speciem veram vul„ tus

(*f*) *De Trinitate* Lib. VIII cap. IV, Operum Tom. III.

(*g*) In *expositione Symboli Apostolici*, p. 158. in notis, versionis Latinae, vel 87 et 88. edit. Anglic.

(*h*) Apud *Photium*, Patriarcham Constantinop. Epist. LXIV. init.

„ tus Christi referebat, cum quaevis gens Salvatorem
„ depingeret, suae nationis hominibus quam simillimum. Nam, uti scribit *Photius* Patriarcha, Epist.
„ LXIV. "Ἕλληνες μὲν αὐτοῖς ὅμοιον ἐπὶ γῆς Φανῆναι
„ τὸν Χριςὸν νομίζουσι. Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον ἑαυτοῖς
„ ἐοικότα· Ἰνδοι δὲ πάλιν μορφῇ τῇ ἑαυτῶν· Καὶ Αἰθίωπες δῆλον, ὡς ἑαυτοῖς, *Graeci asseverant. Christum in terris sibi similem comparuisse, Romani autem sibi potius, Indi figura sua, Aethiopes sua.*
„ Ac differentia opinionum in hoc negotio satis apparet ex verbis his *Suidae*, ἰςέον δὲ, ὅτι φασὶν αἱ ἀκριβέςατοι τῶν ἱςορικῶν, ὡς τὸ οὖλον καὶ ὀλιγότριχον οἰκειότερόν ἐςι γράφειν ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριςοῦ, *sciendum est, historicorum accuratissimos scribere, imaginem Christi communius pingi solere, crispis sed raris crinibus insignem*". Hactenus *Pearsonus.*

§ 8. Equidem negari haud potest, a tempore seculi IV. passim in Ecclesia imagines ostentari consuevisse, quas multi crediderunt esse archetypas, et nativam Servatoris optimi formam referre. Inter illas omnes primum haud dubie locum meretur statua Servatorem repraesentans, quam mulier, fluxu sanguinis quo laborabat, per auxilium miraculosum Christi Domini liberata, *Matth.* IX. 20. sqq., in rei huius memoriam, et in liberatoris sui honorem, Paneade, quae et Tiberias audit, consecrasse diu credita est. Ipse *Eusebius*, historiae Ecclesiasticae pater, statuae huius mentionem facit, quam se oculis usurpasse testatur, Lib. VII c. 18. Ex ipsius aliorumque testimoniis intelligitur, statuam hanc oppido celebrem, usque ad seculum IV, Paneade asservatam et visendam fuisse, et professores religionis Christianae eam pro statua Servatoris vere habuisse. Verum quo minus opus nunc mihi sit, de statua tot sermonibus celebrata prolixius dis-

differere, diligentia virorum eruditorum effecit. Et quando post alios (*i*), non ita pridem (*k*) duumviri longe doctissimi traditionem de illa statua sane pervetustam ab omni parte curate versarunt, et ingenti eruditionis solidae apparatu excusserunt, non credo facile quemquam repertum iri, qui posthac illius patrocinium in se suscipere ausurus sit. Nam argumentis roboris prorsus invicti demonstratum est, monumentum Paneadense nulla prorsus ratione ad Christum Dominum spectasse, et traditionem ea de re Christianorum antiquam nulla se verosimilitudinis specie commendare. Quod vero ad reliquas imagines benedicti Servatoris, valde fidenter iactatas, attinet, quae ab ipso Servatore, aut ab Apostolis profectae perhibentur, quales sunt *imago Edessena*, quam Christus Dominus ad Abgarum Edessae regulum misisse fertur, item *imago*, quae appellatur S. *Veronicae*, et aliae insuper, confectae, ut fingunt, a Nicodemo, aut a S. Luca Evangelista, ut alias taceam, minorem illae multo fidem atque existimationem merentur. Norunt eruditi, traditiones de imaginibus hisce fabulosas in Ecclesia tam sero innotuisse, totque scatere insulsis et contemtibilibus naeniis, ut vix alia confutatione egeant, quam sic iam secum vehunt. Non tamen desunt (*l*) vi-

(*i*) Vide *Reiskii* Exercitationes de imagin. Christi, Exercit. IV. Adde *Dallaeum* de imaginibus Lib. III cap. II.

(*k*) Theologi eruditione et merititis eminentes, nunc iam beatis spiritibus iuncti, *Theodorus Hasaeus* in duabus Dissertationibus *de monumento Paneadensi*, et *Isaacus de Beausobre*, in Differt. eiusdem argumenti. Vide la *Bibliothèque Germanique* Tom. XIII artic. I.

(*l*) Consuli possunt *Reiskii* Exercitationes de imaginibus Christi, et illustris Theologi, *Isaaci de Beausobre*, Differta-

viri omni eruditionis genere ornati, ac de historia Ecclesiastica praeclare meriti, qui omnia de imaginibus hisce literis tradita, examini rigido sed accurato subiecerunt, et quam inepta ac futilia omnia sint, luculenter ostenderunt. Omnes igitur illae imagines Christi Domini, etiam quae seculis antiquioribus obtruduntur, fidem omnino merentur nullam, et fraudibus piis, aut potius impiis, quae satis cito Ecclesiam contaminarunt, accenseri debent. Optime hoc perspexerunt Patres Concilii Oecumenici VII A. 754 Constantinopoli congregati (*m*), ut qui imagines Christi omnes, a Servatore ipso, aut ab Apostolis derivatas, penitus reiecerint, et nonnisi eam, quam Dominus ipse in S. Coena nobis reliquit, agnoscere aequum duxerint.

§ 9. Quantumvis vero in superioribus asseruerimus, seculis tribus primis, Ecclesiam adhucdum puram et sanctam, imagines Domini nostri, earumque usum qualemcumque penitus ignorasse, non tamen diffitemur, etiam beato isthoc tempore fuisse, qui imagines aliquas Servatoris optimi, pro genuinis venditatas atque a quibusdam habitas, circumtulerint, interque suos ostentaverint. Quae adstruximus, nonnisi de pura Ecclesia Catholica intellecta volumus. Hanc enim imaginibus huiuscemodi nulla prorsus ratione voluisse patrocinari, sed potius ab earum usu quocumque, animo fuisse maxime alienam, easque contemsisse, negari haud potest. Verum enim vero pii Ecclesiae illius Antistites non igno-

tationes de hoc argumento plures, *Bibliothecae Germanicae* (la Bibliothèque Germanique) insertae.

(*m*) Vide Excerpta ex Actis huius Concilii, in Actis Synodi Nicaenae II conservata, apud *Labbeum*, Tom. VII col. 445. sqq.

ignorabant, satisque testabantur, quosdam e coetibus haereticorum, et ipsos adeo Ethnicos, tales imagines iactare, de earum possessione gloriari, quinimo honore easdem et cultu religioso dignari. Ab his imagines illae dimanarunt, et tamdem in Ecclesiam quoque Catholicam furtivo gressu irrepserunt, postquam pompa religionis externa, maximam partem e Gentilium sacris tracta, omniaque quae sensibus blandiuntur, hominibus, a pristina simplicitate nobili pedetentim iam aversis, maiorem in modum arridere coeperunt. Fatentem hoc adducere possumus *Eusebium*, melioribus et dignioribus seculi IV Theologis merito annumerandum, cuius haec extant verba, de statua Paneadensi, cuius mentionem feci § 8, loquentis (*n*): *Nec vero mirandum est, Gentiles a Servatore nostro beneficiis affectos haec praestitisse; cum et Apostolorum Petri et Pauli Christique ipsius pictas imagines, ad nostram usque memoriam servatas, in tabulis viderimus. Quippe prisci illi absque ullo discrimine cunctos, de se bene meritos, gentili quadam consuetudine, tamquam Servatores colere huiusmodi honoribus consueverant.* Haec documento sunt luculento, *Eusebium*, cuius vastam eruditionem vix quisquam e praestantioribus veteris Ecclesiae Patribus aequare potuit, sibi persuasisse, imagines Christi, non secus atque illas Petri et Pauli, quae in mundo pro talibus venditarentur, e Gentilium thesauris atque larariis esse derivatas. Vero dissimile non est, ad ea praecipue respexisse *Eusebium*, quae de Severo Alexandro Imperatore Romano memoriae prodita legimus, et quae nos quoque infra tangemus, tametsi inficias ire nolim, eum forte traditio-

(*n*) *Eusebius* Hist. Eccles. Lib. VII c. 18.

tiones praeterea alias in animo habuisse nobis ignotas. Quam exiliter vero et contemtim *Eusebius* de imaginibus huius indolis senserit, aperte docet Epistola, quam ad Constantiam Augustam perscripsit (*o*), ex qua fragmentum notabile adferunt Patres Oecumenici Concilii VII. Neque aliam fuisse sententiam *Augustini*, qui centum fere annis post scripsit, ea quae § 7 ex eo retulimus, satis aperte declarant. Sed locus ille totus, ex quo paucula tantum verba excerpsimus, attente legi meretur. Quamvis enim testetur *Eusebius*, haberi imagines Pauli et Petri, ab antiquo tempore servatas, *Augustinus* tamen affirmat (*p*), *qua fuerit ille facie, nos penitus ignorare.*

§ 10. Vt vero ad evolvendam veram imaginum Christi in Ecclesia originem propius iam accedamus, mihi quidem certum est, Gnosticos haereticos, omnium primos sanctissimi Servatoris imagines in suorum coetus domusque privatas invexisse, deque iis non parum gloriatos fuisse. Ab his, si recte iudico, eaedem ad Gentiles, et ab his denique ad Christianos catholicos pervenere. *Irenaeus*, Lugdunensis Praesul, pietate, doctrina et prudentia praestans, qui, inter vetustos Ecclesiae nostrae scriptores, imaginum Christi primus mentionem iniecit, earum usum Carpocratianis, notissimae et pessimae Gnosticorum sectae, in acceptis refert. Id enim verba eius haec declarant (*q*): *Gnosticos autem se vocant, et imagines, quas-*

(*o*) Vide Acta Conciliorum *Labbei*, Tom. VII col. 493. sq.
(*p*) *De Trinitate* Lib. VIII cap. 5.
(*q*) *Irenaeus* adversus haereses Lib. I cap. XXV. § 6. edit. Massueti.

quasdam quidem depictas, quasdam autem et de reliqua materia fabricatas, habent, dicentes, formam Christi factam a Pilato, illo in tempore, quo fuit Iesus cum hominibus. Et has coronant, et propenunt eas cum imaginibus mundi Philosophorum, videlicet cum imagine Pythagorae, et Platonis, et Aristotelis, et reliquorum, et reliquam obseruationem circa eas, similiter ut Gentes, faciunt Eadem fere leguntur apud *Epiphanium*, desumta sine dubio ex *Irenaeo*, sed quae tamen describere hic non verebor. Videntur enim aliquam Lugdunensi Episcopo lucem affundere (*r*): *Habent porro Carpocratiani depictas coloribus imagines, quidam etiam aureas aut argenteas, vel ex alia materia factas, quas esse Iesu effigies affirmant: easdemque a Pontio Pilato ad Christi similitudinem effictas, quo tempore inter homines degebat. Sed eiusmodi imagines occultas habent, nec non et Philosophorum quorumdam, ut Pythagorae, Platonis, Aristotelis, aliorumque, quibus eas quas dixi Christi effigies miscent, et erectas adorant, ad easque Gentilium mysteria peragunt. Postquam enim simulachra ista collocarunt, quae a Gentilibus fieri solent, deinceps perficiunt. Quinam sunt vero Gentiles illi ritus alii, quam sacrificia, ceteraque generis eiusdem?* Scriptor hic uterque mentionem quoque facit *Marcellinae* cuiusdam, mulieris eidem coetui mancipatae, quae, Romam profecta, ad propagationem sectae Carpocratianorum haud parum contulit. Et huic quidem mulieri *Augustinus* introductionem, aut certe propagationem istarum imaginum inter homines sectae suae cumprimis adscribere videtur. Nam (*s*) *sectae ipsius*,

(*r*) *Epiphanius* Haeresi XXVII. § 6.
(*s*) *Augustinus de haeresibus* cap. VII.

ipsius, inquit, de Carpocrate loquens, *fuisse traditur socia quaedam Marcellina, quae colebat imagines Iesu et Pauli, et Homeri et Pythagorae, adorando in censumque ponendo.* Et quis neget, mulieri superstitiosae hoc examussim convenire? Vidimus supra § 9 *Eusebium* testari, se vidisse imagines Christi et Pauli pictas, atque ab antiquo tempore servatas. Nunc, ut credo, facile perspicitur, a quibusnam imagines hae ad posteros fuerint transmissae. Quando vero Carpocratiani, qui inter Christianos primi usum imaginum Servatoris introduxerunt, gloriati sunt, se illas accepisse e thesauro Pilati, Procuratoris Iudaeae Romani, id, uti suspicor, peperit traditionem aliam, a professoribus religionis Christianae, hodieque in Aegypto admissam (*t*), Pilatum illum, iudicem optimi Servatoris iniquum, postea delicti huius poenitentia ductum, nomen Christo dedisse, et ad ultimum, amorem et professionem sanctae nostrae religionis sanguine suo et martyrio obsignasse.

§ 11. Si quis historiam haereseos Gnosticae, quae in totam historiam Ecclesiasticam seculi II et III non parum influit, e genuinis fontibus eruere, sibique familiarem reddere, operae pretium duxerit, nullo negotio animadvertet, studium istud singulare conquirendi imagines virorum bene meritorum, ac sigillatim impensam venerationem imaginum Christi, non *Marcellinae* illi, de qua diximus, aut etiam sectatoribus Carpocratis in genere, privam et peculiarem fuisse, sed eos potius hoc cum Gnosticis omnibus commune habuisse, studiumque istud sectae toti extitisse proprium. Et facile intelligitur, propensionem talem in-

(*t*) Vide les *nouveaux Mémoires des Missions* Tom. II p. 149, 150.

ingenio et indoli universae illius sectae, quae tot indiciis sese prodit, apprime congruere. Etenim Gnostici, quod ipsum hoc eorum nomen, quod sponte et libenter adsciverant, satis testatur, re ipsa Philosophi erant, profundae rerum abstrusarum scrutationi et investigationi immodice dediti. Illud inprimis negotii datum sibi esse existimabant, ut omni mentis contentione et nisu in originem rerum omnium inquirerent, et si fieri posset, quaerendo tamdem assequerentur, quomodo ex invisibili aeterno visibilia in tempore orta essent. In id conatu maximo incubuerant *Pythagoras* et *Plato*, atque discipuli eorum genuini; sed nec Philosophi alii ab isthoc studio alieni erant. Inprimis vero in exploranda hac re, cuius distincta cognitio, intellectui humano soli denegata, nonnisi ex revelatione divina hauriri potest, operam immodicam et inutilem collocabant Gnostici. Arbitrabantur tamen, Platonem in profunda istius mysterii felicius et altius prae aliis Philosophis penetrasse, et in illius investigatione haud mediocriter profecisse, eaque de causa placita cumprimis sequebantur Philosophiae Platonicae, ac praesertim recentioris, quae antiquiori et genuinae in permultis erat dissimilis, ac plurima ex Orientalium, Persarum, Chaldaeorum, et Arabum doctrina, habebat admixta. Eam, maxime in Aegypto, sed et in aliis regionibus, non modo Philosophi Gentiles, sed et multi ex Iudaeis, ab aliquo tempore admirabantur, et paulatim adoptare consueverant. At enim, ubi Gnostici, Philosophiae huius alumni, in libros Scripturae Sacrae inciderunt, iisque lectis confestim deprehenderunt, ex illis multa ad scopum sibi propositum spectantia, longe melius, perfectius, et certius, quam ex Platone addisci posse, facile assecuti sunt, quemadmodum testatur *Porphyrius* ipse, impla-

ca-

cabilis religionis Christi inimicus (*u*), *Platonem intelligibilis essentiae profundum minime penetrasse*, et hac ratione moti, doctrinam fidemque Christianam amplexi sunt, ut quae notiones ipsorum philosophicas emendaret et expoliret, sed ita tamen, ut cum doctrina sanctae veraeque religionis, placita sectae suae antiqua sociarent, hocque pacto systema conflarent vere prodigiosum.

§ 12. Quod vero ad cultum eorum religiosum spectat, ille ita erat comparatus, ut ingenium potius populare et muliebre, quam Philosophicum saperet. Religionem ceremoniarum multitudine obruebant, existimantes eam sic ornatiorem ac splendidiorem effici. Quaecumque in sensus hominum incurrunt, et admirationem excitant, ea libenter ad sacra sua transferebant. Dies Festos in coetibus suis plures instituebant, illorumque sollicitam observationem curae cordique habebant. Inter dies Festos, religione domestica consecratos, locum non ultimum tenebant natales sanctorum sectae suae, et praecipuorum, quorum merita magnopere reverebantur, Philosophorum; qua de re (*v*) alio loco plura observavi. Vtque Festos hosce dies affectu et laetitia tanto abundantiori celebrarent, ut etiam clarissima illa et Ecclesiae et scholae suae lumina, oculis suorum non minus quam mentibus, iugiter praesentes obversarentur, nulli parcebant operae, ut eorum imagines sibi compararent, aliorumque contemplationi exponerent. *Irenaeum* supra adduximus referentem, Carpocratianos imagines non tantum Iesu nostri, sed praeter has etiam *Pytha-*

(*u*) *Porphyrius* in *vita Plotini* cap. XVI, recusa in *Fabricii Bibliotheca Graeca*, Vol. IV p. 118 et sq.

(*v*) Dissertatione I huius Volum. § 6 [supra p. 326 sq.]

thagorae, *Platonis* et *Aristotelis*, sollicite asservasse, et in coetibus suis conspiciendas proposuisse. Ad has *Augustinus*, quem in testimonium quoque iam adhibuimus, insuper addit imagines Pauli et Homeri: et cui potest esse dubium, homines hos plures alias in domibus suis et sacrariis custodivisse? Similis plane imaginum cura amorque in Philosophis illis observatur, qui dogmatibus Platonicorum dediti erant, e quorum scholis Gnostici Christiani re ipsa prodierant. Eorum disciplinae alumnus erat *Plotinus*, sectae illius magister percelebris (*w*), qui quidem, sive modestia quadam innata, sive alia ratione nobis ignota inductus, pictoribus, ut in gratiam amicorum suorum et discipulorum effigiem suam ad vivum delinearent, permittere haud volebat, at rem ipsam tamen, quam illi intendebant, in universum impedire non potuit. Nam callido consilio usi, a coepto ante non destiterunt, quam eius etsi inviti imaginem, arte pictoris scite et feliciter expressam, consecuti essent, ut nempe imaginem hanc, post mortem eius, consuetis honoribus afficere, ac memoriam eius celebrare possent. De *Proclo* quoque, sectae eiusdem Philosopho inclyto, literis proditum legimus (*x*), quod eius imagines, plurium pictorum arte effictae, eo etiamnum vivo circumlatae, et in multorum manibus fuerint. Studium vero, quo imagines Christi prosequebantur Gnostici, usque adeo erat effusum, ut non tantum earum contemplatione animum suum oblectarent, sed iisdem etiam, adoratione, thurisque oblatione, ritibusque indolis eiusdem aliis, cultum exhiberent idololatricum. Scriptores veteres Ecclesiastici, quorum testimo-

(*w*) Rem narrat in eius vita *Porphyrius* cap. 1.
(*x*) *Marinus* in *vita Procli*, cap. III edit. Fabric.

moniis hanc in rem usi sumus, id conceptis verbis referunt, ex quibus discimus, homines illos et imaginum harum usum, et cum hoc, nefarium earumdem abusum, in Ecclesiam simul invexisse. De sectatoribus *Simonis Magi*, cuius placita, a vetustis scriptoribus commemorata, originem suam Gnosticam ubique aperte produnt, *Eusebius* scriptum reliquit (*y*), quod ante *Simonis et Helenae*, quam is secum circumducebat, *picturas et imagines proni se adiecerint, easque suffimentis et sacrificiis, ac libationibus colere veriti non fuerint.* Hi erant hominum illius sectae mores, hae consuetudines.

§ 13. A Gnosticis, ut credo, transiit usus imaginum Christi ad Ethnicos. Idque, si recte coniicio, Romae primum contigit. Ex testimoniis *Irenaei*, *Epiphanii*, et *Augustini*, supra allatis § 10, constat, fuisse in coetu Carpocratianorum mulierem quamdam, cuius inter gregales magna erat celebritas, nomine *Marcellinam*, eamque circa aut post medium seculi II Romam venisse (*z*), dum urbis illius Ecclesiae *Anicetus Episcopus* praeest. Illa et doctrinam sectae suae mirificam illic propagavit, et praeterea usum imaginum Christi, quod disertis verbis *Augustinus* testatur, in coetus opera sua fundatos, aut certe auctos, prima invexit. Ab eo igitur tempore, imagines Christi Romae innotuerunt, potueruntque conspici, quod tamen non de Christianis recte sentientibus, sed de Gnosticis tantum intelligi velim. Hinc iam quivis divinando facile assequi poterit (*a*), undenam *Alexander*

(*y*) Hist. Eccles. Lib. II cap. XIII.
(*z*) *Irenaeus* et *Epiphanius*, ubi supra.
(*a*) Pluribus argumentum hoc persecutus sum, in Differt. Voluminis huius [recusa est hoc ipso tomo Opusculorum].

der Severus, qui, post initia seculi III, ad gubernacula imperii Romani magna cum laude sedit, imagines illas Christi accipere potuerit, quibus Lararium suum domesticum ornavit, cuique cultum et honorem, Divinitati debitum, stato tempore offerre consuevit. Refert de eo *Lampridius*, scriptor Ethnicus, quae et hic locum inveniant (*b*): *In Larario suo animas sanctiores, in queis et Apollonium, et quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham, et Orpheum, et huiusmodi* (*c*) *deos habebat, iisque rem divinam faciebat.* Ornatum illum Lararii Imperatorii, quem *Lampridius* commemorat, Alexandro sine dubio suggesserat sectator quidam Philosophiae Platonicae recentioris, e grege Gnosticorum, quod vel ex nominibus hic recensitis merito colligas. Sed et aliae insuper rationes suspicioni huic nostrae non exiguam probabilitatis speciem conciliant, qua de re plura (*d*) alio loco observabimus. Aut multum fallor, aut obscurum nunc iam amplius esse non poterit, ex quorumnam manibus imagines illae *Christi*, *Petri* et *Pauli*, derivatae fuerint, quas se vidisse (*e*) *Eusebius* testatur, et quas a Gentilibus ad suam usque aetatem transmissas esse ultro fatetur. Quando *Lampridius*, commemoratis imaginibus *Christi* et *Abrahami*, addit, Alexandrum Imperatorem *huiusmodi alias habuisse*, an

(*b*) In vita Alexandri, cap. 29. Scriptor. hist. Aug. Tom. I p. 930.

(*c*) *Salmasius* hic legere malebat *ceteros*. Propius ad ductum scripturae vulgatae accedet, si scribas *alios*.

(*d*) Dissertat. de Alexandro Severo Imp., Christianorum sacris per Gnosticos initiato [quae et in his Opusculis repetetur].

(*e*) Vide supra § 9.

an non suspicari pronum est, eas inter fuisse etiam imagines *Pauli et Petri*? Mihi non potest non ita videri.

§ 14. A veritate non longe aberraturus esse videor, si dixero, huiusmodi imagines Christi, e Gnosticorum sacrariis profectas, etiam hodie superesse, et in cimeliarchiis Principum, aut etiam hominum privatorum, inter gemmas, quas Abraxeas vocare mos est, etsi forte incognitas, asservari. Verum quidem est, imagines Christi, de quibus veteres loquuntur, faciem Domini nostri non semper eamdem retulisse, sed sibi invicem non parum dissimiles extitisse, quod supra tetigimus. Vere tamen (*f*) vir magnus observavit, post seculum IV procedente tempore paulatim *unum aliquod picturae vel effigiei Christi exemplar aliis praeferri* consuevisse, et ubique obtinuisse. Nam si quis imagines, tam eas, quae ex veteris Ecclesiae usu etiamnum superstites sunt, quam quas a tribus aut pluribus seculis ubique gentium, a pictoribus peritis effictas deprehendimus, diligenter et accurate inter se conferat, eum notabilis, quae inter illas omnes illico observatur, similitudo latere vix poterit. Apparet facile, eas omnes ex una aliqua imagine archetypa defluxisse. Hanc vero imaginem, quam archetypam voco, ex imaginibus, quas diu in coetibus suis custodiverant Gnostici, originem traxisse auguror. Species certe habitusque oris, quem in nostris imaginibus Christi notamus, cum illis conspirat, quas gemmae quaedam Abraxeae, confectae ut plurimum seculo II vel III, referre mihi videntur. In collectione gemmarum huius generis, quam diligentiae et studio *Iohannis*

(*f*) *Iohannes Pearsonus.* Vide supra § 7.

nis Chifletii debemus, numero 111 occurrit aliqua, quae, ut mihi persuadeo, imaginem divini Servatoris, et quidem recens mortui, Gnosticorum more depictam, oculis nostris obiicit. Adspectus ipse huius imaginis, cum illis Christi Domini picturis, quae nobis continuo et ubique ob oculos versantur, id mihi confestim persuasit. Accedit consideratio Theologiae Gnosticorum, quae in gemmis illis symbolice adumbrata latet, quaeque me in sententia illa non leviter confirmavit. *Chifletius*, cuius eximiam eruditionem etiam Commentarius eius in gemmas Abraxeas satis commonstrat, in effigie illa deprehendit symbola *Iovis Ammonis* et *Scrapidis*; sed de hac eius observatione, sitne vera et solida, dubitare mihi liceat. Ego hic insignia *Iovis Ammonis* vel *Serapidis* certa, aut etiam probabilia, nulla conspicio. In ea gemma, quae in collectione eadem sequitur, num. 112, vultus exprimitur hinc viri, illinc mulieris. Neque diffiteor, imaginem viri illius aliquo ornari Serapidis symbolo, nam calathum gerit in capite, qui in illius simulachris omitti non solet. Vitio igitur *Chifletio* verti haud potest, quod in illa gemma *Serapidem* illique iunctam *Isidem* agnoverit, quamvis in muliere nihil, quod *Isidem* designet, invenire queam. Sit tamen, per me licet, in capite viri calathus, nota *Serapidis*, ne id quidem impedit, quo minus vir ille faciem Christi Domini prae se ferre videri possit. Id vel ex ipsa vultus specie coniicio. Et gemmae hae ipsae, attente et meditate expensae, contemplatorem diligentem monent, plurimisque indiciis condocent, earum auctores symbola quidem Theologiae Paganicae retinere, sed ea ad Theologiam Christianam transferre, atque modo in scholis suis recepto applicare. Testantur etiam

veteres (*g*), sectatores *Simonis Magi*, Philosophi Gnostici, sed qui pro redemtore hominum haberi ipse voluit, imagines illius cum insignibus *Iovis*, et *Helenae* concubinae eius, symbolis Minervae condecoratas effinxisse, illasque honoribus divinis mactasse. Et erunt forte, qui in gemma, de qua loquor, *Chifletiana*, num. 112, *Simonem* et *Helenam* scalpello Gnosticorum repraesentatos esse putent; ego tamen me in ea fateor esse sententia, imagine ista Servatorem optimum, cum Ecclesia pretio sanguinis eius redemta, symbolice hic depictum esse. Sed ea de re ex arbitrio iudicent eruditi et cordati lectores. Illud vero extra omnem dubitationis aleam collocatum esse censeo, imagines has Christi, quae, si feliciter conieci, in gemmis nunc indicatis aliisque Abraxeis pluribus conspiciuntur, omnium quae in toto terrarum orbe extant, esse citra controversiam antiquissimas.

§ 15. Sed quid tamdem etiam de imaginibus Christi hisce, quibus certe antiquiores non dantur, iudicandum esse putabimus? Non credo fore quemquam, qui omnia hactenus dicta et observata rite perpendere dignatus fuerit, cui non eadem quae mihi stet sententia, has benedicti Servatoris imagines ex solo ingenio artificum prodiisse, nullamque prorsus mereri fidem. Iactabant Gnostici, imagines has e domo Pilati, Procuratoris Iudaeae Romani, emanasse, et sic tamdem ad manus suas pervenisse, putantes, se

(*g*) *Theodoretus* Lib. 1 *haereticarum fabularum*, cap. 1, institutum hoc tribuit Simonianis, *Augustinus* vero *de haeresibus* c. 1 ipsi Simoni haeresiarchae, si modo haereticis Ecclesiae Christianae eum annumerare licet, qui Iesum nostrum pro Servatore et redemtore hominum non habuit.

se lepida hac fabella aliquam fictis istis imaginibus verosimilitudinis speciem comparare posse, cuius rei rationem supra suggessi § 4; sed quis tamen usque adeo credulus sit, ut figmentum tale, omni probabilitatis colore denudatum, sibi persuaderi patiatur? Cogitet quis, quaeso, acta Pilati cum Iesu, ac deinde dicat, sitne credibile, hominem eo ingenio ac moribus istiusmodi praeditum, qui tantum divini Servatoris contemtum prae se tulit, imaginem tamen eius, in usum suum, pictoris arte effingi voluisse. Et si id vel maxime cupivisset, unde quaeso Hierosolymae, quae certe pictores tales non alebat, pictorem expiscari potuisset? Et quo, obsecro, temporis articulo, res talis suscepta et absoluta fuisset? Scriptores Ecclesiastici veteres memoriae quidem prodiderunt, Pilatum ea, quae cum Iesu acta erant, per literas nunciasse Tiberio Imperatori, sed imaginum Christi ab eo curatarum et in honore habitarum mentionem nemo iniicit. Et vero tamen dissimile non est, Pilatum imaginem Christi, si quam habuisset, cum literis Romam missurum fuisse. *Irenaeus* hanc Gnosticorum fabellam, de imaginibus Christi e domo Pilati acceptis, ita narrat, ut satis prodat, se eam penitus sprevisse. Non est e scriptoribus Christianis primorum seculorum quisquam, qui ad historiolam istam, ceu fide aliqua dignam, umquam provocarit, cum tamen de imaginibus Christi, quod ex supra dictis abunde colligitur, saepius quaesitum fuerit. *Eusebius* rem hanc indignam credidit, cuius mentionem ullam faceret, etsi Gnosticorum mores depingere non neglexerit, et de imaginibus Christi quaedam etiam observaverit. Illud igitur Gnosticorum commentum nulla profecto verosimilitudinis specie se commendat. Hinc iam sponte consequi existimo, nullam umquam imaginem

 Christi

Chriſti genuinam, et quae faciem eius vere expreſſerit, in mundo extitiſſe. Ita nempe rem hanc Divina Providentia direxit, ut qui Deum et ſalutem ſuam ament (*h*), exemplo magni gentium Apoſtoli, ſolliciti magis ſint de cognitione Chriſti ſecundum ſpiritum, quam ſecundum carnem.

(*h*) Epiſt. *ad Corinthios* II, cap. V, 16.

DIS-

DISSERTATIO,

QVA CONTINENTVR

DE SANCTIS QUIBVSDAM INCOGNITIS, QVORVM MEMORIAE CVLTVIQVE ANNIVERSARIO, IN FASTIS ECCLESIAE ROMANAE, DICATVS EST DIES XIX IANVARII,

CONIECTANEA.

§ 1. Postquam Ecclesia Romana propensioni inveteratae in cultum sanctorum, eorumque reliquiarum, frenum laxavit, regulam sibi praescripsisse videtur, illi, quam semper observarunt Apostoli, e diametro oppositam. *Paulus*, magnus ille gentium Apostolus, id sibi negotii datum esse credebat, ut Athenienses, turpi idololatriae totos immersos, et gentiles in universum omnes, a cultu (*a*) *Dei incogniti*, *quem ignorantes honore divino dignati erant*, ad cognitionem cul-

(*a*) *Actorum* XVII. 23.

cultumque unius veri Dei, in Iesu Christo manifestati, converteret. Et quis neget, ad hunc eumdem finem tendere (*b*) doctrinam Religionis Christianae totam, qualem Apostoli universo orbi promulgarunt, aut aliis promulgandam tradiderunt. At enim in Ecclesia Romana contrarium huius rei non potest non observari. In ea enim videas, miserum rudemque populum a vero Dei cultu, ipsis in Scriptura Sacra abunde revelato, quondam averti, atque ad cultum Deorum ignotorum innumerabilium, vel hominum ad divinos honores evectorum, de quibus nemini aliquid certo constat, abstrahi, ut igitur iure merito dici ipsis queat (*c*): *Adoratis, quod cognitum non habetis.* Intolerandus iste, qui Ecclesiam Romanam olim occupavit, abusus, eum ad modum labente tempore crevit, ut piis quibusdam et bene meritis Ecclesiae illius Theologis pudorem incusserit. Estque in recenti eruditorum memoria, virum (*d*) omni doctrina et virtute egregie ornatum, veritatisque amantem, quem merito suo Ecclesia Romana, cuius extitit alumnus, maximo in pretio et honore habet, graves de hoc abusu querelas effudisse, fideique suae domesticos candide monuisse, ut ab illo sibi prudenter caverent. De argumento hoc plura nunc non differam. Ea tantum, quae alii *de sanctis incognitis Ecclesiae Romanae* observarunt, novo et memorabili exemplo, attenta lectoris cordati consideratione, ut spero, non prorsus indigno, confirmare animus est.

§ 2.

(*b*) Ibidem XIV. 15. Adde caput XVII.
(*c*) Euang. *Iohannis* IV. 22.
(*d*) *Iohannes Mabillon*, Ordinis Benedictinorum ingens ornamentum, in Dissertatione satis nota, *sur le culte des Saints inconnus.*

§ 2. In *Breviario* et *Missali Romano* legitur, diem XIX *Ianuarii*, memoriae et honori sanctorum quorumdam, sed huc usque penitus incognitorum, dicatum esse. In *Canone* etiam *Missae*, qui ex praescripto Ecclesiae Romanae illo die adhibendus est, edicitur, ut eorum nominatim mentio fieri, ipsique eo cultu, quem Ecclesia illa sanctis decrevit, honorari debeant. In *Breviario*, sancti hi incogniti, ad diem XIX *Ianuarii*, istis nominibus designantur: *Marii*, *Marthae*, *Audifacis et Abachum Martyrum*. Notitiam illorum hacce nonnihil uberiorem suppeditat nobis *Martyrologium Romanum*, cuius ad eumdem diem p. 35 haec sunt verba: *Romae in via Cornelia, sanctorum Martyrum,* MARII *et* MARTHAE *coniugum, et filiorum* AVDIFACIS *et* ABACHVM, *nobilium Persarum, qui Romam, temporibus Claudii Principis, ad orationem venerant.* Mox deinde martyrium, quod sancti pertulisse feruntur, ita describitur: *E quibus post toleratos fustes, equuleum, ignes, ungues ferreos, manuumque praecisionem,* MARTHA (*e*) *in Nympha necata est, ceteri sunt decollati, et corpora eorum incensa.* In Codice quodam MSS. Bibliothecae Vaticanae haec (*f*) inveniuntur: *Eodem die dedit sententiam, ut decollarentur, qui dum ducti fuissent via Cor-*

(*e*) Locus idem mox vocatur *ad Nymphas Cathabassi*, vel *Catabassi*, de quo *Paulus Aringhius* in *Roma subterranea* Lib. II cap. XVI § 7 haec habet: *Locus dicitur ad Nymphas Catabassi, quod ibi forte Catabassi alicuius fontes quondam existerent.* Operae pretium est, eiusdem consulere Libri IV caput XX totum, ac praesertim § 2, 3.

(*f*) Apud *Antonium Bosium*, in *Roma sotterranea* Lib. II cap. XIV p. 160, et *Aringhium* in *Roma subterranea* Lib. II cap. XVI § 7.

tem (*h*) Magorum ex Oriente, popularium suorum, aemulari voluisse. Equidem, cum Christum Dominum, in carne manifestatum, prope, ut illi, iam non amplius salutare atque adorare possent, is enim terras reliquerat, saltem Vicarium eius in terra Romae honore hoc afficere, eum coram compellare, humiliter adorare, et muneribus placare voluisse videntur. Impensa haec reverentia Episcopi Romani, aut, si mavis, liminum Petri et Pauli, inprimis si cogites primam illam et puram adhuc venerabilemque Ecclesiae Christianae aetatem, seculum nempe III, in quod historia *Marii* et *Marthae* a compilatoribus martyrologiorum coniicitur, sedi Romanae non potest non esse pergrata, valdeque honorifica. Id vero commodum omne, quod ex historia isthac, in Ecclesiam Romanam redundare videtur, oppido minuit, aut potius plane evertit, quod circumstantiae rei huius vere singularis, sed Ecclesiae veteri penitus ignotae, ita comparatae sint, ut illius refutationem et condemnationem secum vehant. Non facile quisquam hodie reperietur, dummodo historiam Ecclesiae primitivae probe calleat, qui fabulam adeo insulsam, et ab omni veri specie longe remotam, sibi obtrudi aut persuaderi passurus sit. Non diffitetur id, quod dixi, magnus Chronologiae Christianae instaurator, idemque censor Annalium Baronii severus, sed perquam doctus et iudiciosus, *Antonius Pagi*, Francifcani ordinis Sacerdos. Nam (*i*) etsi negare non audeat, sanctos illos, de quibus loquimur, martyrium passos esse, quia Ecclesia Romana id asseverat, quam eius modestiam imitatur

(*h*) *Matthaei* cap. II.

(*i*) *Antonius Pagi* in *Critica Annalium Baronii*, ad A. C. 268. num VI et VII, et ad an. 269. num II.

tur vir ceteroquin de historia Ecclesiastica praeclare meritus (*k*), *Sebastianus Nanus Tillemontius*, ostendit tamen bonis rationibus, circumstantias historiae istius, quales in *Martyrologiis* et *Actis Sanctorum* leguntur, tales esse, ut fidem mereantur nullam. Recte igitur pronuntiat, acta istorum sanctorum esse supposita et conficta, laudatque *Ruinartum*, ut qui, in *Sinceris Actis Martyrum*, eis locum nullum concesserit. Sunt igitur manentque Persae hi sancti penitus ignoti, neque norunt docti Ecclesiae Romanae fautores, quid de illis dici aut censeri debeat. Pluribus post *Pagium* id ipsum adstruere, prorsus supervacaneum mihi videtur, cum ea, quae in medium allata iam sunt, eruditorum omnium consensu, rem hanc ad liquidum perduxerint. At paulo ulterius progredi hic animus est, etenim sanctis hisce Persis, ut spero, larvam detraham, eoque efficiam, ut ex incognitis divis, recuperata pristina nativa forma, homines evadant oppido et bene noti. Perfacile tum cuivis erit iudicare, quisnam inter sanctos locus illis fuerit assignandus, quove sint honoris et venerationis cultu ornandi.

§ 4. Si coniectura mea, quam lectorum iudicio nunc submittam, aliquid soliditatis habet, fatendum erit, *Marium*, *Martham*, ceterosque illos, qui in Martyrologio, aliisque sanctorum catalogis, locum non infimum occupant, re ipsa venerabili sanctorum nomine et confessu penitus indignos esse. Nisi vehementer fallor, fuerunt illi omnes, de quibus hic disserimus, miseri caecique gentiles, multisque insuper vitiis ac criminibus turpiter contaminati. Duo illa no-

(*k*) *Dans les Mémoires pour servir à l'histoire Ecclesiastique*. Tom.

nomina, in hac sanctorum historia iunctim memorata, *Marii* et *Marthae*, suspicionis meae, quam lectori iam exponam, fundus et origo extiterunt. Quis enim nomina haec, iunctim sic, ut dixi, in eadem historia commemorata legere vel audire potest, cui non in memoriam continuo redeat C. *Marius*, fortissimus et felicissimus Romanorum Imperator, et quam is in exercitu secum circumducere solebat, *Martha*, mulier Syra. *Marii* nomen in historia Romana multo clarius est, quam ut de eo aliquid addere operae pretium sit. Quoniam vero *Marthae* nomen longe est ignobilius et obscurius, paucisque scriptoribus dictum, adferam quae de ea *Plutarchus*, auctor cum paucis comparandus, literis mandavit. Sic autem ille (*l*): *Marius mulierem quamdam Syram, nomine* MARTHAM, *quae ferebatur edere vaticinia, in lectica decumbentem, magna circumducebat veneratione. —— Lectica fere vehebatur; ad rem divinam autem procedebat, purpureum amictum duplicatum, fibulaque supra pectus constrictum gerens, et hastam vittis ac stemmatibus redimitam, manu ferens. Dubitarunt tamen complures, verene ei fidem habuerit Marius, an serviens ex composito huic fabulae, ostentaverint eam mulierem.* E scriptoribus historicis Latinis, comitis huius et amicae *Marii* meminit quoque *Frontinus*, tametsi nomen suppresserit (*m*). C. *Marius*, inquit, *sagam quamdam ex Scythia habuit, a qua se dimicationum eventus praediscere simulabat.* Videtur auctor hic postremus in eo differre a *Plutarcho*, quod quam hic mulierem Syram dixit, ille e Scythia eam arcessitam esse scribat. Sed bene est,

(*l*) *Plutarchus* in *vita Marii* p. 414 et 415.
(*m*) De Strategematibus Lib. 1 cap. 11 § 12.

ma arcus illius parte, a sinistro latere, effigiem huiusmodi mulieris, crinibus passis, eoque corporis habitu et statu insignis, qui vatibus foeminis tribui solet. Ex his quae disputavimus, satis perspicere licet, *Marium* de *Martha* illa, rerum a se gestarum comite, deque sua cum eadem amicitia, gloriatum esse, eiusque etiam in monumentis expeditionum suarum bellicarum publicis, mentionem honorificam extare, aut etiam effigiem exhiberi voluisse.

§ 5. Qui sint *Marius*, et *Martha*, piorum Christi martyrum choro, in Martyrologiis Sanctorumque Actis, liberaliter adscripti, detexisse mihi videor. Quid vero, inquies, de reliquis duobus, *Audifaca* et *Abachum*, dicendum esse indicabimus? Fuerintne illi saltem et origine et domicilio Persae, qui devotae pietatis stimulo acti, e Persia Romam adorandum se contulerint. Ego vero minime censeo. Alterum certe eorum, *Abachum* nempe, Germanum aut Gallum origine fuisse arbitror. Vt vero hoc ipsum, quod primo quidem intuitu paradoxi loco habendum videri poterit, planum manifestumque faciam, recurrendum mihi iterum erit ad arcum triumphalem *Marii*. Erat is, quemadmodum eruditi norunt, in honorem C. *Marii*, inque memoriam victoriae ingentis geminae, alterius quidem ad Aquas Sextias, de Ambronibus et Teutonibus, alterius vero prope Vercellas, de Cimbris ab eo reportatae. Postquam Imperator ille, idemque tum Consul Romanus, proelio cruento sed auspicato

tarchum loc. cit. p. 414. *Strabonem* Lib. IV p. 127. editionis ab ipso *Casaubono* curatae, et ad eum *Casauboni* notas. Qui ceteroquin expendere dignabitur, quae *Sponius* ipseque *Montefalconius* de arcu isthoc memoriae mandarunt, de veritate opinionis receptae non dubitabit.

to hostes vicisset et prostravisset, fortuna usus est adeo secunda, ut *Teutobochum*, gentium harum regem caperet vivum, quare faustum hunc proelii eventum, in arcu triumphali, memoriam tantae rei ad posteros transmissuro, tacite praeteriri noluit. Supervacaneum haud erit hic apponere, quae eam in rem *Montefalconius* observat (*q*). *Iosephus Pisaeus*, ita scribit, *qui historiam Arausicanam Gallico idiomate edidit* A. 1639. *ait: in latere occidentali, ubi tropaea et captivi, cum ex captivis unus diu ante excidisset, lapidem qui erat huic captivo suppositus, item excidisse, quadraginta circiter annis, antequam librum suum ederet, in quo lapide scriptum erat Teutobochus, quod erat, inquit ille, nomen regis captivi, additque, patrem suum vidisse lapidem, et hoc nomen legisse.* Addit *Montefalconius: si nomen illud vere in lapide fuerit, regis utique Teutonis esse potuit.* Quodsi autem delineationem arcus Mariani, quem nobis dedit praestantissimus *Montefalconius*, intueor, in suprema illius regione videor mihi cernere captivum, qui genibus nixus se ipsum dedit. Romae etiam hodieque ostenduntur duo tropaea *Marii* marmorea (*r*), *quorum alterum habet*

(*q*) *Montfaucon*, ubi supra, p. 170.

(*r*) *Barthol. Marlianus* in *Topographia Vrbis Romae* Lib. V cap. XIV p. 91. b. Adde *Andr. Fulvio Antichita di Roma* Lib. II p. 57, 58, et *Petri Martyris Felini*, Servitae, *Trattato delle cose maravigliose dell' alma citta di Roma* p. 297. sq. Sunt equidem, qui in dubium vocent, sintne tropaea haec re ipsa Marii. Vbi vero perpenduntur, quae viri docti iam citati, cumque his *Olaus Borrichius* in *antiqua Romae facie* cap. VII et *Montefalconius* in *Diario Italico*, p. 108, 109 et 170, observarunt, dubio locus non supererit.

bet thoracem cum ornamentis et clypeis, et ante se imaginem captivi iuvenis, brachiis post tergum vinctis: alterum vero instrumenta omnia ad pugnandum, et clypeos, quae dicuntur fuisse C. Marii de triumpho Cimbrico erecta. Haec sunt, quae a Sylla disiecta C. Caesarem Dictatorem instaurasse, memorat Suetonius. Haud ambigo, quin iuvenis ille captivus, brachiis post tergum vinctis, qui in tropaeorum Marianorum altero conspicitur, sit ille ipse *Teutobochus*, quem arcus triumphalis Arausicanus nomine hoc designasse dicitur.

§ 6. Memoria huius *Teutobochi*, non in tropaeis tantum et monumentis publicis, quod nunc vidimus, conservata fuit, sed meminerunt eiusdem historici, qui bella et victorias *Marii* attingunt. E Graecis *Plutarchus*, in historia *Marii*, mentionem iniicit (*s*) *regum Teutonicorum, a Mario in bello Cimbrico captorum*, quamvis nomina eorum omiserit. At ipsum quoque *Teutobochi* nomen apud scriptores Latinos legitur. De eo haec habet *Florus* Lib. III cap. 3: *Rex ipse Teutobochus — proximo in saltu comprehensus, insigne spectaculum triumphi fuit, quippe vir proceritatis eximiae super tropaea sua eminebat.* Reperitur nomen idem apud *Eutropium*, sed librariorum negligentia nonnihil corruptum. Sic enim legimus Lib. V [c. I] p. m. 48. *Cum Cimbris conflixit Marius, et duobus proeliis* CC *millia hostium cecidit*, LXXX *millia cepit, et ducem eorum Teutobodum.* Scriptura eadem vitiosa *Orosii* Codices [v. 16] quoque occupavit. Quam non facile vero erat librario, rerum harum mediocriter tantum perito, ex *Teutobocho*, suum effingere *Teutobodum*. In *Eusebii Chronicon Hieronymianum*, idem illud

(*s*) *Plutarchus* in *vita Marii* p. 41.

illud mendum, ſed novo etiam auctum, ſeſe inſinuavit. Ita enim ſcriptum ibi (*t*) deprehendimus: c c *millia Cimbrorum caeſa*, l x x x *millia capta per Marium, cum duce Teutomodo.* Miror ſane, quid magnum *Scaligerum* inducere potuerit, ut lectionem hanc vitioſam, ex alia non meliori ortam, retinendam et defendendam eſſe putaverit. Nemo, ut ſpero, qui hactenus allata, eo quo par eſt candore, expenderit, vitio mihi dabit, quod in Latinorum ſcriptorum locis a me adductis omnibus legendum eſſe cenſeam *Teutobochum.* Sed quorſum, inquies iam, haec omnia, quae de *Teutobocho*, rege Teutonum, vel Cimbrorum, a *Mario* in vincula coniecto, ſatis prolixe diſputata fuerunt? Nempe ut oſtendam, in hiſtoria *Marii*, et rerum ab ipſo in bello Cimbrico geſtarum, uti et in monumentis, in memoriam huius belli a fortiſſimo Imperatore, tanto cum ſucceſſu profligati, *Marii, Marthae*, et *Teutobochi*, ſaepe iunctim mentionem fieri conſueviſſe, ſicuti etiam in Actis Sanctorum noſtrorum, nomina eadem *Marii, Marthae*, et *Abachum*, amice ſociata leguntur. Iam vel me tacente, intelligi facile poterit, quaenam de nomine *Abachum*, mihi ſedeat ſententia. Suſpicor nempe, ex voce *Teut*OBOCHVM, in Inſcriptione corrupta et mutilata, alicubi reperta, natum fuiſſe nomen pariter corruptum ABACHVM. In lapide, qui, ut mihi perſuadeo, confingendae ſanctorum noſtrorum hiſtoriae argumentum ſubminiſtravit, legebantur nomina MARII *et* MARTHAE integra et incorrupta. Additum quoque erat nomen *Teutobochi*, quia id ſummo honori et gloriae ſibi duxerat *Marius*, quod *Teuto*BOCHVM in poteſtatem

(*t*) *Hieronymus* in *Chronico Euſebii* p. 149. edit. *Scaligeri* ultimae.

tem suam redegisset vivum, ideoque in lapide, memoriae honorique eius dicato, id omitti non debebat. Neque dubito, quin lapis ille TEVTOBOCHVM primitus bene et distincte expresserit. Sed tempus edax rerum literas primas huius nominis TEVT ita corrosisse videtur, ut aut prorsus evanuerint, aut distincte saltem legi haud potuerint. Remansit ergo tantum, quod legi posset OBOCHVM, ex quo lector aliquis Christianus, sanctos cogitans et quaerens, confecit ABACHVM, propter aliquam harum syllabarum (*u*) cum nomine alicuius Prophetae Veteris Testamenti, omnibus noti, aliquam similitudinem et affinitatem.

§ 7. Trium nominum, quae, in Actis Sanctorum Ecclesiae Romanae, iunctim leguntur, *Marii*, *Marthae*, et *Abachum*, rationem mihi videor reddidisse. Sed superest quartum *Audifacis* nomen, quod quale sit, quove referri possit, haud certo dixerim. Variae mentem meam subeunt coniecturae, in quibus tamen, quod non invitus fateor, mihi ipse haudquaquam satisfacio. Ne tamen nihil dixisse videar, adferam coniecturas duas, quae aliquam forte verosimilitudinis speciem prae se ferre quibusdam videbuntur, sed quas lectoris arbitrio penitus permitto. Superveniet fortean alius, ingeniosior me feliciorque hic coniector. Cogitare quis posset, nomen AVD*ifacis*, vel AVT*ifacis*, non inepte coniungi posse cum illo ABACHVM, ut nempe utrumque sibi iunctum, illum, quem quem quaerimus, TEVTOBOCHVM componat. Si lapis, ex quo voces semesae non sine difficultate erui potuerunt, adesset et inspici posset, tutius ea de re ferre liceret iudicium. Quam mirificas enim, in lapidibus vetustis, temporum iniuria mutilatis, vocum tum compo-

(*u*) Vide infra.

positiones, tum disiunctiones, lectores etiam periti, ne de imperitis dicam, exsculpere soleant, obscurum illis non est, qui ad talia studia animum umquam applicuerunt. Sed hac de re aliquid infra nobis etiam tangendum erit. Alii cuipiam in mentem venire poterit, *Audi* FACEM spectare potuisse ad *Martham*, quam Inscriptio nuncupaverit VATEM, sicut *Frontinus*, § 4 ad testimonium vocatus, *sagam*. Ex voce hac, si coniectura admitti posse videbitur, imperitus quidam inscriptionis lapidariae lector confecit FACEM, ac insuper vocem hanc nullius pretii cum alia etiam imperitius combinavit, unde tamdem exiit *Audifax* et *Audifacis*. Sed quoniam tamen suspicionibus hisce, alio adhucdum fundamento destitutis, nihil certi solidique subest, praestabit nunc quidem manum de tabula auferre.

§ 8. In historia sanctorum nostrorum, qualem Martyrologia et Sanctorum Acta nobis exhibent, aliquid praeterea occurrit, quod ex historia Imperatoris Romani C. *Marii* desumi potuit, et quod forte Inscriptio, de qua suspicionem meam aperui, breviter et paucis tetigit, et quod probabiliter lector Christianus, pro indicio certo martyris, et martyrii ab ipso perlati, habendum esse iudicavit. In Actis quibusdam illorum, de quibus hic disserimus, Sanctorum Martyrum, et hoc refertur, honorem sepulturae ipsis denegatum fuisse (v): *Quorum corpora iussit incendi, ne sepulturam haberent.* Hancque persecutorum saevitiam exanimata martyrum corpora re ipsa experta fuisse, asseritur in *Martyrologio Romano Baronii* (w), ubi

(v) Acta MSS. in Codice Vaticano, apud *Bosium* et *Aringhium*. Vide supra, § 2.

(w) Locum *Martyrologii* prolixius citatum vide § 2.

ubi haec leguntur: *Sunt decollati, et corpora eorum incensa*; quamvis alii Actorum compilatores id inficias iverint. Istiusmodi exempla denegatae, primis his temporibus, Christianis sepulturae, in *Sinceris Actis Martyrum*, qualia a *Ruinarto* edita habemus, non quidem plane nulla occurrunt, sed sunt tamen oppido rara. Saevi piorum hominum persecutores et carnifices, ubi eorum sanguine, cruciatibus, et morte satiati essent, ipsa corpora trucidatorum amicis ut plurimum, aut gregalibus, vix ac ne vix quidem invidere solebant. Praeterea nondum illo tempore Martyrum reliquiae distrahebantur, aut multo aere coëmebantur: nondum illis honos habebatur superstitiosus, quem Martyres ipsi cum indignatione repulsuri fuissent. Cur igitur Christianis reliquias corporum misere enecatorum aut excruciatorum denegassent Ethnici? Haec sunt ut plurimum sequioris aevi. At credi potest, ea quae Mario Imperatori Romano post mortem evenere, et quae forte Inscriptio, de qua dixi, attigerat, in Acta Sanctorum *Marii* et *Marthae* derivata fuisse. *Mario* certe (*x*) Imperatori Romano, *Cornelium Syllam*, quo inimicum saevum magis et implacabiliorem expertus numquam est, sepulturae honorem et commoda invidisse, et, quantum in ipso erat, eripuisse, ex historia constat. Nam cum Sylla post Marii obitum Romam rediisset, omniaque iam ex nutu et libidine ageret, etiam de mortuo hoste vindictam sumturus, ossa eius effodi, et in Anienem, fluvium praeterlabentem, coniici iussit. Idem vero metuens, ne post mortem sibi forte par pari referretur, Testa-

(*x*) *Cicero de Legibus* Lib. II c. 22. *Valerius Maximus* Lib. IX c. 2. *Plinius Histor. Natur.* Lib. VII c. 54.

Teſtamento iuſſit oſſa ſua igne cremare, cum antehac genti Corneliorum in more fuiſſet, corpora defunctorum non comburere, ſed humo mandare.

§ 9. Equidem praevideo, fore lectores, quibus mirum ſupra modum videbitur, Ethnicos tres, *Marium*, *Martham*, et *Teutobochum*, quorum primus gente Romanus, tertius Germanus aut Gallus, mulier vero e Syria oriunda fuit, in Chriſtianos Perſas, ſanctosque veritatis Evangelicae teſtes, ſanguineque conſperſos Martyres, transformari potuiſſe. Neque nego, transformationem talem, prima fronte, non poſſe non admodum peregrinam vehementerque paradoxam videri. Sed in Martyrologiis Actisque Sanctorum, quae Eccleſia Romana iudicio ſolemni probavit, cultusque illius, quem ſanctis plurimis decrevit, fundamentum unicum eſſe voluit, transformationes huius generis ita rarae non ſunt, atque imaginari ſibi quis poſſet. Quisquis operam legendo *Martyrologio Romano*, a *Caeſare Baronio* compilato et digeſto, ac iudicio Pontificum ſummorum publico veluti obſignato, aut meditate perpendendis, quae de eo (y) a viris doctis monita iam ſunt, ſtudioſe impendere voluerit, nullo negotio id, quod hactenus adſtruxi, ſibi perſuaderi ſinet. Vix mente quis concipere aut credere poteſt, quot quamque inſulſos et ridiculos errores, partim ignorantia incredibilis, partim negligentia et incuria eorum, qui ſeculis mediis hiſtorias Sanctorum et Martyrum contexendas in ſe ſuſceperunt, no-

(y) Poſſunt praeter alios hic evolvi *l'Hiſtoire de l'Egliſe*, par Mr. *Basnage* Tom. II p. 1038, 1039, et *Mich. Geddeſii detectio craſſorum quorumdam errorum in Martyrologio Romano*, quae in *Miſcellaneis* eius, Anglico ſermone publicatis, reperitur Volum. II.

nobis pepererit. Vt dictis fidem faciam, exemplis nonnullis ea corroborare animus est. In *Martyrologio Romano* celebratur ad d. XVI *Februar.* memoria *in Aegypto S. Iuliani Martyris, cum aliis quinque millibus* (z). Viris doctissimis, et in historia Ecclesiastica magna cum laude versatis, non citra rationem visum est, martyrologii huius compilatorem, cum alicubi legisset, *S. Iuliani Martyris, cum aliis quinque mil.* id est, *militibus*, quae vox in Actis Sanctorum et Martyrologiis toties occurrit, ex eo confecisse *quinque millibus.* Ipse doctissimus *Tillemontius*, qui in historia Ecclesiastica sex primorum seculorum, laboriose, docte, et accurate contexta, nihil studio tam exquisito persequitur, quam historiam Sanctorum et Martyrum, hic tamen ita iudicat (*a*): *Ad hunc diem* XVI *Februar. refertur etiam Martyrium S. Iuliani cuiusdam, cum quinque millibus Aegyptiorum, sed quos reducere oportet ad quinque.* Vix dubitari potest, quin argumentum huius historiae desumtum sit ex *Eusebii Historia Ecclesiastica* (*b*), ubi martyrium *Pamphili* describit. Refert enim, inter Martyres, qui eodem tempore, Caesareae in Palaestina, morte sua Dominum glorificarunt, fuisse etiam *Iulianum*, et paulo ante dixerat de Martyrio *quinque Aegyptiorum*, qui e Cilicia reversi in patriam suam pergere voluerant. Affert etiam quinque illorum Aegyptiorum nomina, *Eliae* videlicet, *Hieremiae*, *Esaiae*, *Samuelis*, et *Danielis*, haec enim nomina e scriptura petita,

(*z*) Vide *Geddesii* librum cit. p. 189. sq.

(*a*) *Mémoires pour servir à l'histoire Ecclesiastique* Tom. V p. 427.

(*b*) *Eusebius* de Martyribus Palaestinae cap. XI.

ta, abiectis pristinis, adoptaverant. Horum martyrium *Eusebius* refert ad diem XVI Februar. qui ipse dies in *Martyrologio* quoque *Romano* notatur Et in eodem *Martyrologio* confestim sequitur: *Caesareae in Palaestina, Sanctorum Martyrum Aegyptiorum, Eliae, Hieremiae, Esaiae, Samuelis et Danielis.* Sunt nempe haec nomina quinque illorum Aegyptiorum, quorum martyrium modo erat narratum, sed qui, nescio quo casu, ex *quinque*, in *quinque millia* conversi fuere. Compilator huius historiae, quisquis fuit, ex diversis Sanctorum Actis, quae nonnisi rem unam referebant, confecit historias duas, quas tamen ad unum eumdemque diem retulit, et quae descripserat, ea novo errore commaculavit, dum ex *quinque* militibus, aut hominibus, *quinque millia* confinxit. Ad diem I *Iunii* in *Martyrologio Romano*, memoria celebratur in Aegypto *Sanctorum Martyrum, Iscyrionis ductoris militum, et aliorum quinque militum, qui sub Diocletiano Imperatore, pro fide Christi, diverso mortis genere peremti sunt.* An hi confusi fuerint cum quinque illis Aegyptiis, quos etiam sub *Diocletiano* et consortibus Imperii passos esse, et *Eusebius* testatur, et in *Martyrologio* repetitur, aliis diiudicandum relinquo. Sunt tamen, quae mihi id suadeant. *Martyrologium Romanum* ex multis Martyrum et Sanctorum historiis compilatum fuit a pluribus, et nonnumquam manu valde imperita, aut oscitante. Non igitur est, quod quis miretur, tantam errorum intolerabilium, et fere incredibilium, segetem in farraginem illam irrepsisse. In eodem Martyrologio ad diem XXIV Iul. haec legimus: *Amiterni in Vestinis passio SS. militum octoginta trium.* At vero (c) in *Mar-*

ty-

(c) *Geddesius*, ubi supra, p. 195. sq.

tyrologio Lucenſi, haec longe aliter concipiuntur, iſto videlicet modo: *Amiterni*, *octoginta tribus milliaribus ab urbe*, *in via ſalutari*, *paſſio S. Victorini*. Conſentiunt cum hac editione Codices optimi, inter quos et ille nominandus, qui fuit in Bibliotheca Chriſtinae Reginae Sueciae; ut taceam, lectionem horum codicum ipſa ſua probabilitate ſe tueri. Si milliaria, quae ſunt menſurae viarum, potuerunt transformari in homines, et in Sanctos quidem atque Martyres, quid opus eſt mirari transmutationem *Marii*, *Marthae*, et *Abachum*, ſive *Teutobochi*, caecorum gentilium, in pios Chriſti confeſſores et Martyres? Quot non exempla alia ſimilium errorum, hallucinationum, et figmentorum, adducere poſſem, quorum non pauca ipſi communionis Romanae cordati ſcriptores mihi ſuppeditant. Sed haec non ſunt iſtius loci. E diverticulo iam revertendum mihi eſt in viam.

§ 10. Vt igitur ad ſanctos noſtros perſonatos, Perſas nimirum, *Marium*, *Martham*, et *Teutobochum* redeam, ita ſentio, Inſcriptionem aliquam antiquam, temporis iniuria vehementer corruptam atque mutilatam, perperam praeterea ac imperite explicatam, in qua nimirum mentio extabat veteris *Marii*, comitis eius *Marthae*, et devicti ab eo *Teutobochi*, fingendae illi Sanctorum Perſarum hiſtoriae, quae nunc in Martyrologiis et aliis Sanctorum Actis deprehenditur, occaſionem primam ſubminiſtraſſe, etſi nullus dubitem, eam a Martyrologis et Legendariis poſthaec acceſſionibus variis fuiſſe locupletatam. Mihi vero diſſimile haud videtur, Iulium Caeſarem, Dictatorem perpetuum (*d*), cum tropaea *Marii*, Romae erecta, ſed poſtea a Sylla,

(*d*) *Suetonius*, in *vita Caeſaris*, cap. XI.

la, crudeli eius hoste, eversa restaurasset, memoriam huius (*e*) sui avunculi Inscriptione aliqua celebrare posteritatique commendare voluisse; quae res ab eo fortiter et feliciter gestas breviter recenseret, ex qua proinde nomina *Marthae*, et *Teutobochi*, abesse omnino non potuisse videntur. Ferebatur talis aliquando Veronae inscriptio, quam (*f*) se vidisse testatur *Iacobus Sponius*, sed quam adulterinam esse et supposititiam iudicavit, qua de causa etiam argumentum eius silentio involvit. Extat et alia talis Inscriptio, quam *Petrus Martyr Felinus*, e Servitarum ordine (*g*), publici iuris fecit (*h*), sed quae mihi quidem non vide-

(*e*) Marius enim in matrimonium duxerat Iuliam, patris Iulii Caesaris sororem.

(*f*) Voyage de Mr. *Spon*, Tom. II p. 286.

(*g*) In libro Italice scripto, *de mirabilibus urbis Romae*, edit. Romae 1615, p. 297, 298.

(*h*) Inscriptio haec, recentiori, ut auguror, manu, ab erudito quodam Italo adornata, talis a *Petro Martyre Felino* edita est. C. *Marius Cos.* VII. *prid. Tribun. pl. Q. Augur. Trib. mil. extra hostem, bellum cum Iugurtha Rege Numidiae, Procos. gessit, eum cepit et triumphans in Iovis aedem, secundo consulatu, ante currum suum duci iussit. Tertium Cos. absens creatus est*, IV *Cos. Theutonorum delevit exercitum.* V. *Cos. Cymbros fudit, ex eis et de Theutonis iterum triumphavit. Remp. turbatam seditionibus Tr. Pl. et Praetor, qui armati Capitolium occupaverant.* VI *Cos. vindicavit post* LXX *annos, Patria per arma civilia pulsus, armis restitutus.* VII *Cos. factus est, De manubiis Cymbris, et Theutonicis, honori et virtuti, victor fecit, Vestae triumphali calceis punicis.* Plura hic essent observanda. Vnicum tamen ego hocce tantum monebo. Praeter *Petrum Martyrem*, hactenus visus mihi non est quisquam, qui, loquens de tropraeis *Marii*, inscriptionis huius meminerit. Illi ipsi, qui tropaea haec vere *Marii* esse docent, numquam tamen ad Inscriptionem hanc provocant, quae ceteroquin litem dirimere potuisset.

detur esse melioris commatis. Quidquid autem sit, de quo lectores eruditi et candidi iudicent, ego sic arbitror, inscriptionem aliquam huius indolis, sed antiquam et genuinam, in manus Christianorum Romanorum aliquando incidisse, quam tamen, cum detegeretur, vehementer iam corruptam, detritam, lectuque perdifficilem fuisse oportet, quod ex mutilatione nominum, quae in historia sanctorum nostrorum observatur, facile aestimari potest. Mutilatio haec totius Inscriptionis, et obliteratio tum literarum quarumdam, tum integrarum vocum, quae illam, ut credo, vehementer deformavit, peperit nobis, si recte auguror, nomen antehac plane inauditum et ignotum *Abachum*, deletis nempe, aut vitiatis prioribus vocis illius literis, *Teut*, ut vel plane non, vel nonnisi perdifficulter legi potuerint. Idem, me iudice, dicendum quoque erit de nomine *Audifacis*, quod supra verbo iam tetigi, § 7. At nomina heroum in historia hac praecipuorum, *Marii*, et *Marthae*, integra utique et incorrupta permanserant, quo tempore Inscriptio in manus Christianorum pervenit. Credique facile potest, nomen ultimum, *Marthae* scilicet, cuius (*i*) in historia Evangelica N. Testamenti plus semel mentionem fieri nemo ignorat, quodque in historia pariter Ecclesiastica saepe cum laude commemoratur, effecisse, ut quidam sibi persuaserint, aut certe aliis persuadere voluerint, illos omnes, quorum nomina in lapide legerentur, pios fuisse cultores Christi, veraeque religioni addictos. Ad quod et istud adiungi potest, Inscriptionem lapidariam videri subinnuisse aliquam persecutionem, quae Mario etiam post fata fuit decreta, quod supra tetigimus § 8. Probabi-

(*i*) Euang. *Lucae* cap. x, *Iohannis* xi et xii.

bile porro est, auctorem Inscriptionis, quam semper hic supponimus, *Martham*, comitem *Marii*, a patria dixisse *Syram*, unde perquam facile fieri potuit, ut lector minus exercitatus, Romanaeque historiae non bene gnarus, praesertim cum Inscriptionis vitiatae lectio esset perdifficilis, ex voce *Syram* extorserit *Persarum*, hocque facto sibi imaginatus fuerit, reliquos etiam, quorum meminisset Inscriptio, e Persia profectos esse. Qui in legendis vetustis, tum Graecorum, tum Romanorum Inscriptionibus, aliquod tempus impendit, quique praeterea diversas earum interpretationes, ab eruditis excogitatas, et ipsis persaepe invitis obtrusas, seria aestimatione perpendit, ac ad errores multiplicis generis, etiam a viris doctis, in earum interpretatione admissos, animum advertit, coniecturas meas de Inscriptione *Marii*, usque adeo non mirabitur.

§ 11. Id quod ductori exercituum Romanorum valde superstitioso et crudeli, C. *Mario* evenit, ut in Ecclesia Romana, choro Sanctorum Martyrum adderetur, et diebus festis cultuque religioso honoraretur, id multis aliis pariter accidit, illo honore nullo pacto dignioribus. Quid in Ecclesia Romana, multi Deum vere timentes, pietatique ex animo dediti, dicerent aut cogitarent, si ex iis, quos diebus festis et solemni invocatione reverentur, et ad quos, ceu potentes apud Deum intercessores, confugiunt, quosdam rite cognitos atque perspectos haberent? Nihil dico, quod non (*k*) docti et candidi Ecclesiae illius Theologi ultro fatentur et deplorant. Illustris quondam in Gallia scriptor, *Dionysius Salvagnius Boësius*

(*k*) Prae ceteris evolvi et consuli hic meretur la *Dissertation, sur les Saints inconnus, du P. Mabillon.*

sius (*l*) testatur, in vico quodam Comitatus Avenionensis, ab incolis, simulachrum quoddam *Niobes* vetustae, Poëtis Graecis Romanisque tantopere celebratae, sub nomine *Sanctae Nieblae*, satis diu cultum invocatumque fuisse, donec tamdem *Iosephus Suaresius*, Episcopus Vasionensis, deprehenso tam crasso turpique errore, tam nefando indignoque cultu mulieris Ethnicae et impiae, e medio tollere iuberet. In ipsa Ecclesiae Romanae sede ac metropoli, Romae, templum consecratum est memoriae et cultui S. *Hadriani*, de quo in *Martyrologio Romano* haec leguntur ad diem VIII Septembris: *Nicomediae S. Hadriani Martyris, qui cum aliis sub Diocletiano et Maximiano, Augustis, martyrium crurifragio consummavit.* ——— *Eorum reliquiae, a Christianis Byzantium delatae, reverenti honore sepultae fuerunt: inde postea S. Hadriani corpus Romam hoc die translatum fuit, in qua ipsius Festivitas potissimum celebratur.* Acta autem horum Sanctorum, quae *Surius* vulgavit, ad eumdem diem, in haec verba concepta sunt: *Maximianus autem iussit corpora eorum flammis exuri, dicens: Ne forte veniant Galilaei et tollant.* Et tamen, si audias *Martyrologii Romani* compilatorem, reliquiae horum corporum Romam translatae fuerunt. Nempe historiola aliqua a Legendariis confingenda erat, ut cultui S. *Hadriani* Romano color aliquis, aut praetextus speciosus pararetur. Sed figmento illo viris solide eruditis imponi tamen non potuit, quippe qui, teste (*m*) illustri *Montefalconio*, iucundissimo Musis, eruditisque omnibus nomine, post adhibitam seriam et diligentem explorationem, certo tamdem depre-

(*l*) In Commentario ad *Ovidii Ibin* v. 587.
(*m*) In *Diario Italico* p. 17.

prehenderint, *Hadrianum*, in illo templo urbis Romanae publice et solemniter cultum, alium non esse a notissimo illo *Hadriano*, Imperatore Romano, quo inter primos Imperatores non fuisse quemquam fautorem avitorum sacrorum magis superstitiosum, inter omnes convenit, et qui tamen more Romanorum impio, atque aliorum Imperatorum exemplo, Deorum immortalium coronae additus, templo atque divino cultu honoratus fuit. Sed quod minime sperare potuisset is, quem inter Persecutores Ecclesiae Christianae numerant, ab illa ipsa Ecclesia, Romana scilicet, in eodem illo templo (*n*), quod superstitio Paganica Numini eius consecraverat, omni illo honoris genere, qui Sanctis et Martyribus apud Romanenses decernitur, publice cumulatur, coliturque. Aut igitur, qui in illo templo adoratur *Hadrianus* S. est famosus ille Imperator Romanus, aut re ipsa nihil est, convenitque illi ex asse, quod (*o*) magnus Apostolus, de idolo quocumque pronunciavit, *illud nihil esse in mundo.* Si tamen id contingere potuit *Hadriano* Imperatori, cur non antiquiori *Mario?* Acta ex errore conficta, et supposita, utriusque cultum pepererunt. In eadem urbe templum est S. *Laurentii in Lucina.* Plebi persuasum est, *Lucinam* hanc sanctam fuisse Matronam coetus Christianorum. At is ipse, cuius observatione in alio argumento modo nunc usus sum, praestantissimus *Montefalconius* (*p*) dubitandum non esse censet, *Lucinam* illam re ipsa esse Deam Romanorum principem, *Iunonem Lucinam*, siquidem eius ho-

(*n*) Meminit huius Templi *Iulius Capitolinus* in *Antonio Pio* cap. 8. et in *Lucio Vero Imperat.* cap. 3.
(*o*) In *Epistola ad Corinthios* 1 c. VIII v. 4, et x. 19.
(*p*) In *Diario Italico* p. 234.

honori et cultui idem illud templum ab antiquis Romanis dedicatum fuerit. Redit aliud nunc in memoriam, quod prioribus exemplis addere, non abs re fuerit (q). Contigit nempe ante annos plus minus quadraginta, ut in Britannia Aremorica, prope *castellum*, quod ab incolis *Bloscon* nuncupatur, simulachrum vetus idoli Celtici efloderetur, cui superstitio vicinae plebis, nomen S. *Pyrici* indidit. Is autem Fani S. *Pauli Leonini* fertur fuisse *Episcopus*. Cum itaque crederetur, idolum effossum imaginem referre viri sancti, ad illud precibus invocandum, donisque placandum, diu undique confluxit multitudo finitima, donec eruditus quidam e Clero Ecclesiastico vir, indiciis certis comperisset, esse haud dubie idolum, a Celtis olim cultui idololatrico destinatum, et illo cultu re ipsa quoque honoratum, eaque de causa, e loco sacro clanculum amovisset. Si laudabile hoc exemplum viri de Ecclesia sua optime meriti, in Ecclesia Romana alii, quibus ad rem hanc sollicitudine et cura ipsorum utique dignam, eruditio idonea et iudicium acre suppetit, candide vellent sequi, quanta non sanctorum copia e *Martyrologiis* expungeretur? Taceo exempla alia plurima, a scriptoribus Protestanticis observata, ideoque a me hic praetermissa.

§ 12. Verum ad rem nostram maxime facit, ut exemplis idoneis ostendamus, vetustas inscriptiones, longo temporis tractu depravatas, aut a lectoribus imperitis perperam explicatas, confingendis, invocandis, et colendis sanctis, qui tales numquam fuerunt, oc-

(q) Mr. *des Landes* dans le Recueil de differens Traités de Physique et d'Histoire naturelle. Vide la Bibliotheque raisonnée Tom. XIX. Part. II p. 466, 467.

occasionem persaepe praebuisse. Neque profecto illa nobis desunt. Quandocumque Romae, in huiusmodi locis, ubi, temporibus antiquissimis, Christiani corpora suorum sepelire consueverant, et ubi etiam re ipsa martyrum nonnullorum monumenta observata fuere, Inscriptiones antiquae nunc reperiuntur, vulgo sine adhibito iusto examine et iudicio critico, pro certo tenetur, omnes, quorum nomina in talibus Inscriptionibus leguntur, cultores fuisse Christi, et sanctos verae religionis Martyres. Illi extemplo tum in venerabilem coetum Sanctorum intruduntur, illlis, antequam propius noscantur, cultus religiosus decernitur, illi ut numina tutelaria, ut potentes protectores, et salutares apud Deum intercessores, precibus a populo publice et privatim invocantur. Fateor, turpissimum hunc abusum non ultimis demum seculis in Ecclesiam irrepsisse, quoniam illius exempla seculo iam quinto et quarto aerae Christianae deprehendi, et iam memorabile aliquod e scriptore illius temporis proferam, quoniam suspicioni meae, de *Mario*, *Martha*, et *Teutobocho*, robur non levissimum addet. De Martino igitur, Turonensi in Gallia Episcopo, cuius seculo IV venerabile fuit in tota Ecclesia nomen, memoriae prodidit scriptor vitae eius disertissimus (*r*): *Erat haud longe ab oppido proximus Monasterio locus, quem falsa hominum opinio velut consepultis ibi Martyribus sacraverat. Nam et altare ibi a superioribus Episcopis constitutum habebatur. Sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his, qui maiores natu erant, Presbyteris, vel Clericis, flagitabat sibi nomen Martyris, vel tempora passionis ostendi: gran-*

(*r*) *Sulpicius Severus* de *vita B. Martini* cap. XI.

grandi se scrupulo permoveri, quod nihil certi constans sibi maiorum memoria tradidisset. —— Quodam die paucis secum adhibitis fratribus, ad locum pergit. Deinde super sepulchrum ipsum adstans, oravit ad Dominum, ut quis esset, vel cuius meriti sepultus, ostenderet. Tum conversus ad laevam, vidit prope adsistere umbram sordidam, trucem. Imperat, nomen meritumque ut loqueretur. Nomen edicit, de crimine confitetur, latronem se fuisse, ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum Martyribus esse commune, cum illos gloria, se poena retineret. —— Tum Martinus, quid vidisset, exposuit: iussitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat, submoveri: atque ita populum superstitionis illius absolvit errore. Non is ego sum, qui lectori candido omnes atque singulas historiae huius circumstantias obtrudere cupiam; illud tantum testimonio adducto ostendere atque adstruere volui, illo iam tempore, per errorem sane crassum, illique forte non dissimilem, qui *Marium* et *Martham* in sanctos omni reverentia dignos transformavit, latrones aut alios istius furfuris homines ad dignitatem sanctorum Martyrum evehi, et altaribus precumque invocationibus coli potuisse. Sed tanta superstitio, cuius primordia vidit seculum IV, postea crevit eundo, et quovis fere seculo novis augmentis ditata est. Si quando autem cultus Sanctorum statoribus et promotoribus placuit, homines nominis ignoti, et incognitae sortis, coelitum et loco et honoribus donare, numquam deerant homines otio suo abutentes, qui novorum Sanctorum Acta, res gestas, ac denique martyrium confingerent, et historiis ad libidinem excogitatis, Acta Sanctorum et Martyrum locupletarent. Sed ut ad Inscriptiones in Roma subterranea repertas redeamus, cognitum saepe postea est ex

indiciis et documentis haud ambiguis, lapides multos, ex eorum numero, de quibus diximus, qui nempe in coemeterio, quod etiam corporibus quorumdam Christianorum locum requiei praebuit, effossi sunt, positos fuisse in memoriam et honorem non Christianorum, sed quorumdam Gentilium. Dissertatio doctissimi *Mabillonii*, supra iam ad testimonium vocata (*s*), rei illius plura exempla nobis suppeditat, et quoniam argumentum hocce nostrum curate persequitur, tota lectionem nostram attentam meretur.

§ 13. Non dubito, quin res eodem modo se habuerit cum Inscriptione, in qua Christiani veteres nomina *Marii*, *Marthae*, et *Abachum* legerant. Vbi lapides in coemeteriis Romanis inveniuntur, literis his insigniti D. M. S., literas illas interpretantur, *Deo Maximo Sacrum*, idque ipsis argumento, aut potius re ipsa fraudi est, censentibus, lapides hos a Christianis, in memoriam aliorum Christianorum, fratrum suorum, positos esse, cum tamen viri solide docti, quorum modo meminimus, et praeter hos alii quoque, ex indiciis omni exceptione potioribus evincerent, literas has plerumque significare, *Diis Manibus Sacrum*, quae formula in veterum Romanorum Inscriptionibus sepulchralibus omnibus legitur, quaeque nonnisi ab idolorum cultore expectari potest. Pari modo in illa, quam semper hic supponimus, Inscriptione, nomen *Marthae*, et forte etiam vox mutilata *Abachum*, quae cum nomine Prophetae *Habacuc*, quod Graeci efferre solent Ἀμβακοὺμ, vel Ἀβακοὺμ, *Ambachum*, vel

(*s*) Dissertation *sur le culte des Saints inconnus* p. 243, 247, 248, 253, 254. Adde *Montefalconii Diarium Italicum* p. 118, 119.

vel *Abachum*, aliquam similitudinem prae se fert, effecisse videntur, ut cum nomina illa non intelligerentur, et pessime explicarentur, Inscriptio ipsa pro Christiana agnita habitaque fuerit.

§ 14. Sed exemplis luculentis ea, quae hic adstruo, communienda esse, non ignoro. Et eorum quidem Hispania et Lusitania affatim nobis subministraret, si regnorum istorum historicos eam ob rem percurrere vacaret, at neque aliae in Europa regiones symbolas suas hic nobis denegant. Verum ex multis, quae nobis se offerunt, pauca quaedam selecta iam producamus. Eborae in Lusitania, et in quibusdam regni Hispaniae Provinciis, summo in honore habetur S. *Viarius*, crediturque is, si devote invocetur et placetur, morbos quosdam certo semper depellere. Crederesne sancto huic, tanti in Hispania nominis, patrem alium, aliamque matrem haud fuisse, quam Inscriptionem Latinam, in antiquo lapide repertam? Et res ita profecto tamen se habet. Nam (*t*) cum *Vrbanus* VIII Pontifex Romanus ab Hispanis quibusdam interpellatus esset, de concedendis indulgentiis ob cultum Sancti, cui nomen esset *Viario*, isque scire averet, ecquisnam ergo Sanctus ille esset, allatus est lapis, in quo literae hae erant reliquae, S. VIAR., quod Hispani *Sanctum Viarium* interpretabantur. Sed mox deprehensum est, literas has sic expleri debebere *Praefectu*s VIAR*um*. Aut forsitan plures in hoc lapide designati fuerant *Curatores* VIAR*um*. In vetustis certe inscriptionibus, *Curator* vel *Curatores viarum* oppido frequenter occurrunt. Extat

(*t*) *Mabillonius* in *Itinere Italico* p. 145.

tat Romae (*u*) lapis, qui hanc Inſcriptionem praefert:

T. MVSIDIO. POLLIANO
COS. PR. PRO. COS. PROVINC
GALLIAE. NARBO. TR. PL. Q
X. VIR. — CVR. VIARVM

Voces poſtremas deſignare dignitatem *Curatoris viarum* per ſe ſatis intelligitur. *Paulus Aringhius* (*v*) ex *Onuphrio* Inſcriptionem exhibet, in qua *L. Ovinius* dicitur *Curator viae Flaminiae*, ibidem memorantur *Curatores viae Tyburtinae*, et aliam, in qua *C. Oppius* nuncupatur *Legatus Provinciae Baethicae*, *Curator viarum Clodiae*, *Anniae*, *Caſſiae*, etc. Non procul ab urbe Ebora, civitate Luſitaniae, viſitur (*w*) *menſa marmorea*, *quam ſepulchro Q. Iul. Maximi Calpurnia Sabina uxor imponendam curavit. In quo ſepulchro duo etiam filii eius* VIARVM CVRATORES fuere conditi. Teſtatur id Inſcriptio addita, ſed paulo prolixior, quam apud ipſum auctorem, a quo eam accepi, legi malo. Eſtne fatendum, huic S. VIAR. cum noſtro *S. Abachum* inſignem prorſus intercedere affinitatem (*x*). In *Salazaris Martyrologio Hispanico*,

(*u*) In *Gruteri* Theſauro Inſcriptionum antiquarum, Fol. CCCCXL. num. 2. Plures aliae ibidem reperiuntur.

(*v*) *Paulus Aringhius* in *Roma ſubterranea* Lib. IV. cap. XXXVIII § 6, 9.

(*w*) *Andr. Reſendius* de Antiquit. Luſitaniae Lib. III p. 178, 179.

(*x*) Haec *Michaël Geddeſius* in *Hiſtoria Eccleſiae Malabaricae*, Anglice ſcripta, p. 368, 369 in notis refert, ex *Ambroſii Morales* Chronico Hispanico, et *Salazaris* Martyrologio Hispanico.

co, ad diem XXX Decembris, memoria celebratur *Atiami* et aliorum, qui, dum Iacobus minor, Apostolus, etiamnum in Gallaecia, Hispaniae Provincia, haereret, antequam Hierosolymam rediret, nam talis est pervulgata Hispanorum fabula, martyrium passi sunt. In eorum memoriam, ita pergit insulsissima fabula, idem ille Apostolus altare construi, inque eo missam celebrari iussit. Altare istud etiamnum ostenditur Compostellae in Gallaecia, inque eo legitur Inscriptio, iussu, ut aiunt, Apostoli, in memoriam illorum Sanctorum condita. Ea sic habet:

D. M. S.
ATIAMO. ET. AT
TE. ET. LVMPSAE
VIRIA. EMOSA
NEPTIS. PIA. ANNO. XVI
AET.

Nempe in hac Inscriptione, non secus atque in aliis Romae visendis, factum esse novimus, quarum mentionem iniecimus § 13, literas D. M. S. Hispani interpretati sunt, *Deo Maximo Sacrum*, et hoc admisso, totam illam egregiam historiam confinxerunt, in qua nihil plane veri inest, sed quae fundamentum habet prorsus nullum, praeter literas D. M. S. Nobilissimus gentis Hispanicae historicus, *Ambrosius Morales*, scriptor doctus et emunctae naris, cum lapidem illum vidisset, assecutus illico est, literas primas D. M. S. nihil aliud, nisi hoc significare, *Diis Manibus Sacrum*, unde facile perspexit, illos, quorum honori et memoriae dedicatus esset lapis, fuisse forsitan honestos Ethnicos, sed neutiquam Christianos, ac multo minus Sanctos Martyres; quod ipse testatur *Chronici*

 Hi-

Hispanici Lib. IX. Et profecto estne credibile, cum literae hae D. M. S. reperiantur in omnibus Romanorum Ethnicorum inscriptionibus sepulchralibus, sintque tesserae indubiae superstitionis ipsorum impiae, estne inquam credibile, Christianos tamen iisdem plane literis uti quoque voluisse, ad testandam pietatem suam Christianam, aut potius ad confundendum sua cum Gentilium sepulchris, ne possent dignosci? Si vero *Atiamus* cum sociis, quorum notitia habetur nulla, nisi ex solo illo lapide, qui etiamnum conservatur, et qui ab idolorum cultoribus erectus fuit, potuerunt in venerabiles martyres sanctae nostrae religionis transformari, et si ad acquirendam rei huic aliquam gratiam, brevis martyrii eorum historiola mendax confingi potuit, quae merito dici potest

Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta (y),

et quam tamen tota fere Ecclesia Hispanica recipit, an idem potuisse contingere *Mario* et *Marthae*, cum aliqua veri specie negabimus?

§ 15. Neque vero lapides tantum mutilati, aut inscite lecti, peiusque explicati, tot errores ridiculos in Martyrologia Sanctorumque Acta intulerunt, fuit enim eadem quoque sors librorum scriptorum, quibus rudes imperitique lectores toties abusi sunt, ad crassam suam inscitiam aliis detegendam, sed et figmenta plurima valdeque inepta mundo obtrudenda. Illius rei exempla quaedam lectori pensitanda iam obtulimus, § 9. Alio exemplo, prioribus non dissimili, dissertationem hancce claudam. Apud *Galfridum*, aliosque

(y) *Lucilius* apud *Lactantium* Lib. I cap. 22.

que recentiores rerum Britannicarum (z) ſcriptores, mentio ſubinde occurrit S. *Amphibali*, cui *Wintoniae* conſecrata fuerit Eccleſia. Magnus vero *Vſſerius*, idoneus ſi quisquam alius talium rerum arbiter, *illud de Eccleſia S. Amphibali ex Gildae textu vitiato originem traxiſſe* autumat. Verba *Gildae*, ut idem vir praeſtantiſſimus obſervat, in Codice pervetuſto ita leguntur: *Sub Sancti Abbatis amphibalo.* Eſt autem *amphibalum*, vel, ut *Voſſius* ſcribendum potius eſſe (a) cenſet, *amphibolum*, veſtis laxae genus, corpus undique ambientis. Suſpicatur ergo vir doctiſſimus, idque non citra rationem, *ex minus intellecto iſto* Gildae *loco, et* Amphibali *martyris nomen a* Galfrido *primum effictum, et Wintonienſi Eccleſiae deinde affictum fuiſſe.* Turpibus iſtius generis erroribus obnoxii ſemper erunt, qui diligentia male ſana novos quotidie Martyres quaerere cupiant, et in eorum honorem altaria et templa magnifica conſtruere. Nobis, qui, memores praecepti Divini atque moniti Angelici (b), omnem creaturarum quarumcumque cultum religioſum deprecamur et averſamur, ſed ſolum Deum in ſpiritu et veritate invocamus, per eiusdem Dei gratiam tale quid metuendum non eſt.

Ne quis autem opinetur, me in hac diſſertatione nimium dixiſſe, nunc adiungam, non modo praeclarum

(z) Vide *Iacobi Vſſerii Antiquitates Britannicarum Eccleſiarum*, cap. XIV p. 538. ſqq. edit. Dublinenſis, forma 4.

(a) *Voſſius de vitiis Sermonis Latini* Lib. III cap. I. p. m. 354. Adde ſcriptores alios ab *Vſſerio* indicatos.

(b) Euang. *Matthaei* IV. 10, *Iohannis* Apocal. XIX. 10, et Euang. IV. 24.

rum *Mabillonium*, de quo fupra, fed et alios Ecclefiae Romanae focios praeftantiffimos non diffi nilia monuiffe, in quibus merito numeramus *Melchiorem Canum*, ordinis Dominicani Sacerdotem et Epifcopum Canarienfem (*d*), atque *Iohannem Launoium*, Theologum Sorbonicum (*e*), ne iam plures alios commemorem.

(*c*) Lib. XI de Locis Theologicis cap. 6, qui fcribit, dolenter hoc potius fe dicere, quam contumeliofe, multo a *Laërtio* feverius vitas Philofophorum fcriptas, quam a Chriftianis vitas Sanctorum, longeque incorruptius et integrius *Suetonium* res Caefarum expofuiffe, quam expofuerunt Catholici res Martyrum, Virginum et Confefforum. Sequuntur illic multa alia huc fpectantia et lectu valde digna.

(*d*) In Differtatione de Lazaro et Maximino, Magdalena et Martha; quae extat in ipfius Operibus tom. II part. I pag. 338 et fqq.

DIS-

DISSERTATIO PRIMA

DE REGNO MILLENARIO CERINTHI.

§ 1. *Ratio instituti exponitur.*

Vetus est opinio, a primis fere Ecclesiae Christianae temporibus ducta, et constanti traditione ad nos transmissa, Cerinthum, notissimum aevi Apostolici haeresiarcham, primum inter Christianos docere ac inculcare ausum fuisse, Christum Dominum, ante finem seculorum, in terram hanc rediturum, pios ex morte resuscitaturum, et cum his toti orbi, summa cum gloria et felicitate, bonorumque terrestrium omnium laetissima affluentia, per annos mille imperaturum esse. Sunt etiam, quod non diffiteor, rationes nonnullae, quae opinioni huic, consensu scriptorum fere omnium, qui Cerinthi haeresin enarrant, iam sic satis munitae, novam veritatis speciem conciliare videantur. Inter quas hanc primo loco ponendam esse censeo, quod, cum omnes fateantur, Cerinthum multa ex Iudaeorum et placitis et ritibus probavisse, et in Secta sua retinuisse, facile evenire potuerit, ut inter alias doctrinas, a Iudaeorum magistris acceptas, illam quo-

que de regno Messiae in hac terra Millenario adoptaret, suisque etiam atque etiam inculcaret. Verum enim vero, postquam ad excutienda et inter se conferenda ea, quae Cerintho a veteribus tribui solent dogmata, animum serio et sollicite appuli, tamdem ratione satis certa intellexi, haereticum hunc regnum tale Millenarium, quale finxisse sibi vulgo creditur, re ipsa nec docuisse, nec, si, principiis scholae suae inhaerere voluit, docere omnino potuisse. Speravit quidem et Cerinthus ipse, et suos pariter sperare iussit, regnum aliquod gloriosum et beatum, praemittendum cumulo ultimo beatitudinis coelestis, et mille annos duraturum, sed diversum penitus ab eo, quod veteres ex non recte intellectis Cerinthi verbis, praeter omne meritum, ipsi affinxerunt. Rem hanc dignam putavi, quam dissertationibus aliquot Academicis illustrarem, et uberius explicarem. Munere hoc, quod ipse mihi nunc impono, tanto libentius fungar, quod eadem opera doctrinam Gnosticorum, de statu animae post discessum ex corpore, hactenus aut plane neglectam, aut certe minus plene et aperte evolutam, distinctius exponere, et luce aliqua, qua adhuc indigere videtur, perfundere possim. Eum autem in pertractando hocce argumento ordinem servabo. Primo quidem doctrinam de regno Millenario, qualem Cerintho vulgo tribuunt, ex propriis et genuinis fontibus depromtam referam. Mox rationes, quod spero, evidentes in medium proferam, ex quibus clare sequi contendo, Cerintho talem sententiam nec placere, adeoque nec iure ipsi a nobis tribui posse. Vltimo tamdem loco, veram indolem regni illius Millenarii, quod Cerinthus, cum tota Gnosticorum caterva, agnovit atque docuit, eruere et perspicue demonstrare conabor.

S 2.

§ 2. *Praemittuntur quaedam de Cerinthi aetate, patria, et religione.*

De Cerintho ipſo, cuius nonnulla dogmata accuratius nunc expendere aggredimur, pauca quaedam in anteceſſum monebimus, quae, ad negotium noſtrum ratione aliqua ſpectare videbuntur. In eo, ut brevioribus nobis eſſe liceat, effecit diligentia (*a*) virorum doctiſſimorum, qui quidquid dici ea de re poſſet, eruditis ſuis obſervationibus paene exhauſerunt. Quae veteres, et inter hos quidem aetate antiquiſſimi, de vita et fatis Cerinthi memoriae prodiderunt, dubitare nos minime ſinunt, quin tempus, ſi non Apoſtolorum omnium, certe ultimorum, ac ſigillatim (*b*) B. Iohannis vivendo attigerit. Vel ipſa illa ſuper hac re incertitudo, in quam virorum quorumdam disputationes nos conicere videntur, teſtimonio eſt, vixiſſe et floruiſſe Cerinthum in illo Eccleſiae Chriſtianae intervallo (*c*), cuius hiſtoria propter monumentorum, quae ex eo ad manus noſtras pervenere, incredibilem paucitatem, ſumma ac fere inextricabili obſcuritate laborat, quodque ab anno aerae vulgaris LXX usque ad annum circiter CXX extenditur. Qua porro Cerinthus gente ſatus fuerit, ex quo aliquid in argumentum

(*a*) Conſuli hic praeter alios poſſunt *Th. Ittigius de Haereſiarchis aevi Apoſtolici* Sect. I cap. V, *Maſſuetus* Diſſertat. praevia in *Irenaeum* I § 125 etc., *Tillemontius* in Memoriis Eccleſiaſticis Tom. II p. 54. etc. edit. Pariſ. et inprimis Venerandi *Moshemii inſtitutiones hiſtoriae Eccleſiaſticae* ſeculi I *maiores* p. 438, etc.

(*b*) Vide Vener. *Moshemii inſtitutiones Hiſtoriae Eccleſiaſt.* ſeculi I *maiores* p. 439, 440.

(*c*) Egregie hac de re diſputat *Camp. Vitringa* Obſervat. Sacr. Lib. IV cap. VII, VIII.

tum noſtrum lucis redundare poſſet, veteres ſcire nos noluerunt, patriam enim haereſiarchae huius taciti praetereunt. Multi ſuſpicantur, Cerinthum genere fuiſſe Iudaeum, ea cumprimis, ut videtur, ratione inducti, quod nonnullis religionis Iudaicae ritibus et placitis tenaciter adhaeſerit. Et fruſtra ſane adverſus hanc ſententiam obiiceretur (*d*), ipſum Cerinthi nomen, quippe *quod nihil Iudaicum ſonet*, de origine eius Graeca teſtari. Equidem, ſi ex nomine coniecturam facere liceret, dicendum potius eſſet, Cerinthum origine extitiſſe Romanum. *Horatius* certe pueri Romani, cui nomen *Cerintho* fuit, mentionem iniicit, *Satirarum* Lib. I Eclog. II. v. 81.

Sit licet hoc Cerinthe tuum,

ad quae verba *Vetus Interpres*, a *Cruquio* editus, obſervat, fuiſſe *Cerinthum puerum pulcherrimum eo tempore* etc. Isque ipſe hic eſſe videtur, quem carminibus ſuis *Tibullus* (*e*) ſaepiuſcule celebravit. Nomen id formatum exiſtimaverim a *Cerinthe* vel *Cerintha*, herbae ſpecie, ſcriptoribus Latinis non incognitae. De ea *Virgilius* Georg. IV. 63, et *Plinius* Lib. XI cap. VII: *Aliqui Sandaracham, alii Cerintham vocant. Haec erit apum, dum operantur, cibus, qui ſaepe invenitur in favorum inanitatibus ſepoſitus, et ipſe amari ſaporis.* De eadem ille ſcribit Lib. XXI cap. XII:

(*d*) Ita viri quidam eruditi, quorum mentionem facit *Moshemius* loc. cit. p. 441. Eſt tamen *Cerinthus* urbs Euboeae, cuius *Homerus* in catalogo navium meminit v. 45, vel Iliad. B. 538, ubi vide veterem Schol. et *Euſtathium*.

(*e*) Vide Lib. II El. II, Lib. IV El. III, V, VIII, XI.

cap. XII: *Horum floris avidissimae sunt* apes. Sed ex his tamen observationibus nihil de patria Cerinthi certi constitui posse, haud invitus largior. Quem enim (*f*) *eruditorum praeterit, Iudaeos ista, qua Cerinthus fuit, aetate, Graecis etiam et Romanis nominibus usos fuisse*? Illorum vero sententiae, qui Cerinthum (*g*), *si non natione, saltem religione Iudaeum* aliquando fuisse, augurantur, cur non subscribere possim, causam nullam video.

§ 3. *Et de eiusdem ratione studiorum et vitae.*

Sed missis his, pergamus ad alia, maiori nobis in isthoc nostro negotio, nunc usui futura. Scimus enim ex testimonio *Theodoreti*, cuius auctoritas apud me non parum valet, Cerinthum, sive inter idolorum cultores natus ac enutritus, sive, quod longe verosimilius est, religiosis Iudaeorum praeceptis imbutus fuerit, tamdem in Aegyptum iter instituisse, et (*h*) tempus, quod illic exegit bene longum, in diligenter addiscendis disciplinis Philosophicis consumsisse. Vix erit quisquam, qui non illico intellecturus sit, *Theodoretum*, cum ita de Cerintho scriberet, in animo habuisse Alexandriam, inclytam tum temporis optimarum literarum, et cum primis disciplinarum Philosophicarum, non modo in Aegypto, sed in toto etiam orbe palaestram. In illa ipsa igitur schola formatus fuit, in illa placita sua praecipua, cum Philosophica, tum Theo-

(*f*) Haec sunt verba *Moshemii* l. c. pag. 441.

(*g*) *Massuetus* Dissertat. praevia 1 in *Irenaeum* § 125, et alii.

(*h*) *Theodoretus* Fabul. haeret. Lib. II c. 3.

Theologica, imbibit Cerinthus, ex qua postea Gnosticorum magistri, si non omnes, certe praecipui, prodierunt. In illa credibile est, eum etiam hausisse et deinceps tenaciter asseruisse doctrinam de statu animarum a corpore solutarum, quae Gnosticis omnibus propria et peculiaris fuit, et cuius, uti quidem ego existimo, partem constituit regnum illud Millenarium, quod Cerinthus re ipsa credidit, atque alios docuit. Et quis adeo miretur, Cerintho, homini, ut videtur, pectoris parum obfirmati, eiusmodi somnia, quibus in Schola Alexandrina satius diu pastus fuerat, placere potuisse, cum liquido demonstrari possit, *Clementem Alexandrinum* et *Origenem*, Scholae quoque Alexandrinae primo alumnos, et posthaec doctores illustres, quorum merita etiamnum tota Ecclesia veneratur, ab iisdem naeniis non ita alienos fuisse? Ex Aegypto redux, si quid recte coniicio, Cerinthus, qui nugas quidem Gnosticorum maxima ex parte adoptaverat, sed Legi tamen Mosaicae nondum in universum renuntiaverat, contulit se (*i*) ad Christianos Iudai-

(*i*) Ebionaeos fuisse reliquias coetus Christiani Hierosolymitani, qui, relicta ante ultimam obsidionem urbe illa, Pellam et in loca finitima se receperant, pluribus probare opus non est, cum passim sententiam hanc verissimam eruditis nostris sese probare, intelligam. Ad eos se contulisse, et inter illos aliquamdiu vixisse Cerinthum, nuspiam veteres, quod nunc meminisse possim, memoriae prodiderunt. Sed, ut id tamen credam, suadet summa illa, quae ab eruditis observatur inter *Ebionem* et *Cerinthum*, inter *Ebionaeos* et *Cerinthianos* consensio. Movit hoc adolescentem portentosae in tam tenera aetate sua doctrinae, *Ioh. Philipp. Baraterium*, ut in *Anti-Artemonio* p. 301. scriberet: *Ebion et Cerinthus unus homo, Ebionaei et Cerinthiani una haeresis sunt.* Fateor et me quoque, antequam haec

daizantes, qui relicta, paulo ante expugnationem, urbe Hierosolyma, Pellam et in vicinos tractus concesserant, quique nomine *Ebionaeorum*, in historia Ecclesiastica, insigniri solent. Ab his verosimile est, eum quaedam mutuo accepisse, uti vicissim in doctrinam eorum mutationem quamdam intulisse videtur, ex quo fieri potuit, ut (*k*) veteres inter Ebionaeos priores et posteriores distinguere consueverint. Tanta porro est Ebionaeorum et Cerinthianorum in permultis consensio, tantam inter se res sectae utriusque affinitatem habent, ut veteres eas nonnumquam inter se permiscuerint et confuderint. Tamdem in (*l*) Asiam se recepit Cerinthus, ibique scholam aperuit satis celebrem;

haec legerem, tale quid suspicatum fuisse, inductum rationibus quibusdam peculiaribus; sed re tamen melius expensa, coniecturae huic postea libens renuntiavi. Sed ut ad Cerinthi commorationem inter Ebionaeos redeam, illa ex eo quoque illustrari potest, quod doctores primi Gnosticorum, inter quos Cerinthum utique numerare oportet, Liturgiis et precum formis usi fuerint, sermone Syro-Chaldaico conceptis, quales leguntur apud *Irenaeum* et *Epiphanium*, quarum etiam nonnullas, successu non omnino infelici, illustravit ingeniosissimus *Rhenferdius* in Opusculis. Videtur id indicio esse, primos Gnosticos communionem et amicicitiam coluisse cum Christianis Iudaizantibus, id est, Ebionaeis. Denique ex gemmis Gnosticorum Abraxeis, quas illustris quondam *Montfauconius* edidit, ostendere possem, Gnosticos inter Ebionaeos in vicinia Pellae scholas habuisse celebres, sibique venerabiles. Verum id nunc a loco hoc et instituto meo paulo alienius est.

(*k*) *Origenes* Lib. v. adv. *Celsum* extremo. *Eusebius* histor. Eccles. Lib. III c. 27. *Epiphanius* Haeresi XXX num. 3. *Theodoretus* de fabulis haereticor. Lib. II c. 1.

(*l*) Hoc praeter *Theodoretum* saepius testatur *Epiphanius*, ac insuper alii.

brem; ſed cuius fama tamen poſt mortem eius non ita diu perduraſſe videtur.

§ 4. *Doctrinam de regno terreſtri Millenario primus Cerintho attribuit Caius, Presbyter Romanus.*

Quod iam ad haereſin Cerinthi attinet, illius plura a veteribus conſtituuntur capita, de quibus, quia et a ſcopo, quem mihi hic propoſui, longius recedunt, et (*m*) a viris de hiſtoria Eccleſiaſtica praeclare meritis accurate expoſita ſunt, plura dicere nunc ſuperſedeo. Inter cetera vero dogmata Cerinthi, quae tamquam parum ſana in rationibus eius ponunt veteres, eſt etiam, ut nunc tamdem ad illam tranſeam, pervulgata illa de regno Chriſti in terra Millenario doctrina. Primus, qui hanc doctrinam, tamquam a Cerintho profectam, coarguit, *Caius* eſt, Eccleſiae Romanae Presbyter admodum celebris, qui ſub initia ſeculi III floruit, et in disputatione adverſus Proculum, ſeu Proclum, acerrimum ſectae Montaniſticae ſtatorem et vindicem, in haec verba de Cerintho ſcripſit (*n*), Ἀλλὰ καὶ Κήρινθος, ὁ δι' ἀποκαλύψεων, ὡς ὑπὸ Ἀποςόλου μεγάλου γεγραμμένων, τερατολογίας ἡμῖν, ὡς δι' Ἀγγέλων αὐτῷ δεδειγμένας, ψευδόμενος, ἐπεισάγει λέγων, μετὰ τὴν ἀνάςασιν ἐπίγειον εἶναι τὸ Βασίλειον τοῦ Χριςοῦ· καὶ πάλιν ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν σάρκα πολιτευομένην δουλεύειν· καὶ ἐχ-

(*m*) Omnium diligentiſſime et optime argumentum hoc perſecutus eſt, magnum Academiae Iuliae decus, *Moshemius* iu *Inſtitutionibus hiſtoriae Chriſtianae* ſeeuli I *maioribus* p. 445 etc.

(*n*) Apud *Euſebium* Hiſt. Eccleſ. Lib. III c. 28.

ἐχθρὸς ὑπάρχων ταῖς γραφαῖς τοῦ Θεοῦ, ἀριθμὸν χιλιονταετίας ἐν γάμῳ ἑορτῆς, θέλων πλανᾷν, λέγει γίνεσθαι. Quae ita ab *Henrico Valesio* Latine reddita sunt: *Sed et Cerinthus, per revelationes quasdam, a se tamquam a magno quodam Apostolo conscriptas, portenta quaedam, quasi ab Angelis sibi ostensa, commentus nobis introducit, affirmans, post resurrectionem regnum Christi in terris futurum, ac rursus homines, Hierosolymis degentes, cupiditatibus et voluptati corporis obnoxios fore. Additque hostis ille Divinarum Scripturarum, mille annorum spatium in nuptialibus festis transactum iri, quo facilius imperitos homines decipiat.*

§ 5. *Testimonium Caii accuratius expenditur.*

Caius ille, cuius verba nunc descripsimus, omnium primus in Ecclesia, Chiliastas, sive regni Christi in terra Millenarii assertores, haereseos palam accusare ausus est; utque doctrinae eorum invidiam tanto maiorem conciliaret, eam Cerintho, ceu inventori et auctori, in acceptis retulit, et ab hoc, eumdem in finem, *revelationem* Divinam, quae *Iohannis* Apostoli nomen prae se fert, petulanter confictam, et sub nomine Apostoli, Ecclesiae obtrusam fuisse, hominibus persuadere voluit. Non equidem ignoro (*o*), viros excellenti doctrina praestantes, quorum merita veneror, verba Caii longe aliter interpretari, tamquam id dicere voluisset, Cerinthum sibi tamquam insigni Apostolo attribuisse revelationem aliquam, a Iohannea distinctam,

(*o*) Potest et hic cum fructu consuli praestantissimus *Moshemius* in libro saepius citato p. 459 etc.

ctam, quam etiam literis consignatam posteritati reliquerit. Verum in hac quidem re, a summorum virorum opinione discedere, tametsi invitus, cogor. Etenim 1) aliunde etiam constat, Caium illum, de quo loquimur, auctoritatem Apocalypseos Iohanneae repudiasse, et de ea abiecte sensisse. Movit hoc *Hippolytum*, Episcopum Portuensem, eiusdem fere aetatis scriptorem inclytum, ut ederet *capita adversus Caium, et Apologiam pro Apocalypsi*, quae, teste (*p*) Ebed Iesu Sobensi Metropolita, apud Syros etiamnum supersunt. Fateor quidem, *I. A. Fabricium*, nomen Musis charissimum, verba haec Metropolitae Sobensis de longe alio Caio, haeretico, intellecta velle (*q*), *Haereticum puta*, inquit, *de quo Irenaeus Lib.* I *c.* 35, et observatione hac in erroris societatem pertraxisse illustrem iuxta ac de literis Orientalibus praeclare meritum (*r*) *Ios. Sim. Assemanum.* Verum pace virorum eruditissimorum dixerim, *Caii* cuiuspiam, haeretici, nullam omnino, neque apud *Irenaeum*, neque apud alium quemquam, mentionem occurrere. Equidem loco illo *Irenaei*, quem indicare placuit viro meritissimo, sermo est de *Caianis*, quod non diffiteor; sed nominis huius istam rationem ipse *Irenaeus* nobis subministrat: *Alii autem Cain a superiori principalitate dicunt, et Esau, et Core, et Sodomitas, et omnes tales, cognatos suos confitentur.* Dicti

(*p*) In *Catalogo Librorum Ecclesiasticorum* cap. VII, edito ab *Assemano*, in Bibliotheca Orientali Vaticana, Tom. III Part. I. pag. 15. Ceterum liber hic Hippolyti vetustis Ecclesiae scriptoribus incognitus non fuit, quod satis intelligitur ex iis, quae observat *Fabricius* Biblioth. Gr. Vol. V p. 209.

(*q*) *Fabricius* loc. cit. p. 210.

(*r*) In Biblioth. Orientali, loco paulo ante citato.

Dicti itaque sunt *Cainitae*, quod *Cainum*, Adami filium, insigniter venerarentur. Inde igitur est, quod (*s*) *Clemens Alexandrinus* Caiinistas illis haereticis annumeret, quibus non a quodam novae sectae auctore, sed ab hypothesi, quam adstruebant, nomen impositum fuerit. Et eamdem nominis huius rationem tradunt (*t*) veteres omnes. Et profecto 2) ipsa illa *Caii* verba, quae ex *Eusebio* retulimus, per se satis testantur, eum de Apocalypsi Iohannis abiecte loqui, eamque contemtui habere. Ait enim, auctorem Apocalypseos, de qua loquitur, tamquam *inimicum Scripturae*, *festivitati nuptiali annos assignasse mille*, clare alludens ad ea, quae apud Iohannem leguntur Apoc. XIX. 7, 9, 17, XX. 4, 5, 6, XXI. 2, quae sane ita absolute et sine ulla limitatione non scripsisset, si librum Iohannis in eo, quo decet, honore ac pretio habuisset. Ad ea quae dixi, accedat etiam 3) quod de Apocalypsi Iohannis, Cerintho, ceu vero et genuino auctori adscribenda, idem senserint et iudicaverint alii quoque, sed Caio recentiores, et qui probabiliter hoc eius iudicium secuti tantum sunt. De *Alogis*, propagine quadam sectae Montanistarum, Caio nonnihil recentiori, clare id testatur *Epiphanius* Haresi LI. num 3. Videtur sententia haec, quam in Alogis reprehendit *Epiphanius*, altas postea apud Orientales quosdam radices egisse, unde ad has ipsorum hariolationes respiciens, seculo adhuc XIII *Georgius Bar-Hebraeus*, vel, uti communius nuncupatur *Abul-*

(*s*) Stromatum Lib. VII pag. 765.

(*t*) Vide sis *Iac. Pamelii* notas in *Tertullianum* de Praescriptione haereticorum cap. 47, pag. 326.

Abulpharaius, ita scribit in *Nomocanone*, cap. 7 (u): *Apocalypsis, quae nomine Iohannis Apostoli praenotatur, non eius est, sed vel Cerinthi, vel Iohannis cuiuspiam alterius.* Possem his adiungere testimonium *Dionysii Alexandrini*, qui post Caium, interiecto tempore tantum exiguo, floruit. Sed quia mihi verosimile fit, eum in verbis, quae iam iam paragrapho secuturo adducam, etsi de pluribus loquatur, ad unum tantum respicere Caium, ex hoc ipso 4) videor mihi novum capere posse argumentum. Si enim res ita se habet, uti existimo, consequetur, *Dionysium*, summum aetate ea virum, qui libros Caii diligenti manu versaverat, sententiam eius non aliter, atque nos, interpretatum esse, quod utique ad interpretationem nostram grave pondus adiicit.

§ 6. *Adferuntur, de Chiliasmo Cerinthi, testimonia Dionysii Alexandrini et Theodoreti.*

Satis de Caio, qui inter veteres omnium primus Chiliasmum pro figmento Cerinthi venditavit. Vestigia illius pressit, aut sua potius ex eo desumsit *Dionysius Alexandrinus* Episcopus, qui medio seculo tertio, et deinceps, floruit, et quo vix maiorem et praestantiorem virum totum illud seculum tulit. Verba quaedam ex eius libro II de Promissionibus hanc in rem adfert *Eusebius* Hist. Eccles. Lib. III c. 28, et plenius Lib. VII cap. 25, ex quo haec adscribemus: *Nonnulli quidem ex iis, qui nos praecesserunt, Revelationem Iohannis repudiarunt penitus ac refutarunt,*

(u) Apud *Assemanum* in Biblioth. Orientali Tom. III Part. I p. 15, in notis.

runt, singula eius capita refellentes, eamque absque ullo sensu et ratiocinatione scriptam esse monstrantes. Adhaec inscriptionem libri falsam esse dicunt; neque enim auctorem eius esse Iohannem, atque non modo Apostolorum neminem, sed ne ullum quidem e Sanctis et Ecclesiasticis viris huius libelli conditorem esse affirmant. Cerinthum enim, qui nominis sui sectam conflavit, cum magnae auctoritatis nomen, ad faciendam fidem, commentis suis vellet praefigere, Iohannis titulum operi suo indidisse. Quippe hanc Cerinthi opinionem fuisse: regnum Christi terrenum futurum, et in iis maxime rebus, quas ipse, utpote carnalis et voluptatibus corporis deditus, praecipue concupiscebat, haesurum, in ventris scilicet, et eorum quae sub ventre sunt, satietate, id est, in cibis ac poculis, in nuptiis et in iis, quibus ista honestius parari posse existimabat, festis nimirum et sacrificiis, et hostiarum mactationibus. Mihi dubium non est, quin auctor hicce laudatissimus, loquens de iis, qui ipsum praecesserunt, et Apocalypsin Iohannis repudiarunt, designare voluerit unum Caium, qui erat ipso paulo antiquior. Et verosimile non est, plures tum extitisse, qui Apocalypseos singula capita refutare aggressi fuerint. Caium novimus, tanto nisu, auctoritatem Apocalypseos Iohanneae labefactare voluisse, ut Hippolytus necessarium iudicaret, ipsi *Apologiam pro Apocalypsi* opponere, de qua paragrapho superiori dictum est. Sed qui praeter Caium ex orthodoxis tam audacter Apocalypsin ea aetate adortus fuerit, nemo in historia Ecclesiastica commemoratur. Vtriusque et *Caii* et *Dionysii Alexandrini*, quorum verba attulimus, de Cerintho testimonia ita contraxit scriptor perquam elegans, *Theodoretus de Fabulis haereticorum* Lib. II cap. 3: *Cerinthus etiam revelationes quasdam confin-*

 xit,

xit, quasi eas esset contemplatus, et (y) *minarum quarumdam doctrinas composuit, et regnum Domini terrenum fore dixit, esumque et potum somniavit, et voluptates sibi finxit, et nuptias, et sacrificia, et dies festos, qui Hierosolymis celebrarentur, atque haec mille annorum spatio complenda, tamdiu enim duraturum Domini regnum putabat. Contra hunc autem scripserunt, non ii modo, quos ante diximus, sed cum illis etiam Caius et Dionysius Alexandrinus Episcopus.* Illi, de quibus ante dixerat *Theodoretus* cap. 2, sunt *Iustinus Martyr* et *Irenaeus*, quorum tamen neuter Cerintho regnum Millenarium exprobravit. Soli igitur, ex quibus id de Cerintho resciverat, restant, quos etiam nominatim testatur, *Caius* atque *Dionysius Alexandrinus.*

§ 7. *Non sunt alii scriptores seculi* III, *qui Cerintho Chiliasmum tribuunt.*

Praeter *Caium* et *Dionysium*, quorum posterior sua ex priori tantum desumsit, non deprehendo alios seculi III scriptores, in Cerintho, ubi etiam haereses eius attingunt, Chiliasmum notare, quod, cum ipsi Chiliasmo ut plurimum faverent, adeo mirandum non est.

(y) In Graeco legitur, tum in editione Graeca Romana, tum in Graeco-Latina Sirmondiana, *ἀπειλῶν τινων διδασκαλίας*; quod vertitur, *minarum quarumdam doctrinas*, sensu parum commodo, aut potius nullo. Putem ego, *Theodoretum* respexisse ad illa *Caii* verba, supra § IV allata, in quibus doctrinam Cerinthi appellat *τερατολογίας ὡς δὶ ἀγγέλων δεδειγμένας*. Itaque hîc pro *ἀπειλῶν* legerem *ἀγγέλων*, et verterem, *angelorum quorumdam doctrinas composuit*, id est, doctrinas sibi ab Angelis traditas. Διδασκαλίας δαιμονίων habes 1 Tim. IV. 1.

est. Vnus excipiendus esset *Victorinus Petavionensis* Episcopus, et Martyr, qui seculo hoc inclinato floruit, si modo Commentarius in Apocalypsin, qui sub eius nomine editus est, pro genuino pii huius viri foetu agnosci posset. Verum etsi in Commentario illo passim quaedam occurrant, quae genium aetatis huius redolent, et a Victorino ipso profecta esse videntur, his tamen plurima ab aliena manu, duobus seculis et amplius post, adiecta fuisse, negari non potest. Huius farinae sunt utique ea, quae Commentario isti finem imponunt (*w*): *Audiendi non sunt, qui mille annorum regnum terrenum esse confirmant, qui cum Cerintho haeretico sentiunt.* Auctor huius interpolationis, quem, ex indiciis non vanis, iudico esse scriptorem Afrum seculi VI, non meminerat eorum, quae *Hieronymus* in Prologo ad *Victorini* Commentarium, qui etiam hodie una cum illo Commentario edi solet, de auctore eius scripsit: *Est periculosum, et obtrectatorum latratibus patens, de egregii viri opusculis iudicare. Nam et anterior Papias-Hierapolites Episcopus, et Nepos in Aegypti partibus Episcopus, de mille annorum regno, ita, ut Victorinus, senserunt.* En *Hieronymum* testantem, in Commentario *Victorini* Apocalyptico, regnum mille annorum fuisse assertum, cum clausula illius Commentarii, qui hodie in manibus nostris versatur, doctrinam hanc esse haeresin Cerinthianam pronuntiet. Paucis igitur Caius, seculo eo, quo vixit, id quod scripserat de Cerintho, hominibus persuasit. At vero a seculo IV et V, si (*x*) nonnullos tantum excipias, reliqui fere omnes, qui Ce-rin-

(*w*) In Bibliotheca Patrum magna Parisiensi Tom. I col. 582. extr.

(*x*) De illis quaedam dicentur Differt. II § V.

rinthi haereſes attingunt, illis quoque Chiliasmum eius annumerare conſueverunt. Ex quo factum eſt, ut ab eo tempore ſententia de Chiliasmo Cerinthi evaſerit univerſalis, et a recentioribus, ad unum omnibus, adoptata fuerit.

§ 8. *Teſtimonia quaedam ſcriptorum ſeculi IV et V de Chiliasmo Cerinthi.*

Ex ſcriptoribus ſeculi IV et V duo ſunt, quorum teſtimonia de Chiliasmo Cerinthi hic apponere operae pretium eſſe putavi. Alter eorum eſt *Auguſtinus*, qui in libro *de Haereſibus* num. 8, Cerinthianorum haereſin hunc in modum repraeſentat: *Mille quoque annos poſt reſurrectionem, in terreno regno Ieſu Chriſti, ſecundum carnales ventris et libidinis voluptates, futuros fabulantur, unde etiam Chiliaſtae ſunt appellati.* Alter eſt *Gennadius*, Presbyter Maſſilienſis non incelebris, in cuius libro de *Eccleſiaſticis dogmatibus* iſta legimus cap. 55: *In Divinis promiſſionibus nihil terrenum vel tranſitorium expectemus, ſicut Melitani ſperant, non nuptiarum copulam, ſicut Cerinthus et* (y) *Marcion delirant, non quod ad cibum vel ad potum pertinet, ſicut, Papia auctore, Irenaeus et Tertullianus, et Lactantius, acquieſcunt. Neque* (z) *poſt*

(y) Neſcio, unde hoc de Marcione expiſcari potuerit auctor hicce. Certe ut haec *Gennadio* aſſerenti credat, non facile in animum inducet, quisquis dogmata Marcionis vel per tranſennam tantum inſpexerit. De eadem re aliquid monebitur in Diſſert. II.

(z) Haec manifeſto falſa ſunt. Legendum opinor *per mille annos.* Quia mox ſequitur particula *poſt*, eadem et hic furtim irrepſit per negligentiam librariorum.

post mille annos post resurrectionem regnum Christi in terra futurum, et sanctos cum illo in deliciis regnaturos speremus, sicut Nepos docuit, qui primam iustorum resurrectionem, et secundam impiorum confinxit, et inter has duas mortuorum resurrectiones, gentes ignorantes Deum in angulis terrarum in carne servandas. In verbis his primo occurrunt *Melitani*, quorum praeter *Gennadium*, nemo alius, quod quidem sciam, meminit. Sed vox est, uti multae aliae in scriptore illo, vitio librariorum corrupta, pro qua legendum videtur *Millenarii*, *Milliarii*, vel *Milliastae* (*a*); sic enim Latini appellant, quos Graeci dicunt *Chiliastas.* Voluit nempe *Gennadius* omnes, qui regnum Christi Domini terrestre expectant, generali *Millenariorum* vel *Chiliastarum* nomine complecti. Mox deinde, quid inter hos unus vel alter proprium ac peculiare sibi habuerit, explicat, etsi tamen profecto in his omnibus inter se fere consenserint, qui ex veteribus genuinam Chiliastarum doctrinam probarunt. A pluribus testimoniis aliorum, quae diversum quid nobis non offerunt, operose et inaniter coacervandis, prudens nunc abstinebo.

§ 9. *Doctrina, Cerintho a veteribus tributa, ex Iudaeorum scholis accepta est.*

Si vera essent, quae veteres, inducti auctoritate Caii, de Chiliasmo Cerinthi narrant, sequeretur omnino, hunc vitulo Iudaeorum arasse, et doctrinam, quam iuvenis adhuc ab ipsorum magistris acceperat, in Theo-

(*a*) Vide *Ittigii* Differt. de Haeresiarchis Sect. I c. V § 7.

Theologiam suam transfudisse. Ita eruditi nostri, idque non immerito, iudicare solent, in quo etiam praeeuntes habent veteres. *Eusebius* itaque, ubi de Nepote et Chiliasmo eius disserit, Hist. Eccles. Lib. VII cap. 24 hunc in modum loquitur: *Nepos quidam, Episcopus Aegypti, promissiones sanctis hominibus factas in Codice Sacro, Iudaico sensu implendas esse docebat, et nescio quod mille annorum spatium, corporalibus refertum deliciis, in hac terra fore affirmabat.* Non aliud fert iudicium *Hieronymus*, qui in Catalogo virorum illustrium, de Papia cap. 18 in haec verba scribit: *Hic dicitur mille annorum Iudaicam edidisse δευτέρωσιν, quem secuti sunt Irenaeus, et Apollinarius, et ceteri, qui post resurrectionem aiunt in carne cum Sanctis Dominum regnaturum. Tertullianus quoque in libro de spe Fidelium, et Victorinus Petavionensis, et Lactantius hac opinione ducuntur.* Eiusdem et haec verba sunt in Prooemio Libri XVIII Commentar. in Iesaiam (*b*): *Quomodo debeant accipi, et qua ratione intelligenda sit Apocalypsis Iohannis, quam si iuxta literam accipimus, iudaizandum est; si spiritualiter, ut scripta est, disserimus, multorum veterum videbimur opinionibus contraire, etc.* Denique, ne prolixior sim, haec ex auctoris eiusdem Commentario in Zachariam Lib. I transscribamus verba (*c*): *Alii vero et maxime Iudaei in mille annorum regno interpretantur, corporales corporalia requirentes: nostrorum autem plerique referunt ad coelestem Ierusalem; et hanc dicunt iterum exstruendam, quae ruina animarum peccatricum*

(*b*) In Operibus *Hieronymi* Tom. III col. 477, 478. edit. Benedictinorum.

(*c*) Operum Tom. III col. 1716.

cum fuerat destituta. In hisce, quae sane trita sunt et vulgaria, nunc immoratus non fuissem, nisi intelligerem, viros quosdam eruditos id omni nisu et contentione animi agere, ut, aut inter Iudaeorum et Chiliastarum veterum placita, aut saltem inter Cerinthi et reliquorum Millenariorum doctrinam, discrimen insigne excogitent. Quod cum novis argumentum hoc nostrum tenebris involvat, operam adhuc dabimus, ut luculenter ostendamus, Iudaeos olim id ipsum tradidisse de temporibus Messiae venturis, quod Chiliastae veteres docuerunt de regno Christi Millenario, et ab horum Chiliastarum doctrina non differre eam, quae Cerintho attribui vulgo etiam solet.

§ 10. *Iudaei post mortem corporis tres diversos status, ad quos pii perveniunt, animo concipiunt.*

Vt iam Iudaeorum, de regno Messiae Millenario, doctrinam tanto distinctius perspiciamus, non inutile erit, in antecessum observasse, magistros ipsorum piis Dei cultoribus (*d*) tres diversos, post mortem corporis, assignare status, ordine successivo sese excipientes. Primus igitur status, ad quem pios, post mortem corporis, transferri crediderunt Iudaei, est עולם הנשמות, *seculum animarum*, in eo enim vivunt spiritus tantum, corporis societate liberati. Et quoniam piis hisce spiritibus in Paradiso coenaculum ac convivium apparatum esse tradunt magistri, seculum idem *Paradisi* etiam et *coenaculi* dici solet. Se-

(*d*) Vide *Rhenferdii* Dissertationes *de Seculo Futuro*, et eiusdem *vindicias sententiae suae*, in quibus multa adducuntur Iudaeorum loca de hac re.

Seculum hoc ſequitur alius ſtatus, piis deſtinatus temporibus Meſſiae, quae finem huius mundi antevertent. Vbi beata illa aderunt tempora, ſpiritus iuſtorum ex ſplendidis ac amoenis Paradiſi habitaculis redibunt in terram ſanctam, ibique corporibus ſuis ad vitam revocatis iuncti, cum Meſſia potenter et glorioſe cunctis terrae gentibus dominabuntur. Hoc eſt *ſeculum Meſſiae*, quod a beneficiis, quae adiuncta habet, *ſeculum* quoque *reſurrectionis*, et *ſervitutis gentium* vocari conſuevit, illiusque durationem intervallo fere mille annorum circumſcribere ſolent. Et hocce Meſſiae ſeculum excipiet reſurrectio impiorum, iudicium extremum, adeoque ſtatus iuſtorum perfectus et conſummatus in coelo, quod *κατ' ἐξοχὴν ſeculum futurum*, et *ſeculum mercedis*, in commentariis Iudaeorum audit. *Regnum* igitur *Millenarium*, ex mente Iudaeorum, conſtat intermedium eſſe inter *ſeculum animarum*, et *ſeculum futurum*. Praecedet tempus hocce reſurrectio iuſtorum, illudque ad finem perductum inſequetur reſurrectio impiorum.

§ 11. *De illo ſpeciatim ſtatu piorum, qui expectatur in regno Meſſiae, Iudaeorum ſententia exponitur.*

Sed paulo adhuc luculentius explicandum eſſe cenſeo, quidnam de tempore Meſſiae, et beato illius in terra regno, gens recutita ſibi promittat. Tempus igitur hoc Meſſiae adventurum ſperant (*e*) *in Millenario* poſt mundum conditum *ſexto*, *quemadmodum Adam quoque ſexto die eſt creatus*, *qui creatorem ſuum*

(*e*) *R. Moſes Nachmanides* in cap. *de retributione*, apud *Rhenferdium* in Operibus p. 61.

suum agnovit, et dominatus est omnibus. Quoniam Iudaei regnum hoc in terra longe felicissimum, sub auspiciis Messiae, paratum esse credunt piis Abrahamidis cunctis, qui umquam fuerunt, initia temporis tam exoptati collocant (*f*) in resuscitatione mortuorum, qui tunc corpora sua pristina recipient. Sed resurrectionis hocce beneficium (*g*) nonnisi ad Iudaeos solos extendunt. Sunt etiam, qui ne Iudaeos quidem omnes ad vitam revocatum iri sibi persuadeant (*h*); sed, exclusis impiis, solos tantum iustos Deique timentes. Quamvis neque desint, qui de Gentibus terrae mitius iudicium ferant, et (*i*) honestos quosque ac pios ex his etiam resurrectionis participes futuros esse sperent. Si porro doctores Iudaeorum audimus, corpora semel in diebus Messiae ex pulvere in integrum restituta, vitam sic receptam, quamvis terrestrem, id est, in terra aliquamdiu ducendam (*k*), posthaec non amplius amittent, adeoque finito Messiae regno, morte nulla denuo interveniente, in regnum Dei

(*f*) Vide *Rhenferdii* Opera p. 52, 53, 54, 55, 62, 63 et alibi passim. Quidam dicunt resurrectionem locum habituram in initiis dierum Messiae, apud celeberr. *Millium* Praef. ad *Rhenferdii* Opera p. 8. Alii eam reiiciunt in annum regni Messiae 206, apud *Rhenferdium* p. 68. Alii latius eam tantum in diebus Messiae sperant. Vide *Dassovium* de resurrectione cap. VI p. 164.

(*g*) *Rhenferdius* p. 53, 56. *Dassovius* de resurrectione p. 46.

(*h*) *Rhenferdius* in Operibus p. 909. *Dassovius* lib. cit. p. 33, 34 etc.

(*i*) *Dassovius* p. 47. quamvis dubitari possit, utrum ea, quae ibi ex Iudaeorum scriptis allata leguntur, ad tempora Messiae, an vero potius ad seculum Mercedis referri debeant.

(*k*) *Rhenferdius* p. 55, 57, 58, 68.

Dei coeleste transferentur, quam etiam in rem corpora haec, iustorum spiritibus iungenda (*l*), erunt spiritualia, ad exemplum illius, quo in creatione Adamum donavit Deus. Sicuti tamen de plurimis doctrinae articulis, in Iudaeorum scholis, in utramque partem disputari solet, ita dantur etiam (*m*), qui aeternam durationem corporum, temporibus Messiae resuscitatorum, in dubium vocant. Inprimis vero de illis ambigunt, quos adventus Messiae vivos deprehendet, sintne vitam illam, nulla morte finiendam, aeternum victuri, an vero legem communem, ceteris hominibus omnibus praescriptam Ps. 89: 49, et ipsi pariter subituri.

§ 12. *Beatitudo et duratio illius status ex mente Iudaeorum.*

Vitam, ad quam corpora iustorum resuscitabuntur, et quam deinceps cum Messia et sub eius auspiciis agent, Hebraeorum magistri nobis depingunt, ut omni ratione iucundam, beatam, ac bonorum omnium copia abundantem. Id credere nos iubent de ipso illo corpore, quod in vitam redibit, cuiusque aliam futuram, atque nunc est, formam, qualitatem, ac indolem, iam modo monuimus. De spiritus integritate, sanctitate, et perfectione, ne dubitare quidem licet, siquidem illum ex coetu iustorum et ex Paradiso, domicilio beato sanctorum Dei amicorum, deducunt in hanc terram, ut corpori tali iungatur, cum quo commu-

(*l*) *Eysenmengerus* in Iudaismo detecto Tom. II p. 772, 773. Confer de corpore spirituali Adami, *Vitringae* Observationes Lib. III c. IX § 3.

(*m*) *Rhenferdius* p. 60, 61. *Dassovius* p. 107, 108.

munionem, vitii et criminis expertem, colere possit. Ex quo consequitur, fore, ut felices hi regni Messiae cives (*n*) continua mentis puritate, sanctitate actuum omnium, pietate numquam etura, et constantissimo obsequio, Deum et corpore et animo glorificent. Et sic omnino (*o*) res in primaevum illum statum, in quo erant ante lapsum, rediturae sunt. Etsi autem Iudaeorum doctores piis suis in hac terra etiam corpora circumponant spiritualia, per ea tamen non videntur intelligere alia, quam quae sint apta spiritus puri atque sancti et domicilia et organa. Certe corporibus his nihil omnino eorum, quae corporibus nostris grata sunt ac iucunda, et quae corporis sui causa mens nostra desiderat, in statu illo deesse censent. Itaque (*p*) edent, bibent, uxores ducent, et ex iis sobolem numerosam suscipient, erunt potentes et locupletes; quae omnia, in futuro seculo mercedis, locum non habitura esse, ultro fatentur Iudaei. Quae sit autem felicitas, quam sibi temporibus Messiae promittunt, aestimari potest ex hisce, quae in *Gemara* כתובות fol. CXI. c. 2. leguntur, ex versione celeberrimi (*q*) *Millii*: *Dixerunt* magistri nostri: *non est huic seculo simile seculum futurum*: *in hoc enim seculo cum molestia uvae vindemiantur et calcantur*: *in seculo autem futuro adferet quivis unam uvam curru aut navi*, *et deponet in angulo domus*, *ex eaque tamquam*

(*n*) *Rhenferdius* p. 56, 58.

(*o*) Vide *Eysenmengerum* Lib. cit. Tom. II p. 823, etc.

(*p*) Vide auctores citatos, *Rhenferdium*, *Dassovium*, *Eysenmengerum*, in libris indicatis, passim.

(*q*) *Praefatione* in Opera *Rhenferdii* pag. IV. Plura reperiuntur apud *Eysenmengerum* Tom. II p. 828, 829, etc.

quam ex ingenti vase depromet vinum, lignis autem eius ad coquendum utetur. Nec est futura uva, quae non 30 amphoras vini contineat. Regno autem huic Messiae tam beato et auspicato in scriptis magistrorum Iudaicorum anni tribui solent, ut plurimum, mille, ut itaque *regnum Millenarium* dici vere queat. *Regnum Messiae*, inquit (*r*) R. *Moses Nachmanides*, *erit in Millenario sexto, quemadmodum Adam quoque sexto die est creatus. At in fine illius millennii erit dies iudicii, quia eodem modo Adam sexto die est iudicatus.* Plura alia Iudaeorum ea de re testimonia diligenter conquisivit *Iosephus Medus* in Clavi Apocalyptica p. 286, 287, ex quibus constare satis poterit, in ea sententia, quam retuli, de Millenario regno Messiae, doctores gentis Iudaicae et praecipuos et plurimos acquiescere. Et quamvis omnino sint, qui durationem istius regni, limitibus modo arctioribus, modo etiam latioribus, circumscribant, ratio tamen ostendi posset non inidonea, qua omnes hae sententiae inter se conciliarentur, si id nobis nunc negotii datum esse crederemus.

§ 13. *Similis omnino fuit doctrina vetustorum Ecclesiae Patrum. Illi igitur, post mortem, triplicem quoque piis statum expectandum esse docuerunt.*

Si quis doctrinam Iudaeorum, de regno Messiae in terra, hactenus expositam, cum ea conferre velit, quam Cerintho haeretico a *Caio*, *Dionysio Alexandrino*, aliisque Ecclesiae Christianae scriptoribus, attribui supra vidimus, dubitare vix poterit, quin una ex

(*r*) Apud *Rhenferdium* pag. 63.

ex altera dimanaverit, tam aperta et luculenta est inter utramque consensio. Neque etiam id, quantum quidem meminisse possum, a viris eruditis in controversiam vocari solet. Verum negari tum non poterit, idem pariter omnino iudicium ferendum esse de piis illis et optimis Ecclesiae primitivae doctoribus, qui consimiliter regni a Christo in terris erigendi, et mille annos duraturi, spem nos concipere iusserunt certam ac firmam. Illi igitur, quod de Iudaeis supra § 10 iam monuimus, piis quoque fidei in Christum confessoribus triplicem successive, post mortem corporis, destinatum esse et statum et locum, summo consensu tradunt. Primo enim docuerunt, animam corpore solutam transferri in Paradisum, seu gremium Abrahae (*s*), locum a coelo supremo distinctum, in quo a malis miserae huius vitae recreata, et sensu gratiae Divinae exhilarata, consummationem beatitudinis sibi promissae expectet. Statum hunc, phrasi Iudaeis recepta, recte appellare possis *seculum animarum*. Illum tradunt iidem deinde subsequi alterum, quem non immerito dixeris, *seculum resurrectionis*, et *regnum Christi Domini*, ad quod pii e Paradiso descensuri sint, illic corporibus suis resuscitatis rursum iungendi, et cum Christo mille annos regnaturi, ex quo tamdem transituri sint ad statum plenae et perfectae beatitudinis, quam Scriptura vocat *Vitam aeternam*.

§ 14.

(*s*) Doctrina haec veterum satis nota, et passim a viris doctis explicata est. Possunt tamen loca veterum in hunc sensum concepta videri apud *G. I. Vossium* in Thesibus Theologicis et Historicis Disp. VI, *Georgium Bullum* in Concionibus posthumis Tom. I p. 103, ac seqq., et *Spanhemium* in Historia Christiana secul. II col. 615.

§ 14. *Quae Ecclesiae Patres de indole regni Millenarii tradunt, prorsus similia sunt placitis Iudaeorum de regno Messiae.*

Quodsi iam sigillatim ea, quae de regni Millenarii in terra indole et ratione veteres Christiani disputant, propius examinemus, fatendum profecto erit, ovum ovo similius non esse, quam est traditio Christianorum ea de re Iudaeorum placitis. Aliter quidem visum est viris nonnullis eruditis, qui honori veteris Ecclesiae omnium optime hac ratione consultum iri crediderunt, si ostendere possent, doctrinam et (*t*) antiquorum Chiliastarum in genere omnium, et (*u*) *Iustini Martyris* speciatim, a Iudaeorum traditionibus omnino distinctam et diversam fuisse. In quo tamen etiam atque etiam vereor, ne operam oleumque perdiderint. Non sane ignoro, Chiliastas Ecclesiae Christianae sententiam, quam illi de regno Christi Millenario acriter adstruxerunt, desumere potuisse ex Apocalypsi S. Iohannis, qui c. xx. v. 4, 5, 6. piis religionis cultoribus regnum Christi promittit, mille annos in terra duraturum, praevia resurrectione mortuorum prima. Verum non tam quaeritur de mille annis Apocalypticis, et de resurrectione prima in antecessum promissa, quam de modo, quo haec capienda et intel-

(*t*) Auctor libri, Parisiis editi A. 1739, hoc titulo: *Examen du sentiment des Saints Peres, et des anciens Iuifs, sur la durée des siècles etc.* Consule et *le Iournal des Scavans* mois de Iuillet 1741, p. 313.

(*u*) *Iosephus Medus* in Clavi Apocalyptica p. 285, in notis, qui et alios Patres excusat, et a Iudaismi suspicione liberat. Vide praeterea Prolegomena novae editionis *Iustini Martyris*, quae Parisiis prodiit 1742, et *le Iournal des Scavans* mois de Mars 1743, p. 405, 406.

telligenda sint. Vbi dubium esse non potest, quin in explicanda illa Prophetia Chiliastae veteres in Theologiam suam traditiones Iudaeorum transtulerint. Neque etiam diffiteor, fuisse nonnullos ex Chiliastis Ecclesiae primitivae, qui bona regni illius, a Deo promissi, agnoscerent utique spiritualia. Ita certe *Tertullianus* loquitur Lib. III adv. *Marcionem* c. 24: *Hanc* civitatem Hierusalem *dicimus*, *excipiendis resurrectione sanctis*, *et refovendis omnium bonorum utique spiritualium copia a Deo prospectam.* Verum nec ipsos quidem Iudaeos, ex illa beatitudine mille annorum, exclusisse bona et gaudia spiritualia, intelligi satis ex iis potuit, quae § 12 monuimus. Vti vero bonis illis spiritualibus Iudaei adiiciebant magnam beneficiorum corporalium et terrestrium, illo tempore quoque promissorum, copiam, ita Christianos in hoc quoque vestigia eorum legisse, vel ex ipso illo *Tertulliani*, quem modo attulimus, loco, et ex quo plura describere hic longum nimis esset, abunde perspicitur. Sed neque id dissimulandum, *Tertullianum*, si cum ceteris Ecclesiae illius antiquae Chiliastis componatur, prae illis, uno tantum *Iustino Martyre* excepto, de beatitudine illius temporis modeste sensisse et scripsisse. Nota sunt et multorum sermonibus celebrata, quae Papias, primus ex catholicis doctoribus Chiliastis, de indole regni Christi in terra expectati docuit (v). *Venient dies*, inquit, *in quibus vineae nascentur*, *singulae decem millia palmitum habentes*, *et in uno palmite dena millia brachiorum*, *et in uno vero* (w) *palmite dena millia flagellorum*, *et*

(v) Apud *Irenaeum* contra Haereses Lib. v cap. XXXIII § 3, 4.

(w) *Grabius* coniicit legendum *brachio.*

et in unoquoque flagello dena millia botruum, et in unoquoque botro dena millia acinorum, et unum quodque acinum expressum dabit viginti quinque metretas vini. Et cum eorum apprehenderit aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: Botrus ego melior sum, me sume, per me Dominum benedic. Similiter et granum tritici decem millia spicarum generaturum, et unamquamque spicam habituram decem millia granorum, et unumquodque granum quinque bilibres similae clarae mundae, et reliqua autem poma et semina, et herbam secundum congruentiam iis consequentem: et omnia animalia iis cibis utentia, quae a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subiecta hominibus cum omni subiectione. Quae quam gemina sint traditionibus Thalmudicorum, vel pauca illa, quae protulimus § 12, claro indicio esse possunt. Et hanc tamen Papiae doctrinam ita adfert *Irenaeus*, ut eam calculo suo plenissime confirmet, suamque faciat. Non aliam vero fuisse doctrinam Chiliastarum ceterorum, qui, seculo II, III et IV, nomen aliquod in Ecclesia suo merito sibi pepererunt, invicte probant, quae de eorum dogmatibus exquisita diligentia et copiose congessit vir in hisce literis summa cum laude versatus (*x*), *Seb. Nanus Tillemontius.* Quinimo plerosque ex Chiliastis, tempore *Augustini*, ita de voluptatibus regni Millenarii corporalibus et terrestribus gloriatos fuisse, ut beneficia spiritualia in universum negligerent, aperte testatur illustris hicce Hipponensis Praesul, de Civit. Dei Lib. XX c. 7 scribens: *Quae opinio esset utcumque tolerabilis, si aliquae deliciae spirituales in illo Sabbatho affuturae sanctis per Domi-*

(*x*) *Mémoires pour servir à l'histoire Ecclesiastique* Tom. II p. 301, ac sqq. edit. Paris.

mini praesentiam crederentur, nam et nos hoc opinati fuimus aliquando. Sed cum eos, qui tunc resurrexerint, dicant immoderatissimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus cibus sit tantus ac potus, ut non solum nullam modestiam teneant, sed modum quoque ipsius credulitatis excedant, nullo modo possunt ista nisi a carnalibus credi.

§ 15. *Doctrina de regno Millenario, Cerintho attributa, eadem est cum doctrina veterum Ecclesiae Patrum.*

His omnibus rite perpensis, mihi quidem liquere videtur, doctrinam de regno Christi Millenario in terra, quae in rationibus Cerinthi Haeresiarchae ponitur, esse eamdem plane, quam olim in scholis suis tradiderunt Hebraeorum magistri, et quam ab his acceptam, primis Christianae Ecclesiae seculis, asseruerunt ex illustrioribus eius Doctoribus et Martyribus sane permulti. Toties id sua aetate monuit *Hieronymus*, et id res ipsa clarissime per se loquitur. Fuerunt quidem viri praestantissimi, et de Ecclesia optime meriti (*y*), *Gerhardus*, *Calixtus*, *Voetius*, *Sagittarius*, *Kortholtus*, et alii, qui inter Chiliasmum Cerinthi et Patrum merito distinguendum esse arbitrarentur, siquidem prior carnalis, posterior vero spiritualis fuerit, quibus aliquando calculum adiecit (*z*) *Tho. Ittigius.* Sed hic tamen, vir egregie doctus, postquam rem eamdem denuo sub examen vocavit, muta-

(*y*) Loca horum virorum eruditorum indicat *Tho. Ittigius* in selectis capitibus Historiae Ecclesiasticae seculi I p. 291.

(*z*) In Dissertat. de Haeresiarchis aevi Apostolici p. 55.

tata iam mente, iudicium hocce tulit (*a*): *His ergo aliisque huius modi argumentis evinci poteſt, inter Cerinthi et Patrum Chiliasmum talem differentiam non fuiſſe, ut unus ab altero tamquam carnalis a ſpirituali, tamquam terrenus a ſancto, diſtingui poſſit. Vnde et Bernhardus Luzenburgius non minus Papiam, quam Cerinthum ſuo haereticorum catalogo inſeruit.* Quo iudicio nihil verius eſſe poteſt, ſi Cerinthus re ipſa id docuit, quod docuiſſe vulgo exiſtimatur. Verum enim vero, poſtquam ſententia Cerinthi vera, de regno piorum cum Chriſto Millenario, e genuinis fontibus eruta et evidenter demonſtrata erit, diſcrepantia utique inſignis inter Chiliasmum Cerinthi et Patrum non poterit non obſervari, ſed longe alia. Fatendum namque tum erit, Chiliasmum, quem aſſeruerunt Patres, eſſe terreſtrem et carnalem, Chiliasmum vero Cerinthi coeleſtem et ſpiritualem. Id vero in Diſſertationibus ſecuturis ad liquidum perducere annitemur.

(*a*) In ſelectis capitibus hiſtoriae Eccleſ. ſeculi 1 p. 293.

DIS-

DISSERTATIO SECVNDA

DE REGNO MILLENARIO CERINTHI, QVA ADVERSVS SENTENTIAM VVLGATAM RATIONES ADFERVNTVR.

§ 1. *Dissertationis huius summum argumentum.*

Dissertatione superiori, doctrinam de regno Christi in terra Millenario, quae Cerintho a veteribus tribui solet, quantum id instituti mei ratio exigere mihi visa est, exposui. Ostendi, quinam fuerint illi, qui Cerintho talem doctrinam, tamquam haeresin perniciosam, exprobrarunt. Doctrinam ipsam, uti a veteribus repraesentatur, etiam ipsorum verbis retuli. Monui, doctrinam illam ipsam, quam multi criminis loco habent, et Cerintho in acceptis referunt, doctoribus Ecclesiae primitivae fuisse perquam familiarem, et insuper fontes, unde hi doctrinam talem hauserint, indicavi. Ordo, quem in pertractando hoc argumento ipse mihi praescripsi, nunc postulat, ut rationes idoneas in medium proferam, quibus me commoveri pas-

ſus ſum, ut crederem, regnum tale Millenarium Chriſti in terra, quale voluit Caius, Cerinthum nec docuiſſe, nec docere omnino potuiſſe. Antequam vero ad id nunc me accingam, aequum eſſe cenſeo, ut ſcrupulum quemdam, non levem, qui negotium lectoribus quibusdam faceſſere poſſet, ex animis ipſorum evellam.

§ 2. *In anteceſſum dubio cuidam occurritur, quod nempe Cerinthus Iudaizaverit.*

Monui iam Diſſertatione priori, doctrinam de regno Meſſiae in terra Millenario, expolitam fuiſſe in ſcholis Iudaeorum, et ab his ad Chriſtianos dimanaſſe. Iam vero libens et ultro largitus ſum, Cerinthum, ſin minus gente, certe tamen profeſſione religioſa, Iudaeum extitiſſe, ac praeterea ex Aegypto reducem, frequentem et, ut videtur, diuturnam cum Ebionaeis, id eſt, cum Chriſtianis Iudaizantibus, coluiſſe amicitiam et communionem, ex quo ſuſpicari oppido proclive eſt, Cerinthum, hominem Iudaeum, aut ſaltem Iudaizantem, dogma Hebraeorum magiſtris adeo tritum et familiare retinuiſſe, et in ſchola ſua tradidiſſe. Id certe, neque enim inficias eo, teſtimonio Caii ſpeciem veri non exiguam conciliat. Neque tamen eſt, quod ex eo cauſae noſtrae metuamus. Damus ſane liberaliter, Cerinthum fuiſſe, etiam antequam in Aegyptum contenderet, Iudaeum; ſed non minus certum eſt, eum, cum propriam ſcholam erigeret, relicta communione Iudaeorum, pro cultore Ieſu Chriſti haberi voluiſſe. Itaque more fere Ebionaeorum, ex iis, quae in Iudaeorum ſcholis didicerat, nonnulla tantum ſervavit, alia vero, prout res ipſi exigere viſa eſt, repudiavit. Vnde *Epiphanius* de eo obſervavit,

προσ-

προσέχειν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀπὸ μέρους, quod in versione vulgata non fideliter satis redditum, ita Latine efferendum est, *eum ex parte* tantum *religionem Iudaicam probasse*, Haeres. XXVIII num. 1. Video id etiam observasse doctissimum *Moshemium*, qui commode et haec ex *Philastrio* de Haeres. c. 78 adfert: *in nullo discordans ab eo* (Carpocrate) *nisi quia ex parte solum legi consentit*; et in universum (*a*) ita pronuntiat: *Illi qui Cerinthum universam legem, quam Moses tulit, servatam voluisse censent, nec satis diligenter veteres scriptores inspexisse, nec rationem disciplinae eius accurate considerasse videntur.* Quare audiendus non est *Agobardus* Lugdunensis, et si qui eum sequuntur, ubi nobis persuadere vult, rationem errorum omnium, qui Cerintho adscribuntur, ex Iudaeorum dogmatibus repetendam esse (*b*). *Ex erroribus Cerinthi cognoscitur*, inquit, *quod omnia sint Iudaica, quae adstruebat.* Nihil itaque ex Iudaismo Cerinthi, pro adstructo ab eodem regno Christi in terra Millenario, colligi posse, in propatulo est, quamvis vero dissimile non sit, propensionem Cerinthi ad placita Iudaica Caio materiam suppeditasse, ut doctrinam eius, non Iudaicam, in sensum tamen Iudaicum interpretaretur. Non magis Caii de Cerintho testimonium iuvat summa huius cum Ebionaeis, sive Christianis Iudaizantibus, consensio. Nam uti non temere negandum putaverim, ex Ebionaeis aliquos traditionibus Iudaeorum, de regno Messiae in terra Millenario, constanter adhaesisse, siquidem ab his Papias

(*a*) In Institutionibus Historiae Christianae maioribus p. 455.

(*b*) In libro *de Iudaicis superstitionibus*, in Bibliotheca Patrum magna Parisina Tom. IX col. 1204.

pias ea videtur accepisse, quae Differt. I § XIV ex eius aliquo libro adduxi, ita tamen probari non posse existimo, Chiliasmum fuisse doctrinam in scholis Ebionaeorum generali consensu probatam ac receptam. Plurimi potius ex illo grege etiam hoc cum multis aliis placitis Synagogae Iudaicae videntur reiecisse. Certe veteres, qui Chiliasmum Cerinthi refellunt, talem tamen doctrinam in rationibus Ebionaeorum nuspiam ponunt. Contrarium potius non sine ratione colligi posse auguror, ex Pseudo-*Clementis Recognitionibus* (*c*), in quibus tot Ebionismi indicia satis certa occurrunt, ut dubium esse non possit, quin auctor earum, quisquis est, Ebionaeorum placita secutus fuerit. Et is tamen Caipham, sacerdotem Iudaeorum summum, introducit Christianis haecce obiicientem: *Tum Caiphas doctrinam Iesu culpare tentabat, dicens eum res vanas locutum: beatos enim pauperes dixit; et terrenas fore remunerationes promisit, ac summam muneris in terrena hereditate constituit; cibisque ac potu eos, qui iustitiam servarint, promisit esse saturandos; et his similia multa docuisse deprehenditur*, Lib. I c. 61. Ecce, Christo Domino exprobratur, quod piis suis cultoribus regnum promiserit huius mundi. Id enim sibi volunt haec verba, *terrenas fore remunerationes promisit, ac summam muneris* (i. e. remunerationis) *in terrena hereditate* con-

(*c*) *Ioh. Baptista Cotelerius*, qui, in Patribus Apostolicis, *Recognitiones* has, curate editas, eruditissimis observationibus illustravit, permulta passim Ebionismi indicia deprehendit, et lectoribus in notis indicavit. Quibus alia permulta, nec minus certa, addi etiamnum possunt. Vide etiam *H. Valesii* annotationes in *Eusebii* H. E. Lib. III c. 38.

constituit, quibus respicitur ad illa Domini verba, Matth. v. 5, *Beati sunt mansueti, quoniam hereditatem consequentur terram*, ut nunc alia praetermittam, ad quae Caiphas ille fictus praeterea alludit. Tum ita pergit auctor Recognitionum: *Cui Thomas respondens, arguit eum frustra causantem; ostendens, quia Prophetae magis, quibus etiam ipse* (Caiphas) *credit, ista docuerint, nec tamen quo modo erunt haec, aut quo modo percipientur, ostenderint; Iesus vero qualiter accipi haec debeant, demonstraverit.* Docet igitur Ebionaeus hic, sub persona *Thomae* Apostoli, vaticinia Prophetarum de regno Messiae, et de restauratione Hierosolymae, non literaliter, sed spiritualiter esse intelligenda, et sensum hunc spiritualem Iesum discipulos suos docuisse. Idem auctor, Lib. III c. 26, *Petrum* Apostolum in scenam producit, hunc in modum disserentem: *Ob hoc autem et prolixioribus indiguit mundus iste temporibus, donec animarum, quae praedestinatae sunt, numerus impleretur: et tunc istud quidem visibile coelum revolveretur, ut liber; illud vero, quod est superius, appareret: et animae beatorum, corporibus suis redditae, inducerentur in lucem; impiorum vero animae, pro immundis actibus suis, spiritu flammeo circumdatae, in profundum ignis inexstinguibilis mergerentur, per seculum expensurae supplicia.* Ecce unam tantum Ebionaeus hicce agnoscit resurrectionem, iustorum et iniustorum, illorum ad vitam aeternam et coelestem, horum ad aeternum cruciatum. Cum igitur Ebionaei ut plurimum a Chiliasmo Iudaeorum videantur abhorruisse, Cerinthum quoque, etsi illis doctrina et amicitia esset coniunctissimus, ab eadem doctrina alienum esse potuisse, satis liquere arbitror.

§ 3.

§ 3. *Ostenditur, traditionem de regno Millenario Cerinthi niti auctoritate et testimonio unius Caii.*

Sed properemus nunc tandem ad exponendum rationes, quibus confici posse opinor, Cerinthum tale regnum, quale ipsi exprobrare solent veteres, re ipsa numquam docuisse, neque docere omnino potuisse. Et primo quidem, si ad testes, quorum auctoritate traditio haec omnis unice nititur, animum paulo attentius advertimus, tales utique sunt, quorum testimonium non immerito suspectum nobis esse debet. Etenim primus citra controversiam, qui Cerinthum Chiliasmi Iudaici accusavit, est Caius, Presbyter Ecclesiae Romanae, qui centum circiter post Cerinthum annis floruit, et libris scriptis inclaruit. Certe non est scriptor ullus Caio vetustior, ex quo in causa hac adversus Cerinthum testimonium aliquod allatum sit, aut etiam adferri umquam possit. *Eusebius*, qui Patrum se antiquiorum scripta omnia avidissime undecumque conquisivit, qui illa studiose perlegit, qui eorum testimonia libenter profert, *Caio* tamen non potuit reperire antiquiorem, qui Cerintho Chiliasmum imputaverit, etsi satis liqueat, eum hocce argumentum exquisita diligentia investigasse. Et post eum *Theodoretus*, quem inter meliores et doctiores scriptores totius Antiquitatis Christianae numerandum esse, inter omnes constat, pariter, ut (*d*) alio loco iam monui, nominare non potuit quemquam, qui ante Caium de Chiliasmo Cerinthi vel verbum iniecerit. Neque vero, si unum et solum Caium ego verum auctorem totius illius de Chiliasmo Cerinthi traditionis esse

as-

(*d*) Dissertat. I § VI.

affirmavero, quidquam dixero, quod a vero abhorret. Nam *Dionyſium Alexandrinum*, qui de Cerintho eadem tradidit, quae Caius (*e*), ex hoc ipſo ſua depromſiſſe, indiciis multo luculentioribus conſtat, quam ut negari aut in dubium vocari poſſit. Et tamen *Euſebius* et *Theodoretus*, quorum prior centum circiter, poſterior ducentis, poſt Caium, annis floruit, praeter duos hos *Caium* et *Dionyſium*, alios nominatim deſignare non potuerunt, qui eamdem Cerintho haereſin imputaviſſent. Extant ſane *Irenaei*, Caio antiquioris, libri adverſus haereſes, in quibus etiam de Cerintho diſſerit. Sed de Chiliasmo eius altum plane illic ſilentium. Supereſt *Catalogus Haereticorum*, qui *Tertulliani* libro de *Praeſcriptione haereticorum*, tamquam Appendix adiungi ſolet, auctoris (*f*) *Tertulliano*, adeoque Caio etiam, coaevi, qui alias quidem Cerinthi haereſes recenſet, verum de regno eius Millenario ne verbulum quidem adiicit. Extabant ſeculo III alia ſcripta ſimilis argumenti, a viris celeberrimi nominis profecta, *Iuſtino Martyre*, *Hippolyto*, *Origene*, aliisque, quos *Hieronymus* (*g*) in Epiſtola ad Magnum commemorat, ſed quos

(*e*) Vide Diſſert. I § VI.

(*f*) Extant varia de auctore et aetate huius libri eruditorum iudicia. Ego libenter ſubſcribo ſententiae, quam profert *Ant. Pagius* in Critica Annalium *Baronii* ad A. C. 171. num IV, eamque hic ſecutus ſum. Sic etiam iudicat Abbas doctiſſimus *Ludovicus du Four de Longuerue* in Diſſertat. *de origine haereſium Valentini*, *Cerdonis et Marcionis*, inter alias eius poſthumas Diſſertationes edita a *Wincklero*, p. 273.

(*g*) Epiſt. LXXXIII Opp. Tom. IV Part. II col. 656, edit. Pariſ. Benedictinorum.

quos tamen de Cerinthi Chiliasmo nihil memoriae prodidisse, vel ex eo satis tuto colligitur, quod neque *Eusebius*, neque *Theodoretus*, neque veteres alii, testem ullum adversus Chiliasmum Cerinthi producere potuerint, praeter *Caium* atque *Dionysium*. Itaque horum duorum, aut potius unius *Caii* testimonio tantum nititur, quidquid post seculum IV et V scriptores antiquiores, et quidquid nunc recentiores ad unum omnes, de regno Millenario Cerinthi literis consignarunt.

§ 4. *Inquiritur in auctoritatem, quam, hoc in loco, testimonium Caii habere potest.*

Sed sit sane ita, dicat quispiam, sit unus tantum Caius in caussa hac testis adversus Cerinthum, cui reliqui omnes crediderunt, quid impedit, quo minus viro illustri, et magnae, tempore suo, in Ecclesia auctoritatis, fidem adhibeamus? Ad haec respondendum putem, esse caussas iustas, ob quas in tali negotio assensum meum cohibeam, et, ut, quod res est, libere dicam, affirmanti fidem penitus denegem. Etenim, unde, quaeso, Caius, qui centum post Cerinthum annis scripsit, haec, quae de Chiliasmo eius tradidit, rescire potuit, haec inquam, quae in tanto intervallo, ante ipsum, nemo alius ex iis, qui Cerinthi tempora propius attigerunt, dixisse ac testimonio suo confirmasse, deprehendi potuit? An forte haec desumsit ex aliquo ipsius Cerinthi scripto? Verum in tota antiquitate nullum superest, ne vel levissimum quidem indicium, haeresiarcham hunc ipsum aliquid literis mandasse, et scriptum post se reliquisse, nisi eo referre velis, quae veteres nonnulli de ali-

qua

qua (*h*) eius *Apocalypsi*, per errorem, ut credere par est, hariolati sunt. Aut an forte Caius traditionem talem mutuatus est ex aliquo antiquiori, qui ea de re, aut ex Cerintho ipso, aut ex discipulis eius, edoceri potuit? Sed neque id dici posse, recte ex eo colligitur, quod traditionis huius auctorem quemquam, Caio antiquiorem, tota vetustas semper ignoraverit. Nihil igitur, nisi hoc unum superest, Caium dogmata quaedam Cerinthi, passim tum nota, longe aliter, ac vulgo fieri soleret, interpretatum esse, et ex illis per consequentiam id elicuisse, quod deinceps pro placito scholae Cerinthianae haberi voluit: qualia praeter Cerinthum, etiam aliis, et haereticis, et catholicis, evenisse saepius, nemo ignorare poterit, nisi qui in historia Ecclesiastica hospes sit. Itaque non credo, eruditos aegre laturos esse, si dixero, totam hanc de Chiliasmo Cerinthi traditionem non niti nisi coniectura unius Caii, eaque omni veri specie destituta. Et profecto, quam audax et, ausim dicere, petulans in coniiciendo fuerit Caius ille, vir ingeniosus, sed sibi nimium tribuens, ex eo quivis intelligere potest, quod non modo effecerit, ut doctrina Chiliastarum, quam hucusque asseruerant celeberrimi et probatissimi in Ecclesia Praesules, posthaec tamquam haeretica damnaretur, quippe quae Cerinthum verum auctorem haberet; sed etiam hac ipsa de causa Apocalypsin Apostoli Iohannis Cerintho attribueret, et insuper (*i*) Epistolam ad Hebraeos, cum in ea quae-

(*h*) Vide Differt. 1 § v. Adde *Grabii* Spicilegium seculi 1 p. 311, 312 et 375.

(*i*) *Eusebius* Hist. Eccles. Lib. VI c. 20. *Hieronymus* de viris illustribus c. 59. *Photius* in Bibliotheca Cod. 48, in fine.

quaedam legiſſet, ſibi minus probata, Paulo Apoſtolo ſine cunctatione abiudicaret.

§ 5. *Multi ex veteribus teſtimonium Caii de Cerintho contemſerunt, et ex recentioribus Ioſ. Medus.*

Video multos ex veteribus de Caii hoc teſtimonio aliter non iudicaſſe, atque ego. Ex omnibus ſeculi III ſcriptoribus, qui Caio poſteriores ſunt, illis etiam, qui in hiſtoria haereticorum tradenda ſtudium eximium poſuere, quales ſunt *Hippolytus*, *Origenes*, et alii, non poteſt oſtendi quisquam, praeter unum *Dionyſium Alexandrinum*, qui iudicio Caii in hac cauſa ſubſcribere illudque adeo ſequi voluerit. Auctor *Catalogi haereticorum*, qui *Tertulliani* libro de Praeſcriptione haereticorum ſubiici conſuevit, quique (*k*) non diu poſt Caium floruiſſe videtur, Cerinthi haereſin exponit, ſed, quod ſupra iam monui, ſpreto teſtimonio Caii, de haeretici illius Chiliasmo ſilere maluit. Poſtea a ſeculo IV et V, quoniam *Euſebius* et *Theodoretus*, hiſtorici inter Chriſtianos longe principes, iudicium Caii ſuffragio ſuo corroborarunt, ſententia hac de re ipſorum evaſit paulatim ſententia recepta ſcriptorum Eccleſiaſticorum paene omnium; ſed ita tamen, ut ſemper eſſent, qui auctoritatem Caii ſpernerent, adeoque Chiliasmum inter haereſes Cerinthi non numerarent. Ex his poſterioribus nominare poſſum *Philaſtrium* Brixienſem, qui in libro de haereſibus cap. 36 Cerinthi Chiliasmum tacitus praeterit, quamvis idem cap. 39., *Chiliaſtas*, vel uti ipſe eos vocat, *Chilionetitas*, haereticorum gregi adſcribe-

(*k*) Vide § 3 notam.

bere non vereatur, *Epiphanium* Haeresi XXVIII. Auctorem a *Sirmondo* editum, qui nomine *Praedestinati* eruditis notus est, Lib. I c. 8, *Iohannem Damascenum* (*l*) de haeresibus cap. 28, et si qui sunt adhuc pauci alii. Ceterum non sine magna voluptate intelligo, virum ingenii acutissimi et eruditione egregia perpolitum, *Ios. Medum*, in easdem fere mecum cogitationes, de testimonio Caii, incidisse. Etenim in *Clavi Apocalyptica*, p. 285. in notis, hac de re ita scribit: *si modo vera sunt, quae ex Gaio nescio quo de Cerintho afferuntur.* Et quibusdam interiectis: *Quod autem Cerinthum attinet, si quid huiusmodi erraverit, ex Iudaismo attulit (Iudaeus enim fuit) Christianis non imputandum. Mirum tamen est, de hac Cerinthi haeresi apud Irenaeum et Tertullianum ne γρὺ quidem reperiri; qui tamen ex professo de erroribus eius scripserunt. Totum hoc nititur fide cuiusdam Gaii, hominis obscuri, quem nescio an ex Alogorum haereticorum numero fuerit, quos testatur Epiphanius, tam Iohannis Euangelium, quam Apocalypsin Cerintho adscripsisse. Certe eodem tempore vixit, et Apocalypsin quod attinet, ab eorum sententia non abhorruisse, quicumque verba eius apud Eusebium haud oscitanter legerit, fatebitur.* Non omnia probo, quae vir doctus de Caio, tamquam homine obscuro, et Alogorum forte gregali, effudit. Sed de eo tamen mihi gratulor, quod testimonium Caii, de Cerinthi Chiliasmo, eodem, quo ego, loco habuerit.

§ 6.

(*l*) In *Cotelerii* Monumentis Ecclesiae Graecae Tom. I p. 287.

§ 6. *Testimonium ipsum de Cerintho nunc examinatur, ibique supponitur, Cerinthum fuisse Gnosticum, eadem cum Carpocrate sentientem.*

Diximus de teste, qui adversus Cerinthum producitur, eumque iure merito a nobis recusari, docuimus. Sed nunc testimonio ipsi préssius inhaerebimus, idque ostendemus esse tale, ut recipi a nobis nulla ratione queat. Et hic iam in antecessum lector eruditus monendus est, me id rationibus omnibus, quibus nunc adversus testimonium Caii utar, fundamentum substernere, quod Cerinthus nomen suum inter illos professus fuerit, qui notissimo *Gnosticorum* nomine in historia Ecclesiastica insigniri solent, quodque principiis huius sectae pertinaciter semperque adhaeserit. Hoc veteres fatentur, hoc recentiores nostri libenter admittunt, hoc schola illa Alexandrina (*m*), in qua doctrina omni, tum Philosophica, tum Theologica, diu satis imbutus fuit, non leviter confirmat, id denique praecipua, quae a veteribus ipsi adscribuntur placita, invicte probant. Id vero observatu cumprimis dignum censeo, quod veteres Cerinthum cum Carpocrate, famoso illo scholae Gnosticorum magistro, tantum non semper coniungere soleant, tamquam duo hi, arctiori quodam unius eiusdemque doctrinae vinculo, inter se sociati essent. Ita antiquissimus, ex iis, qui aetatem tulerunt, historiae haereticorum scriptor, *Irenaeus*, Lib. I c. XXV, *Carpocratis*, et mox capite secuto XXVI, *Cerinthi* haeresin exponit. Ad eum plane modum duos hos sibi invicem subiungit auctor ca-

(*m*) Vide Differt. I § 3.

catalogi haereticorum, qui *Tertulliani* libro de *Praescriptione haereticorum* addi solet, cap. 48, *Epiphanius* porro Haeresi 27 et 28, *Philastrius* de Haeresibus c. 35, 36, et, ne citra rationem prolixior in his sim, haeresiologi ad unum omnes. Idque, praeter hos, aliis quoque scriptoribus Ecclesiasticis usitatum valde et familiare est. Et ne cui in mentem venire possit, hoc temere tantum et casu quopiam fortuito accidisse, dum ordinem, quem in historia haereticorum servat unus aut alter, ceteri omnes secuti et imitati sunt, audimus hos ipsos, qui Carpocratem et Cerinthum coniungunt, nonnumquam de summa utriusque in doctrina consensione verbis conceptis testari. Ita enim auctor *catalogi haereticorum*, editi cum *Tertulliani* libro de *Praescriptione haereticorum*, cap. 48: *Post* Carpocratem Cerinthus *haereticus erupit*, *similia docens*. Sed operae pretium cumprimis esse puto, ista adscribere *Epiphanii* verba, ex Haeresi XXVIII § 1: *Cerinthus nihil propemodum aliud*, *quam a nobis supra commemoratus ille Carpocrates*, *asseruit*, *eademque cum eo lethalia in mundum venena propagavit*. Mox iam recenset dogmata quaedam utrique communia, quibus et alia addere potuisset. Et tamdem haec subiicit: neque ulla in re discrepantem ab illo doctrinam invexit, *nisi quod Iudaicos etiam ritus adscivit*. Quid opus est, post hos, testes alios, qui profecto non desunt, excitare? praesertim ubi rei ipsius testimonia luculentissima adsunt. Conferat quis haeresin Carpocratis et haeresin Cerinthi secum invicem, et fatebitur, utramque illam ex uno eodemque fonte esse derivatam.

§ 7. *Hinc verosimile non est, Cerinthum docuisse Chiliasmum, a quo Gnostici alieni fuisse deprehenduntur.*

Extra omnem dubitationis aleam igitur positum est, Cerinthum fuisse de grege Gnosticorum, et inter hos Carpocrati prae reliquis doctrina coniunctissimum. Itaque semper, etiam Christianus iam factus, inhaeserit *κυρίαις δόξαις* Gnosticorum, id est, principiis primariis scholae illius, quae ab omnibus agnoscebantur, omnibusque communia erant. Ea in schola Alexandrina didicerat, eademque postea tenaciter servavit. Ex eo vero per se omnino consequi videtur, doctrinam de regno Christi in terra Millenario, Cerintho tribui nec posse, nec debere. Quis enim umquam, aut generatim Gnosticis, aut Carpocrati speciatim, talem doctrinam imputavit? Extabant olim, erantque in manibus omnium, libri Gnosticorum plurimi, ex quibus amplissima fragmenta describunt *Clemens Alexandrinus*, *Origenes*, *Epiphanius*, et alii, unde facile fieri etiam potuit, ut dogmata huius sectae, etsi plerumque non recte perspecta, prolixe tamen, ab *Irenaeo* et *Epiphanio* nobis enarrata fuerint. Sed nemo est ex veteribus, qui Gnosticos umquam nomine Chiliasmi reprehenderit. Ego vero producere possum Gnosticum, qui talem doctrinam in Catholicis sugillavit. Est is *Marcion* haeresiarcha, qui seculo II scholam peculiarem fundavit, inclytam valde, quae, per Asiam et Syriam longe lateque propagata, usque ad tempora seculi VI perseveravit. Quamvis vero is dogmata quaedam haberet sibi propria, ab iis tamen, quae toti gregi Gnosticorum communia fuerunt, numquam ne vel hilum quidem recessit, uti cuilibet, excutienti haeresin eius, non potest non illico liquere. Ex

Ex his igitur principiis *Marcion* sic adoritur Catholicos (*n*): *Spero* (a Christo meo) *regnum Dei aeternae et coelestis possessionis. Ceterum vester Christus pristinum statum Iudaeis pollicetur, ex restitutione terrae, et, post decursum vitae apud inferos, in sinu Abrahae refrigerium.* En! Marcionem, eadem obiicientem Catholicis, quae apud auctorem Ebionaeum Iudaeus in genere Christianis obiicienda putavit, de quibus nos § 2 diximus. Et quae illic apostolus Christianus Iudaeo, haec *Tertullianus Marcioni* respondet, nisi quod tamen aliquod regnum terrenum fateatur. *De restitutione Iudaeae*, inquit, *quam et ipsi Iudaei, ita, ut describitur, sperant, locorum et regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum et in Ecclesiam, et habitum et fructum eius spiritualiter competat, longum est persequi; nam et confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante coelum, sed alio statu, utpote post resurrectionem in mille annos.* Dubium mihi non est, quin Gnostici omnes, et cum his Cerinthus, eadem plane senserint, quae a *Marcione* Chiliastis obiecta esse vidimus.

§ 8. *Et doctrina de Millenario vulgaris e diametro etiam Gnosticorum placitis adversatur.*

Ostendimus, *Marcionem*, ac in universum Gnosticos, quippe quorum placitis ille totus imbutus erat, a tali regno Christi Millenario, quale sperabant Christianorum permulti, et quale tribuitur Cerintho, abhor-

(*n*) Apud *Tertullianum* Lib. III adv. *Marcionem* cap. 24, pag. 499. edit. *Rigaltii*.

horruiſſe, idque in Catholicis ferre non potuiſſe. Et vero difficile non eſt, rationem rei huius reddere perſpicuam et evidentem. Etenim conceptus regni talis Millenarii, quale dixi, ſi ab omni parte verſetur, et ſollicite examinetur, deprehendetur confeſtim, principiis illis Gnoſticorum, quae poſſis appellare fundamentalia et radicalia, et quae eam ob rem omnibus in univerſum fuere communia, e diametro repugnare. Id nunc per partes diſtinctius explicandum, et idoneis veterum teſtimoniis communiendum eſſe puto.

§ 9. 1. *Quia regnum Millenarium beatum collocatur in terra.*

Primo igitur, *locus*, quem Cerinthus regno illi ſuo Millenario aſſignaſſe creditur, eſt hicce noſter mundus, quem incolimus, et in eo ſigillatim Iudaea, ac Iudaeae caput, Hieroſolyma. Ita enim Caius in loco iam (o) allato de Cerintho teſtatur: *Affirmat poſt reſurrectionem regnum Chriſti in terris futurum, ac rurſus homines Hieroſolymis victuros.* Et *Dionyſius Alexandrinus*, apud *Euſebium* Lib III c. 28, et Lib. VII c. 25, pariter aſſeverat, Cerinthum docuiſſe, *regnum* illud *Chriſti futurum eſſe terreſtre.* Non verebor affirmare, ſententiam talem, neque Cerintho, neque Gnoſticorum cuiquam, aut in mentem venire, aut probari potuiſſe. Etenim unanimis haec fuit Gnoſticorum omnium doctrina, mundum materialem ſublunarem, in quo nunc vitam agimus, per ſe, quippe ex materia conditum, eſſe imperfectum et malum, infelix quoddam miſerorum hominum ergaſtulum, in quo neque perfectae iuſtitiae et ſanctitati, neque ſolidae ac ve-

(o) Differt. I § 4.

verae beatitudini locus esse possit, in quo potius homines multiplici miseriarum cumulo continuo subsint, ac ad peccandum etiam iugiter sollicitentur. Apud *Origenem*, seu quisquis alius auctor est dialogi contra *Marcionitas*, *Origene* utique iunioris, p. 156, sic loquitur *Marcus Marcionita*, interlocutor: *nos ex Apostolo et Euangelio edocti sumus, tum Creatorem* Mundi, *tum creaturas ipsius esse malas.* Regerit quidem Adamantius Catholicus: *Quae Christus bona confitetur, tune dicis mala?* sed respondet Marcionita: *Mundum hunc non dicit bonum, neque creaturas eius.* Dicit *enim*; „ si essetis de hoc mundo; mundus quod „ suum est, amaret". Ex eodem principio, *Heracleon*, non ignobilis scholae Gnosticorum magister, ubi verba haec Christi Domini, apud Iohannem cap. IV vs. 21, *veniet hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem*, interpretatur, ac more scholae illius ineptis allegoriis indulget, ita commentatur (*p*): *Per montem intelligitur diabolus, vel mundus eius, quandoquidem pars una est diabolus totius materiae, mundus vero universus malitiae mons, et deserta habitatio ferarum.* Ex sententia igitur Gnosticorum, mundus materialis totus eiusdem est essentiae et naturae, cuius est Diabolus. Est et eiusdem *Heracleonis* haec mirifica interpretatio in Iohann. II. 12 (*q*): *Capharnaum significat haec extrema totius universi, et mundi materialis, in quae descendit* (Iesus). *Et quia locus hic parum conveniens ipsi est, ideo non dicitur in eo quicquam aut operatus, aut locutus fuisse.* Nempe mundum talem esse

(*p*) Apud *Origenem* tom. XII Commentar. in Iohann. p. 210.

(*q*) Apud *Origenem* tom. X in Iohannem p. 158.

esse arbitrabantur Gnostici, in quo Servatorem deceret quidem humilitatis voluntariae ac profundae specimina edere, verum non gloriam perfectionis infinitae et operum divinorum palam omnibus explicare. De hominibus vero, terrae huius incolis, ita sentiebat *Simon Magus*, qui placitis iisdem imbutus erat, quae postea Gnostici reliqui cum doctrina Christi et Apostolorum sociare annisi sunt (*r*): *Animae nostrae a bono Deo sunt; sed captivae deductae sunt in hunc mundum.* Haec omnino ratio est, ob quam hi ipsi Gnostici, mundi, natura sua adeo miseri et infelicis, creationem Supremo et Optimo Numini neutiquam tribui posse censerent (*s*); sed genio, aut indole sua malo, aut saltem imperfecto, qui meliorem mundum condere non valuerit. Et hanc quidem Gnosticorum doctrinam Carpocrati et Cerintho sigillatim probatam fuisse vehementer, si (*t*) veterum testimonio credimus, certissimum est. Quid igitur mirum est, hos sapientiae insanientis consultos mundum materialem odio habuisse, et solidae felicitatis, qua frui potest anima sancta, hoc initium constituisse, ut liberata et a societate corporis, et ab omni qualicumque terrae huius communione, superato ad haec mundo materia-

li

(*r*) Ita Simonem loquentem in scenam producit Pseudo-*Clemens* Recognitionum Lib. II c. 57.

(*s*) De argumento hoc prolixe et docte disserit B. *Beausobrius*, in historia Manichaea Tom. II p. 10 et seqq.

(*t*) Testantur hoc *Irenaeus* Lib. I c. 25, 26. edit. *Massueti*, *Tertullianus*, seu quisquis auctor est appendicis ad librum de Praescriptione haereticorum, c. 48, *Gregorius Nazianzenus* Orat. XXIII p. 414, *Epiphanius* Haeresi XXVII et XXVIII, *Theodoretus* de Fabulis Haereticorum Lib. I c. 5, Lib. II c. 3, Lib. V c. 4, et multo plures alii.

li in univerſum, in mundum ſpiritualem transferatur. Non ineleganter hanc Gnoſticorum ſententiam expresſit, ſuamque, ut multa alia ipſorum deliria, fecit *Syneſius* Cyrenaeus, Hymno 1 v. 108:

Μάκαρ ὅςις βορὸν ὕλας
Προφυγὼν ὕλαγμα, καὶ γᾶς
Αναδὺς. ἅλματι κούφῳ
Ἴχνος ἐς Θεὸν τιταίνει,
Μάκαρ ὅςις μετὰ μοίρας,
Μετὰ μόχθους, μετὰ πικρὰς
Χθονογηθεῖς μελεδῶνας,
Επιβὰς νόου κελεύθων
Βυθὸν εἶδεν θεολαμπῆ.

Beatus, qui voracem materiae
Evadens latratum, et e terra
Emergens, ſaltu levi
Veſtigia ad Deum dirigit:
Beatus, qui poſt fata,
Poſt labores, poſt acerbas
Terrenas curas,
Ingreſſus mentis vias,
Altitudinem vidit divina refulgentem luce.

§ 10. 2. *Et quia ad regnum illud e Coelo deſcenſuri dicuntur ſpiritus beati.*

Accedit ad rationem, quam modo expoſui, et iſthaec ſecunda, quod Cerinthus beatitudinem illam terreſtrem, in mundano Chriſti regno, dicatur promiſiſſe ſpiritibus piorum, qui iam omnibus malis vitae huius ſoluti, in beata requie apud Chriſtum recreati fuerant. His igitur ſpiritibus plene ſanctificatis, poſt

fruitionem diuturnam tantae tamque purae beatitudinis, in mundum materialem sublunarem fuisset redeundum, quod sane Gnosticorum omnium, et cum his Cerinthi pariter, dogmatibus in universum adversatur. His enim persuasum erat, spiritus hominum, post excessum e corporibus suis, in regiones coelestes transferri, et ex his in mundum nostrum sublunarem non redire, nisi pro delictis anterioris vitae puniendos adhuc et perpurgandos. *Basilides* igitur, magnum inter Gnosticos nomen, et discipuli (*u*) eius, verba haec Decalogi, *Deus retribuit peccata in tertiam et quartam generationem*, interpretabantur de transmigratione animarum in alia corpora, id est, ex illo Scripturae testimonio probare satagebant, Deum spiritus, post mortem corporis, de novo in carcerem mundi huius deturbare, et aliis semper corporibus illigare, donec poenam sibi definitam luissent, et a vitiis emundati essent. Libenter iam omitto, quae hanc in rem de Basilide et aliis Gnosticorum doctoribus adferri possent plura. Sed non possum, quin haec *Epiphanii* de haeresi *Carpocratis* verba apponam: *Si quis omnia in hac una praesenti vita perfecerit, eius anima non amplius in alia corpora transfunditur, ut in hanc lucem denuo procreetur, sed libera atque immunis abscedet, cum nullius amplius in hoc mundo debito actionis obligetur*, Haeresi XXVII § 4. Sequuntur postea alia huc spectantia quamplurima, ex quibus iam ista tantum, ex § 5, transscribam (*v*): *Dicunt porro esse*

(*u*) Apud *Clementem Alexandrinum*, in Excerptis ex doctrina Orientali *Theodoti* § 28, in *Fabricii* Bibl. Graec. Vol. V p. 152.

(*v*) Similia his invenies quoque apud *Irenaeum* Lib. I c. 25, et *Tertullianum* de anima cap. 35.

esse adversarium illum, a Domino commemoratum in Euangelio Matth. v. 25, *unum ex mundi conditoribus Angelis, nomine* (w) *Abolum. Nam et custodiam corpus esse interpretantur, et novissimum quadrantem, migrationem Animarum. Oportet enim, pervagatam omnia singulisque perfunctam animam ac solutam, mundi creatoribus ac praecipuo eius auctore superatis, ad supremum illum ignotumque, in altissimum coelum penetrare. Addunt insuper, vel in prima migratione omnia conficienda et peragenda esse ut sic anima, in libertatem vindicata, sursum abire possit, vel nisi unico illo adventu universa perfecerit, tum repetitis transmigrationibus, et reditibus in mundum, paulatim omnia esse consummanda, ut se in libertatem asserere possit.* Eamdem vero fuisse quoque Cerinthi sententiam, in dubium non facile vocabit, quisquis ea, quae de haeretici huius cum Carpocrate consensione observavimus § vi, in memoriam revocare voluerit. Et in universum de anima ex mundo in coelum evecta Gnostici non aliter senserunt, atque *Synesius*, qui placita ipsorum versibus hisce nobis interpretatur Hymno III vs. 599

Θρόνισόν με πάτερ	*Colloca me pater*
Φωτὸς ἐν ἀλκᾷ	*Lucis in vi*
Ζωηφορίου,	*Salutaris*,

Ἵνα

(w) In Graeco est Ἄβολον, quod videtur esse corruptum ex Διάβολον. Sed corruptio haec est valde antiqua, et probabiliter Arabibus debetur, qui Principem malorum Spirituum *Eblis* dicunt. Vocem hanc ex Graeco detortam fuisse, docet etiam *Th. Hydius* de religione Veterum Persarum cap. IX p. 172. Et certe inter traditiones Arabum veterum et Gnosticorum magna intercedit affinitas.

Ἵνα χεῖρα Φύσις	*Quo manum (x) natura*
Οὐκ ἐπιβάλλει,	*Non iniicit.*
Ὅθεν οὐκέτι γᾶ,	*Vnde me non amplius terra,*
Οὐ μοιραία	*Non parcarum*
Κλῶσις ἀνάγκας	*Fila necessitatis*
Παλίνορσον ἄγει.	*Revocare possunt,*
Ἐμέθεν δὲ πάτερ	*Inter me pater*
Χθονίου τε κλόνου	*Terrenamque turbulentiam*
Πῦρ μέσον εἴη.	*Ignis intercedat.*

Quibus iungenda sunt haec ex eodem Hymno, versus finem, petita,

Νεῦσον δὲ πάτερ	*Annue pater*
Φωτὶ μιγεῖσαν	*Vt luci mixta* mens mea
Μηκέτι δῦναι	*Non amplius demergatur*
Ἐς χθονὸς ἄταν.	*In terrae sordes.*

Vno verbo, in schola Gnosticorum receptum etiam erat illud Pythagoraeorum et Platonicorum dogma (y), *mori animam, cum ad corporis inferna demergitur; vivere autem, cum ad supera post corpus* mortuum *evadit.*

§ 11. 3. *Quia etiam regnum illud praesupponit resurrectionem corporis.*

Observari nunc velim *tertio*, regnum illud Millenarium,

(x) Gnostici per *naturam* intelligunt ordinem et harmoniam Mundi Materialis, pendentem ex Astris.

(y) *Macrobius* in Somn. Scipionis Lib. 1 c. x fin. Vide et eumdem omnino prolixe hac de re disputantem eodem Libro cap. xi.

rium, quod Cerintho tribuitur, praecedere resuscitationem corporum demortuorum. Caii verba de Cerintho, supra citata, ita sonant: *Affirmat post resurrectionem, regnum Christi in terris futurum.* Et sic alii similiter. Si veteres audimus, docuit Cerinthus, imminente regni Millenarii tempore, resurrecturum esse primo Christum ipsum, et deinde cum ipso pios. Primo inquam Cerinthus, si fides est veteribus, docuit, Christum ipsum sub tempus regni Millenarii resurrecturum esse. Testem habeo *Epiphanium* in Haeresi XXVIII § 6: *Cerinthus dicere nihil est veritus, passum quidem, ac crucifixum esse Christum, nondum tamen a mortuis excitatum, ac tum demum, cum mortui resurgent omnes, excitandum.* Ibidem, quod observasse non piget, doctrinae huic Cerinthi inhaeret, eamque prolixe convellit. Vnde patet, apud eumdem § 1 haec non recte ita legi: *Docuit Cerinthus, Iesum obiisse mortem, et ad vitam excitatum esse.* Coniicio igitur, pro eo, quod hodie in Graeco legitur, πεπονθότα δὲ τὸν Ἰησοῦν, καὶ πάλιν ἐγηγερμένον, *Epiphanium* scripsisse, μὴ πάλιν ἐγηγερμένον, *Iesum obiisse mortem, postea ad vitam non exitatum.* Eodem modo Cerinthi haeresin, ex scriptoribus Graecis, repraesentat *Timotheus* Presbyter CPlitanus, in libro de receptione haereticorum (z): *Cerinthus ait, Christum quidem cruci affixum fuisse, sed nondum resurrexisse, resurrecturum vero tempore resurrectionis universalis.* Ex Latinis scriptoribus haec de Cerintho memoriae prodidit *Philastrius Brixiensis* de haeresibus cap. 36: *Docet autem, Christum nondum resurrexisse a mortuis, sed surrecturum annuntiat.* Cum quo con-

(z) In *Cotelerii* Monumentis Ecclesiae Graecae Tom. III p. 388.

consentit *Augustinus* de Cerinthianis in Haeresi VIII ita scribens: *Iesum hominem tantummodo fuisse, nec resurrexisse, sed resurrecturum asseverant.* Cui iungere possumus auctorem *Praedestinati*, a *Sirmondo* editum, cuius totidem fere ea de re verba leguntur Lib. 1 de haeresibus c. 8. En! integram testium nubem, de Cerintho id affirmantium. His tamen omnibus viri doctrina excellentes opponunt testimonium istud *Irenaei*, ex Lib. 1 c. XXV § 1. edit. *Massueti* petitum: *In fine autem revolasse iterum Christum ae Iesu, et Iesum passum esse et resurrexisse.* Ex eo conficere volunt, Cerinthum de resurrectione Christi ex mortuis nihil aliud tradidisse, quam quod Ecclesia catholica semper docuit. Quodsi autem ego testimonia reliquorum scriptorum, quibus nunc usus sum, meditate expendo, non possum non vehementer probare (*a*) eorum coniecturam, qui apud *Irenaeum* reponere malunt: *Iesum passum esse, nec resurrexisse*, quemadmodum apud *Augustinum* et auctorem *Praedestinati* etiam legimus. Accedit, ad testimonia modo prolata, eorum auctoritas, qui *Carpocrati* sententiam similem attribuunt. Quos inter *Philastrius* est, qui c. 36 de *Carpocrate* haec scribit: *Iesu animam in coelum susceptam praedicat: carnem vero in terra* (*b*) *dimissam aestimat.* Non dicitur *Carpocrates* docuisse, carnem Christi aliquando resurrecturam esse, sed negat tantum eam hactenus resurrexisse. In eo Cerinthum cum Carpocrate eadem sensisse, persuasus utique sum. Et id ipsum de Cerintho testatur *Irenaeus.* Sed

(*a*) *Colbergius* de origine et progressu haeresium cap. 1 § 9, p. 23.

(*b*) *Dimissam*, inquit B. *Fabricius* in notis ad illum locum, *id est, immissam sepulchro ibique relictam.*

Sed postquam Cerintho imputatus fuit Chiliasmus, sententia eius de Iesu talis necessario concipi debuit, Iesu corpus nondum resurrexisse, sed aliquando tamen appropinquante regno Millenario resurrecturum esse. In gratiam eiusdem Chiliasmi, Cerintho adscripti, doctrina ipsi talis quoque tribui necessario debuit, cum Christo resurrecturos esse etiam pios: id enim exigit ratio regni Millenarii. *Affirmavit* igitur, uti quidem Caius asseverat, post resurrectionem, *regnum Christi in terris futurum.*

§ 12. *E Gnosticis nemo credidit resurrectionem corporis, neque Christi, neque piorum, sive factam, sive aliquando futuram.*

Haec igitur nos de doctrina Cerinthi credere iubent veteres, secuti Caium; verum tamen, quod pace ipsorum dixerim, hanc rem non mihi persuadent. Etenim illa evertit placita radicalia Gnosticorum, ab omnibus recepta. Equidem libens fateor, de resurrectione corporis Christi Gnosticis non omnibus eamdem stetisse sententiam (*c*): neque enim de natura corporis huius consentanea sibi invicem docebant. Longe plurimis indignum prorsus videbatur, unigenitum Dei Filium compagibus corporis talis, quale est nostrum, includere. Ea de causa, Verbum Dei umbra quadam et larva tantum corporis nostri fallente, amictum fuisse censebant, in qua visus tantum fuerit nasci, pati, mori, ac resuscitari, cum nihil eorum re ipsa ac vere contigisset. Hos igitur resurrectionem corpo-

(*c*) Operae pretium est, consulere super hoc argumento, *l'histoire de Manichée* de Mr. *de Beausobre* Tom. II p. 105, et inprimis p. 137.

poris Iesu Christi veram negasse ac reiecisse, in propatulo est. Erant alii, qui, testimoniis Scripturae disertissimis de Iesu vera nativitate vel incarnatione pleniorem fidem adhibentes, corpus ipsi tribuerent verum quidem, sed subtile, aethereum, ex materia coelesti desumtum, et in hanc terram delatum. Verum ne hi quidem corporis huiusmodi (*d*) incorruptibilis mortem et resurrectionem agnoscere poterant veram; sed apparentem tantum. Ab horum omnium opinionibus discedebant, salvis tamen primis et generalibus Gnosticorum principiis, Carpocrates et Cerinthus: asseverabant enim (*e*), Iesum, more reliquorum omnium hominum, ex connubio Iosephi cum Maria prognatum, aliud non accepisse corpus, quam vulgare humanum, nostro per omnia consimile. Nullam igitur aliam esse corporis huius sortem, sibi persuadere poterant, quam quae est, ex sententia Gnosticorum omnium, sors corporum nostrorum, quae a spiritu suo semel separata, et in pulverem redacta, posthaec in aeternum ad vitam non revocari, sine cunctatione affirmabant. Haec igitur Cerinthus docuit, cum toto Gnosticorum grege, de resurrectione corporis Christi. Eadem quoque non potuit non docere de resurrectione cunctorum hominum, tum piorum, tum impiorum. Idque *Philastrius*, uti de aliis Gnosticis saepius, ita spe-

(*d*) Tale corpus Christi concipiebat *Valentinus*, cuius verba exhibent *Clemens Alexandrinus* Stromat. Lib. III p. 451, et *Bardesanes*, cuius doctrina explicatur in dialogo adversus Marcionitas, qui sub nomine *Origenis* editus est, Sect. IV p. 105, 108, 109 sqq. Consuli etiam potest Mr. *de Beausobre* lib. cit. p. 137.

(*e*) Id de Carpocrate et Cerintho testantur omnes, qui haereses ipsorum explicant.

speciatim de *Carpocrate* observare non neglexit cap. 35: *Animi salutem solum, carnis autem non fieri (f) salutem opinatur.* Idem profecto de Cerintho pariter testarentur veteres quidam, nisi dogma a Caio ipsi tributum, *post resurrectionem regnum Christi in terris futurum*, scrupulum ipsis iniecisset. Verum, quod de Cerintho ipso affirmare ideo veriti sunt, id saltem, quoniam res in universum negari non poterat, de Cerinthianis quibusdam memoriae prodiderunt. Auctor enim est *Epiphanius* Haeresi XXVIII § 6 pag. 114: *Alii* ex Cerinthianis *mortuos surrecturos umquam, funditus negant.*

§ 13. *De resurrectione quidem loquuntur Gnostici; sed tum non intelligunt resurrectionem corporis aut carnis.*

Non gravate tamen largiar, in scholis et Cerinthi et Cerinthianorum, auditum subinde fuisse de resurrectione aliqua, cum ipsius Christi Domini, tum piorum quoque cum ipso, et utramque ab iis etiam adstructam fuisse. Gnosticos certe, quorum pars fuerunt Cerinthiani, utramque hanc resurrectionem crepasse, et sermonibus crebris usurpasse, tum ex ipsorum horum hominum fragmentis, quae supersunt, tum ex libris eorum, qui adversus ipsos disputarunt, non obscure intelligitur. De Cerinthianis sigillatim *Epiphanius* scriptum reliquit Haeresi XXVIII § 6. quod pro mortuis baptismum vicarium instituerint, *ne illi, in resurrectione cum aliis excitati, poenam neglectae* ba-

(f) Per *salutem* corporis designari eius *resurrectionem*, rectissime in notis ad eum locum observavit *Fabricius*.

baptismi luant, et sub potestate Creatoris maneant. Verum ipse hic *Epiphanii* locus indicio mihi esse potuit, quomodo Cerinthus, et resurrectionem mortuorum, et insecutum mox regnum Millenarium, intellectum cupiat. Certe hic sermonem non esse de resurrectione corporis, sed de resurrectione animae, a mente spirituali, iuxta hos homines, distinctae, eamque resurrectionem, secundum eorumdem placita, fieri non in terra, sed in regione aliqua coelesti, suo loco, ex disciplina Gnosticorum tam luculenter docebo, totque idoneis testimoniis demonstrabo, ut dubitationi locus nullus superfuturus sit. Aliquid subodoratus hic est auctor libri, Theologis nostris minus probati, qui inscribitur (g) *Platonismus retectus.* Recte is doctrinam Cerinthi de resurrectione allegorice interpretandam esse censet. Verum dum is resurrectionem hanc unice explicat (h) de *regeneratione Euangelica* aut de *statu mentis contemplativo*, doctrinam Gnosticorum de resurrectione nondum satis est assecutus. Nos eam, in Dissertationibus secuturis, propriis Gnosticorum verbis explicatam dabimus.

§ 14. 4. *Quia in regno Millenario connubia cum foeminis promittuntur.*

Superest unum in regno Cerinthi Millenario, quale id

(g) *Le Platonisme devoilé* (cuius auctor fuit quidam *Souverainius* Ecclesiae quondam Ref. Theologus; sed propter peculiares sibi sententias exauctoratus) Part. I cap. XX p. 260.

(h) Per *resurrectionem*, Gnosticos in genere intellexisse regenerationem, renovationem, et illuminationem mentis, notum est. Eo respexit Paulus 2 Tim. II. 18.

id nobis *Caius* repraesentat, quod intactum praetermittere nolim, nam et ex eo argumentum capere licebit, tale regnum a Cerintho cogitari et adstrui non potuisse. Si Caium, et alios, qui hunc sequuntur, audimus, Cerinthus in regno Millenario suis etiam promisit (*i*) connubia, amores mulierum, et voluptatum carnalium, cum his explendarum, satietatem. Quod, quomodo cum placitis Gnosticorum primariis, quae etiam Cerintho in deliciis fuerunt, amice conciliari queat, viderint, qui talem nobis haeretici huius doctrinam fingunt. Gnostici omnes copulam carnalem viri cum muliere, quippe per quam corpora, tristia illa animarum ergastula, multiplicarentur et propagarentur, tamquam ingens malum et sapienti sollicite vitandum, abhorrebant. *Saturninus* ideo matrimonium non verebatur dicere *opus diaboli. Marcion* non admittebat ad communionem coetus sui, nisi virginem, aut coniuge orbatum, et posthaec operibus matrimonii renuntiantem. *Tatianus* coniugium pariter damnabat. *Manes* connubia dissuadebat omnibus; electis vero suis usu eorum etiam interdicebat. *Docetas*, sectam Gnosticorum non ignobilem, matrimonium pariter contemtui ac odio habuisset alio (*k*) loco pluribus iam a me monitum fuit. Qui reliquis hac de re modestius sentiebant et differebant, matrimonium habebant pro malo, necessario quidem, sed tamen malo. Hi quidem, memores praecepti Apostolici, *satius esse nubere, quam uri* (*l*), illis, qui con-

(*i*) Videri possunt testimonia, in Diss. I § 4, 5, 6. allata.

(*k*) In Dissertatione *de Iezabele Pseudo-Prophetissa Thyatirenorum* § VII et XII.

(*l*) Ita *Isidorus*, vir magnae apud Gnosticos auctoritatis,

concupiſcentiae flammis ſe incendi ſcirent, matrimonium caſtum ac ſanctum ſuadebant Tale exemplum ipſi quidam celebriores coetus huius doctores aliis praebuerunt, *Carpocrates*, cuius filius *Epiphanes* non incelebris exſtitit, *Baſilides*, qui filium ſuſcepit *Iſidorum*, cuius non exigua fuit inter Gnoſticos exiſtimatio, et alii. Cum praeterea, ſine matrimonii uſu, Eccleſia nec ex hominibus colligi, nec inter homines diu conſervari poſſet, ita iudicabant (*m*), *generationem* per connubium *non eſſe vituperandam*, *eſſe potius neceſſariam ad ſalutem credentium; oportere itaque, ut generatio haec continuetur, donec ſemen praedeſtinatum congregatum fuerit.* Sed, quod iam monui, matrimonia tamen numerabant inter mala triſtia huius mundi, a quibus liberari diſcupiebant. Doctrina haec ſatis clare tradita erat, in *Euangelio* Apocrypho, *ſecundum Aegyptios*, quod Gnoſtici magna cum veneratione recipiebant. In eo igitur (*n*) haec legebantur: *Dixit Servator*, *Veni ad diſſolvendum opera foeminae. Foemina eſt cupiditas*, *opera vero eius generatio et interitus.* In eodem *Servator dixit Salomae*, *eousque fore mortem*, *quousque mulieres parerent*, quia

cuius, ex *Moralium* Libris, locus legitur apud *Clementem Alexandrinum* Stromatum Lib. III p. 427. Sed locum hunc, negligentia librariorum inquinatum, et in verſione vulgata male habitum, egregie explicat *I. E. Grabius* in *Spicilegio* ſeculi II p. 66, 67. Editionem praeſtantiſſimam Oxonienſem, dum haec ſcribo, evolvere non licet. [In ea tantum *Grabii* animadverſio repetitur t. I p. 509, 510.]

(*m*) Vide *Clementis Alexandrini* excerpta ex *Theodoti* Valentiniani doctrina Orientali, § 67, [t. II p. 985] in *Fabricii* Bibliotheca Graeca. Vol. V p. 170.

(*n*) Fragmenta huius Euangelii diligenter collegerunt *I. E. Grabius* in *Spicilegio* ſec. I et *Fabricius* in Codice Apocrypho N. Teſtamenti.

quia, ſecundum doctrinam Gnoſticorum, corpora omnia, partu mulierum in lucem edita, neceſſario intereunt. Legebantur et haec in Euangelio illo: *Interrogatus a quodam Dominus, quando venturum eſſet regnum eius, dixit: Cum duo erunt unum, et exterior pars hominis* (corpus) *ſimilis facta fuerit interiori* (ſpiritui) *et maſculum cum foemina, neque mas neque foemina* (*o*) Gnoſtici cum Cerintho loquebantur quidem de regno Domini futuro, et de nuptiis tum celebrandis; ſed quae omnia, uti vel ex hoc l[illegible] ſcripturae ipſorum liquet, modo ſpirituali et coeleſti, interpretabantur, quod etiam nos in diſſertationibus ſequentibus ad liquidum deducemus.

§ 15. *Obiectio adverſus hactenus dicta removetur.*

Non ſum neſcius, *Carpocratianis*, quorum doctrinam tenuit etiam Cerinthus, libidines nefandas, voluptates obſcoenas, et doctrinam de rebus his, vel in Ethnico execrandam, imputari. Verum neque hic diſſimulabo, quod alia occaſione (*p*) iam monui, omnes has antiquorum, de Gnoſticorum impietatibus, relationes, mihi magnopere, et iure quidem ſuſpectas videri. Nemo mihi facile perſuadebit, *Carpo-*

(*o*) Nimium feſtinans verba iſta non recte interpretatus ſum, quorum hic eſt ſenſus: *Regnum Domini aderit, quando anima, quae complectitur ſpiritum, eiusque eſt veluti veſtimentum, naturam ſpiritualem induerit, vel ſpiritus factum fuerit.* Corpori in regno Domini nullus plane eſt locus.

(*p*) In Diſſert. de *Iezabele* § 10.

pocratem et *Basilidem* dogmata illa impia vere tradidisse, quae ipsis scriptores quidam antiqui, aut ex male intellectis ipsorum verbis, aut ex rumusculis parum certis affingunt, et quibus propria ipsorum doctrina, uti etiam a veteribus refertur, invicte repugnat. Sed pluribus haec nunc persequi, neque licet, neque etiam opus est, cum in eodem argumento, magna cum laude versatus iam sit (*q*) Vir quidam doctissimus, in cuius iudicio acquiesco.

§ 16. *Ob causas allatas, etiam alii de Chiliasmo Cerinthi benignius senserunt.*

Hisce igitur de causis, viri in historia Ecclesiastica non mediocriter exercitati, in easdem cogitationes quoque inciderunt, Chiliasmum Cerinthi talem non esse, qualis vulgo fingi credique solet. *Iohannem* certe *Fechtium*, celebrem quondam Theologum Rostochiensem, et *Christ. Kochium*, Pastorem Ecclesiae Magdeburgicae, mitius sensisse de regno Millenario Cerinthi, ceu quod in sensum magis spiritualem interpretari possis ac debeas, disco ex Commentario, quem de vita sua edidit *Ioh. Wilh. Petersenius* p. 353, 373 cum quo tamen conferenda erunt *Th. Ittigii* selecta capita Hist. Eccles. seculi I p. 293 ac sqq., neque ab hac sententia abludere celeberr. *Moshemium*, ex institutionibus maioribus Hist. Christ. seculi I p. 458 non sine voluptate intellexi (*r*). Meum nunc erit di-

(*q*) Mr. *de Beausobre Dissertation sur les Adamites* part. II, et dans *l'histoire de Manichée* Tom. II p. 41 sqq. etc. et p. 731 sqq.

(*r*) Addendus his *Petrus Baelius* in Dictionario Histor. — Critico, artic. Cerinthe, not. B.

distinctius veram Cerinthi de regno illo doctrinam eruere, et in apricum proferre, quod B. C. D. in sequentibus dissertationibus [*] exequar.

---

[*] Duae hae dissertationes, de regno Millenario ex mente *Cerinthi*, editae sunt a. 1744. Decem post annis monuit *Iablonskius*, tom. 1 Inst. Hist. Christ. p 38, „ regnum illud Millenarium, quod *Cerinthus* cum aliis Gnosticis adstruxit, non esse in hac nostra terra, sed in regione aliqua coelesti quaerendum", addiditque „ reliquas dissertationes, sententiam meam uberius declaraturas, Deo volente, *brevi* addam". Promissas istas dissertationes in lucem exiisse, vix credibile videtur, cum non ita diu post, quam haec scripsisset, *Iablonskius* fato functus sit.

INDICES.

Loci Codicis Sacri, quibus lux affertur.

Scriptores veteres Graeci ac Latini, qui illustrantur, emendantur, vindicantur, castigantur.

Voces origine Graecae, aut peregrinae, quae apud Graecos Scriptores inveniuntur.

Ba-

κρά-

σπᾶρ

Vocabula Latina, aut peregrina in libris ſcriptorum Latinorum occurrentia.

Index rerum praecipuarum.

Ima-

Addenda et corrigenda.

Pag. 65. *l.* 16. Scholia *lege* Scholiasten

80. *l.* 25. [*] De *Xantho* Lydio, eiusque *Lydiacis* et horum *Fragmentis*, quae fuperfunt, diligenter inprimis dixit *Frid. Creuzer*, Vir Clar., ad Hiftoricorum Graecorum antiquisfimorum Fragmenta, p. 135 — 232, cuius animadverfiones de Lydiis, Myfis eorumque vicinis, comparari velim cum *Iablonskianis*.

Pag. 104. l. 15. Huic *lege* Hinc

136. *l.* 6. λέμωικὸν — λειμωικὸν

182. in not. exfpectisnem — exfpectationem

312. *l.* 2. in eo — ineo

Reliqua, aut a me non animadverfa, aut minoris forte momenti, pro fua quisque lector benivolentia emendet. Recte monuere librorum novorum Cenfores Batavi, tom. 11 horum Opufc. p. 122 § 7. legi nomen *Plinii*, cum agatur de *Strabone*; p. 172 ordinem notarum perturbatum effe, fed facile corrigendum; p. 206 l. ult. not. pro 304 legi oportere 204.

